SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

17/2019

archiv
bezpečnostních
složek

Redakční rada

Předseda redakční rady: PhDr. Miroslav Urbánek

Místopředseda redakční rady: PhDr. Jiří Mikulka

Členové redakční rady:
PhDr. Zdeňka Kokošková, PhDr. Daniel Doležal, Ph.D., PhDr. Jan Kalous, Ph.D.,
doc. PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D., doc. Mgr. Jaroslav Šebek, Ph.D.,
Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.

Tajemník redakční rady: Mgr. Daniel Běloušek

Příspěvky publikované ve Sborníku Archivu bezpečnostních složek v sekcích Studie a Materiály procházejí odborným recenzním řízením. Více informací o zasílání příspěvků a průběhu recenzního řízení naleznete na www.abscr.cz/cs/sbornik-abs.

Sborník Archivu bezpečnostních složek je od listopadu 2014 zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik) vydávaných v České republice.

Sborník vydává Archiv bezpečnostních složek.

© Archiv bezpečnostních složek
ISSN 2336-1387

www.abscr.cz

Obsah

Světlana Ptáčníková
Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek 7

STUDIE

Igor Volný
JUDr. Jaroslav Preiss – retribuční sonda 13

Radek Slabotínský
Amnestie prezidenta republiky a institut milostí v letech 1948–1957. Historický exkurz 63

Jiří Řezníček
„Nechtěl jsem jen nečinně přihlížet." Příběh římskokatolického kněze P. ThDr. Stanislava Sasiny v padesátých letech minulého století 117

Michaela Skořepová
Z Charkova až do Nového Mexika 161

Klára Pinerová
Šedesátá léta ve vězeňství: sebereflexe, profesionalizace a expertizace 189

Lucie Hanáčková
XIV. správa Sboru národní bezpečnosti 217

MATERIÁLY

Pavel Žáček
Podpalečník aneb Rychlé informace pro náčelníka. Vytěžování informačního toku Státní bezpečnosti 20. listopadu až 8. prosince 1989 247

ZPRÁVY

Zuzana Zedníková
Zpráva z konference „Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen" (Praha 12.–13. března 2019) 319

Miroslav Lacko
1939 – rok zlomu. Slovensko a Evropa na začátku 2. světové války (Banská Bystrica 23.–25. dubna 2019) **325**

František Prepsl
Zpráva z 18. celostátní archivní konference (Plzeň 23.–25. dubna 2019) **331**

Pavel Vaněk
Přednášková akce v Grenzlandmuseu Eichsfeld (Eichsfeld 26. května 2019) **335**

Pavel Vaněk
Ozbrojené síly a československý stát (Brno 18. a 19. června 2019) **341**

Iva Kvapilová, Zuzana Marková
Den otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek (Praha–Kanice 20. června 2019) **347**

Jiří Garncarz
Přerov sametový a Ostrůvky svobody (Přerov 15. srpna – 20. září 2019) **357**

Pavel Vaněk
Sametová a něžná revoluce v regionech (Praha 11. a 12. září 2019) **363**

Tomáš Hemza
Konference Revize politických procesů a soudní rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu (Praha 23. září 2019) **367**

RECENZE A ANOTACE

JURMAN, Olin; SKOTAL, Jiří. ***Vlastizrádce. Osobní spis. Nejhorší porážka československé rozvědky*** **373**

OLŠÁKOVÁ, Doubravka; JANÁČ, Jiří. ***Kult jednoty. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964*** **378**

ŘEPA, Tomáš. ***Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt v současnosti*** **382**

ARCHIVNÍ A-Ž 393

Jmenný rejstřík **407**

Seznam zkratek **417**

Summaries **423**

Resümee **429**

Autoři **436**

Úvodní slovo ředitelky Archivu bezpečnostních složek

Vážení čtenáři,

číslo 17, které nese náš letošní Sborník, je doslova symbolem roku 2019. Už od ledna se po celé republice připravovala celá řada akcí připomínajících zásadní změnu, kterou v našich dějinách přinesl před třiceti lety listopadový den s tímto datem. To se odráželo i v naší archivářské práci, protože to byl právě Archiv bezpečnostních složek, na který se jako na zdroj důležitých pramenů obracela v uplynulých měsících řada zájemců: autorů výstav i publikací zachycujících tehdejší dění v jednotlivých regionech. Výročí jsme pochopitelně nemohli pominout ani my. Připomněli jsme si ho jednak při tradičním Dnu otevřených dveří v červnu 2019, jehož hlavním tématem byla petice Několik vět, jednak přímo 17. listopadu, kdy jsme se akcí „Na čaj do archivu" připojili k Festivalu svobody. Zájem návštěvníků svědčí o tom, že máme stále co nabídnout. A toto velké téma nechybí ani v našem Sborníku – ale o tom za chvíli.

První studií se Igor Volný vrací do první poloviny dvacátého století, k jednomu z nejvlivnějších mužů první republiky JUDr. Jaroslavu Preissovi, vrchnímu řediteli Živnostenské banky, prezidentovi Ústředního svazu československých průmyslníků a podporovateli české kultury. Po stručném nastínění jeho rodinného původu a mladých let pokračuje popisem jeho studií na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, působení ve spolku Všehrd a v novinách, kariéry v Živnobance i vlivu na rozvoj československého průmyslu. Po vylíčení jeho činnosti před Mnichovem i za protektorátu se autor zaměřil na retribuční stíhání – a právě tato pasáž je hlavním těžištěm studie. Preiss se měl mimo jiné provinit proti národní cti jednáním s lordem Runcimanem a podlomit bezpečnost státu tím, že ohrozil vyzbrojování republiky. Na základě prudce se zhoršujícího zdravotního stavu byl na intervenci ministra Drtiny propuštěn z vazby, o dva dny později zemřel. Jeho rozsáhlý majetek byl zkonfiskován a rozkraden.

Amnestie prezidentů republiky Klementa Gottwalda, Antonína Zápotockého a Antonína Novotného v letech 1948–1957 rozebírá Radek Slabotínský z Technického muzea v Brně, přičemž vychází především z pramenů uložených v Národním archivu, Archivu bezpečnostních složek a Moravském zemském archivu. Přibližuje historické okolnosti jejich vyhlášení, činy, na něž se vztahovaly, i to, kdo z nich byl naopak vyloučen. Popisuje zprávy o jejich výsledku, ohlasy v tisku a snahu

komunistického režimu o jejich případné ideologické využití. Dále si všímá změn v trestní politice, které přišly po odhalení tzv. kultu osobnosti, ale i utužení režimu po událostech roku 1956. Kromě amnestií analyzuje rovněž milosti, jejichž posuzování vycházelo z třídního pojetí trestní politiky.

Příběh římskokatolického kněze P. ThDr. Stanislava Sasiny vypráví Jiří Řezníček z Ministerstva obrany. Tento kněz působil od roku 1948 v Benešově nad Černou a získal si u svých farníků, mezi nimiž bylo i mnoho nových osídlenců ze Slovenska, volyňských Čechů, rumunských reemigrantů i zbytky neodsunutých sudetských Němců, velkou oblibu. Konflikt s vládnoucí mocí, která se ho pro jeho církvi oddané postoje chtěla zbavit, na sebe nenechal dlouho čekat. Fámy o jeho chystaném zatčení vedly k nepokojům, jež si vyžádaly vyhlášení pohotovosti složek VB, StB i PS. Sasinovi se podařilo přejít do Rakouska, Německa a posléze do Říma. Zhoršující se zdravotní stav jeho matky ho přiměl k tajnému návratu do vlasti, přičemž za pomoc s návštěvou své matky slíbil splnit v Československu zpravodajský úkol a získat spolupracovníky. StB ho však vypátrala a zatkla. Po dlouholetém věznění byl propuštěn, ale kněžské povolání nemohl vykonávat, posléze se oženil. Zajímavostí je, že po pádu komunistického režimu mu byla udělena výjimka a opět mohl působit jako římskokatolický kněz.

Také další studie je biografií zajímavé osobnosti: ukrajinské lékařky a spisovatelky Natálie Nonny Auské. Její autorka Michaela Skořepová z Archivu bezpečnostních složek seznamuje čtenáře s dobrodružným životem dívky z lepší ukrajinské rodiny, která zažila hladomor, za války pracovala v úřadovně Sicherheitsdienstu a při pokusu dostat se za svojí matkou, která pobývala v západním Německu, uvízla na území Československa. Vystudovala lékařskou fakultu a pracovala v nemocnici jako lékařka. Byla získána ke spolupráci s StB, k níž ji donutila hrozba vydání do SSSR, kde by ji pravděpodobně čekal soud za její činnost během války. Příliš výkonná však nebyla a spolupráce byla posléze ukončena. Týden po srpnové okupaci emigrovala s rodinou do USA. Po listopadu 1989 se vrátila zpět do Československa, usadila se v Praze a aktivně se zapojila do života ukrajinské komunity. Je autorkou několika knih.

Klára Pinerová z Ústavu pro studium totalitních režimů se dlouhodobě zabývá československým vězeňstvím. Tentokrát se soustředila na šedesátá léta, která do této oblasti přinesla sebereflexi, expertizaci a důraz na socialistickou zákonnost. Změny bylo možno pozorovat již po Chruščovově projevu o kultu osobnosti v roce 1956. Dozorci přestali vůči politickým vězňům používat represivní prostředky, násilí bylo omezeno na nejnutnější míru. V první polovině šedesátých let byla díky amnestiím propuštěna většina politických vězňů, čímž se ovšem zhoršila situace těch, kteří ve věznicích zůstali, protože byli nyní vydáni na milost a nemilost vězňům potrestaným za kriminální delikty. Objevil se požadavek na spolupráci s odbornými institucemi a práci pedagogů a psychologů ve věznicích. Do podmínek ve výkonu trestu promlouvala penologie. Akcentována byla také otázka dodržování socialistické zákonnosti. Začal být kladen důraz na vzdělanost vězeňského personálu včetně

dozorců. Do vězeňství pronikaly nové, humanizační přístupy. Různé prověrkové a rehabilitační komise se zabývaly nezákonnostmi z padesátých let, bohužel v tomto případě byl nakonec výsledek zásadně ovlivněn invazí ze srpna 1968 a následnou normalizací. Konec šedesátých let byl ve vězeňství velmi turbulentní: bylo převedeno pod Ministerstvo spravedlnosti a federalizace pak zapříčinila poněkud odlišný vývoj v obou republikách. Zmiňovaná invaze proces demokratizace a humanizace československého vězeňství de facto ukončila. To nejdůležitější, co v této oblasti přetrvalo až do sametové revoluce, tak bylo – dle autorky – zachování působení psychologů a pedagogů ve výkonu trestu.

Bohatou pramennou základnu poskytl Archiv bezpečnostních složek autorce poslední studie Lucii Hanáčkové pro její diplomovou práci o XIV. správě SNB, kterou ve formě studie představuje čtenářům Sborníku. Tento útvar, nazvaný Správa kontrarozvědky SNB pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti, byl zřízen k 1. lednu 1981. Jeho úkolem bylo zamezit proniknutí mezinárodního terorismu do Československa, případně do dalších zemí tzv. socialistického tábora, a předcházet mu. Byl zaměřen rovněž proti převaděčství, záškodnictví a narkomanii. Součástí XIV. správy byl speciálně vycvičený Útvar zvláštního určení, který se mimo jiné podílel na provádění zákroků proti únoscům letadel, teroristům, převaděčům a podobně. XIV. správa byla zrušena koncem roku 1985. Autorka popisuje její organizační strukturu, součinnost s dalšími útvary SNB a s bezpečnostními orgány států Varšavské smlouvy a uvádí i některé konkrétní rozpracovávané akce.

Jak jsem naznačila v úvodu, téma listopadu 1989 rezonuje i v našem Sborníku, konkrétně v materiálové studii poslance Pavla Žáčka, který publikuje edici tzv. rychlých informací z období 20. listopadu až 8. prosince 1989, tj. od vyhlášení mimořádných bezpečnostních opatření až do zastavení tzv. Lorencovy skartace. Tyto informace, označované také jako podpalečník, předkládal analytický odbor Hlavní správy kontrarozvědky SNB (II. správa SNB) náčelníkovi útvaru plk. PhDr. Karlu Vykypělovi. Byly připravovány vytěžováním a zestručňováním výstupů z agenturně-důvěrnických zdrojů, zpravodajsko-technických úkonů (zejména telefonních odposlechů) a od jednotlivých příslušníků SNB. Podávají zajímavý obraz toho, co se v těchto vypjatých dnech v naší zemi dělo, a zároveň ukazují, jaké poznatky byla kontrarozvědka schopna v dané době svými prostředky získat.

Stejně jako v loňských akcích a konferencích dominovaly osudové „osmičky", byla řada z nich letos zaměřena na „devítky". Roku 1939 jako „roku zlomu" se věnovala konference v Banské Bystrici, revoluci v roce 1989 v regionech pak např. konference v Národním archivu v Praze. Ale zajímavých podniků bylo mnohem více, zájemcům doporučuji např. zprávu z 18. archivní konference nebo informaci o konferenci Revize politických procesů – a to zdaleka není vše, co v tomto oddílu najdete…

Po prostudování recenzí a anotací si nenechte ujít Archivní A–Ž. Dočtete se o „šeptandě" československých občanů v souvislosti s konferencí v Ženevě v roce

1955, přesvědčíte se, že i personální spis příslušníka může být zdrojem zábavy, objevíte záhadu zmizelé mrtvoly, zjistíte, jak fatální vliv mohl mít otec kleptoman na přijetí syna k Ministerstvu, dozvíte se o třech stávkách z let 1946–1947, zamrazí vás z vysokých trestů, k nimž byla ještě v roce 1961 za „velezradu" a „sabotáž" odsouzena šestice zemědělců z Křinice, budete sledovat pátrání po majiteli občanky nalezené na železné oponě, seznámíte se s prameny k čistkám v SNB, jež probíhaly v bývalém Československu po únoru 1948, uvidíte, že usnutí u projevu Klementa Gottwalda a neochota povstat u československé a sovětské hymny vedly k trestnímu oznámení pro porušení obecného míru, a poznáte osud vozu Tudor zabaveného hokejovému reprezentantovi Václavu Roziňákovi. Zbývající dva příspěvky (věnované psychotronice v Československé lidové armádě a „útokům" na prezidenta Zápotockého) možná někteří z vás zaznamenali i na našich webových stránkách v rubrice „Archiválie měsíce".

Letošní rok je i třicátým „výročím" tzv. Lorencovy skartace, při níž byly zničeny *materiály, jež by měly vzhledem k současnému politickému uspořádání kompromitující charakter* (jak přikazoval příslušný pokyn). Za oběť padly zejména živé svazky a spisy vedené po linii vnitřního protivníka, ale i svazky archivované. Přesto jich v Archivu bezpečnostních složek máme ještě čtyři a půl kilometru – a k nim přibližně patnáct a půl kilometru dalších archiválií. Pramenů je tedy dostatek. Ostatně, jak víme, svazky nelze používat jako jediný zdroj (i když někteří „svazkologové" to neradi slyší): vše je třeba komparovat s dalšími písemnostmi z našeho i z jiných archivů, s vyprávěním pamětníků atd. Teprve na základě toho mohou vzniknout kvalitní studie, které chceme v našem Sborníku publikovat i v dalších letech.

STUDIE

JUDr. Jaroslav Preiss – retribuční sonda

Igor Volný

Hospodářskou politiku, ale i budování první republiky spojují dvě významné osobnosti. Pozornost si určitě zaslouží J. A. Baťa, budovatel mohutného „baťovského" koncernu, a pak také určitě JUDr. Jaroslav Preiss (8. 12. 1870 – 29. 4. 1946), vrchní ředitel Živnostenské banky a především prezident Ústředního svazu československých průmyslníků. Mezi koncernem J. A. Bati a Živnostenskou bankou musíme ale vnímat jeden velmi podstatný rozdíl. Baťův koncern byl rodinným podnikem, jehož akcie byly v převážné většině drženy rodinou Baťů. Naproti tomu Živnostenská banka vznikla jako důsledek emancipačních hospodářských snah národního obrození. Až do dvacátých let dvacátého století držely většinový akciový podíl na Živnobance jazykově české družstevní záložny městského typu podle konceptu právníka Schulze-Delitzsche,[1] které se staly v roce 1868 rozhodujícím faktorem při založení Živnostenské banky, spolu s osobnostmi, jako byli dr. F. L. Rieger, Jan Palacký, Alois Oliva, dr. Skrejšovský, prof. rytíř Antonín Randa a mnoho dalších.[2]

1 Významným propagátorem záložeňského hnutí v českých historických zemích byl František Šimáček, vydavatel časopisu s názvem „Posel z Prahy – List zábavný a poučný pro město i ves". V něm popularizoval a propagoval záložeňskou myšlenku. Později se stal členem představenstva Živnostenské banky. První záložna v Čechách byla založena v roce 1859 ve Vlašimi, nejstarší záložna na Moravě byla založena 13. 1. 1861 v Přerově. Slavný český právník prof. rytíř Antonín Randa připravil v roce 1872 pro Zemský sněm v Čechách osnovu zákona upravujícího činnost záložen. Legislativní práce však byla přenesena na půdu říšského sněmu ve Vídni, kde byl dne 9. 4. 1873 přijat záložeňský zákon pro celé Předlitavsko. Pruský sněm v Berlíně schválil dne 27. 3. 1867 podle návrhu Schulze-Delitzsche speciální záložeňský zákon, který platil po sjednocení Německa na celém území státu s výjimkou Bavorska, jež přijalo na svém zemském sněmu dne 29. 4. 1869 vlastní záložeňský zákon. První záložny působily zpočátku s právní formou spolku, teprve Schulze-Delitzsch zvolil jako vhodnou právní úpravu družstevní formu společnosti. Na nevyhovující postavení spolku upozorňoval také Randa. Pruská právní úprava vyžadovala striktní princip osobního ručení člena družstva za závazky záložny, zatímco rakouská úprava ponechávala možnost volby ve stanovách. Randa se angažoval v Ústřední jednotě záložen v odborné právnické sekci, zatímco prof. Albín Bráf působil v sekci statistické.

2 ŠPIDLA, Vladimír. *Založení Živnostenské banky.* Diplomová práce. Praha: FF UK, 1976. Dostupné v AČNB.

Přestože Preiss pobíral nadprůměrné příjmy odpovídající velikosti a významu Živnostenské banky v československém průmyslu, nedržel ovládací podíl na bance, byť do akcií banky investoval.[3] Stejně tak nepatřil k nejbohatším lidem v Československu, jak se občas mylně uvádí, ač byl beze sporu velmi bohatým mužem. Byl především nejmocnějším mužem československého průmyslu a jeho organizátorem, stratégem v tom nejlepším smyslu.

Jméno JUDr. Jaroslava Preisse bylo veřejnosti naposledy připomenuto počátkem devadesátých let rozhodnutím Syndikátu novinářů udělovat cenu Jaroslava Preisse za mimořádný přínos hospodářské žurnalistice. To mělo svůj pochopitelný důvod. Preiss vedl v Národních listech od roku 1900 Národohospodářskou rubriku, a to velmi úspěšně. Není přehnané tvrzení, že jeho činnost v Národních listech by měla být vzorem pro hospodářské redaktory. Odtud přešel v roce 1904 do Živnostenské banky, se kterou spojil svoji celoživotní kariéru. Zde se opět krátce věnoval hospodářské žurnalistice, redigoval totiž hospodářský list s názvem Finanční listy, vydávaný Živnostenskou bankou. Cenu Jaroslava Preisse ovšem Syndikát novinářů po několika letech v tichosti přestal udělovat.

Další příležitost k setkání s osobou dr. Jaroslava Preisse, ovšem v sedmdesátých letech minulého století, přinesl film režiséra Otakara Vávry Dny zrady, kde je vylíčen jako představitel „zrádné buržoazie", která pomohla rozbít jednotu státního území a tím přivést republiku k mnichovské tragédii. V materiálech bývalého Studijního ústavu Ministerstva vnitra vzniklých v padesátých letech minulého století se můžeme pod jmenným heslem vrchního ředitele Jana Dvořáčka dočíst, že *je známo, že ve vedení této banky (Živnobanky) v čele s Preissem jako představitelé nejdravějšího čs. kapitálu ještě před okupací navazovali úzké styky s německými velkokapitalisty a jejich úsilím bylo zavést v bývalé ČSR podobný režim jako v hitlerovském Německu.*[4] A konečně u hesla Jaroslav Preiss v témže svazku je uvedeno, že *v době prvé republiky i v době okupace vyvíjel činnost směřující proti státní samostatnosti a bezpečnosti ČSR, a to hlavně svojí finanční politikou namířenou proti zájmům českého národa.*[5] A dále: *Pro svoji spolupráci s vysokými německými činiteli, jak politickými, tak finančními, byl v květnu 1945 zatčen a jeho majetek byl konfiskován.* Skutečnost byla ale poněkud jiná. Podívejme se tedy, kdo byl JUDr. Jaroslav Preiss a jak probíhalo jeho poválečné retribuční řízení.

Sborník ABS ve svém čísle 11/2013 publikoval studii Karolíny Honsové věnovanou poválečnému stíhání J. A. Bati.[6]

---

3 Centrální spisovna Městského soudu, Hostivice. Dědický spis DIII 454/46, přečíslovaný na 18D 662/96. Z něj je zřejmé, že na účtu cenných papírů u ŽB pod číslem 37040 bylo k 29. 4. 1946 evidováno 3 488 ks akcií Živnobanky. Z Kompassu je zřejmé, že Živnobanka tvořila základní kapitál 240 000 000 Kč z 1 200 000 ks akcií po 200 Kč. Preiss tedy vlastnil 3 promile banky.

4 ABS, Z-6-360, svazek Účast německého kapitálu na čs. horním, hutním a železářském průmyslu, heslo Ing. Jan Dvořáček.

5 Tamtéž, heslo Dr. Jaroslav Preiss.

6 HONSOVÁ, Karolína. Z modly zrádcem. In: *Sborník ABS 11.* Praha: ABS, 2013, s. 51–74.

Uvedený text proto doplňuje pohled na poválečné retribuční stíhání další podnikatelské veličiny, totiž Jaroslava Preisse, a to včetně stručného náhledu na průběh konfiskačního řízení. Výsledná syntéza se nemohla opřít o spis vyšetřujícího soudce, protože ten se nedochoval spolu s vězeňskou dokumentací z období vazebního stíhání, a to včetně zdravotní dokumentace z průběhu hospitalizace v nemocnici tehdejšího krajského soudu trestního na Pankráci. Těžiště poznatků vyplývá tedy především z dokumentace ABS doplněné o spis národního prokurátora, písemností uložených v archivu Kanceláře prezidenta republiky, dědického spisu, obsahujícího souhrn některých konfiskačních výměrů a konečně pak i z rodinné a soukromé korespondence. Pokud se v textu hovoří o listinách nebo dokumentech vyšetřujícího soudu, je pramenem základní vyšetřovací spis ABS č. 305-201-2. Text je ukázkou a upraveným výtahem z připravované monografie věnované dr. Jaroslavu Preissovi.

Rodina a mládí

Preiss se narodil 8. prosince 1870 v Přešticích v rodině právníka. Navštěvoval gymnázium v Domažlicích, kde se seznámil s pozdějším katolickým spisovatelem J. Š. Baarem a společně zde vedli studentský časopis Vlna. Preiss se tehdy pokusil o sepsání společenského románu, který byl publikován ve jmenovaném listu. Z hlediska žánru by se dal zařadit spíše k sociálnímu realismu. Práce na něm ovšem předčasně skončila, což bylo zapříčiněno vyšetřováním používání školního rozmnožovacího stroje.

Po maturitě pokračoval ve studiích na pražské Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Zde se zapojil do studentského spolkového života, což vyústilo v jeho zvolení starostou spolku Všehrd ve správním roce 1893/1894, ale i v období 1894/1895, právě v bouřlivém kvasu Omladiny. Preiss po svém nástupu do vedení spolku učinil poznámku do spolkové knihy vzkazů: *Přátelé! Vrátiv se zpět, přejímám správu spolku. Pozdravuji Vás z celé duše. Prosím, abyste mi radostí i skutkem nápomocni byli. Je nutno učiniti něco, co růstu Všehrdu by sloužilo, a v tom se bohdá ještě sejdeme. Na zdar!* Na valné hromadě spolku byli na podzim 1894 poraženi stoupenci staročechů mladočeskými a tzv. pokrokářskými studenty. Hlas národa přinesl následující den zprávu s názvem *Velmi bouřlivá valná hromada Všehrdu* a důvod pro bouři na valnici, jak se tehdy říkalo, skutečně byl.[7] Poražená skupina studentů totiž nepravdivě

7 AUK, Všestudentský archiv, f. Všehrd, sign. B 402, korespondenční kniha (ve skutečnosti spíše kniha vzkazů). Co se týče Preissova starostování ve Všehrdu, je třeba provést určité upřesnění. V některých výročních zprávách Všehrdu ještě z devatenáctého století je uveden jako starosta ve správním roce 1893/1894 a také 1894/1895. Správní rok spolku tehdy začínal 1. 10. a končil posledního září roku následujícího. V období 1893/1894 je uveden jako starosta Hanuš Kříž, ale i Jaroslav Preiss, který zapsal svůj zápis do knihy vzkazů ve druhé polovině správního období 1893/1894. Jeho starostování nikdo nezpochybňoval. Ve výročních zprávách z dvacátého století je Preiss uváděn v seznamech starostů pouze za správní rok 1894/1895, což není přesné a správné.

obvinila Preisse z urážek staročeských profesorů, zejména prof. rytíře Randy. Stoupenci mladočechů měli ve zvyku nevybíravě napadat staročeské profesory. Nakonec na mimořádné valné hromadě 21. února 1894 vystoupil proti Preissovi nevybíravě kolega Vážný, což vyústilo v Preissovu žádost ke spolkovému čestnému soudu. Ten rozhodl v květnu 1894 ve Preissův prospěch.[8] Byť se Preiss hlásil spíše k mladočechům, není možno ho považovat za kulturního revolucionáře. Spolu s kolegou Rašínem se angažoval taktéž ve spolku Slavia, který vznikl podobně jako Všehrd na půdě Akademického čtenářského spolku.

Studium na právech spojil Preiss s účastí na slavném semináři teorie národního hospodářství prof. Albína Bráfa, který si účastníky pečlivě vybíral. Jak zaznamenali pamětníci, semináře probíhaly v bytě prof. Bráfa v Palackého domě při kávě a doutníku a probírala se zde soudobá ekonomická literatura a národohospodářské souvislosti. Jen doplňuji, že prof. Albín Bráf byl zetěm obrozence dr. F. L. Riegera a ten byl zase zetěm „Otce národa" Františka Palackého. K dalším účastníkům semináře patřili např. prof. Karel Engliš, prof. Wilibald Mildschuch, dr. Alois Rašín a pozdější generální sekretář Ústředního svazu průmyslníků dr. František Hodáč, ten ovšem seminář opustil z důvodu politické roztržky s prof. Bráfem.

Podle vzpomínky vrchního ředitele Živnobanky dr. Antonína Tilleho patřil Preiss k nejlepším žákům prof. Bráfa a na jeho starostování ve Všehrdu se dlouho a v dobrém vzpomínalo.[9] Studijní přátelství s Aloisem Rašínem stvrdil jednak společnou prací na překladu spisu Maxe Lorenze Marxovská sociální demokracie a potom organizováním přednášek dr. Rašína pro Všehrd o českém historickém státním právu. Studijním pobytem v Německu se vyhnul zatýkací akci mezi omladináři, a tak se mohl v klidu připravovat na venkově mimo Prahu ke složení závěrečných státních zkoušek. Přibližně v té době mu zemřel otec.

Po ukončení studia na právech pracoval krátce jako soudní praktikant a přispíval články do hospodářské rubriky Radikálních listů, redigovaných Aloisem Rašínem. V roce 1900 nastoupil do redakce Národních listů s posláním kultivovat hospodářskou rubriku listu. Na vstup Preisse do Národních listů měl vliv prof. Bráf.

V roce 1898 uzavřel Preiss v Poděbradech sňatek s Olgou Dostalovou, dcerou Leopolda Dostala, zakladatele rozvětveného umělecky založeného rodu, statkáře z Veleslavína a majitele cukrovaru v Poděbradech.[10] Tak například herečka Leopolda Dostalová, jedna z dcer Leopolda Dostala, působila na divadelních prknech ješ-

8 AUK, Všestudentský archiv, f. Všehrd, sign. A 328, dopis Preisse ze dne 22. 2. 1894, ve kterém žádá svolání čestného soudu. Rozhodnutí čestného soudu ze dne 10. 5. ve prospěch Preisse je zapsáno na rubu dopisu.

9 AČNB, f. Živnostenská banka, Věstník klubu úředníků Živnostenské banky, mimořádné číslo k 60. narozeninám dr. Preisse, ročník XV, číslo 12, vyšlo 8. 12. 1930.

10 Cukrovar byl zbourán ještě v průběhu první republiky, zachovala se však vila Dostálka, která byla součástí cukrovaru a nyní patří k významným poděbradským místům na poznávací turistické trase v Poděbradech.

tě v šedesátých letech dvacátého století. Další potomci tohoto rodu působí i nadále v oblasti umění nebo v bankovnictví. V manželství s Olgou se narodily manželům Preissovým tři dcery, Olga, Jaroslava a Věra. Synové náčelníka Sokola JUDr. Scheinera pojali po Velké válce za manželky Olgu a Jaroslavu, Věra uzavřela sňatek s JUDr. Josefem „Joe" Hartmannem, později vysokým funkcionářem československého cukrovarnického průmyslu. JUDr. Josef Scheiner ml., advokát, pojal za svoji choť Olgu a pozdější docent vnitřního lékařství MUDr. Jiří Scheiner se oženil s Jaroslavou, která zemřela v důsledku nemoci v roce 1943. Preissova manželka Olga zemřela nečekaně po Velké válce na počátku dvacátých let minulého století.

V roce 1904 nastoupil Preiss do Živnostenské banky a současně redigoval důležitý týdeník Finanční listy, vydávaný Živnostenskou bankou. V roce 1916 byl zatčen už jako vysoký bankovní funkcionář v hodnosti náměstka vrchního ředitele za zločin vojenské zrady, protože měl sabotovat upisování rakouských válečných půjček. Zatýkání prováděl policejní rada Staatspolizei dr. Josef Kieslinger, ten měl také na starost dohled nad rodinou T. G. M. Jelikož dr. Kieslinger vykonával služební povinnosti spíše vlažně a k rodině T. G. M. se choval celkem korektně, navázal po odchodu ze státních služeb po válce společenské kontakty s dr. Přemyslem Šámalem, kancléřem prezidenta Masaryka. Nakonec i Preissovo zatčení v bance proběhlo víceméně slušně. Dr. Kieslinger nejprve doprovodil Preisse domů, aby si mohl vyřídit své věci, a teprve pak následovalo dodání do Vídně.[11] Preiss byl vězněn ve vojenské věznici v Mollersdorfu, ve „věži", a v té době byl v sousedním objektu taktéž Rašín. Jak později vzpomínal Preiss v Rašínově památníku, záhy o sobě oba muži věděli a zamávali si do okna.[12]

Průmyslník a budovatel ze staré školy

Díky amnestii císaře Karla byl Preiss v roce 1917 propuštěn z vězení. Okamžitě se vrátil do Živnostenské banky, kde zaujal funkci vrchního ředitele. Společně s vrchním ředitelem Městské spořitelny pražské a pozdějším guvernérem Národní banky dr. Vilémem Pospíšilem připravovali základní obrys hospodářské politiky státu po předpokládané prohrané Velké válce. Po roce 1918 byla přijata celá řada zákonů, které upravily směr československého hospodářství. Živnostenská banka pod Preissovým vedením v rámci programu nostrifikace vybudovala v krátké době mohutný průmyslový koncern ovládaný českým kapitálem. Prezident Masaryk konzultoval s ředitelem Zemské banky pro Čechy a též fundovaným odborníkem dr. Roosem, zda je Preissova hospodářská politika správná. Obavy vzbuzovala především rostoucí síla Živnobanky. Odpověď dr. Roose Preissovu průmyslovou politiku podpořila. Konečně v jednom ze svých dopisů Preissovi sděluje, že *Vaše slova budou mi*

11 AČNB, f. Živnostenská banka, Věstník klubu úředníků Živnostenské banky, mimořádné číslo k 60. narozeninám Dr. Preisse. Vzpomínka Ant. Tilleho.

12 PENÍŽEK, Josef. *Rašínův památník.* Praha, 1927, vzpomínka dr. Preisse na dr. Aloise Rašína.

posílením pro další práci v našem hospodářském životě, jehož vy jste uznaným předním vůdcem a Vaše banka jedním z nejdůležitějších pilířů.[13]

Ovšem Preissovo budovatelské dílo můžeme sledovat již od počátku dvacátého století. V roce 1902 se zasadil o vznik profesního textilního spolku s názvem Spolek československých průmyslníků textilních, kde vykonával funkci tajemníka. Svoji stopu zde zanechal vypracováním pěkné, výpravné publikace věnované právě kapitálově českému textilnímu průmyslu.[14] V roce 1905 vychází Preissův článek, kde vyslovuje odvážnou tezi: *Dílo emancipace Prahy od Vídně po finanční stránce je ve velikých rysech připraveno. Co se zdálo ještě před dvaceti, dvaceti pěti léty nemožným, stalo se*.[15] Článek vyšel později ve sborníku Několik úvah z let 1905–1907. Na přelomu a začátku minulého století byla totiž završena jedna etapa velkého budovatelského obrozeneckého díla. Český kapitál dobudoval díky mezigenerační disciplíně svoji komplexní bankovní soustavu.[16] A právě vztah silného domácího kapitálu a národní emancipace znovu zdůraznil ve své předmluvě v publikaci mapující historii Živnostenské banky tentokrát již v samostatném státě takto: *Obrození národa českého po stránce hospodářské nebylo snadné.* Dále pokračuje: *Bylo třeba překonati malomyslnost, která snadno uvěřila falešnému evangeliu, že z třistaletého utlačování není východiska a že nutno se smiřovati s fakty.* Dále: *Osvobozením českým dovršuje se tato provinční etapa. Národ, který před 100 lety ještě musil se téměř báti mluviti svým rodným jazykem, probil se a probojoval vlastní prací ke svobodě. Vybojoval si ji sám a může si ji zachovati pouze sám.* Dále: *Dílo české hospodářské emancipace nutno teprve dovršit*. Dále pokračuje: *Své hospodářské emancipace můžeme dosáhnouti jedině tvořením hodnot.*[17] Preiss tím vlastně naznačuje, že je třeba dál pracovat na kapitálové konsolidaci domácího českého průmyslu, která nakonec skutečně probíhala pod vedením Živnostenské banky v dalších poválečných letech.

Počátkem dvacátých let působil Preiss jako hospodářský poradce prezidenta Masaryka, se kterým se nepravidelně scházel ještě ve třicátých letech. Prezident Masaryk byl nejednou hostem na večeři v Preissově bytě, ten si ovšem nepřál okolo schůzek s prezidentem velkou publicitu.

Masaryk Preisse uznával, pokud jde o jeho hospodářský přínos, z hlediska politického úsudku měl ale jiný názor. Kancléř Šámal si zapsal poznámku 7. listopadu

13 AČNB, f. Živnostenská banka, dopis Roose, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

14 PREISS, Jaroslav (ed). *Český průmysl textilní slovem i obrazem.* Praha: Spolek českých průmyslníků textilních, 1909.

15 PREISS, Jaroslav. *Několik úvah z let 1905–1907.* Praha, 1929, text z 15. 10. 1905.

16 Komplexní kapitálově česká bankovní soustava se skládala z lidového peněžnictví (založen), lidového peněžnictví s veřejnoprávním prvkem (spořitelny), klasických komerčních akciových bank s Živnobankou v čele a konečně Zemské banky Království českého společně se Zemskou hypoteční bankou Království českého jakožto veřejnoprávních bank.

17 PREISS, Jaroslav. Předmluva. In: HORÁK, Josef. *Živnostenská banka v Praze 1868–1918.* Praha: Živnostenská banka, 1918.

1934 o prezidentově pohledu na Preisse takto: *President se netajil úsudkem, že sice uznává záslužnou činnost dr. Preisse na poli průmyslovém, že však politicky ho považuje za malého muže.*[18]

V polovině dvacátých let organizovala Živnostenská banka pod Preissovým vedením úpis akcií Národní banky jakožto cedulové banky, tak aby tyto byly drženy především českými průmyslovými a kapitálovými kruhy. Preiss završil organizaci průmyslové politiky zřízením společného průmyslového prezidia Ústředního svazu průmyslníků. Samotný Ústřední svaz průmyslníků byl připravován již ke konci Velké války, a to společnou prací dr. Preisse a dr. Hodáče, který se stal následně dlouholetým generálním sekretářem Svazu. Preiss působil jako místopředseda. Podle tehdejších stanov bylo sídlo zájmového profesního spolku ve Vídni, po válce se pochopitelně přemístilo do Prahy. Koncem dvacátých let minulého století dokončil strukturu Svazu tak, že Německý svaz průmyslu v Čechách (Hauptverband der Deutschen Industrie in der Tschechoslowakei) a Ústřední svaz průmyslu utvořily společné česko-německé prezidium, které potom volilo prezidenta. Tím byl Preiss až do roku 1939, kdy byl vyhozen říšským protektorem. Utvoření společného průmyslového prezidia mělo státotvorný aspekt, protože připoutávalo průmyslníky z řad sudetských Němců, ale současně též československých občanů k budování společného státu a participaci na společné průmyslové politice. Generálním sekretářem Hauptverbandu byl dr. Josef Kieslinger, se kterým Preiss probíral a připravoval vznik společného průmyslového prezidia. Dr. Kieslinger totiž po Velké válce opustil státní službu a vstoupil do služeb německého průmyslu v Čechách.

Až do roku 1937 bydlel Preiss na nábřeží v prostorném bytě v bývalé budově Penzijního ústavu na Výtoni. Zde měl umístěnu rozsáhlou sbírku obrazů, ale především svoji rozsáhlou knihovnu, která byla po Masarykově knihovně druhou největší soukromou knihovní sbírkou. Část sbírek později převezl na svůj velkostatek Lavičky u Bohostic. Svoji sběratelskou vášeň ovšem řídil i etickými principy, a tak odmítl např. nákup starožitného servisu pod cenou od sovětské mise, která takto rozprodávala různé starožitnosti.[19, 20]

Pokud jde o další kulturní zájmy, je třeba jmenovat členství v kuratoriu pro udílení ceny Hanuše Karlíka a konečně členství ve správní radě jak Technického, tak i Národního muzea a pak členství ve spolku bibliofilů. Společně s velvyslancem Osuským a jeho chotí se angažoval při založení Společnosti Československo-Francie.[21]

Preiss nezapomněl, že jeho kariéra započala v Národních listech. Proto také Národní listy sledoval a morálně podpořil nadaného hospodářského redaktora tohoto

18 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T 421/29, poznámka Šámala ze 7. 11. 1934.

19 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Joe Hartmannovi ze dne 20. 2. 1931, sign. ŽB S-VII/1-1-1.

20 KUNERT, Jakub. Vrchní ředitel Živnobanky JUDr. Jaroslav Preiss a jeho vztah k výtvarnému umění. In: *Moderní dějiny*, roč. 25, 2017/2, s. 285–320.

21 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis velv. Osuskému, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

listu Antonína Pimpera při nástupu do funkce šefredaktora. Oba muži si vyměnili několik dopisů.[22] Zkrátka měl pochopení pro kvalitní hospodářskou žurnalistiku. Proto také ocenil kvalitní hospodářskou rubriku v Českém slově, vedenou dr. Jiřím Hejdou, kterého nakonec přizval do vedení ČKD.[23]

V roce 1934 zažádal Ministerstvo školství o povolení působit jako soukromý docent teorie národního hospodářství na Právnické fakultě UK, což vyústilo v udělení docentury venia legendi.[24] Publikačním podkladem pro udělení docentury se stal hutný spis s názvem Z tendencí hospodářského vývoje současna, sepsaný již v roce 1905.

Preiss naplnil představy prof. Bráfa z přelomu století o potřebě skutečných českých kapitánů průmyslu vybavených potřebným rozhledem a především národohospodářským vzděláním, budujících a rozvíjejících domácí průmysl s podporou silného domácího bankovního kapitálu.

Koncem dvacátých let se sblížil s prof. Pekařem, kterého oslovoval „milý příteli" a nejednou navrhoval *společnou vyjížďku vozem do dobré restaurace, kde si dlouze popovídají*.[25] Určitě stojí za zmínku peněžitá podpora věnovaná Jakubu Demlovi, který se ocitl ve finančních nesnázích,[26] dále finanční výpomoc potřebné osobě prostřednictvím spisovatele Karla Čapka[27] či trvalá podpora příbuzné Anny Opitzové.

Po uzavření druhého manželství v červnu 1936 s Jarmilou Dimmerovou, dědičkou velkouzenářské firmy Chmel, a. s., se manželé přestěhovali koncem roku 1937 do rozšířené a zrekonstruované vily paní Jarmily v ul. Mozartova (dnes Na Mrázovce) na pražském Smíchově. V osmdesátých letech v této vile bydlel např. člen UV KSČ Vasil Biľak.

Před Mnichovem a po Mnichovu

Ve třicátých letech již bylo zřejmé, že k Preissovým přátelům patřili spíše političtí konzervativci, tedy odpůrci levicové či liberálně pokrokové avantgardy, byť pojem politický konzervativec může mít v toku času různé konotace. Rozuměl si především s velvyslancem Osuským, velvyslancem Vojtěchem Mastným, z armádních kruhů pak s generálem Rudolfem Medkem, odklizeným do Památníku osvobození, a pochopitelně s profesorem Pekařem. Tyto muže považoval za své přátele. K problematice střední Evropy a Evropy vůbec zaujímal od třicátých let tehdy menšinový a poměrně neoblíbený názor, že *klid do střední Evropy přinese až úprava vztahů Francie*

22 Tamtéž, dopisy Ant. Pimpera, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

23 HEJDA, Jiří. *Žil jsem zbytečně*. Praha: Melantrich, 1991.

24 AUK, spis ohledně udělení docentury venia legendi, fond PF UK, inv. č. 151, karton č. 18.

25 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Pekařovi ze dne 3. 6. 1930, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

26 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Demlovi, sign. ŽB SVII/i-1-1.

27 Tamtéž, korespondence Preiss, dopis od Karla Čapka, sign. ŽB-S VII/i-1-1.

a Německa a snížení reparací Německu.[28] Tato prorocká vize byla bohužel naplněna až po druhé světové válce, střední Evropa byla však zničena železnou oponou a ideologií bolševismu. Naproti tomu se stavěl poměrně chladně k aktivitám Coudenhove-Callergiho s projektem Panevropy. Callergi totiž neúspěšně nabízel Preissovi členství v mezinárodním výboru Panevropy, nedůvěru k tomuto hnutí se mu ani touto nabídkou nepodařilo zvrátit.[29]

V roce 1934 naplánoval Preiss několikatýdenní studijní cestu po Německu, protože se chtěl osobně seznámit se skutečnou situací. O této své plánované studijní cestě informoval prezidenta Masaryka, což dosvědčuje záznam kancléře Šámala.[30] Setkával se s představiteli německého průmyslu, akademické sféry a novináři. Z této své cesty vypracoval zprávu určenou pro představenstvo banky.[31] Z okolí Edvarda Beneše prosákla nepravdivá informace, že se Preiss chce, pokud jde o politický systém, inspirovat režimem nacistického Německa. Proti tomuto nařčení se Preiss bránil nejprve na diplomatickém honu na Konopišti, kde informoval kancléře Šámala, *že ho nikdy nenapadlo zavedení diktatury po vzoru Hitlerově*[32], později se sešel přímo s ministrem Benešem, kde ho informoval, že *mu ani ve snu nenapadlo doporučovat zde podobné zřízení, jako jest v Německu, že toliko po návštěvě některých míst a závodů uváděl dojem, jaký si z návštěvy odnesl*.[33] Z okolí ministra Beneše byla také vypuštěna nepravdivá fáma, že Preiss bude chtít kandidovat v prezidentských volbách v roce 1935.[34] Možná zde je patrně počátek fámy o Preissově obdivu k nacismu, která přežívala v levicových kruzích, až byla nakonec zakonzervována i ve fondu Studijního ústavu Ministesterstva vnitra, jak již bylo citováno ze svazku s názvem Účast německého kapitálu…

Dne 23. března 1935 pronesl Preiss jako host vynikající řeč na shromáždění Hauptverbandu der industrie in Bohmen v Teplicích. Tehdy sklidil mohutný aplaus a zprávu o přednášce přinesly následující den kromě Národních listů též německojazyčné listy. Národní listy uvedly hned následující den text přednášky pod názvem *Ne počet a politická moc, ale síla myšlenky a duch vítězí!* Duch přednášky se nesl ve zdravě konzervativním étosu odmítajícím v závěru skvělé řeči rudé a hnědé experimenty. Citujme některá slova přednášky: *Ale bylo by chybou zapomínati, že po dobách těžkých úhon probojovává se obrat nikdy neutuchající energie lidské práce a lidského ducha, tu*

28 Tamtéž, zápisy představenstva ŽB, zápis ze schůze ze dne 15. 7. 1936, zpráva Preiss, sign. SI/B-1.

29 Tamtéž, korespondence Preiss, dopisy s dr. Schusterem, šéfem hospodářské komory a současně funcionářem Panevropského hnutí, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

30 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T 421/29, záznam Šámala ze dne 16. 7. 1934, T 665/34.

31 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Preisse Šámalovi z 24. 10. 1934, že nemá zprávu o cestě po Německu dosud hotovu, sign. ŽB S VII/i-1-1, zprávu se nepodařilo dosud dohledat.

32 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T 421/29, záznam Šámala ze dne 15. 12.1934, T 1083/34.

33 Tamtéž, sign. T 177/35, záznam Šámala ze dne 12. 2. 1935.

34 Tamtéž, záznam Šámala ze dne 30. 5. 1930.

dříve, tu později. Je třeba pouze míti vůli k překonání těžké doby a neztráceti v ní mysli. Ale současně také nesahati k experimentům, které jsou s to, aby ochromovaly samotnou majetkovou podstatu národa a tím podvracely budoucno. V dobách zlých nutno se smířiti s potřebnými oběťmi, v dobách dobrých možno nahrazovati to, co tlak doby zhoršil. Bylo by nesprávno a neodpustitelno pro obtíže doby, tedy přechodné, bořiti to, co tvořeno po desetiletí a co se osvědčilo. Ještě před pěti lety prosperita u nás byla považována za jev stálý – a nyní zase krize se tak posuzuje. Aequam servare momentem rebus in arduis. Přednáška pak byla zakončena slovy: *Nechci říci nic, než že věřím v budoucnost účinné a bohdá požehnané spolupráce hospodářské Čechů i Němců v tomto státu a že věřím, že jedině na síle ducha a svobodné práce jest založen úspěch a dobrý budoucí vývoj.* Z německojazyčného tisku přinesl následující den zprávu Deutsche Zeitung Bohemia, koncem měsíce března reagoval Neuer Morgen a konečně v druhé polovině dubna se Preissově přednášce věnoval Hamburger Fremdenblatt.[35]

Vedoucí německé průmyslové kruhy v Čechách tedy nebyly v roce 1935 ještě zdaleka nacifikovány, byť tento proces probíhal v Sudetech poměrně překvapivě rychle a hladce.

Na pozvání koncernu IG Farben, a. g., navštívil Preiss olympiádu v Německu v roce 1936, ovšem náklady na ubytování a další výlohy si platil sám, jak sdělil svým kolegům.[36]

V roce 1937 podstoupil s kladným výsledkem prověrku státní spolehlivosti podle zvláštního zákona.[37] V důsledku zvyšujícího se nebezpečí byl přijat zákon 131/36 Sb. z. a n., o obraně státu, který upravoval podmínky pro výkon vrcholné manažerské funkce v podniku důležitém z hlediska obrany státu, což znamenalo, že vybraní manažeři museli podstoupit prověrku státní spolehlivosti. Administrativu zpracovával místně příslušný okresní úřad, v jehož obvodu se nacházel dotčený podnik, nebo uvažovaný dobývací prostor (důl). Okresní úřad byl klíčovým opěrným bodem státu v regionu, zejména ve střední Evropě. (Ve Francii a Itálii je tímto klíčovým orgánem úřad zvaný prefektura.) Tento úřad postupoval věc k prošetření v utajeném režimu speciálnímu zpravodajskému útvaru na Policejním prezidiu, označovaném STB. J. Šolc v publikaci Ve službách presidenta uvádí, že *Obranná sekce II. odd. Ministerstva obrany úzce spolupracovala s četnictvem, všemi druhy státní policie a zpravodajské služby ministerstva vnitra.*[38] Dá se tedy obráceně odvodit, že při proceduře prověrky o státní spolehlivosti se STB dotazovala také na „Deuxiéme bureau" Ministerstva obrany, které již mělo poznatky, zejména v jeho obranné sekci (vojenské kontrarozvědce), na jejichž základě podezíralo dr. Kieslingera ze spolupráce

35 Podnikový archiv AGC Flat Glass.

36 AČNB, f. Živnostenská banka, Deníky, sign. ŽB/862/1-6.

37 NA, karton 1078, PP 1931-40, 42-P-37/22, čj. 3229, prověrka státní spolehlivosti na žádost Revírního a báňského úřadu v Moravské Ostravě z důvodů propůjčení horního oprávnění v pohraničním území, odpověď presidia policejního ředitelství, že je Preiss státně spolehlivý.

38 ŠOLC, Jiří. *Ve službách presidenta.* Praha: Vyšehrad, 1994.

s německou výzvědnou službou SD. Jak uvedl generál Bartík po svém zatčení v březnu 1948 ve svém výslechu, dr. Kieslinger byl na seznamu osob, které měly být v případě války ihned zajištěny.[39] Sférou ochrany státního zájmu při proceduře prověrky o státní spolehlivosti bylo tedy především udržení celistvosti a jednoty státního území, jak vyplývalo ze zákona na ochranu republiky, přijatého po úkladné anarcholevičácké vraždě Aloise Rašína.[40] Stát tedy u Preisse neshledal závadné jednání, které by vedlo k podrývání státnosti nebo rozbití územní jednoty, svým jednáním se neprotivil sféře chráněného zájmu vyplývajícího ze zákona na ochranu republiky. Potom lze považovat konvenční profesní styk Preisse s dr. Kieslingerem, podezíraným ze spolupráce s SD, za nezávadný. Preiss tedy nepracoval proti státnímu zájmu, kterým bylo udržení celistvosti a jednoty státního území.

Například Mautnerovy textilní závody byly chápány jako podnik důležitý pro vyzbrojování státu, a proto musela projít prověrkou státní spolehlivosti celá správní rada textilky včetně Preisse. Policejní prezidium prověrku zakončuje krátkou a stručnou zprávu ze dne 30. července 1937 takto: *Proti jmenovaným osobám nebyla v ohledu jejich mravní zachovalosti, jakož i politické a státoobčanské spolehlivosti žádná závada zjištěna.*[41] Prověrka o státní spolehlivosti se tedy stala jistou zárodečnou formou bezpečnostní prověrky, které se v evropských zemích evolučně vyvinuly do různých podob.

Pokud jde o dr. Kieslingera, je zajímavé připomenout, že v roce 1935 tlumočil Preissovi zajímavý vzkaz prostřednictvím funkcionáře Svazu průmyslníků Ing. Vojtěcha Mixy spočívající v tom, že pokud by Národní demokracie postavila jako prezidentského kandidáta dr. Karla Kramáře, pak by ho SdP volila společně s německými agrárníky.[42] Dr. Kramář byl v té době již značně nemocný a řekněme již nezpůsobilý ujmout se takového úřadu. Není známo, jak bylo dále s touto informací naloženo či zda nešlo ze strany dr. Kieslingera o bluf. Kancelář Hauptverbandu der industrie in Bohmen byla umístěna v ul. Na Struze 3, kde současně dr. Kieslinger i bydlel.[43] Z pramenů je zřejmé, že Preiss se přiklonil k volbě dr. Beneše prezidentem, takže v té době stál ještě na jiné straně než Agrární strana, se kterou se ovšem zanedlouho ideově sbližoval.[44]

V kritickém roku 1938 připadla Preissovi nepříjemná úloha, totiž tlumočit stanovisko české vlády lordu Runcimanovi během jeho mise v Československu, a to

39 ABS, sign. Z-6-360, strana 53.

40 Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., zákon na ochranu republiky.

41 NA, karton 1033, PP1941-50, sign. 42/0-62/3.

42 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Ing. Mixy ze dne 17. 12. 1935, sign. ŽB- S-VII/i-1-1.

43 Dr. Kieslingerovi se věnuje text STÁTNÍK, Dalibor. Podzimní kámen, osud a smrt Žofie Veselíkové. In: *Po stopách nedávné historie. Sborník k 75. narozeninám doc. Karla Kaplana*. Praha: ÚSD, 2003, s. 109–123.

44 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T421/29, záznam Šámala ze dne 16. 7. 1934, T 665/34.

na základě pověření Hodžovy vlády, která ovšem nepořizovala vždy zápisy z jednání. Vrcholný představitel československého průmyslu, ředitel Báňské společnosti, a. s., a současně člen představenstva Živnostenské banky Ing. Otokar Kruliš-Randa nebyl spokojen s tím, že lord Runciman je během své mise informován pouze jednostranně, a to ze strany sudetských Němců. Proto byla na přelomu srpna a září 1938 domluvena schůzka dr. Preisse s lordem Runcimanem na Preissovu statku Lavičky u Bohostic. Z pozdější zprávy generála Bartíka dnes víme, že ke schůzce došlo celkem třikrát a lord poděkoval za cenné informace a stanovisko české strany. Preiss obdržel od Hodžovy vlády podklady, do kterých si udělal své poznámky. Tyto materiály se ale ztratily z Laviček po Preissově pozdějším poválečném zatčení a později se je nepodařilo nalézt.[45] V každém případě měl generál Bartík o detailech schůzky poměrně přesné informace, dokonce upozornil na některé menší nepřesnosti ve vládních podkladech. Vyjednávací pozice české strany byla vedena snahou o udržení celistvosti území, což je v rozporu s některými obrazy ve filmu Dny zrady.[46] Nezapoměňme, že Preiss byl stoupencem českého historického státního práva. Jen připomínám, co již bylo uvedeno: Ještě jako starosta Všehrdu organizoval přednášky studijně staršího dr. Aloise Rašína o českém historickém státním právu.

Preiss informoval Ing. Vojtěcha Mixu, aby svolal na konec září 1938 užší prezidium Průmyslového svazu (českojazyčného), kde chtěl referovat o průběhu a výsledcích jednání s lordem Runcimanem. Archivní materiály Ústředního svazu průmyslníků za celý kritický rok 1938 nejsou ovšem v NA k dispozici.

Před blížící se katastrofou se Preiss snažil zachránit dva klíčové podniky důležité pro československý zbrojní průmysl, a to Škodovku a Báňskou společnost, a. s., ve kterých měla rozhodující podíl francouzská skupina Schneider-Creuzot. Z tohoto důvodu vedl jednání s vedoucím představitelem francouzské kapitálové skupiny panem Leperquem o případném „zdánlivém" prodeji pod kontrolou Živnobanky do Ameriky, tak aby byly tyto podniky právně uklizeny z dosahu nacistického Německa do zámořské jurisdikce a ochráněny tak před hrozícím nepřátelským převzetím.[47] Tato představa nebyla nakonec naplněna. Další klíčové zbrojovky, totiž ČKD a Explosie, patřily do koncernových podniků ovládaných přímo Živnobankou.

Koncem třicátých let proběhla ve vedení Živnostenské banky generační obměna. Post vrchního ředitele zaujal Ing. Jan Dvořáček a Preiss již zůstaval pouze ve funkci předsedy představenstva Živnostenské banky, dále si ponechával řídicí funkce ve vedení některých průmyslových podniků, ze kterých ale postupně odstupoval.

Po Mnichovu se zúčastnil v Berlíně konzultací s německými průmyslovými kruhy, a to za přítomnosti velvyslance Mastného, kde byla ze strany německých průmys-

45 ABS, sign. 305-201-2.

46 Film *Dny zrady*; Jaroslava Preisse ztvárnil herec Jaroslav Raušer, objevuje se v těchto časech: 00:33:15, 01:13:00 a 01:25:00.

47 ABS, sign. 305-201-2, výpověď Preisse v protokolu ze dne 4. 2. 1946.

lových kruhů nadhozena otázka zřízení celní unie protektorátu s Německem, což by bylo pro torzo československého průmyslu na zbytkovém území po provedené vnucené devalvaci 1 : 10 devastující (devalvaci 1 : 10 lze přirovnat k hospodářské loupeži). Preissovo stanovisko ke společné celní unii bylo proto záporné a tento postoj zaujímal později i protektorátní ministr Šádek, který byl na příkaz říšského protektora později vyměněn. Celní unii se snažila odvrátit i Národní banka, guvernér Národní banky dr. Dvořák proto předložil říšskému ministru hospodářství Funkovi v květnu 1939 memorandum, které však pouze odložilo zřízení celní unie, aniž by ji zcela zvrátilo. A konečně celní unii se snažil zabránit také vynikající odborník a protektorátní ministr financí dr. Kalfus.

Po Mnichovu Preiss napsal Rudolfu Beranovi téměř prorocká slova: *Nezapomeňte, že otázka zavinění katastrofy bude jednou velmi silně nadhozena a že nebude lze sunouti vše na dr. Beneše, nýbrž že bude zdůrazněna spoluodpovědnost posledních dvou tří vlád a jejich členů. Šikovný agitátor tohoto snadno užije a těžká bude obrana.*[48] V té době ovšem nemohl tušit, že to bude právě on, kdo bude po válce vyšetřován.

Velvyslanec Vojtěch Mastný vystoupil krátce po Mnichovu ze státních služeb a napsal Preissovi dopis, že se hlásí do služeb Živnobanky tam, kde bude třeba.[49] Preiss odpovídá kladně a v závěru dopisu píše: *Během své působnosti na velvyslanectví podporoval jsi vždy laskavě naše zájmy. Jsem Ti za to upřímně vděčen a těším se již nemálo na spolupráci ve společnostech, o kterých jsme spolu mluvili a které postupně budou Tě povolávati do svých správních rad.*[50] Vojtěch Mastný se stal členem vedení brněnské Zbrojovky a potom dalších podniků, které udržela ve svých českých rukách Živnobanka. Též se stal členem představenstva Živnobanky a od roku 1943 na návrh Preisse a Ing. Dvořáčka předsedou její správní rady, protože Preiss rezignoval nakonec i na tuto funkci. Nezapomeňme, že Mastného dědeček patřil k zakladatelské generaci Živnobanky a nějaký čas působil jako její vrchní ředitel.

Na žádost prezidenta Háchy přijal Preiss účast v Českém svazu pro spolupráci s Němci, avšak jelikož byl pasivní a nechodil na schůze, požádal prezidenta Háchu o zproštění funkce ve výboru.

Během války žil Preiss na svém velkostatku Lavičky u Bohostic, který koupil od Karla VI. Schwarzenberka ve druhé polovině dvacátých let. Do Prahy jezdil nepravidelně a občas.

Krátce po Mnichovu vrátil Francii vyznamenání Rytíře čestné legie, jak se zmínil ve svém dopise funkcionáři Živnobanky a Ústředního svazu průmyslníků Ing. Mixovi.[51]

48 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Beranovi ze dne 22. 2. 1939.

49 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 54/45, dopis Mastného z 5. 3. 1939.

50 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Mastnému ze dne 14. 3. 1939, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

51 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Mixovi, ŽB-S-VII/i-1-1.

Dne 8. července 1942 byl odsouzen spolu s dalšími funkcionáři Živnobanky pro nedovolený obchod s máslem a odsouzen k drakonickému trestu ve výši 5 000 000 korun s pohrůžkou koncentračního tábora.[52] Zde je ale zapotřebí doplnit jednu podstatnou informaci: akci s máslem organizoval Preissův zeť dr. Josef Hartmann, vysoký funkcionář cukrovarnického průmyslu, do jehož kompetencí patřilo také řízení Radlické mlékárny. Dr. Hartmannovi se podařilo „ztratit" více než desítku tun másla. Okolnost, že by si vysoce situovaní a nadprůměrně placení manažeři přivydělávali černým obchodem se nezdá být s ohledem na míru rizika příliš pravděpodobná, byť kostka másla měla na černém trhu nesmírnou cenu. Dr. Hartmann byl totiž zapojen do domácí rezistence a plnil též kurýrní služby pro generála Eliáše. Ještě předtím mu bylo vybudováno krytí, které mu umožňovalo vykonávat obchodní cesty po Evropě.

Například Ing. Dvořáček, vrchní ředitel Živnobanky, nemohl bez souhlasu gestapa vycestovat ani na Slovensko.[53] Jak vyplynulo z poválečné výpovědi dr. Hartmanna podle tzv. malého dekretu před komisí Národního výboru Prahy, kromě kurýrních služeb pro generála Eliáše spolupracoval s Klapkovým fondem a finančně přispíval též na odboj, což vedlo k zastavení jeho stíhání.[54]

Autor se domnívá, že skutečným důvodem ztráty másla z Radlické mlékárny mohlo být právě financování odboje a při té příležitosti se nějaké máslo dostalo i mezi vedoucí funkcionáře Živnostenské banky. Obdobný postup totiž zvolil i odbojář Ing. Staller, určité finanční prostředky Zbrojovky byly vyčištěny z bilance a připraveny následně pro odbojovou činnost.[55] S odstupem času si můžeme položit otázku, zda nemělo exilové ústředí zakázat Hartmannovi jakékoliv další rizikové aktivity, kterými by na sebe poutal pozornost. Prioritou mělo být udržení bezpečného spojení s gen. Eliášem a nepoutat na sebe tzv. odbojový hrozen, který by se nebezpečně přiblížil ke gen. Eliášovi.

Preisse a jeho zetě dr. Hartmanna spojuje ještě jedna věc: předávání odbojových zpráv o ekonomické situaci v protektorátu. Preiss v poslední výpovědi po svém druhém poválečném zatčení ze 4. února 1945 uvedl doslova toto: *Hartmann byl totiž ochoten používat svých cest do ciziny k tomu, aby od nás podával, v daném případě přes Athény, zprávy do Londýna o naší hospodářské situaci, o vnikání Němců do průmyslu a obsazování míst jimi a o všeobecné situaci. Jsem přesvědčen, že tyto zprávy do Londýna podal, což mi také po svém příjezdu z cest hlásil.*[56]

52 ABS, sign. 305-201-2. Preiss byl odsouzen 8. 7. 1942, což vyplývá ze zprávy gen. Bartíka z 5. a 10. 12. 1945

53 AČNB, f. Živnostenská banka, Živnostenská banka za okupace a za války – poválečná zpráva Ing. Dvořáčka, sign. S VII/a-40/1, k. č. 50/673.

54 AHMP, f. Malý dekret, 36-12043, svazek Dr. Josef Hartmann.

55 STALLER, Karel. *Život s dvojí tváří.* Praha: Mladá fronta, 2012. Staller uvádí, že prostředky určené na odboj nakonec ředitel Ing. Outrata odklonil na svůj soukromý účet.

56 ABS, sign. 305-201-2.

Z textu je tedy zřejmé, že hovoří nikoliv o předání jedné nahodilé zprávy, ale o předání několika zpráv prostřednictvím svého zetě. Ve fondu VUA se autorovi nepodařilo ze zachovaných hospodářských zpráv hledanou zprávu ztotožnit s Preissovým autorstvím.[57] V každém případě dr. Hartmann v uvedeném časovém okně, o kterém hovoří ve svém výslechu Preiss, skutečně vykonal cestu do Řecka, jak uvedl Hartmann ve své poválečné výpovědi. Věnujme tedy pár slov odbojové činnosti Hartmanna, o které Preiss tedy patrně věděl a z toho důvodu ho mohl využít.

Hartmann dále uvádí,[58] že *v té době (1940) bylo mi umožněno dík spolupráci s dr. Frankerberem odjetí několikráte do ciziny, jako do Budapešti, kde jsem byl ve styku s panem Peterym (Intelligence Service), do Sofie a do Athen, kde jsem navázal styk s dr. Samarasem, který mne seznámil s řeckými vojenskými činiteli, jimž jsem dal informace o poměrech v obsazené části republiky, od nichž jsem na druhé straně získal cenné zprávy vojenského rázu, jež jsem v Praze sdělil tehdejšímu předsedovi vlády Ing. Eliášovi, se kterým jsem úzce spolupracoval. Ve Švýcarsku navázal jsem již tehdy velmi cenné styky, jež později umožnily finanční podporu odboje v zahraničí.* Dále pokračuje: *V době mé vazby podařilo se mi zůstati ve styku s mým spolupracovníkem ředitelem J. Cittou a dávati mu dispozice k pokračování mé činnosti politické. Pan ředitel Citta umožnil na můj popud cesty ředitele Fraštěckého do Švýcar, kde vystupoval jako spojka pod krycím jménem FREY mezi Londýnskou vládou a slovenskou Národní radou. Ředitel Citta navázal pak přímé spojení s našim vyslancem Kopeckým a opatřil finanční prostředky pro zahraniční odboj.*

Tak například Hartmannova služební cesta do Sofie proběhla tak, že na letišti v Sofii čekal speciál, ve kterém odletěl do Soluně, kde se sešel s další spojkou. Odtud se již zprávy dostaly k exilové vládě do Londýna. Tato cesta byla známa zasvěceným osobám Ústředního vedení odboje domácího (ÚVOD), o čemž svědčí poválečná svědecká výpověď spolupracovníka ÚVODu, státního zástupce dr. Grospiče ve prospěch dr. Hartmanna. O obsahu zásilek neměl dr. Grospič pochopitelně detailní informace, pouze k cestě přes Sofii uvedl, že dr. Hartmann vezl „nějaký důležitý hospodářský plán".[59] Dá se předpokládat, že vztah mezi Preissem a Hartmannem byl založen na mimořádné důvěře. Preiss tedy věděl, že kromě úkolu „zásobování Říše", což bylo krytí vytvořené pro legalizaci jeho odbojové činnosti, pracuje pro domácí rezistenci. Proto ho mohl požádat o předání několika zpráv. Na druhé straně se dá chápat, že je předal jako zprávy od dobře informovaného zdroje a nebyly pochopitelně přímo podepsány Preissem.

K Hartmannovým kurýrním službám se po válce do protokolu vyjádřil také ministr zahraničí Jan Masaryk takto: *Joe Hartmann prokázal cenné služby, zejména svým spojením přes Švýcarsko. Jeho zprávy většinou rázu hospodářského skutečně do Londýna*

57 VUA, f. 37 (československá vojenská rozvědka 1938–1945). Číselná řada některých zpráv někdy nenavazuje zcela přesně, z toho je zřejmé, že některé zprávy chybí.

58 AHMP, f. Malý dekret, 36-12043, svazek Dr. Josef Hartmann.

59 Tamtéž, výpověď Dr. Grospič.

došly a posloužily jako velmi cenné informace z domova.[60] Pochopitelně že to neznamená, že všechny tyto cenné ekonomické zprávy pocházely od Preisse, je to jen další střípek do skládačky, jak proudily zprávy do Londýna. Ve své další výpovědi ve prospěch Joe Hartmanna se však ministr Masaryk vyjadřoval nepříliš lichotivě o dr. Preissovi. Jan Masaryk tedy patrně vůbec nic netušil o spolupráci Preiss–Hartmann.

Hartmannovi byla věnována pozornost právě proto, že v pozdějším doplňujícím trestním oznámení z 5. února 1946 byl obrácen vztah Preissem a smysl Hartmannových cest úplně vzhůru nohama, v rozporu s předchozí Preissovou výpovědí ze 4. února 1946. Zkreslení smyslu Hartmannových cest a spolupráce s Preissem nese stejné manipulativní rysy jako poválečné zkreslení výpovědi K. H. Franka v neprospěch prof. Krajiny. Doplňuji, že u zkreslení výpovědi K. H. Franka ve věci prof. Krajiny byl přítomen Bedřich Pokorný a v případě doplňujícího trestního oznámení z 5. února 1946 týž Pokorný již ovládá celý Odbor Z na Ministerstvu vnitra z pozice vládnoucí KSČ.

Ovšem další zprávy domácímu odboji předával také Ing. Dvořáček prostřednictvím advokátní kanceláře dr. Fouska, která fungovala patrně jako tzv. přepážka pro Bořka-Dohalského.[61] A konečně prostřednictvím Fouskovy advokátní kanceláře poskytoval informace domácí rezistenci také protektorátní ministr Šádek.[62] Ing. Dvořáček byl spolupracovníkem předmnichovské civilní rozvědky[63] a můžeme jen spekulovat, zda patřil do kádru lidí připravovaných na válečnou situaci přímo šéfem rozvědky dr. Haišmanem.

Aby nevznikly pochybnosti, doplňuji, že Říší dosazený „důvěrník" do Živnostenské banky dr. Karl Hartmann, se kterým se mohou setkat badatelé, nebyl v příbuzenském vztahu s dr. Josefem Joe Hartmannem.

Zatčení

V polovině května 1945 byl zatčen bývalý velvyslanec v Berlíně a současný předseda představenstva Živnobanky dr. Vojtěch Mastný, o několik dní dříve, 12. května, člen představenstva téže banky Ing. Otokar Kruliš-Randa. Zatýkací vlna pokračovala zatčením vrchního ředitele banky Ing. Jana Dvořáčka, ovšem přímo orgány OBZ[64], a konečně v noci z 30. na 31. května byl zatčen také Preiss. Trestní stíhání Vojtěcha Mastného bylo rozhodnutím Národního prokurátora ze dne 2. ledna 1947 zastave-

60 Tamtéž, výpověď Jan Masaryk.

61 Tamtéž, 36-8143, sv. Ing. Dvořáček, výpověď Ing. Dvořáčka.

62 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 190/47 Dr. Šádek, nezprac. fond.

63 O Ing. Dvořáčkovi se zmiňuje publikace FROLÍK, Josef. *Špion vypovídá.* Praha: Orbis, 1990. Dále z lustrace vyplývá, že se nedochoval spis Economist.

64 Obranné zpravodajství (OBZ) vzniklo rozkazem generála Ludvíka Svobody. Zakladatelské jádro tvořili tzv. osvětoví důstojníci čili komunističtí agitátoři.

no.[65] Doplňuji jen, že je příznačné, že stíhání Vojtěcha Mastného bylo zastaveno až po volbách v roce 1946, tak jako u mnoha dalších nespravedlivě obviněných osob. To mělo svůj důvod: stíhaná osoba podle malého a velkého dekretu byla zbavena aktivního a pasivního volebního práva. To je také možná příčina, proč chybělo v roce 1946 téměř 300 000 občanských hlasů pro nekomunistické politické strany.[66]

Na Preissovu otázku, z jakého důvodu je zatýkán, mu příslušný orgán sdělil, že je zatýkán na příkaz vysoké hodnosti. Obdobnou odpověď slyšel při svém zatčení také dr. Vojtěch Mastný.

Zatýkání na Lavičkách prováděl Květoslav Zmrhal a Ctibor Štolovský, místopředseda Komise pro vnitřní národní bezpečnost (KVNB), což byl revoluční policejní orgán, ze kterého později vznikl Zemský odbor bezpečnosti (ZOB) se svým nelegálním komunistickým podvratným zpravodajským orgánem ZOB II. Po poledni 31. května byl zatčený dodán do vazební cely na Pankrác.[67] Právě zdůvodnění zatčení Ctiborem Štolovským bylo předzvěstí nepříliš dobré budoucnosti. Ctibor Štolovský se podílel také na zatčení Ing. Otokara Kruliše-Randy.

Ing. Dvořáček byl po krátkém vazebním stíháním vyšetřován na svobodě podle malého dekretu příslušnou komisí Národního výboru hl. m. Prahy se zprošťujícím výrokem,[68] pochopitelně až po parlamentních volbách v roce 1946.

Věnujme nyní malou pozornost Ctiboru Štolovskému, předmnichovskému členu Kostufry. Za druhé světové války byl vězněn v jednom z táborů ve vyklizeném a uzavřeném prostoru na Konopišti, který patřil pod přímé velení SS. Důvod pro uvěznění spočíval ve spáchání deliktu proti Říši tím, že své manželce neárijského původu zajistil falešné doklady. Koncem dubna 1945 je však z tábora SS nečekaně propuštěn[69] a již v květnových dnech se objevuje v Praze a zakládá mocný revoluční orgán s názvem Komise pro vnitřní národní bezpečnost (KVNB) při Zemském národním výboru, který de facto odstavil stávající policejní struktury a naplnil tak cestou via facti program KSČ ohledně bezpečnostní politiky. Ctibor Štolovský krátký čas působil jako předseda KVNB, brzy byl však kvůli neschopnosti ve funkci nahrazen předsedou předmnichovského Komsomolu Emilem Hršelem. Pak působil Štolovský ve funkci místopředsedy KVNB, než přešel do sekretariátu ministra informací a osvěty, kde měl též malířský ateliér.[70]

65 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 193/46 Vojtěch Mastný, nezprac. fond.

66 MACHALA, Jan. Retribuce a parlamentní volby v roce 1946. In: *Paměť a dějiny*, 2. Praha: ÚSTR, 2013.

67 Cela č. 13, č. vězně 7612.

68 AHMP, f. Malý dekret, 36-8143, Ing. Jan Dvořáček.

69 ABS, sign. 310-96-4/84-87.

70 Tamtéž.

Národní prokurátor a bývalý předmnichovský státní zástupce v Českých Budějovicích dr. František Tržický[71] neměl v okamžiku dodání Preisse do vazby ve svém spisu žádné relevantní informace či důkazy, které by umístění do vazby zdůvodňovaly.[72] V divokých květnových dnech to ale nebyl nijak výjimečný případ. Ministerstvo vnitra v den zatčení současně zaslalo v důvěrném režimu přípis adresovaný Policejnímu ředitelství v Praze s žádostí, aby byl Preiss dobře střežen, a současně sdělovalo pražskému policejnímu ředitelství, že si MV vyhrazuje právo rozhodovat o zatčeném Preissovi přímo.[73]

Ministerstvo vnitra, konkretně Odbor pro politické zpravodajství, označovaný zkráceně Odbor Z, vydalo až po několika týdnech výměr[74], na jehož základě bylo zahájeno trestní stíhání zadrženého. Z něj je zřejmé, že zatčený je stíhán podle velkého retribučního dekretu prezidenta republiky č. 16/45 Sb. z. a n. Zadržený byl tedy ve vazbě několik týdnů, aniž by mu bylo sděleno obvinění, což bylo pro divokou poválečnou dobu víceméně typické.

K prvnímu výslechu tentokrát již obviněného došlo až v září téhož roku. Text sdělení obvinění se nepodařilo dosud dohledat.

Preissova manželka Jarmila a dcera Olga Scheinerová napsaly již 1. a 4. června dopis paní Haně Benešové a vylíčily v něm nepříznivou situaci zadrženého. Přednosta prezidentské kanceláře Smutný neztrácel čas a vyhotovil opis zmíněných dopisů a zaslal je se svým průvodním dopisem přednostovi Odboru Z Ministerstva vnitra generálu Bartíkovi.[75]

Ve vztahu k Preissovi neznámá žena Eva Pavelková nadiktovala dne 14. června 1945 na Odboru politického zpravodajství Ministerstva vnitra do protokolu své udání spočívající v tom, že slyšela od sousedů, že Preiss ve své vile přijímá gestapáky, a dokonce hostil na svém zámečku na Lavičkách lorda Runcimana, takže je asi nejspíše zrádce podle retribučního dekretu.[76]

Současně došel na Odbor politického zpravodajství podnět od advokáta Václava Boučka, ovšem s třicet let starým obchodním případem mezi dr. Boučkem a Živnobankou, zastoupenou Preissem, ukončený však dávno pravomocným rozhodnutím soudu ve prospěch Živnobanky, a tedy i Preisse.[77] Podstatou obchodního sporu bylo

71 JUDr. František Tržický (1903–1993), národní prokurátor u Národního soudu. Dne 21. 4. 1954 byl zatčen a téhož roku odsouzen. Propuštěn na amnestii byl v roce 1962. V Leopoldově pracoval na společné dílně s Gustávem Husákem. V roce 1968 se angažoval při obnově sociální demokracie.

72 NA, f. 979 Národní prokurátor, Np 54/45, Dr. Preiss, nezprac. fond.

73 ABS, sign. 305-201-2.

74 ABS, sign. Z-11810/1254-45, text trestního oznámení s tímto číslem jednacím se nepodařilo dohledat.

75 ABS, sign. 12144.

76 ABS, sign. 305-201-2.

77 Tamtéž.

přestěhování firmy Dynamit Nobel z Bratislavy do Semtína u Pardubic. Konsorcium kapitálově českých bank ve spolupráci s britským a francouzským kapitálem akcionovalo semtínskou továrnu a původní členové představenstva firmy Dynamit Nobel se do semtínské továrny nedostali. JUDr. Bouček Živnobanku z pověření rakouské Landerbanky zažaloval. Soud jeho žalobu zamítl a postup československého státu při vzniku Explosie spolu s partnerskými bankami považoval za oprávněný.

Hlavní směr vyšetřování se tedy nyní zaměřuje ke schůzce Preisse s lordem Runcimanem v září 1938, která proběhla právě na Lavičkách, a posouzení, zda tato schůzka naplňovala znaky provinění proti národní cti. Uskutečnila se totiž právě v rozhodném období zvýšeného ohrožení republiky, jehož lhůta počala běžet podle § 18 dekretu 16/1945 právě dnem 21. května 1938, tj. s datem první mobilizace.

Preissův zdravotní stav nebyl dobrý. Již 19. června je lékařem zaznamenán na kartu počínající zánět žil na dolních končetinách, který se dále zhoršoval.[78] Vězeňský lékař MUDr. Teplý proto 8. července doporučil převoz do nemocnice krajského soudu trestního, což příslušný orgán StB o dva dny později schválil, a za další dva dny byl pacient přeložen do vazební nemocnice na Pankráci. Na kartě vězně se objevilo razítko se stručným textem: *Vězeň vypraven 12. 7. 1945 v 8 hod.*[79] Preiss si tak mohl odpočinout na pohodlném nemocničním lůžku. Během léta se tak v nemocnici na Pankráci setkali tři muži z představenstva Živnobanky: bývalý vrchní ředitel Preiss, Vojtěch Mastný a Otokar Kruliš-Randa. Preissova manželka zřejmě nebyla o převozu do vazební nemocnice informována, protože ještě 14. července písemně žádala o povolení úlev pro obviněného, pokud jde o ošacení a stravu.[80]

Vyšetřování podle velkého retribučního dekretu

Před dalším popisem retribučního stíhání dr. Preisse stručně uvádím základní pojmy a prameny retribučního řízení. Důvodem potrestání nacistických zločinců bylo splnění mezinárodních závazků, tedy londýnské deklarace Spojených národů ze dne 13. ledna 1942, moskevské deklarace ze dne 30. října 1943 a konečně londýnské dohody ze dne 8. srpna 1945. Dekret prezidenta Beneše „o potrestání nacistických zločinců" byl podepsán prezidentem již 1.února 1945 a zveřejněn dne 6. března 1945 v Úředním věstníku československém v Londýně, čímž se stal tento retribuční dekret exilové vlády v Londýně základem pro domácí úpravu, tj. dekrety č. 16/1945 a 17/1945 Sb.

Velký retribuční dekret 16/45 Sb. řešil otázku potrestání, dále dekret 17/45 Sb. upravoval vznik Národního soudu a jeho působnost, retribuční agendu uzavíral ještě tzv. malý dekret 138/45 Sb. z 27. října 45, o trestání některých provinění proti národní cti. Působnost Národního soudu upravoval § 2 a spadaly pod něj záležitosti

78 Tamtéž.

79 Tamtéž.

80 ABS, sign. 12144.

členů protektorátní vlády, aktivistických novinářů, vedoucích funkcionářů NUOZ atd. a dále osobnosti s mimořádným hospodářským vlivem. O tom, kdo bude postaven před Národní soud, rozhodoval národní prokurátor, který měl oprávnění prolomit i místní příslušnost. Pramenem pro vedení procesu byl kromě dekretu 16/1945 a 17/1945 Sb. ještě trestní řád z roku 1873, tedy právní norma Předlitavska přijatá v důsledku Rašínovy recepce práva a potom zákon č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky.

Hlavní vada retribučního řízení spočívala – jak správně popisuje Eva Janečková v publikaci Proces s protektorátní vládou[81] – v tom, že řízení bylo jednoinstanční. Kvalita rakouského trestního řádu spočívala právě v jeho komplexní úpravě a proceduře opravných prostředků. Proti rozhodnutí Národního soudu nebylo zkrátka možnosti odvolání. Právě nemožnost odvolání bortila princip právního státu, protože tím byla narušena zásada spravedlivého procesu. Pokud se neprokázalo spáchání trestného činu specifikovaného v dekretech nebo zákoně na ochranu republiky, rozhodoval Národní soud jako soud čestný. To ale znamená, že takové rozhodování mohlo mít charakter jakési prověrkové komise právě z důvodů diskvalifikace představitelů a sympatizantů bývalých pravicových stran. Členem senátu Národního soudu se mohl stát pouze představitel povolené politické strany, tedy Národní fronty.

Orgánem, který zpracovával agendu a připravoval podklady pro národního prokurátora, byl Odbor politického zpravodajství na Ministerstvu vnitra, zkráceně nazývaný Odbor Z. Ovšem vedle Odboru Z působil ještě tzv. ZOB II (Zemský odbor bezpečnosti) při Zemském národním výboru, ovládaný výlučně komunistickou stranu jako svojí nelegální komunistickou zpravodajskou jednotkou. Je třeba brát v úvahu, že stále platila služební pragmatika a komunisté nemohli prostupovat orgány Ministerstva vnitra tak rychle, jak si zpočátku představovali. To platí i o STB, jejíž komunizace probíhala také postupně. ZOB II tedy představoval kádrovou rezervu odhodlaných soudruhů. Například v publikaci Ve znamení temna je citován bývalý příslušník ZOB II, který doslova řekl: *Práce pro ZOB II byla považovaná za přísně tajný stranický úkol uložený přímo Gottwaldem.*[82] Autor dochází k aproximativnímu pohledu, že soudruhy, kteří infiltrovali orgány vnitra v první vlně během jara léta 1945, by mohla spojovat jedna společná markanta: většinou se jednalo o předválečné členy Kostufry (Komunistická studentská frakce) nebo Komsomolou.

Funkci žalobce u Národního soudu čili národního prokurátora vykonával sociálněmokratický předmnichovský státní zástupce JUDr. František Tržický, který měl k dispozici několik náměstků.

Vedoucím Odboru Z se stal generál Bartík, veterán exilové jedenáctky a později exilový ministr vnitra v Londýně. Bartíkovým zástupcem a vedoucím klíčového oddělení, které zpracovávalo právě retribuční agendu, se stal štkpt. Bedřich Pokorný.

81 JANEČKOVÁ, Eva. *Proces s protektorátní vládou*. Praha: Libri, 2012.

82 Citace bývalého příslušníka ZOB II Vlastimila Kroupy, srov. AUGUST, František; BENEŠ, Jan. *Ve znamení temna.* Praha: Votobia, 2001, s. 222.

Výměry a listiny související s Preissovým vyšetřováním nesou podpisy JUDr. Zdeňka Lukeše, tajemníka Bedřicha Pokorného, pozdějšího náčelníka StB JUDr. Hory, dále samotného Bedřicha Pokorného, pochopitelně generála Bartíka a též JUDr. Vladimíra Mudry.

V září 1945 požádal Preiss písemně o propuštění z vazby. Spis zpracovával referent Odboru „Z" čili politického zpravodajství JUDr. Vladimír Mudra. Druhá strana spisu nese pozoruhodný nadpis: *Největší nepřítel pracujícího lidu, předseda druhé vlády (té pravé v pozadí), prodavač první republiky Němcům atd.*[83]

Je otázka, kdo je skutečným autorem tohoto textu, zda referent Mudra, či přímo štkpt. Bedřich Pokorný, který do průběhu vyšetřování všelijak zasahoval, jak se dozvíme později.

Vzhledem k tomu, že vynikající portrét klíčové osoby odboru Z Bedřicha Pokorného máme z pera Jiřiny Dvořákové,[84] věnujme pozornost jednomu z referentů zmíněného odboru, který je pramenem poznání některých detailů vyšetřování retribuční agendy. Zastavme se tedy krátce u osoby vyšetřovatele JUDr. Vladimíra Mudry. Jeho profesní kariéru protíná jak poválečný retribuční běs, tak mašinerie procesů padesátých let, na kterých se krátce podílel, což nakonec vyústí až v jakési omezení výkonu právnického povolání až do jeho odchodu do invalidního důchodu.

Z personálního spisu příslušníka, rehabilitačního spisu, svazku kontrarozvědného rozpracování a písemností Inspekce ministra vnitra k osobě Vladimíra Mudry můžeme sestavit jeho stručný profesní profil.[85, 86, 87]

Mudra se narodil 23. ledna 1915 v Klatovech v rodině sociálnědemokratického redaktora Práva lidu a Nové doby. Mudrův otec v roce 1914 narukoval a na italské frontě utrpěl zranění, kterému později podlehl. Po absolvování klasického osmiletého gymnázia zahájil ve školním roce 1934/1935 studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Již během středoškolských studií se zapojil do činnosti Kostufry, za což mu hrozilo vyloučení ze všech středních škol.

V Kostufře zůstal zapojen i na Právnické fakultě, kde vystupoval z radikálně levicových pozic a podílel se například na rozbíjení valných hromad Všehrdu, vystupoval také proti insigniádě. Pro zajímavost doplňuji, že vedoucím Kostufry na právech byl v té době Štěpán Plaček, po válce vysoký funkcionář v ZOB II a StB. Některé Mudrovy výroky byly zřejmě natolik provokativní, že byl studenty zbit. Rektora prof. Domina označoval za fašistu. Během své politické agitace jednou natolik překročil všechny únosné meze, že byl zatčen policií za výtržnictví a předveden před soud, nebyl však odsouzen. Ve svém životopisu později uvedl, že bojoval pro-

83 ABS, sign. 12144.

84 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina. Bedřich Pokorný – vzestup a pád. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra 2.* Praha: Archiv Ministerstva vnitra, 2004, s. 233–279.

85 ABS, sign. ZV 123 MV.

86 ABS, sign. 1865/1, personální spis; ABS, sign. A8/2J 78, inspekce MV.

87 ABS, sign. KR 14573.

ti fašistické klice, která dle jeho slov ovládala spolek Všehrd, což bylo sémantické vyjádření postojů revolučního marxisty: vše, co nepatří pod lidovou frontu kontrolovanou Kominternou, je vlastně fašismus. Ještě před válkou složil většinu státních zkoušek, poslední skládal až po válce.

Jak Mudra uvedl ve svém životopisu, během studií podnikl o prázdninách několik cest do Francie a dalších měst západní Evropy. Poprvé navštívil Francii v roce 1933 autostopem a společně s tehdejším sociálním demokratem dr. Jiřím Hájkem cestoval jeden měsíc po Francii. Další cesty podnikl v následujících letech na motocyklu se zastávkou ve Švýcarsku, kde chvíli pracoval, aby získal prostředky na další putování.

Po okupaci krátce pracoval jako advokátní koncipient, později jako úředník v Obilním ústavu. Koncem války byl totálně nasazen v podniku Walter. Na jaře 1945 má podobně jako mnozí předválečtí členové Kostufry otevřené dveře do bezpečnostního aparátu, a tak v červenci 1945 nastupuje – tentokrát již jako člen KSČ – do Odboru Z (politického zpravodajství) Ministerstva vnitra na stejné oddělení, kde pracuje jako jeho nadřízený štkpt. Bedřich Pokorný, s funkčním označením vrchní ministerský komisař. Mudra se na základě doporučení od Růženy Volínové z ÚRO a jejího snoubence dr. Viléma Bernarda z úřadu vlády přihlásil přímo u dr. Zdeňka Tomana[88], který ho zavedl na Odbor Z-1 do kanceláře, kde ležela na stole spousta spisů, se slovy: *Tady úřaduj, budeš dělat agendu stíhání kolaborantů a zrádců.*

Spolu s Mudrou pracovali v oddělení staří zkušení policisté R. Stehlík a Kadlec.

Mudra patřil k tvrdým vyšetřovatelům. Bylo zaznamenáno, že jednou rozbil vyslýchané ženě hlavu pistolí, jindy mluvil rusky, aby vzbudil dojem, že výslech provádí přímo orgán NKVD. Od září 1946 až do července 1947 služebně působil v SSSR, kde dohlížel na repatriaci volyňských Čechů. Po skončení pracovní mise nastupuje na nově zřízenou Ústřednu Státní bezpečnosti při Ministerstvu vnitra, vedenou dr. Horou.

Dne 4. srpna 1948 byla Mudrovi udělena stranickou skupinou na Ministerstvu vnitra přísná důtka, protože hovořil o tom, že *vnitro ovládá židovská klika*, a prováděl obstrukce s udělením občanství jedné osobě německé národnosti, ovšem v lednu 1949 prošel stranické prověrky na vnitru s kladným hodnocením, které vypadalo takto: *Soudruh Mudra je bez vyznání, manželka je členkou KSČ od roku 1945. Odebírá Rudé právo, prostudoval základní marxistická díla. Na brigádách odpracoval 88 hodin. Na členských příspěvcích platí 70 Kč, ale má platit 100 Kč. Posudek desítkáře je příznivý. Navrhujeme, aby byl soudruh Mudra prověřen.*

O něco později, 6. května 1950, se ovšem schází komise Ministerstva národní bezpečnosti a dochází k závěru, že *Mudra se chová jako nezodpovědný úředník a tím ohrožuje výstavbu lidově demokratického zřízení,* což byl podklad pro rozhodnu-

88 Zdeněk Toman byl od roku 1945 vedoucí zahraniční rozvědky.

tí o jeho zařazení do tábora nucených prací (TNP) v Jáchymově. Podnět k umístění Mudry do TNP vyšel od náměstka ministra vnitra Karla Švába, který byl ve věci Mudry silně ovlivňován Bedřichem Pokorným. Jak uvedl později Mudra ve své výpovědi, koncem dubna 1950 byl předvolán k náměstkovi Švábovi, který ho označil *za trockistického vyvrhele, kterého je třeba zašlápnout jako červa.* Šváb oznámil Mudrovi, že je zatčen, a poslal ho na tři dny do temnice v budově MNB ve Winterově ulici. Skutečným důvodem zatčení ale byly soukromé poznámky a výpisky Mudry z výslechů bývalého agenta SD Bohumila Sieberta a Josefa Vondráčka. Poznámky vycházející z Vondráčkových výslechů nelichotivě hodnotící některé komunisty se nakonec dostaly složitou cestou až ke Švábovi. Po třech dnech byl Mudra opět předveden před Švába a dozvěděl se, že je propuštěn z Bezpečnosti, vyloučen z KSČ a současně zařazen do TNP Jáchymov Vršek, krátce nato byl předveden před Bedřicha Pokorného, nyní vedoucího sektoru BaC, pod který spadaly i tábory nucených prací. Pokorný mu sdělil, že bude okamžitě eskortován do TNP Jáchymov-Vršek, kde pak Mudra strávil osm měsíců až do svého propuštění 5. února 1951.

Později napsal Pokorný veliteli TNP Jáchymov pokyn, aby byl Mudra převeden na lépe placenou práci se vzkazem chovanci Mudrovi, že jeho rodině byly zastaveny veškeré dávky a služební požitky, ale pokud bude vzorně plnit pracovní normy, může nakonec svoji rodinu uživit. Bedřich Pokorný současně zcela výjimečně povolil Mudrovi jednou za měsíc propustky, aby mohl navštěvovat svoji rodinu.

Věci ale zanedlouho dostaly nečekaný a dynamický spád. Ministerstvo národní bezpečnosti vydalo 1. února 1951 výměr k propuštění Mudry z TNP a ten byl bez dalšího vysvětlení 5. února 1951 z tábora propuštěn. Následující den, tedy 6. února, byl předvolán prostřednictvím pracovníka MNB Janouška před ministra Kopřivu, který ho v přítomnosti sovětského poradce Vladimira Bojarského, Smirnova a mjr. Janouška pověřil důležitým stranickým úkolem s tím, že se mu okamžitě obnovuje členství v KSČ. Nechme zavzpomínat přímo Mudru: *Čekal jsem tehdy asi do 19 hod., kdy se ke mně Janoušek znovu dostavil a zavezl mne autem do Bubenče do budovy Ministerstva národní bezpečnosti. Zde mne dovedl do kanceláře ministra Kopřivy, vedle něhož seděl ještě jeden muž. Ministr Kopřiva mi řekl, že bylo zjištěno, že jsem byl neprávem dán do TNP, a že jsem byl proto propuštěn. Pak začal mluvit rusky druhý muž, který řekl, že se jmenuje Bojarskij. Řekl mi, že je mu znám celý můj případ, že nastoupím zpět do Bezpečnosti a že budu zařazen do zvláštní vyšetřovací skupiny. Toto mi opakoval též Kopřiva a řekl mi, že je to rozkaz strany.*

Ještě téhož dne získal Mudra hodnost kapitána SNB se zpětnou účinností od 1. ledna 1951 a byl zařazen do sektoru VI A StB. Služební vůz odvezl tentokrát kapitána Mudru do Kolodějů a tím se stal přímým účastníkem „kolodějské akce" právě jako vyšetřovatel.[89] Sovětský poradce Vladimir Bojarskij odmítal možnou

89 Během tzv. kolodějské akce byli v období několika týdnů na přelomu ledna a února 1951 zatčeni prominentní komunisté v bezpečnostním aparátu.

namítku podjatosti a naopak trval na tom, aby bývalí vyhození funkcionáři Bezpečnosti vyšetřovali své bývalé nadřízené, protože jedině tak je záruka, že *jim nebudou při vyšetřování nadržovat*.[90]

Mezi zatčenými byl totiž i bývalý Mudrův nadřízený štkpt. Bedřich Pokorný. Nejbližším Mudrovým nadřízeným byl bývalý soudce okresního soudu v Náchodě JUDr. Smola, autor znaleckého posudku na Miladu Horákovou.[91] Mudra zpracovával vyšetřovací spisy a krátce vyslýchal vysokého funkcionáře StB Štěpána Plačka, vedoucího personálního útvaru Ministerstva národní bezpečnosti soudruha Dostálka, pracovníka vnitra Brože a Zahajského.

Dne 4. června 1951 byl Mudra na základě rozkazu velitele sektoru StB Bohumila Doubka přeložen do archivu Ministerstva národní bezpečnosti, kde se čas jeho práce pro vnitro pomalu krátil. Po třech týdnech, tedy 27. června 1951, byl předvolán před kádrovou prověrku na Ministerstvu národní bezpečnosti pod vedením soudruha Košťála, tehdy zástupce Bohumila Doubka příslušného sektoru StB.

Výsledek prověrky dopadl pro Mudru nepříznivě, ke dni 2. července 1951 byl opět vyloučen z KSČ a bylo mu doporučeno, aby opustil Sbor na vlastní žádost, což se také stalo. Dne 1. srpna 1951 napsal na Ministerstvo vnitra žádost o propuštění ze Sboru, kde uvedl: *Žádám, abych byl uvolněn z SNB a zařazen do výroby, abych mohl lépe přispět k výstavbě republiky a ke splnění pětiletky. Prosím, aby se tak stalo v rámci převodu administrativních sil do výroby, který nyní právě probíhá.*

Po svém „dobrovolném" odchodu ze Sboru měl Mudra obavy ze svého dalšího zatčení. Proto dal svému příteli z mládí, ale i z Kostufry Josefu Gregorovi, nyní učiteli tělesné výchovy na Univerzitě Karlově, patnáctistránkový výtah svých poznatků ze své vyšetřovací praxe v sektoru VI A StB. Gregor je měl mít u sebe a předat spolehlivým lidem v aparátu UV KSČ v případě, že bude Mudra opět zatčen.

V dubnu 1952 byl Mudra podle svého očekávání skutečně zatčen. Důvodem bylo podezření z vyzrazení státního tajemství, ale po několikaměsíčním vyšetřování byl propuštěn se zjištěním, které by se dalo chápat tak, že intenzita společenské nebezpečnosti byla velmi nízká, neboť Mudra plánoval informovat uvědomělé komunisty a sovětské soudruhy. Z tohoto důvodu byl propuštěn, aniž by byl předtím obviněn. Zadržován byl ve sklepě Ministerstva národní bezpečnosti ve Winterově ulici, kde se neúspěšně pokusil o sebevraždu. Výslechové protokoly s Mudrou nemají charakter „scénáře", jeho výpovědi se proto dají považovat za hodnověrné. Závěr vyšetřování ho vyhodnotil jako labilní osobnost podléhající cizím vlivům.

Až do odchodu do důchodu nemohl Mudra vykonávat povolání, kde by mohl uplatnit právní vzdělání. Vždy zasáhla „neviditelná moc", která ho udržovala v manuálním povolání. V roce 1968 se pokoušel o rehabilitaci, ta však nedopadla v jeho prospěch, takže vyloučení z KSČ bylo definitivní. V průběhu rehabilitačního řízení

90 KAPLAN, Karel. *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka.* Praha: ÚDV, 2002.
91 DVOŘÁKOVÁ, Jiřina, ref. 81.

bývalý ministr Ladislav Kopřiva v časopisu Reportér výslovně sděluje, že Mudra plnil v Kolodějích pokyny Komise stranické kontroly UV KSČ, a o nezákonnostech při vyšetřování musel tedy vědět od samého počátku. Mudra až do odchodu do důchodu pracoval v dole.

Vraťme se ale zpět do podzimu 1945, kdy Mudra sbírá zkušenosti jako vyšetřovatel retribuční agendy z pozice zpravodajského referenta Odboru politického zpravodajství na Ministerstvu vnitra. Protože byl Preiss i nadále hospitalizován ve vazební nemocnici, první výslech absolvoval 27. září před vyšetřovací soubkomisí KVNB u krajského soudu trestního. Není zcela zřejmé, zda se vyslýchající dostavili za zatčeným do vězeňské nemocnice, či zda byl vyšetřovaný převezen před vyšetřujícího soudce. Výslechový protokol je velmi stručný. V závěru Preiss uvádí, *že si nedovede představit, z jakého důvodu onen vysoký úředník, o kterém hovořil Štolovský, nařídil jeho zajištění*. Dále uvedl, že *doklad, na základě něhož je zajištěn, je u správy věznice.* V závěru výslechu požádal s ohledem na svůj zdravotní stav o propuštění podle § 191 (tehdejšího) trestního řádu, což je propuštění oproti složení kauce. Další stručný výslech proběhl 22. října 1945 v nemocnici Krajského soudu trestního.

Tři dny před plánovaným říjnovým výslechem proběhlo lékařské konzilium ohledně zdravotního stavu vězně pod vedením vrchního justičního lékaře Krajského soudu trestního v Praze, bývalého legionáře a statečného účastníka druhého odboje MUDr. Oldřicha Navary za přítomnosti MUDr. Františka Navrátila, primáře všeobecné nemocnice v Jugoslávii, a význačného internisty profesora MUDr. Josefa Pelnáře, spolužáka Preisse z domažlického gymnazia.

Z lékařské zprávy zpracované konziliem ještě téhož dne vyplývá, že pacient prodělal lehčí formu mozkové mrtvice spojené s krátkodobou ztrátou vědomí, trpí srdeční poruchou, vysokým krevním tlakem s počínajícím zánětem plic. Prognóza byla lékaři označena za infaustní (neblahou), nebude-li zavedeno bezodkladné sanatorní nebo klinické léčení nemocného. Konziliární zpráva byla zakončena větou, že bez dalšího léčení by choroby mohly Preissův život ukončit.[92] Neztotožněný pracovník Odboru Z se dne 10. listopadu téhož roku dostavil za Preissem k provedení výslechu, od kterého ale upustil. Pořídil pouhý záznam, kde hovoří o jisté dezorientaci zatčeného, což jenom podporuje pravdivost lékařské zprávy o prodělané lehčí formě mozkové mrtvice.[93]

Přestože konziliární zpráva z 19. října vyslovovala závažné lékařské varování o zdravotním stavu, byla zadržena Bedřichem Pokorným, jakož i jiná další pošta, což zjistila Preissova manželka Jarmila. Na tyto zvláštní způsoby Pokorného upozornila osobním dopisem přímo prezidenta Beneše.[94] Není náhoda, že opis stížnosti skončil opět na stole Bedřicha Pokorného.[95]

92 ABS, sign. 305-201-2.

93 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T421/29, T-1981/45.

94 ABS, sign. 12144.

95 Tamtéž.

Kancléř Smutný poslal počátkem listopadu opis stížnosti generálu Bartíkovi s legionářským oslovením „bratře generále".[96] Za dalších čtrnáct dní, 21. listopadu 1945, byl Preiss na základě Bartíkova příkazu propuštěn do domácího léčení, což pochopitelně neznamenalo ukončení vyšetřování. Ještě předtím Preissova dcera Olga Scheinerová a manželka Jarmila poslaly další dopisy paní Haně Benešové, manželce prezidenta republiky, ohledně Preissovy situace. Opis dopisu, jako i mnoho dalších v této věci, skončil samozřejmě na Odboru politického zpravodajství na stole Bedřicha Pokorného. Na písemnostech bylo tužkou napsáno jedno jméno: Bedřich Pokorný.

Pokračujme ale k prvnímu výslechu obviněného Preisse. Svým výslechem reagoval na udání paní Evy Pavelkové a vysvětlil okolnosti své schůzky s lordem Runcimanem. Do protokolu uvedl, co je zřejmé a co již víme z předchozího odstavce. Schůzka proběhla na žádost Hodžovy vlády, ta ovšem nepořizovala ve všech případech zápisy z jednání. Spor s panem Boučkem považoval za uzavřený, neboť o obchodním sporu mezi Živnostenskou bankou a panem Boučkem rozhodl dávno pravomocně soud v neprospěch pana Boučka.

Po propuštění do domácího léčení 21. listopadu se Preissův zdravotní stav poněkud zlepšil. Optimismus mohl dodat i závěr vyšetřování Odboru politického zpravodajství. Nevíme však zcela přesně, zda Preiss znal obsah níže uvedeného přípisu.

Dne 5. prosince téhož roku byl na Odboru politického zpravodajství Ministerstva vnitra vypracován přípis k rukám národního prokurátora, který končí touto důležitou větou: *Jinak nebyly zjištěny žádné skutečnosti a ani nedošla žádná oznámení, která by svědčila o tom, že dr. Jaroslav Preiss se nějakým způsobem provinil proti národní cti.*

Přípis byl vypraven k rukám národního prokurátora pod číslem jednacím původního trestního oznámení, tedy jako doplnění. Dne 10. prosince téhož roku byl na Odboru politického zpravodajství vypracován přípis se stejným obsahem, který skončí stejnou důležitou větou: *Jinak nebyly zjištěny žádné skutečnosti a ani nedošla žádná oznámení, která by svědčila o tom, že dr. Jaroslav Preiss se nějakým způsobem provinil proti národní cti.*[97]

Oba tak současně vyvracejí podezření z provinění proti národní cti, na které upozornila paní Eva Pavelková. Pokud jde o schůzku s lordem Runcimanem, je v obou dokumentech z 5. a 10. prosince výslovně uvedeno toto: *Během návštěvy anglického lorda Runcimana v Československu byl dr. Preiss požádán tehdejším ministerským předsedou dr. Milanem Hodžou, aby lorda přijal a aby mu doručil a vysvětlil statistiky o průmyslovém rozvrstvení v českých zemích. Šlo údajně o velmi obšírný materiál, soustředěný v silném svazku spisů, který obdržel od min. předsedy dvojmo s tím, aby jeden exemplář předal lordovi a druhý použil pro sebe k poznámkám. Podle obsahu s Runcimanem stalo se údajně Preissovi jasným, že naši Němci chtěli tehdy lorda*

96 Tamtéž.

97 ABS, sign. 305-201-2.

přesvědčit o tom, že veškeré hospodářské bohatství českých zemí jest v německých rukou, a že my tudíž nejsme hospodářsky soběstační. Preiss však přes to, že veškeré údaje statistik nebyly naprosto přesné, přesvědčil lorda o tom a doložil mu, že přes 70 % průmyslu jest v českých rukou, neboť předtím údajně cílil, že i Rotschild jej zmocnil k prohlášení, že jeho podniky u nás [Vítkovice] *se považují za české. Lord vykonal u Preisse celkem 3 návštěvy a nakonec mu prohlásil, že od něho dostal nejlepší a nejcennější informace. Zaslal mu později z Anglie i děkovný dopis.*[98]

Věc měla ale jeden háček. Přestože na obou přípisech z 5. a 10. prosince bylo razítko s nápisem *pošta vypravena,* listiny vůbec neopustily Ministerstvo vnitra směrem ke prokurátorskému spisu, jinými slovy, nebyly doručeny do spisu národního prokurátora.[99] Kontrolou knihy došlé pošty národního prokurátora autor zjistil, že v rozhodném období nebyla do prokurátorského spisu přijata žádná pošta.[100] To je také vysvětlení, proč listiny z 5. a 10. prosince 1945 nejsou založeny v prokurátorském spisu.

S jistotou se dá tedy tvrdit, že kýžené listiny vypravené směrem k prokurátorskému spisu byly zadrženy na Ministerstvu vnitra. Veškerá pošta určená pro vyšetřujícího soudce, vězeňského lékaře a prokurátora v retribučních věcech procházela na Pankráci přes knihu došlé a odeslané pošty národního prokurátora, oddělenou od běžné justiční, tedy neretribuční agendy. Můžeme jenom spekulovat, kdo se na zadržení listiny podílel, a jen trpělivě čekat, jakou pravdu nám snad jednou přinesou archivy. Naproti tomu důležitá listina z 5. prosince byla odeslána a doručena do Kanceláře prezidenta republiky. Zde byla ale vedena v tzv. protokolu T čili tajném protokolu, takže se s obsahem dopisu mohl seznámit pouze vymezený a úzký okruh pracovníků KPR včetně prezidenta. K osobám, které měly přístup k listinám vedeným v protokolu „T", patřil bezesporu také kancléř Smutný.[101]

Mudra po svém druhém zatčení na jaře 1952 vypověděl do protokolu ohledně ztrát listin a dokumentů na vnitru tato slova: *Ze své praxe na Ministerstvu vnitra vím, že se všeobecně důležité dokumenty a zprávy ztrácely, že byly Švábem a spol. ničeny nebo zašantročovány, ve spisech byl úmyslně dělán zmatek tak, aby se nic nenašlo.*[102]

98 Tamtéž. Tím se nemyslí, že by Vítkovice byly kapitálově českým podnikem, ale že se hlásí k české politice. Generální ředitel Vítkovic Oskar Federer byl Žid německé národnosti, ale mluvil vynikající češtinou. Výběr manažera, který ovládá dokonale češtinu, byl empatický tah barona Louise Rotschilda, tím Vítkovice naznačily, že stojí na straně české věci. Oskar Federer zasedal v českojazyčné části průmyslového prezidia Ústředního svazu průmyslníků spolu s českými průmyslníky. V tomto smyslu je třeba chápat Vítkovice jako „český" podnik.

99 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np54/45, Dr. Preiss.

100 Tamtéž, kniha došlé pošty, karton 1, nezprac. fond.

101 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. 429/29, došlá pošta ze dne 10. 12. 1945.

102 ABS, sign. KR 14573.

Okolnost, že Preissovo stíhání bylo pečlivě sledováno, a to dokonce i špičkami komunistické strany, dosvědčuje i nedatovaný dopis od neznámého informátora, který se podepisoval jako „P", adresovaný s označením „tajné–důvěrné" pracovníku bezpečnostního odboru UV KSČ soudruhovi Vodičkovi. Dopis ovšem skončil v tzv. Evidenčním odboru UV KSČ.[103] Určitě stojí za pozornost citovat celý text dopisu (s původním pravopisem):

Zděluji Ti následující tajnou informaci a další opatření přenechávám vám.

Vrchní rada zemského soudu v Praze Polesný vyjádřil se k našemu důvěrníkovi, že zajištěný Preiss dostal dopis od pí presid. H. Benešové asi následujícího obsahu: Vím, že jste nevinen, a musíte jen krátký čas vydržet, kdy budete rehabilitován.

Polesný je prý hlavou celé akce na rehabilitaci Preisse. Upozorňujeme na to, že Polesný je příbuzným poslance Dolanského a náš informátor je starým přítelem Polesného, pročež prosíme o mimořádnou diskretnost při zpracování případu. Dopis obdržel Preiss asi před měsícem.

Se soudružským pozdravem P.

Na konci dopis připsáno rukou *za správnost informace neručím*. Dopis od paní Hany Benešové, o kterém hovoří informátor „P", se prozatím nepodařilo dohledat.

Bedřich Pokorný nastupuje

Zadržení prosincových přípisů na Ministerstvu vnitra a jejich neodeslání k rukám národního prokurátora je již faktickým důkazem o mocenském ovládnutí jednoho z důležitých odborů Ministerstva vnitra komunistickou stranou. Po pečlivě připravené provokaci vysokým funkcionářem útvaru ZOB II Štěpánem Plačkem[104] v součinnosti s Bedřichem Pokorným odvolal 14. ledna 1946 ministr vnitra Václav Nosek vedoucího Odboru politického zpravodajství generála Bartíka. Ještě téhož dne převzal vedení celého Odboru Z jeho dosavadní zástupce Bedřich Pokorný a tím se celý Odbor politického zpravodajství dostal pod plnou kontrolu KSČ. Vyšetřování náhle nabralo pro Preisse nepříznivý spád, jak bude za chvíli vysvětleno. Nakonec listiny z počátku prosince 1945 byly zadrženy v době, kdy byl Pokorný zástupcem generála Bartíka. To jen dokazuje systematičnost při budování kontroly nad Odborem Z komunistickou stranou.

JUDr. Štěpán Plaček, jeden ze zakladatelů komunistické bezpečnosti, ve své výpovědi po svém zatčení uvedl, že odstranění generála Bartíka bylo splnění stranického úkolu uloženého přímo Rudolfem Slánským.[105] V roce 1945 pracovalo na Odboru politického zpravodajství 180 lidí a komunisté v něm tvořili menšinu. A právě odstranění generála Bartíka mělo tento stav zvrátit, což se také nakonec povedlo. Do-

103 NA, f. Šváb–Synková, evidenční odbor ÚV KSČ, nezprac. fond.

104 KALOUS, Jan. *Štěpán Plaček. Život zpravodajského fanatika ve službách KSČ.* Praha: ÚSTR, 2010.

105 Tamtéž.

kud byl ve vedení odboru generál Bartík, nebylo možné zneužívat retribuční agendu k politickému boji a to pochopitelně vadilo KSČ, která měla svůj plán dvoufázové cesty k úplnému dobytí moci, o kterou se později nechtěla s nikým dělit. Prozatím ano, dočasně v Národní frontě. Potřebovala *DOČASNÉ* spojence, kteří pomohou nahradit parlamentní demokracii novou okleštěnou „lidovou demokracií". A pochopitelně potřebovala také spojence, kteří ji pomohou hned po válce ve své hlouposti rozkymácet stabilní justiční a policejní systém státu ve jménu utopických vizí.

Zajímavé byly poměrně časté schůzky Bedřicha Reicina s Bedřichem Pokorným přímo na Odboru politického zpravodajství, které mohly mít ofenzivní charakter. Mudra uvedl do protokolu po svém druhém zatčení toto: *Dále si ještě vzpomínám, že k Pokornému na vnitro docházel velmi často Bedřich Reicin. Při jedné takové návštěvě vešel jsem do kanceláře Pokorného, zrovna když tam Reicin byl. Pokorný mne Reicinovi představil. Potom jsem poblíže kanceláře Pokorného na chodbě MV viděl Reicina ještě několikráte.*[106] Na podzim 1945 byly odeslány přímo z OBZ na Odbor politického zpravodajství MV v krátké době po sobě dva materiály podepsané Bedřichem Reicinem, kde je Preiss označen jednou jako kolaborant, jednou jako konfident. Jeden dopis byl odeslán 31. října 1945 a další o čtrnáct dní později, tj. 16. listopadu 1945.[107] Bartík však 5. a 10. prosince téhož roku sepsal zprávu, která nevycházela z Reicinových fabulací. Dá se tedy uvažovat i o tom, že Reicin prostřednictvím Pokorného kontroloval účinek či neúčinek svého špinavého triku, a konečně také o tom, že v součinnosti s Pokorným posiloval a prohluboval vliv komunistické strany na Ministerstvu vnitra.

Ještě téhož dne, kdy byl odvolán generál Bartík, tedy 14. ledna 1946, vydalo Ministerstvo vnitra telefonický pokyn, aby byl Preiss opět zadržen, což se také stalo, a ve 14 hod. byl Preiss předán přímo do vězeňské mocnice. Národní prokurátor Tržický si příliš nelámal hlavu nad tím, že nemá z vnitra relevantní zdůvodnění ve svém spisu pro opětovné zatčení. Přece jenom, doba divokého poválečného zatýkání by už měla být za námi. O dva dny později, 16. ledna, vydal prokurátor Tržický usnesení o uvalení vazby na Jaroslava Preisse.[108]

Tehdejší komunistický tisk spustil svoji osvědčenou kanonádu se zprávami, že *kolaborant Preiss byl opět zatčen*. Je zajímavé, jak byla mohutná komunistická propaganda v tisku načasovaná v návaznosti na významné události během vyšetřování. Ministerstvo informací a osvěty pod vedením komunisty Václava Kopeckého bylo v podstatě gigantickou PR agenturou KSČ.

Dne 18. ledna se Preiss podrobil výslechu vyšetřujícího soudce dr. Donnera, jinak vyšetřujícího soudce Národního soudu. Obsahem výslechu byly banální otázky.[109]

106 ABS, sign. KR 14573, s. 16.

107 ABS, sign. 2M 12443, dopis OBZ na odbor Z z 31. 10. 1945, dopis OBZ na odbor Z ze 16. 11. 1945.

108 ABS, sign. 305-201-2.

109 Tamtéž.

Následující den, tedy 19. ledna, intervenovala manželka Jarmila ohledně stravování a možnosti návštěv.[110] Do konce ledna 1946 byly nařízeny výslechy tří svědků a jejich počet se během vyšetřování již nerozšiřoval.

Dne 17. ledna 1946 vypovídal Preissův bývalý tajemník v Živnostenské bance pan Steklý.

Otázky mířily k okolnostem schůzky Preisse s lordem Runcimanem na Lavičkách a k majetkovým poměrům Preisse, o kterých byl dr. Steklý bezesporu dobře informován, protože vedl Preissův osobní účet a spravoval jeho soukromé platby.[111]

Dne 23. ledna 1946 vypovídal dr. Kieslinger, o kterém se už několikrát mluvilo v různých souvislostech. Taktéž se měl vyjádřit ke schůzce s lordem Runcimanem, ale těžiště výslechu bylo ve vysvětlení některých jeho poznámek z jeho deníku, který si vedl téměř třicet let a kde jsou právě různé poznámky k jednání s Preissem. Kieslingerův deník sestával z více než tisíce volných stran poznámek, psaných někdy česky, někdy německy, které glosovaly hospodářkou a politickou situaci v Československu prakticky za celou existenci první republiky a snad i protektorátu. Dr. Kieslinger bydlel v Praze v ul. Na Struze 3, kde byla také umístěna kancelář Hauptverbandu der industrie in Bohmen, ve které působil jako tajemník.

Jelikož byla na byt dr. Kieslingera po ukončení války uvalena nucená správa, dostala se podstatná část deníků, vlastně souhrn volně popsaných papírů čítajících více než tisíc stran textu prostřednictvím nuceného správce k rukám generála Bartíka. Zbývající, menší část odevzdala na Odbor Z spoluvlastnice domu Na Struze 3 paní Žofie Veselíková. Na její spoluvlastnický podíl k domu byla totiž také uvalena nucená správa. Kieslinger plánoval, že svůj deník uspořádá a vydá knižně, poválečná doba tomu však zabránila. Deník může být v každém případě vynikajícím studijním materiálem pro jeho pohled na řešení hospodářských otázek v Československu a v protektorátu. Je otázka, zda se vůbec v celém svém rozsahu v archivních fondech Ministerstva vnitra dochoval. Kieslinger se z bývalého státního zaměstnance vypracoval ve fundovaného hospodářského odborníka. Po nuceném sloučení české Sporobanky se Zemskou bankou pro Čechy za okupačního režimu se stal Kieslinger vysokým funkcionářem v Zemské bance.

Dr. Kieslinger uvedl na pravou míru souvislost s jeho poznámkami a jeho výpověď Preisse nijak nepoškodila, spíše pomohla.[112]

Jako poslední vypovídal 29. ledna bývalý ministr protektorátní vlády a také bývalý sekretář Ústředního svazu průmyslníků dr. Šádek, takže blízký spolupracovník Preisse. Otázky mířily opět k okolnostem schůzky s lordem Runcimanem. Svojí výpovědí Preisse podobně jako všichni tři svědci nijak nepoškodil.[113] Dr. Šádek byl

110 Tamtéž.
111 Tamtéž.
112 Tamtéž.
113 Tamtéž.

taktéž retribučně stíhán, ovšem národní prokurátor rozhodl 3. května 1947 o zastavení trestního stíhání.[114]

Dne 30. ledna se dostavil do KPR ke kancléři Smutnému Preissův zeť dr. Scheiner s upozorněním, že se Preissův stav opět zhoršuje, a dále s tím, že ministr Prokop Drtina odmítl dr. Scheinera přijmout.

Dne 1. února byl do KPR kancléři Smutnému doručen dopis Preissova zetě dr. Scheinera zdůrazňující skutečnost, že se Preissův zdravotní stav skutečně zhoršuje, což dokládal přiložený Preissův dopis, ve kterém upozorňuje, že se v končetinách tvoří voda a potřebuje léky.[115]

Nemesis komunismu, jak nazval Bedřicha Pokorného spisovatel Jan Beneš[116], skutečně neztrácel čas.

Odbor Z pod jeho vedením za tři týdny od nástupu do vedoucí funkce, tedy 5. února 1946, odeslal k národnímu prokurátorovi do spisu Np54/45 doplňující trestní oznámení, které je spíše nesystematickou politologickou esejí[117] a pochopitelně je také v rozporu se závěry generála Bartíka z prosince 1945. V zastoupení ministra vnitra podepsal dokument JUDr. Hora, pozdější náčelník StB. Je zarážející, že přestože se v doplňujícím trestním oznámení z 5. února hovoří o doplnění podání z 5. prosince a 10. prosince, národní prokurátor se nesnažil zajistit ZÁSADNÍ chybějící přípisy, které v prokurátorském spisu chyběly.[118]

Preiss měl jednu velkou nevýhodu. Přes jeho osobu se připravovala politická poprava politického a hospodářského systému první republiky a její demokratické podoby a také patřil ke společenské vrstvě, kterou koneckonců nenáviděli společně a nerozdílně jak socialisté a komunisté, tak část pokrokových liberálů. Další vlivný reprezentant československého průmyslu Jan Antonín Baťa se zdržoval v zahraničí, k politické popravě tedy zbýval právě Preiss.

Nezapomeňme ještě, že ve druhé polovině třicátých let žádal Preiss omluvu od předsedy poslaneckého klubu Národních socialistů za verbální urážku od poslankyně Fráni Zemínové.[119]

Můžeme jen předpokládat, že Preiss se patrně dozvěděl, že generál Bartík zpracoval v prosinci 1945 pro něj příznivou zprávu, ale vůbec nemohl tušit, že tato pro něj tolik důležitá zpráva nebude nakonec odeslána z Ministerstva vnitra k rukám národního prokurátora a nakonec nebude založena v prokurátorském spisu. Tato

114 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 190/47, Dr. Šádek, rozhodnutí národního prokurátora ze dne 3. 5. 1947 o zastavení stíhání, nezprac. fond.

115 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. 429/29, T 450/46, dopis Dr. Scheinera kancléři Smutnému ze dne 1. 2. 1946.

116 BENEŠ, Jan, ref. 79. Autor se s Janem Benešem několikrát setkal.

117 ABS, sign. 305-201-2.

118 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis 54/45 Dr. Preiss, nezprac. fond.

119 AČNB, f. Živnostenská banka, korespondence Preiss, dopis Preisse předsedovi posl. klubu Nár. socialistů kvůli urážce F. Zemínové, sign. ŽB-S-VII/i-1-1.

manipulace je jedním z příkladů komunistické zpravodajské subverze do retribučního řízení s Preissem. Další velmi závažná manipulace bude popsána v souvislosti s výslechem ze 4. února 1946.

Doplňující trestní oznámení z 5. února je skutečně obsáhlé a rozvleklé a to má svůj důvod. Pokud by stálo opět jenom na konstrukci vlastizrady z důvodu schůzky s lordem Runcimanem, obhajoba by určitě trvala na výslechu gen. Bartíka před Národním soudem a pak by se celá konstrukce retribučního stíhání mohla zbortit.

Proto měla zdánlivě rozvleklá politologická esej svůj význam. Před Národním soudem se totiž projednávaly také věci, které nenaplňovaly znaky trestného činu, protože Národní soud v takovém případě rozhodoval jako soud čestný. Taktikou byla postavit Preisse před Národní soud a za každou cenu ho soudit a odsoudit.

Podívejme se nyní na hlavní směry vyšetřování doplňujícího trestního oznámení z 5. února 1946.

A) První směr i nadále pracuje s proviněním proti národní cti v důsledku jednání s lordem Runcimanem.
B) Druhý směr pracuje s právní fikcí, že Preiss podlomil bezpečnost státu tím, že ohrozil vyzbrojování republiky.
C) Třetí směr naznačuje, že kolaborace mohla spočívat v tom, že komunikoval a korespondoval dr. Kieslingerem, který je nyní označen jako agent Sicherheitsdienst.

Dne 4. února 1946 byl obviněný vyslechnut ve vězeňské nemocnici Krajského soudu trestního orgány Odboru Z.[120] Vyšetřovatelé nejprve obsáhle vyslechli obviněného a z tohoto výslechu potom následující den, tedy 5. února, sestavili doplňující trestní oznámení.[121]

Velmi nepřehledný a nesystematický Preissův výslech a stejně tak nepřehledné doplňující trestní oznámení jsem pro přehlednost a lepší orientaci sytematicky rozdělil na body, které byly buď projednávány ve výslechu, nebo navazují v doplňujícím trestním oznámení.

Preiss nejprve vypovídal ke svým majetkovým poměrům. Vyjádřil se ke svým nemovitostem, sbírce obrazů, vzácné sbírce knih a vkladům na běžných účtech a vkladních knížkách.

Ad A) Opět byl vyslýchán ohledně setkání s lordem Runcimanem na Lavičkách v září 1938, byť předtím byl týmž Odborem Z vysloven závěr, že v tomto setkání nebylo spatřováno provinění proti národní cti. Preiss uvedl, že k této věci se již vyjádřil v předcházejícím výslechu na podzim 1945.

Ad B) V dalším bodě se uvádí, že koncern Živnostenské banky s Preissem v jejím čele podlomil obranyschopnost státu. K otázce vyzbrojování mu byla položena pouze jedna otázka. Ve své odpovědi popsal jednání ohledně plánovaného převodu

120 ABS, sign. 305-201-2. Z protokolu ze 4. 2. 1946 nelze zjistit identitu pracovníka, který prováděl výslech.

121 Tamtéž.

Škodovky a Báňské společnosti do Ameriky, aby se jmenované podniky dostaly mimo nacistickou jurisdikci. O této záležitosti jednal s panem Leperquem, což potvrdil zástupce francouzského vlastníka skupiny Schneider-Creuzot. Tento plán se však nepodařilo uskutečnit.[122]

V souvislosti s problematikou vyzbrojováním státu bylo dále shledáváno závadným jednáním, že Ústřední svaz průmyslníků vydal zamítavé stanovisko k návrhu zákona o zajištění dodávek pro obranu státu, čímž měla být podlomena obranyschopnost státu. Tento závěrečný bod politického obvinění tvoří závěrečnou a dlouhou část několikastránkové eseje sepsané Odborem Z. V textu se výslovně píše, že *k tomuto jednání Ústředního svazu čs. průmyslníků nebyl Preiss ani vyslýchán, ani dotazován, protože se vzhledem k obsahu považuje za nutné, aby se z něho zodpověděl poprvé a naposled veřejně, před soudem národa.*

Ústřední svaz československých průmyslníků, ve kterém byl Preiss dlouholetým prezidentem, totiž vydal pod číslem jednacím 21469-DrŠ/So z 11. května 1938 zamítavé stanovisko k návrhu zákona o zajištění dodávek prací pro obranu státu předloženému Ministerstvem veřejných prací.

Základní ideovou kostrou zákona byl přechod státu na válečné hospodářství a řízené plánované hospodářství. Osnovou zákona se zabývalo prezidium Ústředního svazu čs. průmyslníků, ale zápis z tohoto jednání se nedochoval. Tento bod již zcela opomíjí fakt, že Československo bylo stále parlamentní republikou, nikoliv diktaturou, takže místem, kde se rozhodovalo o schvalování zákonů, byl parlament a různé stavovské organizace mohly mít potom různé, i protichůdné názory. Ústřední svaz průmyslníků vydal tedy dne 11. května 1938 následující stanovisko:

I. *Navržený zákon je považovati za zbytečný a za dnešních našich hospodářských poměrů a za dnešní organizace průmyslu, který vyrábí předměty, jež přicházejí v úvahu pro dodávky pro účely obrany státu, za neodůvodněný. Návrh zákona vychází též z naprosto nesprávných předpokladů, které nelze dnešními poměry odůvodniti.*
II. *Před uzákoněním navrženého zákona jest dlužno varovati, poněvadž by byl nejen zbytečným zatížením administrativy vojenské správy a administrativy podniku, nýbrž i opatřením škodlivým pro celé naše hospodářství.*
III. *Navržený zákon považujeme za neproveditelný.*[123]

Dá se tedy uvažovat, že tento bod trestního oznámení zastřeným způsobem vytýká Preissovi, že hospodářský model předmnichovské republiky nebyl postaven na sovětském plánovacím systému pětiletek a odmítnutím osnovy zákona o dodávkách veřejných prací se mu vlastně vůbec nechtěl přiblížit. Jinými slovy, optikou Košického vládního programu se nyní zpětně, a to negativně hodnotí hospodářský model předmnichovské republiky.

122 Tamtéž.

123 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 54/45, Dr. Preiss, nezprac. fond.

Bývalý ministr protektorátní vlády dr. Šádek a vysoký funkcionář Ústředního svazu průmyslníků byl obviněn ze stejné věci, avšak – jak již bylo uvedeno – národní prokurátor rozhodl o zastavení Šádkova stíhání.[124]

V dalším textu sepsaném pro národního prokurátora se píše, že *obviněný vyjadřuje svoje typické vlastnosti jako odpůrce státního podnikání.* To měl vyjádřit jako vedoucí delegace Ústředního svazu čs. průmyslníků u ministra obchodu Mlčocha v souvislosti s jeho nástupem do úřadu.

Ad C) – fikce vyzvědačství a dr. Kieslinger

V předchozím textu bylo vysvětleno, že Preiss podobně jako další manažeři Živnobanky musel podstoupit prověrku státní spolehlivosti podle zákona o obraně státu. Výsledek prověrky dopadl pro Preisse příznivě, přestože stát podezíral patrně od poloviny třicátých let dr. Kieslingera ze spolupráce s SD. Bylo tedy zřejmé, že stát měl informace o tom, že Preiss nepůsobí proti sféře chráněného zájmu vyplývajícího ze zákona na ochranu republiky. Společenský a profesní styk Preisse s Kieslingerem byl tedy vnímán jako profesní styk na úrovni vrcholného vedení domácího průmyslu.

Skutečnost, že byl dr. Kieslinger podezírán ze spoluráce s SD, vyšla najevo až po Bartíkově zatčení při jeho prvním výslechu 8. března 1948.[125] Tak například do prokurátorského spisu byly doporučeny fotografie některých nezávadných a běžných dopisů mezi Preissem a Kieslingerem, avšak na zadní stranu fotografie je napsáno: *Preiss píše dr. Kieslingerovi, agentovi SD a německému vyzvědači.*[126]

Fikce Preissova vyzvědačství je dále nadhozena tím, že některé služební cesty do Německa mohly plnit vlastně tento účel. Ve vyšetřovacím spise je tedy vyslovena teze, že schůzka Preisse s ministrem hospodářství Schachtem v roce 1936 měla vlastně ten účel, aby na něm mohla německá vláda vyzvídat. Šlo přitom o oficiální schůzku za přítomnosti velvyslance dr. Vojtěcha Mastného.

Vedle těchto tří hlavních směrů se považovalo za závadné například setkání Preisse s německými průmyslovými špičkami ohledně jednání o celní unii „torza českého státu" s Německem na podzim 1938. Preiss uvedl, že byl tlumočit stanovisko českého průmyslu, které bylo zamítavé. Podle něj by byla celní unie zbytkového českého území s Německem devastující pro hospodářství, a proto také zavedení celní unie bránil.[127] Vyšetřovatel Odboru Z naprosto iracionálně považuje za správné přistoupení k celní unii s Německem. Položme si tedy otázku: Je obrana domácích hospodářských zájmů a tím i odmítnutí celní unie proviněním proti národní cti?

Preissova přednáška pro Hauptverband v Teplicích v březnu 1935 byla chápána opět jako provinění proti národní cti, byť se konala dlouho před rozhodným obdo-

124 Tamtéž, spis Np 190/47, Dr. Šádek, rozhodnutí národního prokurátora o zastavení trestního stíhání ze dne 3. 5. 1947, nezprac. fond.

125 ABS, sign. Z-6-360, Dr. Kieslinger.

126 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np54/45, Dr. Preiss, nezprac. fond.

127 ABS, sign. 305-201-2.

bím vyplývajícím z § 18 dekretu 16/1945 Sb. z. a n. Jak již bylo vysvětleno, na této přednášce vystupoval proti rudým a hnědým experimentům a měla ohlas mezi českými Němci. Měla spíše státotvorný než podvratný aspekt. Stát musel o této přednášce pochopitelně vědět a neshledal ji nijak závadnou, což vyústilo, jak bylo uvedeno, v udělení osvědčení o státní spolehlivosti.

Dále se považovalo za jednání proti národní cti, že Preiss souhlasil s konceptem Hodžovy vlády ohledně přiznání politické autonomie českým Němcům.

Preiss sděloval dopisem 31. srpna 1938 generálnímu tajemníkovi průmyslového svazu dr. Šádkovi,[128] tedy ještě před schůzkou s lordem Runcimanem, že Hodžova vláda připravuje župní zřízení, které by ipso facto bylo politickou autonomií pro české Němce a přineslo by jim politickou samosprávu, aniž by byla ohrožena územní celistvost či byl odtržen kus území z českých historických zemí. Touto cestou měl být zachován koncept českého historického státního práva a současně řešena otázka politické autonomie výrazné národnostní menšiny, aniž by došlo k odtržení území. Jiná věc je, že doba se vyvíjela dynamicky a návrh byl překonaný již v době svého vzniku, protože Henlein v té době plnil uložený úkol nedohodnout se.

Další manipulativní zásah v retribučním řízení

Dne 4. února se Preiss při výslechu vyslovil také o své spolupráci se svým bývalým zeťem dr. Josefem Hartmannem, se kterým měl velmi dobré vztahy. Uvádím tedy opakovaně Preissovu výpověď o spolupráci s Hartmannem, která již byla citována, a následně přikládám formulaci v doplňujícím trestním oznámení z 5. února 1946 pro zdůraznění manipulace s fakty. Do protokolu Preiss výslovně uvedl: *Hartmann byl totiž ochoten použíti svých cest do ciziny k tomu, aby od nás podával v daném případě přes Atheny zprávy do Londýna o naší hospodářské situaci, o vnikání Němců do průmyslu a obsazování míst jimi a o všeobecné situaci. Jsem přesvědčen, že tyto zprávy do Londýna podal, což mi také po svém příjezdu z cest hlásil.*[129] Je příznačné, že tak závažné výpovědi není věnována odpovídající pozornost v doplňujícím trestním oznámení z následujícího dne. Naopak, pokud jde o vztah Preisse a Hartmanna, doplňující trestní oznámení z 5. února obrací zcela smysl výpovědi Preisse a uvádí doslova, že *z dopisů zetě dr. Preisse dr. J. Hartmanna vyplývá, že jmenovaný podával Preissovi zprávy o svých cestách do ciziny, při nichž stál zřejmě ve službách německých. V dopisech uvádí, že podniká z pověření a na přání říšského ministerstva výživy v Berlíně cesty do Athen, do Bucuresti a Budapešti.*[130] Touto formulací se podařilo Hartmanna znevěrohodnotit. Tužkou je pak připsána věta, že Preiss údajně Hartmanna použil k tomu, aby předal přes Athény zprávy do Londýna. Těžko soudit, zda tuto poznámku učinil v padesátých letech pracovník Studijního ústavu MV,

128 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 54/45, Dr. Preiss, nezprac. fond.

129 ABS, sign. 305-201-2, s. 47.

130 ABS, sign. 305-201-2.

nebo nějaký referent odboru Z v průběhu vyšetřování. Je tedy zřejmé, že zjevným zkomolením smyslu spolupráce Preisse s Hartmannem a ve spojení s ad C) Odbor Z, tentokrát již pod Pokorného vedením, nenápadně „vytyčuje" svoji vyšetřovací verzi dokládající provinění proti národní cti obviněného spočívající ve vytvořené fikci „kolaborace s Německem a vyzvědačstvím".

Národní prokurator Tržický po doručení výslechového protokolu ze 4. února a doplňujícího trestního oznámení z 5. února do svého spisu nereagoval na rozpor mezi obsahem výslechu a doplňujícího trestního oznámení ve věci spolupráce Preisse s Hartmannem. Neprovedl ani nenařídil žádné procesní úkony k ověření pravdivosti výpovědi Preisse o zapojení do odbojové činnosti. Zkrátka patrně nebyl zájem. S ohledem na závažnost výpovědi Preisse ohledně předání několika odbojových zpráv by byla namístě národním prokurátorem nařízená konfrontace mezi Preissem a Hartmannem, potažmo vyslechnutí Hartmanna vyšetřujícím soudcem. Provedením důkazu, např. výslechem Hartmanna před vyšetřujícím soudcem o zapojení do odboje, by se totiž mohla nakonec zhroutit celá konstrukce retribučního stíhání. Národní prokurátor neprovedl ani nenařídil žádný procesní úkon, který by otázku předávání zpráv objasnil, a to od počátku února 1946, kdy byl doručen výslech obviněného ze 4. února 1946 a doplňující trestní oznámení z 5. února 1946 do prokurátorského spisu, až do Preissovy smrti. Celkový přehled o situaci by určitě doplnil spis vyšetřujícího soudce, ale ten se – jak již bylo uvedeno – nedochoval. Ve spisu národního prokurárora chybí také trestní deník, který by poskytl úplný obraz.

Nebyl to ale první případ, kdy byla použita zkreslená výpověď v neprospěch politicky stíhané osoby. Jak bylo naznačeno v předchozí kapitole, byl to opět štkpt. Bedřich Pokorný, kdo se snažil zkreslit výpověď K. H. Franka o kolaboraci dr. Vladimíra Krajiny a spustit následné trestní stíhání, které mohlo pro prof. Krajinu skončit skutečně katastrofálně. Dr. Krajina měl nést odpovědnost za smrt parašutistů.[131]

Zde je třeba vnímat jistý asymetrický přístup. Je známý fakt, že Prokop Drtina bojoval jako lev za záchranu prof. Krajiny a vyvinul mimořádné úsilí na jeho záchranu cestou svých mimořádných kompetencí, které ministr spravedlnosti v retribučních kauzách zkrátka měl. Příliš se nepíše o faktu, že v retribučních věcech se vyvinula praxe vést kromě prokurátorského další, velice přesnou listinnou evidenci, která se téměř blížila vedení duplicitního spisu, a to na Ministerstvu spravedlnosti. Bývalý ministerský rada Ministerstva spravedlnosti JUDr. Josef Nožička byl přednostou trestního odboru a při svém prvním výslechu uvedl toto: *Retribuční soudnictví tvořilo oddělení mého odboru, ale mně přímo vlastně nepodléhalo, jelikož bylo v přímém styku*

131 Jde o známý případ, kdy Bedřich Pokorný zkreslil výpověď K. H. Franka tak, že z ní vyplývala zrada prof. Krajiny a odpovědnost za smrt parašutistů. Tuto hru ukončil Prokop Drtina, když byl K. H. Frank převeden z policejní vazby do vazby soudní a dostal se do kompetencí ministra spravedlnosti, který nařídil jeho soudní výslech. Teprve pak vyšlo najevo, že prof. Krajina nenese za smrt parašutistů žádnou odpovědnost.

s p. ministrem.[132] Vlastním vedením retribučního oddělení na Ministerstvu spravedlnosti byl pověřen od podzimu 1945 bývalý státní zástupce JUDr. Zdeněk Mariánko, který při svém prvním výslechu sdělil: *Veškeré retribuční věci byly tzv. věci zprávové, to znamená, že o každém případu, který napadl, musela býti podána zpráva. Taktéž o každé podané obžalobě, o každém zastavení řízení, jakož i o výsledku přelíčení musela býti podána zpráva. V případech mimořádného významu, zejména tam, kde o případ byl velký zájem veřejnosti, vyhradilo si Ministerstvo spravedlnosti schválení postupu, to znamená, že veřejný žalobce nemohl bez souhlasu Ministerstva spravedlnosti ani podati žalobu, ani řízení zastaviti. Tyto zprávy o zamýšleném postupu musely býti zdůvodněny.*[133] Jenomže při vší úctě k prof. Krajinovi, Preiss zkrátka nebyl členem Národní fronty a tady asi leží vysvětlení nečinnosti v objasnění rozporu ve výpovědi na straně jak Ministerstva spravedlnosti, tak národního prokurátora. Autor při studiu dalších retribučních prokurátorských spisů národního prokurátora narazil na dopis národního prokurátora Tržického, který konzultoval svůj další postup v retribučním řízení s ministrem spravedlnosti, což jenom potvrzuje retribuční praxi, tak jak ji popsal dr. Mariánko. Tak například národní prokurátor odeslal 12. prosince 1946 na Ministerstvo spravedlnosti dopis zpracovaný referentem JUDr. Urválkem, ve kterém uvažuje o zastavení trestního řízení s Vojtěchem Mastným. Dr. Mariánko odpovídá, že zprávu z 12. prosince 1946 bere na vědomí, a teprve 2. ledna 1947 došlo k zastavení trestního stíhání obviněného Mastného.[134] Po stručném vysvětlení, jak velké kompetence měl v retribučních věcech ministr spravedlnosti a bývalý státní zástupce dr. Mariánko, ponechávám bez komentáře, jak mohli jmenovaní pánové zůstat laxní a nečinní v otázce objasnění zapojení dr. Preisse do odboje. Nezbývá než kousnout do kyselého jablka a nadhodit tezi, že prostředí pro vedení politických procesů připravili právě pokrokoví liberálové a komunistická strana po únorovém převzetí moci tento model jenom prohloubila a prakticky v něm pokračovala. Pokrokáři splnili svoji úlohu a záhy přišli na řadu jako první. Prokop Drtina byl krátce po únoru vyhozen z okna ve vile na Hanspaulce a dr. Mariánko byl umučen ve vyšetřovací vazbě.[135]

132 ABS, sign. 305-49-4, výslech JUDr. Josefa Nožičky na oblastní úřadovně StB Praha dne 23. 2. 1948.

133 Tamtéž, výslech JUDr. Zdeňka Mariánka na Oblastní úřadovně StB v Praze dne 23. 2. 1948. Výslech lze považovat za hodnověrný, protože ještě nedošlo k použití brachických metod. Následujícího dne, 24. 2. 1948, vydal Štěpán Plaček příkaz k zatčení. JUDr. Zdeněk Mariánko se stal prvním politickým vězněm a jediným státním zástupcem umučeným po „Únoru" ve vyšetřovací vazbě StB. JUDr. Mariánko byl dosazen ministrem spravedlnosti Stránským jako jeho oblíbenec.V objasnění krčmáňské aféry zaujal statečný postoj.

134 NA, f. 979 Národní prokurátor, spis Np 193/46 Vojtěch Mastný. Zápis národního prokurátora z 2. 1. 1947 do trestního deníku o rozhodnutí o zastavení trestního stíhání.

135 V bytě ve vile na Hanspaulce, ve které bydlel Prokop Drtina, byla (a dosud jsou) výsuvná okna. Dobrovolný skok z takového okna by byl poměrně obtížný. Drtina byl tedy patrně vystrčen, což se dlouho tradovalo mezi sousedy. Krátce po dopadu byli viděni neznámí muži, kteří rychle opustili místo.

Zajímavý byl například právní úsudek národního prokurátora Tržického o tom, že nebude vystavovat členy sociální demokracie retribučnímu stíhání a stavět je před Národní soud, a to v souvislosti s opakovanou žádostí ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny, aby byl stíhán také bývalý předseda NOUZ Evžen Erban.[136] Národní prokurátor jednal v rozporu se zákonem, protože funkce v NUOZ byla výslovně uvedena v § 2 zákona 17/1945 jako důvod pro trestní stíhání. Naproti tomu ministr spravedlnosti prokop Drtina bránil před retribučním stíháním svého spolustraníka a bývalého velvyslance, který bez většího odporu předal zahraniční legaci.[137]

Závěrečné pasáže doplňujícího trestního oznámení jsou ukončeny takto:

Po skončení vyšetřování jeví se práce dr. Jaroslava Preisse, které zasvětil převážnou část svého života, asi takto:

Dr. Preiss snažil se po státním převratu r. 1918 převésti jako příslušník českého národa veškeré hospodářství a průmysl, které se nacházely dosud v rukou německých, do rukou českých. K tomuto účelu vybudoval mamutí bankovní podnik Živnostenské banky, do její sféry přecházely všechny podniky jím do českých rukou získané a v jejím čele stál on sám. K dalšímu témuž účelu vybudoval opět dr. Preiss Ústřední svaz čs. průmyslníků, do jehož čela se opět sám postavil a kterýmžto Svaz se stal, pochopitelně jeho vlivem, věrným sluhou zájmů mamutí Živnostenské banky. Oba tyto obrovské podniky nabyly pak pod jeho vedením rozhodující moci bankovní, hospodářské a průmyslové v našem státě, aby se pak v době jeho ohrožení postavily shora doloženým způsobem proti jeho bezpečnosti a podlomily tak brannost celého národa. Zdali tato dlouholetá práce byla československé republice prospěšná, jest příslušný posoudit Národní soud.[138]

Samotný závěr doplňujícího trestního oznámení je tedy ideologický. Další výslechy se již nekonaly.

Preissův zdravotní stav se nyní opět zhoršoval. Lékařské konzilium ho vyšetřilo opět 13. března 1946, neboť MUDr. Navara nechtěl nést sám odpovědnost za katastrofu hrozící při dalším pobytu ve vazbě.[139] Tentokrát ale podpis doktora Navary pod konziliární zprávou chybí a nebyl ani členem konzilia, místo něj se dostavil jako třetí člen k prof. Pelnářovi a dr. Navrátilovi odborný lékař nemocí vnitřních doc. MUDr. František Herles. Závěr zprávy není pro pacienta a vězně příznivý: *Pan dr. Jaroslav Preiss jest těžce nemocen, není schopen další vazby bez nebezpečí života a měl by býti léčen buď na klinice, nebo v sanatoriu (Dobříš), nebo – poněvadž se to osvědčilo – v domácím ošetřování své choti. Kdyby nemohlo k žádné z těchto eventualit*

136 ABS, sign. KR-598417, svazek Doktor, vedený na dr. Tržického.

137 NA, f. Prokop Drtina, karton 8.

138 ABS, sign. 305-201-2.

139 NA, dopis Dr. Scheinera Dr. Petru Zenklovi ze dne 6. 8. 1947, Zenkl; AMV 33, karton 12.

dojíti, bylo by žádoucno, aby konsiliární vyšetření bylo po měsíci opakováno. V Praze 13. 3. 1946.[140]

Důvod, proč nebyl MUDr. Navara osobně přítomen konziliu, není znám, byť vynaložil značnou iniciativu, aby se toto konzilium uskutečnilo. Přibližně ve stejné době vykonal konzilium u Ing. Otokara Kruliše-Randy, který byl taktéž hospitalizován v nemocnici krajského soudu trestního Na Pankráci, jak již bylo uvedeno.

Pokud jde o MUDr. Navaru, určitě stojí za zmínku jeho odbojová činnost na Pankráci během války. Na výzvu domácího odboje zůstal ve funkci vrchního justičního lékaře krajského soudu trestního. Cílem bylo zajistit spojení mezi odbojem a uvězněnými, předávat léky, zprávy a podobně. Takto se podařilo dr. Navarovi varovat uvězněného generála Bílého, jak má vypovídat, aby následky jeho zatčení nebyly ještě katastrofálnější. Moták pro generála Bílého přenesl schovaný v zubní pastě. Zdeňka Bořka-Dohalského udržoval na nemocničním lůžku téměř tři roky, až musela být léčba ukončena samotným Himmlerem. Jeho lékařskou péčí prošel dále Ladislav Rašín, ale i Přemysl Šámal. Významným odbojovým spolupracovníkem Navary na Pankráci byl státní zástupce František Grospič, který se scházel s Navarou jednou až dvakrát týdně.[141]

Podle dopisu Preissova zetě dr. Scheinera ze 6. srpna 1947 Petru Zenklovi měla být konziliární zpráva z 13. března 1946 ještě téhož dne založena do spisu národního prokurátora, ale nestalo se tak. Opětovnou kontrolou knihy došlé pošty národního prokurátora, přes kterou procházela veškerá pošta, je zřejmé, že národní prokurátor ve sledovaném období žádnou poštu nepřijal. Můžeme opět jenom spekulovat, kde a jakým způsobem se konziliární zpráva mohla ztratit na cestě mezi vazební nemocnicí Krajského soudu trestního a prokurátorským spisem v areálu na Pankráci tamtéž. Nedoručení konziliární zprávy vysvětluje údiv dr. Scheinera, že *vzdor tomuto posudku byl dr. Preiss ponechán ve vazbě až do 27. dubna 1946 a toho dne odvezen již umírající domů, kde za půldruhého dne, nenabyv již vědomí, zemřel.*[142] Dr. Scheiner intervenoval 2. dubna 1946 u kancléře Smutného a upozornil na zhoršující se zdravotní stav Preisse, současně předal kancléři opis lékařského konzilia z 13. března 1946. Přitom mu sdělil, že vyšetřující soudce nevidí důvody pro další pokračování vazby, byť ve vězeňské nemocnici.[143] Nezbývá než zalitovat, že se nedochoval spis vyšetřujícího soudce.

V důsledku zhoršujícího se zdravotního stavu sepsal Preiss 25. února novou poslední vůli. Ta byla obsažena v dopisu národnímu prokurátorvi Tržickému se žádostí, aby dopis s poslední vůlí zaslal do Živnostenské banky, kde ji měl příslušný

140 NA, f. Petr Zenkl, karton 1, konziliární zpráva z 13. 3. 1946 (opis).

141 AHMP, f. Malý dekret, sign. 36-380/4, MUDr. Navara, výpověď JUDr. Františka Grospiče.

142 NA, f. Petr Zenkl; AMV 33, karton 12, dopis Dr. Scheinera Dr. Zenklovi ze dne 6. 8. 1947.

143 AKPR, f. KPR, protokol T, sign, T421/29, T-857/46, záznam Dr. Jíny o rozhovoru s Dr. Scheinerem.

úředník založit do spisu a nahradit tak předchozí poslední dosud platnou vůli, jež měla být uložena do sejfu.[144]

Obsahem změny závěti byl odkaz knižní sbírky, sestávající z více než 4 000 vzácných knih, ve prospěch Univerzitní knihovny, dále Preiss odkázal svoji sbírku obrazů ve prospěch Národního muzea. Národní prokurátor dopis se změnou poslední vůlí ponechal ve svém spisu a do Živnostenské banky nic neodeslal, což opět potvrzuje kontrola knihy odeslané pošty národního prokurátora.[145]

Jelikož se Preissův zdravotní stav i nadále prudce zhoršoval, na přímou intervenci ministra spravedlnosti dr. Prokopa Drtiny byl Preiss dne 27. dubna 1946 propuštěn v dopoledních hodinách v bezvědomí či spíše umírající do domácího léčení.[146] O dva dny později umírá ve vile v Mozartově ulici.

Ministr spravedlnosti Prokop Drtina informoval svým dopisem ze dne 29. dubna 1946, tedy v den, kdy Preiss zemřel, kancléře Smutného, že *Preiss byl převezen do domácího ošetřování v sobotu minulého týdne. Prosím, abys tlumočil laskavě tuto moji informaci panu presidentovi.*[147]

Smutný osud manželů Preissových uzavírá rozhodnutí, že Jarmile Preissové bylo zamítnuto vydání cestovního pasu na cestu do Francie.[148]

Konfiskace a krádeže Preissova majetku

Zajištění Preissova majetku probíhalo souběžně na několika místech. Bezprostředně po jeho zatčení v květnu 1945 zahájilo Ministerstvo zemědělství konfiskace nemovitého majetku a pozemků, zatímco Závodní výbor Živnobanky zajistil sbírku obrazů a další cennosti ukryté v podzemních prostorách Živnobanky. Během zatčení byly zapečetěny místnosti na Lavičkách, ovšem k soupisu došlo o něco později.

Preissův advokát dr. František Kabeš (současně průmyslník a majitel továrny Aero) v průběhu roku 1943 domluvil s vedením Živnobanky pronájem nebytového prostoru v podzemí, kam byla přemístěna podstatná část sbírky obrazů a dalších věcí z obavy, že by mohly být poškozeny případnými nálety. V podzemí místnosti č. 22 bylo uskladněno celkem čtrnáct uzavřených beden, koberce a několik uzamčených kufrů, ve kterých byly i věci ve výlučném vlastnictví manželky Jarmily. Klíče od beden a kufrů byly v držení Preisse. Klíče od místnosti č. 22 byly uloženy v bance.

144 NA, f. 979 Národní prokurátor, Np54/45, Dr. Preiss, nezprac. fond.

145 Tamtéž, kniha odeslané pošty. Karton 1, nezprac. fond.

146 Tamtéž, karton 1, kniha došlé pošty, nezprac. fond. V evidenci došlé pošty je záznam doručené písemnosti ze dne 27. 4. 1946 pro vyšetřujícího soudce Dr. Černého. Ze všeobecného rejstříku fondu 979 vyplývá, že Preiss byl propuštěn v 10:30 hod. 27. 4. 1946.

147 AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T421/29, T1186/46, došlý dopis ze dne 29. 4. 1946 od Prokopa Drtiny.

148 ABS, sign. 305-201-2.

Krátce po Preissově zatčení Závodní výbor Živnostenské banky zablokoval veškeré vklady a vkladní knížky, ale především zajistil věci umístěné v podzemí v místnosti č. 22. Místnost byla opatřena pečetí Závodní rady.[149]

Brzy po Preissově úmrtí byl příslušným soudem pověřen notář JUDr. Bohumil Meissner jakožto soudní komisař k projednání dědictví. Postupně sepisoval majetek. V prosinci 1946 se dostavil do banky a jejích podzemních prostor a v několika etapách pořídil soupis věcí movitých a jejich ocenění, a to včetně obrazů, a znalecké ocenění vzácných sbírek. Počátkem ledna 1948 byl soupis ukončen, čítal více než dvě stě obrazů. Notář vydal paní Jarmile některé věci, které byly v jejím výlučném vlastnictví.

Zajímavý byl střet platného občanského práva, reprezentovaný soudním komisařem Meissnerem, s revolučním pojetím zákonnosti na úrovní místní správy.Úmrtím se retribuční řízení zrušilo, což také písemně potvrdil (z hlediska platného trestního řádu ani neměl jinou možnost) národní prokurátor advokátu Duškovi.[150] Kýžené potvrzení používali tedy Preissovi advokáti a rodinní příslušníci při jednání s místními úřady, kdy zejména revoluční orgány místní správy odmítaly sdělovat soudnímu komisaři Meissnerovi stavy zůstavitelova majetku s odpovědí, že žádného majetku není, protože probíhá konfiskace.

Konfiskace pozemků v Lavičkách a Hovorčovicích měla dynamický průběh. Ministr zemědělství Ďuriš se osobně účastnil slavnostního zahájení parcelace pozemků v Hovorčovicích. Zemědělské noviny eskalovaly revoluční hysterii článkem „Akt dějinné spravedlnosti v Hovorčovicích".[151] Advokát František Kabeš ovšem podal žalobu k Nejvyššímu správnímu soudu a byl úspěšný. Nejvyšší správní soud zrušil konfiskační výměry k pozemkům v Hovorčovicích a Lavičkách, a to během léta 1947.[152]

Na Lavičkách, kde byl Preiss zatčen, byla situace o něco nepřehlednější. Ještě 31. května, tedy v den zatčení, byly místnosti na Lavičkách zapečetěny a uzamčeny, a to za přítomnosti služebné paní Milady Frajerové a pana Františka Štolby, který pracoval jako údržbář a obsluha automatické vodárny.

Přibližně o měsíc později se dostavila na Lavičky skupina osob, které prováděly soupis obrazů, knih, šatstva, prádla a nábytku. Ovšem ještě předtím vstupoval do zapečetěných místností, a to opakovaně a pouze v doprovodu své manželky, dr. Antonín Hoetzl, člen Okresního národního výboru v Příbrami. Věci byly po soupisu přemístěny 5. a 6. července do zasedací místnosti okresního domu, odkud se začaly

149 AČNB, f. SBČS, majetek Preiss, nezprac. fond.

150 Centrální spisovna Městského soudu, Hostivice, dědický spis DIII 454/46, přečíslovaný na 18D 662/96. Potvrzení národního prokurátora ze dne 12. 9. 1946 o zrušení trestního stíhání Preisse pro advokáta Jana Duška. Potvrzení obsahuje také větu, že se advokátovi neumožňuje nahlédnutí do spisu.

151 NA, f. Ministerstvo zahraničí, výstřižky, sign. MZV-VAII, karton 1245, Jaroslav Preiss.

152 NA, f. Nejvyšší správní soud, kart. 542, sign. 461/46, 462/46, 463/46, 468/46; karton 546, sign. 633/46.

postupně ztrácet. Nakonec paní Jarmila Preissová napsala na Ministerstvo vnitra dopis, ve kterém uvedla, že v Bohosticích chodí lidé v jejím oblečením, a žádala o vrácení svých věcí.[153]

Problém byl, že z hlediska poválečných retribucí byla paní Jarmila naprosto bezúhonnou osobou a nebylo proti ní vedeno žádné šetření.[154] Tak se stalo, že spolu s Preissovým automobilem byl zajištěn i automobil ve vlastnictví paní Jarmily. Její vůz se stal součástí autoparku Zemského národního výboru, který „revoluční cestou" budoval soudruh Voloďa Pružina, a to na základě pověření místopředsedy KVNB Ctibora Štolovského.[155]

Zajímavý byl vstup Bedřicha Reicina a jeho OBZ do dědického řízení. Jak již bylo uvedeno, smrtí obviněného se zrušuje trestní stíhání, a tedy i konfiskační řízení. Na jaře 1947, tedy jeden rok od smrti Preisse, byl odeslán přímo z OBZ přípis na Ministerstvo vnitra podepsaný Reicinem, kde žádá důsledný postup podle příslušných dekretů a o výsledku zákroku žádá podat zprávu.[156] Jinými slovy, Bedřich Reicin trval na konfiskačním řízení se zemřelým, což posunulo chápání občanského práva na úplně jinou úroveň.

Jelikož se nepodařilo ukončit dědické řízení do „dne vítězství pracujícího lidu", práce se spisem na několik měsíců zamrzla.

Zemský národní výbor vydal až 23. listopadu 1948 rozhodnutí o konfiskaci majetku zemřelého Preisse (zemřelý nemůže být účastníkem právních vztahů, Zemský národní výbor a především soud naplnil v celém rozsahu vize revolučních marxistů). Tentýž soud, který zahájil projednávání dědického řízení tím, že jmenoval dr. Meissnera soudním komisařem, reflektoval revoluční změny a revolučně třídní pojetí občanského a dědického práva a svým usnesením z 10. června 1950 dědické řízení ukončil tím, že uznal rozhodnutí Zemského národního výboru ze dne 23. listopadu 1948 za titul ke konfiskaci majetku zemřelého a tím i ukončení dědického řízení. Soud tak došel k závěru, že zemřelý může být účastníkem právních vztahů, čili i konfiskace. Rozhodovací praxe soudu se tak dostala do souladu s radikálně komunistickými vizemi prosazovanými Reicinovým OBZ.[157]

Z tohoto důvodu byl pověřen projednáním, vlastně ukončením dědictví notář Meissner mladší a protokolárně předal svršky, věci movité a obrazy zástupcům Fondu národní obnovy. Obrazy v počtu více než dvou stovek kusů přešly do správy Národní galerie.[158]

153 ABS, sign. 305-201-2.

154 Tamtéž.

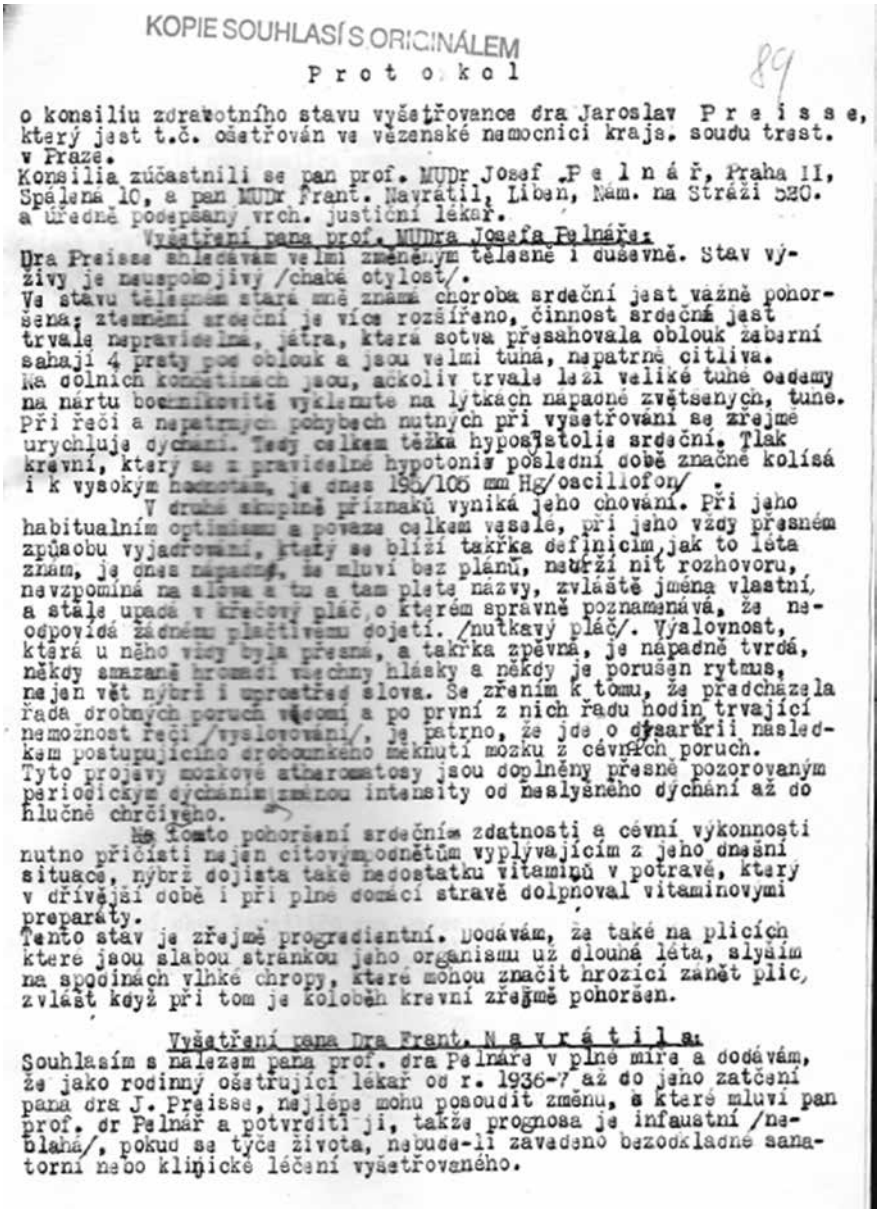
155 ABS, sign. 300-8-4. Štolovský svým rozhodnutím ze dne 26. 5. 1945 přidělil Voloďu Pružinu ke KVNB a 4. 6. 1945 ho pověřil náborem motorových vozidel všeho druhu pro účely KVNB.

156 ABS, sign. 2M 12437, dopis Reicina ze dne 10. 4. 1947.

157 Nezapomeňme, že zakladatelské jádro OBZ tvořili osvětoví důstojníci čili komunističtí agitátoři.

158 ANG, předávací protokol, sign. Ng3644/1950 ze dne 25. 7. 1950.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM

89

P r o t o k o l

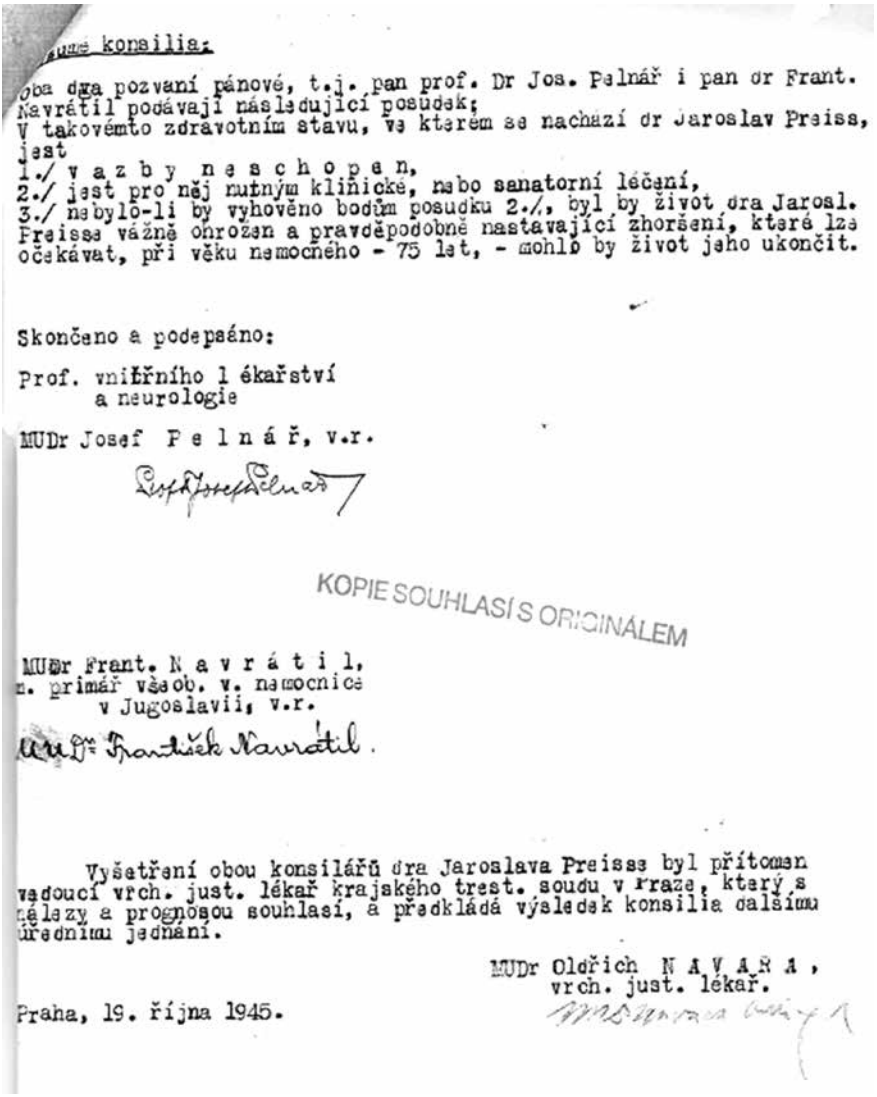
o konsiliu zdravotního stavu vyšetřovance dra Jaroslav P r e i s s e, který jest t.č. ošetřován ve vězeňské nemocnici kraj. soudu trest. v Praze.
Konsilia zúčastnili se pan prof. MUDr Josef P e l n á ř, Praha II, Spálená 10, a pan MUDr Frant. Navrátil, Liben, Nám. na Stráži 520. a úředně podepsány vrch. justiční lékař.

Vyšetření pana prof. MUDra Josefa Pelnáře:

Dra Preisse shledávám velmi změněným tělesně i duševně. Stav výživy je nauspokojivý /chabá otylost/.
Ve stavu tělesném stará mně známá choroba srdeční jest vážně pohoršena; ztemnění srdeční je více rozšířeno, činnost srdeční jest trvale nepravidelná, játra, která sotva přesahovala oblouk žebrní sahají 4 prsty pod oblouk a jsou velmi tuhá, napatrně citliva. Na dolních končetinách jsou, ačkoliv trvale leží veliké tuhé oedemy na nártu bocníkovité vyklenuté na lýtkách napadně zvětšených, tuhé. Při řeči a napatrných pohybech nutných při vyšetřování se zřejmě urychluje dýchání. Tepy celkem těžká hyposystolie srdeční. Tlak krevní, který se z pravidelné hypotonie poslední době značně kolísá i k vysokým hodnotám, je dnes 190/105 mm Hg/oscillofon/ .
V druhé skupině příznaků vyniká jeho chování. Při jeho habitualním optimismu a povaze celkem vesele, při jeho vždy přesném způsobu vyjadřování, který se blíží takřka definicím, jak to léta znám, je dnes napadně, že mluví bez plánu, nedrží nit rozhovoru, nevzpomíná na slova a tu a tam plete názvy, zvláště jména vlastní, a stále upadá v křečový pláč, o kterém správně poznamenává, že neodpovídá žádnému plačtivému dojetí. /nutkavý pláč/. Výslovnost, která u něho vždy byla přesná, a takřka zpěvná, je nápadně tvrdá, někdy smazaně hromadí všechny hlásky a někdy je porušen rytmus, nejen vět nýbrž i uprostřed slova. Se zřením k tomu, že předcházela řada drobných poruch vědomí a po první z nich řadu hodin trvající nemožnost řeči /vyslovování/, je patrno, že jde o dysartrii následkem postupujícího drobounkého měknutí mozku z cévních poruch.
Tyto projevy mozkové atheromatosy jsou doplněny přesně pozorovaným periodickým dýcháním změnou intensity od neslyšného dýchání až do hlučně chrčivého.
Ke tomuto pohoršení srdečnímu zdatnosti a cévní výkonnosti nutno přičísti nejen citovým podnětům vyplývajícím z jeho dnešní situace, nýbrž dojista také nedostatku vitaminů v potravě, který v dřívější době i při plné domácí stravě dolpňoval vitaminovými preparáty.
Tento stav je zřejmě progredientní. podávám, že také na plicích které jsou slabou stránkou jeho organismu už dlouhá léta, slyším na spodinách vlhké chropy, které mohou značit hrozící zánět plic, zvlášť když při tom je koloběh krevní zřejmě pohoršen.

Vyšetření pana Dra Frant. N a v r á t i l a:

Souhlasím s nálezem pana prof. dra Pelnáře v plné míře a dodávám, že jako rodinný ošetřující lékař od r. 1936-7 až do jeho zatčení pana dra J. Preisse, nejlépe mohu posoudit změnu, a které mluví pan prof. dr Pelnář a potvrdit ji, takže prognosa je infaustní /neblahá/, pokud se týče života, nebude-li zavedeno bezodkladně sanatorní nebo klinické léčení vyšetřovaného.

...ané konsilia:

Oba dva pozvaní pánové, t.j. pan prof. Dr Jos. Pelnář i pan dr Frant. Navrátil podávají následující posudek:
V takovémto zdravotním stavu, ve kterém se nachází dr Jaroslav Preiss, jest
1./ v a z b y n e s c h o p e n,
2./ jest pro něj nutným klinické, nebo sanatorní léčení,
3./ nebylo-li by vyhověno bodům posudku 2./, byl by život dra Jarosl. Preisse vážně ohrožen a pravděpodobně nastavající zhoršení, které lze očekávat, při věku nemocného - 75 let, - mohlo by život jeho ukončit.

Skončeno a podepsáno:

Prof. vnitřního lékařství
a neurologie

MUDr Josef P e l n á ř, v.r.

Josef Pelnář

KOPIE SOUHLASÍ S ORIGINÁLEM

MUDr Frant. N a v r á t i l,
n. primář všeob. v. nemocnice
v Jugoslavii, v.r.

MUDr František Navrátil.

Vyšetření obou konsilářů dra Jaroslava Preisse byl přítomen vedoucí vrch. just. lékař krajského trest. soudu v Praze, který s nálezy a prognosou souhlasí, a předkládá výsledek konsilia dalšímu úřednímu jednání.

MUDr Oldřich N A V A R A ,
vrch. just. lékař.

Praha, 19. října 1945.

Obr. 1a, 1b: Konziliární zpráva z 19. 10. 1945

Opis.

K čj.Np 54/45-12.

Pán Dr.Jaroslav Preiss,
ve vazbě národního prokuratora
ve věz.nemocnici.

Zpráva o lékařské prohlídce.-

Vyšetřili jsme dne 12.března tělesný a duševní stav p. Dra Jaroslava Preisse a podáváme konsiliární nález a posudek:

Pan Dr.Jaroslav Preiss leží skoro trvale v lůžku. Odvolávajíce se na své vysvědčení ze dne 19.ledna 1946 uvádíme změny, které nastaly od posledního vyšetření v Mozartově ulici 14.ledna 1946.

Srdce se znovu rozšířilo v levo i v pravo, na spodině plic zvláště v levo se rozmnožily vlhké chropy, a játra se zvětšila zšíří dvou prstů do břišní dutiny.

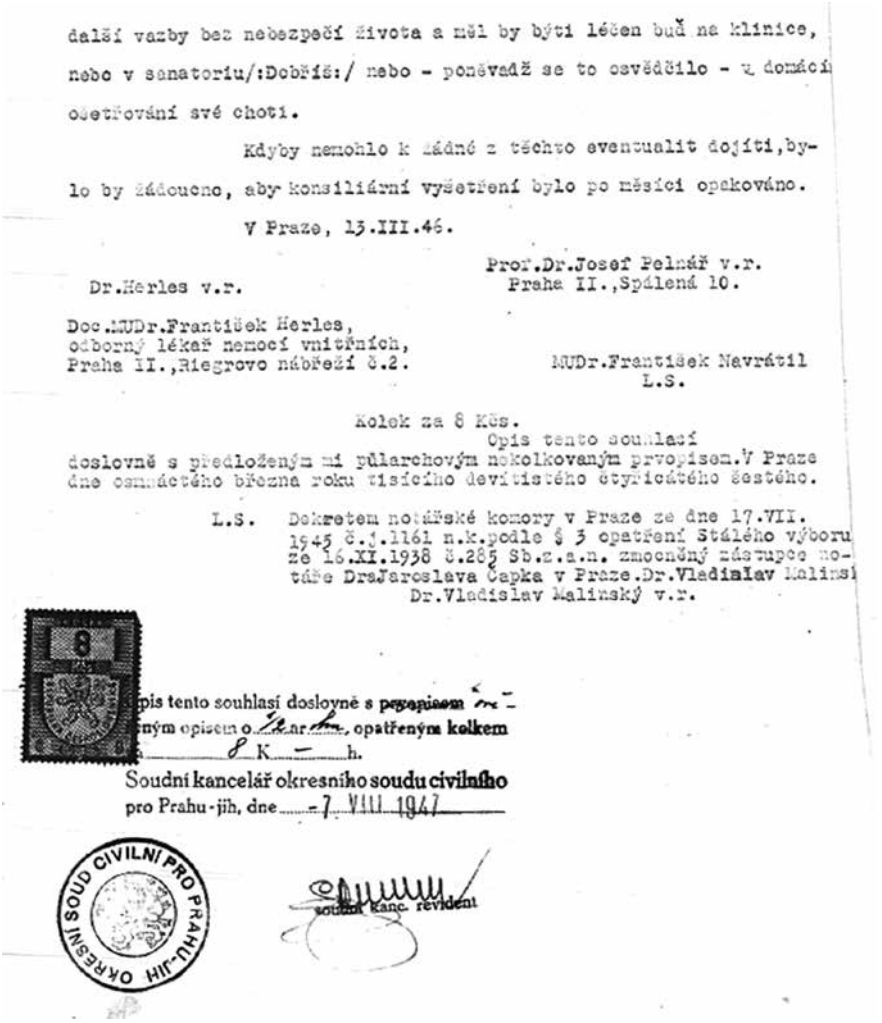
Otok dolních končetin jest naznačen.

K subjektivním stiskům přibylo bolestné pálení stoupající od srdeční krajiny do krku, pod čelistí a do levého ramene, a stížena výbava představ /:paměť:/.

Nálada jest depresivní.

Je patrno, že se slabost srdeční pečlivou životosprávou do 14.I.46 vylepšená plíživě zvětšuje/:plíce, játra:/ a ztížený krevní oběh ve svalu srdečním/:ze sklerosy věnčitých tepen:/ se pohoršil a projevuje souborem příznaků t.zv.angina pectoris/:srdeční křeče:/. Za příčinu považujeme trvalou horizontální polohu místo žádoucí nejšetrnější polohy /:pro srdce:/ v prostranném pohodlném křesle, a nemožnost výlučné stravy s odměřeným množstvím jednotlivých živin měněným podle okamžitého tělesného stavu při přesném určování kalorického effektu.

Pan Dr. Jaroslav Preiss jest těžce nemocen, není schopen

další vazby bez nebezpečí života a měl by býti léčen buď na klinice, nebo v sanatoriu/:Dobříš:/ nebo - poněvadž se to osvědčilo - v domácí ošetřování své choti.

Kdyby nemohlo k žádné z těchto eventualit dojíti, bylo by žádoucno, aby konsiliární vyšetření bylo po měsíci opakováno.

V Praze, 13.III.46.

Prof.Dr.Josef Pelnář v.r.
Praha II.,Spálená 10.

Dr.Herles v.r.

Doc.MUDr.František Herles,
odborný lékař nemocí vnitřních,
Praha II.,Riegrovo nábřeží č.2.

MUDr.František Navrátil
L.S.

Kolek za 8 Kčs.
Opis tento souhlasí
doslovně s předloženým mi půlarchovým nekolkovaným prvopisem. V Praze dne osmnáctého března roku tisícího devítistého čtyřicátého šestého.

L.S. Dekretem notářské komory v Praze ze dne 17.VII. 1945 č.j.1161 n.k.podle § 3 opatření Stálého výboru ze 16.XI.1938 č.285 Sb.z.a.n. zmocněný zástupce notáře Dra Jaroslava Čapka v Praze.Dr.Vladimlav Malinsi
Dr.Vladislav Malinský v.r.

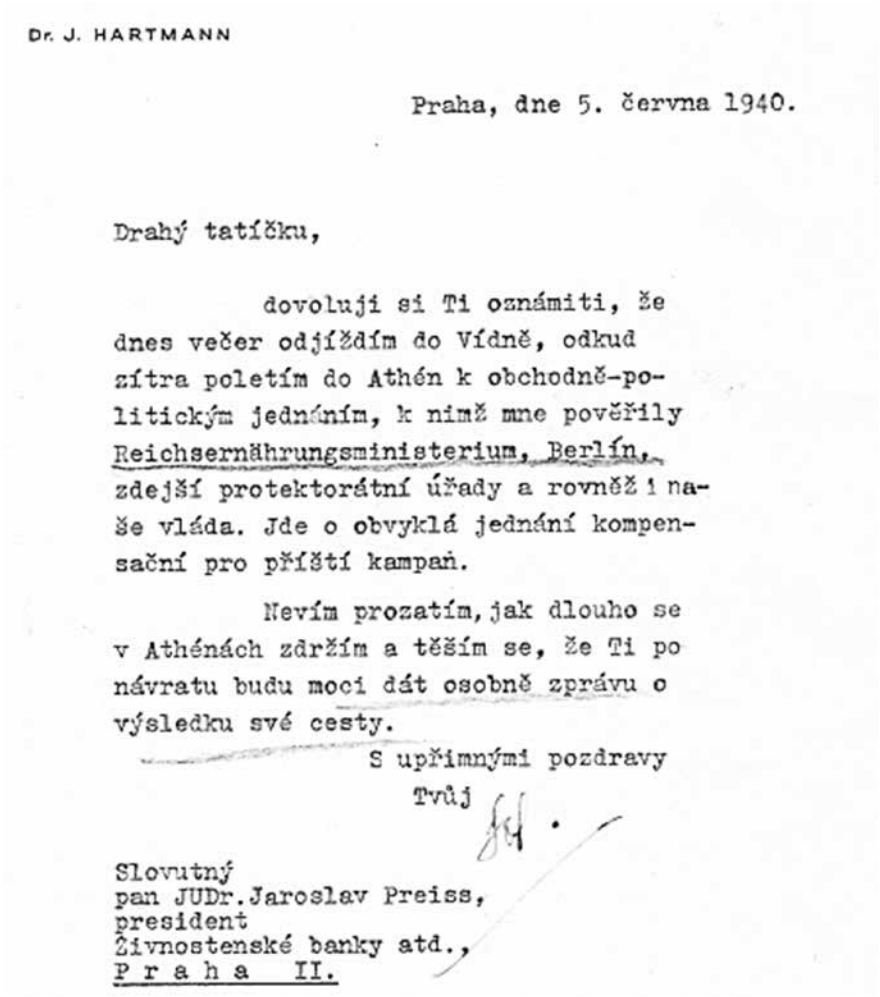
8

pis tento souhlasí doslovně s ~~pegopisem~~ ~~[illegible]~~
ným opisem o ~~[illegible]~~, opatřeným kolkem
8 K — h.
Soudní kancelář okresního soudu civilního
pro Prahu-jih, dne 7 VIII 1947

OKRESNÍ SOUD CIVILNÍ PRO PRAHU-JIH

soudní kanc. revident

Obr. 2a, 2b: Konziliární zpráva z 12. 3. 1946

Dr. J. HARTMANN

Praha, dne 5. června 1940.

Drahý tatíčku,

dovoluji si Ti oznámiti, že dnes večer odjíždím do Vídně, odkud zítra poletím do Athén k obchodně-politickým jednáním, k nimž mne pověřily Reichsernährungsministerium, Berlín, zdejší protektorátní úřady a rovněž i naše vláda. Jde o obvyklá jednání kompensační pro příští kampaň.

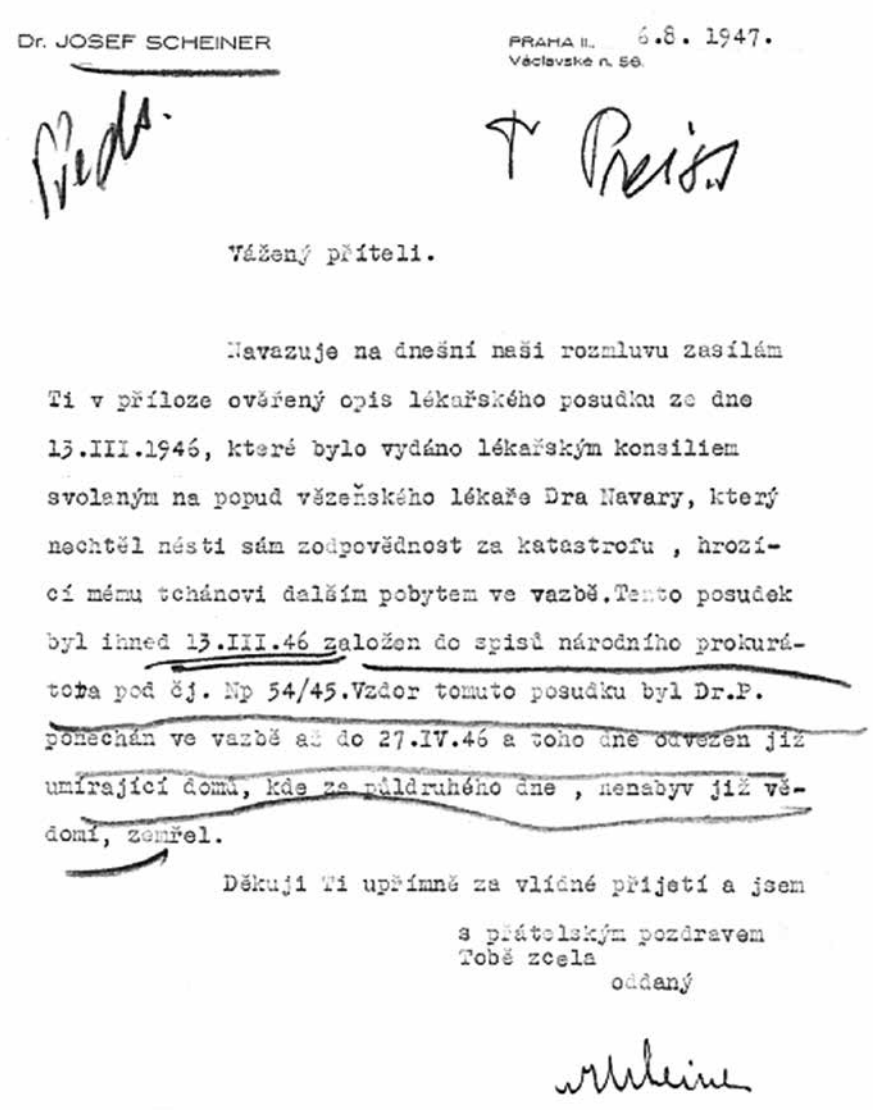
Nevím prozatím, jak dlouho se v Athénách zdržím a těším se, že Ti po návratu budu moci dát osobně zprávu o výsledku své cesty.

S upřimnými pozdravy

Tvůj

Slovutný
pan JUDr. Jaroslav Preiss,
president
Živnostenské banky atd.,
P r a h a II.

Obr. 3: Dopis Presissova zetě dr. Hartmanna o cestě do Řecka z 5. 6. 1940 (přes Řecko provezl Hartmann odbojové zprávy Preisse o ekonomické situaci v protektorátu)

Dr. JOSEF SCHEINER

PRAHA II. 6.8. 1947.
Václavské n. 56.

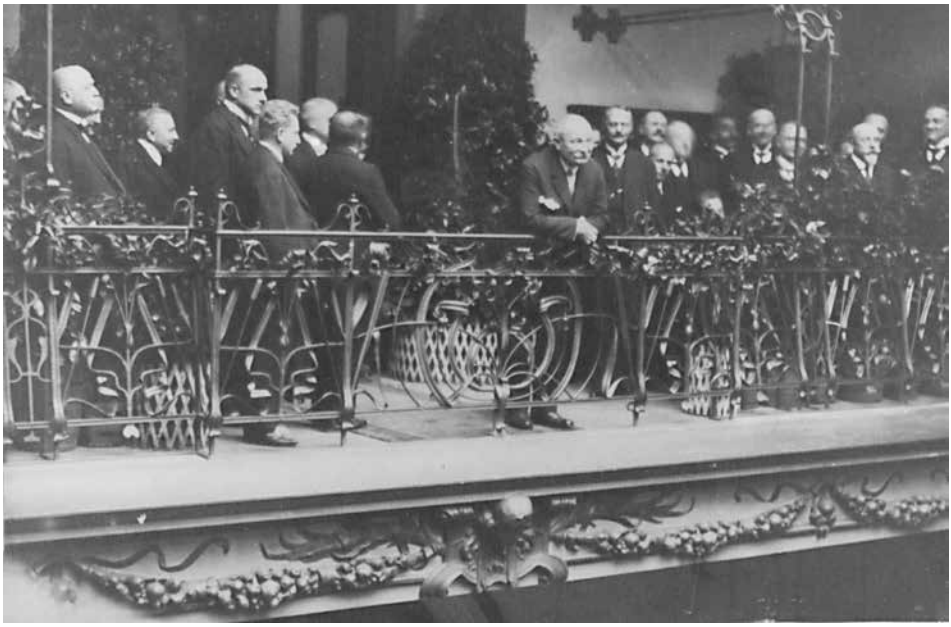
Vážený příteli.

Navazuje na dnešní naši rozmluvu zasílám Ti v příloze ověřený opis lékařského posudku ze dne 13.III.1946, které bylo vydáno lékařským konsiliem svolaným na popud vězeňského lékaře Dra Navary, který nechtěl nésti sám zodpovědnost za katastrofu , hrozící mému tchánovi dalším pobytem ve vazbě.Tento posudek byl ihned 13.III.46 založen do spisů národního prokurátora pod čj. Np 54/45.Vzdor tomuto posudku byl Dr.P. ponechán ve vazbě až do 27.IV.46 a toho dne odvezen již umírající domů, kde za půldruhého dne , nenabyv již vědomí, zemřel.

Děkuji Ti upřímně za vlídné přijetí a jsem

s přátelským pozdravem
Tobě zcela
oddaný

Obr. 4: Dopis dr. Scheinera ze dne 6. 8. 1947 Petru Zenklovi ohledně zdravotního stavu Preisse

Obr. 5: Jaroslav Preiss se zdraví se zaměstnanci z ochozu ve dvoraně banky po návratu po nemoci (ANB, f. Živnostenská banka, sign. ŽB 8609/2)

Obr. 6: Portrét Jaroslava Preisse z r. 1922 (ANB, f. Živnostenská banka, sign. ŽB 860/8)

Amnestie prezidenta republiky a institut milostí v letech 1948–1957

Historický exkurz

Radek Slabotínský

Následující studie se věnuje genezi amnestií prezidentů republiky Klementa Gottwalda, Antonína Zápotockého a Antonína Novotného v letech 1948–1957.[1] Hned na úvod je třeba zdůraznit, že praxe vyhlašování amnestií prezidenta republiky nebyla aktem, který by vymyslel nově se konstituující komunistický režim. Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii měla poměrně dlouhou tradici, sahající do doby vzniku samostatného Československa v říjnu 1918. Komunistický režim tak měl možnost navázat na tuto zavedenou praxi (této možnosti ale nevyužil) prezidentů Tomáše Garrigua Masaryka, Edvarda Beneše a Emila Háchy. Cílem práce je tedy postihnout nejen přípravy a samotný průběh, ale i výsledky těchto právních aktů. Stranou rovněž nezůstává zpracování problematiky udělování milostí a podmíněného propuštění na svobodu ve sledovaném období.

Při zpracovávání textu jsem vycházel především z dochovaných archivních materiálů uložených v Národním archivu (fondy ÚV KSČ a Úřad předsednictva vlády), Archivu bezpečnostních složek (fond Sekretariát ministra vnitra) a Moravském zemském archivu v Brně (fond Krajský národní výbor v Brně). Doplňující informace mi poskytly archiválie Státního okresního archivu Hodonín (fond Okresní národní výbor Hodonín). Kombinace těchto primárních pramenů s odbornou literaturou a články v dobovém tisku mi umožnila podat zajímavý obraz o sledované době a problematice amnestií. V žádném případě si však nedělám nárok na vyčerpávající pojednání o této problematice, cílem studie je přispět k historiografickému bádání, které se uvedeným tématem v posledních letech zabývá.

1 Obecně k amnestiím v uvedených letech především z právního hlediska zatím naposled BLÁHOVÁ, Ivana a kol. *Oběti komunistické spravedlnosti. Právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*. Praha: Auditorium, 2013, s. 287–306.

Amnestie prezidenta republiky v letech 1948–1949

Červen 1948 přinesl nejen personální změnu ve funkci prezidenta republiku, ale zároveň i vyhlášení první prezidentské amnestie[2] Klementem Gottwaldem coby novým prezidentem. To se však již ocitáme ve značně změněné vnitropolitické situaci, nastolené únorovým převratem roku 1948,[3] který položil základní kameny nového mocenskopolitického systému s téměř neomezeným monopolem moci KSČ.

V této situaci se jako jediný „pozůstatek" bývalého demokratického řádu a principů jevil nemocný a s mnoha změnami nastolenými po komunistickém převratu nesouhlasící prezident republiky Edvard Beneš. Jak uvádí Karel Kaplan, vedoucí komunističtí představitelé si Benešův odchod nepřáli. Jeho setrvávání v úřadě totiž dodávalo jejich aktivitám punc legitimnosti, proto mu demisi rozmlouvali, zvláště Gottwald, kterému se mistrovským politickým tahem podařilo protahovat jeho abdikaci, stál o to, aby neodcházel z úřadu z politických důvodů. Nakonec však Beneš, který se neztotožnil s novou Ústavou 9. května a také ji odmítl podepsat, i přes různé sliby abdikaci na funkci prezidenta republiky 7. června 1948 podal. Vedoucí komunisté stáli před otázkou, co s opuštěným úřadem. Jedni navrhovali, aby byl úřad zrušen, protože jim až moc připomínal bývalou prvorepublikovou tradici a byl až příliš spjat s Masarykem a Benešem. Další navrhovali, aby stávající úřad, který zastával jednotlivec, nahradil podle sovětského vzoru kolektivní orgán vedení země. Nakonec však přece jen zvítězil pragmatismus a jakýsi ohled na minulou dobu a také na veřejné mínění. Proto předsednictvo ÚV KSČ souhlasilo s Gottwaldem jako společným kandidátem Národní fronty do této nejvyšší státní funkce. Volba Gottwalda, která proběhla ve Vladislavském sále Pražského hradu dne 14. června 1948, se neobešla bez nesouhlasných názorů komunistických funkcionářů.[4]

---

2 Pojem amnestie (z řeckého αμνηστία = zapomnětlivost, anglicky amnesty, francouzsky amnistie, německy Amnestie) je rozhodnutí o hromadném prominutí trestu spojené se zahlazením odsouzení pro trestný čin, pro který byl trest uložen (agraciace), a obvykle rovněž rozhodnutí, aby se trestní stíhání v případech, na které amnestie dopadá, nezahajovalo, nebo pokud bylo zahájeno, aby se v něm nepokračovalo (abolice). Definice převzata z internetového zdroje http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Amnestie [cit 2019-10-08]. S právem prezidenta republiky udílet amnestii počítala také Ústava 9. května z roku 1948.

3 K únorovému převratu např. KAPLAN, Karel. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta, 1993, s. 157–168; dále např. jeho vynikající práce mapující jednotlivé dny před komunistickým převratem v únoru 1948: TÝŽ. *Pět kapitol o únoru.* Brno–Praha: Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny, 1997. Jako zdroj inspirace pak rovněž VEBER, Václav. *Osudové únorové dny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

4 Někteří vedoucí funkcionáři (např. Marie Švermová) namítali, že KSČ volbou Gottwalda ztratí silnou a uznávanou osobnost, Gottwald ztratí uvnitř KSČ dosavadní vliv, svým přechodem na Hrad se odcizí, své schopnosti bude muset rozdělit mezi státní a stranickou funkci. K odmítavému postoji Švermové k otázce volby Gottwalda prezidentem republiky více PERNES, Jiří. *Komunistky s fanatismem v srdci.* Praha: Brána, 2006, s. 87. K volbě K. Gottwalda prezidentem republiky blíže KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Doba tání*

Mezi první akty nového prezidenta po uvedení do úřadu patřilo dne 19. června 1948 vyhlášení o všeobecné aboliční a agraciační amnestii v oboru občanského trestního soudnictví a agraciační amnestii v oboru vojenského soudnictví.[5] Vlastní realizace pak byla plně v kompetenci Ministerstva spravedlnosti, které vydalo k amnestiím prováděcí předpisy a instruovalo podřízené složky a Ministerstvo vnitra, které dohlíželo na hladký průběh amnestií. Návrh amnestie v oboru občanského trestního soudnictví, který vypracovalo Ministerstvo spravedlnosti, byl rozeslán všem ministerstvům k připomínkovému řízení dne 17. června.[6] Návrh byl podložen důvodovou zprávou, ve které se uvádělo, že amnestie se bude týkat jak obecně kriminálních deliktů, tak politických trestných činů. Přitom důvodová zpráva pro uvedený výběr trestných činů byla u první skupiny podložena tvrzením, že *značná část těchto činů byla spáchána důsledkem poklesu morálky*. Návrh počítal s tím, že do amnestie budou zařazeni všichni pachatelé, kteří byli odsouzeni do výše jednoho roku odnětí svobody. Zařazení politických trestných činů předkladatel návrhu zdůvodnil změněnými politickými a společenskými poměry v Československu, kdy *začínáme toto nové, krásnější období našich dějin, je proto vhodným pro širokou politickou amnestii ve prospěch všech provinilců, kteří se nedotkli nejživotnějších zájmů národa.*[7] Již z těchto slov je patrná jasná ideologická zaměřenost amnestie, ze které měli být vyloučeni všichni „nepřátelé" nového režimu. Podle předkladatelů se ale tato amnestie lišila od všech předcházejících jednak svým rozsahem, jednak tím, že měla mít „beztřídní" charakter, na rozdíl od bývalého soudnictví (a bývalých amnestií, které

1953–1956. Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 30. Srov. KAPLAN, Karel; KOSATÍK, Pavel. *Gottwaldovi muži*. Praha–Litomyšl: Paseka, 2004, s. 48–49. Naproti tomu člen vedení KSČ a ministr informací Václav Kopecký předkládal na schůzi pléna ÚV KSČ dne 9. června 1948 ke schválení návrh předsednictva ÚV KSČ na jmenování Gottwalda prezidentem republiky. Ve své řeči neopomněl připomenout Gottwaldovy zásluhy a význam Pražského hradu pro celou komunistickou stranu, který přirovnal k moskevskému Kremlu. Viz k tomu PÁVOVÁ, Jana. *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého.* Praha: ÚSTR, 2008, s. 100.

5 Rozhodnutí prezidenta republiky o amnestiích bylo uvedeno pod č. 1178/1948 a 1179/1948 Úředního listu republiky Československé. Úřední list republiky Československé byl vydáván již od doby tzv. první republiky na základě vládní vyhlášky 4/1920 Sb., o úředních listech československého státu, kdy nahradily dosavadní Pražské listy. Po druhé světové válce jeho vydávání nově upravil s účinností od 15. 9. 1945 dekret prezidenta republiky č. 66/1945 Sb., o Úředním listě republiky Československé, který byl pak ústavním zákonem č. 57/1946 Sb. postaven na roveň zákona. Dekret byl pak s účinností od 1. 1. 1950 nahrazen zákonem č. 260/1949 Sb., o úředních listech. Úřední list byl rozdělen do dvou dílů. Díl I obsahoval dokumenty s obecnější (normativní) platností, díl II zahrnoval dokumenty, které se týkaly konkrétních skutečností, např. jmenování či odvolávání osob, zápisů do rejstříků, dražbách ad.

6 Jak je patrné, na připomínkové řízení zůstaly pouhé dva dny. Národní archiv (dále jen NA), f. Úřad předsednictva vlády 1945–1959 – běžná spisovna (dále jen ÚPV – B), kart. 846, inv. č. 3400, sign. 823/19, návrh amnestie v oboru občanského trestního soudnictví z 17. 6. 1948.

7 Tamtéž, s. 1–2.

křivdy nenapravovaly), jež prý pracovalo v zájmu „vykořisťovatelských tříd". V rámci politických zločinů se tedy měla amnestie vztahovat jen na přečiny a přestupky podle zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky. Amnestie se neměla vztahovat rovněž na zločiny podle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb.[8] a na trestné činy podle zákona č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich. Osob německé národnosti se amnestie netýkala. Z účinku amnestie naopak neměli být vyřazeni ti, kteří odešli do exilu, ale s podmínkou, že se tito *nerozvážní a svedení příkladem jiných* vrátí do republiky do dvou měsíců (v uveřejněném rozhodnutí byla lhůta prodloužena na tři měsíce) od vyhlášení amnestie.[9] Na konci důvodové zprávy nechyběla bojovná výzva a zároveň snaha po ukázání vlídné tváře nového režimu, který ve vyhlášení amnestie viděl výraz své síly a pevnosti *a velkomyslnosti československého pracujícího lidu, odpouštějícího pobloudilým, avšak odhodlaného nedat nikým ohrozit nový řád jakožto záruku šťastné budoucnosti národa.*[10] Návrh amnestie doporučil, s drobnými legislativně-technickými a formálními úpravami, Legislativní odbor Úřadu předsednictva vlády po jeho projednání 18. června. Zároveň navrhl vládě přijmout usnesení, ve kterém by doporučila prezidentu republiky, aby rozhodl o vyhlášení amnestie. Toto usnesení vláda přijala na svém zasedání ještě týž den, i když se tak stalo s některými doporučeními změny textu amnestie z hlediska legislativní techniky, adresovanými Ministerstvu spravedlnosti. Vrchní odborový rada JUDr. Šimák z ministerstva, který měl přípravu návrhu na starosti, však odpověděl, že výtky sice uznává, ale z důvodu rychlosti není možné *nic měniti, protože byl už odeslán do tiskárny za účelem uveřejnění v nejbližším čísle Věstníku Ministerstva spravedlnosti.*[11] Rychlost tedy byla spíše na škodu celé věci.

Dne 17. června vypracovalo Ministerstvo obrany návrh amnestie v paragrafovém znění také pro oblast vojenského soudnictví. Jednalo se o agraciační formu amnestie, kdy měly být prominuty nebo zcela zrušeny pravomocně uložené peněžní

8 Trestné činy souzené podle retribučního dekretu sice byly vyloučeny z amnestie, ale protože při jejich posuzování v minulosti mělo docházet k „nesrovnalostem", měly být prošetřovány individuálně ve zrychleném řízení s přihlédnutím k polehčujícím okolnostem. Podle tohoto ustanovení bylo omilostněno celkem 781 osob české a slovenské národnosti, které byly původně odsouzeny podle retribučního dekretu. Údaj převzat z publikace STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v českých zemích 1945–1955.* Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002, s. 90.

9 NA, f. ÚPV – B, kart. 1161, inv. č. 5180, sign. 1424/12, dopis ministra spravedlnosti prezidentu republiky z 17. 6. 1948. Podle dopisu Ministerstva zahraničních věcí čs. zastupitelským úřadům měla být lhůta k přijímání žádostí osob, které se chtěly vrátit do Československa, posunuta i za uvedené datum, tedy po 19. 9. 1948, nejpozději však do konce roku. Tamtéž, dopis ministerstva zahraničních věcí zastupitelským řadům ve věci amnestie z důvodu návratu osob do vlasti z 15. 9. 1948.

10 Tamtéž, kart. 846, inv. č. 3400, sign. 1421/12, návrh amnestie v oboru občanského trestního soudnictví z 17. 6. 1948.

11 Tamtéž, záznam z jednání vlády dne 18. 6. 1948.

a náhradní tresty uložené vojenskými soudy, měly být prominuty podmíněné tresty a měla být zastavena nebo nezahajována trestní řízení proti osobám stíhaným vojenskými soudy na základě veřejné žaloby. Amnestie se opět neměla vztahovat na zločiny podle zákona č. 50/1923 Sb., na ochranu republiky, podle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. a trestné činy podle zákona č. 15/1947 Sb., o stíhání černého obchodu a podobných pletich.[12] Návrh projednala vláda na svém zasedání dne 18. června s doporučením, aby prezident republiky vydal rozhodnutí i o této amnestii.[13]

Rozhodnutí o amnestiích v oboru občanského trestního soudnictví a vojenského soudnictví vyšla v jejich plném znění ve všech tehdejších novinách na úvodní straně dne 20. června 1948. Např. v úvodníku Zemědělských novin 22. června hodnotil rozhodnutí o amnestii s nadšením Vladimír Klimeš jako obrovský čin především v jejím širokém pojetí, které prý nesnese srovnání s jinými státy. Kladně se také vyjadřoval o rozhodnutí pojmout do amnestie pachatele odsouzené za politické trestné činy. Tento fakt považoval za velkomyslnost československého pracujícího lidu, který tímto dobrodiním prokázal provinilcům *možnost, aby znovu na svobodě nalezli svou prací cestu do národního společenství.* […] *Vláda dává na srozuměnou všem, že lidově demokratický stát nechce a nebude nikoho vyřazovat z dobrodiní svobodného života a budovatelské práce, pokud ovšem se sám svým jednáním a životem nevyloučí z národního společenství.*[14] Celkem se amnestie týkala, alespoň podle článku uveřejněném v Zemědělských novinách, 2 100 odsouzených z celkového počtu odsouzených v československých věznicích, kterých bylo necelých 18 000. Autor také nadšeně referoval, že vyhlášená amnestie je především výchovným prostředkem a školou pospolitosti. Jejím znakem měl být fakt, že *bude prováděna upřímně a důsledně. Tím se liší lidově demokratický režim od režimů jiných.*[15] Také Rudé právo se 22. června 1948 vrátilo k právě uděleným amnestiím. Náměstek ministra spravedlnosti JUDr. A. Dressler v nich viděl především závazek pro všechny propuštěné a zároveň oceňoval rychlost celého legislativního procesu. Nakonec si neodpustil přihlásit se „povinou úctou" k prezidentu republiky a pracujícím, když napsal, že tímto činem projevil vůli všech *pracujících, kteří u vědomí své nepřemožitelné síly je zvou ke společné práci pro stát a národ*.[16] Tolik tedy k rozhodnutí o amnestiích, které vyhlásil prezident republiky a zároveň předseda KSČ Klement Gottwald.[17]

12 Tamtéž, návrh amnestie v oboru vojenského soudnictví z 17. 6. 1948.

13 Tamtéž, záznam z jednání vlády dne 18. 6. 1948.

14 KLIMEŠ, Vladimír: Amnestie. *Zemědělské noviny*, 22. 6. 1948, s. 1–2.

15 Bílé prapory vlají na věznicích. *Zemědělské noviny*, 23. 6. 1948, s. 2.

16 DRESSLER, A. Amnestie. *Rudé právo*, 22. 6. 1948, s. 1.

17 Ve stejný den, jako vyšla rozhodnutí prezidenta republiky o obou amnestiích, tj. 19. 6. 1948, při příležitosti volby prezidenta republiky, vydala československá vláda také rozhodnutí o amnestii ve správních věcech trestních, publikované vyhláškou ministra vnitra č. 1180/1948 Úředního listu. K této amnestii blíže viz NA, f. ÚPV – B, kart. 846, inv. č. 3400, sign. 823/19, amnestie v oboru trestního řízení správního.

Nastolený komunistický režim si pomalu, ale jistě podmaňoval všechny oblasti politického, hospodářského, kulturního a společenského života. Ti, kteří se nechtěli s novou totalitou smířit, museli počítat s pronásledováním, které často končilo zatčením, brutálními výslechy a následným odsouzením v politicky motivovaných soudních procesech ke kratším či dlouholetým trestům odnětí svobody v tom „lepším" případě, v tom nejhorším zazněl soudní síní rozsudek trestu smrti. Perzekuce však nepostihovaly jen údajné přímé pachatele, ale i jejich nejbližší rodinné příslušníky, postih byl namířen proti celým skupinám obyvatel, a to jen z toho důvodu, že se nechtěli podřídit diktátu jedné strany a jejímu světovému názoru. Ostrý kurz proti reakci přijalo předsednictvo ÚV KSČ již na svém zasedání dne 9. září 1948, tedy necelých sedm měsíců po nastolení monopolu moci.

V té době se však již naplno začínal rozhořívat konflikt mezi římskokatolickou církví a režimem. Vliv církve ve společnosti zůstal i po komunistickém převratu velký, vycházel nejen ze staletých tradic, ale také z nesporné autority mnoha kněží, nejvyšší církevní hierarchii nevyjímaje. Komunisté věděli, že katolická církev představuje jediného opravdového protivníka. Zpočátku se snažili získat a podřídit si církev dobrovolně, na základě dohody. Když však rozhovory neměly žádný výsledek, režim přitvrdil a začínal se k církvi chovat spíše než jako k rovnocennému partnerovi jako k podřízenému, jehož jedinou rolí je bezpodmínečná poslušnost. Zároveň režim začal od roku 1949 mocensky zasahovat přímo do struktury církve. Nejrůznější omezení činnosti, zákazy, ovlivňování věřících proti církevním hodnostářům a další mocensko-administrativní zásahy, perzekuce kněží a věřících postupně rozrušovaly dosavadní instituce církve. Mezi zásahy proti církvi lze počítat také přijetí zákona č. 217/1949 Sb., kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní, a zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Oba zákony, které byly schváleny dne 14. října 1949, měly jeden jediný účel: podřídit si všechny církve a náboženské společnosti evidované na území Československa (katolickou církev tyto zákony postihly nejvíce) nejen po hmotné, ale i po politické stránce.[18]

Komunistické vedení, jisté si svým postupným „vítězstvím" nejen nad katolickou církví, které potvrzovalo také přijetí obou zmíněných zákonů, chtělo zároveň ukázat svou „lepší tvář" (ve skutečnosti se rozhodlo hrát šalebnou hru), a tak se rozhodlo, aby Gottwald udělil poněkud zvláštní prezidentskou milost dopředu vybraným a prověřeným odsouzeným duchovním. Na tomto místě je dobré říct, že kromě rozsudků, které vynášely trestní soudy, své správní tresty udělovaly duchovním rovněž národní výbory. Vězeňská zařízení se přitom začala plnit kněžími ve větší míře již od podzimu 1948. Duchovní pastýři byli v drtivé většině odsuzováni za nedodržování úředních nařízení a odpor vůči nim, poslušnost vůči svým nadřízeným, slovní útoky proti stávajícímu režimu či konflikty se státními orgány.

18 Ke konfliktu komunistického režimu a katolické církve např. KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948–1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 27–32.

Milost pro vybrané duchovní navrhl v říjnu 1949 tehdejší ministr spravedlnosti, předseda Státního úřadu pro věci církevní a člen nejužšího vedení KSČ Alexej Čepička. Zvláštnost návrhu dokazovala záměr iniciátorů, kteří chtěli, aby odsouzení a obvinění museli o milost sami požádat. Ministerstvo spravedlnosti za tím účelem pověřilo čtyři dvojice pracovníků ministerstva, kteří měli pro tuto poněkud nestandardní „milost" vybírat vhodné adepty. Dne 27. října 1949 obdržela prezidentská kancelář první žádosti a pracovníci Ministerstva vnitra začali s výslechy a ovlivňováním vytipovaných osob. Amnestie se netýkala jen duchovních, ale rovněž věřících, jejichž seznam vypracovalo Ministerstvo spravedlnosti 7. listopadu. Na Slovensku se měla milost týkat celkem 102 duchovních a laiků, kterým byly uloženy tresty za administrativní přestupky spáchané *v souvislosti s církevními událostmi, tresty na svobodě a pokuty.*[19] O jejich počtu rozhodl Sbor pověřenců na svém 67. zasedání. Podle Karla Kaplana, který nesprávně operuje s pojmem amnestie, se milost z celkového počtu 159 duchovních odsouzených či nacházejících se ve vazbě týkala 99 duchovních a 471 laiků. Všichni omilostnění museli ještě před svým propuštěním na svobodu ve své žádosti slíbit, že se již nenechají „zneužít a svést" biskupy proti vládě, respektive proti existujícímu režimu.[20] Rozhodnutí o prominutí trestů ve správních trestních věcech přijala také československá vláda na svém zasedání dne 2. listopadu, kdy byly na jeho základě několika stovkám duchovních a laických věřících prominuty správní tresty uložené národními výbory, které zároveň neměly zavádět trestní řízení ve správních věcech. Návrh o prominutí trestů připravilo Ministerstvo vnitra 29. října. V návrhu stálo, že do 29. října došly na Ministerstvo vnitra od krajských národních výborů žádosti 138 duchovních a 183 laiků, kteří byli potrestáni pokutou nebo vězením nebo proti kterým se vedlo správní trestní řízení. *Duchovní i civilní občané ve svých žádostech uvádějí, že trestných činů se dopustili v důsledku své poslušnosti ke svým biskupům, avšak že se přesvědčili, že tento postup vůči státu není správný, a slibují, že budou podporovat bez výhrady nadále budovatelské úsilí lidově demokratické republiky.*[21]

Komunistický převrat v únoru 1948 neznamenal jenom nástup totalitního režimu k moci, ale zároveň i rozpoutání největší vlny politických procesů v celých po-

19 NA, f. ÚPV – B, kart. 1161, inv. č. 5180, sign. 1421/12, zpráva Úřadu předsednictva vlády Státnímu úřadu pro věci církevní v Praze z 9. 12. 1949.

20 Informace převzaty z publikace KAPLAN, Karel; PALEČEK, Pavel. *Komunistický režim a politické procesy v Československu*. Brno: Barrister & Principal, 2008, s. 74–75. Tento údaj nesouhlasí s údajem uvedeným v článku President udělil milost 127 duchovním. *Rudé právo*, 30. 10. 1949, roč. 30, č. 256, s. 1, kde pisatel operuje s číslem 127 omilostněných kněží. V článku President udělil milost dalším duchovním. *Rudé právo*, 26. 11. 1948, s. 1, bylo uvedeno, že milost udělil Klement Gottwald dalším 13 duchovním.

21 NA, f. ÚPV – B, kart. 1161, inv. č. 5180, sign. 1421/12 – návrh vládního usnesení ve věci amnestie v oboru trestního řízení správního z 29. 10. 1949. Stejná opatření v oblasti uvedené amnestie měl přijmout rovněž Sbor pověřenců i na Slovensku.

válečných dějinách Československa. Postiženi byli všichni bez rozdílu společenského postavení a sociálního původu. Největší počet politických procesů, které sloužily jako katalyzátor režimu, se odehrál do poloviny padesátých let. Soudy v nich vynesly nejvyšší tresty a také počet obětí se pohyboval v rozmezí 200 000 až 220 000 odsouzených.[22] Nepostihl jen odpůrce nového režimu, ale nezastavil se ani před vlastními členy KSČ, nejvýše postavené nevyjímaje. Přesto, jak uvádí Jiří Pernes, oběti z řad komunistů odsouzených za protistátní trestné činy tvořily jen malou skupinu: 0,3 % všech politických vězňů a 6 % popravených.[23] Zostřování třídního boje dostoupilo vrcholu v listopadu roku 1952, kdy před senátem Státního soudu v Praze stanulo čtrnáct vysokých představitelů komunistického režimu v čele s bývalým generálním tajemníkem ÚV KSČ Rudolfem Slánským, kteří byli v rámci procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem souzeni za velezradu, vyzvědačství a další údajně protistátní trestné činy. Rozsudkem byli všichni uznáni vinnými z uvedených trestných činů. Z tohoto počtu jich bylo jedenáct odsouzeno k trestu smrti a po několika málo dnech popraveno, dalším třem byl vyměřen doživotní trest odnětí svobody.[24]

Komunistický režim, který nechal zavraždit své lidi, se mohl cítit na vrcholu a slavit „vítězství". Přesto však zatýkání komunistických funkcionářů, jejich následné vyšetřování a odsouzení v politických procesech, kdy před soudními senáty zaznívala absurdní obvinění z nejhorších zločinů, nahlodala důvěru československé společnosti v politiku a vedoucí představitele KSČ. Mnozí se ptali po příčinách a kladli si otázky, jak mohli lidé, kteří byli souzeni za tyto „strašlivé" zločiny, tak dlouho sedět ve vysokých funkcích. Na jedné straně přijímali rezoluce odsuzující tyto „spiklence a zločince", na druhé straně kritizovali odcizení špiček KSČ, které místo řešení palčivých problémů země pořádaly hon na všechny skutečné i údajné nepřátele režimu.[25]

Amnestie prezidenta republiky v letech 1953–1957

V březnu 1953 postihl země tzv. sovětského bloku velký otřes. Nejdříve 5. března zemřel sovětský diktátor a vůdce Josif Vissarionovič Stalin, ikona světového komunistického hnutí. Pár dní poté, přesně 14. března, zemřel i jeho československý

22 Údaje převzaty z publikace KAPLAN, Karel. Politické procesy 50. let v Československu. In: *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský"*. Uspořádal Jiří Pernes a Jan Foitzik. Brno: Prius 2005, s. 109. Čísla zahrnují oběti nejen politických procesů, ale i vojenských procesů a osoby, které byly odsouzeny do táborů nucené práce.

23 Viz PERNES, Jiří. *Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2008, s. 74.

24 Ke genezi politického procesu se členy tzv. protistátního spikleneckého centra podrobně KAPLAN, Karel. *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 88–255.

25 Ke vztahu veřejnosti k politickým procesům přehledně např. BRABEC, Václav. *Vztah KSČ a veřejnosti k politickým procesům na počátku padesátých let*. In: *Revue dějin socialismu*, roč. IX/1969, č. 3, s. 363–385.

protějšek Klement Gottwald. O Stalinově smrti se vynořilo vícero pochybností, živených jeho samotnými nejbližšími spolupracovníky, a neobešlo se to bez krize uvnitř stranického vedení KSSS, která však ve skutečnosti znamenala bezprecedentní pokus o změnu dosavadního způsobu vládnutí. Boj uvnitř vládnoucí vrstvy zpočátku ke svému vítězství dovedl hlavně Lavrentij Berija, první náměstek předsedy vlády a ministr spojených ministerstev bezpečnosti a vnitra. Již 27. března v rámci změn v domácí politice schválilo předsednictvo Nejvyššího sovětu na Berijovo doporučení rozsáhlou amnestii, které podléhali všichni odsouzení k trestu nižšímu než pět let. Vězňům, kteří byli odsouzeni za protistátní trestné činy, se zbytek trestu odnětí svobody snižoval na polovinu. V průběhu několika příštích týdnů opustilo pracovní tábory, pověstné gulagy, téměř 1,2 milionu amnestovaných. V souvislosti se změnami v trestní politice oznámilo 4. dubna 1953 Ministerstvo bezpečnosti a vnitra, že spiknutí lékařů, kteří léčili vysoké politické činitele, bylo provokací bývalého Ministerstva bezpečnosti a jejich přiznání bylo vynuceno násilím. Rehabilitace se v dalších dnech dočkali i další lidé, kteří se do vězení dostali ještě za Stalinova života. I když byla uvedená opatření nedůsledná a dotýkala se jen omezené skupiny osob, znamenala výraznou změnu dosavadní politiky.[26]

Gottwaldova smrt znamenala pro otřesenou KSČ velkou ztrátu a situaci v Československu jen dále destabilizovala. Vedení strany si uvědomovalo závažnost situace, která nastala Stalinovou a Gottwaldovou smrtí, přesto se však nehodlalo vzdát úspěchů dosažených v minulých letech ani mocenských pozic. Zároveň si však byli čelní představitelé dobře vědomi faktu, že rekonstrukce stranických a státních orgánů je nevyhnutelná. Následná volba Antonína Zápotockého, dosavadního předsedy vlády, prezidentem republiky se neobešla bez předchozích úvah o zrušení této nejvyšší státní funkce. Do čela vlády předsednictvo a posléze plénum ÚV KSČ schválilo Viliama Širokého. Největší rozpaky však jednoznačně budilo obsazení předsedy KSČ. Většina členů předsednictva se shodla na názoru do funkce nikoho nenavrhovat a svěřit vedení sekretariátu ÚV KSČ dosavadnímu tajemníkovi ústředního výboru Antonínu Novotnému. Na nové vedení čekalo vypořádání se s hlubokou hospodářskou, politickou a společenskou krizí, které nesneslo odkladu.[27]

Jako tíživé dědictví se jevila také skutečnost, že Gottwald a jeho léta vlády za sebou zanechali tisíce nevinných občanů protiprávně odsouzených v politických procesech, jejichž pokračování se nezastavilo ani po jeho smrti, ba v roce 1953 dosáhl

26 BARNOVSKÝ, Michal. *Prvá vlna destalinizácie a Slovensko (1953–1957).* Edice Studijní materiály výzkumného projektu Krize komunistického systému v Československu 1953–1957, sv. 6. Brno: Prius, 2002, s. 11–13.

27 Viz PERNES, Jiří, ref. 23, s. 84–86. K tomu též KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956.* Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 65–68; BARNOVSKÝ, Michal, ref. 26, s. 16–17.

počet odsouzených za protistátní trestné činy čísla 18 312.[28] Aby alespoň trochu zmírnilo toto neblahé dědictví, které bylo navíc umocněno změnami v trestní politice v Sovětském svazu, československé stranické a vládní vedení se také rozhodlo udělit amnestii prezidenta republiky, vyhlášenou 4. května 1953.[29] Amnestie měla aboliční, agraciační a rehabilitační charakter. Skládala se z preambule a deseti článků. V preambuli bylo reflektováno nedávné úmrtí K. Gottwalda a jednota „čs. lidu" následujícími slovy: *Ve dnech neštěstí, které postihlo naše národy úmrtím presidenta republiky Klementa Gottwalda, moudrého vůdce pracujícího lidu na cestě k socialismu, projevil náš lid pevnou politickou jednotu a ještě úžeji se semkl kol svého druhého dělnického presidenta Antonína Zápotockého a vlády Národní fronty. Tato jednota našeho lidu a jeho bezmezná oddanost republice skýtají záruku, že základy našeho státního a společenského zřízení budou ještě více upevněny, jestliže se těm, kdož se provinili proti zákonům, poskytne příležitost, aby se jako svobodní občané zapojili do budovatelského úsilí všeho lidu.* Amnestie promíjela celé tresty nápravného opatření, z trestů odnětí svobody uložených přede dnem rozhodnutí o amnestii jednu třetinu, nejméně však jeden rok, a doživotní tresty na tresty odnětí svobody na dvacet let. V souvislosti s mírnou redukcí trestní politiky je jistě zajímavá zmínka o těhotných ženách a ženách, které pečovaly o dítě mladší deseti let, dále o odsouzených, kteří trpěli nevyléčitelnou nemocí, o odsouzených mužích starších šedesáti let a ženách starších padesáti pěti let a mladistvých. Amnestie poprvé těmto kategoriím věnovala pozornost, z trestů jim promíjela větší část. Navíc nemělo být zaváděno, a bylo-li zavedeno, mělo být zastaveno trestní stíhání osob, pokud za trestné činy stanovil zákon trestní sazbu nepřevyšující jeden rok, nebo pokud byl pachatelem mladistvý nebo u těhotných žen a žen, které pečovaly o dítě mladší deseti let, dva roky. Zahlazena byla odsouzení trestu odnětí svobody do výše šesti měsíců. Z vedlejších trestů promíjela amnestie peněžité tresty nepřevyšující částku 20 000 Kčs a náhradní tresty uložené za tyto peněžité tresty.

Z rozhodnutí o amnestii však byli vyloučeni všichni, kteří se dopustili protistátních trestných činů velezrady, sabotáže, vyzvědačství a obdobných trestných činů *podle zákonů dříve platných*. Amnestie se rovněž nevztahovala na trestné činy podle zákona č. 165/1950 Sb., na ochranu míru, poškozování národního majetku a majetku lidových družstev, pokud byl za ně uložen trest odnětí svobody více než pět let, a na retribuční trestné činy. Výjimku tvořily osoby, u nichž ministr spravedlnosti po přezkoumání odsouzení shledal, že jsou vzhledem k nebezpečnosti činu pro společnost a se zřetelem k jejich chování ve výkonu trestu uznáni ke snížení výše trestu. V takových případech mohl toto snížení navrhnout prezidentu republiky k indivi-

28 Údaj převzat z publikace TOMEK, Prokop. *Život a doba ministra Rudolfa Baráka.* Praha: Vyšehrad, 2009, s. 89.

29 Amnestie v roce 1953 se stala tématem článku ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1953. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor (eds.). *Osm let po válce. Rok 1953 v Československu.* Praha: ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2014, s. 115–125.

duálnímu rozhodnutí. Text zákona navíc výslovně uváděl, že v případech, kde *je použití zákona závislé na délce trestu odnětí svobody, rozhoduje délka trestu sníženého nebo jinak zmírněného podle tohoto rozhodnutí*.[30]

Návrh na amnestii prezidenta republiky předkládalo Ministerstvo spravedlnosti. Početní stav vězeňské populace dosahoval přitom v lednu 1953 v Československu 46 021 odsouzených.[31] První porada za účasti zástupců Ministerstva vnitra a národní obrany a Generální prokuratury se konala 14. dubna. V případech retribučních trestných činů se účastníci shodli, že přenášet *rozhodování o amnestii na jiný orgán než ten, kterému přísluší rozhodování podle zákona, není možné*.[32] Na dalším jednání, které proběhlo 16. dubna, apelovali přítomní zástupci Ministerstva národní bezpečnosti na ostatní účastníky, že *navržená amnestie se vztahuje na 40 % všech, kteří si právě odpykávají trest odnětí svobody v nápravných zařízeních Ministerstva národní bezpečnosti. Uskutečnění amnestie v navrženém rozsahu by znamenalo, že by bylo ohroženo plnění výrobních úkolů zejména v dolech, hutích, lomech, cihelnách a opatření by zejména dost citelně postihlo plnění úkolů nápravného zařízení v Ostrově u Karlových Varů*. Jak je patrné z dochovaného zápisu, mělo Ministerstvo národní bezpečnosti poskytnout náměstkovi předsedy vlády Zdeňkovi Fierlingerovi podklady se statistickými daty, jak by se amnestie dotkla početních stavů v nápravných zařízeních, pokud by se na jejím základě promíjely tresty odnětí svobody do jednoho trestu, u delších jedna třetina nebo jedna čtvrtina.[33] K návrhu amnestie se vyslovilo i Ministerstvo pracovních sil, kterému se rovněž nezamlouval odliv pracovních sil. Nicméně se zavázalo, že se *bude snažit nahradit chybějící pracovníky náborem z řad propuštěných, dále se bude snažit umístit ostatní, kteří se nedají náborem získat pro dosavadní pracoviště, na pracoviště v podobném oboru, ale poblíž místa jejich bydliště*.[34] Konečný návrh rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky projednala vláda 28. dubna a po jeho schválení předložil tento dokument spolu s průvodní zprávou předseda vlády V. Široký prezidentu republiky A. Zápotockému. Průvodní zpráva uváděla, že navrhovaná amnestie má být co nejširší, kromě zločinů proti republice a její ekonomické základně se měla vztahovat na všechny další trestné činy. „Socialistický humanismus" se měl uplatnit ve vztahu k odsouzeným matkám, starým lidem a mladistvým.[35]

30 Rozhodnutí presidenta republiky o amnestii publikované pod č. 57/1953 v Úředním listu republiky Československé.

31 Údaj převzat z publikace STANĚK, Tomáš, ref. 8, s. 134.

32 NA, f. Úřad předsednictva vlády – tajná spisovna (dále jen ÚPV – T), kart. 527, inv. č. 1966, sign. 205/4/1, amnestie prezidenta republiky 1953. Informace pro s. dr. Krále z 15. 4. 1953.

33 Tamtéž, záznam o poradě o návrhu amnestie konané dne 16. 4. 1953.

34 Tamtéž, zpráva o dalším jednání o návrhu amnestie ze dne 17. 4. 1953.

35 Tamtéž, dopis předsedy vlády V. Širokého prezidentu republiky A. Zápotockému s připojeným návrhem amnestie z 29. 4. 1953.

Předběžná zpráva, kterou zpracovalo Ministerstvo spravedlnosti společně s Generální prokuraturou v prosinci 1953, shrnovala výsledky amnestie ke dni 10. října 1953, rozdělené podle jednotlivých článků rozhodnutí o amnestii. Tresty nápravného opatření byly na celém území Československa prominuty celkem 13 018 pravomocně odsouzeným osobám,[36] z nichž 65,5 % tvořili dělníci. Prominutí jedné třetiny z pravomocně uloženého trestu, nejméně však jednoho roku, se vztahovalo na 44 814 odsouzených. Tento údaj zahrnoval rovněž počet amnestovaných těhotných žen (2 418 osob) a osob trpících těžkou nevyléčitelnou nemocí (361 odsouzených). Celkově bylo amnestovaným prominuto 27 439 roků, 10 měsíců a 1 den. Největší počet amnestovaných se rekrutoval z dělnického prostředí: celkem 20 784, kterým se promíjel trest v celkové výši 10 903 roků. Účinky zahlazení u podmíněně uložených trestů se vztahovaly na 71 389 odsouzených. Amnestie bylo podle jednotlivých článků rozhodnutí účastno 129 361 osob.

Zajímavé údaje přinášela zpráva v oddílu věnovaném prominutí peněžních trestů, které se vztahovalo na celkem 20 630 „hříšníků". Těmto amnestovaným bylo prominuto celkem 78 035 726 Kčs ve staré měně a 418 000 Kčs v nové měně. Trestní řízení bylo dále zastaveno 35 198 osobám na celém území Československa.

Samostatný oddíl zpráva věnovala retribučním trestným činům. V těchto případech rozhodovala o jednotlivých návrzích ministra spravedlnosti komise ustavená koncem května 1953 a složená ze zástupců ministerstev spravedlnosti a národní bezpečnosti a Generální prokuratury. Komise přezkoumala celkem 4 527 žádostí a k udělení amnestie doporučila 3 772 případů. Z uvedeného počtu se prominutí zbytku trestu týkalo 1 161 osob české národnosti, 82 Slováků, 2 493 osob německé národnosti, 11 Maďarů a 25 připadalo na jiné národnosti.

Zpráva se ve svém závěru dotkla také problematiky vlastní realizace amnestie. Průběh hodnotila dobře, bez větších závad. *Jen v prvních dnech po vyhlášení amnestie došlo k menším závadám, které byly zapříčiněny nesprávným výkladem některých ustanovení o amnestii.* Také vyloučení některých trestných činů z rozhodnutí o amnestii se údajně negativně projevilo na počtu žádostí o milost v celkové výši 3 000, jejichž vyřízení padlo plně na bedra krajských soudů v Praze, Brně a Bratislavě. Na základě tohoto faktu mělo Ministerstvo spravedlnosti ve spolupráci s Ministerstvem vnitra a Generální prokuraturou připravit legislativní úpravu, která měla řízení o žádostech o milost urychlit.[37] Amnestii prezidenta republiky doplňovalo rozhodnutí vlády ze dne 4. května 1953 o amnestii ve správních trestních věcech. Jednalo se o obecnou přestupkovou amnestii, která měla aboliční a agraciační charakter.

36 Podle údaje z PETRÁŠOVÁ, Ludmila. Vězeňské tábory v jáchymovských dolech 1949–1961. In: *Sborník archivních prací*, roč. XLIII/1994, č. 1, s. 420, bylo v rámci amnestie v době od 4. 5. do 23. 5. propuštěno 15 379 osob.

37 NA, f. ÚPV – T, kart. 527, inv. č. 1966, sign. 205/4/1, amnestie prezidenta republiky 1953.

V Brněnském kraji se amnestie týkala 1 219 osob. Krajské národní výbory se podle vládní instrukce snažily zařadit ihned tyto amnestované osoby do pracovního procesu. Člen rady KNV v Brně Ladislav Wait, který podával zprávu o výsledcích amnestie k tomuto bodu, poznamenal, že podniky uzavřely celkem 625 pracovních závazků s amnestovanými, přednostně se jednalo o ty provozy, kde amnestovaní pracovali již po dobu výkonu trestu. Uvedené číslo jistě neodpovídalo představám o naplnění směrnic vlády. Proto nepřekvapí, že si Wait na závěr svého příspěvku posteskl, že *akce není dostatečně politicky zajišťována se strany složek na závodech*.[38]

Rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky komentovala všechna tehdejší média. Pavel Bok v článku K vyhlášení amnestie, uveřejněném v Lidové demokracii 5. května 1953, zhodnotil tento právní akt v duchu tehdejší vládnoucí ideologie. Především jej považoval za krok, jehož předpokladem byla *oddanost našeho lidu republice*. Věnoval se postavení amnestantů ve společnosti, kterým prý pomohla převýchova, *působilo na ně lidské zacházení v ústavech nápravných zařízení*. Autor se domníval, že věznice v socialistickém Československu se právě tímto „slušným" zacházením odlišují od vězeňského systému za bývalého kapitalistického zřízení, který byl místem *ponižování lidské osobnosti, místem fysického i duševního ubíjení*. Závěr článku tak jednoznačně vyznívá ve prospěch právě udělené amnestie. *Vyhlášená amnestie je projevem veliké síly našeho lidově demokratického státu. Dokazuje, že jen takový stát, který se může opřít o pevnou politickou jednotu lidu, o jeho poctivé pracovní výsledky a ukázněnost, je státem silným, v němž zákony, které si lid dal, slouží lidu*.[39]

Změny v trestní politice a vůči politickým vězňům, které probíhaly v letech 1953–1956 v okolních komunistických zemích, nezůstaly bez ohlasu ani uvnitř Československa. Vedení KSČ bylo donuceno k ústupkům na poli represivních opatření. Např. již v září 1954 souhlasilo politické byro ÚV KSČ se zrušením policejního dozoru nad internovanými členy řeholních společenství a povolilo jim volný pohyb. V lednu 1955 pak schválilo propuštění odsouzených matek nezletilých dětí a v únoru téhož roku vyslovilo souhlas s propuštěním mladistvých, nevyléčitelně nemocných a přestárlých osob odsouzených k trestu odnětí svobody. Také československé vězeňství zaznamenalo změnu: všechna dosavadní vězeňská zařízení, kam putovali odsouzení k vykonání trestu odnětí svobody, se nadále označovala za nápravně pracovní tábory, kde vládl táborový režim. Návrh řádu pro nápravně pracovní tábory Ministerstva vnitra schválilo politické byro dne 22. února 1955. Řád vycházel z vlastních a sovětských zkušeností a sledoval *především zajištění řádného výkonu vazby, to znamená, aby pachatelé trestných činů byli potřebnou měrou isolováni od společnosti*

38 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA v Brně), f. B 124 Krajský národní výbor v Brně 1945–1960, I. + II. manipulace, kart. 1170, inv. č. 203, zápis z 26. schůze rady KNV z 1. 6. 1953.

39 BOK, Pavel. K vyhlášení amnestie. *Lidová demokracie*, 5. 5. 1953, s. 1.

a aby prostředí a způsob života v nápravně pracovních táborech na ně měly co největší výchovný vliv.[40]

Změnami v této době procházela rovněž problematika milostí[41] a podmíněného propuštění. Dne 25. dubna 1955 projednávalo politické byro zprávu o výsledcích udělování milostí prezidentem republiky a podmíněného propuštění.[42] Zprávu schválilo, ale zároveň uložilo ministru spravedlnosti Janu Bartuškovi, aby i nadále byly vyřizovány případy, ve kterých byl porušen zákon nebo soud rozhodl v neprospěch obviněného, cestou podání stížnosti pro porušení zákona, případně obnovy soudního řízení, aby se tak omezil *vysoký počet případů předkládaných presidentu republiky k rozhodnutí o milost…* Právní akt milosti měl být napříště používán jen ve výjimečných případech, zvláště pokud se jednalo o soudní záležitosti týkající se

40 NA, f. KSČ – Ústřední výbor KSČ 1945–1989, Praha – Politické byro ÚV KSČ 954–1962 (dále jen KSČ – ÚV – 02/2), sv. 34, arch. j. / bod 45/15, návrh řádu pro nápravně pracovní tábory ministerstva vnitra z 16. 2. 1955. Usnesení 45. schůze politického byra ÚV KSČ z 22. 2. 1955.

41 Pojem milost (anglicky pardon, francouzsky pardon, německy Begnadigung) je právní akt podobný institutu amnestie, má však individuální povahu. Její udělení závisí na podání žádosti obviněného nebo některého z jeho nejbližších příbuzných. Udílet milost je ze zákona vyhrazeno prezidentu republiky. Udělením milosti jsou sice zahlazeny trestněprávní následky odsouzení, občanskoprávní následky (např. nahradit způsobenou škodu) však i nadále zůstávají. Z toho důvodu je před udělením milosti vždy nutný souhlas obviněného. Definice převzata z internetového zdroje http://www.iuridicum.pecina.cz/w/Milost [cit. 2019-08-10]. S možností podat si žádost o milost stejně jako s dalším postupem jejího vyřízení operoval zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) č. 87/1950 Sb. a jeho nová podoba z roku 1956, vydaná pod č. 64/1956 Sb.

42 V souvislosti s vyřizováním žádosti odsouzeného nebo jeho nejbližšího příbuzného o podmíněné propuštění nebo udělení milosti je jistě vhodné upozornit, že justiční orgány již od roku 1953 zasílaly dotaz na adresu okresních či místních (městských) národních výborů, kde měl odsouzený trvalé bydliště. Nejdříve se k žádosti k jednotlivým odsouzeným osobám vyjádřila komise (odbor) vnitřních věcí a bezpečnosti s tím, že svůj návrh postoupila radě MěNV nebo ONV, která poté rozhodla. Jako příklad lze uvést případ Rudolfy Veihtové z Hodonína, která byla v roce 1950 Státním soudem Praha, oddělení Brno, odsouzena k 25 letům odnětí svobody a vedlejším trestům za své údajné zapojení do protistátní teroristické skupiny. Žádost o prominutí či zkrácení trestu odnětí svobody cestou udělení milosti prezidentem republiky podala její matka Albína Jarošová. MNV Hodonín návrh na udělení milosti nedoporučil, stejně se vyjádřil i odbor pro vnitřní věci rady ONV Hodonín s tím, že *při přelíčení, které se konalo v Hodoníně v Sokolovně, chovala se cynicky a reakčně. Má spoluvinu na smrti dobrého bezpeč. orgána. Spáchaný čin nemůže zatím ještě ničím odčinit, neboť z 25 roků uloženého trestu odpykala si necelé 4 roky*. Konečné slovo měla rada ONV Hodonín, která na své schůzi dne 23. 12. 1953 rozhodla nedoporučit žádost o udělení milosti pro odsouzenou. K tomu více MZA v Brně – Státní okresní archiv Hodonín, f. Okresní národní výbor Hodonín (1910) 1945–1960, kart. 565, inv. č. 874, prominutí trestu cestou milosti, vyjádření odboru, vyjádření k žádosti o udělení milosti odsouzené Rudolfě Veihtové. Praxe, kdy se k jednotlivým případům vyjadřovaly místní (městské) či okresní národní výbory, se nevztahovala pouze na trestné činy politického charakteru, ale rovněž na obecné kriminální trestné činy.

dělníků a rolníků. Jejich propuštění z výkonu trestu se mělo řešit formou podmíněného propuštění. Žádosti o milost, které mohli odsouzení podávat až po odpykání poloviny trestu, se měly vyřizovat institutem podmíněného propuštění, aby se tak údajně *snížil počet případů, které jsou předkládány presidentu republiky*. Tento bod usnesení byl nepochybně reakcí na množící se žádosti o milost, které podávali především samotní odsouzení za politické trestné činy nebo jejich rodinní příslušníci s úmyslem znemožnit jim udělení milosti, jak o tom hovořil hned následující odstavec. V řízení o žádostech o milost se mělo *ještě důsledněji uplatňovat třídní rozhodování a dbát, aby k podávání návrhů na udělení milosti třídním nepřátelům docházelo jen ve výjimečných případech*. Konečné slovo politického byra k žádosti o milost bylo vyžadováno ve všech případech, kde se jednalo o zvlášť závažné protistátní trestné činy. Usnesení politbyra dále ministru vnitra Rudolfu Barákovi ukládalo, aby zajistil zkvalitnění výchovné práce v ústavech nápravných zařízení, které by vedlo k plánovitému usměrňování agendy milostí a podmíněného propuštění, a dále se měl postarat o lepší úroveň posudků vypracovaných na jednotlivé odsouzené, které sloužily jako podklad pro udělení milosti nebo podmíněného propuštění. Kritika se rovněž obracela na pracovníky Kanceláře prezidenta republiky, kteří prý *používali výhrady podle § 205 odst. 4 trestního řádu*[43] *v žádostech o milost* […] *v převážné míře u buržoasních živlů potrestaných za kontrarevoluční činnost*.[44] Na jedné straně zde tedy nepochybně zafungovaly změny v trestní praxi vyvolané vnějšími vlivy, které se alespoň v některých směrech pozitivně odrazily na postavení politických vězňů, na straně druhé hluboká zakořeněnost v minulých praktikách a zároveň obava ze změny nastoleného kurzu přinášely rozporuplné výsledky změn v oblasti trestní politiky a v udělování milostí a podmíněného propuštění prezidentem republiky.

Problematika vyřizování milostí prezidenta republiky procházela v polovině padesátých let rozsáhlou kompetenční úpravou, která však neměla dlouhého trvání.[45] V roce 1955 probíhala diskuse na téma nové organizace vyřizování žádostí o milost mezi kompetentními státními orgány. Návrh z dílny Ministerstva spravedlnosti, který schválilo politické byro ÚV KSČ dne 30. května 1955, zároveň ukládal prezidentu republiky Antonínu Zápotockému, aby na jeho základě jmenoval komisi pro projednávání žádostí o milost a zajistil vznik speciálního oddělení

43 Paragraf 204 odstavec 4 zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), má následující znění: *Nařídí-li to president republiky nebo ministr spravedlnosti, nesmí být žádost zamítnuta, nýbrž musí být s návrhem předložena. Nařídí-li to v takovém případě president republiky nebo ministr spravedlnosti, výkon trestu se odloží nebo přeruší anebo se v zahájeném trestním řízení zatím nepokračuje.*

44 ABS, f. A 2/1 – Sekretariát ministra vnitra – I. díl (dále jen f. A 2/1 – I. díl), kart. 38, inv. č. 807, zpráva o agendě milostí a podmíněného propuštění za rok 1954. Usnesení politického byra ÚV KSČ dne 25. 4. 1955.

45 Autorovi práce se bohužel nepodařilo zjistit, kdy tato dočasná úprava byla zrušena, zdá se však, že to bylo nedlouho po roce 1956.

k vyřizování žádostí o milost. Předseda vlády Viliam Široký měl podle usnesení předložit vládě návrh na jmenování ministrů vnitra, obrany a spravedlnosti a generálního prokurátora za členy komise pro vyřizování žádostí o milost. Ministr spravedlnosti Jan Bartuška a generální prokurátor Václav Aleš měli zajistit potřebný počet pracovníků ze svých resortů k převedení do oddělení pro vyřizování žádostí o milost Kanceláře prezidenta republiky (KPR). Ministru obrany Alexeji Čepičkovi bylo uloženo, aby převedl potřebný počet pracovníků do téhož oddělení, ministr spravedlnosti Bartuška měl dále vypracovat přehled žádostí o milost, které se k 1. září 1955 nacházely k vyřízení u justičních orgánů, a 1. tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný měl zajistit stanoviska vedení jednotlivých krajských výborů KSČ k žádostem o milost.[46]

Návrh Ministerstva spravedlnosti vycházel podle tehdy běžné praxe ze sovětského vzoru a jako hlavní cíl sledoval převod agendy řízení o žádostech na udělení milostí z justičních orgánů na KPR, kdy se pro tento účel počítalo se vznikem komise pro vyřizování žádostí o milost. Předsedou komise měl být člen předsednictva Národního shromáždění, členy pak Barák, Bartuška, Čepička a sekretář komise měl být zároveň vedoucím oddělení KPR pro vyřizování žádostí, se kterým se počítalo jako s pomocným orgánem komise.[47] Komise se měla scházet jednou za čtrnáct dnů a o jejím zasedání měl být vyhotoven zápis, který měl zároveň obsahovat doporučené žádosti o milost adresované prezidentu republiky. Oddělení KPR mělo kromě vedoucího zaměstnávat dvanáct referentů a dalších deset administrativních pracovníků. Pracovní náplň oddělení měla sestávat z přezkoumání došlých žádostí, prostudování rozsudků a trestních spisů, popřípadě vedení vlastního šetření v daném případu. O výsledcích své práce pak mělo podat písemný návrh nadřízené komisi, která měla rozhodnout o konečném podání návrhu žádosti o milost prezidentu republiky či o jejím zamítnutí.

Nová úprava vyřizování žádostí o milost vstoupila v platnost 1. září 1955. Po přechodnou dobu vedle sebe pracovalo oddělení KPR a justiční orgány, které však žádosti jim došlé měly vyřizovat jen do 31. prosince 1955. Žádosti adresované po 1. září justičním orgánům *odstoupí tyto složky, aniž by konaly jakékoliv šetření, kanceláři presidenta republiky a připojí k žádostem příslušné spisy*. Předkladatel návrhu ministr spravedlnosti Bartuška si od nové úpravy řízení o žádostech o milost sliboval, že *se podstatně zrychlí a že se odstraní starý, nepružný a složitý způsob řízení, převzatý ještě z dob Rakousko-Uherska. Nová úprava odstraní také to, že v řízení o žádostech za milost rozhodovaly soudy, které žadatele odsoudily, a které tedy navrhovaly vlastně úpravu svého rozhodnutí*. Nová úprava však měla i nadále dodržovat

46 NA, f. ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sign. 15.51.2, návrh na novou organizaci vyřizování žádostí o milost. Usnesení politického byra ÚV KSČ z 30. 5. 1955.

47 K úplnému převodu kompetencí na komisi KPR pro vyřizování žádostí nedošlo, na Ministerstvu spravedlnosti i nadále pracovalo oddělení pro vyřizování žádostí o milost. Obě pracoviště však úzce spolupracovala.

následující směrnice, které v rámci usnesení přijalo politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 25. dubna 1955:

1. případy, ve kterých došlo k porušení zákona nebo k nesprávnému odsouzení, vyřizovat cestou podání stížnosti pro porušení zákona nebo obnovou trestního řízení;
2. milost jako právní akt používat jen ve výjimečných případech, *a to především u pracujících z řad dělníků, drobných a středních rolníků, a dřívější propuštění řešit zásadně cestou podmíněného propuštění*;
3. žádost o milost podané po odpykání poloviny uloženého trestu odnětí svobody vyřizovat cestou podmíněného propuštění;
4. v rámci řízení žádostí o milost *důsledně uplatňovat třídní rozhodování a dbát o to, aby k návrhům na udělení milosti třídním nepřátelům docházelo jen ve výjimečných a zvláštního zřetele hodných případech*.[48]

Návrh z dílny ministra spravedlnosti poté putoval k připomínkovému řízení kompetentním orgánům, které podaly k předloženému materiálu četné námitky. Např. Právní odbor Úřadu předsednictva vlády podrobil kritice samotné zřízení komise, která prý neodpovídala sovětskému vzoru, ale spíše měla svoji obdobu v ústavě Německé demokratické republiky, a její složení, kde většina jejích členů měla vliv na bezprostřední dění v justici. Pochybnosti vyvolalo také ustanovení o možnosti vzniku oddělení pro vyřizování žádostí, které mělo mít právo zamítat žádosti žadatelů, stejně jako tvrzení obsažené v návrhu, že rozhodnutí prezidenta republiky o udělení milosti na základě podepsaného návrhu předloženého předsedou komise nepotřebuje spolupodpis (kontrasignaci) kompetentního člena vlády.[49] Námitky vznesly i další zainteresované orgány, týkaly se především vysokého počtu pracovníků v připravovaném oddělení pro vyřizování žádostí nebo krátké doby pro přechod agendy do kompetence KPR. Tyto připomínky ministr spravedlnosti odmítl jako neopodstatněné, a nová úprava vyřizování žádostí o milost mohla tedy vstoupit v platnost dnem 1. září 1955.[50]

Jako gesto dobré vůle se v souvislosti s určitými korekcemi na poli trestní politiky a především pod vlivem změn v sousedních zemích tzv. socialistického tábora, Sovětský svaz nevyjímaje, zrací amnestie prezidenta republiky ze dne 9. května 1955, oficiálně vyhlášená k 10. výročí osvobození Československa.[51] Spolu s ní udělila také

48 NA, f. ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sign. 15.51.2, návrh na novou organizaci vyřizování žádostí o milost, návrh ministra spravedlnosti na novou organisaci řízení žádostí o milost.

49 Tamtéž, záznam pro předsedu vlády s. V. Širokého z 1. 6. 1955.

50 Tamtéž, vyjádření k připomínkám, jimž nebylo vyhověno, nedatováno. Mezi další námitky, které vyslovila Generální prokuratura, patřila účast ministra obrany v komisi. Ministr tuto námitku odmítl s tím, že účast ministra obrany ničemu neodporuje, navíc je jeho účast v komisi nutná, protože se v případech žadatelů z řad vojáků osobně vyjadřuje k jejich žádostem.

51 K tématu amnestie z roku 1955 zatím naposledy ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1955. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor. *Československo v letech 1954–1962*. Praha: ÚSTR – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 2015, s. 529–537.

československá vláda amnestii ve správních věcech trestních, která byla obecnou přestupkovou amnestií s aboličními a agraciačními prvky.

Amnestie prezidenta republiky se skládala z preambule a osmi článků a měla aboliční a agraciační charakter. V preambuli se hovořilo o 10. výročí osvobození republiky, kdy *hodnotí náš lid úspěchy, které dosáhl pod vedením Komunistické strany Československa a vlády Národní fronty… Všechny tyto radostné skutečnosti umožňují poskytnout příležitost těm, kteří se provinili proti zákonům republiky, aby se jako svobodní občané zapojili do socialistické výstavby*. Amnestie vycházela z obdobných zásad jako prezidentská amnestie z roku 1953, měla poměrně široký rozsah zahrnutých trestných činů, ze kterých byly vyloučeny jen nejzávažnější trestné činy protistátního (velezrada, sabotáž, vyzvědačství a obdobné trestné činy) a ekonomického charakteru (rozkrádání a poškozování národního majetku), retribuční trestné činy, trestné činy podle zákona na ochranu míru a trestný čin vraždy. Předkladatelé rovněž dbali na dodržení tzv. socialistického humanismu, který byl vyjádřen ve vztahu k odsouzeným mladistvým, těhotným ženám, ženám pečujícím o děti, přestárlým osobám a odsouzeným trpícím nevyléčitelnou nemocí. Amnestie promíjela jednu třetinu trestu odnětí svobody a celé tresty do výše dvou let a u mladistvých do tří let. U těhotných žen a u žen pečujících o nezletilé děti do čtrnácti let amnestie promíjela tresty do tří let úplně. Tresty odnětí svobody a nápravného opatření a pokuty udělené v přestupkovém řízení se rovněž promíjely, stejně jako peněžité tresty do výše 5 000 Kčs. Amnestie zastavovala trestní stíhání u osob přestárlých nebo těžce nemocných. Povinnost podat individuální žádost na přezkoumání retribučních trestných činů amnestie rozšířila na všechny trestné činy, na které se přímo nevztahovala. Amnestie dále promíjela zbytky trestů československým občanům odsouzeným za retribuční trestné činy, kteří si již odpykali polovinu uloženého trestu, s výjimkou osob, které byly odsouzeny Národním soudem v Praze nebo Bratislavě. Pravomocně uložené tresty na doživotí se amnestií měnily na trest dočasného odnětí svobody v trvání 25 let. Omezující ustanovení amnestie se dotklo osob, které byly v posledních pěti letech opakované potrestány za úmyslný trestný čin.[52] Samostatný článek byl věnován ožehavému problému emigrace. Amnestie zdůrazňovala, že proti osobám, které se vrátí do šesti měsíců zpět do republiky, nebude zahájeno trestní stíhání pro trestný čin nedovoleného opuštění republiky.[53]

52 ABS, f. A 2/1 – I. díl, kart. 38, inv. č. 799, návrh amnestie presidenta a vlády; zpráva k návrhu amnestie, nedatováno.

53 Článek o amnestii pro trestné činy nedovoleného opuštění republiky byl do návrhu amnestie doplněn dodatečně, na základě rozhodnutí politbyra, které toto ustanovení schválilo na své schůzi dne 18. 4. 1955. Tamtéž, usnesení politického byra ÚV KSČ z 18. 4. 1955. Návrh amnestie pro uprchlíky neprošel standardní legislativní přípravou, byl projednán narychlo a již krátce po zveřejnění amnestie se ukazovala problematičnost a nejednoznačnost výkladu tohoto ustanovení.

Návrh na amnestii procházel legislativním procesem, v jehož rámci do něj promluvily různé kompetentní státní orgány a také politické byro ÚV KSČ. Během schvalovacího procesu doznal některých změn, které se posléze objevily v konečné verzi rozhodnutí o amnestii. Podle předloženého návrhu mělo být ihned po vyhlášení amnestie asi 8 000 odsouzených propuštěno a dalším 2000 osobám měl být snížen trest odnětí svobody a tito lidé pak měli být rovněž propuštěni, což mělo vést ke zrušení osmi nápravně pracovních táborů a pěti nápravně pracovních táborů v oblasti jáchymovských dolů.[54]

Otázka amnestie se poprvé dostala na jednání politického byra ÚV KSČ dne 10. ledna 1955, kde její společný návrh z dílny ministerstev vnitra a spravedlnosti předložil ministr vnitra R. Barák.[55] Oficiální jednání o amnestii tedy začala tímto datem, první náznaky o vyhlášení amnestie se ale objevovaly již od podzimu 1954. Přitom k 1. březnu 1955 se ve výkonu trestu nacházelo celkem 32 314 vězňů, kteří byli ve 14 617 případech odsouzeni za protistátní trestné činy. Z tohoto počtu se měla amnestie týkat asi 15 000 odsouzených.[56] Po projednání materiálu členy politbyra a zapracování dodatečných změn byl návrh předložen k posouzení Úřadu předsednictva vlády, kde se k němu vyjádřil právní odbor. Návrh považoval za dobře připravený, a proto jej postoupil na jednání vlády, která se jím zabývala na své schůzi 27. dubna. Vláda na základě přijatého usnesení doporučila prezidentu republiky Zápotockému, aby udělil amnestii dle předloženého návrhu, což se také stalo jeho podpisem a kontrasignací předsedy vlády Širokého k 9. květnu 1955.[57]

Vyhlášení amnestie bylo utajováno do poslední chvíle, obyvatelé Československa se o rozhodnutí prezidenta republiky dozvěděli z ranního vysílání Československého rozhlasu dne 9. května. V odpoledních hodinách téhož dne pak obdrželi zapečetěné obálky s rozhodnutím prezidenta republiky a vlády o udělení amnestie i vedoucí pracovníci Československé tiskové kanceláře a Rudého práva. V tisku vyšlo rozhodnutí o den později, tedy 10. května.[58]

Vlastní příprava amnestie byla plně v kompetenci orgánů justice a Ministerstva vnitra. Jednotlivé spisy všech osob, které se nacházely ve výkonu trestu, prověřovaly k tomuto účelu sestavené komise složené z prokurátorů, soudců a náčelníků nápravných zařízení. Propuštění, které proběhlo dne 11. května, hodnotila společná zpráva ministra spravedlnosti a generálního prokurátora jako nezávadnou. Am-

54 Tamtéž, informace k návrhu o amnestii z 12. 4. 1955.

55 Tamtéž, usnesení politického byra ÚV KSČ z 10. 1. 1955.

56 Tamtéž, návrh na udělení amnestie k 10. výročí osvobození naší vlasti Sovětskou armádou, nedatováno.

57 NA, f. ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sign. 15.51.1, návrh amnestie presidenta a vlády, informace o návrhu na udělení amnestie ke dni 9. května 1955, záznam pro s. předsedu vlády z 5. 5. 1955.

58 Tamtéž, dopisy Úřadu předsednictva vlády redakci Rudého práva a Československé tiskové kanceláři z 7. 5. 1955.

nestie se podle jednotlivých článků vztahovala na civilním úseku Generální prokuratury na 115 855 osob, kterým bylo prominuto celkem 10 943 roků, 5 měsíců a 10 dnů. Z třídního hlediska se amnestie týkala 61 896 dělníků a 19 251 rolníků. Do seznamu bylo zahrnuto i 811 „kulaků". Vojenská složka Generální prokuratury zahrnovala případy 7 132 osob, kterým byl prominut trest odnětí svobody v celkové délce 2 758 roků, 5 měsíců a 25 dní. Civilní úsek Ministerstva spravedlnosti podal žádost o udělení amnestie v 33 424 případech s celkovou délkou prominutých trestů 4 489 roků, 2 měsíců a 1 dne. Opatření amnestie se týkalo 19 281 dělníků a 4 627 rolníků. V rámci vojenského úseku Ministerstva spravedlnosti byla amnestie udělena v 739 případech a takto amnestovaným osobám byl prominut trest v celkové délce 512 roků, 1 měsíc a 2 dny.[59] I když se zdá, že tyto počty jsou astronomické, je nutné si uvědomit, že amnestie se vztahovala na jednotlivá ustanovení rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii, čímž počet amnestovaných osob rapidně narostl.

Kompetentní státní a bezpečnostní orgány a nejvyšší orgány KSČ projevovaly eminentní zájem o to, jaký bude mít vyhlášená amnestie dopad u občanů, kteří emigrovali do ciziny. K jejich návratu schválilo politbyro zřídit Výbor pro zabezpečení osob, které se na základě amnestie vrátí do ČSR. Jeho předsedou se stal člen předsednictva ústředního výboru Národní fronty Miroslav Klinger, místopředsedou předseda Slovenské odborové rady Vojtěch Daubner a členy vedoucí odboru pro věci národních výborů Alois Šubr, členka Výboru československých žen Božena Holečková, tajemník Slovenského ústředního výboru Československého svazu mládeže Milan Rázus, tajemník Československého červeného kříže Jozef Lietavec, šéfredaktor deníku Lidová demokracie Rostislav Petera a tajemníkem Václav Valter, který ve Výboru zastupoval Ministerstvo vnitra jako příslušník jeho III. správy (boj proti vnitřnímu nepříteli). Aby byla zakryta skutečnost, že Výbor je řízen ústředními orgány KSČ a Ministerstvem vnitra, byl veřejnosti prezentován jako součást Ústředního akčního výboru Národní fronty. Výbor měl sídlo v Praze a jeho tiskovým orgánem se stal týdeník Hlas domova, který měl propagandisticky zajistit informovanost co nejširšího počtu potenciálních navrátilců. Politbyro ÚV KSČ dále schválilo opatření, na jehož základě měli všichni navrátivší se do Československa projít prověrkou Ministerstva vnitra, které mělo zároveň hradit náklady spojené s činností Výboru.[60] Ministru pracovních sil Václavu Noskovi bylo uloženo, aby zajistil zařazení osob do pracovního procesu *podle povahy odborných znalostí a schopností osob, které se vrátí*.[61]

Informační kampaň v souvislosti s vyhlášenou amnestií a jejím článkem týkajícím se návratu osob měly zajistit československé zastupitelské úřady. Samozřejmě

59 Tamtéž, zpráva generálního prokurátora a ministra spravedlnosti o výsledcích amnestie presidenta republiky ze dne 9. 5. 1955 ke dni 15. 9. 1955.

60 Prověřování osob probíhalo v tzv. karanténní stanici Ministerstva vnitra nejprve v Sadské, později přímo v Praze.

61 ABS, f. A 2/1 – I. díl, kart. 38, inv. č. 799, návrh amnestie presidenta a vlády, usnesení politického byra ÚV KSČ z 30. 5. 1955.

že režim si nebyl jist, kdo se zpět z ciziny vrátí, proto se pojistil a navrátilce rozdělil do tří kategorií podle jejich nebezpečnosti, pro lepší posouzení jejich trestné činnosti a z důvodu zamezení údajně nepřátelské propagandy, která *využívá známé praxe čs. soudů a na čs. uprchlíky v cizině působí, poněvadž prý budou v každém případě přísně stíháni*. K rozdělení do jednotlivých skupin došlo rovněž na základě nejednoznačného výkladu článku VII, který na jedné straně hovořil o beztrestnosti pro všechny, kdo se vrátí, na straně druhé však článek VIII obsahoval ustanovení o vyloučení protistátních trestných činů z amnestie, mezi které patřilo i vyzvědačství. Československé soudy totiž posuzovaly výpovědi uprchlíků před západoněmeckou policií a americkými zpravodajskými orgány právě jako trestný čin vyzvědačství. Do první kategorie spadali emigranti, kteří *po vlivem nepřátelské propagandy uprchli do ciziny a tam se již nedopustili další trestné činnosti*. Osobám z této kategorie byl amnestií prominut trest. Druhou skupinu tvořili emigranti, kteří po svém odchodu do ciziny vstoupili do cizineckého vojska, zběhové z vojenské služby nebo uprchlíci, kteří se po útěku dopustili dalších trestných činů s výjimkou těch, na které se amnestie vztahovala. Jejich případy měly být posuzovány individuálně. Třetí skupinu představovali dle představ polického byra ÚV KSČ nejhorší zločinci a agenti zahraničních rozvědek. Tito „vyvrhelové" nemohli počítat s dobrodiním amnestie, ale naopak *budou předáni k trestnímu stíhání se vší přísností*.[62] Jednotlivé případy navrátivších se uprchlíků měla přezkoumávat komise složená ze zástupců Generální prokuratury a ministerstev vnitra a spravedlnosti.

Komunistický režim chtěl využít občany, kteří se na základě amnestie vrátí do Československa, k propagační kampani pomocí tiskových konferencí, rozhlasových besed a článku v Hlasu domova.[63] V mnoha případech se však místo využití dá hovořit o zneužití navrátilců, kdy byla jejich svědectví použita v propagandistické kampani proti „nepřátelské" cizině a často přecházela do polemického tónu a útoků proti emigraci a jejím vrcholným představitelům. Krajanský exilový časopis Hlas exilu, vycházející v Německé spolkové republice ve slovenském jazyce, se k amnestii z pohledu návratu emigrantů do Československa vyjádřil velmi trefně a ukázal pravou podstatu a nebezpečí pro emigranty, které z rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii vyplývalo. Celou amnestii nazval pastí a pokryteckým slibem tak zvaného beztrestného návratu uprchlíků. Jak list přesvědčivě dokládal, beztrestnému návratu odporovalo již samotné ustanovení osmého článku amnestie, který taxativně vypočítával trestné činy, na které se amnestie nevztahuje. *Je našou snahou oboznámiť všetkých českých, slovenských a podkarpátorusínskych politických ubehlíkov žijúcich na území Nemeckej spolkovej republiky s touto rafinovanou komunistickou pascou… Tých výnimok z amnestie je toľko a dajú sa při známom komunistickom prekrucovaní*

62 Tamtéž, návrh amnestie presidenta a vlády, usnesení politického byra ÚV KSČ z 20. 6. 1955.

63 Tamtéž, zpráva pro soudruha ministra vnitra, nedatováno.

pojmov a smyslov tak naťahovať, že prakticky nie je ubehlíka, ktorý by môhol byť nevinný v očiach komunistického prokurátora…

Z toho dôvodu je návrat do ČSR z titulu Zápotockého amnestie hotovou sebevraždou. Nikto si tým nepomôže, naopak privedie do ešte väčšieho nešťastiasvojich príbuzných a známych v republike. Nech každý myslí na komunistickú políciu.[64] Tolik tedy slova, se kterými – myslím – není nutno polemizovat.

Úspěch amnestie byl z pohledu návratu emigrantů, jak vyplývá z usnesení politického byra z října 1955, malý a nesplňoval naděje a přání komunistických špiček. Politické byro v usnesení kritizovalo skutečnost, že československé zastupitelské úřady v kapitalistických státech udělaly pro úspěšné splnění amnestie velmi málo. Proto bylo ministru zahraničních věcí Václavu Davidovi uloženo, aby dal jednotlivým velvyslanectvím pokyn *v tom směru, že je třeba zbývající čas do skončení termínu amnestie využít k tomu, aby pracovníci velvyslanectví mluvili s význačnými emigranty, o kterých je známo, že by byli ochotni vrátit se do republiky, a zaručeno jim, že vůči nim bude postupováno tak, jak říká ustanovení o amnestii.*[65] K tomuto stavu, který negativně hodnotilo komunistické vedení, jistě pozitivně přispívala exilová média, především tisk a rozhlas. Komunistické orgány tuto kampaň ale charakterizovaly po svém přesně v intencích vládnoucí ideologie, když psaly o nenávistné nepřátelské propagandě, která brzy přešla k „zuřivému zastrašování" od novin a časopisů vydávaných v emigraci a západních médií. Vedení Ministerstva vnitra hodnotilo amnestii z pohledu návratu emigrantů jako věc, která údajně prohloubila rozklad v řadách vedoucích politických kruhů československé emigrace, ztrácející důvěru a vliv mezi obyčejnými uprchlíky.[66]

Amnestie ve věci návratu uprchlíků měla skončit dne 9. listopadu 1955, z důvodu neúspěchu ale byla prodloužena a skončila teprve 1. prosince 1956. Na základě rozhodnutí prezidenta republiky se do Československa vrátilo 1 121 osob, amnestováno ale bylo jen 742 uprchlíků, kterým komise přiznaly statut navrátilce. Největší počet – 855 osob – tvořili občané s československou státní příslušností, z nichž 537 pocházelo z dělnického prostředí. Bezprostředně po únoru 1948 odešlo z této skupiny osob 257 občanů.[67] Mezi význačné představitele poúnorového exilu, kteří se vrá-

64 Tamtéž, zvláštna príloha „Hlasu exilu".

65 Tamtéž, usnesení politického byra ÚV KSČ z 17. 10. 1955.

66 Tamtéž, zpráva o průběhu amnestie presidenta republiky z 9. 5. 1955, příloha k usnesení politického byra ÚV KSČ z 17. 10. 1955.

67 NA, f. KSČ – ÚV – 02/2, sv. 170, arch. j. / bod 229/21, zpráva generálního prokurátora a ministrů vnitra a spravedlnosti o výsledku amnestie presidenta republiky ze dne 9. 5. 1955, pokud jí byl umožněn beztrestný návrat do vlasti občanům, kteří pod vlivem nepřátelské propagandy a bez povolení opustili území republiky z 6. 2. 1958. K celé problematice rozhodnutí prezidenta republiky o amnestii z pohledu udělení milosti navrátilcům, kteří spáchali trestný čin nedovoleného opuštění republiky, podrobně viz CAJTHAML, Petr. Akce NÁVRAT a Hlas domova aneb „Vraťte se, vše odpuštěno". In: *Securitas imperii*, č. 13. Praha: Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 93–107.

tili do Československa, patřil i blízký spolupracovník bývalého prezidenta republiky Edvarda Beneše Lev Sychrava. Jeho návrat na základě amnestie pro uprchlíky nepochybně potěšil komunistické orgány, které tohoto „úspěchu" náležitě propagandisticky využily, pro exilové kruhy, jeho přátele a odpůrce komunismu však znamenal spíše zklamání.[68]

Vyhlášení amnestie komentovaly všechny v tehdejší době vycházející deníky. Zemědělské noviny otiskly článek náměstka ministra spravedlnosti Josefa Litery, který komentoval význam amnestie prezidenta republiky. Zastavil se u ustanovení článku VII, který umožňoval „beztrestný" návrat uprchlíků do Československa. Litera věřil, že tyto osoby, které *podlehly svodům demagogické západnické propagandy o skvělých životních podmínkách v kapitalistických státech*, se budou snažit, že *tohoto dobrodiní amnestie bude v nejširší míře využito všemi, kdož žijí za podmínek nedůstojných člověka v nepopsatelné míře v uprchlických táborech v západním Německu a jinde*. Svá slova věnoval rovněž odsouzeným za protistátní trestné činy, kteří prý byli z amnestie vyloučeni z důvodu současné mezinárodní politické situace, kdy se američtí „imperialisté" snaží rozpoutat novou světovou válku.[69]

Otázce emigrantů, kteří se podle platného trestního zákona dopustili svým ilegálním odchodem za hranice trestného činu nedovoleného opuštění republiky, se kromě vlastního rozhodnutí prezidenta republiky o vyhlášení amnestie z 9. května 1955 věnovali nejvyšší představitelé KSČ a vlády i v následujícím období. Svým obsahem problematika uprchlíků úzce souvisela s udělenou amnestií z roku 1955. Dne 17. dubna 1956 zaslal Právní odbor Úřadu předsednictva vlády předsedovi vlády Širokému záznam, ve kterém pisatel uvádí, že bývalé senáty Státního soudu posuzovaly pokus o ilegální odchod do zahraničí jako trestný čin velezrady, za který hrozila trestní sazba až do výše 25 let odnětí svobody nebo doživotí, protože se prý domnívaly, že se *utečenec chtěl zapojit do činnosti některé z organisací usilujících v cizině o zničení lidově demokratického zřízení.* Tyto skutečnosti podle zprávy neunikly pozornosti veřejnosti, která právem kritizovala tento jasný nepoměr mezi povahou trestného činu a jeho trestní sazbou, která se jí jevila jako nepřiměřená. Na základě uvedených zjištění se o celou věc začala zajímat Generální prokuratura, která zjistila kolem 400 případů, kdy došlo k porušení zákona. Podle autora zprávy se jednalo o zjevné porušení socialistické zákonnosti, a proto je nutné toto „pochybení" ihned napravit. Navrhl proto udělit v individuálních případech milost prezidenta republiky a u dalších odsouzených přerušení trestu se současným podáním stížnosti pro porušení zákona u Nejvyššího soudu v Praze prostřednictvím

68 K návratu Lva Sychravy z exilu do Československa a jeho dalším osudům po návratu podrobně PERNES, Jiří. Lev v kleci. Návrat Lva Sychravy z emigrace v roce 1955. In: *Soudobé dějiny*, roč. XIV/2007, č. 4, s. 607–650.

69 LITERA, Josef. Důkaz síly a pevnosti naší lidově demokratické vlasti. *Zemědělské noviny*, 11. 5. 1955, s. 2.

generálního prokurátora.[70] Svoji úvahu z prvního přípisu zaslanému Širokému pak vedoucí Právního odboru Úřadu předsednictva vlády JUDr. Flegl rozvedl v další zprávě z 21. dubna, ve které se pozastavil nad tvrzením, že podle denního tisku se kromě návratu osob, kterým byl na základě amnestie republiky prominut trest, vrátili také lidé aktivně vystupující proti republice. Předseda právního odboru do příkrého rozporu s touto skutečností postavil fakt, že *nebyli amnestováni, a že tedy nadále zůstávají ve výkonu trestu ti, kteří se o illegální útěk pouze pokusili, a nemohli se proto dopustit další trestné činnosti, kterou spáchali mnozí navrátilci (kteří např. sloužili v cizinecké legii, byli hlasateli nebo spolupracovníky Svobodné Evropy atd.)*. Tito lidé si dosud odpykávají trest udělený za trestný čin velezrady nebo za pokus o trestný čin opuštění republiky ve spojení s dalším trestným činem. *Vzhledem k tomu, že po amnestii presidenta republiky z 9. května 1955 a zejména po jeho novoročním projevu došlo ve veřejnosti k zásadní změně v nazírání na illegální útěky, domníváme se, že případy, kdy pachatelé byli pro pokus o opuštění republiky odsuzováni jako velezrádci, je třeba podrobit revisi.* Flegl proto na konci svého dopisu zpřesnil formulace z minulé zprávy a navrhl, aby generální prokurátor nařídil přerušení trestu všem, kteří byli nezákonně odsouzeni za velezradu místo pro pokus opuštění republiky, a zároveň aby podal stížnost pro porušení zákona k Nejvyššímu soudu v Praze. Ministr spravedlnosti měl pak navrhnout individuální milost pro ty odsouzené, kteří se dopustili trestného činu pokusu opuštění republiky ve spojitosti s dalším trestným činem.[71]

Na základě dalších jednání mezi kompetentními orgány[72] Generální prokuratura společně s Ministerstvem spravedlnosti vypracovala a dne 6. července 1956 vydala dokument s poněkud dlouhým názvem směrnice k prověření trestních případů osob odsouzených pro útěk nebo pokus útěku do zahraničí nebo pro pomáhání nebo návod k němu. V jeho úvodu se lze dočíst, že nepřátelské rozvědky zneužívaly československé občany k podvratné činnosti proti republice, z toho důvodu byly tyto činy posuzovány jako velezrada nebo vyzvědačství. *V posledních letech se přitom projevoval i vliv dogmatického uplatňování Stalinovy these o zákonitém zostřování třídního boje, jejíž nesprávnost ukázal XX. sjezd KSSS. Vycházelo se jednostranně z předpokladu, že s růstem úspěchů socialistické výstavby zákonitě a trvale sílí odpor zbytků vyko-*

70 NA, f. ÚPV – T, kart. 2013, inv. č. 5004, sign. 15.51.1, záznam pro s. předsedu vlády Viliama Širokého z 17. 4. 1956.

71 Tamtéž, f. ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sign. 15.51.1, informace pro předsedu vlády s. V. Širokého z 21. 4. 1956.

72 Dne 28. 5. 1956 jednalo o návrhu na prověření soudních případů osob, které byly odsouzeny pro trestný čin napomáhání k útěku do zahraničí, politické byro ÚV KSČ. Viz ABS, f. A 2/1 – I. díl, kart. 41, inv. č. 978, zpráva o průběhu amnestie prezidenta republiky od vyhlášení dne 9. 5. 1955 do 1. 5. 1956, zpráva ministrů vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora o výsledcích prověřených soudních případů osob odsouzených pro trestné činy napomáhání k útěku do zahraničí.

řisťovatelských tříd, že vzrůstá počet nepřátel socialismu a jejich vliv i nebezpečí, které hrozí z jejich strany socialistické výstavbě. Případy neměly být přezkoumávány cestou obnovy trestního řízení nebo podáním stížnosti pro porušení zákona. Naopak, sami odsouzení za uvedené trestné činy měli podat žádost o milost, pokud *žadatelé v dosavadním průběhu výkonu trestu odnětí svobody prokázali, že zasluhují, aby jim byl umožněn návrat do občanského života*. Přitom postup při přezkumném řízení měl být následující: Prověřovány měly být jen případy, které byly pravomocně skončeny do 1. června 1956. Zvýšená pozornost měla být přitom věnována odsouzeným, kteří se rekrutovali z řad bezpečnostních orgánů Ministerstva vnitra a ozbrojených složek Ministerstva obrany. Z přezkumného řízení byli vyloučeni agenti nepřátelských rozvědek, „řemeslní" převaděči, bývalí političtí prominenti a jejich pomocníci a lidé, kteří se trestného činu velezrady či vyzvědačství dopustili ve spojitosti s dalším závažným trestným činem.

K prověření všech případů byly určeny krajské a vyšší vojenské prokuratury a Generální prokuratura, které měly po prostudování spisového materiálu v těch případech, kde doporučí udělení milosti, podat zprávu společné komisi ministerstev spravedlnosti a vnitra a Generální prokuratury. Pokud komise vyslovila s těmito návrhy souhlas, měli být odsouzení určení k udělení milosti soustředěni ve zvláštních věznicích, před propuštěním měli být podrobeni pohovoru ze strany pracovníků ministerstev vnitra a spravedlnosti a Generální prokuratury. Přerušení trestu měl zařídit pověřený pracovník spravedlnosti, a to v těch případech, kdy si odsouzený podal žádost o milost. Závěr směrnice však nenaplňoval optimismem ty odsouzené, kteří by odmítli podání žádosti o milost, u kterých by nebyly shledány důvody pro povolení obnovy trestního řízení nebo v jejichž prospěch by nebyla podána stížnost pro porušení zákona. V takových případech *bude trest odnětí svobody vykonáván dále v příslušných NPT*.[73] Společná komise obdržela od krajských a vyšších vojenských prokuratur celkem 1 243 případů, z nichž 840 vyřadila, protože v nich *nejde jen o napomáhání útěku nebo o pouhý pokus útěku do zahraničí, ale o trestnou činnost mnohem většího rozsahu, většinou o velezradu, popř. o vyzvědačství*. Udělení milosti prezidentem republiky prominutím celého zbývajícího trestu odnětí svobody navrhla u 123 osob (99 případů prominutím peněžitých trestů a 24 prominutím části trestu). Z návrhu na udělení milosti komise dále vyřadila 103 žádostí odsouzených, protože šlo *o řemeslné převaděče a o osoby, které převádění za hranice prováděly za úplatu*. Špatné chování ve výkonu trestu zabránilo podání návrhu u 93 osob, 50 případů bylo vyřešeno podmíněným propuštěním nebo odpykáním celého trestu, 26 osobám komise nevyhověla, protože se podle jejího zjištění jednalo o „kulaky a příslušníky velkoburžoazie", a 8 odsouzených odmítlo podat návrh na udělení milosti. Z uvedených údajů vyplývá, že ustanovení amnestie o uprchlících a jejich

73 Tamtéž, směrnice k prověření trestních případů osob odsouzených pro útěk nebo pokusu útěku do zahraničí z 6. 7. 1956.

domácích „pomahačích" skončilo celkovým neúspěchem, který ještě násobila zvýšená aktivita některých kruhů československé emigrace, pracujících proti komunistickému režimu.

Hluboký otřes, který prožívaly komunistické režimy po odhalení tzv. kultu osobnosti na XX. sjezdu KSSS, se projevil několika pozitivními opatřeními na poli trestní politiky. Politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 28. května 1956 rozhodlo o udělení individuální amnestie mladistvých, odsouzených matek s dětmi do patnácti let, odsouzených těhotných žen a nevyléčitelně nemocných a přestárlých osob. Podle zprávy o výsledku z 14. ledna 1957 se amnestie týkala celkem 935 osob, z nichž 380 odsouzených bylo propuštěno na svobodu, 45 odsouzeným byl snížen trest odnětí svobody a v 510 případech byla udělena amnestie osobám, které se v té době již nacházely na svobodě.[74]

Mezi další opatření náleželo přijetí zásad pro umisťování osob propuštěných z věznic a nápravně pracovních táborů do práce. K přijetí zásad přispěla praxe zaměstnavatelů, kteří rozvazovali se svým zaměstnancem nacházejícím se ve vyšetřovací vazbě pro závažné trestné činy pracovní poměr, aniž by počkali na pravomocný rozsudek soudu. Také přijímání propuštěných osob do pracovního poměru dělalo potíže, bývalí zaměstnavatelé je odmítali znovu zaměstnat. Politické byro materiál schválilo dne 9. července 1956 s tím, že podle nové úpravy nesměl zaměstnavatel rozvázat pracovní poměr s trestně stíhanými, s osobami, které byly odsouzeny k podmíněnému trestu nebo k trestu nápravného opatření, k nepodmíněnému trestu nepřevyšujícímu jeden rok, a pokud trest převyšoval jeden rok, měli být tito odsouzení *nejméně jeden měsíc před ukončením trestu seznámeni pracovníky odboru pracovních sil rady ONV s možností jejich pracovního umístění v rámci organisovaného náboru, tj. v uhelných a rudných dolech a ve stavebnictví*. Osoby dočasně nebo trvale práce neschopné měly být umisťovány do domovů důchodců a měl jim být na základě předchozího šetření přiznán plný nebo částečný invalidní důchod.[75]

V souvislosti s prací krajských komisí pro podmíněné propuštění je důležité upozornit, že podmíněné propouštění politických vězňů bylo pozastaveno v důsledku maďarské lidové revoluce proti vládnoucímu komunistickému režimu v říjnu 1956,[76]

74 Tamtéž, kart. 41, inv. č. 973, návrh na individuální amnestii, usnesení 120. schůze politického byra ÚV KSČ z 28. 5. 1956.

75 Tamtéž, kart. 41, inv. č. 996, zásady pro umisťování osob propuštěných z věznic a nápravně pracovních táborů do práce, usnesení politického byra ÚV KSČ z 9. 7. 1956.

76 K maďarské revoluci blíže např. BÉKÉS, Csaba; RAINER, János M.; GERMUSKA, Pál. Maďarská revoluce 1956. In: *Soudobé dějiny*, roč. III/1996, č. 4, s. 455–471. Dále DURMAN, Karel. Kreml a dvojí krize roku 1956. In: *Historický obzor*, roč. 11/2000, č. 1–2, s. 23–31; PLECHANOVOVÁ, Běla; FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 155–156; NÁLEVKA, Vladimír. *Kapitoly z dějin studené války*. Díl první. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1997, s. 107–117; NÁLEVKA, Vladimír. Maďarský podzim roku 1956. In: *Historický obzor*, roč.

utopené v krvi sovětskými tanky v listopadu téhož roku. Toto opatření, jehož návrh podali společně ministr vnitra Barák a generální prokurátor Bartuška, schválilo politické byro ÚV KSČ bez připomínek na své schůzi 19. listopadu. Podle návrhu se v té době oficiálně nacházelo v československých nápravných zařízeních 10 779 osob odsouzených za protistátní trestné činy. Nadále měla všechny případy „kontrarevoluční povahy", ve kterých rozhodly krajské komise o doporučení udělit milost prezidentem republiky na základě návrhů odsouzených, schvalovat Generální prokuratura. Zároveň si Generální prokuratura vyhradila, že dočasně nebude schvalovat návrhy na podmíněné propuštění a přerušení trestu pro protistátní trestné činy a u těch osob, které po svém podmíněném propuštění nevedly na svobodě „řádný život", dojde ihned k jejich zatčení a dopravení do nápravného zařízení, kde si odsedí zbytek trestu. Krajské komise a společná komise ministerstev vnitra a spravedlnosti a Generální prokuratury se ke své činnosti vrátily na počátku ledna 1957.[77] V té době se ale již uvažovalo o zostření trestní politiky zvláště směrem k tzv. skutečným i domnělým nepřátelům režimu. Nezáleželo přitom, zda se tito údajní nepřátelé v té době nacházeli na svobodě, nebo svůj život trávili v některém nápravném zařízení či pracovním táboře.

Rok 1957 znamenal z pohledu vedoucích špiček KSČ ofenzívu konzervativních sil, nástup konsolidačních opatření, která v konečném důsledku vedla k opětovnému utužení stávajícího režimu, rozkolísaného po událostech v roce 1956, které otřásly dosavadní mocí v samých základech. Režim vyhlásil nekompromisní boj proti revizionismu, za upevnění pozic v celé společnosti v duchu marxisticko-leninské ideologie. Prostředkem k odstranění nepohodlných lidí z vedoucích míst ve společnosti se stala třídní a politická prověrka, o jejímž provedení na celém území republiky rozhodlo politické byro ÚV KSČ na své schůzi dne 10. prosince 1957.[78] Tažení proti skutečným i domnělým nepřátelům režimu se dostávalo znovu do popředí, Československem proběhla nová vlna politických procesů, která se však od první vlny v letech 1948–1954 lišila nejen svým menším rozsahem, ale i menším počtem obětí a mírnějšími tresty. Na jedné straně tedy došlo k opětovnému zvýšení represe, na straně druhé stála vyhlášená amnestie, která se však netýkala politických trestných činů. K rozhodnutí o amnestii režim přikročil po nástupu Antonína Novotného do funkce prezidenta republiky v listopadu 1957. Amnestie přitom vycházela ze zásady *prominout uložené tresty a trestnou činnost pachatelům z řad dělnické třídy a ostatních pracujících* […]*; vyloučit z dobrodiní amnestie vykořisťovatelské, deklaso-*

4/1993, č. 11, s. 248–253. K situaci v Československu v době maďarské revoluce blíže např. PERNES, Jiří, ref. 23, s. 159–171.

77 Informace převzaty z publikace KAPLAN, Karel, ref. 4, s. 471–472.

78 K třídní a politické prověrce blíže PERNES, Jiří. Snahy o upevnění komunistického režimu v Československu na přelomu 50. a 60. let. In: TŮMA, Oldřich; VILÍMEK, Tomáš (eds.). *Historik v soudobých dějinách. Milanu Otáhalovi k osmdesátým narozeninám.* Praha: ÚSD AV ČR, 2008, s. 185–188.

vané a zločinné elementy.[79] Dne 1. prosince vyhlásil Novotný amnestii, která v preambuli hovořila o hlubokém smutku *nad odchodem našeho nezapomenutelného presidenta republiky Antonína Zápotockého*, zároveň však vyjádřila přesvědčení, že právě tato událost stmelila *jednotu myslí i srdcí*.

Amnestie měla aboliční, agraciační a rehabilitační charakter a vztahovala se jak na trestné činy, tak na přestupky. Stejně jako předcházející amnestie z roku 1955 vylučovala politické trestné činy, jejich okruh dokonce rozšířila. Vedle trestných činů proti základům republiky, vyzvědačství, neoprávněnému vniknutí na území republiky a trestných činů obdobné povahy se nevztahovala na retribuční trestné činy, trestné činy podle zákona na ochranu míru, rozkrádání a úmyslné poškozování majetku v socialistickém vlastnictví, úmyslné porušení povinnosti veřejného činitele, vojenské a hospodářské trestné činy a trestné činy kriminální povahy (znásilnění, výtržnictví, zanedbání povinné výživy, jízda pod vlivem alkoholu ad.). Osoby, které se v posledních pěti letech dopustily úmyslného trestného činu a byly nejméně dvakrát pravomocně odsouzeny k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a které ve výkonu trestu narušovaly výchovný proces, byly z amnestie rovněž vyloučeny. Naopak mladistvým do šestnácti let promíjela amnestie celé zbytky trestů bez ohledu na jejich délku.[80] Amnestii prezidenta republiky následovalo ve stejný den vyhlášení rozhodnutí vlády o amnestii ve správních věcech trestních. Jednalo se o obecnou přestupkovou amnestii, která měla aboliční a agraciační charakter.

Amnestii prezidenta republiky připravovalo Ministerstvo spravedlnosti společně s Ministerstvem vnitra a Generální prokuraturou. Návrhem se poprvé zabývalo politické byro ÚV KSČ dne 25. listopadu. Po diskusi doporučilo ministrovi spravedlnosti rozšířit návrh o některé trestné činy a skupiny odsouzených osob (např. o osoby nacházející se ve vyšetřovací vazbě, amnestie se měla týkat mladistvých do osmnácti let).[81] Přepracovaný návrh podle doporučení politbyra putoval na Úřad předsednictva vlády, kde byl podroben připomínkovému řízení ze strany právního odboru, který se s návrhem ztotožnil a doporučil jej přijmout na zasedání vlády. Po schválení návrhu vládou putoval materiál do Kanceláře prezidenta republiky, který amnestii dne 1. prosince vyhlásil.

Urychlené přípravy na vyhlášení amnestie probíhaly současně s legislativním procesem. Do 30. listopadu byly roztříděny osobní spisy vězňů, připraveny koncepty výpisů z rejstříku trestů a provedeny další nezbytné úkony. Vyšla rovněž instrukce Ministerstva spravedlnosti k amnestii, která soudům podala vysvětlení k jednotlivým ustanovením rozhodnutí o amnestii. Ve všech krajích vznikly krajské komise,

79 NA, f. ÚPV – B, kart. 2793, inv. č. 7425, sign. 15.51.7, amnestie presidenta republiky, amnestie vlády (1. 12. 1957), instrukce ministra spravedlnosti ze dne 1. 12. 1957.

80 Rozhodnutí o amnestii bylo publikováno v Úředním listě Československé republiky pod číslem 117/1957.

81 NA, f. KSČ – ÚV – 02/2, sv. 159, arch. j. / bod 215/4, návrh amnestie prezidenta republiky a vlády, usnesení politického byra ÚV KSČ z 25. 11. 1957.

které měly dbát na zajištění řádného a včasného provedení amnestie. Odsouzeným bylo rozhodnutí prezidenta republiky oznámeno prostřednictvím Československého rozhlasu v ranních hodinách. *Vězni přijali vyhlášení bez provokací, byli však zklamáni menším rozsahem amnestie zejména proto, že se netýkala protistátních trestných činů a recidivistů.* Na úseku prokuratury došlo k zastavení stíhání u 16 163 osob. Dělníci z tohoto počtu tvořili 10 233 a rolníci 1813 trestně stíhaných. Krajské komise přezkoumaly případy všech odsouzených v krajských vězeňských zařízeních, a pokud zjistily, že se na některé z nich vztahuje ustanovení o amnestii, předseda krajského soudu ihned nařídil jejich propuštění. Z výkonu trestu odnětí svobody tak bylo na svobodu propuštěno 4 811 odsouzených. Převážnou většinu z této skupiny tvořili dělníci, celkem 3 911 amnestovaných. Obecné soudy pak rozhodly o prominutí trestů nejrůznějšího charakteru u 48 077 odsouzených. Počtem 31 625 osob tvořili nejpočetnější skupinu lidé rekrutující se z dělnického prostředí.[82]

V době od 1. do 10. prosince opustilo brány věznic a nápravně pracovních táborů 5 116 amnestovaných. Z tohoto počtu připadalo 2 007 propuštěných na věznice a 3 109 na nápravně pracovní tábory. Mezi vězni, na které se amnestie nevztahovala, nastalo *všeobecné zklamání, což ztěžuje situaci zejména v agenturně operativní práci, výchově vězňů a v ostraze*. Proto náčelník Správy nápravných zařízení plk. Oldřich Mejdr ve svém rozkazu nařizoval, aby vězni dodržovali kázeň a plnili stanovené úkoly. *Náčelníci věznic a NPT byli upozorněni, aby jakékoliv hrubé projevy nekázně okamžitě likvidovali.* V agenturně operativní práci se měli příslušníci StB zaměřit především na to, aby vězeň, který nebyl propuštěn, ale je veden jako tajný spolupracovník, neodepřel další spolupráci, *což bude vyžadovat soustavného působení a sledování* […] *práce a urychlené doplnění úbytku spolupracovníků*.[83]

Jak předběžná zpráva ministrů vnitra a spravedlnosti a generálního prokurátora ve výsledcích amnestie k 1. prosinci 1957 uváděla, odrazila se udělená amnestie v praxi pozitivně v tom smyslu, že především amnestovala dělníky a drobné rolníky. Provádění amnestie však k tomuto datu ještě nebylo dokončeno, přesto však *možno již dnes říci, že okruh osob, na které se vztahuje amnestie z 1. 12. 1957, pokud jde o trestné činy, je značně užší než okruh osob, jichž se týkala předešlá amnestie z r. 1955*.[84]

O rozhodnutí prezidenta republiky vyhlásit amnestii přinesl komentáře všechen tehdejší denní tisk. Anonymní autor článku *Čin, který je projevem síly naší země*, otištěného v Rudém právu, amnestii hodnotil pod dojmem dosažených výsledků československé vnitřní politiky a hospodářství. Po větách plných servilnosti

82 Tamtéž, sv. 171, arch. j. / bod 232/11, poznatky z provedení rozhodnutí presidenta republiky a vlády ze dne 1. 12. 1957 o amnestii.

83 ABS, f. A5 – Sekretariát náměstka MV plk. Jindřicha Kotála, kart. 2, inv. č. 21, zpráva o vyhodnocení amnestie prezidenta republiky ze dne 1. 12. 1957 ve věznicích a NPT z 12. 12. 1957.

84 NA, f. KSČ – ÚV – 02/2, sv. 171, arch. j. / bod 232/11, poznatky z provedení rozhodnutí presidenta republiky a vlády ze dne 1. 12. 1957 o amnestii.

následovalo důrazné varování všem faktickým i údajným nepřátelům režimu: *Marně by však někdo počítal s tím, že naše zákony budou shovívavé k těm pachatelům trestných činů, kteří podkopávají bezpečnost naší země, podrývají základy socialistických vztahů mezi lidmi nebo ukládají o zdraví, důstojnost a život spoluobčanů. Není a nemůže být milostí pro přisluhovače strůjců nové války, pro osnovatele zločinů proti míru, pro agenty imperialismu z rodu Potočků a Veselých, pro velezrádce, špiony, diversanty a sabotéry. S takovými nepřáteli socialismu a míru umí náš bdělý lid rázně zatočit a dokáže se s nimi vždy pádně vypořádat. Naše socialistické trestní právo slouží a bude stále účinněji sloužit lidu a jeho obětavému budovatelskému úsilí.*[85]

Na jedné straně vyhlásil nový prezident Antonín Novotný amnestii prezidenta republiky, na druhé straně zároveň Generální prokuratura chystala opatření v souvislosti s úmrtím Antonína Zápotockého vůči všem, kteří by mohli *využít smutku pracujícího lidu k různým provokacím a sabotážím*. Proto již v den Zápotockého úmrtí, 13. listopadu, Generální prokuratura zaslala všem podřízeným složkám dálnopis, ve kterém je vyzvala *ke zvýšení bdělosti a ostražitosti a uložila, aby se okamžitě dali k disposici krajským výborům strany a učinili nutná opatření ke stíhání nepřátel*. Ve zprávě, která byla k tomuto účelu vypracována, stojí, že na civilním úseku prokuratury bylo stíháno celkem 161 osob a v oblasti vojenského soudnictví 9 osob. Z tohoto počtu skončilo na civilním úseku prokuratury podáním obžaloby u 129 osob, na vojenském úseku podáním obžaloby u 6 osob. Na ostatní stíhané se vztahovala amnestie prezidenta republiky z 1. prosince 1957 nebo pro nedostatek důkazů u nich došlo k zastavení trestního stíhání. Podle zprávy se všichni obžalovaní měli dopustit trestných činů snižování vážnosti prezidenta republiky, výtržnictví, hanobení ústavního činitele, hanobení republiky, hanobení spojeneckého státu a šíření poplašné zprávy. Jak zpráva zdůrazňuje, většina *těchto trestných činů byla spáchána v opilosti* […]. *Vyskytlo se několik závažných případů, ve kterých pachatelé provokačně rušili pietní shromáždění nebo tropili výtržnosti u smutečních tryzen*. Jako příklad uváděla zpráva případ Antonína Kohouta z Mladé Boleslavi, který „provokativně rušil" vyhlášených pět minut smutečního ticha, a když *mu v tom bylo zabráněno, provokoval zpíváním vulgárních písniček. V provokativním chování pokračoval v závodě ještě i druhý den*. Zpráva si rovněž všímala sociálního původu stíhaných: ve většině případů se jednalo o dělníky, část rovněž tvořili lidé buržoazního či maloburžoazního původu. Většina stíhaných byla odsouzena na dobu od šesti měsíců do jednoho roku (30 osob), 19 osob odešlo od soudu s rozsudkem od tří do šesti měsíců a u 18 osob vynesly soudy trest odnětí svobody na více než jeden rok. Jen u 9 stíhaných uložily soudy trest nižší než tři měsíce. *Z toho vyplývá, že soudy nejčastěji ukládaly trest odnětí svobody v trvání kolem jednoho roku a snažily se tak vystihnout stupeň společenské nebezpečnosti trestného činu vzhledem k době a okolnostem jeho spáchání. Byl přitom brán zřetel i na třídní profil a charakter pachatele.* Závěr zprávy vyzněl zcela

85 Čin, který je projevem síly naší země. *Rudé právo*, 1. 12. 1957, s. 1.

jednoznačně ve prospěch prokuratury, která prý svůj úkol splnila „vcelku dobře". Vyzdvihnuta byla při tomto hodnocení také součinnost prokuratury s bezpečnostními orgány a soudy a také výše uložených trestů odnětí svobody. *Ukládané tresty odpovídaly nebezpečnosti trestného činu v kritické době a třídnímu profilu pachatelů.*[86]

Zajímavou zprávu, která se – mimo jiné – zabývá také amnestií prezidenta republiky z prosince 1957, přináší zpráva o činnosti prokuratury za rok 1957, vypracovaná Generální prokuraturou. V části týkající se vojenských trestných činů posuzovaných v roce 1957 uvádí, že se „výchovné působení" nových trestních zákonů z roku 1956 přeneslo i do rozhodnutí o amnestii prezidenta republiky. V rámci československých ozbrojených sil se zmíněná amnestie vztahovala na 536 odsouzených, z nichž „pracující" tvořili 390 amnestovaných, 81 jich pocházelo z vrstev malého a středního rolníka. *Provádění amnestie byla věnována plná pozornost, takže úkoly z ní plynoucí byly splněny urychleně a do všech důsledků.*[87]

Institut milostí prezidenta[88] se dostal do centra pozornosti státních orgánů opět v roce 1958. Materiál nazvaný zpráva o třídním přístupu při vyřizování žádostí o milost za 1. pololetí 1958 a vypracovaný oddělením milostí Ministerstva spravedlnosti projednávalo kolegium ministra spravedlnosti na poradě dne 31. října 1958. Z materiálu jasně vyplývá, že Ministerstvo spravedlnosti při vyřizování žádostí o udělení milosti konkrétním odsouzeným vycházelo ze zásady v té době naprosto běžného „třídního pojetí trestní politiky". *U třídních nepřátel, kteří spáchali trestné činy z nepřátelství k lidově demokratickému zřízení, popřípadě se snaží narušovat socialistickou výstavbu, vychází oddělení milostí ze zásady, že těmto osobám dobrodiní udělení milostí nepřísluší, ale naopak že je v zájmu společnosti, aby si vyměřený trest odpykaly* […]. *V případech odsouzených z řad rolnictva je zachováván nekompromisní postoj k žádostem kulaků a sledováno posílení družstevně-zemědělské politiky na vesnici v případě drobných, středních a družstevních rolníků. Pracovníci oddělení milostí se snaží o to, aby každé rozhodnutí v těchto případech bylo zaměřeno především k posílení družstevních vztahů na vesnici a k isolaci kulaků.*

Zajímavý byl přístup pracovníků oddělení milostí v případech, kdy si takovou žádost podal odsouzený dělnického původu. V takových případech se především

86 Tamtéž, f. ÚPV – T, kart. 2012, inv. č. 5004, sign. 15.51.1, zpráva o stíhání trestných činů spáchaných v souvislosti s úmrtím Antonína Zápotockého.

87 Tamtéž, kart. 2013, inv. č. 5005, sign. 15.52.3, zpráva o činnosti prokuratury v roce 1957.

88 Antonín Novotný se k žádostem o milost vyjádřil následovně: *Na konci 50. let mi byla prezidentskou kanceláří předložena statistika došlých milostí na moji adresu. Bylo jich 40 000 za rok, několik set kusů denně. Musel jsem rozšířit kancelář, která žádosti občanů přezkoumávala, dopisy zvlášť závažného obsahu mi předávali, abych rozhodl osobně. Lidé se na mne obraceli v různých záležitostech, velkou část tvořily žádosti o odpuštění nebo o přezkoumání trestů. Mnoho dopisů, které jsme převzali, dokazovalo, že něco není v pořádku. Šlo hlavně o tresty z období 1948–1951, kdy byl generálním tajemníkem R. Slánský, a také z roku 1952, kdy se metody zavedené v Bezpečnosti Slánským udržely.* Citace převzata z publikace ČERNÝ, Rudolf. *Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta.* Česká Kamenice: POLART, 2008, s. 130.

při vyřizování žádostí hledělo na výchovné působení trestu, proto i udělení milosti mělo mít především výchovný účinek. V několika případech prý totiž *udělení milosti horníkům přineslo ve svých důsledcích uzavření kolektivních závazků jejich spolupracovníky, v nichž se tyto kolektivy zavázaly zvýšit produktivitu práce a současně i dbát o upevnění socialistické morálky omilostněných*. Jak je dále z projednávaného materiálu patrné, došlo v prvním pololetí roku 1958 k částečnému poklesu žádostí o milost od odsouzených za protistátní (kontrarevoluční) trestné činy. Zatímco žádosti „svedených" dělníků a rolníků byly předávány k dalšímu vyřízení Kanceláři prezidenta republiky, v ostatních případech byly tyto žádosti zamítnuty jako neopodstatněné *vzhledem k vysoké společenské nebezpečnosti spáchaných činů nebo s přihlédnutím k závadnému třídnímu profilu*. Žádosti o milost většinou podávali samotní odsouzení nebo jejich nejbližší rodinní příslušníci. Velká část těchto žádostí směřovala nejprve do Kanceláře prezidenta republiky, která je poté postoupila Ministerstvu spravedlnosti, menší část putovala přes ÚV KSČ a Úřad předsednictva vlády přímo na Ministerstvo spravedlnosti. Žadatelé svůj dopis odůvodňovali především tíživou finanční či rodinnou situací, která nastala ve chvíli, kdy se odsouzeným stal živitel rodiny, tedy především otec. V žádosti se také často objevovala slova o vyměřeném trestu, který žadatelé považovali za velmi přísný, výška trestu podle jejich názoru neodpovídala závažnosti trestného činu. V některých případech byla žádost podložena i špatným zdravotním stavem.

Vyřizování žádostí o udělení milosti bylo plně v kompetenci oddělení milostí Ministerstva spravedlnosti, které vycházelo ze zásady, že *udělení milosti je důležitým prostředkem směřujícím k posílení vlivu strany a dělnické třídy na úseku trestní politiky, zejména při výchově pracujících k dodržování pravidel socialistického soužití* […] *na straně jedné a k isolaci třídních nepřátel a jejich pomahačů na straně druhé*. Většinu došlých žádostí oddělení milostí přímo zamítlo, jen u některých provádělo vlastní šetření, které mělo hlavně zjistit poměry a pověst odsouzeného v místě bydliště a zda by *případné udělení milosti nevzbudilo rozruch nebo pohoršení v místě bydliště nebo na pracovišti odsouzeného, popřípadě zda u žadatele jsou podmínky a záruky, že v dalším životě povede již řádný život pracujícího člověka*. Oddělení pro milosti přitom spolupracovalo při vyřizování žádostí i s odborem dohledu Ministerstva spravedlnosti, soudy, stranickými orgány a dalšími státními institucemi, především s Kanceláří prezidenta republiky.

Zajímavé údaje obsahuje zpráva o celkovém počtu podaných žádostí o milost, počtu kladně a záporně vyřízených žádostí a sociálním původu žadatelů. V českých zemích připadalo z celkového počtu 8 156 zamítnutých žádostí na odsouzené za protistátní trestné činy 2 524 žádostí. Podle sociálního původu se největší skupina zamítnutých žádostí rekrutovala z dělnické třídy, kterých bylo 2 112. Na Slovensku se jednalo o celkem 1 546 zamítnutých žádostí o milost, z nichž na odsouzené za protistátní trestné činy připadalo 374 žádostí. Dělníci z tohoto počtu podali 372 zamítnutých žádostí. Naopak v celém Československu bylo za první pololetí roku 1958

uděleno celkem 337 milostí prezidenta republiky, z toho na české země připadalo 318 kladně vyřízených žádostí (dělníkům udělena milost v 72 případech), 19 žadatelů bylo omilostněno na Slovensku. Udělené milosti se z tohoto počtu týkaly 106 odsouzených za protistátní trestné činy.[89] Vysoký podíl dělníků a rolníků v zamítnutých žádostech o milost podrobil kritice právní odbor Úřadu předsednictva vlády, který zprávu o poradě kolegia ministra spravedlnosti předložil předsedovi vlády Širokému. Ministerstvo spravedlnosti totiž dle zprávy nepostupovalo *v souladu s třídními zájmy našeho lidově demokratického státu* […]. *Tento nepříznivý poměr však nevyplývá z toho, že by např. dělníci a rolníci podávali relativně méně žádostí o milost než ostatní odsouzení. O rigoróznějším postupu Ministerstva spravedlnosti při vyřizování žádostí o milost podaných ve prospěch dělníků a rolníků totiž svědčí rovněž poměr zamítnutých žádostí a doporučujících návrhů na udělení milosti.*[90]

Závěr

Studie se zabývá problematikou amnestií prezidenta republiky na konci čtyřicátých a v padesátých letech dvacátého století, a to v celé jejich šíři. Jejich řešení nebylo jednoduché a neobešlo se bez mnohých problémů. Také jejich výsledek lze hodnotit jako přinejmenším velmi rozpačitý, neuspokojující v konečné fázi ani jednu ze stran, tj. především samotné oběti politických procesů a na straně druhé ty, kteří zastupovali komunistický režim na různých úrovních státního, stranického a bezpečnostního aparátu.

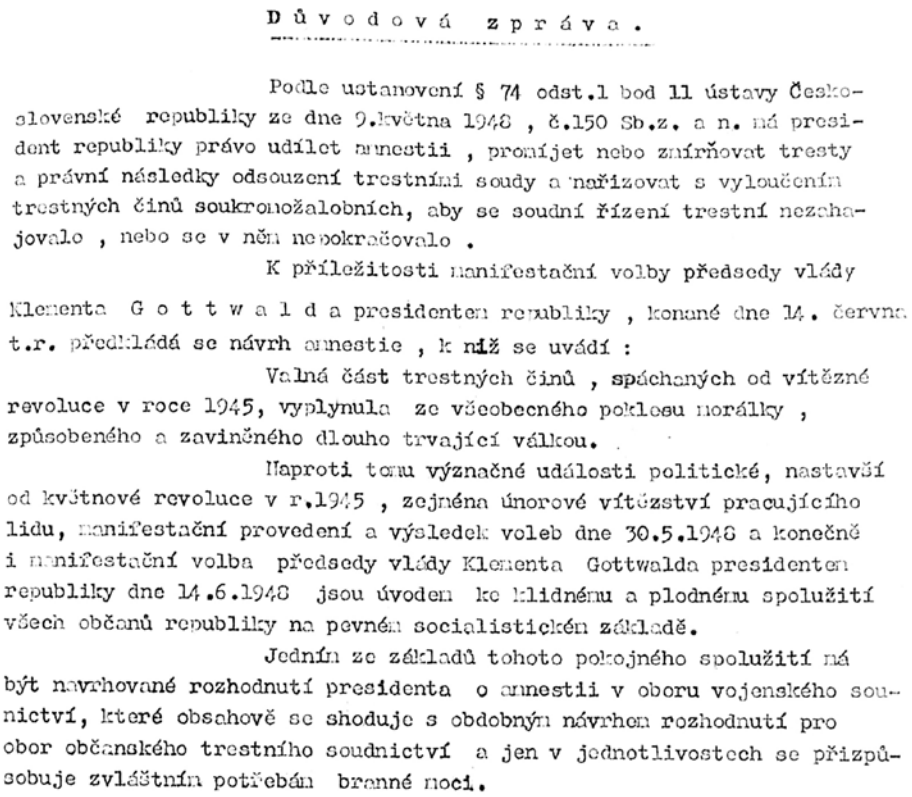
Amnestie a milosti byly zakotveny v Ústavě 9. května z roku 1948 jako jedny z významných a důležitých ústavních pravomocí prezidenta republiky. Při bližším zkoumání však vidíme, že to byl jen pouhý klam, který měl obyvatelům v komunistickém Československu – dle názoru nejvyšších vládních a stranických orgánů – ukázat vlídnou tvář a důkaz humanity režimu, reagující na hrubé pošlapání právního systému a právního řádu v podobě rozsáhlé vlny politických procesů v tzv. zakladatelském období režimu po únoru 1948. Již samotný výběr osob, které měly být zařazovány do jednotlivých amnestií, byl vázán na úzkou skupinu mocných. Neprávem odsouzení tak byli vydáni napospas těm, kteří o nich rozhodovali. Ze strany odsouzených pak mnohdy docházelo k celkem pochopitelnému zklamání a rozčarování, když se dozvěděli, že se jejich jméno nenachází na seznamech těch, na které se příslušná amnestie vztahuje. Nelze se tedy divit, že pro mnohé se další život za zamřížovanými okny stával téměř nesnesitelným. Navíc se takto postižení po svém propuštění na svobodu nestávali plnoprávnými občany, ale bylo na ně

89 NA, f. ÚPV – T, kart. 2010, inv. č. 5004, sign. 15.51.6, třídní přístup Ministerstva spravedlnosti k vyřizování žádostí o milost, zpráva o třídním přístupu při vyřizování žádostí o milost za I. pololetí 1958.

90 Tamtéž, třídní přístup Ministerstva spravedlnosti k vyřizování žádostí o milost, záznam pro soudruha předsedu vlády z 12. 11. 1958.

i nadále pohlíženo jako na občany, kteří se přece těžce provinili proti republice, a toto osudové stigma jim v mnoha případech bránilo v jejich zařazení do normálního života. Také někteří lidé žijící vedle amnestovaných či přímo jejich nejbližší rodinní příslušníci se změnili. Přátelské či rodinné vztahy, které byly normální před zatčením, se rázem vytratily a mnozí amnestování cítili, alespoň zpočátku po svém propuštění, chlad či přímo nepřátelství svého okolí. S těmito naznačenými obtížemi tedy amnestovaní lidé vstupovali do občanského života po svém propuštění.

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

D ů v o d o v á z p r á v a .

Podle ustanovení § 74 odst.1 bod 11 ústavy Československé republiky ze dne 9.května 1948 , č.150 Sb.z. a n. má president republiky právo udílet amnestii , prominout nebo zmírňovat tresty a právní následky odsouzení trestními soudy a nařizovat s vyloučením trestných činů soukromožalobních, aby se soudní řízení trestní nezahajovalo , nebo se v něm nepokračovalo .

K příležitosti manifestační volby předsedy vlády Klementa G o t t w a l d a presidentem republiky , konané dne 14. června t.r. předkládá se návrh amnestie , k níž se uvádí :

Valná část trestných činů , spáchaných od vítězné revoluce v roce 1945, vyplynula ze všeobecného poklesu morálky , způsobeného a zaviněného dlouho trvající válkou.

Naproti tomu význačné události politické, nastavší od květnové revoluce v r.1945 , zejména únorové vítězství pracujícího lidu, manifestační provedení a výsledek voleb dne 30.5.1948 a konečně i manifestační volba předsedy vlády Klementa Gottwalda presidentem republiky dne 14.6.1948 jsou úvodem ke klidnému a plodnému spolužití všech občanů republiky na pevném socialistickém základě.

Jedním ze základů tohoto pokojného spolužití má být navrhované rozhodnutí presidenta o amnestii v oboru vojenského soudnictví, které obsahově se shoduje s obdobným návrhem rozhodnutí pro obor občanského trestního soudnictví a jen v jednotlivostech se přizpůsobuje zvláštním potřebám branné moci.

Obr. 1: Důvodová zpráva k návrhu amnestie prezidenta republiky z roku 1948, nedatováno (NA, f. ÚPN – B 1945–1959, inv. č. 3400, kart. 846, sign. 823/19)

Záznam:

Telefonickým dotazem u dr. Ekarta na Státním úřadu pro věci církevní bylo zjištěno, že tento úřad nedostává dosud zápisy o zasedání sboru pověřenců. /Jmenovaný současně sdělil, že také usnesení vlády úřadu nedocházejí/. Vzhledem k tomu tato

expedice.

Státní úřad pro věci církevní,
P r a h a XII.
V. a č. vpředu.

ÚPV si vás dovoluje upozornit, že v 67. zasedání sboru pověřenců byla projednávána otázka výše uvedená. ~~SP~~ Podle zápisu (usnesení) rozhodl o udělení milosti 102 duchovním a civilním osobám, kterým byly uloženy pro administrativní přestupky, spáchané v souvislosti s církevními událostmi, tresty na svobodě a pokuty. Současně uložil pověřen ci vnitra, aby ~~xxxx

Čj.176/54 Taj.

Uložit
archiv
25.9.1957

Předběžná zpráva

o výsledcích amnestie soudně trestných
ze dne 4.května 1953.

Ministerstvo spravedlnosti a generální prokuratura zpracovaly předběžnou zprávu o výsledcích amnestie. Zpráva zahrnuje období do 10.října 1953. Její podstatná data :

A/ Prominutí hlavních trestů

1. tresty nápravného opatření
byly prominuty celkem 13.018 osobám,
z nich 65.5 % dělníků, 17.5 % jiných zaměstnání, 17 % úředníků, samost. rolníků a zemědělců

2. tresty odnětí svobody
a/ 1/3 trestu, 42.035 osobám
b/ těhotným ženám a matkám 2.458 "
c/ nevyléčitelně nemocným a přestárlým 361

Úhrnem ad 2/ 44.814 osobám

Takto bylo prominuto celkem trestů o trvání 27.440 roků, průměrně na jedného potrestaného 7 měsíců 7 dnů.
Z celkového počtu je 46.6 % dělníků.

d/ snížení trestu doživotního na 20 let se týká 140 osob.

3. Prominutí podmíněně uložených trestů
s účinky zahlazení odsouzení se týká 71.389 "

Ú h r n e m tedy bylo účastno amnestie 129.361 osob.

B/ Prominutí trestu vedlejších.

/Případy zde uvedené jsou zahrnuty do počtů, uvedených pod A/./

1. Peněžité tresty byly prominuty 20.630 osobám v částce 78 mil.Kčs ve staré měně a 418.000 Kčs v nové měně, průměrně na jednoho potrestaného 3.880 Kčs ve staré měně a 160 Kčs v nové.

2. Prominutí zařazení do přechodného ústavu se týká 42 osob.

C/ Zastavení trestního stíhání,
se týká 35.198 osob.

D/ Retribuční věci.

Byly řešeny jednotlivě na podkladě návrhů sestavených komisí složenou ze zástupců MS, GP a Min.vnitra.

Komise dosud projednala 4.527 případů, z nichž doporučila k udělení milosti 3.772 osoby, u 755 případů neshledala důvody k omilostnění. Z doporučených případů je 1.164 Čechů, 82 Slováků, 2.493 Němců /t.j.66%/ 11 Maďarů a 25 ostatních. Snížení trestů představuje 21.514 roků, průměrně na jednoho potrestaného 5 roků 7 měsíců. Zbývá projednat ještě 150 případů.

P o z n á m k a:

U amnestovaných Němců, stejně jako u těch, kteří si trest normálně odpykali, není řešeno otázka jejich odsunu. Jsou zatím soustředění ve středisku v Kunčicích. Domáhají se provedení odsunu. Většina z nich nemá zájem na setrvání v ČSR. Mají příbuzné v NDR, většinou však v Záp.Německu.

- 3 -

E/ Ostatní věci:

V souvislosti se všeobecnou amnestii bylo uloženo též projednat individuálně omilostn ní osob mladistvých /nebo blízko věku mladistvého/, které byly odsouzeny pro trestné činy proti státu, na něž se amnestie nevztahuje, jakož i jiné případy hodné zvláštního zřetele.

Dosud bylo navrženo k omilostnění 254 osoby mladistvé, 45 osob jiných.

F/ Průběh amnestie.

Oba úřady hodnotí průběh amnestie v celku kladně; K průtahům docházelo jen ojediněle, hlavně u případů, kdy byly uloženy úhrnné anebo dodatkové tresty /několik trestných činů jedné osoby. z nichž n které podléhají, jiné nepodléhají amnestii, a několik rozsudků proti jedné osobě/. K tvrdostem dochází u osob starých, které spáchaly čin před 4.květnem, ale k pravomocnému rozsudku došlo už po tomto dni. Jsou účastny amnestie pouze jako jiné osoby, ztrácejí však výhodu okamžitého propuštění, kterou by měly, kdyby došlo k rozsudku před 4.květnem. Případy jsou sice řešeny individuálně, ale dost zdlouhavě.

Nepříznivě se projevila amnestie, pokud jejího dobrodiní byly účastny osoby, potrestané pro zanedbání výživy a výchovy./Notoričtí neplatiči alimentů a často zároveň fluktuanti./ Bývali odsuzováni nejčastěji k podmíněným trestům, zahlazení odsouzení v důsledku amnestie je nijak nepolepšilo a na amnestování žehrají teď postižené osoby, k výživě oprávněné /matky dětí/.

Definitivní zpráva bude podána v dubnu t.r.

V Praze dne 9.ledna 1954.

Obr. 3a–3c: Předběžná zpráva o výsledcích amnestie z roku 1953, 9. 1. 1954 (NA, f. ÚPV – T, inv. č. 1966, kart. 527, sign. 205/4/3)

8

O p i s

usnesení politického byra ÚV KSČ ze dne 18.dubna 1955.

K bodu 12) Návrh amnestie presidenta republiky a vlády.
(s.Barák, s.Bartuška, s.Aleš).

Odbor archivní a spisové služby
ZRUŠEN STUPEŇ UTAJENÍ (SVAZKU)
dnem 1. 4. 1999, pokynem MV č. 6/1999.
Honsová Eva

U s n e s e n o:

I. Schvaluje se:

1) návrh amnestie presidenta republiky a návrh rozhodnutí vlády o amnestii s tím, že:

a/ v článku VII. se škrtá odstavec 2;

b/ návrh bude doplněn o článek o amnestii pro trestné činy opuštění republiky, v němž bude řečeno, že proti těm utečencům, kteří se vrátí do 6 měsíců zpět do republiky, nebude vedeno trestní řízení. Ukládá se k tomu s.dr.Bartuškovi, ministru spravedlnosti, s.Alešovi, generálnímu prokurátorovi, aby před předložením návrhu vládě tento článek přesně podle diskuse a připomínek politického byra ÚV-KSČ formulovali (6 měsíců, nedávat podmínku, že osoba nevyvíjela v zahraničí nepřátelskou činnost).

2) aby československí státní občané, odsouzeni podle retribučních předpisů (dekret č.16/1945 Sb., nařízení SNR č.33/1945 Sb.SNR), kteří mají odpykánu polovinu uloženého trestu a splnují další zákonné podmínky, byli podmíněně propuštěni s vyloučením osob odsouzených národním soudem v Praze a Bratislavě;

3) návrh ministra vnitra, aby v souvislosti s propuštěním vězňů podle amnestie byly zrušeny tyto nápravně pracovní tábory:

důl Fierlinger - kraj Praha - kapacita	500	vězňů
Chemický závod Sokolov-kraj Karl. Vary - kapacita	80	"
kamenolom Jakubčovice - kraj Ostrava	180.	"
důl Brno - Oslavany, kraj Brno	380	"
bižuterie Minkovice, kraj Liberec	140	"
výstavba cementárny B.Bystrica	700	"
státní statek Trnovce, kraj Nitra	150	"
státní statek Doksy, kraj Liberec	50	"
c e l k e m	2.180	vězňů

Dále tyto tábory Jáchymovských dolů:
n.p.Prokop, Leštnice, Svatopluk, Vykmanov, Barbora, kraj K.Vary, kapacita 5.538 "

Celkem 13 táborů o kapacitě 7.718 vězňů

Obr. 4: Usnesení politického byra ÚV KSČ z 18. 4. 1955 (ABS, f. A 2/1 – I. díl, inv. č. 799, kart. 38)

Odbor archivní a spisové služby
ZRUŠEN STUPEŇ UTAJENÍ ~~(SVAZKU)~~
dnem 1. 4. 1999, pokynem MV č. 6/1999.
Honsová Eva

~~T a j n é !~~

Výtisk č. 3

Počet listů : 4

Z p r á v a

k n á v r h u a m n e s t i e .

Ve dnech, kdy budou naše národy slavit výročí osvobození slavnou Sovětskou armádou, bude náš pracující lid hodnotit budovatelské úspěchy dosažené v uplynulých deseti létech. Při této příležitosti si každý uvědomí, jak bylo upevněno naše lidově demokratické zřízení a posílena morálně politická jednota pracujících. Všechny tyto radostné výsledky umožňují prominout osobám, které porušily zákony, tresty jim uložené a dát jim možnost, aby jako svobodní občané svou prací přispěli k dalšímu budování šťastné budoucnosti.

Navrhovaná amnestie vychází z obdobných zásad jako amnestie ze dne 4.května 1953. Jde v podstatě o tyto zásady :

1. Široký rozsah a značná míra, v jaké se tresty promíjejí.
   Z amnestie nejsou zásadně vyloučeny žádné trestné činy. Amnestie se vztahuje téměř na všechny tresty s výjimkou trestu smrti a některých trestů vedlejších.
3. Zdůraznění ochrany lidově demokratického státu.
   Amnestie se nevztahuje přímo na nejzávažnější trestné činy proti státu a jeho ekonomické základně.
3. Zdůraznění socialistického humanismu.
   Tato zásada je vyjádřena tím, že se amnestie ve velké míře dotýká krátkodobých trestů, trestů uložených mladistvým, těhotným ženám a ženám, které pečují o děti školou povinné, osobám přestárlým a nemocným. Dále vyzdvihuje ochranu života občanů tím, že se amnestie přímo nevztahuje na trestný čin vraždy.

Proti amnestii z roku 1953 obsahuje návrh nové amnestie tyto odchylky :

1. Promíjí též jednu třetinu trestu dočasného odnětí svobody, avšak promíjí všechny tresty do dvou let /:dříve do jedno - ho roku:/ a u mladistvých do tří let /:dříve do dvou let:/. Kromě toho u mladistvých, jimž byl ulozen trest odnětí svobody převyšující tři roky, se promíjí vždy nejméně tři roky. /: dříve nejméně jeden rok při trestu převyšujícím dva roky:/. U těhotných žen a u žen pečujících o děti do čtrnácti let /:dříve do deseti let:/ se promíjí tresty do tří let zcela /:dříve do dvou let:/, jakož i zbytky trestů nepřevyšujících tři léta.
2. Promíjí tresty odnětí svobody, nápravného opatření a pokuty, včetně náhradního trestu, uložené soudy za přestupky. Tresty uložené národními výbory nebo jinými orgány za přestupky se promíjejí všechny, včetně trestů vedlejších. Důvodem je zejména ta okolnost, že orgány národních výborů nemohou od 1.ledna 1954 ukládat již tresty odnětí svobody a rozhodují o přestupcích méně závažných. Jde o odchylky proti amnestii z roku 1953, které vyplývají hlavně z toho, že o závažných přestupcích rozhodují soudy.
3. Promíjí peněžité tresty nepřevyšující 5.000 Kčs i náhradní tresty za ně zcela. Z trestů vyšších než 5.000 Kčs se promíjí jedna polovina, nejméně však 5.000 Kčs. Amnestie z roku 1953 prominula pouze tresty peněžité, které nepřevyšovaly částku 30.000 Kčs /:ve starých penězích:/; vyšších trestů peněžitých se amnestie nedotýkala. Podobně jako tresty peněžité se promíjejí i náhradní tresty za ně uložené. Navrhovaná úprava vychází z toho, že se amnestie podstatně rozšířila u trestů odnětí svobody.

4. Amnestie z roku 1953 promíjela celý trest odnětí svobody osobám starším a nevyléčitelně chorým, jimž byl trest pravomocně uložen před vydáním amnestie. Zde docházelo k tvrdostem, poněvadž tam, kde soud rozhodl o trestném činu až po vydání amnestie, ačkoli jinak všechny podmínky byly splněny, nebylo lze amnestie užít. Proto návrh řeší tuto otázku tak, že pokud nedošlo k pravomocnému rozhodnutí před vydáním amnestie a jsou splněny všechny podmínky pro amnestování, trestní řízení se nezavede nebo zavedené trestní řízení se zastaví.

5. Amnestie z roku 1953 uložila ministru spravedlnosti, aby přezkoumal všechna rozhodnutí v retribučních věcech a předložil věc presidentu republiky. Návrh nové amnestie rozšiřuje tuto povinnost na všechny trestné činy, na které se amnestie přímo nevztahuje. Pokud jde o retribuční trestné činy, usnesení ukládá, že do jednoho měsíce budou podmínečně propuštěni všichni čs. občané, odsouzení pro retribuční trestné činy, pokud si odpykali polovinu trestu. Na československé státní občany vztahuje se toto opatření proto, že pokud jde o německé retribuční vězně, bylo o nich rozhodnuto již usnesením politbyra z 10.ledna 1955. Odsouzení čs. občané pro retribuční trestné činy jsou většinou drobní lidé, kteří v době trestu se dobře chovali a svou prací prokázali, že trest u nich splnil svůj výchovný účel. Jedná se o 511 lidí.

6. Na trestné činy, které jsou jinak vyloučeny se amnestie vztahuje v tom směru, že mění trest odnětí svobody na doživotí v trest odnětí svobody na pětadvacet let. Toto ustanovení vychází z předpokladu, že bude schválen již předložený návrh na snížení trest-

ních sazeb v trestním zákoně, podle něhož se zrušuje trest odnětí svobody na doživotí a nahrazuje trestem odnětí svobody na pětadvacet let. Amnestie by všechny tresty odnětí svobody na doživotí již uložené, odstranila. Pokud by pak byly uloženy některé doživotní tresty v době od vydání amnestie do doby než nabude účinnosti připravovaná novela trestního zákona, bylo by lze doživotní tresty takto uložené individuálně milostí presidenta republiky změnit. Může jít jen o nečetné případy.

7. Navrhovaná amnestie proti amnestii z roku 1953 podstatněji omezuje okruh osob, na něž se amnestie nemá vztahovat tím, že z ní vylučuje vedle některých trestných činů též osoby, které byly v posledních pěti letech alespoň dvakrát odsouzeny pro úmyslný trestný čin. Jde o t.zv. recidivisty, u nichž původně uložený trest nesplnil svého výchovného účinku.

8. Podle statistiky ministerstva vnitra bude v souvislosti s amnestií presidenta republiky propuštěno na svobodu ihned asi 8.000 osob. Dalším 2.000 osobám budou tresty sníženy a postupně pak propuštěny. Pokud jde o recidivisty, t.j. o osoby, které byly již jednou potrestány a na něž se amnestie nevztahuje, jde asi o 3.000 osob.
V těchto počtech není uveden počet dalších osob, na něž se amnestie rovněž vztahuje a které nelze ani přibližně zjistit, t.j. osoby, kterým budou prominuty pokuty, osoby na svobodě, které dosud nenastoupily trest, osoby odsouzené národními výbory pro přestupky i osoby ve vyšetřovací vazbě, které nebudou souzeny, ponevadž podle amnestie trestní stíhání nebude zaváděno nebo zastaveno.

- 5 -

V souvislosti s propuštěním 8.000 osob a postupným dalším propuštěním 2.000 osob podle amnestie, ministerstvo vnitra musí zrušit 8 nápravně pracovních táborů a 5 nápravně pracovních táborů v oblasti jáchymovských dolů. Proto bude třeba zajistit potřebné pracovní síly pro podniky, pro které nápravně pracovní tábory, jak jsou vyjmenovány v usnesení, obstarávají práci.

Obr. 5a–5e: Důvodová zpráva k návrhu amnestie z roku 1955, nedatováno (ABS, f. A 2/1 – I. díl, inv. č. 799, kart. 38)

Zvláštna príloha „HLASU EXILU"

Pasca na politických ubehlíkov v ČSR

Komunistický prezident Antonín Zápotocký vyhlásil dňa 9. mája 1955 z príležitosti 10. výročia takzvaného oslobodenia Československa červenou armádou **amnestiu.**

Pozoruhodné na tejto už druhej pofebruárovej komunistickej amnestii (prvá bola v máji 1953) je, že pokrytecky sľubuje takzvaný beztrestný návrat tým ubehlíkom z Československa, ktorí vraj „pod vplyvom nepriateľskej propagandy opustili bez povolenia územie republiky, ak sa vrátia do 6 mesiacov odo dňa tohto rozhodnutia na územie republiky".

Dá sa s určitosťou očakávať, že práve na podklade tejto „amnestie" rozpútajú komunistickí agenti „repatriačnú" kampaň. Budú uisťovať ubehlíkov, že sa nikomu nič nestane, keď využije túto jedinečnú humanitu Zápotockého, keď sa prihlási k návratu domov. „Náborový" agenti Zápotockého budú argumentovať, že komunistická vláda práve touto „jubilejnou amnestiou" chce umožniť „slobodný" návrat k rodinám, k príbuzným, k „radostnej budovateľskej práci". Že doma čaká každého ubehlíka taká práca, také zamestnanie ktoré si sám zvolí. Avšak korunou týchto cynických rozprávok bude „beztrestnosť". Komunistickí agenti budú sa i zaprisahávať, že nikomu sa ani vlas na hlave neskrivi, lebo to „zaručuje amnestia".

Avšak túto sľubovanú „záruku beztrestnosti" vyvracia samotný text amnestie. Tak v článku VIII. amnestie sú taxatívne vypočítané **trestné činy, na ktoré se amnestia nevzťahuje.** Sú to: veľzrada, sabotáž, kolaborácia s fašistami (trestné činy podľa retribučných predpisov), porušenie komunistického mieru, čiže takzvaná propagácia vojny, vražda, rozkrádanie a poškodzovanie „družstevného a národného" majetku a zanedbanie povinej výživy (manželky, deti, starých rodičov a podobne).

Je našou snahou oboznámiť všetkých českých, slovenských a podkarpátorusínskych politických ubehlíkov žijúcich na území Nemeckej spolkovej republiky s touto rafinovanou komunistickou pascou. Preto uverejňujeme doslovný text Zápotockého takzvanej amnestie, aby si každý ubehlík mohol urobiť vlastný úsudok. Stačí pozorne prečítať článok VIII, aby sa každý poctivý politický ubehlík vážne zamyslel nad bezcennosťou a neúprimnosťou takzvaných záruk beztrestnosti, ktorými sa budú ohaňať verbujúci komunistickí agenti. Tých výnimok z amnestie je toľko a dajú sa pri známom komunistickom prekrucovaní pojmov a smyslov tak naťahovať, že prakticky nie je ubehlíka, ktorý by mohol byť nevinný v očiach komunistického prokurátora. I ten ubehlík, ktorý si myslí, že sa neprevinil veľzradou, že nič nesabotoval, že sa nedopustil nijakého vyzvedačstva, že pri prechode hraníc nepoškodil kliešťami ostnatý drôt tobôž iný „národný majetok", môže byť ľahko dodatočne obvinený „z trestného činu zanedbania povinnej výživy" ak zanechal doma manželku, deti, alebo iných príbuzných. Záleží na ľubovôli komunistického prokurátora, ktorú výnimku z amnestie dodatočne použije.

Z toho dôvodu je návrat do ČSR z titulu Zápotockého amnestie hotovou sebevraždou. Nikto si tým nepomôže, naopak privedie do ešte väčšieho nešťastia svojich príbuzných a známych v republike. Nech každý myslí na komunistickú políciu. Jej cieľom je zničiť každý vnútorný odpor proti bolševickému režimu. Surovo vynútené výpovede na tých, čo by naleteli na Zápotockého amnestiu, majú pomôcť ŠTB k odhaleniu čo najväčšieho počtu demokraticky smýšľajúcich občanov v Československu.

Skutočný politický ubehlík nikdy nemôže súhlasiť s komunistickou diktatúrou. Tým menej nemôže sa stať nástrojom Zápotockého propagandy proti slobodnému svetu.

TEXT ZÁPOTOCKÉHO AMNESTIE

(Článok I. až VI. sa vzťahuje na vazňov a dosiaľ neodsúdených previnilcov s pobytom na území Československej republiky. Preto tieto články ani neuverejňujeme. Uverejňujeme iba tie časti „amnestie", ktoré sa dotýkajú politických ubehlíkov.)

ROZHODNUTIE PREZIDENTA REPUBLIKY:

Používajúc právo, dané mi ústavou, udeľujem túto amnestiu:

Článok VII:

1. Odpúšťam tresty odňatia slobody, právomocne uložené za trestný čin opustenia republiky, spáchaný predo dňom tohto rozhodnutia osobám, ktoré pod vplyvom nepriateľskej propagandy opustily bez povolenia územie reubliky, ak sa vrátia do 6 mesiacov odo dňa tohto rozhodnutia, na územie republiky.

2. Nariaďujem, aby sa nezavádzalo, ak sa zaviedlo, aby sa zastavilo, trestné stíhanie pre trestný čin opustenia republiky, spáchaný predo dňom tohto rozhodnutia, osobami, ktoré pod vplyvom nepriateľskej propagandy, opustily bez povolenia územie republiky, ak sa vrátia do 6 mesiacov, odo dňa tohto rozhodnutia, na územie republiky.

Článok VIII:

Toto rozhodnutie sa n e v z ť a h u j e :

Za A.: **na veľzradu,** podľa § 78 trestného zákona, **sabotáž,** podľa §-ov 84 a 85 trestného zákona, **vyzvedačstvo,** podľa §-ov 86 a 87 trestného zákona a podobné činy trestné podľa zákonov **predtým** platných.

Za B.: na činy trestné podľa **retribučných predpisov**, podľa dekrétu číslo 16/1945 Sb. nar. SNR, číslo 33/1945 Sb. SNR.

Za C.: na trestný čin podľa zákona na **ochranu mieru** číslo 165/1950 Sb.

Za D.: na trestný čin **vraždy,** podľa §-u 216 trestného zákona.

Za E.: na **rozkrádanie a poškodzovanie národného majetku a majetku ľudových družstiev,** podľa §-u 245 trestného zákona, ak sa za ne uložil trest odňatia slobody dlhší ako 5 rokov.

Za F.: na osoby, ktorým sa v posledných 5-tich rokoch predo dňom tohto rozhodnutia, za úmyselné trestné činy, právomocne uložily aspoň 2 razy nepodmienočné tresty odňatia slobody.

Za G.: na trestný čin **zanedbania povinnej výživy** podľa §-u 210 trestného zákona.

V Prahe, dňa 9. mája 1955.

Podpísaní:
Antonín Zápotocký — Viliam Široký.

Obr. 6: Zvláštní příloha exilového Hlasu exilu, nedatováno (ABS, f. A 2/1 – I. díl, inv. č. 799, kart. 38)

U s n e s e n í

120. schůze politického byra ÚV-KSČ ze dne 28. 5. 1956.

k bodu 11) Individuální amnestie nevyléčitelně nemocných a přestárlých odsouzených.
(s. Barák)

U s n e s e n o :

1/ Schvaluje se provedení individuální amnestie nevyléčitelně nemocných a přestárlých odsouzených.

2/ Ukládá se soudruhu Barákovi, ministru vnitra, s. Alešovi, generálnímu prokurátorovi a s. Bartuškovi, ministru spravedlnosti, ustanovit komisi a uložit jí, aby provedla výběr podle seznamů nemocných a přestárlých a vhodné osoby navrhla k individuální amnestii.

Provede : s. Aleš
s. Barák
s. Baruška

Na vědomí : s. Hendrych
s. Novotný
s. Široký
s. Škoda
s. Zápotocký

Sv- 00 108 /03-56
Obdrželi :
Soudruh
pplk. Oldřich M e j d r ,
plk. Jindřich Kotal

V Praze dne 1.6.1956.

Na vědomí.

Náčelník vnitřní správy MV :
(pplk. Dr. Karel Komárek)

Obr. 7: Usnesení 120. schůze politického byra ÚV KSČ z 28. 5. 1956 (ABS, f. A 2/1 – I. díl, inv. č. 973, kart. 41)

Z celkového počtu vypracovaných návrhů na udělení milosti v českých krajích - 318 - byla dělníkům doporučena milost v 72 případech, t.j. 22,6 %, ačkoliv podíl odsouzených dělníků na počtu všech odsouzených v posledních letech činil průměrně 70 %.

Ohledně drobných a středních rolníků a členů JZD bylo doporučujících návrhů pouze 18.

Naproti tomu bylo k udělení milosti doporučeno 52 příslušníků inteligence /byjma dělnickou inteligenci, jichž bylo 7/, tj. 16 %, dále 51 zaměstnanec v distrubuci, t.j. rovněž 16 % a ženy v domácnosti, tj. 10 %. Příslušníků velkoburžoasie a skupin s ní srostlých bylo k udělení milosti doporučeno 6, drobných obchodníků a řemeslníků 18 a d chodců 10.

Tento nepříznivý poměr však nevyplývá z toho, že by např. dělníci a rolníci podávali relativně méně žádostí o milost než ostatní odsouzení. O rigorosnějším postupu ministerstva spravedlnostu při vyřizování žádostí o milost, podaných ve prospěch dělníků a rolníků, totiž svědčí rovněž poměr zamítnutých žádostí a doporučujících návrhů na udělení milosti.

To je patrné z tohoto přehledu.

Skupina žadatelů	Zamítnuté žádosti v procentech	Doporučující návrhy v procentech
dělníci	96,7	3,3
drobní a střední rolníci a členové JZD	95,7	4,3
drobní obchodníci a řemeslníci	93,7	4,3
pracující inteligence	92,5	7,5
zaměstnanci v distrubuci	91,2	8,8
ženy v domácnosti	90,9	9,1

Rozbor třídního přístupu při vyřizování žádostí o milost za I. pololetí 1958.

Politicky správné vyřizování agendy milostí velmi účinně napomáhá úsilí trestních soudů při upevňování socialistické zákonnosti. Praxe ministerstva i pověřenectva spravedlnosti vychází ze zásadní linie vytýčené stranou a vládou, směřující k dobudování socialistické výstavby. K posilování vedoucí úlohy strany je v odděleních milostí při vyřizování žádostí o milost především sledováno zajišťování a naprostý soulad s třídním pojetím trestní politiky.

U třídních nepřátel, kteří spáchali trestné činy z nepřátelství k lidově demokratickému zřízení, po případě se snaží narušovat socialistickou výstavbu, vychází oddělení milostí ze zásady, že těmto osobám dobrodiní udělení milostí nepřísluší, ale naopak, že je v zájmu společnosti, aby si vyměřený trest odpykaly. Z těchže hledisek je postupováno i v případech recidivistů a různých asociálních živlů.

V případech odsouzených z řad rolnictva je zachováván nekompromisní postoj k žádostem kulaků a sledováno posílení družstevně - zemědělské politiky na vesnici v případech drobných, středních a družstevních rolníků. Pracovníci oddělení milostí se snaží o to, aby každé rozhodnutí v těchto případech bylo zaměřeno především k posílení družstevních vztahů na vesnici a isolaci kulaků.

Při vyřizování žádostí o milost, týkajících se odsouzených z řad dělníků prvně trestaných, je věnována velká péče vyřizování těchto případů s hlediska výchovného působení odsouzení na tyto pachatele. V řadě případů u těchto osob po provedeném šetření je doporučováno udělení milostí s přesvědčením, že udělení milosti pod podmínkou bude mít na pachatele velmi dobrý výchovný vliv.

V několika případech udělení milosti horníkům přineslo ve svých důsledcích uzavření kolektivních závazků jejich spolupracovníky, v nichž se tyto kolektivy zavázaly zvýšit produktivitu práce a současně i dbát o upevnění socialistické morálky omilostněných.

Obr. 8a–8b: Zpráva o třídním přístupu při vyřizování žádostí o milost za I. pololetí 1958, nedatováno (NA, f. ÚPV – T, inv. č. 5004, kart. 2010, sign. 15.51.6)

Souhlas. projednat 28.11.57

Úřad předsednictva vlády,
odbor právní.

Č.j.15.51.7/57 (2) Vyhotoveno:

Referent: Dr.Flegl. Výtisk č.

Informace k návrhu vládního usnesení.

Věc: Návrh amnestie presidenta republiky a vlády.

I. Stručný obsah materiálu.

Ministr spravedlnosti předložil vládě návrhy

A. amnestie presidenta republiky,

B. amnestie vlády.

ad A. Návrh amnestie presidenta republiky je vybudován na zásadách:

prominout uložené tresty a trestnou činnost pachatelům z řad dělnické třídy a ostatních pracujících, kteří se nedopustili závažnějších deliktů a u nichž porušení zákona bylo ojedinělým zjevem;

vyloučit z dobrodiní amnestie vykořisťovatelské, deklasované a zločinné alementy a dále ty odsouzené, u nichž výkon trestu neplní výchovný účel.

Tato hlediska se v návrhu promítají takto:

1. Absolutně jsou vyloučeni z amnestie

pachatelé, kteří se dopustili těchto trestných činů: spekulace, příživnictví, výtržnictví, zanedbání povinné výživy, ohrožení devisového hospodářství, zkrácení a ohrožení daně, úmyslné poškození provozu a úmyslné nesplnění závazku (čl.V, písm.a/);

pachatelé trestného činu, k němuž došlo v dopravě pod vlivem alkoholu, jestliže takový čin měl za následek těžkou újmu na zdraví nebo smrt (čl.V, písm.b/);

recidivisté, t.j.osoby, které v posledních pěti letech před vyhlášením amnestie byly alespoň dvakrát nepodmíněně odsouzeny pro úmyslné trestné činy (čl.V, písm.d/);

osoby, které ve výkonu trestu hrubým způsobem narušují úsilí směřující ke splnění účelu trestu (čl.V, písm.e/);

2. Nepromíjí se tresty, uložené před vyhlášením amnestie za trestné činy, na něž se jinak amnestie vztahuje (na př.krádež, urážka veřejného činitele atd.), jestliže pachatel byl zároveň odsouzen pro některý z tak zavrženíhodných trestných činů, jako je spekulace, příživnictví, výtržnictví a další, uvedené v čl.V,písm.a/ a b/ (čl.V, písm.c/);

3. Pouze v omezeném rozsahu se udílí amnestie pachatelům, kteří se dopustili trestného činu proti základům republiky (velezrada, podvracení republiky, teror, pobuřování proti republice, podpora a propagace fašismu, záškodnictví a sabotáž), vyzvědačství, vniknutí na území republiky, dále retribučních deliktů nebo trestného činu podle zákona na ochranu míru anebo rozkrádání a úmyslné poškozování majetku v socialistickém vlastnictví, úmyslné porušování povinnosti veřejného činitele (a obdobné trestné činy vojenské), vraždy, zbavení osobní svobody, loupeže, znásilnění a pohlavního zneužití (čl.IV).

Omezení se projevuje v tom, že

pachatelům těchto trestných činů budou prominuty pouze zbytky trestů nepřevyšují-li 6 měsíců a tresty do 6 měsíců (čl.I, č.5, věta posstředníku),

nevztahuje se na ně ustanovení o abolici (čl.III);

4. Ve všech ostatních případech se promíjejí

a/ tresty nápravného opatření,

b/ nezaplacené pokuty uložené za přestupky v soudním řízení a dále peněžité tresty nepřevyšující 5.000 Kčs,

c/ tresty odnětí svobody do tří let a tři roky z trestů vyšších.

S prominutím trestů nápravného opatření a trestů odnětí svobody podmíněně odložených je spojeno zahlazení odsouzení (čl.I).

5.Mladistvým do 16 let jsou prominuty tresty odnětí svobody bez ohledu na jejich délku (čl.II).

6. Individuálně budou ministrem spravedlnosti přezkoumány a k případnému prominutí nebo zmírnění trestu předloženy presidentu republiky případy, na něž se amnestie nevztahuje, avšak odsouzenými jsou

mladiství do 18 let, těhotné ženy a ženy, pečující o dítě do 14 let, muži starší 60 let, ženy starší 55 let a osoby, trpící těžkou nevyléčitelnou chorobou (čl.VI).

ad B. Návrh amnestie vlády je konstruován tak, že

1. promíjejí se všechny dosud nevykonané tresty nebo zbytky trestů, uložených výkonnými orgány národních výborů, po případě jinými orgány za přestupky (čl.I, odst.1/);

2. promíjejí se dosud nezaplacené pokuty, uložené kárnými orgány za drobná rozkrádání a jiná úmyslná poškozování majetku v socialistickém vlastnictví (čl.II);

3. nařizuje se, aby nebylo konáno trestní stíhání pro přestupky spáchané přede dnem vyhlášení amnestie.

Obě amnestie mají být vyhlášeny dne 1.prosince 1957.

II. Způsob projednání.

Návrhy obou amnestií byly projednány a dohodnuty s ministrem vnitra a generálním prokurátorem.

III. Stanovisko úřadu předsednictva vlády.

Navrhovaná amnestie presidenta republiky je v podstatě vybudována na stejných zásadách jako amnestie z 4.5.1953 a 9.5.1955. Určité odchylky jsou dány některými změnami ve struktuře kriminality a v třídním složení stíhaných pachatelů, což se projevuje ve větším počtu výluk a v jejich koncepci.

Zejména upozorňujeme na tyto dva momenty:

Mezi vyloučenými trestnými činy jsou též úmyslné trestné činy poškozování provozu (§ 135 tr.z.) a nesplnění závazku (§ 136 tr. z.) . Podle těchto ustanovení jsou trestně stíháni zejména neplniči výrobních a dodávkových úkolů v zemědělském úseku a dále absentéři, fluktuanti atp. Diferenciace mezi pachateli, kteří se činu dopustili úmyslně, a těmi, kteří se ho dopustili pouze z nedbalosti, umožní při aplikaci amnestie přesně odlišit notorické neplniče a notorické bulače od osob, vůči nimž by se výluka jevila jako nepřiměřeně tvrdá, po případě jako neodůvodněná diskriminace.

Určitou odchylku od celkového pojetí amnestie obsahuje čl.V, písm.c/, který stanoví, že rozhodnutí se nevztahuje na "tresty úhrnné a dodatkové, jestliže jedním ze sbíhajících se trestných činů je čin uvedený v písm.a/ a b/" tohoto článku. Protože se zde mluví pouze o trestech a nikoliv o trestných činech, bude to v praxi znamenat, že v případech, kdy ke dni amnestie nebude vyhlášen pravomocný rozsudek, bude muset být trestní řízení ohledně ostatních trestných činů, sbíhajících se se spekulací, příživnictvím, výtržnictvím atd., zastaveno (abolováno). Záměr, aby pachatelům určitých, zvlášť závažných trestných činů nebyly prominuty činy, na něž se jinak amnestie vztahuje, je tím oslaben.

Ministerstvo spravedlnosti hodlá tento nedostatek,-o němž ví a který odůvodňuje tím, že navržená formulace nejlépe usnadní soudům aplikaci rozhodnutí-, zmírnit pokynem v prováděcích předpisech, že k amnestovaným sbíhajícím se deliktům má být přihlíženo při výměře trestu jako k přitěžující okolnosti.

Navrhovaná amnestie vlády je shodná s vládní amnestií ze 4.května 1953 a z 9.května 1955, je však rozšířena o ustanovení o prominutí pokut za kárná provinění rozkrádání a jiná úmyslná poškozování majetku v socialistickém vlastnictví.

IV. Závěr.

Doporučujeme schválit navržené usnesení.

Dne 28.listopadu 1957.

Vedoucí odboru:

Obr. 9a–9d: Informace právního odboru Úřadu předsednictva vlády k návrhu amnestie prezidenta republiky a vlády z 28. 11. 1957 (NA, fond ÚPV – B, inv. č. 7425, kart. 2793, sign. 15.51.7)

„Nechtěl jsem jen nečinně přihlížet“

Příběh římskokatolického kněze P. ThDr. Stanislava Sasiny v padesátých letech minulého století

Jiří Řezníček

Úvodem

Předkládaná studie se zabývá případem římskokatolického kněze P. ThDr. Stanislava Sasiny v padesátých letech minulého století. Věnuje se venkovskému faráři, jenž po změněných politických poměrech po únoru 1948 zažíval v obci svého působení v Benešově nad Černou ústrky ze strany režimu. Po nepokojích věřících vyvolaných zprávami, že by mohl být donucen k odchodu z farnosti či zatčen, uprchl na Západ, aby se zanedlouho vrátil zpět do Československa rozloučit se naposledy se svými rodiči, přičemž za pomoc s cestou do vlasti slíbil vykonat zpravodajský úkol jako kurýr, v dobové terminologii agent chodec.[1] Ač čtenáři měli možnost seznámit

1 K této problematice viz BLAŽEK, Petr. „Byli jsme první vojáci i zajatci studené války“. Případ kurýra Miloslava Čapka. In: JAŠEK, Peter (ed.). *Protikomunistický odboj v strednej a východnej Európe*. Bratislava: ÚPN, 2012, s. 39–73; HLADÍK, Ondřej. František Vacek – krátká kariéra popraveného agenta-chodce. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 72–85; HRADÍLEK, Adam; TICHÝ, Martin. Osudová mise Moravcova kurýra. *Paměť a dějiny*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 72–85; MALLOTA, Petr. Tragická mise kurýrů Rudolfa Fuksy a Jiřího Hejny. *Paměť a dějiny*, 2010, roč. 4, č. 4, s. 93–112; TÝŽ. Osudy prachatického kurýra Josefa Ludvíka na pozadí zpravodajských operací čs. exilu. In: SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin (eds.). *Cesty za svobodou. Kurýři a převaděči v padesátých letech 20. století*. Praha: ÚSTR, 2014, s. 61–130; MICHÁLEK, Slavomír. Osobný príbeh „agenta-chodca“ Živodara Tvarožka. In: Tamtéž, s. 184–204; PEJČOCH, Ivo; TOMEK, Prokop. Agenti-chodci na popravišti – kurýři západních zpravodajských služeb popravení v letech 1949–1958. *Svět křídel*. Cheb 2010; ŘEZNÍČEK, Jiří. Jan Král, kurýr československé sekce při francouzské zpravodajské službě SDECE. In: SVOBODA, Libor; TICHÝ, Martin (eds.). *Cesty za svobodou…*, s. 131–183; SIVOŠ, Jerguš; KALINA, Juraj. Prípad agenta-chodca Františka Mereša. In: ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. sborník o protikomunistickém odboji*. Praha: MO ČR – VHU Praha, 2015, s. 162–178; SVOBODA, Libor. „Nebylo mi povoleno se hájit“ aneb k osudu bývalého poručíka SNB a agenta-chodce Jana Hoška. In: GALÁŠ, Radek (ed.). *Almanach příspěvků II. konference policejních historiků*. Praha: Policejní muzeum, 2007, s. 56–80; TÝŽ. Život a dílo Miloše Knorra. *Paměť a dějiny*, 2008, roč. 2, č. 3, s. 44–54; TÝŽ. Štábní kapitán Bohumil Valtr. Osudy jednoho ze zapomenutých hrdinů zahraničního protikomunistického odboje. In: *Solitér. Pocta historiku Václavu Veberovi*. Praha: ÚSTR, 2012, s. 103–115; TÝŽ. Kurýr, nebo převaděč. Příběh Josefa Randáka, jednoho ze zapomenutých účastníků protikomunistického odboje. *Paměť a dějiny*, 2015, roč. 9, č. 1, s. 95–106; TÝŽ. Kurýři a převaděči jako jedna z forem protikomunistického odboje. In: SVOBODA, Libor;

se se Sasinovým případem již v šedesátých letech minulého století a krátkými texty se jím zabývalo několik autorů také po roce 1989, nebyla mu věnována hlubší pozornost.[2] Stanislav Sasina byl přitom uznán Ministerstvem obrany ČR za účastníka odboje a odporu proti komunismu in memoriam dle zákona č. 262/2011 Sb.[3]

Text se téměř výhradně zakládá na primárním archivním výzkumu. Vzhledem k tomu, že Sasinův případ řešila komunistická StB, největší množství pramenů se nalézá v Archivu bezpečnostních složek. Zásadní místo mezi archiváliemi tam uloženými zaujímá vyšetřovací svazek V-685 MV proti Stanislavu Sasinovi a spol. a svazek z tzv. Historického fondu H-337 MV. Poslední ze jmenovaných obsahuje množství zpráv dvou tajných spolupracovníků StB, kteří byli na Sasinu nasazeni, přičemž kompletně zachován zůstal spis jednoho z nich, a to tajného spolupracovníka s krycím jménem KAZIMÍR, TS-13292 ČB. Neméně důležité informace jsou v soudním spise Krajského soudu v Českých Budějovicích 4 Rt 195/90, uloženém v Národním archivu a obsahujícím jak soudní spis Nejvyššího soudu v Praze z padesátých let 1 T 31/53, jenž Sasinu soudil, tak rehabilitační spis z let 1969 a 1990. Doplňující materiály k Sasinovu působení v Benešově nad Černou lze objevit ve fondu Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, uloženém ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Co zajímavého by se dalo nalézt ve fondu Okresní národní výbor Kaplice 1945–1960, uloženém ve Státním okresním archivu v Českém Krumlově,

TICHÝ, Martin (eds.). *Cesty za svobodou*, s. 9–17; TOMEK, Prokop: Na frontě studené války – Československo 1948–1956. Praha: ÚSTR, 2009. Archivní prameny související s danou problematikou jsou bohatě zastoupeny v Archivu bezpečnostních složek (ABS), zmiňme např. f. Mapy zpráv zpracované studijním ústavem MV (Z), arch. č. Z-10-V-67, akce „Moře"; arch. č. Z-10 V-82, akce „Řeka"; f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (302), sign. 302-218-4; sign. 302-199-3, sign. 302-199-9, sign. 302-201-1, sign. 302-201-1-8, sign. 302-203-1, sign. 302-204-1-64, f. Historický fond MV (MV-H), arch. č. H-122, „CIC"; arch. č. H-383, akce „Krematorium" a mnohé další.

2 TOMÁŠEK, Dušan. Růženec a revolver. *Večerní Praha*, 26. 11. 1960; ŠŤASTNÝ, Zdeněk. Čertova stěna bez Satana. *Signál*, 1965, č. 23, s. 5; PROCHÁZKA, Václav. Ve službách Satana. *Jihočeská pravda*, 31. 7. 1966, s. 2; GLÜCKSELING, Josef. *Souboje se zločinem*. Praha: Naše vojsko, 1982, s. 84–100; VLČEK, Vojtěch. Krycí jméno Satan. Jak to bylo s P. Stanislavem Sasinou. *Katolický týdeník*, 23. 2. 2003, s. 7; VAŠKO, Václav. Dům na skále 3. Církev vězněná 1950–1960. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s. 63–65; MÖRTL, Pavel. Páter Stanislav Sasina – benešovský farář. *Benešovské ozvěny*, 3. 5. 2012, s. 5.

3 Plné znění zákona viz *Zákony pro lidi.* [online]. [2018-06-1.] Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2011-262. Evidence účastníků odboje a odporu proti komunismu, jimž bylo vydáno osvědčení podle zákona, viz www.veterani.army.cz/sites/veterani.army.cz/files/dokumenty/zakladni-stranka/evidence_vydanych_osvedceni_k_1.3.2019.pdf [2019-04-11]. K problematice třetího odboje v souvislosti s citovaným zákonem srov. ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji.* Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2013. ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. sborník o protikomunistickém odboji.* Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2015. ŽÁČEK, Pavel a kol. *Vyjádření úcty a vděčnosti. 3. sborník o protikomunistickém odboji.* Praha: MO ČR – VHÚ Praha, 2018.

nevíme, jelikož fond není ještě zpracován. Ve fondu Místní národní výbor Benešov nad Černou 1945–1990, spravovaném rovněž Státním okresním archivem v Českém Krumlově, je pak ve vztahu k Sasinovi pouze několik drobností.

Povolán ke službě Bohu

Stanislav Sasina se narodil 28. dubna 1920 v Předbořicích u Milevska v rodině kováře Josefa Sasiny (1877–1954?) a Anny, rozené Uhrové (1892–1966). Pocházel z jedenácti dětí, z nichž dospělého věku se dožili jen tři sourozenci – bratr Karel (1926–?) a sestry Marie (1919–?) a Anna (1933–?). V rodné obci vychodil pět tříd obecné školy a v nedalekých Petrovicích u Sedlčan tři třídy měšťanky.[4] Prezentovaný příběh by se nikdy neudál, kdyby Sasina pokračoval ve šlépějích svého otce a vyučil se dle jeho přání kovářem.[5] Jako nadaného studenta ho ale čekal jiný osud, když v září 1933 začal navštěvovat Jirsíkovo gymnázium v Českých Budějovicích, kde úspěšně odmaturoval 9. června 1939.[6] Rozhodující v jeho životě byl listopad 1939, jelikož unikl z chmurné atmosféry protektorátu do Říma, kde studoval na Lateránském ateneu teologii a filozofii a poté získal i doktorát z teologie. V Římě byl také 17. března 1945 vysvěcen na kněze.[7]

Po válce přerušil mladý Sasina koncem srpna 1945 započaté doktorandské studium a vrátil se pln očekávání do svobodné vlasti, aby se po dlouhé době opět viděl se svými rodiči a sourozenci.[8] Krátce nato působil jako kaplan při děkanském kostele Narození Panny Marie v Písku a od října 1947 jako farář v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Trhových Svinech. Současně si doplňoval vzdělání na Bohoslovecké fakultě v Praze. Doktorandské studium chtěl úspěšně dokončit v Římě na podzim 1948. V tom mu ale zabránily změněné politické poměry po únorovém převratu, jelikož mu nebyl vydán cestovní pas.[9]

Od 1. října 1948 vykonával tedy Sasina své kněžské poslání jako administrátor fary v Benešově nad Černou při kostele sv. Jakuba staršího. Současně vyučoval náboženství na školách v okolních obcích. Mimo českého obyvatelstva se v obci a okolí nacházela pestrá směs nových osídlenců ze Slovenska, volyňských Čechů, rumunských reemigrantů i zbytky neodsunutých sudetských Němců.[10] V květnu 1951

4 ABS, f. Vyšetřovací spisy – centrála (f. MV-V), arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 25. 8. 1953.

5 Archiv autora (AA), svědectví Josefy Hrdinové, 9. 10. 2016.

6 SOkA České Budějovice, f. Jirsíkovo státní gymnázium České Budějovice 1868–1953, inv. č. 1051, maturitní protokoly 1939.

7 Biskupství českobudějovické, seznam kněží českobudějovické diecéze, nedat.

8 ABS, f. Odbor politického zpravodajství MV (f. 2M), sign. 11921, seznam osob čtvrtého transportu repatriantů z Říma, nedat. [srpen 1945].

9 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

10 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.2, inv. č. 656, kart. 364, průzkum a zhodnocení okresu Kaplice po stránce církevně politické, 1952.

odešel na základní vojenskou službu, kterou vykonal téhož roku kvůli svému vyššímu věku pouze od 3. května do 31. června u náhradní zálohy 3. pěšího pluku „Jana Žižky z Trocnova" v Malackách.[11]

Sasina se těšil v Benešově nad Černou mezi věřícími, především silně nábožensky založenými osídlenci, velké oblibě.[12] Pro jeho morální a silné sociální cítění ho uznávalo i ostatní místní obyvatelstvo.[13] Během svého působení se v obci seznámil a spřátelil s některými z budoucích protagonistů příběhu. Klíčovou úlohu sehrála sudetská Němka Markéta Jentscherová[14], žena Karla Jentschera[15], který v září 1948 uprchl do americké okupační zóny západního Německa. Sasina se s ní seznámil počátkem roku 1949 při křtu jejího syna, a protože se sama starala o čtyři děti a starou matku, podporoval ji finančně i potravinami. Díky přátelství s Jentscherovou pomohl Sasina odejít na Západ na jaře 1949 manželům Rozsypalovým z Prahy, které za ním poslal jeho známý Josef Jiran z Českých Budějovic. Převedení přes hranici domluvila právě Markéta Jentscherová u svého muže Karla, jenž ji příležitostně tajně navštěvoval.[16] Vlastní převedení ale provedl Jentscherův známý sudetský Němec Josef Schumayer.[17]

Svého faráře nedáme!

Příběh Stanislava Sasiny se odehrál na pozadí událostí, kdy etablující se komunistický režim cíleně likvidoval katolickou církev, potencionálně vlivného protivníka

11 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 25. 8. 1953.

12 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 292.1, inv. č. 667, kart. 372, kádrový posudek Stanislava Sasiny, 30. 9. 1951.

13 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Jana Vlacha, 17. 6. 1969.

14 Markéta Jentscherová, rozená Klementová, (11. 11. 1917 – ?) byla sudetská Němka pocházející ze Srní, z rodiny četnického strážmistra. Vyučila se švadlenou. Za Karla Jentschera se provdala v roce 1937. Za svým uprchlým manželem odešla legálně do západního Německa někdy na přelomu let 1969 a 1970. Viz ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Jentscherová, výpověď Markéty Jentscherové, 10. 9. 1953; NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Markéty Jentscherové, 10. 12. 1969.

15 Karel Jentscher (19. 1. 1912 – ?) byl sudetský Němec, učitel na měšťanské škole v Raspenavě. Během války sloužil v německé armádě jako kancelářská síla, poté působil na Místní správní komisi (MSK) v Dluhošti a od roku 1946 jako účetní na pile u Karla Sigmunda v Benešově nad Černou. Po útěku působil v západním Německu jako překladatel. Příležitostně se zabýval převody čs. uprchlíků na Západ. Spolu se svým sousedem uprchlým sudetským Němcem Robertem Kreislem (1906–?) převedli na Západ např. na jaře 1950 československého generála Jana Studlára (1896–1969) a jeho ženu Marii. Viz ABS, f. Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (f. Z), sign. Z-10-17, heslo Karel Jentscher.

16 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 30. 9. 1953.

17 ABS, f. Vyšetřovací spisy – České Budějovice (f. CB-V), arch. č. V-475 ČB, sv. 1, výpověď Anny Kreislové, 12. 1. 1954.

v ideovém působení na společnost, později ji zatlačoval do role trpěné, ale již bezmocné struktury plně mu podřízené a izolované od Říma. Prostředkem se měli stát např. vlastenečtí kněží[18], podporující zejména na venkově cíle zemědělské politiky Komunistické strany Československa (KSČ).[19]

Jedním z těch, které komunistický režim považoval za překážku v cestě při budování „světlých zítřků", byl také kněz Stanislav Sasina. Místní úřady ho označovaly za „reakčního" a velmi „rafinovaného" kněze, který údajně bránil v *socializaci vesnice* (sic), přičemž by v obci potřebovaly naopak režimu oddaného, „vlasteneckého" kněze, vhodně působícího na silně nábožensky založené reemigranty, kteří svému farářovi důvěřovali více než místním funkcionářům KSČ a místního národního výboru (MNV).[20] Jediný Sasinův pozitivní vliv v obci spatřovaly úřady údajně jen v potírání nadměrného pití alkoholu u reemigrantů.[21]

Sasinův vztah ke komunistickému režimu a jeho církevní politice odráželo totiž to, že v tomto boji zachovával loajalitu katolické církvi. Odmítl účast na prvním sjezdu Velehradského výboru katolického duchovenstva v Praze 27. září 1951,[22] neschvaloval násilnou likvidaci klášterů a mužských katolických řeholních řádů v dubnu 1950,[23] přijal lhostejně nové církevní zákony z října 1949,[24] měl nedůvěru k reorganizaci teologických fakult, při kázání přečetl pastýřský list „Hlas československých biskupů a ordinářů věřícím v hodině velké zkoušky"[25] a odmítl vstoupit do Svazu

18 „Vlastenečtí" či „pokrokoví" kněží bylo komunistické označení pro kněze otevřeně spolupracující s komunistickým režimem v Československu. Nejznámějším vlasteneckým knězem byl např. dlouholetý ministr zdravotnictví v komunistických vládách Josef Plojhar.

19 Blíže BALÍK, Stanislav; HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 17.

20 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 292.1, inv. č. 667, kart. 372, kádrový posudek Stanislava Sasiny, 11. 4. 1952.

21 Tamtéž, kádrový posudek Stanislava Sasiny, 30. 11. 1951.

22 Šlo o sjezd hnutí známější pod názvem Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD), organizované tzv. mírovými kněžími kolaborujícími s komunistickým režimem, prostřednictvím něhož prosazoval režim svou politiku v římskokatolické církvi.

23 Jednalo se o akci „K", během níž bylo zlikvidováno 219 řeholních domů a internováno 2 376 řeholníků a byl zabaven movitý i nemovitý majetek řeholí, což ve svém důsledku vedlo mimo jiné k obrovským škodám na kulturním dědictví národa (mnohé architektonicky unikátní klášterní stavby byly vydány na pospas chátrání, či dokonce cíleně ničeny, zmizela řada vzácných tisků a byl rozkraden cenný movitý majetek).

24 Šlo o zákony a vládní nařízení, jimiž komunistický režim kontroloval činnost církví a náboženských společností a měl s definitivní platností zakotvit podřízenost církví vůči státu. Ve dnech 14.–25. 10. 1949 byla přijata série těchto norem. První dva z nich byly zákony (zákon č. 217/49 Sb., zřizující Státní úřad pro věci církevní, a zákon č. 218/49 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností), další vládní nařízení.

25 Jednalo se o společný pastýřský list československých římskokatolických biskupů přijatý 15. 6. 1949 na tajné biskupské konferenci v Praze v reakci na vznik státem organizované tzv. Katolické

československo-sovětského přátelství (SČSP).[26] Také odmítal odstraňování křesťanských symbolů ze školních tříd,[27] světské veselice na závěr žní, protože se poděkování za úrodu nekonalo rovněž v kostele, nebo se stavěl proti narušování bohoslužeb nedělními brigádami JZD.[28]

Místní úřady se pokoušely nepohodlného Sasiny zbavit. Vždy ale narážely na neústupný postoj místních silně nábožensky založených reemigrantů, kteří se svého oblíbeného faráře nechtěli vzdát a vyhrožovali, že se v opačném případě hromadně odstěhují.[29] Příležitost k „elegantní" výměně Sasiny za jiného kněze se naskytla v květnu 1951, kdy úřady využily jeho odchod na základní vojenskou službu, odkud se ale vrátil již po dvou měsících. O Sasinovi a jeho působení v Benešově nad Černou poté jednala církevní pětka na svém sezení v srpnu 1951.[30] Ač účastníci rozhodli o Sasinově odvolání, jehož hladké provedení měl zajistit tajemník Okresního akčního výboru (OAV) Národní fronty (NF) Aristoteles Vretos, k tomuto kroku nakonec nedošlo, jelikož komunisty ovládané úřady narážely na zmíněný neústupný postoj místních reemigrantů.[31]

Dlouhotrvající patová situace vyvrcholila až v říjnu 1952, kdy eskaloval spor mezi Sasinou a novým řídícím učitelem benešovské jednotné školy Vilémem Vorlíčkem[32], jenž v komunistických intencích omezoval výuku náboženství.[33] Odmítal Sasinovi přizpůsobit rozvrh, aby mohl vyučovat náboženství na školách v okolních obcích, a dokonce otevřeně prohlašoval, *ať si učí náboženství třeba v sobotu večer a nebo*

akce, v němž odhalili věřícím skutečné záměry komunistické politiky a otevřeně uvedli zásahy proti církvi v předchozích měsících.

26 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 292.1, inv. č. 667, kart. 372, kádrový posudek Stanislava Sasiny, 11. 4. 1952.

27 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.3, inv. č. 659, kart. 365, situační zpráva za měsíc listopad 1951, 4. 12. 1951.

28 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 30. 9. 1953.

29 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.2, inv. č. 656, kart. 364, zpráva církevního tajemníka ONV Kaplice, 18. 8. 1951.

30 Předseda ONV Kaplice Bedřich Drajer, bezpečnostní referent ONV Kaplice Bohumil Blažek, tajemník Okresního akčního výboru Národní fronty Aristoteles Vretos a církevní tajemník Václav Komenda.

31 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.3, inv. č. 659, kart. 365, zápis ze schůze církevní pětky, 14. 8. 1951.

32 Vilém Vorlíček (6. 7. 1915 – ?) pocházel z Líbeznic u Prahy z rodiny zedníka. Od roku 1945 člen KSČ, přičemž ve straně prošel všemi funkcemi i v okresním měřítku. Jeho dva mladší bratři Jaroslav a Václav naproti tomu uprchli v roce 1948 do Bavorska. Viz ABS, f. Historický fond MV (f. MV-H), arch. č. H-337 MV, sv. 14, příloha k čís. jedn. A-14473/203-taj-52, nedat.

33 Ze 108 žáků benešovské základní školy se v září 1952 přihlásilo 99 žáků na vyučování římskokatolického náboženství a čtyři na výuku Církve československé (dnes Církev československá husitská). Jenom pět žáků nechodilo na náboženství. Viz SOkA Český Krumlov, f. Základní škola Benešov nad Černou 1936–1980, školní kronika 1945–1961, nestr.

v neděli, ale do normálního rozvrhu že mu to nedá.[34] Vorlíček také před žáky tvrdil, že *žádný bůh není, aby šli raději hrát kopanou nežli na náboženství* nebo *že faráři jsou zbytečná přítěž státu, že nejsou nic platní a on sám, že by také dokázal sloužit v kostele mši*.[35]

Pomyslnou poslední kapkou pro místní silně věřící reemigranty pak bylo Vorlíčkovo prohlášení, *že se postará, aby šel* [Sasina] *na vojnu*.[36] Informace rozšířená o smyšlenku, že Vorlíček již sbírá podpisy ve snaze odvolat Sasinu na dlouhodobé vojenské cvičení, vedla k tomu, že Vorlíčka napadlo 28. října 1952 slovně i fyzicky několik žen slovenských reemigrantů, před nimiž se musel ukrýt na MNV v Benešově nad Černou.[37] Později ten den po rozšíření fámy, že má být Sasina násilím odveden, se před kostelem shromáždilo na osmdesát věřících z řad reemigrantů, převážně žen, kteří přišli svého faráře bránit. Toto spontánní shromáždění věřících se pozvolna rozešlo až ve večerních hodinách. Jen několik mužů zůstalo u fary přes noc.[38]

Nastalá situace byla natolik vážná, že se jí na svém mimořádném jednání zabýval 30. října 1952 Krajský výbor (KV) KSČ v Českých Budějovicích. Vzhledem k výbušné situaci se účastníci[39] dohodli, že Sasina, označený za iniciátora srocení, protože prý během svého působení v obci *ovlivňoval obyvatelstvo proti KSČ a lidosprávě* (sic), nebude prozatím zatčen.[40] Celou situaci se rozhodli vyřešit prostřednictvím českobudějovického kapitulního vikáře Josefa Buchty[41], jenž řídil biskupství

34 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 14, dálnopis č. 52, 4. 11. 1952.

35 Tamtéž, fonogram, 1. 10. 1952.

36 Tamtéž, dálnopis č. 52, 4. 11. 1952.

37 Tamtéž, dálnopis č. 52, 4. 11. 1952.

38 Tamtéž, zpráva náčelníka OO-StB Kaplice ppor. Křížka, 28. 10. 1952; SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.3, inv. č. 659, kart. 365, situační zpráva za měsíc říjen 1952, 30. 10. 1952.

39 Vedoucí tajemník KV KSČ Stanislav Vlček, místopředseda Krajského národního výboru (KNV) Bedřich Drajer, tajemník Okresního výboru (OV) KSČ Kaplice Stanislav Mašek, náčelník Krajské správy (KS) Státní bezpečnosti (StB) kpt. Vladimír Bouzek a náčelník Krajské správy Veřejné bezpečnosti (VB) npor. František Chamra.

40 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 14, zpráva o srocení lidu v Benešově nad Černou, 3. 11. 1952.

41 Josef Buchta (10. 3. 1912 – 9. 10. 2000) byl římskokatolický kněz, jenž se pro svůj kladný vztah ke komunistickému režimu (od roku 1945 byl členem KSČ) stal jako „vlastenecký" kněz i přes odpor biskupa Josefa Hloucha v květnu 1950 generálním vikářem českobudějovické diecéze. Kapitulním vikářem byl poté od května 1952 do června 1953. Dle šetření StB pořádal *pitky, vydržoval si milenky a defraudoval církevní majetek*. Po zjištění vážných nedostatků v hospodaření se pokusil v květnu 1953 uprchnout na Západ, ale byl zadržen a odsouzen na čtyři roky odnětí svobody. Propuštěn byl v roce 1955. Poté působil jako farář na několika farnostech. Viz AMBROŽ, Pavel. *Českobudějovičtí kapitulní vikáři v dobách totality*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008.

místo internovaného biskupa Josefa Hloucha.[42] Josef Buchta měl zajistit v pondělí 3. listopadu 1952 hladký průběh Sasinova odvolání a jeho nahrazení „pokrokovým" knězem. Po dohodě s Buchtou bylo rozhodnuto, že Sasinu vystřídá kaplan Jaroslav Šubrt[43] z Týna nad Vltavou.[44] Z pohledu funkcionářů KSČ se jednalo o kněze se vstřícným poměrem ke komunistickému režimu. Sasinu měl vystřídat v Benešově nad Černou již v květnu 1951, kdy byl Sasina povolán na základní vojenskou službu, odkud se vrátil zcela nečekaně již po dvou měsících.[45]

Dne 31. října 1952 se kolem čtrnácté hodiny rozšířila v obci falešná zpráva, že místní funkcionář KSČ a JZD Václav Kučera zavolal na Sasinu bezpečnost, aby ho zatkla. Vedlo to k opětovnému srocení věřících v počtu až sto padesát osob, kteří se na MNV dožadovali písemného potvrzení, že Sasina zůstane v obci. Část jich hledala marně Sasinu, který zmizel neznámo kam. Domnívali se proto, že byl zatčen. Jelikož místní funkcionáři nedokázali situaci zvládnout a s reemigranty začali sympatizovat i ostatní obyvatelé bez rozdílu politické příslušnosti, vypravili se do Benešova nad Černou zástupce vedoucího tajemníka Krajského výboru (KV) KSČ České Budějovice Miloš Vojáček, předseda Okresního národního výboru (ONV) Kaplice Bohumil

42 Josef Hlouch (26. 3. 1902 – 10. 6. 1972) byl římskokatolický teolog, duchovní, vysokoškolský pedagog a v letech 1947–1972 devátý českobudějovický biskup. Po nástupu komunistického režimu k moci veřejně vystupoval proti její církevní politice, za což byl v letech 1952–1963 internován. Úřadu českobudějovického biskupa se ujal po ozdravném pobytu ve Františkových Lázních 9. 6. 1968. Viz KOLOUCH, František. *Milion duší. Osudy biskupa Josefa Hloucha*. Brno: Karmelitánské nakladatelství, 2013.

43 Jaroslav Šubrt (27. 5. 1922 – ?) pocházel z Košic. Po vysvěcení působil od července 1948 jako kaplan v Horní Plané a od září 1951 v Týně nad Vltavou. Dle kádrového posudku okresního církevního tajemníka *respektoval orgány lidové správy a stavěl se kladně k myšlence socialismu*. Byl členem Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP) a zúčastnil se jako delegát Velehradského výboru katolického duchovenstva v Praze 27. 9. 1951. Naproti tomu zprostředkoval v červnu 1953 útěk za Západ významnému slovenskému knězi Štefanu Náhalkovi (1916–1975) a výrazně se angažoval v komunistickým režimem pronásledovaném hnutí Křesťanské dělnické mládeže (JOC), což StB věděla nejpozději od dubna 1953. Tehdy ho chtěla českobudějovická StB zatknout, což jí ale nepovolila Hlavní správa StB, protože Šubrtova trestná činnost nebyla *dostatečně prokázána*. Na faře v Benešově nad Černou nebyl oblíben, jelikož udržoval milostný poměr s učitelkou náboženství Janou Junkovou (1933–?). Kvůli své činnosti v JOC oba uprchli v červenci 1953 do západního Německa, kde posléze uzavřeli sňatek, z něhož vzešly čtyři děti. Šubrt působil v Německu jako kazatel protestantského hnutí Gemeinden Christi a jako redaktor náboženského vysílání Rádia Luxembourg. Viz SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 292.1, inv. č. 667, kart. 372, kádrový posudek Jaroslava Šubrta, 21. 11. 1951; ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 6, návrh na ukončení rozpracování akce „Asistent", 13. 5. 1975.

44 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 14, zpráva o srocení lidu v Benešově nad Černou, 3. 11. 1952.

45 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.2, inv. č. 656, kart. 364, zpráva církevního tajemníka ONV Kaplice, 18. 8. 1951.

Novotný a tajemník Okresního výboru (OV) KSČ Kaplice Stanislav Mašek. Slova se ujal Mašek, který přítomné vyzval k rozchodu. Dav naproti tomu požadoval odvolání Vorlíčka pro jeho nepřátelský vztah k Sasinovi i zmíněné výroky.

Situace vyústila v požadavek davu, aby přítomní funkcionáři napsali prohlášení, že Sasina zůstane v Benešově nad Černou. Jelikož ale bylo o Sasinově odvolání již rozhodnuto, což obyvatelé nevěděli, sepsali s nimi přítomní funkcionáři pro uklidnění situace nicneříkající prohlášení, že ONV Kaplice nemá námitek, aby Sasina nadále působil v obci, ovšem za souhlasu vyšších církevních úřadů. Následně proto občané sepsali ještě petici, v níž požadovali Sasinovo setrvání, již byli nuceni podepsat také přítomní funkcionáři. Teprve poté se obyvatelé uklidnili a začali se rozcházet do svých domovů. Kolem půlnoci se v Benešově nad Černou objevil ještě vůz s kapitulním vikářem Josefem Buchtou, krajským náčelníkem StB Bouzkem a místopředsedou KNV Drajerem, kteří pod vlivem událostí předpokládali, že dav dokáže uklidnit pouze vikář Buchta. V obci zaznamenali klid až na hlídkování reemigrantů poblíž fary. Jelikož Sasina zmizel neznámo kam, bylo dohodnuto, aby bohoslužbu zítřejšího dne vykonal Buchta.

Celá situace se ale následujícího dne, tedy 1. listopadu 1952, ještě více přiostřila. Když totiž místní věřící zjistili, že bohoslužbu vede místo Sasiny neoblíbený kapitulní vikář Buchta, odešla řada z nich z kostela. Domnívali se totiž, že Sasina byl zatčen. Na náměstí před kostelem došlo k vypjatějšímu srocení než v předchozích dnech, do něhož se zapojilo více než dvě stě osob. Již na počátku srocení napadlo příslušníka Veřejné bezpečnosti (VB) Františka Baštýře několik žen slovenské národnosti a povalily ho na zem. Byla proto vyhlášena pohotovost a v nedalekém okresním městě Kaplici bylo soustředěno osmdesát příslušníků VB, šedesát příslušníků StB a pohotovostní oddíl Pohraniční stráže (PS).[46]

Uklidnit obyvatele v Benešově nad Černou se vypravili komunističtí poslanci Národního shromáždění František Bubník[47] (současně předseda KV KSČ České Budějovice) a Julie Prokopová-Škrabálková[48], doprovázeni zástupcem vedoucího tajemníka KV KSČ Milošem Vojáčkem. Bezpečnost jim zajišťovalo dvanáct příslušníků StB.

46 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 14, zpráva o srocení lidu v Benešově nad Černou, 3. 11. 1952.

47 František Bubník (28. 7. 1907 – 20. 12. 1973) byl český a československý politik KSČ, poválečný poslanec Ústavodárného národního shromáždění, Národního shromáždění ČSR a ČSSR a Sněmovny lidu Federálního shromáždění. VIII. sjezd KSČ z března 1946 ho zvolil členem Ústředního výboru KSČ. Před smrtí působil ve funkci prvního místopředsedy českého Ústředního výboru Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP) a ve funkci předsedy Krajského výboru SČSP v Jihočeském kraji.

48 Julie Prokopová-Škrabálková (18. 4. 1890 – 30. 7. 1966) byla česká a československá politička KSČ a poúnorová poslankyně Národního shromáždění ČSR a ČSSR. VIII. sjezd KSČ z března 1946 ji zvolil členkou Ústředního výboru KSČ a XII. sjezd KSČ z prosince 1962 členkou Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ. Od roku 1964 byla vedoucí tajemnicí Krajského výboru Národní fronty v Českých Budějovicích.

Pro případ vyhrocení celé situace projížděla v hodinových intervalech v blízkosti Benešova nad Černou motorizovaná jednotka PS v síle sto mužů připravená zasáhnout. Oběma zmíněným poslancům se podařilo přesvědčit dav, že Sasina nebyl zatčen ani povolán na vojenské cvičení, ale že *opustil vlastní národ ve spolupráci s agenty CIC* (sic), tedy že utekl na Západ.[49] Srocení obyvatel trvalo v obci téhož dne až do odpoledních hodin, načež se rozešlo. V následujících dnech došlo k posílení místní stanice SNB o deset mužů a v Kaplici mělo pohotovost dvacet příslušníků VB, deset příslušníků StB a dvě roty PS. V Benešově nad Černou panoval ale již klid, takže byla 4. listopadu 1952 přijata běžná bezpečnostní opatření. Benešovské fary se za zmizelého Sasiny ujal zmíněný Jaroslav Šubrt.[50] Řada místních se dlouho domnívala, že byl Sasina zatčen.[51]

Život na Západě

A co se vlastně stalo s pohřešovaným Sasinou? Ten měl již po prvním srocení věřících 28. října 1952 velkou obavu, jak se celá situace týkající se jeho osoby vyvine, zvláště poté, co ho 29. října vyhledal benešovský poštovní zřízenec Ondřej Haláček[52]. Ten se ze své pozice doručovatele se Sasinou velmi dobře znal již od jeho příchodu do Benešova nad Černou v říjnu 1948. Haláček, jenž údajně vyslechl telefonický rozhovor předsedy místní organizace KSČ v Benešově nad Černou Bohumila Smetany s ONV Kaplice, ho přišel varovat před hrozícím nebezpečím a nabídl mu pomoc při útěku na Západ. Oba muži se domluvili, aby Sasina v případě akutního ohrožení odešel k asi pět kilometrů vzdálenému Polžovu[53], kde měl na Haláčka počkat.

49 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 14, zpráva o srocení lidu v Benešově nad Černou, 3. 11. 1952.

50 Tamtéž, zpráva o srocení lidu v Benešově nad Černou, 3. 11. 1952.

51 SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 290.3, inv. č. 659, kart. 365, situační zpráva za měsíc listopad 1952, 1. 12. 1952. Obecně se veřejnými protesty v tomto období věnuje ve své studii historik Oldřich Tůma, viz TŮMA, Oldřich. Demonstrace a protesty: projevy a podoby hromadného rezistenčního chování ve veřejném prostoru. In: VILÍMEK, Tomáš; TŮMA, Oldřich (eds.). *Projevy a podoby protirežimní rezistence v komunistickém Československu 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, s. 11–52.

52 Ondřej Haláček (22. 11. 1911 – ?) pocházel ze Soběnova. Do února 1948 byl členem Československé strany národně socialistické (ČSNS). Byl ženatý. Mimo Sasiny pomohl odejít na Západ také slovenskému knězi Štefanu Náhalkovi (1916–1975) v červnu 1953, jehož za ním poslal farář Jaroslav Šubrt. V červenci 1953 uprchl přes Rakousko do západního Německa, odkud v roce 1956 odešel za svým strýcem do USA. Viz ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 11, důvodová zpráva, 22. 11. 1957.

53 Dnes již neexistující osada zaniklá v souvislosti s odsunem sudetských Němců. Její německý název byl Pilsenschlag. Nacházela se v zeměpisných souřadnicích: šířka N (Y) – 48.69661, délka E (X) – 14.61950. Viz *Zaniklé obce a objekty* [online]. [Cit. 2018-09-30.] Dostupné z: www.zanikleobce.cz.

Již zanedlouho byl Sasina v pátek 31. října 1952 kolem čtrnácté hodiny ve škole při vyučování náboženství upozorněn, že se „něco chystá". Okamžitě proto opustil školu. Na smluveném místě se večer od Haláčka dozvěděl o novém srocení obyvatel. Haláček ho poté odvedl do nedaleké obce Černé Údolí, kde přesvědčil svého známého místního sudetského Němce Jana (Johanna) Endlwebera[54], aby Sasinu převedl do Rakouska. Tam ho Endlweber odvedl ještě tu noc za pomoci Haláčka poblíž Žofínského pralesa přes Novohradské hory.[55] Při loučení požádal Sasina Haláčka, aby vyřídil věřícím, že je nechtěl opustit, ale že byl k útěku donucen hrozícím zatčením.[56] K hladkému přechodu výrazně pomohla také skutečnost, že uvedený úsek nebyl ještě zabezpečen nechvalně proslulým drátěným zátarasem opatřeným vodiči s vysokým napětím, jenž byl ve výstavbě.[57] Endlweber zde viděl pouze připravené kůly k budoucímu plotu.[58]

Na rakouské straně nebyl Sasina ještě v bezpečí. Nacházel se totiž v sovětské okupační zóně. Ani zde ho štěstí neopustilo a podařilo se mu dojít do nedaleké pohraniční obce Sankt Martin, kde v místním hostinci prodal své hodinky, aby měl na vlak do Vídně. Díky Dušičkám a množství lidí navštěvujících hřbitovy nebyl nijak nápadný ani cestou do Vídně.[59] V rakouském hlavním městě získal azyl u své známé odsunuté sudetské Němky z Benešova nad Černou Anny Klementové a později v Ústředním domě Charity, nacházejícím se v americké okupační zóně Vídně, kde mu jako uprchlíkovi poskytli základní pomoc (spodní prádlo, mýdlo, zubní kartáček, holicí potřeby apod.). Od 7. listopadu 1952 pak bydlel v domě řeholnic na Kaiserstrasse. Během pobytu ve Vídni ho kontaktoval místní dopisovatel Rádia Svobodná Evropa (RSE). Tomu Sasina poskytl rozhovor o církevních poměrech v Československu, JZD v Benešově nad Černou a místních funkcionářích KSČ.[60]

Ve Vídni ovšem došlo k nenápadné události, která v následujícím roce Sasinovi výrazně ovlivnila život. Koncem listopadu 1952 ho totiž vyhledal jistý Ing. Kolman, kterého za ním poslal Karel Jentscher, jenž s ním chtěl mluvit. O Sasinově útěku se přitom dozvěděl z dopisu své ženy. Ve společnosti Kolmana odjel Sasina za pomo-

54 Jan (Johann) Endlweber (6. 11. 1906 – ?) pocházel z rodiny drobného zemědělce z Černého Údolí. Jako dlouholetý komunista byl za války krátce vězněn v Buchenwaldu, později bojoval na východní frontě v trestním oddílu. Po válce nebyl jako antifašista odsunut a pracoval jako lesní dělník. Byl ženatý s Marií Soukupovou (1919–?), s níž měl tři děti. Viz ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Endlweber, výpověď Jana Endlwebera, 22. 8. 1953.

55 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 30. 9. 1953.

56 Tamtéž, výpověď Stanislava Sasiny, 22. 10. 1953.

57 SLAVÍK, Tomáš. Ženijnětechnická opatření na příkladu 15. českobudějovické pohraniční brigády v letech 1951–1955. In: VANĚK, Pavel a kol. (eds.). *Ochrana státní hranice 1948–1955*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2013, s. 24–34.

58 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Endlweber, výpověď Jana Endlwebera, 3. 9. 1953.

59 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 1. 12. 1953.

60 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 19. 9. 1953.

ci zfalšovaného rakouského občanského průkazu na jméno Thomas KLAUDIUS, který dostal od Kolmana, přes sovětskou okupační zónu do Salcburku, odkud přešel do bavorského Rosenheimu, kde se ubytoval v místním sirotčinci. Za několik dní se zde sešel s Jentscherem, jenž se ho vyptával na svou ženu a děti a druhý den ho pak seznámil s jistým dr. PASTOREM (jedná se pravděpodobně o krycí jméno), mluvícím plynně německy a spisovně česky, který se mu představil jako pracovník blíže neurčené „koordinované protišpionážní zpravodajské služby".[61] Toho měl Sasina na základě jeho dotazů zpravit o továrnách ve Velešíně a v Kaplici, o výstavbě lipenské přehrady a do mapy mu zakreslil umístění továren a kasáren v Českých Budějovicích.

Během pobytu v Rosenheimu se Sasina přihlásil do uprchlického tábora v Oberschleissheimu u Mnichova. Jelikož chtěl odcestovat do Říma, musel se jako československý státní příslušník přihlásit v táboře Valka u Norimberka. Ve Valce se zdržel jeden den, kdy s ním byla provedena registrace a tzv. screening. Poté si podal na norimberském policejním ředitelství žádost o vycestování do Itálie. Na potřebné povolení a doklady čekal v Rosenheimu až do konce ledna 1953, kdy odjel do Říma.[62]

O nově příchozího kněze uprchlého z komunistického Československa se zajímali někteří lidé z vedení katolické církve, kteří postrádali aktuální informace o osudu katolické církve v této totalitou sžírané zemi. Již krátce po příjezdu do „Věčného města" se Sasina sešel v únoru 1953 s úředníkem vatikánského státního úřadu Corradem Bafilem[63], jemuž na jeho žádost vypověděl okolnosti svého útěku a o vztahu komunistického režimu ke katolické církvi.[64] Na Bafileho výzvu poté sepsal dvacetistránkovou zprávu v němčině o církevních poměrech v Československu a později ještě osmistránkový elaborát o životě běžné české farnosti.[65]

Pobyt v Římě Sasina využil k úspěšnému dokončení doktorandského studia z teologie. Ve zkrácené době studium završil 2. července 1953. Dizertační práci obhájil na téma „O pohoršení".[66] Poté vypomáhal jako kaplan v římském kostele Natività di Nostro Signore Gesù Cristo. Během svého pobytu v Římě se pod vlivem vicerektora Nepomucena Josefa Bezdíčka (1902–1972) rozhodl odejít do Brazílie, kde

61 Z dostupných materiálů uložených v ABS týkajících se činnosti americké, britské, francouzské a západoněmecké rozvědky se nedá přesvědčivě zjistit, o jakou zpravodajskou službu a jejího pracovníka se jednalo. Dle domněnky StB mohlo jít o pracovníka americké zpravodajské služby, případně o zpravodajce Gehlenovy organizace pracující pod kontrolou americké CIA, z níž se v dubnu 1956 zrodila západoněmecká zpravodajská služba Bundesnachrichtendienst (BND). Viz ABS, kartotéka „Akce 48", karta č. 1433, vyhodnocení vyšetřovacího spisu arch. č. V-685 MV; ABS, f. Z, sign. Z-10-V-67, sv. 4, heslo Sasina Stanislav.

62 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 5. 9. 1953.

63 Corrado Bafile (4. 7. 1903 – 3. 2. 2005) byl italský římskokatolický kněz, kardinál a vatikánský diplomat.

64 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 21. 8. 1953.

65 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 20. 8. 1953.

66 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 14. 8. 1953.

byl nedostatek kněží.[67] Dle agenturního zjištění ho Bezdíček údajně popichoval, že *jako farář utekl a opustil ovečky* nebo že si v Římě *sedí pěkně v teple, dělá doktorát, zatímco kněží v ČSR jsou zavíráni*, což Sasina považoval za osobní selhání.[68]

Osudová cesta do Čech

Odchodem Stanislava Sasiny do vzdálené Brazílie by se odvíjel zcela jiný příběh. Opět ale zasáhl osud, který tomu chtěl jinak. V květnu 1953 se totiž Sasina dozvěděl v Římě od tamní františkánky Martiny Antonie Hejlové (?–1955), s níž se znal již od svého prvního pobytu v Římě, že se zhoršila tuberkulóza jeho matky (trpěla jí od roku 1945). O této skutečnosti se jí zmínil ve svém dopise známý Sasinových rodičů farář Josef Hejl[69] z Lašovic poblíž Předbořic, jenž si se svou sestrou nepravidelně dopisoval a informoval ji tak i o novinkách z rodného kraje.[70]

Sasinu v Římě velmi trápilo, že se před svým útěkem na Západ nemohl rozloučit se svými rodiči, především s matkou. Před odchodem do Brazílie se proto odhodlal k velmi odvážnému plánu je navštívit, aby se s nimi ještě naposledy viděl a současně matce přinesl potřebný lék.[71] Napsal proto dopis Josefu Hejlovi pod smyšleným jménem s dotazem, jaký lék by jeho matce pomohl.[72] Dopis ale zůstal bez odpovědi, ačkoli na něj Hejl odepsal.[73] Na základě jiného doporučení si ale Sasina mezitím opatřil streptomycin.[74] K odvážnému plánu navštívit své rodiče by se ale Sasina pravděpodobně neodhodlal, kdyby nebylo právě Karla Jentschera, jenž měl, jak víme, s přechody hranice zkušenosti a na něhož se rovněž obrátil svým dopisem. Ten totiž přislíbil Sasinovi pomoc a navrhl mu obstarat potřebné doklady, aby se mohl v Československu volně pohybovat.[75]

V polovině července 1953 nastoupil Sasina očekávanou dovolenou. Po vyřízení potřebných dokladů na rakouském a německém konzulátě se vypravil vlakem

67 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 9. 8. 1953.

68 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 14. 8. 1953.

69 Josef Hejl (1. 8. 1891 – 28. 2. 1960) pocházel z rodiny drobného zemědělce z Kotýřiny. Po vysvěcení na kněze v červnu 1916 působil jako farář na několika místech v jižních nebo středních Čechách: v Záboří u Blatné, Vacově u Vimperku, v Bělčicích, Hvožďanách a od září 1933 v Lašovicích. V souvislosti s případem Stanislava Sasiny ho rozpracovávala StB. Zatčen byl až v dubnu 1957 a 15. 7. 1957 byl odsouzen Krajským soudem v Českých Budějovicích za podvracení republiky na 20 měsíců odnětí svobody. Po odvolání krajského prokurátora mu byl trest zvýšen na 2,5 roku. Propuštěn byl na podmínku 29. 10. 1959. Viz ABS, f. CB-V, arch. č. V-619 ČB.

70 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Josefa Hejla, 8. 10. 1953.

71 Tamtéž, výpověď Stanislava Sasiny, 9. 8. 1953.

72 Tamtéž, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 12. 10. 1953.

73 Tamtéž, osobní spis Sasina, výpověď Josefa Hejla, 8. 10. 1953.

74 Tamtéž, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 12. 10. 1953.

75 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 16. 9. 1953.

do Rosenheimu, kde se opět ubytoval v sirotčinci. V Římě přitom zalhal, že jede do rakouského Agsbachu navštívit svého předchůdce z Benešova nad Černou, odsunutého sudetského faráře Rudolfa Wastla. S Jentscherem se sešel 17. července 1953, kdy mu zopakoval své pevné rozhodnutí navštívit svoji matku. Druhý den vyhledal Sasinu Jentscher ve společnosti zmíněného dr. PASTORA, jenž mu přislíbil falešné doklady, současně ho upozornil na velké riziko jeho plánu. Jelikož ale *falešné občanské průkazy neobstarávají pro osoby, které by jezdily jen na výlety*, požadoval po něm PASTOR, aby se na oplátku pokusil získat v Československu zpravodajské informace a spolupracovníky.[76] Dle agenturního zjištění požadoval PASTOR zprávy *týkající se letišť, pracháren, kasáren a ministerstev, zvláště jejich polohy*.[77]

Sasina byl PASTOROVÝMI požadavky překvapen. Vzhledem ke své touze vidět ještě naposledy své rodiče a přinést matce potřebný lék mu přislíbil pomoc. Přistoupil proto ihned k absolvování zkráceného třídenního zpravodajského kurzu. Na kvalitnější zaškolení, které by dle PASTORA zabralo nejméně tři týdny, nebyl vzhledem k přesně vymezené dovolené čas. Do Říma se měl totiž Sasina vrátit již 1. srpna 1953. PASTOR ho školil ve výrobě a používání neviditelného inkoustu, ve způsobu fotografování dokumentů, v šifrování a dešifrování zpráv, v budování mrtvých schránek apod. Ze školení si Sasina dělal zápisky, jež PASTOR ofotografoval a předal mu je na konci školení na čtyřech miniaturních snímcích, které si vzal s sebou do Československa.[78]

Během školení musel Sasina oznámit PASTOROVI jména spolehlivých osob, jež slíbil zapojit do zpravodajských úkolů. Dle PASTORA nebyl ale seznam závazný a Sasina se mohl rozhodnout až na místě dle aktuální situace, koho se pokusí získat pro zpravodajskou práci.[79] Každé z uvedených osob přidělil Sasina dle instrukcí trojmístnou krycí značku, kterou měli v případě získání ke spolupráci podepisovat své zprávy. Sasina počítal s poštovním zřízencem Ondřejem Haláčkem (krycí značka SEK), se svým známým nástupcem na faře knězem Jaroslavem Šubrtem (DEH), učitelem Janem Vlachem[80] ze Sulíkova u Blanska (LUS), učitelem Stanislavem

76 Tamtéž, výpověď Stanislava Sasiny, 12. 9. 1953.

77 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 14. 8. 1953.

78 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

79 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 12. 8. 1953.

80 Jan Vlach (5. 3. 1921 – ?) pocházel ze zemědělské rodiny z Horní Rozsíčky. Od roku 1946 učil v Terčí Vsi a od roku 1947 v Loučovicích. V srpnu 1948 se neúspěšně pokusil odejít na Západ. Po propuštění z vyšetřovací vazby učil na obecné škole v Kaplici a v letech 1949–1951 na obecné škole v Benešově nad Černou. Poté působil jako řídící učitel na obecné škole v Sulíkově. Na jaře 1950 se spolupodílel na převedení československého generála Jana Studlára (1896–1969) a jeho ženy Marie na Západ. Byl ženatý, otec dvou dětí. Viz ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vlach, výpověď Jana Vlacha, 22. 8. 1953.

Dvořákem[81] z Petříkova u Trhových Svinů (RAK), knězem Antonínem Rohem[82] z Kardašovy Řečice (ACH) a na základě Jentscherova návrhu s Karlem Sigmundem[83] z Borovan (JED). Jelikož PASTOR požadoval také informace z poštovní přepravy zásilek a o cenzuře, slíbil je Sasina získat od zmíněného Haláčka, případně Haláčkovým prostřednictvím od vedoucí pošty v Benešově nad Černou Růženy Likavcové (CEV).

Na závěr školení obdržel Sasina od PASTORA padělaný československý občanský průkaz na jméno Josef HÁCHA, učitel z Českých Budějovic, kompas československé výroby, výstřižky map jižních Čech a protilehlého rakouského pohraničí, peníze v částce 1 400 Kčs v nové měně (dalších 900 Kčs získal výměnou lir), 30 marek na cestu přes Německo a Rakousko a západoněmecké izolované kleště s gumovými rukavicemi zn. Pirelli, pomocí nichž se měl prostříhat pohraničním drátěným zátarasem, jenž byl mezitím v místě plánovaného přechodu zřízen.[84] Sasina se ale překonání drátěného zátarasu obával, tak mu PASTOR slíbil převaděče.[85]

Ačkoli chtěl Sasina vzít s sebou také streptomycin pro svou matku a některé drobné dárky z Říma jako růženec, kovový křížek nebo církevní obrázky, PASTOR mu to zakázal, aby ho uvedené věci neprozradily v případě kontroly při cestě z jižních Čech do středočeských Předbořic, že přichází ze Západu. Instrukce ke zpravodajské práci

81 Stanislav Dvořák (30. 4. 1922 – 1. 10. 2000) pocházel z Českých Budějovic z rodiny zřízence drah. Na národní školu do Petříkova přišel začátkem školního roku 1951 z Klení u Benešova. Na jaře 1950 zorganizoval útěk na Západ československého generála Jana Studlára (1896–1969) a jeho ženy Marie. Byl ženatý a otcem dvou dětí. Viz ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Dvořák.

82 Antonín Roh (8. 9. 1916 – 21. 8. 1978) pocházel z rodiny drobného rolníka z Pacova. Po maturitě studoval v letech 1936–1943 v Římě filozofii a teologii. Poté působil v Písku jako druhý kaplan. Po válce byl v roce 1945 jako duchovní velmi krátce v Prachaticích a následně jako kaplan na faře při kostele sv. Jana Nepomuckého v Českých Budějovicích. Od 1. 8. 1947 do září 1948 byl písařem na konzistoři v Českých Budějovicích, načež administroval faru v Dolním Bukovsku. V září 1949 byl zatčen za čtení pastýřských listů a odsouzen 7. 11. 1950 Státním soudem v Praze na 3,5 roku odnětí svobody. Propuštěn byl na prezidentskou amnestii v prosinci 1951. Od ledna 1952 vykonával své kněžské poslání jako administrátor fary v Kardašově Řečici. Opět byl zatčen 31. 3. 1953 v souvislosti s dopadením kurýrů a převaděčů Jaroslava Kasky (1925–2004) a Jana Maška (1923–2011), jelikož měl s nimi krátce před svým prvním zatčením v září 1949 domluveno, že ho převedou na Západ. Odsouzen byl Krajským soudem v Českých Budějovicích 27. 4. 1954 za velezradu na 12 let odnětí svobody. Viz. ABS, f. CB-V, arch. č. V-90 ČB a V-884 ČB.

83 Karel Sigmund (15. 10. 1916 – 12. 2. 1997) pocházel z mlynářské rodiny z Třebče u Trhových Svinů. Po válce byl národním správcem na pile v Benešově nad Černou. V roce 1950 se přestěhoval do Borovan, kde hospodařil na usedlosti manželčiných rodičů. Byl ženatý s Marií Koubovou, s níž měl dvě děti. Viz ABS, f. CB-V, arch. č. V-534 ČB, sv. 2, výpověď Karla Sigmunda, 28. 2. 1956.

84 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 9. 8. 1953.

85 Tamtéž, výpověď Stanislava Sasiny, 12. 9. 1953.

ani předměty sloužící k přechodu hranice by v tu dobu již u sebe neměl, jelikož by je zanechal v jižních Čechách. Zmíněný lék s dárky se tedy Sasina rozhodl poslat své matce poštou až po úspěšném návratu z Československa. Vše proto uschoval v sirotčinci. Při loučení 21. července 1953 mu PASTOR sdělil, že mnohem důležitější než splněný zpravodajský úkol bude jeho bezpečný návrat. Doslova mu řekl, aby *se zase vrátil zpět, třeba beze zpráv nebo že by nikoho nezískal*.[86]

Do Československa pronikl Sasina opět Novohradskými horami v blízkosti potoka Černá v noci z 22. na 23. července 1953. K místu přechodu se dostal vlakem přes Salcburk a Linec a poté autobusem do Sankt Martinu. K pohybu v sovětské okupační zóně Rakouska mu opět sloužil padělaný průkaz na jméno Thomas KLAUDIUS. Drátěný zátaras překonal pomocí žebříku, který s sebou přinesl slíbený převaděč, jenž se k němu připojil za Sankt Martinem.[87] Poté se již bez převaděče opatrně přesunul do Černého Údolí, kde kolem páté hodiny ráno 23. července 1953 zaklepal na okno manželům Endlweberovým, které po vpuštění do domu požádal o úkryt. Na jejich otázku, proč se vrátil, jim sdělil, že přišel navštívit svoji matku. Manželé Endlweberovi ho ukryli na seníku. Gumové rukavice s izolovanými kleštěmi schovali v nepoužívaném včelíně, aby je mohl použít při zpáteční cestě.[88]

Sasinův plán byl velmi jednoduchý. S žádostí o pomoc se splněním zpravodajského úkolu se chtěl obrátit na Ondřeje Haláčka a předat mu instrukce. Také uvažoval nad krátkodobým úkrytem na faře v Benešově nad Černou u faráře Jaroslava Šubrta, jehož PASTOROVI také označil za spolehlivého. V Itálii se totiž počátkem července 1953 náhodou sešel s významným slovenským knězem Štefanem Náhalkou, jenž mu pověděl, že mu útěk na Západ u Haláčka zprostředkoval právě Šubrt.[89] Poté chtěl Sasina odjet pomocí veřejné dopravy za svými rodiči do Předbořic a následně se vrátit stejnou cestou zpět na Západ. Od manželů Endlweberových se ale dozvěděl, že několik dní před jeho příchodem uprchl Haláček spolu s Jaroslavem Šubrtem a několika dalšími lidmi do Rakouska.[90]

86 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 9. 8. 1953.

87 Tamtéž.

88 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Endlweberová, výpověď Marie Endlweberové, 25. 8. 1953.

89 Tamtéž, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 30. 9. 1953.

90 Jaroslav Šubrt uprchl na Západ v noci z 19. na 20. 7. 1953 spolu s Ondřejem Haláčkem, Ernou Sadílkovou, Stanislavou Sedláčkovou, Jindřichem Jindrou, Janou Junkovou a Jiřím Máchou. Na Západ odešli ze strachu ze zatčení za činnost v komunistickým režimem pronásledovaném hnutí Křesťanské dělnické mládeže (JOC). Dle agenturního zjištění se všichni dostali po překročení hranice vlakem do Vídně a odtud do Lince. Překonat hranici do Rakouska pomohli skupině Haláčkovi místní známí z Blanska u Kaplice František Vejsa a Jan Pils. Viz ABS, f. MV-H, arch. č. H-384 MV, sv. 6, zpráva zahraničního spolupracovníka „Hotárka" o uprchlících z Českobudějovicka, 14. 9. 1953; ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 3, výpověď Františka Vejsy, 9. 10. 1953.

Zmíněná informace znamenala pro Sasinu zhroucení jeho plánů.[91] Po krátkém přemýšlení si nechal prostřednictvím Endlweberova desetiletého syna zavolat Markétu Jentscherovou, která ho v Černém Údolí vyhledala ještě téhož dne po poledni. Sasina jí vyřídil pozdrav od jejího manžela, a jelikož se potřeboval vzdálit co nejdále do vnitrozemí, požádal ji o zajištění krátkodobého úkrytu ve Velešíně u faráře Ladislava Vichra[92], případně v Borovanech u Karlem Jentscherem doporučeného Karla Sigmunda, jehož ale tak dobře neznal. I jí uvedl jako důvod návratu návštěvu své matky.[93] Do zmíněných obcí se chtěl Sasina přesunout především z toho důvodu, že v okolí Benešova nad Černou probíhalo, jak zjistil od manželů Endlweberových, intenzivní pátrání po zmizelém Haláčkovi a Šubrtovi a že by ho mohl poznat některý z místních obyvatel.[94]

Markéta Jentscherová se za farářem Ladislavem Vichrem vypravila hned druhý den ráno 24. července 1953. Ačkoli se Vichrovi prokázala Sasinovým vlastnoručně napsaným dopisem, Vichr ji rázně odmítl a pohrozil, že vše ohlásí. Domníval se totiž, že se jedná o provokaci.[95] Druhý den pak skutečně z opatrnosti oznámil na MNV ve Velešíně, že po něm *neznámá žena požadovala pomoc pro benešovského faráře*.[96] Jeho udání se dostalo až na StB v Českých Budějovicích, kde se ale domnívali, že se týká právě zmizelého Jaroslava Šubrta.[97] Jentscherová poté odjela přes České Budějovice do Borovan, kde požádala Karla Sigmunda, zda by u sebe neubytoval na dva dny faráře Sasinu, který se tajně vrátil do Československa navštívit svoji matku. Sigmund to zpočátku odmítl. Na zásah své ženy Marie se ale obměkčil a zajistil Sasinovi

91 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 18. 8. 1953; NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

92 Ladislav Vichr (21. 6. 1911 – 12. 1. 1976) pocházel z Horní Cerekve z živnostenské rodiny. Na faře ve Velešíně působil od roku 1940. U věřících byl velmi oblíben pro společenskou povahu. Okresní církevní tajemník ho označoval za nejagilnějšího *pastýře svých oveček*, jehož kostel ve Velešíně je nejnavštěvovanějším v okrese. Viz SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 292.1, inv. č. 667, kart. 372, kádrový posudek Ladislava Vichra, 11. 4. 1952.

93 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Jenscherová, výpověď Markéty Jentscherové, 10. 9. 1953.

94 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 14. 8. 1953; NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 15. 7. 1969.

95 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Jenscherová, výpověď Markéty Jentscherové, 10. 9. 1953.

96 ABS, f. Agenturní svazky – České Budějovice (f. CB-TS), arch. č. TS-13292 ČB, Kazimír – prostudování materiálů – výsledek, 3. 5. 1955.

97 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, Kazimír – prostudování materiálů – výsledek, 3. 5. 1955.

krátkodobé ubytování u svých sousedek Anastázie Vaňkové a Anny Filípkové, obývající rodinný domek čp. 229.[98]

Ihned poté se Sigmund vypravil s Jentscherovou na půjčeném motocyklu za Sasinou k manželům Endlweberovým do Černého Údolí. Při setkání se Sasina od Jentscherové dozvěděl o jejím neúspěšném jednání s Vichrem, který ho svým postojem velmi zklamal, a od Sigmunda o zajištěném úkrytu v Borovanech. Kvůli většímu bezpečí se všichni tři domluvili, že se spolu sejdou téhož dne až ve večerních hodinách za Benešovem nad Černou poblíž Valtéřova. Na místo setkání šel Sasina pěšky přes les s Jentscherovou. Aby nezabloudili, doprovodil je Endlweber, jemuž dal Sasina za pomoc 400 Kčs. Na místě setkání čekal již Sigmund, jenž Sasinu odvezl do Borovan, zatímco Jentscherová odešla pěšky domů do nedalekého Benešova nad Černou.[99]

V Borovanech

V malebné jihočeské obci v Borovanech se Sasinovi podařilo získat u zmíněných žen bezpečný úkryt. Od první chvíle v něm intenzivně přemýšlel, jakým způsobem splní svůj slib daný PASTOROVI, a těšil se, že opět uvidí své rodiče. V prvé řadě ale musel zabránit velešínskému knězi Ladislavu Vichrovi, aby nahlásil jeho přítomnost v Československu. Hned druhý den, 25. července 1953, ráno proto vyslal Anastázii Vaňkovou za svým známým místním knězem Janem Sukdolem[100] s prosbou, aby za ním zašel. Předpokládal, že Vichr bude mít k Sukdolovi větší

98 Obě ženy obývaly uvedený dům od roku 1945, postavily si ho za společně ušetřené peníze na pozemku patřícím strýci Anastázie Vaňkové. Anastázie Vaňková (7. 4. 1901 – 5. 3. 1976) pocházela z nemanželské rodiny. Matka jí zemřela, když jí byl jeden rok. Vychovával ji strýc Josef Vaněk, malozemědělec ze Štipoklas. Vaňková vychodila osm tříd obecné školy, současně vypomáhala svému strýci s hospodářstvím. Od roku 1920 až do roku 1945 pracovala jako pomocná síla v kampeličce v Modré Hůrce, kde se v roce 1928 seznámila s Annou Filípkovou. Anna Filípková (13. 6. 1907 – ?) pocházela z malozemědělské rodiny ze čtyř dětí. Po vychození školy pomáhala na hospodářství svého otce, posléze u různých hospodářů. Naposledy a nejdéle působila jako služebná na faře v Modré Hůrce. Po smrti Vaňkové v roce 1976 prodala Filípková uvedený domek a odešla do domova důchodců ve Vodňanech. Viz ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Filípková, výpověď Anny Filípkové, 21. 8. 1953; ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vaňková, výpověď Anastázie Vaňkové, 18. 9. 1953; AA, sdělení Romana Josefíka, 2. 2. 2018.

99 ABS, f. CB-V, arch. č. V-534 ČB, sv. 2, výpověď Karla Sigmunda, 2. 3. 1956.

100 Jan Sukdol (22. 2. 1893 – 2. 1. 1969) pocházel ze zemědělské rodiny z Úsilného. Na kněze byl vysvěcen 4. 6. 1916. V Borovanech působil od roku 1918 jako kaplan a od roku 1945 jako děkan. Do února 1948 byl organizován v lidové straně. U obyvatel farnosti se těšil velké oblibě. Dle hodnocení okresního církevního tajemníka patřil k „nejreakčnějším" kněžím okresu Trhové Sviny *plně oddaným Vatikánu*. Viz ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 1, ustanovka Jana Sukdola, 11. 8. 1953; SOA Třeboň, f. Krajský národní výbor České Budějovice 1949–1960, sign. 292.1, inv. č. 667, kart. 372, kádrový posudek Jana Sukdola, nedat.

důvěru než k neznámé Jentscherové. Překvapený Sukdol vyhledal Sasinu téhož dne odpoledne, kdy mu také přinesl požadovaný breviář ke sloužení mše svaté.[101] Během schůzky se spolu oba kněží bavili o aktualitách z církevní oblasti (o stupňujícím se útlaku církve, věznění některých kněží apod.), především z jižních Čech.[102] Jan Sukdol se vypravil za Ladislavem Vichrem do Velešína následujícího dne, 26. července 1953. Dozvěděl se od něj ale velmi nepříjemnou zprávu, že ten již návštěvu Jentscherové nahlásil na místním MNV, jelikož ji mylně považoval za provokaci.[103]

Stanislav Sasina se Sukdolovi pravděpodobně po celou dobu svého ukrývání v Borovanech nesvěřil, jaký zpravodajský úkol slíbil vykonat. Sukdol ale i tak musel přinejmenším tušit, že co Sasinovi poví, dozví se po jeho návratu do Říma tamější církevní kruhy. Proto také pravděpodobně poslal za Sasinou do jeho úkrytu 28. července 1953 sestru českobudějovického biskupa Josefa Hloucha Anežku Cejpkovou[104], která náhodou vyhledala Sukdola téhož dne během své návštěvy Českých Budějovic, kam se vypravila z Olomouce pro některé osobní věci svého bratra. Z krátkého, asi desetiminutového rozhovoru s Cejpkovou zjistil Sasina zběžné informace o Hlouchovi, internovaném tou dobu v Myštěvsi u Nového Bydžova.[105]

Co se týče Sasinova plánu týkajícího se návštěvy jeho rodičů ve středočeských Předbořicích, svoji původní myšlenku vypravit se za nimi veřejnou dopravou zavrhl po rozhovoru s Markétou Jentscherovou, jelikož ta poukazovala na to, že by ho mohl někdo poznat i přes držení falešného občanského průkazu a lehce pozměněný vzhled (měl jiný účes a byl bez brýlí). Sasina tedy uvažoval o někom, kdo by ho do Předbořic odvezl. Vzpomněl si na svého známého poručíka Jana Bláhu[106] z Českých Budějovic, o kterém věděl, že vlastní motocykl, a pokusil se ho kontaktovat pomocí Karla Sigmunda.[107] Ten se o to sice pokusil a Bláhu vyhledal v jeho bydlišti

101 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sukdol, výpověď Jana Sukdola, 30. 8. 1953.

102 Tamtéž, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 9. 8. 1953.

103 Tamtéž, osobní spis Sukdol, výpověď Jana Sukdola, 30. 8. 1953.

104 Anežka Cejpková (24. 2. 1911 – ?) pocházela z Lipníku na Třebíčsku. Po ukončení povinné školní docházky absolvovala čtyřletou obchodní akademii a až do roku 1930 pracovala na berní správě v Olomouci. V roce 1930 se provdala za Františka Cejpka a od té doby byla v domácnosti. Po smrti svého muže v roce 1965 se v roce 1967 provdala za olomouckého lékaře MUDr. Josefa Kazdu. Viz ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Cejpková, výpověď Anežky Cejpkové, 23. 9. 1953; NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Anežky Kazdové-Hlouchové, 7. 7. 1969.

105 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Cejpková, výpověď Anežky Cejpkové, 14. 9. 1953.

106 Vzhledem k absenci data narození se nepodařily zjistit o Janu Bláhovi bližší údaje.

107 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

v Českých Budějovicích, ale nezastihl ho. Posléze si Sigmund vše z obavy rozmyslel a Sasinovi průběžně tvrdil, že Bláhu nemůže zastihnout.[108] Zdali by se Sasina pokusil získat Bláhu také k obstarání zpravodajských informací či přímo ke zpravodajské práci, je těžké zodpovědět. Samotný Sasina takovou možnost ve svých výpovědích popíral.

Ve věci zpravodajského úkolu daného PASTOREM Sasina původně počítal, jak víme, s Ondřejem Haláčkem, jenž ale krátce před jeho příchodem odešel na Západ.[109] Také zjistil, že farář Antonín Roh, jehož rovněž označil PASTOROVI za „spolehlivého", je od jara 1953 ve vyšetřovací vazbě. Po krátkém přemýšlení se rozhodl obrátit o pomoc na svou dlouholetou známou Zdeňku Koukolovou[110], členku českobudějovické stanice Apoštolátu Třetího řádu sv. Františka[111]. I v roce 1969 potvrdil, že si od ní sliboval přinejmenším získání informací o pronásledování katolické církve.[112] Kontaktoval ji opět prostřednictvím faráře Jana Sukdola, který jí zanechal 27. července 1953 vzkaz v českobudějovickém obchodě Charity.[113] K Sasinovi, jenž mezitím vyhotovil pomocí lupy několik kopií PASTOROVÝCH instrukcí, jež si přinesl na čtyřech miniaturních snímcích, ji přivedla Sukdolova hospodyně Marie Brůžková (1923–?) 29. července 1953.[114]

Po přivítání a běžných dotazech týkajících se církevního života v Českých Budějovicích požádal Sasina Koukolovou, zda by pro něj neopatřovala různorodé zprávy a nezjistila, zda knihkupectví mohou legálně posílat knihy a časopisy do zahraničí. Také ji žádal o pomoc při zajištění zpáteční cesty do Rakouska v prostoru Horní Strop-

108 ABS, f. CB-V, arch. č. V-534 ČB, sv. 2, výpověď Karla Sigmunda, 3. 3. 1956.

109 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

110 Zdeňka Koukolová (7. 11. 1930 – ?) pocházela z živnostenské rodiny z Českých Budějovic. Po absolvování ošetřovatelského kurzu pracovala jako zdravotní sestra v Horní Stropnici, Opařanech a v českobudějovické krajské nemocnici. Do Apoštolátu Třetího řádu sv. Františka vstoupila v roce 1948. V souvislosti se zatčením Stanislava Sasiny v létě 1953 z řádu vystoupila a provdala se za poddůstojníka československé armády Františka Baštu. Viz ABS, f. MV-H, arch. č. H-386 MV, sv. 2, ustanovka Zdeňky Koukolové, 20. 8. 1953; ABS, f. MV-H, arch. č. H-386 MV, sv. 2, výpis z archivního materiálu, 11. 4. 1978.

111 Jedná se o řeholní společenství přidružené k řádu sv. Františka založené v Praze v roce 1927 františkánem PhDr. Janem Evangelistou Urbanem (1901–1991). Úkolem společenství bylo provádět evangelizaci společnosti spolu se sociální a zdravotní službou. Viz VENTURA, Václav. *Jan Evangelista Urban. Život a dílo. Sonda do dějin české a moravské spirituality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.

112 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969; ABS, f. MV-H, arch. č. H-386 MV, sv. 2, výpověď Zdeňky Koukolové, 22. 8. 1953.

113 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sukdol, výpověď Jana Sukdola, 22. 9. 1953.

114 Tamtéž, osobní spis Brůžková, výpověď Marie Brůžkové, 22. 9. 1953.

nice, kde měla mít Koukolová známé, aby nemusel jít na Západ stejnou cestou, kudy do Československa přišel. Obával se totiž, že uvedený úsek je již pečlivěji střežen.[115]

Zdeňka Koukolová se ale na něco tak nebezpečného, jako bylo podávání zpráv, necítila a musela si vše rozmyslet. Po poradě se svou nadřízenou z českobudějovické stanice Apoštolátu Josefou Damiánou Světlíkovou[116] pomoc Sasinovi nakonec odmítla, aby neohrozila existenci řádu.[117] Aby byla Sasinovi alespoň nějakým způsobem nápomocna, poslala za ním 3. srpna 1953 s doporučujícím dopisem svého známého z Křesťanské dělnické mládeže (JOC)[118] Aloise Khodla[119] ze Čtyř Dvorů (dnes českobudějovická čtvrť), který chtěl odejít na Západ, aby Sasinovi pomohl a ten ho vzal při zpáteční cestě s sebou.[120] V dopise přímo uvedla: *Důstojnosti, posílám Vám tohoto chlapce, o kterém jsme spolu mluvili ve středu večer 29. VII. 53. Důvod, proč nemohu Vám vyhovět, vysvětlí doručitel tohoto dopisu, který je ochoten Vám ve všem místo mě pomoci. Zaručuji se za něho vším, co jsem a co mám.*[121]

Mezitím 26. července 1953 vyhledala Sasinu v Borovanech Markéta Jentscherová, kterou zajímalo, zda se tam stále ještě ukrývá. Sasina ji při té příležitosti požádal, aby mu zprostředkovala schůzku s bývalým benešovským učitelem Janem Vlachem, působícím v Sulíkově na Moravě, kterého také označil PASTOROVI za spolehlivého. Sasina si od Vlacha přinejmenším sliboval, že by mu pomohl navštívit svoje rodiče. Jentscherová poslala Vlachovi telegram pod jménem Vlachova tchána Jana Pírka

115 Tamtéž, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 14. 8. 1953.

116 Josefa Damiána Světlíková (20. 3. 1919 – 21. 4. 1991) pocházela ze zemědělské rodiny z jedenácti dětí z Ostrova u Piešťan. Po absolvování obecné a měšťanské školy pracovala do roku 1938 na hospodářství svých rodičů. Poté odešla do Prahy, kde absolvovala ošetřovatelský kurz a působila jako soukromá ošetřovatelka Apoštolátu Třetího řádu sv. Františka v Praze, Prostějově, Brně, Táboře nebo Lounech. V roce 1946 se odstěhovala do Českých Budějovic, kde od roku 1950 působila jako zdravotní sestra Československého červeného kříže. Odsouzena byla Krajským soudem v Českých Budějovicích 24. 7. 1958 na 2,5 roku odnětí svobody za podvracení republiky. Viz DOLEŽALOVÁ, Markéta. Odsouzeny za podvracení republiky. Sestry františkánky v politických procesech druhé poloviny 50. let. In: PETRÁŠ, Jiří; SVOBODA, Libor (eds.). *Československo v letech 1954–1962*. Praha: ÚSTR, 2015, s. 363–373.

117 ABS, f. MV-H, arch. č. H-386 MV, sv. 2, výpověď Zdeňky Koukolové, 22. 8. 1953.

118 Smyslem JOC bylo šířit křesťanství ve studentském prostředí středních i vysokých škol, ale i mezi dělníky, rolníky apod. Jejich práce spočívala v zakládání kroužků, které sestávaly ze stejně smýšlejících lidí, kteří se společně vzdělávali, prováděli duchovní cvičení a snažili se šířit křesťanský způsob života i věrouku.

119 Alois Khodl (25. 11. 1934 – 2014) pocházel z živnostenské rodiny z českobudějovické čtvrti Čtyři Dvory. Po vychození obecné a měšťanské školy se rozhodl stát knězem. Bohosloví studoval v Hájku u Kladna. Studium nedokončil a zapojil se do činnosti hnutí Křesťanské dělnické mládeže (JOC). Viz ABS, f. CB-V, arch. č. V-454 ČB.

120 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. H-337, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" s Koukolovou, 3. 8. 1953.

121 ABS, f. MV-H, arch. č. H-386 MV, sv. 2, doporučující dopis Zdeňky Koukolové, nedat. [2. 8. 1953].

z Lužnice nedaleko Pohorské Vsi, aby přijel vypomáhat při žních. Jak pořídila, se od ní Sasina dozvěděl 2. srpna 1953, kdy mu přišla oznámit, že Vlacha neúspěšně očekávala toho dne na českobudějovickém vlakovém nádraží.

Sasina se současně Jentscherové při zmíněném setkání 2. srpna 1953 svěřil, jaký úkol slíbil vykonat za pomoc s návštěvou své matky.[122] Měl se přitom údajně dopustit menší nepřesnosti a uvést, že to slíbil jejímu muži, zatímco o PASTOROVI pomlčel. Při schůzce spolu také mluvili o společném známém učiteli Stanislavu Dvořákovi, jehož Sasina rovněž označil PASTOROVI za spolehlivého, zdali by se na něj neměl také obrátit s žádostí o pomoc. Jentscherová ho ale odrazovala s tím, že Dvořák je velmi „upovídaný".[123] Naproti tomu ale vyhledala na Sasinovu žádost Jana Endlwebera, aby u něj domluvila pomoc při Sasinově převedení zpátky do Rakouska. To ale Endlweber odmítl.[124]

Ačkoli měl Sasina od Jentschera zakázáno jakkoli zapojovat jeho ženu do zpravodajské práce, požádal ji na uvedené schůzce 2. srpna 1953 pravděpodobně z nouze o pomoc. Tu mu Jentscherová dle své výpovědi slíbila, přestože namítala, že se v této činnosti nevyzná. Jejím úkolem bylo vybírat zprávy z plánované mrtvé schránky, přepisovat je tajným inkoustem a posílat v běžných dopisech do zahraničí na adresy, které by jí byly později oznámeny. Od Sasiny také obdržela zmíněné přepsané instrukce.[125] V roce 1969 pak Sasina uvedl, že přepsané instrukce předal Jentscherové údajně jen z toho důvodu, aby se o nich zmínila v dopise svému muži, čímž mu měla potvrdit jeho snahu o zpravodajskou práci.[126] Lze předpokládat, že Sasina mohl tímto způsobem přinejmenším dokázat PASTOROVI s Jentscherem, že se pokusil o splnění svého slibu. Současně v tu chvíli ještě nevěděl, jak se Koukolová rozmyslí.

Ať měl být slib Jentscherové pouze naoko, nebo skutečný, nemusel by být realizován, protože Sasinu vyhledal následujícího dne 3. srpna 1953 zmíněný Alois Khodl, jenž se mu prokázal výše citovaným doporučujícím dopisem od Zdeňky Koukolové a nabídl mu svou pomoc. Jelikož Sasina slíbil Khodlovi, že ho vezme s sebou na Západ, požadoval po něm získat spolehlivou osobu, která by v Československu zpravodajsky pracovala, a pomohl mu do té doby s úkoly týkajícími se odesílání zpráv na Západ, určenými původně pro Koukolovou (získat vhodnou osobu na poště, jež by dokázala posílat dopisy do zahraničí, aniž by procházely cenzurou; zjistit, zda je možné uvádět falešnou odesílací adresu, aniž by se odesílatel musel legitimovat; zjistit, zda by některé knihkupectví mohlo posílat knihy do zahraničí, nebo zda by nevěděl o někom, kdo by mohl posílat zprávy pomocí mezinárodních vlaků). Sasina chtěl

122 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

123 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, výpověď Stanislava Sasiny, 22. 10. 1953.

124 Tamtéž, osobní spis Endlweber, výpověď Jana Endlwebera, 21. 10. 1953.

125 Tamtéž, osobní spis Jentscherová, výpověď Markéty Jentscherové, 10. 9. 1953.

126 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

prostřednictvím Khodla také zjistit, zda se Koukolová obrátila na své známé v Horní Stropnici ohledně jeho odchodu na Západ.[127]

Alois Khodl se poté okamžitě pustil do práce. Od Koukolové se 4. srpna 1953 dozvěděl, že v Horní Stropnici nebyla a nikoho tam již ani důvěrně nezná. Pro Sasinu pouze zjistila, že knihkupectví nemohou legálně posílat knihy do zahraničí.[128] O možnostech ilegálního písemného spojení se Západem jednal Khodl o své vlastní iniciativě 5. srpna 1953 v Českých Budějovicích se svým známým poštovním úředníkem Tomášem Boudalem (1908–?).[129] Dozvěděl se od něj, že posílat necenzurované dopisy na Západ legálně nelze, ale šlo by to zařídit. Boudal přitom Khodlovi navrhl, že má možnost posílat tajně zprávy přes České Velenice do Rakouska, což se mu údajně již v minulosti několikrát povedlo.[130]

O průběhu jednání s Koukolovou i Boudalem referoval Khodl Sasinovi na schůzkách v jeho úkrytu v Borovanech 5. a 7. srpna 1953. Sasina byl výsledkem Khodlova jednání s Boudalem velmi překvapen, jelikož by to bylo to, *co by potřebovali. Tím by prý odpadla veškerá censura a naprosto jistě by zprávy docházely bez jakéholiv risika.*[131] Současně Sasina školil Khodla průběžně na schůzkách v psaní neviditelným písmem a v manipulaci s mrtvou schránkou, aby tyto znalosti předal jím získané plánované spolehlivé osobě, přičemž od Sasiny dostal přepsané PASTOROVY instrukce. Jako vhodnou osobu měl Khodl Sasinovi navrhnout Miloslava Vlka[132].[133] Sasinovi se ale nezamlouvalo, že měl Vlk před základní vojenskou službou, takže ho Khodl nekontaktoval.[134]

127 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. H-337, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" se Sasinou 3. 8. 1953.

128 Tamtéž, sv. H-337, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" s Koukolovou 4. 8. 1953.

129 Tamtéž, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 15. 8. 1953.

130 Tamtéž, sv. H-337, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" s Boudalem, 7. 8. 1953.

131 Tamtéž, sv. H-337, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" se Sasinou 5. 8. 1953.

132 Miloslav Vlk (17. 5. 1932 – 18. 3. 2017) byl český kardinál a teolog. Narodil se v Líšnici u Milevska. Po maturitě na českobudějovickém Jirsíkově gymnáziu v roce 1952 pracoval jako dělník. V letech 1953–1955 vykonal základní vojenskou službu. Poté studoval v letech 1955–1960 archivnictví. Od roku 1964 studoval v Litoměřicích Cyrilometodějskou bohoslovecku fakultu. Po vysvěcení na kněze v červnu 1968 byl jmenován sekretářem českobudějovického biskupa Josefa Hloucha. V roce 1971 musel uvedené místo opustit a odejít spravovat malé farnosti Laziště a Záblatí a posléze Rožmitál pod Třemšínem. V roce 1978 mu byl odebrán státní souhlas, načež pracoval v Praze jako umývač oken a později archivář, přitom tajně vykonával své kněžské poslání. Od února 1990 do března 1991 působil jako českobudějovický biskup a poté jako pražský arcibiskup. Viz VODIČKOVÁ, Stanislava. Svědek Boží blízkosti. *Paměť a dějiny*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 111–115.

133 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. H-337, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" se Sasinou, 3. 8. 1953.

134 Tamtéž, záznam rozhovoru spolupracovníka „Kazimíra" se Sasinou, 7. 8. 1953.

Mezitím se Sasina sešel 3. srpna 1953 s očekávaným Janem Vlachem. Markétě Jentscherové se toho dne podařilo Vlacha zastihnout na nádraží v Českých Budějovicích při jeho příjezdu, kde mu pověděla pravdu s telegramem, a přivedla ho k Sasinovi.[135] Jelikož Vlach počítal, že se mu jeho tchán Jan Pírek ozve, nepřišel mu telegram vůbec nápadný. Sasina po Vlachovi žádal pomoc při návštěvě své matky v Předbořicích i při návratu zpět na Západ. I Vlach usoudil, že by Sasinova cesta veřejnou dopravou byla i přes falešný občanský průkaz velmi riskantní.

Na uvedeném setkání požádal Sasina Vlacha dle agenturního zjištění rovněž o pomoc se zpravodajskými úkoly.[136] To ale Vlach ve vyšetřovacích protokolech kategoricky odmítal. Pouze připustil, že mu Sasina pověděl o svém slibu, načež mu měl Vlach říci, že by musel mít *nějakého známého generála zpravodajské služby*.[137] Podobně vypovídal Vlach také před krajským soudem v Českých Budějovicích v červnu 1969.[138] Poté přenocoval u Sigmunda a druhý den navštívil svého tchána Pírka, u něhož se zdržela až do 16. srpna 1953. Oba muži se spolu bavili ještě v noci z 5. na 6. srpna 1953, kdy Sasina od Vlacha zjistil obecné informace týkající se omezování výuky náboženství na školách.

Během svého pobytu u tchána se Vlach pokusil Sasinovi neúspěšně zajistit bezpečný převoz k jeho matce do Předbořic u svého známého Pavla Kycla z Benešova nad Černou, u něhož také doufal, že by Sasinovi pomohl překonat hranici do Rakouska. Jelikož se Kycl nacházel u svého vojenského útvaru, poslal mu Vlach telegram, aby na víkend přijel domů. Kycl se ale v určený den doma neobjevil. Naproti tomu Vlach odmítl vyhledat v Českých Budějovicích na Sasinovu žádost zmíněného poručíka Jana Bláhu, aby Sasinovi pomohl navštívit svoji matku, protože ho neznal.[139] Místo něj Vlach vyhledal raději Endlwebera s prosbou, aby Sasinu převedl zpátky na Západ. Ten to ale odmítl a odkázal ho na svého souseda lesního dělníka Jaroslava Peška (1908–?). Vlach ale Peška nevyhledal, jelikož ho neznal.[140] Sasina byl ale již v podvečer 7. srpna 1953 ve svém úkrytu v Borovnech zatčen.[141]

Tajný spolupracovník StB KAZIMÍR

Sasinovo nenadálé zatčení přišlo jako blesk z čistého nebe. Již krátce po jeho příchodu do Československa k tomu ale neúprosně směřovalo. O Sasinovi a jeho úkry-

135 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Jentscherová, výpověď Markéty Jentscherové, 10. 9. 1953.

136 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 14. 8. 1953.

137 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vlach, výpověď Jana Vlacha, 1. 9. 1953.

138 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Jana Vlacha, 17. 6. 1969.

139 ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vlach, výpověď Jana Vlacha, 8. 10. 1953.

140 Tamtéž, výpověď Jana Vlacha, 1. 9. 1953.

141 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. H-337, zpráva o zatčení, 7. 8. 1953.

tu v Borovanech totiž věděla českobudějovická StB. Zmíněný Alois Khodl byl jejím agentem s krycím jménem KAZIMÍR.[142] Jednalo se o bývalého bohoslovce františkánského kláštera v Hájku u Kladna, který se po likvidaci kláštera během akce „K"[143] zapojil do náboženské činnosti komunistickým režimem pronásledovaného hnutí Křesťanské dělnické mládeže (JOC).[144] Za tuto činnost byl 7. září 1951 zatčen a 13. srpna 1952 odsouzen za trestný čin sdružování proti republice (§ 80 tr. zák.) Státním soudem v Praze na dva roky odnětí svobody a propadnutí všeho jmění.[145] Trest si odpykal ve věznici pro mladistvé ve Strakonicích a ve výchovném ústavu v Zámrsku u Pardubic.

Během věznění změnil Alois Khodl pod vlivem rozhovorů s velitelem věznice a *čtením sovětské literatury* pohled na svůj dosavadní život, takže KS StB České Budějovice uvažovala o jeho zavázání coby tajného spolupracovníka, který měl proniknout mezi příslušníky Křesťanské dělnické mládeže a tzv. Třetího řádu[146].[147] StB se tímto způsobem snažila využít každé příležitosti k proniknutí do struktur katolické církve, jež tehdy patřila jako ideový protivník k nejsledovanějším. Jakým konkrétním způsobem se podařilo Khodla „zpracovat", se můžeme pouze domnívat. Jisté je, že ho 5. září 1952 vyhledal v Zámrsku vrchní strážmistr Rudolf Ortman z 2. odboru KS StB České Budějovice s nabídkou spolupráce, k níž se Khodl téhož dne písemně zavázal. Propuštěn byl na podmínku 23. března 1953. Poté mu StB pomohla najít zaměstnání v n. p. Kovosvit v Sezimově Ústí. KAZIMÍR se stal pro českobudějovickou StB záhy kvalitním „ideovým" agentem pracujícím s vlastní iniciativou, vtipem a patřičnou opatrností k vlastnímu utajení, jenž jim podal řadu informací. Chyběl mu údajně ale vyšší politický rozhled.[148]

Již počátkem léta 1953 úkolovala KAZIMÍRA KS StB České Budějovice, aby si zajistil „ilegální" odchod na Západ, kde měl proniknout mezi církevní kruhy ve Vatikánu, nejlépe prostřednictvím teologického studia. Zařídit odchod na Západ mu přes členku Křesťanské dělnické mládeže Ernu Sadílkovou přislíbil zmiňovaný kněz Jaroslav Šubrt z Benešova nad Černou.[149] Než k tomu však došlo, uprchl Šubrt společně se Sadílkovou, Stanislavou Sedláčkovou, Jindřichem Jindrou, Janou Junkovou, Jiřím

142 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, krycí jméno „Kazimír".

143 Jednalo se o násilnou likvidaci klášterů a mužských katolických řeholních řádů v dubnu 1950, během níž bylo zlikvidováno 219 řeholních domů a internováno 2 376 řeholníků.

144 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, návrh na zavázání Aloise Khodla, 26. 9. 1952.

145 ABS, f. CB-V, arch. č. V-454 ČB, rozsudek Státního soudu v Praze sp. zn. 4 Ts I 60/52, 13. 8. 1952.

146 Třetí řád je společenství laiků, kteří jsou přidruženi k některému z existujících běžných řeholních společenství. V podmínkách svého civilního života se snaží naplňovat ideály řeholních společenství.

147 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, návrh na zavázání Aloise Khodla, 26. 9. 1952.

148 Tamtéž, agent „Kazimír", 26. 5. 1954.

149 Tamtéž, návrh na vyslání spolupracovníka „Kazimíra" do zahraničí, 12. 8. 1953.

Máchou a Ondřejem Haláčkem v noci z 19. na 20. července 1953 poblíž Žofínského pralesa do Rakouska.[150] Khodla s sebou nevzali, protože museli k útěku přistoupit velmi rychle, jelikož byli varováni, že jim hrozí bezprostřední zatčení za činnost ve zmíněné Křesťanské dělnické mládeži, a Khodl se tou dobou nacházel ve svém zaměstnání v Sezimově Ústí.[151] Krátce nato se ale Khodl 31. července 1953 dozvěděl od Zdeňky Koukolové, že by ho na Západ mohl s sebou vzít Sasina, jenž se vrátil tajně do Československa.[152]

Kvůli Khodlovi byl Sasina i jeho činnost pod kontrolou StB. Ta se ale nespoléhala pouze na svého agenta a od 4. srpna 1953 střežila v Borovanech nenápadně také Sasinův úkryt. Z obavy, aby se střežení domu v malé obci neprozradilo, přikročila StB v podvečer 7. srpna 1953 k Sasinovu zatčení. Poté pokračoval Khodl v úkolu najít si „ilegální" cestu na Západ. Dle instrukcí StB využil vystrašeného borovanského faráře Jana Sukdola, jehož vyhledal 10. srpna 1953. Oba muži se domluvili, že si najdou bezpečný úkryt a zajistí si cestu na Západ. Dle představ StB by Sukdol mohl Khodlovi pomoci napojit se na Západě na církevní kruhy.

Aloisi Khodlovi se poté prostřednictvím kněze Jaroslava Holuba (1921–1993) z Trhových Svin podařilo zajistit si „úkryt" u faráře Ferdinanda Kondryse (1914–2013) v Kardašově Řečici.[153] Sukdol si ale vše rozmyslel po rozhovoru s českobudějovickým knězem Martinem Františkem Víchem[154], jemuž rovněž pověděl o Sasinově příchodu do Československa i o Khodlovi, takže se Khodl u Kondryse „ukrýval" sám. Podařilo se mu přitom zajistit písemné spojení mezi Kondrysem a Alexandrem Heidlerem[155], zajišťované zaměstnancem rakouského velvyslanectví

150 ABS, f. MV-H, arch. č. H-384 MV, sv. 6, zpráva zahraničního spolupracovníka „Hotárka" o uprchlících z Českobudějovicka, 14. 9. 1953.

151 Mimo to věděla StB již od konce května 1953 z výslechu učitele Josefa Veselého (1931–?) z Nových Domků na Kaplicku, zatčeného v souvislosti s činností MUDr. Josefa Zenáhlíka (1915–1970) z Vyššího Brodu v akci DOKTOR, že Sasinovi pomohl odejít na Západ právě Ondřej Haláček, jenž mu o této skutečnosti sám pověděl. Viz ABS, f. MV-H, arch. č. H-384 MV, sv. 4, výpověď Josefa Veselého, 23. 5. 1953.

152 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, návrh na vyslání spolupracovníka „Kazimíra" do zahraničí, 12. 8. 1953.

153 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. H-337, výsledek jednání spolupracovníka „Kazimíra" s Kondrysem, 13. 8. 1953.

154 Martin František Vích (12. 6. 1921 – 7. 10. 2008) byl na kněze vysvěcen v prosinci 1949. V roce 1950 působil několik týdnů jako duchovní správce v Písku, poté až do svého zatčení v klášterním kostele u Panny Marie Růžencové v Českých Budějovicích. Současně učil náboženství na několika českobudějovických školách. Viz ABS, f. CB-V, arch. č. V-685 ČB, osobní spis Vích.

155 ThDr. Alexander Heidler (1. 12. 1916 – 3. 8. 1980) byl český katolický kněz, teolog a publicista. Po svém útěku v říjnu 1949 do Bavorska se zapojil do činnosti čs. katolického exilu. V květnu 1951 se stal redaktorem náboženských pořadů Rádia Svobodná Evropa, vystupující pod pseudonymem „Otec Křišťan". Viz TOMEK, Prokop: „Otec Křišťan" z Rádia Svobodná Evropa. *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 1, s. 99–107.

v Praze. Dne 25. srpna 1953 byl Khodl vyzván, aby se přestal „ukrývat", protože HS StB neschválila plán KS StB České Budějovice s jeho vysláním na Západ. Údajně pro jeho mládí.[156]

Vzhledem k tomu, že českobudějovická KS StB chtěla utajit svého spolupracovníka Aloise Khodla, preventivně zatkla 21. srpna 1953 kněze Martina Františka Vícha. Dne 22. srpna 1953 pak zatkla i Zdeňku Koukolovou a Jana Sukdola, jenž odmítl odejít s Khodlem na Západ.[157] Zatčení Koukolové se ovšem po zamítnutí KAZIMÍROVA vyslání na Západ projevilo jako chyba, která mohla vést k prozrazení Khodlovy spolupráce s StB. Byl totiž jediný, jehož StB nezatkla, přitom někteří lidé na svobodě věděli či mohli od Koukolové vědět, že se stýkal se Sasinou. Jednalo se především o zmíněnou členku českobudějovické stanice Apoštolátu Josefu Damiánu Světlíkovou, která před Khodlem vyjádřila své znepokojení, že jedině on je mohl prozradit.

Státní bezpečnost proto sehrála hru, jejíž součástí bylo Khodlovo „zatčení" 2. září 1953. Ten dle instrukcí při následné konfrontaci s Koukolovou veškerou svou činnost kategoricky popřel a byl propuštěn z vazby. Koukolovou propustili posléze 5. září 1953.[158] Nebyla poté ani trestně stíhána, natož souzena. StB počítala, že tato hra přesvědčí Koukolovou o Khodlově „nevině", s níž se svěří svému okolí, a pomůže tak zabránit Khodlově prozrazení. Současně se StB podařilo vyvolat mylný dojem, jenž přetrvává i do dnešních dnů, že k Sasinovu zatčení došlo na základě zmíněného udání velešínského faráře Ladislava Vichra.

Kariéra Aloise Khodla coby spolupracovníka StB pokračovala úspěšně i v následujícím období. Na Západ ho StB vyslala až 27. listopadu 1955 v prostoru Dolní Vltavice. Poté ale začala jeho hvězda dohasínat. Dle instrukcí studoval v západním Německu bohosloví s cílem napojit se na církevní kruhy, studia ale záhy zanechal. Poté pracoval jako pomocná síla v Rádiu Svobodná Evropa, kde mu zaměstnání našel Alexander Heidler na doporučení faráře Ferdinanda Kondryse. Odtud byl ale propuštěn v roce 1957 kvůli snižování stavu zaměstnanců. Poté odjel téhož roku v dubnu do Chicaga, kde se oženil a vypracoval se na pojišťovacího agenta. V USA ho StB využívala vzhledem k jeho slabým zpravodajským možnostem po linii pomocné agentury (tipování mezi krajany, sledování zájmových osob apod.). Spolupráci s Khodlem ukončila StB v létě 1966 v souvislosti s provalem v akci UCHO, jelikož se domnívala, že by mohl být převerbován americkou kontrarozvědkou.[159]

156 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, Kazimír – prostudování materiálů – výsledek, 3. 5. 1955.

157 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva z Akce „Satan", 24. 8. 1953.

158 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, záznam ze schůzky se spolupracovníkem „Kazimírem", 4. 5. 1955.

159 Tamtéž, návrh na uložení do archivu osobního svazku agenta Kazimíra, 12. 7. 1971.

Vstříc osudu

A jaký byl další osud Stanislava Sasiny, jehož jsme opustili v den jeho zatčení komunistickou tajnou policií v Borovanech 7. srpna 1953? Ještě ten den ho odvezli do nedalekých Českých Budějovic, kde ho vyšetřovala tamní StB. Výslechy to byly velmi tvrdé. Již první výslech trval celou noc. Fyzické násilí se omezilo na „drobnosti" jako šlápnutí na prsty nohou, facku apod. Mnohem horší bylo psychické trýznění spočívající v neustálém vyhrožování trestem smrti, nadávkách, ponižování nebo omezování spánku nočními výslechy.[160] Ačkoli se Sasina zpočátku snažil zatajit některé osoby, aby do osidel StB padlo co nejméně lidí, jako např. manžele Endlweberovy, šlo spíše jen o boj na zdrženou. Sasinovo zatčení totiž nebylo tragédií jen pro něj samotného, ale i pro řadu dalších lidí.[161]

Aby se StB podařilo zjistit co nejvíce informací o Sasinově příchodu do Československa, jeho zpravodajských úkolech, kontaktovaných osobách i o životě v Římě, nasadila na něj ve vyšetřovací vazbě v Českých Budějovicích dle běžné praxe agenta spoluvězně, blíže neurčeného Koryntu.[162] Jeho agenturní zprávy potvrzovaly, že se Sasina pokusil za pomoc s návštěvou své matky splnit v Československu zpravodajský úkol a získat spolupracovníky. Současně jsou zdrojem informací o jeho duševních mukách, kdy se vyrovnával *s tím, že bude oběšen*. Nejvíce ho mrzelo, *že kvůli němu do věci přišlo až na 30 lidí*.[163] Dne 21. srpna 1953 byl Sasina eskortován k dalšímu vyšetřování do ruzyňské věznice (ostatní zatčení až 7. září 1953), kde na něj StB opět nasadila agenta spoluvězně.[164]

Žalobu proti Stanislavu Sasinovi a spol. podal po skončení vyšetřování generální prokurátor JUDr. Václav Aleš 30. října 1953 a navrhl, aby je soudil Nejvyšší soud v Praze. V intencích totalitního režimu se soudnímu procesu věnoval na svém sezení

160 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

161 Ostatní osoby zmíněné v textu byly zatčeny: 7. 8. 1953 Anna Filípková a Anastázie Vaňková, 21. 8. 1953 Martin František Vích, 22. 8. 1953 Anežka Cejpková, Jan Endlweber, Markéta Jentscherová, Zdeňka Koukolová, Jan Sukdol a Jan Vlach, 8. 10. 1953 Marie Endlweberová, 10. 10. 1953 Marie Brůžková a Stanislav Dvořák. Karel Sigmund se z oprávněné obavy ze zatčení úspěšně skrýval po většinu času u sebe doma až do 24. 2. 1956, kdy se sám přihlásil na Ministerstvu vnitra v Praze. Dobrovolně se přihlásil především z toho důvodu, že se svou ženou čekal syna a nechtěl, aby „přišla do řečí". Odsouzen byl Krajským soudem v Českých Budějovicích 17. 5. 1956 za trestné činy pomoci k trestnému činu velezrady a pomoci k trestnému činu vyzvědačství na 8 let. Propuštěn byl na květnovou amnestii 1960. Viz ABS, f. CB-V, arch. č. V-534 ČB; NA, f. Správa Sboru nápravné výchovy – nezpracováno (f. SSNV), vězeňské spisy jmenovaných osob.

162 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, Kazimír – prostudování materiálů – výsledek, 3. 5. 1955.

163 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně Korynty, 12. 8. 1953.

164 ABS, f. CB-TS, arch. č. TS-13292 ČB, Kazimír – prostudování materiálů – výsledek, 3. 5. 1955.

23. listopadu 1953 politický sekretariát ÚV KSČ[165], jenž souhlasil uspořádat se „Stanislavem Sasinou a spol." přelíčení před Nejvyšším soudem v Praze, které mělo být dle návrhu ministra vnitra Rudolfa Baráka neveřejné. Politický sekretariát ÚV KSČ si pouze vymínil publikovat výsledek procesu v tisku.[166] Ačkoli ministr spravedlnosti JUDr. Václav Škoda slíbil zveřejnit požadovanou tiskovou zprávu v lednu 1954, nepodařilo se ji v Rudém právu nebo Jihočeské pravdě dohledat.[167]

Nejvyšší soud v Praze řešil Sasinův případ ve složení předseda senátu JUDr. Karel Trudák[168] a soudci z lidu Cvik a Růžička ve dnech 18. a 19. prosince 1953. Podle vyjádření soudu *vlády západních imperialistických států s obavami sledují hospodářský, sociální a kulturní vývoj zemí tábora míru, k němuž patří i naše republika. Využívají proto každé příležitosti, aby nejrůznějšími formami brzdili socialistickou výstavbu naší vlasti a oslabovali její obranyschopnost, usilujíce současně o rozpoutání nové světové války v naději, že zabrání pádu svého imperialistického panství nebo jej alespoň oddálí.*[169]

Stanislav Sasina byl Nejvyšším soudem v Praze odsouzen jednohlasně za trestný čin velezrady § 78 tr. zákona a vyzvědačství § 86 tr. zákona na 22 let odnětí svobody (konec trestu 7. 8. 1975), propadnutí všeho jmění a ztrátě čestných práv občanských na deset let. Jelikož se jednalo o rozsudek Nejvyššího soudu, nebylo proti němu odvolání. Spolu s ním byli odsouzeni Jan Vlach (15 let odnětí svobody), Jan Sukdol (13 let), Jan Endlweber (11 let), Martin František Vích (10 let), Stanislav Dvořák (10 let), Markéta Jentscherová (8 let), Anežka Cejpková (4 roky), Marie Endlweberová (3 roky), Anna Filípková (3 roky), Anastázie Vaňková (3 roky) a Marie Brůžková (2 roky).[170] Po vynesení rozsudku Sasina dle Víchových vzpomínek *vstal, a byť se ho snažili umlčet, řekl: „Kdyby mi nabídli smrt a vás propustili, okamžitě bych to přijal!"*.[171]

Trest si Sasina odpykal krátce na Pankráci (do 1. dubna 1954), poté jako řada jiných politických vězňů v nechvalně proslulém nápravně pracovním táboře (NPT)

165 Viliam Široký, JUDr. Jaromír Dolanský, Karol Bacílek, JUDr. Alexej Čepička, Václav Kopecký a Antonín Novotný. Člen politického sekretariátu Antonín Zápotocký nebyl na schůzi přítomen.

166 NA, f. KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954, sv. 69, arch. j. 186, bod schůze 14, návrh na neveřejné přelíčení se Stanislavem Sasinou a spol. před Nejvyšším soudem v Praze, 23. 11. 1953.

167 Tamtéž, sv. 74, arch. j. 195, bod schůze 24, zpráva o výsledku trestního řízení proti Stanislavu Sasinovi a spol., 18. 1. 1954.

168 JUDr. Karel Trudák (1907–1960) byl původně přednostou okresního soudu v Kojetíně. V roce 1950 se stal členem senátu oddělení Státního soudu v Brně a přednostou politického prezidia Nejvyššího soudu. V roli předsedy soudu soudil mimo jiné Miladu Horákovou.

169 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, rozsudek Nejvyššího soudu v Praze sp. zn. 1 T 31/53, 19. 12. 1953.

170 Tamtéž.

171 DOLEŽAL, Miloš. *Prosil jsem a přiletěla moucha*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004, s. 69.

Vojna na Příbramsku. Od jara 1955 byl vězněn v „pevných" věznících na Borech (květen 1955 – červenec 1956), na Mírově (červenec 1956 – září 1960) a ve Valdicích (září 1960 – prosinec 1966).[172] V pevných věznicích pracoval zpočátku při draní peří, později při zpracování skla jako mačkář. Dle hodnocení ze září 1956 neměl *snahu poznati klady našeho lidově demokratického zřízení a stále vytrvává ve svých zastaralých názorech*. Naproti tomu měl dobrou pracovní morálku a nebyl kázeňsky trestán. Od spoluvězňů si udržoval odstup a vyhýbal se politickým hovorům.[173] Ve výkonu trestu ho pravidelně navštěvovali nejbližší příbuzní včetně matky.

Jelikož se v Sasinově případě jednalo „o vyškoleného agenta cizí špionážní organizace", vyhnulo se mu propuštění na svobodu na amnestii prezidenta republiky z 9. května 1960. Došlo u něj pouze ke snížení trestu odnětí svobody milostí prezidenta republiky z 23. listopadu 1964 na 15 let[174] a prezidentskou amnestií z 9. května 1965 na 13 let, 4 měsíce a 17 dní.[175] V listopadu 1966 byl Sasinovi přerušen na několik dní (od 21. do 26. 11.) trest, aby se mohl naposledy rozloučit se svou matkou, jež zemřela 19. listopadu 1966.[176]

Dlouho očekávaného propuštění na svobodu se Sasina dočkal až po odpykání celého zbývajícího trestu 24. prosince 1966, kdy ve 4:45 hodin ráno opustil brány Valdické věznice.[177] Jednu z prvních cest poté vykonal do jižních Čech, kde se mimo jiné omluvil v Borovanech Karlu Sigmundovi a jeho rodině za utrpení, které jim způsobil.[178] Jako řada nepohodlných kněží nemohl také Sasina vykonávat kvůli absenci státního souhlasu své kněžské poslání a pracoval převážně v dělnických profesích v Praze. Ve svém rodišti v Předbořicích, kam pravidelně dojížděl za svými příbuznými, se ale zpočátku zapojil do *nepovolené náboženské činnosti*.[179] Zaopatřoval nemocné, zpovídal, sloužil mši apod.[180]

172 NA, f. SSNV, vězeňský spis Stanislava Sasiny.

173 NA, f. SSNV, vězeňský spis Stanislava Sasiny, hodnocení Stanislava Sasiny, 5. 9. 1956.

174 NA, f. SSNV, vězeňský spis Stanislava Sasiny, zpráva ministerstva spravedlnosti, 25. 11. 1964.

175 NA, f. SSNV, vězeňský spis Stanislava Sasiny, usnesení Krajského soudu v Praze, 10. 5. 1965.

176 NA, f. SSNV, vězeňský spis Stanislava Sasiny, odsouzený Stanislav Sasina – úmrtí matky, 23. 11. 1966.

177 Ostatní osoby souzené se Sasinou byly propuštěny: Marie Brůžková 31. 12. 1954, Marie Endlweberová 24. 2. 1955, Anežka Cejpková 22. 8. 1955, Anna Filípková 21. 10. 1955, Anastázie Vaňková 7. 8. 1956, Markéta Jentscherová 3. 1. 1957 (trest jí byl přerušen již 17. 11. 1956), Martin František Vích 9. 5. 1960, Jan Sukdol 10. 5. 1960 (trest mu byl ze zdravotních důvodů přerušen již 2. 8. 1958), Jan Endlweber 10. 5. 1960, Jan Vlach 11. 5. 1960 a Stanislav Dvořák 11. 5. 1960. NA, f. SSNV, vězeňské spisy jmenovaných osob.

178 Za informaci získanou z rozhovoru s dcerou Karla Sigmunda děkuji Romanu Josefíkovi.

179 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování – centrála (f. MV-KR), arch. č. KR-839386 MV, vyhodnocení Akce „Sax", 1. 2. 1988.

180 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování – centrála (f. MV-KR), arch. č. KR-839386 MV, vyhodnocení Akce „Sax", 1. 2. 1988.

Uvolnění společenských poměrů vyvolané pražským jarem v roce 1968 využil Sasina jako řada jiných politických vězňů k podání žádosti o přezkumné řízení svého případu dle zákona č. 82/1968 Sb., které by *zjistilo skutečný rozsah obvinění* a zrevidovalo mu trest.[181] Pravděpodobně věřil, že má na revizi trestu nárok, protože jeho „provinění" týkající se slibu vykonat zpravodajský úkol bylo pouze ve stadiu pokusu. Ačkoli Krajský soud v Českých Budějovicích podnikl příslušné kroky a vyslechl některé svědky (např. Markétu Jentscherovou, Jana Vlacha i některé vyšetřovatele StB, nevyslechl ale Zdeňku Koukolovou, natož Aloise Khodla, který byl v USA) i samotného Sasinu, stáhl Sasina svou žádost 5. prosince 1969. Uspět s revizí trestu bylo s nástupem normalizace prakticky nemožné, o čemž se přesvědčila řada odsouzených.

Důležité pro nás ale je, že Sasina potvrdil před krajským soudem svůj slib vykonat za falešný občanský průkaz zpravodajský úkol a získat v Československu spolupracovníka. Potvrdil, že se chtěl se zpravodajskými úkoly obrátit na Haláčka a posléze chtěl některé informace obstarat prostřednictvím Koukolové. Ublížit jim nemohl, protože Haláček se po svém útěku na Západ v červenci 1953 nacházel v USA a Koukolová nebyla ani souzena. Naproti tomu ale Sasina tvrdil, že po Vlachovi žádné zpravodajské informace nechtěl, pouze mu o svém slibu pověděl. Stejně tak i po Jentscherové, u které přepsané instrukce nechal údajně jen z toho důvodu, aby se o nich zmínila v dopise svému muži, čímž mu měla potvrdit jeho snahu o zpravodajskou práci.[182]

Je ale možné, že se Sasina pokusil před soudem přispět k očištění Vlacha s Jentscherovou, kteří si podali rovněž žádost o soudní rehabilitaci (Vlach 17. 4. 1969 a Jentscherová 21. 7. 1969). V tomto duchu již Sasina vypovídal po svém zatčení v srpnu 1953, kdy zatajoval některé osoby, s nimiž se dostal do kontaktu po svém příchodu do Československa. Dokazují to také zmíněné zprávy agenta spoluvězně Korynty, před kterým se ve vyšetřovací vazbě v srpnu 1953 vyjádřil, že nechtěl, *aby ho jeho bývalí farníci proklínali*, protože *musel mluvit o druhých a že jim přitěžoval*. Raději *by na sebe pověděl všechno, třeba kdyby zabil člověka*.[183] Odpovídá tomu také již citované Sasinovo provolání v soudní síni v prosinci 1953.

Druhá polovina sedmdesátých let přinesla v Sasinově životě významnou změnu. Jelikož nemohl vykonávat své kněžské poslání a pád komunistického režimu byl v nedohlednu, nechal se v roce 1975 zprostit Vatikánem kněžských povinností,[184] aby se o několik let později, 29. října 1977, oženil s Josefou Hrdinovou (1938), s níž se seznámil již v roce 1969. Občanský sňatek na Obvodním národním výboru

181 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, žádost o soudní rehabilitaci, 25. 7. 1969.

182 Tamtéž, výpověď Stanislava Sasiny, 11. 9. 1969.

183 ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. 2, zpráva agenta spoluvězně, 12. 8. 1953.

184 ABS, f. MV-KR, arch. č. KR-839386 MV, výkaz preventivních opatření provedených útvarem čs. kontrarozvědky se závěrečnou zprávou, 26. 9. 1986.

v Praze 8 stvrdili údajně i sňatkem církevním.[185] Tuto skutečnost Sasina tajil před veřejností, oba manželé si navíc ponechali svá dosavadní příjmení. Po pádu komunistického režimu se mu ovšem naskytla, ač ženatému, příležitost stát se opět římskokatolickým knězem. Jako administrátor děkanství působil od 1. listopadu 1991 až do roku 1995 ve Veselí nad Lužnicí (kostel Povýšení sv. Kříže), kde si *pro svou vzdělanost, rozvahu a přívětivé jednání získal všeobecnou oblibu a vážnost*.[186] Dle vyjádření jeho ženy mu byla udělena výjimka.[187] Uvedená fakta ale odmítlo českobudějovické biskupství autorovi článku jakkoli komentovat. Je tudíž téměř nemožné zjistit, za jakých okolností a proč se tak stalo, když se na něj jako katolického kněze měl vztahovat celibát.

Za své odsouzení byl Sasina rehabilitován 16. srpna 1990 usnesením Krajského soudu v Českých Budějovicích.[188] Jeho životní pouť se završila 30. října 2001, kdy skonal ve svém bydlišti ve Verneřicích. Pochován je ve svém rodišti v Předbořicích.

Tím se uzavřel příběh kněze Stanislava Sasiny, jenž dokumentuje složitost a dramatičnost doby spadající do tzv. zakladatelského období komunistického režimu v Československu. Spojuje v sobě dvě roviny. Příběh římskokatolického kněze stojícího na straně církve cíleně likvidované komunistickým režimem, jenž z obavy ze zatčení uprchl na Západ, a muže, který se pokusil za pomoc s cestou za svými rodiči vykonat v Československu zpravodajský úkol jako kurýr západní demokratické služby. Právě v tom je uvedený příběh výjimečný. Protikomunistická rezistence některých jiných kněží spočívala tou dobou spíše v aktivitách, jež měla církvi pomoci přežít (pokračování činnosti řádu, kontakty s internovanými biskupy nebo s kněžími v zahraničí, rozšiřování a čtení necenzurovaných pastýřských listů apod.), případně v pomoci režimem pronásledovaným věřícím (finanční podpora, poskytnutí úkrytu či zprostředkování odchodu za hranice apod.).

185 AA, svědectví Josefy Hrdinové, 9. 10. 2016.

186 SOkA Tábor, f. Městský národní výbor Veselí nad Lužnicí 1945–1990, kronika města 1989–1996, s. 159.

187 AA, svědectví Josefy Hrdinové, 9. 10. 2016.

188 NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy (nezpracováno), soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90, usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 4 Rt 195/90, 16. 8. 1990.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Dálnopisem.

Tajné - blesk.

MNB-HS-Stb 2.Odbor
pro soudr.npor.KOŠAŘE.- ihned předat.

Akce SATAN -zatčení SASINY Stanislava.

Dne 7.8.1953 v 18.20.hod.byl zatčen ve svém úkrytu v Borovanech čp.229 býv.farář SASINA z Benešova nad Černou.U sebe měl material plně svědčící o budování špionážní sítě v ČSR,a krycí legitimaci na jméno Josef HÁCHA

Tím,že nastaly okolnosti,které nedovolovaly vyčkat tajného zatčení,aniž by se dalo zabránit případnému jeho útěku,musel být zatčen veřejně po obklíčení jeho úkrytu.Před otevřením byl varován přítomnými ženami,u nichž se ukrývali FILÍPKOVÉ a VAŇKOVÉ a pokoušel se uprchnout zadním oknem do zahrady.

Rovněž byla zatčena FILÍPKOVÁ Anna a VAŇKOVÁ zatím ponechána v Borovanech kde je přítomna domovní prohlídce.Dále je prováděna domovní prohlídka u kulaka ZIKmund ,kde se 6.8.1953 přes celý den ukrýval SASINA v kůlně.Sám ZIKMUND se ještě od večera domů nevrátil,když před tím odejel XXXXXX na kole přes Borovany neznámo kam. Po jmenovaném se provádí pátrání a po zjištění jeho pobytu bude zatčen.

Další poznatky budou hlášeny.

KS-Stb Č.Budějovice
Č.j.A-3878/2031-taj.-53, ze dne 8.8.1953.

Náčelník 2. odboru:
/ H ř e b í k /

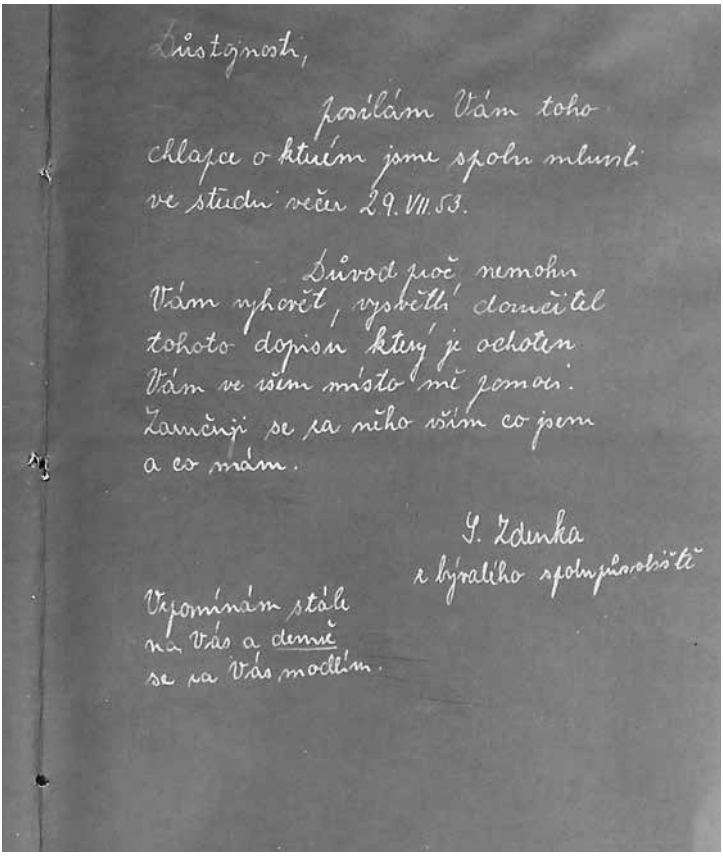
Šifrovací referát
Číslo zprávy
Zašifrováno dne 8.8.53. hod.
Odesláno dne hod.
Redem-dalnopisem. Podpis

156

600

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK
Zrušen stupeň utajení (§ 4 odst. 4 zákona č. 412/2005 Sb. ve znění pozdějších předpisů) podle ustanovení § 157 odst. 2 zákona č. 412/2005 Sb.

Obr. 1: Zpráva StB o zatčení Stanislava Sasiny ze srpna 1953 (ABS, f. MV-H, arch. č. H-337 MV, sv. H-337, H_337_0681)

Důstojnosti,

posílám Vám toho chlapce o kterém jsme spolu mluvili ve středu večer 29. VII. 53.

Důvod proč nemohu Vám vyhovět, vyšetřil doručitel tohoto dopisu který je ochoten Vám ve všem místo mě pomoci. Zaručuji se za něho vším co jsem a co mám.

V. Zdenka
z bývalého spolupůsobiště

Vzpomínám stále na Vás a denně se za Vás modlím.

Obr. 2: Dopis Zdeňka Koukolové, kterým doporučila Sasinovi místo sebe Aloise Khodla, 1953 (ABS, f. MV-H, arch. č. H-386 MV, sv. 2, H_386_2_0061)

Obr. 3: Alois Khodl, tajný spolupracovník StB KAZIMÍR, 1951 (uložení ABS, f. MV-V, arch. č. V-454 ČB, V_454_CB_0004)

Obr. 4: Sasinův falešný občanský průkaz na jméno Josef HÁCHA, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, V_685_MV_osobni_spis_Sasina_fotografie_0002)

Obr. 5: Kompas československé výroby, který měl Sasinovi pomoci k orientaci při přechodu hranice, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, V_685_MV_osobni_spis_Sasina_fotografie_0005)

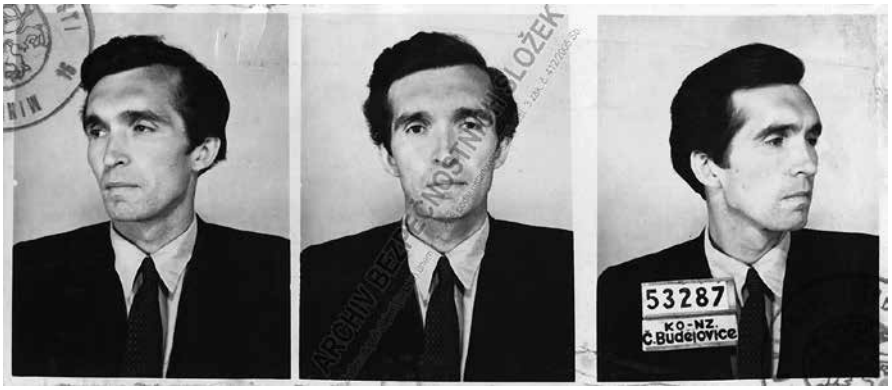
Obr. 6: Gumové rukavice zn. Pirelly, jež Sasina obdržel k přechodu hranice, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, V_685_MV_osobni_spis_Sasina_fotografie_0006)

Obr. 7: Izolované kombinované kleště západoněmecké výroby sloužící Sasinovi k překonání pohraničního drátěného zátarasu, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, V_685_MV_osobni_spis_ Sasina_fotografie_0007)

Obr. 8: Jan Sukdol na fotografii pořízené StB po jeho zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sukdol – fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Sukdol_fotografie_001)

Obr. 9: Jan Vlach na fotografii pořízené StB po jeho zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vlach – fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Vlach_fotografie_0001)

Obr. 10: Jan Endlweber na fotografii pořízené StB po jeho zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Endlweber – fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Edlweber_fotografie_0001)

Obr. 11: Markéta Jentscherová na fotografii pořízené StB po jejím zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Jentscherová – fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Jentscherova_fotografie_0001)

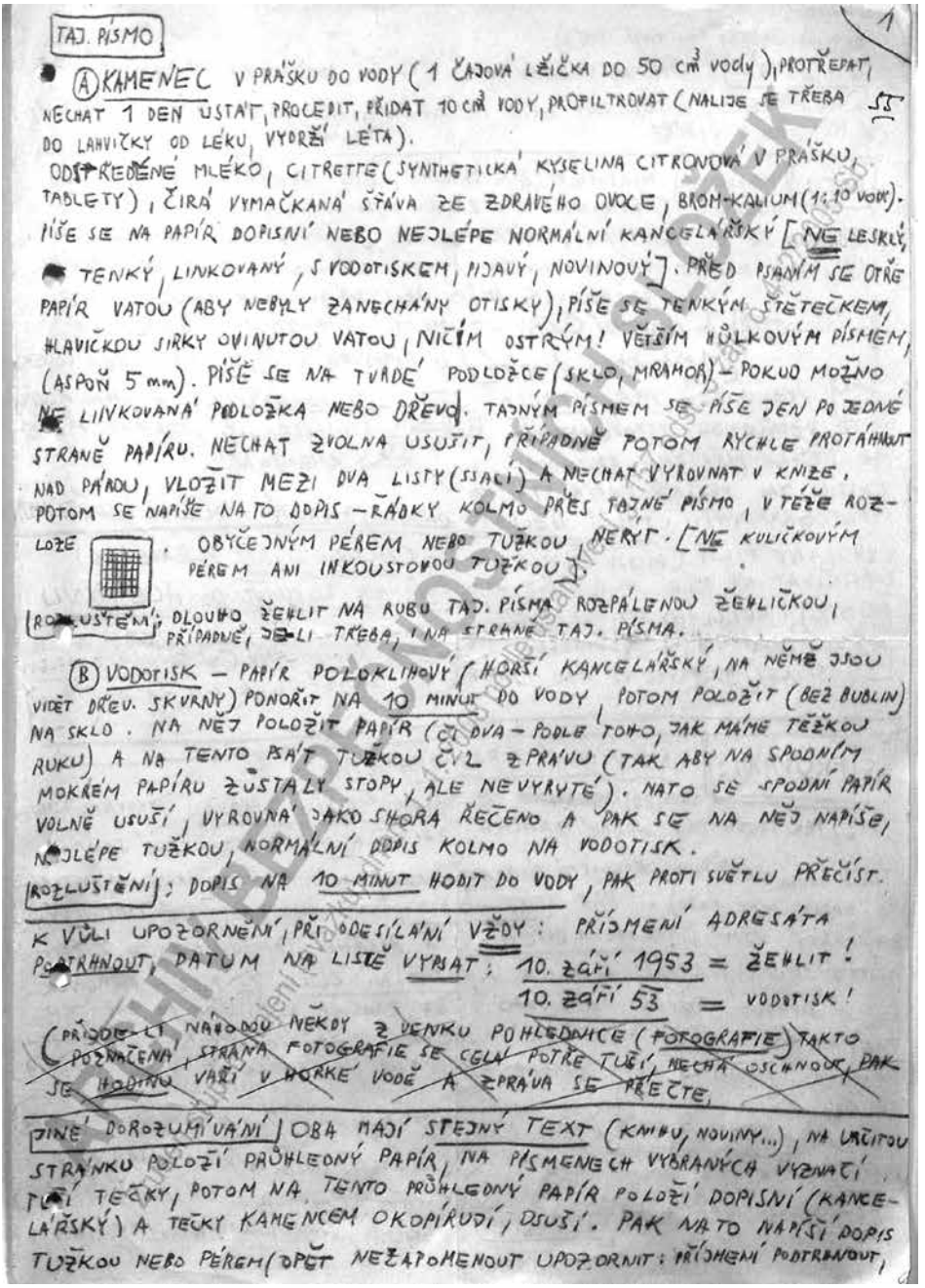
Obr. 12: Anna Filípková na fotografii pořízené StB po jejím zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Filípková – fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Filipkova_fotografie_0001)

Obr. 13: Anastázie Vaňková na fotografii pořízené StB po jejím zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vaňková fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Vankova_fotografie_0001)

Obr. 14: Martin František Vích na fotografii pořízené StB po jeho zatčení, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Vícha – fotografie, V_685_MV_osobni_spis_Vicha_fotografie_001

TAJ. PÍSMO

(A) KAMENEC V PRÁŠKU DO VODY (1 ČAJOVÁ LŽIČKA DO 50 cm³ vody), PROTŘEPAT, NECHAT 1 DEN USTÁT, PROCEDIT, PŘIDAT 10 cm³ VODY, PROFILTROVAT (NALIJE SE TŘEBA DO LAHVIČKY OD LÉKU, VYDRŽÍ LÉTA).

ODSTŘEDĚNÉ MLÉKO, CITRETTE (SYNTHETICKÁ KYSELINA CITRONOVÁ V PRÁŠKU, TABLETY), ČIRÁ VYMAČKANÁ ŠŤÁVA ZE ZDRAVÉHO OVOCE, BROM-KALIUM (1:10 VODY).

PÍŠE SE NA PAPÍR DOPISNÍ NEBO NEJLÉPE NORMÁLNÍ KANCELÁŘSKÝ [NE LESKLÝ, TENKÝ, LINKOVANÝ, S VODOTISKEM, MODRÝ, NOVINOVÝ]. PŘED PSANÍM SE OTŘE PAPÍR VATOU (ABY NEBYLY ZANECHÁNY OTISKY), PÍŠE SE TENKÝM ŠTĚTEČKEM, HLAVIČKOU SIRKY OVINUTOU VATOU, NIČÍM OSTRÝM! VĚTŠÍM HŮLKOVÝM PÍSMEM, (ASPOŇ 5 mm). PÍŠE SE NA TVRDÉ PODLOŽCE (SKLO, MRAMOR) – POKUD MOŽNO NE LINKOVANÁ PODLOŽKA NEBO DŘEVO. TAJNÝM PÍSMEM SE PÍŠE JEN PO JEDNÉ STRANĚ PAPÍRU. NECHAT VOLNÁ USUŠIT, PŘÍPADNĚ POTOM RYCHLE PROTÁHNOUT NAD PÁROU, VLOŽIT MEZI DVA LISTY (SSAVÉ) A NECHAT VYROVNAT V KNIZE. POTOM SE NAPÍŠE NA TO DOPIS – ŘÁDKY KOLMO PŘES TAJNÉ PÍSMO, V TÉŽE ROZLOŽE . OBYČEJNÝM PÉREM NEBO TUŽKOU, NERÝT. [NE KULIČKOVÝM PÉREM ANI INKOUSTOVOU TUŽKOU].

ROZLUŠTĚNÍ: DLOUHO ŽEHLIT NA RUBU TAJ. PÍSMA ROZPÁLENOU ŽEHLIČKOU, PŘÍPADNĚ, JDE-LI TŘEBA, I NA STRANĚ TAJ. PÍSMA.

(B) VODOTISK – PAPÍR POLOKLIHOVÝ (HORŠÍ KANCELÁŘSKÝ, NA NĚMŽ JSOU VIDĚT DŘEV. SKVRNY) PONOŘIT NA 10 MINUT DO VODY, POTOM POLOŽIT (BEZ BUBLIN) NA SKLO. NA NĚJ POLOŽIT PAPÍR (CÍ DVA – PODLE TOHO, JAK MÁME TĚŽKOU RUKU) A NA TENTO PSÁT TUŽKOU ČIL ZPRÁVU (TAK ABY NA SPODNÍM MOKRÉM PAPÍRU ZŮSTALY STOPY, ALE NEVYRYTÉ). NATO SE SPODNÍ PAPÍR VOLNĚ USUŠÍ, VYROVNÁ JAKO SHORA ŘEČENO A PAK SE NA NĚJ NAPÍŠE, NEJLÉPE TUŽKOU, NORMÁLNÍ DOPIS KOLMO NA VODOTISK.

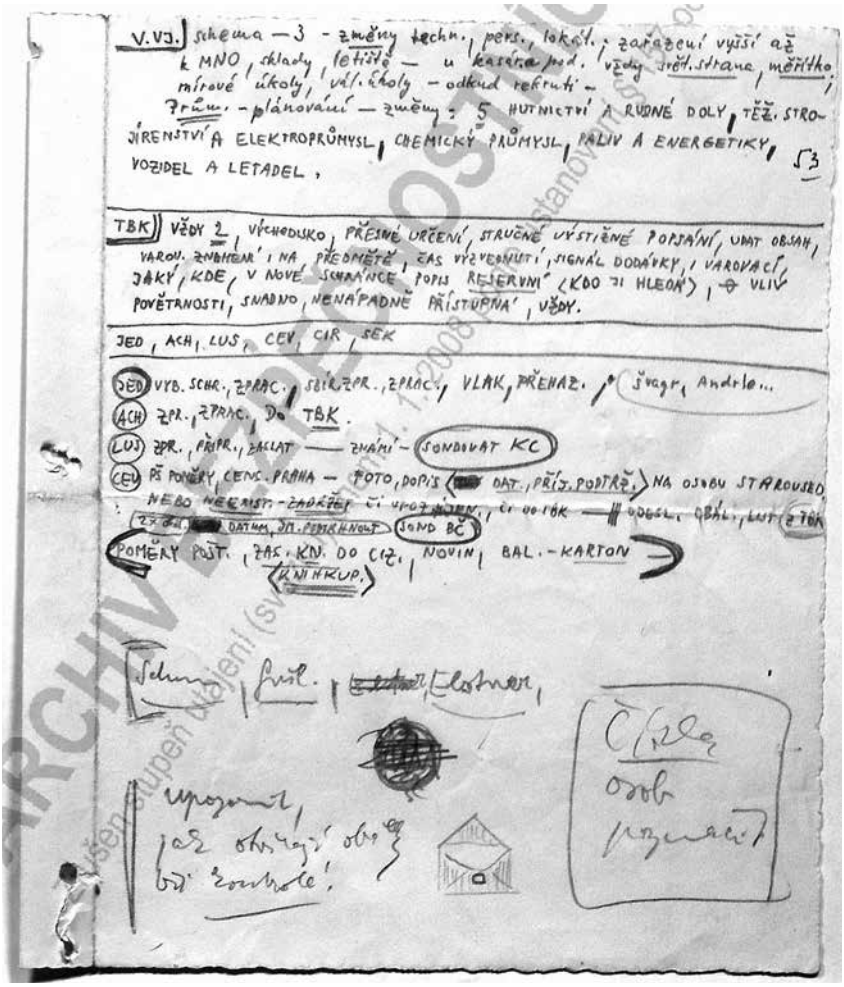
ROZLUŠTĚNÍ: DOPIS NA 10 MINUT HODIT DO VODY, PAK PROTI SVĚTLU PŘEČÍST.

K VŮLI UPOZORNĚNÍ, PŘI ODESÍLÁNÍ VĚŽDY: PŘÍJMENÍ ADRESÁTA PODTRHNOUT, DATUM NA LISTĚ VYMAT: 10. září 1953 = ŽEHLIT!
10. září 53 = VODOTISK!

(PŘIJDE-LI NÁHODOU NĚKDY Z VENKU POHLEDNICE (FOTOGRAFIE) TAKTO POZNAČENÁ, STRANA FOTOGRAFIE SE CELÁ POTŘE TUŽÍ, NECHÁ OSCHNOUT, PAK SE HODINU VAŘÍ V HORKÉ VODĚ A ZPRÁVA SE PŘEČTE.

JINÉ DOROZUMÍVÁNÍ: OBA MAJÍ STEJNÝ TEXT (KNIHU, NOVINY...), NA URČITOU STRÁNKU POLOŽÍ PRŮHLEDNÝ PAPÍR, NA PÍSMENECH VYBRANÝCH VYZNAČÍ TUŽÍ TEČKY, POTOM NA TENTO PRŮHLEDNÝ PAPÍR POLOŽÍ DOPISNÍ (KANCELÁŘSKÝ) A TEČKY KAMENCEM OKOPÍRUJÍ, DSUŠÍ. PAK NATO NAPÍŠÍ DOPIS TUŽKOU NEBO PÉREM (OPĚT NEZAPOMENOUT UPOZORNIT: PŘÍJMENÍ PODTRHNOUT,

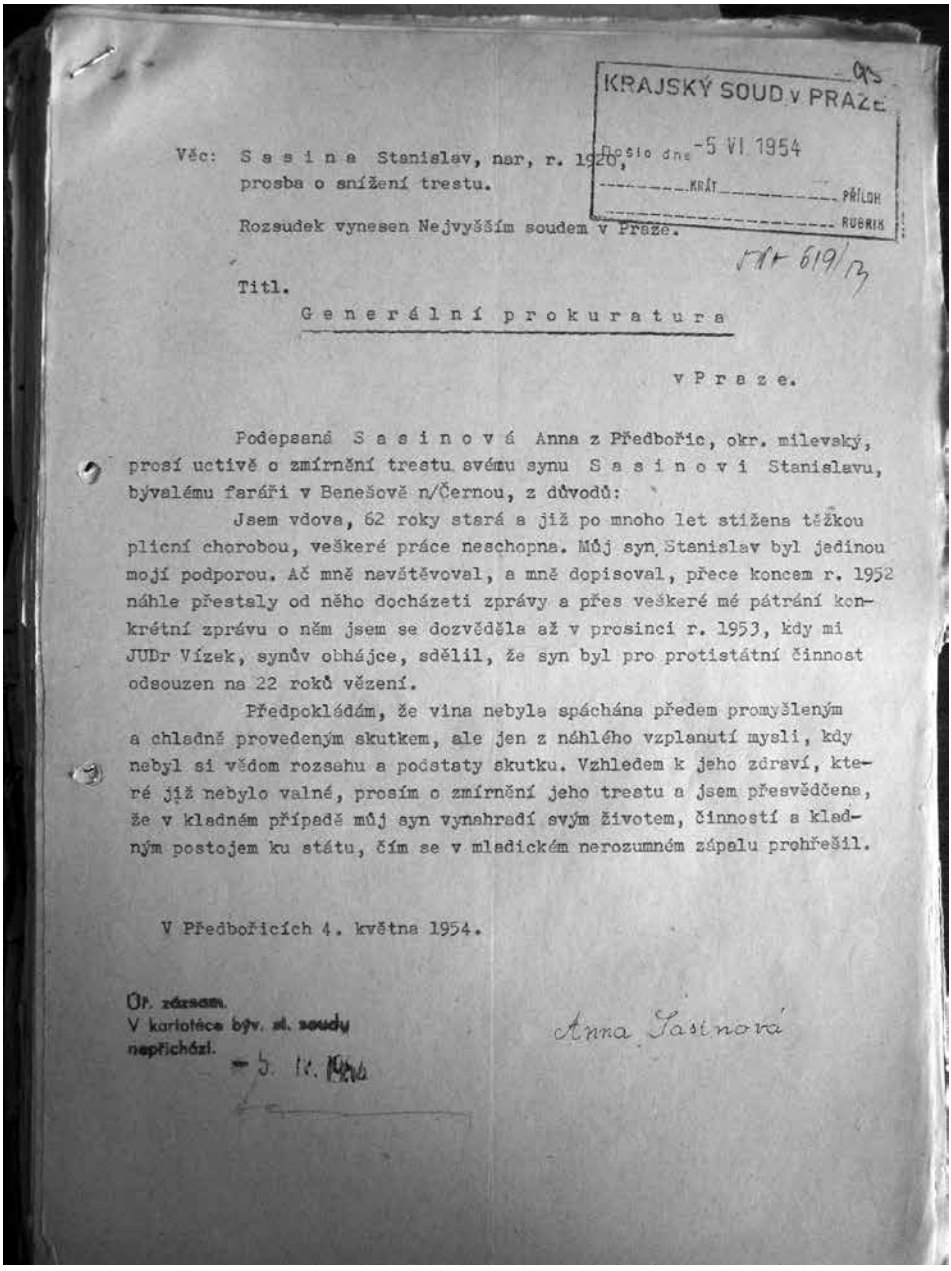
Obr. 15: Část zpravodajských instrukcí, které Stanislav Sasina přepsal v úkrytu v Borovanech, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, V_685_MV_osobni_spis_Sasina_0048)

Obr. 16: Část zpravodajských instrukcí, které Stanislav Sasina přepsal v úkrytu v Borovanech, 1953 (ABS, f. MV-V, arch. č. V-685 MV, osobní spis Sasina, V_685_MV_osobni_spis_Sasina_0047)

Obr. 17: Stanislav Sasina na vězeňské fotografii, 1953 (NA, f. SSNV, vězeňský spis Stanislava Sasiny)

KRAJSKÝ SOUD v PRAZE
Došlo dne -5 VI 1954
KRÁT PŘÍLOH
RUBRIK

Rt 619/53

Věc: S a s i n a Stanislav, nar. r. 1920, prosba o snížení trestu.

Rozsudek vynesen Nejvyšším soudem v Praze.

Titl.

G e n e r á l n í p r o k u r a t u r a

v P r a z e.

Podepsaná S a s i n o v á Anna z Předbořic, okr. milevský, prosí uctivě o zmírnění trestu svému synu S a s i n o v i Stanislavu, bývalému faráři v Benešově n/Černou, z důvodů:

Jsem vdova, 62 roky stará a již po mnoho let stižena těžkou plicní chorobou, veškeré práce neschopna. Můj syn Stanislav byl jedinou mojí podporou. Ač mně navštěvoval, a mně dopisoval, přece koncem r. 1952 náhle přestaly od něho docházeti zprávy a přes veškeré mé pátrání konkrétní zprávu o něm jsem se dozvěděla až v prosinci r. 1953, kdy mi JUDr Vízek, synův obhájce, sdělil, že syn byl pro protistátní činnost odsouzen na 22 roků vězení.

Předpokládám, že vina nebyla spáchána předem promyšleným a chladně provedeným skutkem, ale jen z náhlého vzplanutí mysli, kdy nebyl si vědom rozsahu a podstaty skutku. Vzhledem k jeho zdraví, které již nebylo valné, prosím o zmírnění jeho trestu a jsem přesvědčena, že v kladném případě můj syn vynahradí svým životem, činností a kladným postojem ku státu, čím se v mladickém nerozumném zápalu prohřešil.

V Předbořicích 4. května 1954.

Anna Sasinová

Úř. záznam.
V kartotéce býv. zl. soudu nepřichází.
– 5. IV. 1954

Obr. 18: Žádost Sasinovy matky Anny o snížení trestu pro svého syna, 1954 (NA, f. Krajský soud České Budějovice – rehabilitační spisy, soudní spis Krajského soudu České Budějovice sp. zn. 4 Rt 195/90)

Obr. 19: Dům v Borovanech čp. 229, patřící Anastázii Vaňkové a Anně Filípkové, v němž se ukrýval Stanislav Sasina po svém příchodu do Československa, květen 1948 (archiv Romana Josefíka)

Obr. 20: Poslední místo Sasinova odpočinku na hřbitově v Předbořicích (foto Pavel Mörtl)

Z Charkova až do Nového Mexika

Michaela Skořepová

Úvod

Tématem tohoto příspěvku je životní příběh ukrajinské lékařky a spisovatelky Natálie Nonny Auské[1], která se souhrou mnoha okolností a náhod dostala koncem druhé světové války do Československa a vystudovala zde lékařskou fakultu. Do jejího života zasáhla většina zlomových okamžiků československých i světových dějin dvacátého století, od vzniku Sovětského svazu, druhé světové války, osvobození a nástupu komunistického režimu v Československu až po okupaci země vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968. Text se okrajově dotýká také života ukrajinské komunity v Československu na konci druhé světové války a po ní. Samotná problematika ukrajinské menšiny by byla nosným tématem pro další studii, avšak tento text se jí bude zabývat pouze v kontextu příběhu Natálie Auské a v té míře, která je nutná k pochopení situace, ve které se tato menšina nacházela.

Ukrajina a válka

Natálie (roz. Potapova) se narodila 23. října 1923 v Charkově na Ukrajině. Měla tři starší nevlastní sourozence z druhého manželství své matky, a to Andreje (* 1913), Konstantina (* 1915) a Annu (* 1917). Nejstarší bratr byl v roce 1943 popraven v Charkově Němci, druhý bratr byl v roce 1937 zatčen a odsouzen k trestu odnětí svobody na deset let a se sestrou se viděla naposledy v roce 1942 a její další osud jí nebyl znám.[2]

1 Natálie Auská sama uvádí jako své křestní jméno také jméno Nonna, pod ním byla známa hlavně na rodné Ukrajině a později v literární tvorbě. Složitější je také situace s množstvím jejích příjmení. Narodila se jako Natalie Potapova, po prvním sňatku získala příjmení Lukšová, po druhém Škrlandová a po třetím Auská.

2 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

Jejím otcem byl charkovský univerzitní profesor geologie Alexandr Potapov, se kterým se matka rozvedla, když byly Natálii dva roky. Stýkala se s ním velmi zřídka a prakticky ji vychovával čtvrtý manžel matky profesor Alexandr Fedorovskyj.[3]

Jako dítě zažila v letech 1932 až 1934 hladomor na Ukrajině a vzpomínky na umírající lidi v ulicích ji pronásledovaly do konce života. Hladomor na Ukrajině patří k nejhorším zločinům, jichž se komunistický režim za vlády Stalina dopustil. Nebyl způsoben válkou, neúrodou nebo nepříznivými klimatickými podmínkami, ale převážně kolektivizací a vývozem obilí za hranice Ukrajiny. Lidé byli nuceni živit se kůrou ze stromů, listím, mechem a trávou a lovili jakákoliv dostupná zvířata. Vyskytly se také případy kanibalismu, jejichž počet se zvyšoval s končící zimou a tenčícími se zásobami. V charkovské oblasti, kde Natálie žila, bylo za první čtvrtletí roku 1933 zjištěno devět případů, do 1. května jejich počet stoupl na 134 a do 1. června se zvýšil na 226 případů.[4]

Natálie žila s matkou a otčímem přímo v Charkově a jejich situace nebyla tak katastrofální jako u příbuzných na venkově. Ani po letech nezapomněla na vyhladovělé žebráky v ulicích. V povídce Hladomorna, publikované u příležitosti sedmdesátého výročí hladomoru, vzpomínala na setkání se svou kamarádkou z vesnice, kam jezdila na prázdniny, takto: *Spatřila jsem otrhané děvčátko stojící u cesty. Ani ruku nenatahovalo, žebrota byla přísně zakázaná, jen tak tiše stálo a dívalo se na nás. Chodidla mělo omotaná hadry, nohy nad nimi byly lesklé a zduřelé otoky, z popraskané kůže prosakovala tekutina.*[5] Ještě větší šok zažila, když odjela v létě k příbuzným na vesnici. Část vesnic byla vypálena, mnoho domů bylo opuštěných, sousedé a přátelé zemřeli a ženy společně každý večer oplakávaly nahlas mrtvé: *Hlasitěji a hlasitěji zněl starodávný nářek a vznášel se k srpnové obloze poseté jasnými hvězdami. Odněkud z prázdna téměř vylidněné vesnice ozýval se další hlas a další a další. Ženy holosyly* [sic]*, oplakávaly své mrtvé. Bylo něco nevýslovně smutného, něco příšerného v těch naříkavých hlasech, linoucích se tichem a tmou.*[6] Přestože tedy hladem přímo netrpěla, velmi ji zasáhl osud lidí postižených hladomorem.

Otčím Natálie pocházel z velmi bohaté a vzdělané rodiny a nikdy se nedokázal ztotožnit se sovětským režimem. Podle Natáliiných slov před ní své názory přímo neprojevoval, ale její protirežimní poznámky přecházel mlčením. Biologický otec byl členem Všesvazové komunistické strany (bolševiků), ale svého členství se zřekl, protože nesouhlasil s ideovým směřováním Sovětského svazu. Seznámila se s ním až v roce 1937, kdy za ním přijela do Moskvy, kde pracoval v divadle jako dramaturg. Oba její otcové zemřeli již v roce 1938, ten biologický na tuberkulózu. Po smrti otčíma žila pouze se svou matkou a v jejích devatenácti letech byl Charkov v říjnu 1941 obsazen německou armádou. Z města bylo skoro nemožné odejít, na evakuaci

3 ABS, f. 319, sign. 319-26-17, Potapová Natálie – prověření z 1. 12. 1955, strana nečíslována.

4 RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny.* Praha: Lidové noviny, 2015, s. 296.

5 AUSKÁ, Nonna. *Hladomorna.* Praha: Ukrajinská iniciativa ČR, 2003, s. 4.

6 Tamtéž, s. 7.

měli přednostně právo obyvatelé západnějších měst, vlaky byly přeplněné a uprchlíky na cestách ostřelovala německá letadla. Natálie se tedy rozhodla i s matkou zůstat, obě údajně věřily, že Charkov bude do pár týdnů dobyt zpět sovětskými vojáky.

Natálie vychodila desetiletou školu v Charkově a snila o zapsání na lékařskou fakultu. To jí znemožnilo onemocnění tuberkulózou. Proto začala v témže městě studovat pedagogickou fakultu, která jí studium i přes nemoc povolila. Poté co byl Charkov okupován Němci, školu přerušila.[7]

Do února 1942 zůstala doma a nikde nepracovala. V Charkově vypukl hlad,[8] většina obchodů byla zavřena a jídlo a ostatní zboží denní potřeby bylo možné koupit převážně jen na černém trhu za vysoké ceny. Ve městě nešla elektřina ani netekla voda. Podle její výpovědi umíralo mnoho lidí přímo na ulici nebo v nevytopených bytech. Mladší a zdatnější ženy se vydávaly na venkov sehnat potraviny, ale hrozilo jim zastřelení německými vojáky. Mnoho žen se začalo živit prostitucí. Natáliina matka začala pracovat jako kuchařka u vojenské jednotky. Poté co jednotka město v polovině zimy 1942 opustila, ztratily obě zdroj potravin. Matce začaly z hladu otékat nohy a její zdravotní stav se rychle zhoršoval. Proto Natálie v únoru 1942 odešla na venkov do městečka Valky, kde se snažila vyměnit oblečení za jídlo. Protože při hlášení své přítomnosti v obci na německém velitelství mluvila plynně německy, bylo ji nabídnuto místo tlumočnice Německého úřadu pro zemědělství. Za úkol měla kontakty s místními občany, účastnila se návštěv ukrajinských zemědělců, kteří museli předávat svůj majetek Němcům. Výplatu dostávala pouze v naturáliích, měsíčně deset kilogramů obilí a láhev oleje. Zde zůstala do srpna 1942. Velmi ji prý trápilo, že místním lidem nemůže nijak pomoci a musí spolupracovat při zabírání jejich majetku. Tato skutečnost jí ale nezabránila pokračovat později v práci pro okupační úřady.

Jako dívka z lepší rodiny hovořila několika jazyky a měla na ně výrazné nadání. Plynně hovořila ukrajinsky, rusky, německy, anglicky a francouzsky a později se samozřejmě naučila česky. Po návratu do Charkova získala prostřednictvím své přítelkyně díky znalosti němčiny místo na úřadovně Sicherheitsdienstu (SD) jako kartotékářka. Náplní jejího zaměstnání bylo evidovat veškerou došlou poštu. Poté co velmi často viděla shromáždění Ukrajinců a ukrajinských Židů před popravou na nádvoří úřadu podle svého vyjádření v pozdějších výpovědích pochopila, že se dostala na mnohem horší místo, než zastávala ve Valkách.

Po ústupu Němců z Charkova v únoru 1943 odjela jako zaměstnankyně Sicherheitsdienstu do Kyjeva, kde byla zaměstnána v registratuře a později v hospodářském oddělení jako překladatelka až do září 1943. Matka byla stále s ní a pracovala na Sicherheitsdienstu jako pradlena. I přesto, že byly obě zaměstnané, strádaly nedostatkem potravin. Natáliina matka byla přistižena, jak vynáší z kuchyně jídlo,

7 Archiv Univerzity Karlovy (AUK), f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, dotazník z 16. 9. 1948, stránka nečíslována.

8 Během německé okupace zemřelo hlady až 100 000 obyvatel Charkova.

za což jí hrozil koncentrační tábor. Natálie přemluvila jednoho z výše postavených německých příslušníků Sicherheitsdienstu, aby jí pomohl. Ten zařídil, aby nebyla potrestána, a na oplátku požadoval, aby se Natálie stala jeho milenkou. Ta souhlasila a jejich vztah trval až do léta 1943, kdy byl její milenec odvolán na jiné působiště.

Podruhé byla úřadovna evakuována před Rudou armádou do Rovna, kde Natálie o práci přišla v důsledku zrušení jejího oddělení. Její matka si našla práci opět v prádelně Sicherheitsdienstu, který se již v Rovně nacházel. Na konci října obě odjely k přátelům do Lvova, kteří byli ochotni je ubytovat. Zde obývaly jeden pokoj společně s rodinou profesora Sosnova, se kterým se znaly již z Charkova. Natálie zde pracovala na německém pracovním úřadě, ale matce se zaměstnání najít nepodařilo. Protože se nacházely ve velké finanční tísni a u Natálie se znovu objevila tuberkulóza, přihlásily se dobrovolně na práci do Německa.

Ze Lvova odjely koncem prosince 1943 do okolí Ratiboře, kde byly ubytovány v pracovním táboře Birau a čekaly na přidělení práce. Asi po třech měsících, v březnu 1944, získala Natálie práci v Ratiboři ve státním úřadu Propagandakompanie[9], kde byly tříděny a překládány knihy odvezené Němci ze Sovětského Svazu. Zde byla však zaměstnána pouze dva týdny, protože začala kašlat krev, a proto byla propuštěna. Matka nastoupila do továrny na tabák a obě dvě živila pouze ze svého platu. Koncem roku 1944 byla Natálie přijata do plicního sanatoria v Gergersdorfu, kde se léčila až do dubna 1945. Přivydělávala si zde jako uklízečka. Jednalo se o léčebnu obsazenou sice německou armádou, která však ošetřovala pouze civilní obyvatelstvo. Matka zůstala v té době v jejich bytě a od konce roku 1944 byla v nemocnici s úrazem hlavy.

Na konci dubna 1945 byla Natálie znovu evakuována před Rudou armádou směrem přes Československo, její matka i s celou nemocnicí do západního Německa. Tímto se jejich cesty rozdělily a dočasně mezi sebou ztratily kontakt. Později dostala od matky prostřednictvím jedné odsunuté Němky z Vrchlabí dopis, že se nachází v uprchlickém táboře v západním Německu poblíž Mnichova. Natálie za ní chtěla odjet, ale projevila se u ní znovu tuberkulóza, byla zrovna po operaci a nebyla schopna tak složité cesty. Svou roli v rozhodnutí zůstat v Československu hrál také strach z odhalení pravé identity a pozdější možnost studia vysněné lékařské fakulty.

V roce 1950 emigrovala Natáliina matka do USA, ale s dcerou zůstala v kontaktu. Natálie ji vydávala za svoji tetu a její dopisy si nechávala posílat na adresu svých přítelkyň ze studií medicíny. Nezpřetrhané styky se nakonec ukázaly pro její budoucnost jako klíčové.[10]

9 Propagandakompanie byl úřad podřízený vrchnímu velitelství Wehrmachtu, který měl na starosti pozitivní propagandu národního socialismu.

10 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, životopis z neznámého data, s. 146–149.

Československo

Natálie se dostala na území Československa dne 6. května 1945, když se pokoušela přejet autobusem přes naše území do západní zóny Německa. Cestovali s ní příslušníci Wehrmachtu a gestapa a několik pacientek sanatoria německé národnosti. Autobus složitě hledal volnou cestu, tato část Německa i Československa již byla skoro celá pod kontrolou Rudé armády. Museli často zastavovat i na několik hodin, vracet se, docházel jim benzín a příslušníci Wehrmachtu a gestapa začali vyhazovat nepotřebné součástky vozidla a především zbraně. Autobus byl zastaven u obce Mříčná (okres Vrchlabí) údajnými českými a sovětskými partyzány, posádka autobusu začala střílet a všichni kromě Natálie a několika německých civilistek byli zabiti. Natálie se zastal přítomný starosta obce Jebavý, prohlásil ji za nemocnou Rusku zavlečenou nedobrovolně do Německa a nechal ji převézt do uprchlického střediska zřízeného ve škole v Mříčné. Zde ji vyzvedla starostova dcera a odvedla ji do jejich domu. Později Jebavý zařídil její převoz prostřednictvím lékaře ukrajinského původu Ivana Dylevského do nemocnice ve Vrchlabí. Na výzvu, aby se všichni sovětští občané přihlásili na příslušném úřadě, nereagovala. Po čtrnáctidenním pobytu v nemocnici jí Dylevskyj poskytl útočiště ve svém bytě a dále ji podporoval.[11]

Natáliin majetek, nalezený v rozstříleném autobuse, údajně spálil, aby se nepřišlo na její pravou totožnost. Zařídil Natáliin sňatek s místním řezníkem Karlem Lukšem, za kterého se provdala 30. června 1946,[12] čímž získala legální možnost pobytu v Československu a nebyla vrácena do Sovětského svazu. I když se nevdávala z lásky, údajně měla v plánu se svým manželem zůstat a pokusit se o plnohodnotný vztah. To se však nepovedlo, na vině měla být hlavně tchyně, ale také úplně rozdílné povahy, zájmy a původ manželů. Repatriace se Natálie podle svědků velmi obávala, v SSSR by jí hrozilo odsouzení kvůli jejímu zaměstnání na charkovském Sicherheitsdienstu.[13]

Existuje ale i další varianta jejího příběhu. Podle zprávy agenta StB Borsenka z 2. října 1952 se Natálie svěřila svému příteli Pavlu Chodarkěvičovi, že z Charkova do Německa byla převezena společně s matkou jedním důstojníkem německého gestapa. Po zadržení v Československu měla být internována v táboře pro ruské emigranty, kde byla kvůli svému zaměstnání na gestapu odsouzena k smrti zastřelením. Nejmenovaný lékař, se vší pravděpodobností Ivan Dylevskyj, ji měl z tábora dostat, ubytovat ve svém bytě a přihlásit jako svou služebnou. Protože neměla žádné doklady a věděl, že je hledána NKVD, zařídil její sňatek s Karlem Lukšem.[14]

11 Tamtéž.

12 Státní okresní archiv Trutnov, Sbírka druhopisů matrik okresu Trutnov, kniha 510, záznam o prvním sňatku Natálie Auské (nedatováno), strany nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. číslo 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, životopis z neznámého data, s. 146–149.

13 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19.

14 Tamtéž.

Pravděpodobnější se ale zdá verze uváděná Natálií v pozdějších výpovědích. V žádných materiálech nebyla nalezena zmínka, že by byla odsouzena k trestu smrti nebo že by byla spolupracovnicí gestapa. Ani Státní bezpečnost tyto informace nebrala jako relevantní a nepoužila je při jejím pozdějším vydírání.

Další zprávy agenta Borsenka jsou mírně řečeno nadnesené. Natálii označuje za německou nebo ukrajinskou špionku. Za Zdeňka Škrlanda se podle něj později provdala pouze z toho důvodu, aby zakryla svoji minulost, a vyhrožovala mu, že ho otráví, pokud s ní nebude spolupracovat.

Podle Borsenkových agenturních zpráv byla Natálie také považována za agentku gestapa, s nímž měla spolupracovat již během druhé světové války na Ukrajině, a po příchodu do Československa se měla okamžitě spojit s ukrajinskými nacionalisty. Byla podrobně sledována StB, byli na ni nasazeni tři spolupracovníci Bezpečnosti, již zmiňovaný Borsenko, Míla a Krásná. Byla rovněž podána žádost o prověření její osoby přes oddělení pro zahraniční styk na Ministerstvu vnitra do Sovětského svazu, ale odpověď nedošla. Její totožnost se začala řešit s bezpečnostními složkami SSSR až v roce 1954 (viz níže). Dále jí Bezpečnost kontrolovala korespondenci, zejména dopisy od matky.[15]

První manželství bylo pouze účelové, což později potvrdil i Karel Lukš. Uvedl, že se s ní oženil na nátlak doktora Dylevského pouze proto, aby mohla zůstat v republice. Sama Natálie potvrdila, že si ho vzala pouze ze strachu z návratu do SSSR. Vypověděla, že jejich vztah narušovala hlavně manželova matka. Po třech měsících ho opustila a odstěhovala se do Poděbrad, kde navázala kontakty s dalšími Ukrajinci žijícími zde, mezi něž patřili inženýr Pavel Chodarkěvič a inženýr Vasil Buračynskyj. Manžel se ji zpočátku snažil získat zpět, ale po zjištění, že je opět nakažena tuberkulózou, požádal o rozvod. Oficiálně se rozvedli v listopadu 1947.[16]

Studium, přátelé a druhá svatba

V září 1947 Natálie úspěšně složila maturitní zkoušku s průměrným prospěchem na reálném gymnáziu v Jilemnici jako externí kandidátka.[17]

Velmi důležitým mužem v jejím životě se stal Ing. Pavel Chodarkěvič (nar. 16. května 1892 v Turci – Novogrodku v Bělorusku). Do Československa přišel po revoluci v Rusku. V Poděbradech vystudoval ukrajinskou akademii, kde získal

15 Tamtéž.

16 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, životopis z neznámého data, s. 146–149.

17 AUK, f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, přední list, stránky nečíslovány; tamtéž, vysvědčení dospělosti z 29. 9. 1947, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, životopis z neznámého data, s. 146–149.

titul inženýra, ale v oboru nikdy nepracoval. Během okupace jezdil po protektorátu jako podomní obchodník a trhovec a po válce učil ruštinu na odborné škole v Poděbradech. Jeho velkým koníčkem byla klasická hudba. Úřady se snažily zjistit, kde bere peníze na svůj nákladný životní styl a na Natáliinu podporu, ale bez výsledku. Byl považován za jednu z nejdůležitějších postav ukrajinské společnosti v kraji. Hodnocen byl jako velmi nespolehlivý a byl zařazen do akce „Tygři", týkající se tzv. ukrajinských nacionalistů. Bylo mu dáváno za vinu, že ještě s pomocí dalších osob uchránili Natálii před navrácením do Sovětského svazu, pomohli jí dostat se z internačního tábora a snažili se zakrýt její minulost. Chodarkěvič byl podezřelý ze spojení se zahraniční zpravodajskou službou, podle zmíněného agenta Borsenka udržoval kontakty s cizinou pomocí lodníků, kteří zajížděli do Československa z Německa.[18]

Od 15. července 1945 do 16. listopadu 1945 působila Natálie jako cvičná učitelka ruštiny nejdříve na škole práce ÚRO v Jilemnici, následně od 1. září 1946 vyučovala na vrchlabském gymnáziu a rovněž na zdejší Průmyslové škole textilní.[19]

Ing. Chodarkěvič ji finančně podporoval, později jí zařídil místo profesorky na poděbradském gymnáziu a poté jí pomohl se studiem medicíny na lékařské fakultě v Praze.[20] Udržovali spolu milostný vztah až do Natáliiny druhé svatby.[21]

Ve svém životopise v přihlášce na vysokou školu Natálie tvrdila, že o osobní doklady přišla již v Charkově, kde byly spáleny Němci. V podrobném odůvodnění,

18 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, složka 385667_MV_2_2, zpráva, případ Lukšová Natalia ze 30. 10. 1952, s. 63–64.

19 Státní okresní archiv Trutnov, f. Průmyslové školy textilní Vrchlabí, karton 5, osobní výkaz Natálie Auské (nedatováno), strany nečíslovány. O působení na gymnáziu existují informace pouze z almanachu školy, spisy učitelů se nedochovaly. Poválečná evidence obyvatel Vrchlabí je celkově dochována bohužel jen velmi torzovitě. ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, životopis z neznámého data, s. 146–149.

20 AUK, f. Lékařská fakulta UK, část fondu Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, ZS 1948–1949, Řádní posluchači (tuzemci i cizinci) – 1. ročník, inv. č. 316, nacionál pro řádného posluchače Natálii Lukšovou (nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, část fondu: Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, 1949–1950, Řádní posluchači Kr–M, inv. č. 332, nacionál pro řádného posluchače Natálii Lukšovou (nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, část fondu Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, 1950–1951, Řádní posluchači Kro–Mě, inv. č. 342, nacionál pro řádného posluchače Natálii Lukšovou (nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, část fondu: Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, 1951–1952, Řádní posluchači Kra–Ma, inv. č. 351, seznam zapsaných přednášek a záznam o úspěšně vykonaných zkouškách Natálie Lukšové (nedatováno), stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

21 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

proč chce studovat lékařskou fakultu uvedla, že *ve svém životě viděla příliš mnoho utrpení a chtěla by pomáhat trpícím.*[22] Místní národní výbor v Poděbradech, který musel její přihlášku schválit, neměl proti jejímu studiu na lékařské fakultě námitek.[23] Postupové zkoušky složila převážně na výbornou.[24]

Během studií se Natálie nestala členkou žádné politické strany a před svými přáteli se vyjadřovala hanlivě o Sovětském svazu. Po svých zkušenostech se životem v SSSR tento režim před kamarády označovala za bolševickou diktaturu, která okupovala ukrajinská území. Obávala se, že bude po promoci vyslána na politická školení, kde by se musela přetvařovat a podporovat prorežimní propagandu. V době svých studií se stala členkou ČSM a po roce 1948 členkou ROH a SČSP[25]. Byla rovněž aktivně činná v ukrajinském spolku, který byl brán StB jako potencionálně nebezpečný.[26] Promovala 16. listopadu 1953 s velmi dobrým prospěchem.[27] Vydávala se za úplného sirotka, a proto celé studium pobírala poměrně velké stipendium (1 200 Kčs až 2 000 Kčs).[28]

Po promoci byla Natálie přidělena do OÚNZ v Kolíně, kde byla od prosince 1953 zaměstnána v nemocnici na interním oddělení a na poliklinice jako posudková lékařka.[29] Od roku 1966 působila jako závodní lékařka n. p. Frigera taktéž v Kolíně.[30]

Mezitím se v roce 1951 provdala za Zdeňka Škrlanda (nar. 23. září 1924), kterého poznala na studentských kolejích 5. května. Původně ji utěšoval, když se mu svěřila s neopětovaným citem k jinému muži. Zdeněk Škrland byl krátce členem KSČ, ale brzy po sňatku s Natálií byl vyloučen ze strany pro neplnění povinností. Dne 12. října 1952 se jim v Praze narodila dcera Alexandra. Po jejím narození sice Natálie požádala o omluvení z přednášek během mateřské dovolené a o odklad některých zkoušek, ale později je složila s velmi dobrým prospěchem. Jako důvod uvedla, že dcera je odkázána pouze na ni.

22 AUK, f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, přihláška k předběžnému zápisu z 31. 8. 1948.

23 Tamtéž, vyjádření místního národního výboru z 31. 8. 1948, stránka nečíslována.

24 Tamtéž, zápisy o provedených zkouškách, stránky nečíslovány.

25 Přestože Natálie odsuzovala politický systém v SSSR, stala se členkou Svazu československo-sovětského přátelství.

26 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. března 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

27 AUK, f. Lékařská fakulta UK, Kniha Rigoros lékařských, 1–4525, 1947–1954, záznam o promoci Natálie Lukšové Škrlandové.

28 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. května až 28. května 1954, s. 117–143.

29 Spisovna Oblastní nemocnice Kolín, evidenční list Natálie Auské. Osobní spisy zaměstnanců nebyly dosud předmětem skartačního řízení, které by prováděl SOkA Kolín.

30 Tamtéž.

Její manžel byl původním povoláním úředník, v Kolíně byl zaměstnán jako řidič u Komunálních podniků města.[31]

Spolupráce s StB

Abychom pochopili Natáliino jednání, je nejdříve nutné stručně zmínit situaci emigrantů ze Sovětského svazu a především z Ukrajiny v tehdejším Československu.

Československá vláda za první republiky ukrajinskou menšinu podporovala, vzniklo zde mnoho ukrajinských spolků a škol. I přes tento vstřícný přístup se ale o ukrajinskou emigraci zajímaly již prvorepublikové bezpečnostní složky, obávaly se separatistických tendencí ukrajinských nacionalistů na Podkarpatské Rusi. Ty eskalovaly během druhé republiky a skončily v březnu neúspěšným protičeskoslovenským povstáním. Přístup vlády se rapidně zhoršil po druhé světové válce a především po únoru 1948. Svou roli v tom hrála protisovětská orientace velké části ukrajinské komunity a podřízený postoj republiky vůči Moskvě.[32]

Ukrajinci se stali v druhé polovině čtyřicátých a v první polovině padesátých let předmětem zvýšeného zájmu Státní bezpečnosti, přestože v rámci národnostní struktury netvořili početně výraznou skupinu obyvatelstva tehdejšího Československa.[33] Především v Čechách tvořila ukrajinskou komunitu z velké části meziválečná (tzv. bílá) inteligence, což posilovalo podezření StB, že zdejší ukrajinská menšina je silně protibolševicky založena. Mezi tyto emigranty patřili i Natáliini přátelé.[34]

Odlišná situace vznikla na Slovensku, především na východě, kde tradičně žila rusínská komunita s blízkými vazbami na krajany na Podkarpatské Rusi a v Polsku, kde už od konce války propukaly konflikty mezi policií a ukrajinskými povstalci.

31 AUK, f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, žádost o povolení II. termínu zkoušek z 6. 2. 1953, stránky nečíslovány; tamtéž, vyhovění žádosti – mateřská dovolená ze 17. 11. 1952, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

32 ABS, f. A 34, inv. j. 2486, zpráva o činnosti tzv. ukrajinských nacionalistů, s. 2–6; BORÁK, Mečislav. Obrana republiky na Podkarpatské Rusi v letech 1928–1939. In: *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus. Sborník z mezinárodní konference v Praze.* Praha: Česká expedice, 1999, s. 87–95. Dostupné též online z: https://www.mecislavborak.cz/dokumenty/publikace/sborniky/25-Obrana_republiky_na_Podkarpatske_Rusi.pdf

33 Podle sčítání obyvatel z roku 1950 žilo v Československu 67 615 Ukrajinců, z nichž více než 70 % pobývalo na Slovensku. Ukrajinská menšina tedy tvořila pouze 0,6 % z celkového počtu obyvatelstva republiky. Viz KOUTEK, Ondřej. Postup StB proti ukrajinskému nacionalismu a pronásledování ukrajinských běženců v Československu v letech 1945–1953. In: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov 4: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica 14.–15. dubna 2005. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005 s. 454–463, s. 454.

34 Tamtéž, s. 454–463.

Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), pro niž se vžil také název „banderovci", vznikla již během okupace v roce 1942 na Ukrajině. Do příležitostných potyček s UPA se československé jednotky dostávaly již během války. V létě 1945 vstoupila část oddílů UPA do Československa se záměrem propagandisticky působit na našem území. Postupem času se ale začaly množit potyčky s československou armádou, v roce 1947 pak přerostl postup pronikajících příslušníků UPA z Polska v rozsáhlou operaci, na které se spolu s armádou podílely jednotky Sboru národní bezpečnosti (SNB). V souvislosti s těmito vojenskými akcemi proti „banderovcům" začala Státní bezpečnost v letech 1945–947 věnovat velkou pozornost ukrajinské menšině v Československu.[35]

Systematicky sledovat ukrajinskou komunitu začala StB v roce 1946, protože se obávala její možné podpory jednotek UPA. Ty se přesouvaly přes naše území do západního Německa, kde v Mnichově působila Nejvyšší ukrajinská osvobozovací rada (UHVR). Jednalo se především o civilní síť Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN)[36], která pro jednotky UPA zajišťovala zásobování, ubytování a zpravodajské informace a všemožně pomáhala jejich kurýrům.[37]

Touto cestou také utíkalo mnoho civilistů z oblastí (zejména z Polska, méně už ze SSSR), kde Ukrajincům hrozila perzekuce.[38]

Výhodou byla nepřítomnost sovětských jednotek na našem území, díky čemuž se Československo stalo vhodnou tranzitní zemí. Přesto však skýtala cesta přes republiku mnohá nebezpečí. Československá vláda na svém území nemohla tolerovat cizí ozbrojené složky.[39]

Dále se Bezpečnost obávala antibolševického zaměření ukrajinské komunity v Čechách a nacionalistických snah, které by neschvalovala Moskva. Ukrajinská menšina byla také podezřívána ze spolupráce s nacisty a ukrajinští emigranti byli

35 KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463; ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě: (1894) 1917–1945 (1994).* Praha: X-Egem, 1995, s. 64–66.

36 Organizace ukrajinských nacionalistů byla založena již v roce 1929 ve Vídni na sjezdu ukrajinských nacionalistů. Hlavní ústředí bylo zřízeno v Berlíně a v Praze a v dalších větších městech existovaly podřízené buňky. Prvotním cílem měl být vznik samostatné Ukrajiny. Po druhé světové válce byli ve východním bloku členové organizace OUN obviňováni ze spolupráce s nacistickým Německem. Na druhé straně je nutno podotknout, že část Ukrajinců, a tedy i členů OUN viděla v Němcích menší zlo a rozhodla se je podporovat na úkor Sovětského svazu. Viz ABS, f. A 34, inv. j. 2486, s. 6–18, úvod, f. A 34, inv. j. 1544, zpráva o OUN, s. 3, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 12–14.

37 ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci na českém území a československo-ukrajinské vztahy v letech 1944–1949*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2012, s. 302–306; ABS, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 17–20; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

38 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 250.

39 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 300–301; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

pražskou Státní bezpečností hodnoceni jako *nejagilnější a nejzáludnější a pro český národ nejškodlivější konfidenti a udavači gestapa a SD*.[40] Z poválečných zpráv o aktivitách ukrajinské menšiny během války také vyplývá, že většina Ukrajinců se spojila s Němci s cílem zničit Sovětský svaz. Tyto informace se sice nezakládaly na pravdě (i když se samozřejmě našly případy spolupráce s Němci), ale po válce panovala k této komunitě značná nedůvěra.[41]

Již 10. srpna 1945 byl vydán tajný oběžník MV adresovaný oběma zemským národním výborům v českých zemích, SNR, všem ONV a ředitelstvím i úřadům národní bezpečnosti. V něm se nacházela zpráva údajně pocházející z „ověřeného" pramene, která obviňovala Ukrajince z východní Haliče ze spolupráce s Němci v roce 1941 a z páchání násilí na civilním obyvatelstvu. Podle oběžníku všechny tyto osoby uprchly ke konci války do Československa, a proto bylo nutné sledovat jejich aktivity. Zpráva záměrně vynechala všechny ostatní akce Ukrajinců vedené proti hitlerovskému Německu. Na druhou stranu nelze samozřejmě opomenout tu část Ukrajinců, která s nacisty skutečně kolaborovala, ať už z přesvědčení, z nenávisti k SSSR, nebo jen z vypočítavosti či jiných motivů. V podobném duchu byly vydány i další oběžníky a zprávy a všechny měly za cíl ukázat ukrajinskou menšinu jako spojence Němců. Byla vidět systematická snaha očernit ukrajinskou komunitu a znemožnit jí výraznější podíl na veřejném životě v Československu.[42]

Velkou nedůvěru vzbuzovala v StB také vlivná řeckokatolická církev a její představitelé. Tento postoj přetrvával i na začátku šedesátých let.[43]

Od prosince 1945 do roku 1953 bylo zatčeno a odsouzeno mnoho osob ukrajinské národnosti za podporu „banderovců". Proces Hučko a spol.[44] z prosince 1948 se stal milníkem v přístupu bezpečnostních složek k tzv. ukrajinským nacionalistům. Za podpory sovětských poradců se během let postup proti ukrajinské komunitě stále vyostřoval, Bezpečností byla „objevována" stále nová „protistátní" činnost ukrajinských emigrantů. Již v roce 1948 vznikl specializovaný referát 19, vyhrazený na „operativní rozpracování" ukrajinské emigrace. Od října 1953 byl v rámci StB dokonce vytvořen samostatný zvláštní odbor tzv. východní emigrace, který se skládal

40 ABS, f. A 34, inv. č. 1543, Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím, s. 14–15.

41 Tamtéž, inv. j. 1755, činnost bělogvardějské emigrace v nacisty okupované ČSR (nedatováno), s. 8–10; tamtéž, f. A 34, inv. j. 1755, činnost bělogvardějské emigrace v ČSR a v zahraničí po roce 1945 (nedatováno), s. 10–11; tamtéž, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 6–9; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

42 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 294–297; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

43 ABS, f. A 34, inv. j. 1757, řeckokatolická církev, báze hnutí ukrajinských nacionalistů, nedatovaná orientační zpráva, s. 1–6; inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 10–11; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

44 ABS, vyšetřovací spis arch. č. V-5517 MV.

ze tří oddělení: pro ukrajinské nacionalisty, ruské bělogvardějce a volyňské Čechy. Ukrajinské oddělení vedl por. Alois Formánek. Nebezpečí hrozící z ukrajinského nacionalismu bylo v Československu částečně vykonstruované na podnět sovětských úřadů.[45]

Od roku 1948 lze doložit zvýšenou aktivizaci bezpečnostních složek v případě ukrajinské problematiky. Příkladem toho může být přísně tajná analýza nebezpečí ukrajinského nacionalismu z 13. července 1948. Dne 27. října 1948 byla zaslána Ministerstvem vnitra Kanceláři prezidenta republiky zpráva náměstka ministra vnitra a šéfa StB Jindřicha Veselého „Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím". Tento text se týkal trestního případu řeckokatolického kněze Pavla Hučka, údajných „banderovců" Bohdana Kovalika Zilynského a Řehoře Buranyče, civilní sítě OUN a její organizace a činnosti v Československu a samozřejmě nacionalistickým tendencím ukrajinské menšiny. Právě proces s Pavlem Hučkem a likvidace ukrajinského muzea v Praze téhož roku předznamenaly vztah nového režimu k ukrajinské komunitě v Československu.[46]

Záporný přístup režimu přetrval i následující desetiletí, nacionalistickým nebezpečím ze strany Ukrajinců se StB zabývala průběžně a na toto téma zpracovala mnoho směrnic a zpráv.[47]

Například v lednu 1954 „byla zjištěna" existence organizací OUN na celém území Československa, které měly být mezi sebou propojeny a měly mít kontakty na vedení OUN v Mnichově. Jejich cílem bylo vytvoření samostatné Ukrajiny. Podle této zprávy měli ještě v roce 1954 přecházet přes republiku kurýři mezi Německem a Ukrajinou.[48]

Sledování Ukrajinců žijících na našem území pokračovalo i v šedesátých letech. Podle zprávy z roku 1961 nebyly československé bezpečnostní složky s výsledky sledování ukrajinské menšiny na našem území spokojeny. Poslední případ, tzv. Tajný fond, byl realizován v roce 1955. Nedostačující se zdál také počet sledovaných osob a dosažené výsledky. Bezpečnostní složky byly i v této době přesvědčeny, že v republice operují „ukrajinští nacionalisté" z OUN i UPA, kteří mají za úkol sabotovat politiku SSSR i Československa. Proto by měly bezpečnostní složky zesílit sledování ukrajinské komunity.[49]

Nejvyšší intenzity dosáhly akce proti ukrajinské komunitě v letech 1945 až 1954, avšak ukrajinská menšina byla sledována StB až do roku 1989. Příkladem může být

45 KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

46 ABS, f. A 34, inv. j. 1543, Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím (nedatováno), s. 1–137; ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 310–311.

47 ABS, f. 310, sign. 310-34-26, směrnice o práci po linii „VM" na oddělení a referátu při KS StB z 11. 8. 1952, s. 1–4.

48 ABS, f. H, sign. H-405, s. 247–251, podvratná činnost ukrajinských nacionalistů – zpráva – předložení z 6. 1. 1954.

49 ABS, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 20–26.

právě Natáliino zavázání ke spolupráci s StB a pozdější sledování její dcery a jejích přátel v osmdesátých letech.[50]

Dalším problémem ukrajinské komunity v Československu bylo nebezpečí nedobrovolného zavlečení do SSSR po skončení druhé světové války.

Od druhé poloviny třicátých let platila v Sovětském svazu doktrína práva stíhat své nepřátele mimo hranice země a bez ohledu na dobu, která utekla od jejich provinění. Pro uplatnění této myšlenky v masovém měřítku však neexistovaly až do anexe Pobaltí v roce 1939 podmínky. Po vstupu Rudé armády nejprve do východní a poté do střední Evropy prováděla deportace a únosy údajných nepřátel vojska NKVD pro ochranu týlu Rudé armády a zvláštní oddíly kontrarozvědky NKVD, označené kryptonymem SMĚRŠ, vytvořeným z ruského sousloví „směrť špionam" (česky smrt špionům). Tyto oddíly byly zřízeny v roce 1942 a původně byly podřízeny Lidovému komisariátu obrany SSSR a měly za úkol bojovat proti poraženeckým náladám v armádě a stíhat sovětské občany, kteří se zapletli s Němci. Již v roce 1943 byly jednotky SMĚRŠ převedeny pod správu zvláštních oddělení NKVD s úkolem aktivně vyhledávat opravdové i domnělé nepřátele SSSR, osoby s antibolševickým smýšlením a sovětské občany spolupracující s Němci na okupovaných územích. Oddíly SMĚRŠ oficiálně nepracovaly s požehnáním vlády, na jejímž území operovaly, avšak občas jim pomáhali českoslovenští občané, někteří komunističtí funkcionáři a jednotliví příslušníci obnovené československé policie. Akce vojsk NKVD a SMĚRŠ československou vládu a KSČ podle Bohdana Zilynského překvapily, nikdo z nich neočekával takto otevřenou demonstraci síly.

Z Československa byly odvlékány také osoby, které jakkoliv spolupracovaly s německou okupační správou nebo byly jen podezřelé ze sympatií k Němcům. Zpravidla byly obviněny ze spolupráce s německou zpravodajskou službou, odvezeny do Sovětského svazu, kde byly souzeny za reálnou či smyšlenou činnost ve prospěch válečného nepřítele. Protesty československých politických představitelů proti deportaci nebral Sovětský svaz vůbec v úvahu, čímž dal jasně najevo, že o budoucím vývoji republiky nehodlá s nikým diskutovat.[51]

Jak je vidět na únosech československých občanů ukrajinské národnosti, nedokázalo je uchránit ani československé občanství. Údajná míra Natáliina provinění byla dostatečně vysoká na to, aby se obávala deportace do Sovětského svazu i přes sňatkem získané občanství. Její reálná spolupráce s úřadovnou Sicherheitsdienstu dávala sovětské moci právo naložit s ní podle svého uvážení. Natálii a jejím krajanům tedy hrozilo velké riziko násilné deportace do Sovětského svazu.

50 KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463; ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 294–297; ABS, f. A 34, inv. j. 2486, úvod, s. 18–20.

51 BYSTROV, Vladimir. Aktivita zvláštních oddílů Lidového komisariátu vnitra SSSR. In: *Sborník z mezinárodní konferenci Aktivity NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945–1989*, II. Praha: ÚSTR, 2009, s. 65–68, 71.

Bezprostředně po vstupu Rudé armády byla z Československa příslušníky sovětské kontrarozvědky SMĚRŠ odvlečena řada osob ukrajinské národnosti. Obvykle následovaly výslechy, další vyšetřování a neveřejný soudní proces na území Sovětského svazu. Podle Bohdana Zilynského bylo cílem zatýkání a deportací odstranění vedoucích osobností ukrajinské komunity, likvidace aktivního života této menšiny a také vytvoření strachu a vzájemné nedůvěry mezi jejími zbylými příslušníky. Přestože počet zatčených a deportovaných představoval jen zlomek celé komunity, měly tyto represivní aktivity velký psychologický dopad na její každodenní život. Velkou otázkou bylo kritérium výběru zadržených osob, protože kromě výrazných osobností emigrantské komunity působil výběr poměrně náhodně. To může být vysvětleno tím, že zatýkání prováděly různé represivní složky, které své aktivity společně nekoordinovaly. Dalším důvodem náhodně působícího výběru mohla být také snaha popudit proti sobě navzájem celou komunitu a navodit pocit nejistoty.[52]

Situace Ukrajinců nebyla závislá na jejich právním statusu, deportace se týkaly i osob s československým státním občanstvím. Některé z těchto osob dokonce nikdy nežily na území tehdejšího Sovětského svazu, ale pocházely z Haliče, Bukoviny nebo Podkarpatské Rusi. Přesný počet deportovaných není znám, dostupné údaje naznačují, že z českých zemích bylo odvlečeno nejméně čtyřicet Ukrajinců. Ve skutečnosti se pravděpodobně jednalo o mnohem vyšší číslo. Do tohoto součtu nebyly zahrnuty osoby, které byly například na našem území jen zadrženy a měly ukrajinské občanství, osoby, které nikdo nepostrádal, a tedy nenahlásil, a emigranti ukrajinské národnosti žijící mezi válkami v Československu, kteří byli zatčeni v jiných zemích. Možnost kompletního soupisu zkomplikoval také fakt, že někteří Ukrajinci byli sice po zadržení posláni do SSSR, ale později byli navráceni ze záchytných táborů. Mnoho osob bylo také připočteno k ruské menšině, ale ve skutečnosti se jednalo o porušťělé Ukrajince. Násilná deportace Ukrajinců z Československa probíhala od 12. května do 20. října 1945 a tato komunita se zařadila na druhé místo za Rusy[53] v počtu odvlečených osob z našeho území do SSSR.[54]

Někteří Ukrajinci se vraceli do SSSR dobrovolně, ale míra dobrovolnosti je v tomto případě značně nejasná. Ze sovětské strany existoval velmi silný tlak na zajištění návratu co největšího počtu osob do vlasti. Lidé, kteří se měli vrátit do SSSR,

52 ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Stručný nástin dějin.* Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2002, s. 55.

53 Z Československa bylo odvlečeno nejméně 215 občanů ruské národnosti, ke kterým se podařilo shromáždit relativně kompletní údaje (datum narození, státní příslušnost, místo posledního bydliště, datum zatčení atd.). Ze stejných důvodů jako u ukrajinské menšiny bude ale počet deportovaných pravděpodobně vyšší. Vyšší počet deportovaných osob ruské národnosti odráží početní zastoupení ruské emigrace. Srov. KOPŘIVOVÁ VUKOLOVÁ, Anastasie. Osudy ruské emigrace v ČSR po roce 1945. In: VEBER, Václav a kol. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945.* Praha: Karolinum, s. 82, 84–85.

54 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 35, s. 55–56; ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 211–213.

byli vyhledáváni místními národními výbory, které vytvářely s pomocí SNB seznamy těchto občanů.[55]

Při znalosti všech souvislostí se nelze divit, že se Natálie obávala deportace nebo vydání do Sovětského svazu. Vzhledem k její minulosti bylo jasné, že se snažila podniknout vše, aby k tomu nedošlo.

Poté co sovětská vojska v listopadu 1945 opustila Československo, mohla si Natálie zdánlivě oddechnout. Jak je ale vidět z archivních materiálů, byl tento oddechový čas pouhou iluzí. Státní Bezpečnost věděla prokazatelně o jejích aktivitách během druhé světové války od roku 1952. Je ale možné, že o její činnosti byla informována mnohem dříve. Podle materiálů, které máme k dispozici, byli informováni také sovětští příslušníci zpravodajské služby.

Natáliina pravá totožnost začala vycházet najevo v roce 1951, kdy se svěřila několika lidem, jimž důvěřovala. Ti ale její identitu ohlásili úřadům a podrobně popsali její záporné názory na Sovětský svaz. Své známé varovala před cestou do SSSR, pravdivě líčila životní podmínky v zemi a prohlašovala, že jednotlivec zde nemá žádnou cenu a je jen otrokem režimu.[56]

Během pobytu v Malé Úpě, kde Natálie trávila v roce 1952 dovolenou, se se svým příběhem začala svěřovat kamarádce a spolužačce z vysoké školy Ludmile Rejrkrové. Nejprve jí tvrdila, že všichni příbuzní v SSSR zahynuli během války a ona byla nejdříve vězněna Němci v Charkově a poté poslána na nucené práce do Říše. Tam jí měl posílat balíčky na přilepšenou strýček z Poděbrad. Po válce u něj proto zůstala bydlet, protože v Sovětském svazu už žádné příbuzné neměla. Jako svou další žijící příbuznou uvedla tetu v USA, se kterou začala udržovat kontakt až po válce. Ve skutečnosti se jednalo o její matku, strýček v Poděbradech byl pravděpodobně Ing. Chodarkěvič. Dále si vymyslela, že její rodiče pocházeli z českých rodin žijících v SSSR a vydávala se tak za volyňskou Češku. Svěřila se jí také, že při zadržení českými partyzány tvrdila, že je Ruska nedobrovolně zavlečená do Německa.

Nakonec své přítelkyni řekla pravdu, a hlavně se jí snažila rozmluvit její pozdější plánovaný odjezd do Sovětského svazu. Ludmila Rejrkrová však její minulost nahlásila na sovětském konzulátu v Praze. Zprávu o jejím chování podal i František Mouček, u něhož byly obě dívky v Malé Úpě ubytovány. Neuvěřil oficiální verzi Natáliina příběhu, nejvíce ho prý zarazilo, že neumí podojit krávu, i když tvrdila, že za okupace u krav pracovala. Celkově se mu její původ i chování zdály podezřelé.[57]

Po obeznámení s Natáliinou minulostí a po zjištění kádrového oddělení vysokých škol, že její matka žije, a ještě k tomu v USA, měla StB v ruce další trumfy, kterých využila při jejím pozdějším zavázání ke spolupráci.

55 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 221–222.

56 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, zpráva, případ Lukšová Natalia ze 30. 10. 1952 s. 59–61; tamtéž, sp. Lukšová Natalie – spolupracovnice gestapa, zpráva ze 17. 1. 1952, 29–32.

57 Tamtéž, Lukšová Natalie – spolupracovnice gestapa, zpráva ze 17. 1. 1952, s. 29–32.

Natálie byla poprvé vyslýchána 23. července 1952, protože se svěřila své kamarádce, že její spolužák Ladislav Samek pracoval za války jako tlumočník nacistů, měl být placeným agentem gestapa a po ukončení studia lékařské fakulty chce odejít do Vídně. O sobě jí prozradila, že pracovala také jako překladatelka, když dobrovolně odešla z ukrajinského území na práci do Německa. Dále uvedla, že po zadržení partyzány u Vrchlabí schválně začala mluvit rusky a z tohoto důvodu jimi byla považována za zajatkyni, což jim nevyvracela. V době výslechu byla ve vysokém stupni těhotenství, a proto rozhovor probíhal pouze zkráceně.[58]

Vyslýchána byla omylem, protože v té době byla její osoba již rozpracována v akci „Tygři", která měla za cíl sledovat tzv. ukrajinské nacionalisty. Rozkazem ministra národní bezpečnosti neměl být nikdo z tzv. „tygrů" informován, že o něj StB projevuje zájem. Vyšetřování proběhlo pravděpodobně dosti amatérsky, protože Natálie si z něj dělala legraci a svým přátelům řekla, že vyšetřovatelům sdělila pouze to, co sama chtěla.[59]

V roce 1954 byla vytipována jako možná spolupracovnice KS MV a měla informovat pracovníky StB o činnosti tzv. „ukrajinských nacionalistů", s nimiž se stýkala. Mezi ně patřili její přátelé MUDr. Ivan Dylevskyj, Pavel Chodarkěvič, Petr Hajkovský, Vasil Mardák, Vasil Buračynskyj a Hryhorij Šijaniv, které Bezpečnost rozpracovala v rámci akce „Tygři".[60]

Natálie byla československými bezpečnostními složkami podezřívána, že v okupovaném Charkově spolupracovala i s gestapem a podílela se na popravách sovětských občanů pomocí injekcí. Ve skutečnosti sice měla o práci různých oddělení Sicherheitsdienstu dobrý přehled, ale sama se pravděpodobně žádných zvěrstev nezúčastnila a věnovala se pouze administrativní práci. Bezpečnosti se nepodařilo spolupráci s gestapem prokázat ani přes komunikaci se sovětskými úřady. Natáliina totožnost byla řešena s bezpečnostními složkami v SSSR od začátku roku 1954, ale nebylo možné ji stoprocentně identifikovat. Na uvedené adrese v Charkově ji totiž nikdo neznal.

Sovětské bezpečnostní složky se pokoušely ztotožnit Nonnu nebo Ninu Potapovou s Natálií Potapovou a vyžádaly si její fotografii. Natálii mohla poznat jiná pracovnice Sicherheitsdienstu a její sousedka Olga Kuplevasská, která také čelila obvinění ze spolupráce s Němci. Dále měly sovětské úřady k dispozici Natáliin osobní list pracovníka německých úřadů. Její fotografie byla poslána do Sovětského svazu, kde ji Kuplevasská identifikovala. Potvrdila, že pracovala pouze jako překladatelka u Sicherheitsdienstu. Uvedla, že když ona sama měla být poslána

58 ABS, f. 310, sign. 310-115-58, nedodržování rozkazu z MNB z 18. 5. 1953, s. 2–3.

59 Tamtéž, nedodržování rozkazu MNB z 30. 4. 1953, s. 6.

60 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143. Ve fondu Krajské správy StB Ústí nad Labem (B4), která případ „Tygři" rozpracovávala, nebyl k tomuto případu nalezen žádný archivní materiál.

na nucené práce do Německa, poradila jí Natálie, aby se nechala také zaměstnat u Sicherheitsdienstu.[61]

V Natáliině případě byla spolupráce s okupačními úřady pravděpodobně dána nemožností uživit se jiným způsobem a určitou pohodlností, a ne sympatiemi k nacistickým idejím.

Dále byla obviňována z účasti na obchodu se šperky a potravinami na černém trhu. Podezřelý se zdál i její příchod do Československa a pozdější kontakty s tzv. ukrajinskými nacionalisty.[62]

Největší Natáliinou obavou bylo vydání do Sovětského svazu a možný soud za její činnost během války. Přestože na charkovském Sicherheitsdienstu prý pracovala pouze jako tlumočnice a stenotypistka a se zvěrstvy gestapa a SD v Charkovské oblasti neměla se vší pravděpodobností nic společného, bylo by její odsouzení v případě vrácení do SSSR velmi pravděpodobné. Toho samozřejmě využila StB při jejím získání ke spolupráci. Natálie měla v té době teprve dvouletou dceru, což pravděpodobně také velmi ovlivnilo její rozhodnutí. StB dokonce předpokládala, že poté, co bude konfrontována se všemi zjištěními, nabídne spolupráci sama.[63]

Natálie byla pozvána Krajským národním výborem (KNV) na čtrnáctidenní školení zdravotníků a lékařů. Po příjezdu jí bylo sděleno, že se kurz odkládá, a během zpáteční cesty byla zadržena a vyslýchána. Domů musela poslat dopis z „kurzu", aby rodina neměla podezření, že se na něm nenachází. Psaní bylo dokonce odesláno ze Slovenska, aby se minimalizovala možnost návštěvy manžela s dcerou nebo přátel. Výslechy se odehrávaly na KS MV v Praze. Podle vyjádření prokurátora mohla být vzata do vazby kvůli podezření, že se účastnila masakrů Ukrajinců v Charkově

61 ABS, f. 319, sign. 319-26-17, Potapova Nina – zaslání protokolu (nedatováno), strany nečíslovány; tamtéž, protokol o výpovědi Olgy Vasilievny Kuplevasské z 24. 12. 1956, strany nečíslovány; tamtéž, identifikace Natálie Auské v SSSR (překlad, nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, zpráva z 22. 11. 1954, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_2_2, Potapova Nonna – výsledek šetření v SSSR ze 4. 9. 1956, s. 31; tamtéž, Potapova Ninna – zaslání protokolu ze 30. 1. 1957, s. 38; tamtéž, protokol o výslechu Olgy Vasilievny Kuplevasské z 24. 12. 1956, s. 39–40.
Co se týče její údajné spolupráce s gestapem, nebyl v českých archivech nalezen žádný důkaz. Po komunikaci českých a sovětských úřadů byla Natálie identifikována svojí sousedkou a spolupracovnicí Sicherheitsdienstu. Ze sovětské strany také nepřišly žádné informace, že by Natálie byla konfidentkou gestapa. Této informace nevyužila ani StB při jejím pozdějším zverbování. Ohledně Natáliina působení u Sicheheitsdienstu v Charkově byl kontaktován charkovský archiv. Z jeho odpovědi vyplývá, že o ni nemají žádný záznam.

62 ABS, f. 319, sign. 319-26-17, Potapová Natálie – prověření ze 7. 5. 1954, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

63 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

během okupace. Kdyby nevyšla tato možnost, mělo na ni být podáno trestní oznámení pro poškození republiky za neoprávněné pobírání stipendia.[64]

Natálie byla získána ke spolupráci v kategorii „agent" dne 29. května 1954 5. zvláštním oddělením KS MV Praha v problematice tzv. ukrajinských nacionalistů pod krycím jménem SYLVIE. Dne 25. října 1954 byl její svazek předán na OO MV Poděbrady a nakonec dne 15. března 1955 na OO MV Kolín.[65]

Státní bezpečnost ji hodnotila jako velmi inteligentní ženu s neobyčejným talentem na jazyky a doufala, že bude díky svému rozhledu a oblíbenosti ve společnosti pro zájmy StB velmi přínosná. Za další výhodu považovala její schopnost zapadnout do jakéhokoliv druhu společnosti. Vázání proběhlo podle Bezpečnosti na bázi dobrovolnosti, ale z výše uvedených skutečností je zřejmé, že neměla moc na výběr.[66]

Jak už bylo uvedeno výše, Natálie byla nasazena v akci „Tygři", která se zabývala aktivitami tzv. ukrajinských nacionalistů v Československu, konkrétně měla sledovat např. Ing. Chodarkěviče, Ing. Buračynského a Dr. Th. Mardáka. Jednalo se převážně o osoby, které přišly do Československa za první republiky po revoluci v tehdejším Sovětském svazu a byl znám jejich záporný vztah k SSSR. Ukrajinská komunita v Čechách byla pevně soudržná a neváhala Natálii po příchodu do Československa podat pomocnou ruku. Problémem byla ale silná infiltrace komunity agenty StB, mnoho jejích známých se také zavázalo ke spolupráci. Mezi nimi byli i nejbližší přátelé Pavel Chodarkěvič, Ivan Dylevskyj a další. Zda o své spolupráci s StB navzájem věděli, lze jen spekulovat. V případě Pavla Chodarkěviče a Natálie se lze s ohledem na jejich blízký vztah a náznaky v jejich svazku domnívat, že ano.

O Natálii měl podávat zprávy i Ivan Dylevskyj, Bezpečnost od něj však žádné informace nezískala a podezřívala ho, že je z náklonosti k ní zamlčuje. On ale trval na tom, že se mu žádné poznatky nepodařilo získat.[67]

Asi od listopadu 1954 nebyla Natálie pracovníky StB kontaktována, protože ji manžel podezíral z nevěry a sledoval ji. Spolupráce měla být navázána opět v lednu 1955, její zprávy byly podle agenta Borsenka shledány jako hodnověrné.[68]

Schůzky příslušníků StB a Natálie se vždy konaly v Praze, kam pravidelně dojížděla za svou přítelkyní, v konspiračním bytě 5. zvláštního samostatného oddělení

64 Tamtéž, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19.

65 Tamtéž, návrh na přerušení spolupráce ze 7. 5. 1957, s. 162.

66 Tamtéž, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, vyhodnocení z 16. 6. 1954, s. 150.

67 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_2_2, zpráva, případ Lukšová Natalia za 30. 10. 1952, s. 64.

68 Tamtéž, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, vyhodnocení spolupracovníka Sylvie č. 468 ze 7. 1. 1955, s. 157.

KS MV Praha. Byly na nich probírány hlavně úkoly uložené řídícím pracovníkem, ale i mezinárodní situace a její rodinný život.[69]

V ledu 1956 byla nasazena na kolínského faráře pravoslavné církve v Kolíně Dr. Th. Vasila Mardáka, jehož oba synové emigrovali do západního Německa, v akci „Kaplan" po linii ukrajinských nacionalistů. O Mardákovi podle StB podala málo zpráv a tyto zprávy se v jejím svazku nedochovaly.[70]

Dochoval se však osobní operativní svazek vedený na Vasila Mardáka. Ten přišel stejně jako Natálie do Československa až v roce 1945 z Bukoviny, když utíkal před jednotkami Rudé armády. Během svého ústupu byl v roce 1940 zajat Němci a internován v pracovním táboře, avšak jeho dva syny se přátelům podařilo dostat do Prahy. V Německu pracoval v továrně, která byla v lednu 1945 přesunuta do Československa, a tam ho zastihl konec války. V roce 1950 se přihlásil i s manželkou k trvalému pobytu v Kolíně.[71]

Natálie na něj podala podle jeho svazku několik zpráv, avšak bez větší výpovědní hodnoty. Týkaly se například jeho účasti na pohřbu ukrajinského lékaře a účastníka občanské války v Rusku MUDr. Dobrylovského nebo informace, že Mardákovi synové žijí v západním Německu. Další zprávy se týkaly převážně studia a života Mardákových synů v cizině a rozpisu jeho bohoslužeb.[72]

Jako agentka nebyla Natálie zrovna výkonná. Naopak své přátele varovala před potenciálně nebezpečnými osobami (např. před jistým Muratovem), které podepsaly spolupráci s Bezpečností.

V roce 1957 bylo zpracováno její poslední hodnocení jako spolupracovníka StB s návrhem na přerušení spolupráce. Z toho vyplývá, že zprávy, které dodala, nevedly k získání kompromitujících materiálů na osoby, na něž byla nasazena, a s jejím přispěním nebyl ani nikdo zatčen. Nerozšiřovala okruh svých známých a s velkou částí Ukrajinců žijících na našem území ukončila styky, čímž přestala být vhodným spolupracovníkem. Osoby, na které měla přinášet informace, byly mnohem starší než ona a podezíraly ji ze spolupráce s Bezpečností. Z těchto důvodů bylo na pokyn náčelníka OO MV Kolín její napojení na uvedené osoby ukončeno. Poté měla podávat zprávy o pracovnících kolínské nemocnice. Když jí byly při pohovorech vyčítány i zde nulové výsledky, uvedla, *že co se náhodou dozví, ráda oznámí, ale dosud se necítí tak pevná, aby i při soustavném řízení na některou osobu podávala o ní zprávy tak,*

69 Tamtéž, vyhodnocení spolupracovníka Sylvie č. 468 ze 7. 1. 1955, s. 157.

70 Tamtéž, charakteristika práce spolupracovnice Sylvie/468 z 20. 1. 1956, s. 158–160; ABS, f. MV – KR, arch. č. 28813 MV, převedení evidenčního svazku Vasila Mardáka na osobní svazek z 13. 4. 1956, s. 1.

71 ABS, f. MV – KR, arch. č. 28813 MV, rozhodnutí o zavedení evidenčního svazku operativního svazku z 27. 9. 1954, s. 2; tamtéž, Mardák Vasil – předání poznatků z 26. 7. 1952, strana nečitelná.

72 Tamtéž, agenturní zpráva od „Sylvie" z 2. 8. 1955, Mardák Vasil, farář pravoslavné církve – poznatky z 26. 8. 1955, strana nečitelná.

jak se jí tato osoba s čím svěří, poněvadž získá obvykle náklonost k této osobě a pak je jí jí líto. Dále se přiznala, že dosud nenašla dostatečně kladný poměr k režimu, aby mohla plnit úkoly, které jsou po ní vyžadovány. Náčelník OO MV Kolín proto navrhl využívat Natálii pouze příležitostně v záležitostech kolínské nemocnice a její svazek uložit do archivu na deset let. Tímto sice skončila její spolupráce s StB, ale ona, její rodina i přátelé byli nadále Bezpečností sledováni.[73]

Emigrace

Se svým druhým manželem Zdeňkem Škrlandem se Natálie rozvedla na konci padesátých let a kolem roku 1960 se znovu provdala za Stanislava Auského. S tím se seznámila již na začátku padesátých let přes společné známé. V roce 1962, ještě v Kolíně, se jim narodil syn Aram.[74]

Stanislav Auský vychodil obecnou školu v Mukačevě a po roce 1938 odešel s rodinou do Čech. Navštěvoval gymnázium v Berouně, které dokončil v roce 1942. Do konce války pracoval jako hospodářský adjunkt na různých statcích. V říjnu 1945 byl povolán do vojenské akademie v Hranicích. Odsud byl v srpnu 1947 vyřazen jako poručík Československé armády a převeden k výkonu služby do Košic. Dne 4. října 1951 na něj podal nižší vojenský prokurátor v Košicích žalobu pod vazbou pro neoprávněné trestání a omezování podřízeného. Ministerstvo národní obrany přihlíželo k rozsudku, ve kterém byl zbaven hodnosti, a přeložilo jej dnem 1. listopadu 1951 podle § 38 (1) br. zák. č. 92/1949 Sb. do počtu mužstva jako vojína v záloze. Později byl z armády propuštěn pro nedodržování kázeňského řádu. Podobně končila kariéra mnoha mladých protikomunistických důstojníků po únoru 1948.[75]

Po vyloučení z armády vystřídal více zaměstnání, ale nikde nebyl spokojený, a proto podle výpovědi uvažoval o emigraci. Když se své kamarádce Jiřině Švandové zmínil, že přemýšlí o odchodu za hranice, seznámila ho s pracovníky izraelského velvyslanectví Jacobem Gazitem a Reubenem Essorem.[76]

Stanislav Auský jim pomáhal dostat za hranice ohrožené lidi, kteří chtěli „ilegálně" vycestovat do Izraele. Poskytoval jim ubytování u sebe v bytě a zajišťoval kontakty s velvyslanectvím. Na oplátku mu měli pracovníci izraelského velvyslanectví

73 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na přerušení spolupráce ze 7. 5. 1957, s. 162–163.

74 Tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 224; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, životopis Alexandry Škrlandové z 25. 7. 1983, s. 64.

75 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_2_7, úřední záznam z 21. 4. 1982, s. 77–84.

76 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2747 MV, složka operativní podsvazek_01, protokol o výpovědi Stanislava Auského z 22. 4. 1955, s. 38.

pomoci s jeho zamýšlenou emigrací. Měl také zjišťovat situaci na hranicích a najít vhodná místa k přechodu.[77]

Na pokyn izraelských diplomatů vyhledával další ohrožené osoby, zařizoval jejích příjezd do Prahy a kontakty s velvyslanectvím.[78]

Stanislav Auský ukrýval asi týden rodinu Veselých, která chtěla i se svými dvěma malými dcerami odejít do Izraele. V době, kdy rodinu schovával, odjel na Gazitův popud do Bratislavy, kde kontaktoval Lazara Becka, aby se informoval, jak je pro Veselé připravena cesta ven. Krátce nato odjel do okolí Cínovce, aby zjistil možnost přechodu hranice. Později se setkal s pracovníkem velvyslanectví Essorem, aby projednali potíže s ubytováním rodiny Veselých. Stanislavu Auskému přišlo velmi riskantní ukrývat malé děti. Dále se také zajímal o to, kdy mu pracovníci velvyslanectví umožní emigraci. Essor Auskému rozmlouval útěk na vlastní pěst, bál se, aby nebylo kompromitováno izraelské velvyslanectví. Protože se Essor později přestal Auskému ozývat, snažil se ho prý kontaktovat pod záminkou, že mu předá tajné materiály, a údajně mu vyhrožoval, že se pokusí utéct sám.[79]

Návrh na zatčení Stanislava Auského byl vydán 15. dubna 1955. Manželé Veselí, kteří byli chyceni při pokusu o emigraci a zadrženi v únoru 1954, ve svých výpovědích potvrdili, že se schovávali v jeho bytě. Uvedli, že je pravidelně informoval o situaci a předával jim vzkazy od úředníka z velvyslanectví Gazita.[80]

Dne 17. srpna 1955 byl Auský obžalován z trestného činu velezrady podle § 78 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a) tr. zák a z trestného činu pokusu vyzvědačství podle § 5 odst. 1 a § 86 odst. 1, 2 a tr. zák.[81]

Hlavní přelíčení se konalo s vyloučením veřejnosti. Stanislav Auský byl odsouzen Krajským soudem v Praze za trestný čin velezrady podle § 78 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a), b) tr. zák. a trestný čin pokusu vyzvědačství podle § 5 odst. 1 a § 86 odst. 2 písm. b) tr. zák. k trestu odnětí svobody na dvanáct let, propadnutí celého jmění, ztrátě čestných občanských práv na deset let a k náhradě nákladů trestního řízení zálohovaných státem.[82]

Díky rozhodnutí o amnestii z 9. května 1960 mu byl zbytek trestu prominut s podmínkou na deset let. Zbytek podmínky mu byl prominut amnestií prezidenta republiky z 9. května 1965.[83]

77 Tamtéž, složka skupinový spis, protokol o výpovědi Stanislava Auského z 16. 4. 1955, s. 45–46.

78 Tamtéž, složka podsvazek, protokol o výpovědi Stanislava Auského z 27. 6. 1955; tamtéž, složka skupinový spis, zjištění z 12. 7. 1955, s. 2–3.

79 Tamtéž, složka skupinový spis, žaloba na Stanislava Auského z 11. 7. 1955, s. 75–76; ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_2_7, úřední záznam z 21. 4. 1982, s. 77–84.

80 Tamtéž, návrh na zatčení z 15. 4. 1955, s. 2.

81 Tamtéž, žaloba z 11. 7. 1955, s. 74–77.

82 Tamtéž, protokol o hlavním líčení z 15. 9. 1955; tamtéž, s. 83–85, rozsudek Krajského soudu v Praze z 15. 9. 1955, s. 79–82.

83 Tamtéž, usnesení z 8. 7. 1965, s. 87.

Před emigrací žila Natálie s rodinou od prosince 1967 v Košicích a pracovala zde jako lékařka na poliklinice v desátém obvodě.[84]

Natálie emigrovala společně se svým manželem Stanislavem a synem Aramem 28. srpna 1968 do USA. Svou patnáctiletou dceru Alexandru nechala v Československu, kde se o ni měla starat babička a otec. Když s rodinou odjížděla, byla dcera zrovna na letním táboře. Podle materiálů, které jsou k dispozici, neinformovala svou dceru o úmyslu zůstat v USA. Alexandra byla samozřejmě sledována StB a byl na ni veden signální svazek především kvůli stykům s ukrajinskou menšinou v Praze a emigraci její matky.[85] Spis vedený na Alexandru Škrlandovou byl založen S StB Praha (2b odbor) dne 18. února 1981 v kategorii prověřované osoby (PO)[86] pod krycím jménem ŠŤOVÍK a dne 8. dubna 1982 byl převeden do kategorie „signální".[87]

Proti manželům Auským bylo od 9. února 1971 vedeno trestní stíhání pro trestný čin opuštění republiky podle § 109 odst. 2 tr. zák., protože vycestovali na platné doklady do USA na povolenou třicetidenní návštěvu příbuzných a nevrátili se ve stanovené lhůtě do 21. září 1969 ani nepožádali o prodloužení pobytu. Za to byli odsouzeni dne 24. května 1971 Městským soudem v Košicích, Natálie na dva roky nepodmíněně a Stanislav na čtyři roky nepodmíněně a oba k propadnutí veškerého majetku, který zanechali v Československu. Jejich syn Aram jako nezletilý (nar. 1962) souzen nebyl.[88]

Natálie získala americké občanství 12. června 1976 rozhodnutím soudu District Court of United States v Las Cruces ve státě Nové Mexiko. Zde si zařídila soukromou lékařskou ordinaci.[89]

S dcerou udržovala pravidelný písemný kontakt, některé zásilky jí zasílala na adresu přátel v Budapešti. Také využívala jako kurýra svou českou přítelkyni Viktorii

84 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_1_7, Škrlandová Alexandra – zpráva z 22. 4. 1981, s. 7; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3, 1983, s. 222; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, životopis Alexandry Škrlandové z 25. 7. 1983, s. 64.

85 Tamtéž, Škrlandová Alexandra – dožádání z 18. 3. 1981, s. 4; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 222; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, životopis Alexandry Škrlandové z 25. 7. 1983, s. 64.

86 Viz ŽÁČEK, Pavel. Administrativa písemností kontrarozvědné povahy. Jednotný evidenční, statistický a archivní systém StB po roce 1970. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10.* Praha: ABS, 2012, s. 236.

87 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_7_7, návrh na uložení signálního svazku číslo 34114 do archivu MV ze 14. 9. 1984, s. 125–127.

88 Tamtéž, složka 763842_MV_1_7, výpis ze 7. 4. 1981, s. 6, evidenční karty emigrace manželů Auských. Vyšetřovací spis V-2434 se nachází na Slovensku.

89 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_1_7, zpráva o prošetření z 15. 5. 1981, s. 10; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 224.

Kurylovou, která navštěvovala manžela v Kanadě. Alexandra ji v USA dvakrát navštívila, a to v letech 1969 a 1979, ale vyřizování víza se samozřejmě neobešlo bez problémů.[90]

V roce 1982 ji měla Alexandra opět navštívit, ale rodina Auských byla v nepříliš příznivé finanční situaci kvůli rekonstrukci domu. Natálie jí napsala, jestli by mohla svoji cestu odložit, protože nemá peníze na financování letenky a pobytu. Pokud by i tak chtěla přijet, musela by si cestu zaplatit sama, ale později by jí peníze vrátila. Dále jí napsala, že se celá rodina v létě 1982 chystá na cestu do Evropy, takže pokud by byly potíže s vyřízením víza a financováním cesty do USA, může Alexandra požádat o vízum pouze do Německa, kde by se setkali.[91]

Dceřina žádost o vycestování do USA byla zamítnuta, protože její osoba byla rozpracována Bezpečností a existovala možnost její emigrace. Alexandra se proti rozhodnutí odvolala a Natálie zaslala žádost na velvyslanectví USA s prosbou, aby její dceři pomohlo vycestovat. Uvedla, že je těžce nemocná a potřebuje dceřinu péči. Měla sice opravdu jít na operaci křečových žil, ale všem bylo jasné, že se o ni může postarat manžel nebo syn. Odvolání Alexandry byla po mnoha peripetiích zamítnuta, tudíž se se svojí matkou neviděla.[92]

Přestože Natálie už žila dlouhá léta v zámoří, StB na ni působila skrze dceru. Po neustálém zamítání žádostí o výjezd do USA a nátlaku ze strany StB se začala Alexandra psychicky hroutit, měla obavy, aby ji nevyhodili ze zaměstnání a aby spojení s ní neublížilo jejím přátelům. Z častých předvolání na StB byla velmi nervózní a bála se dalšího postupu.[93]

V roce 1983 jí byla zmítnuta další žádost o návštěvu v USA z důvodu publikační činnosti Stanislava Auského. Auský napsal a v zahraničí vydal řadu knih, např. Vojska generála Vlasova v Čechách, které byly v Československu charakterizovány jako nepřátelské vůči režimu. Auský se sám bojů na straně vlasovců zúčastnil a nezkresleně informoval o jejich činnosti za války i o jejich tragickém konci po německé kapitulaci.[94]

---

90 Tamtéž, složka 763842_MV_1_7, záznam číslo 18 z 28. 4. 1981, s. 8–9; tamtéž, složka 763842_MV_2_7, plán prověrky signálu z 15. 3. 1982, s. 60; tamtéž, složka 763842_MV_1_7, zpráva o prošetření z 15. 5. 1981, s. 10; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 224–225.

91 Tamtéž, složka 763842_MV_2_7, záznam číslo 43 z 2. 7. 1982, s. 101; tamtéž, záznam číslo 61 z 8. 7. 1982, s. 103–104.

92 Tamtéž, složka 763842_MV_3_7, záznam číslo 47 z 15. 10. 1982, s. 123–124; tamtéž, záznam číslo 73 z 3. 11. 1982, s. 130–131.

93 Tamtéž, složka 763842_MV_3_7, záznam číslo 19 z 1. 2. 1983, s. 185–186; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, záznam číslo 92 ze 4. 3. 1983, s. 189–191.

94 Tamtéž, složka 763842_MV_3_7, návrh na profylakticko-rozkladné opatření v akci „Šťovík", signální sv. č. 34114, zpráva z 5. 11. 1982, s. 141–142.
V této knize Auský popsal důvody a okolnosti vzniku ruských jednotek, které bojovaly proti Rudé armádě na straně nacistického Německa, tzv. vlasovců. Jednalo se o osoby od

Ze stejného důvodu bylo Alexandře také znemožněno studium ruštiny a ukrajinštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zaměstnání ve Státním pedagogickém nakladatelství. Dále se ji StB snažila zkompromitovat ve společnosti ostatních Ukrajinců a omezit její kontakty s nimi, což se jí částečně podařilo.[95]

Na podzim roku 1983 se StB začala zajímat o Natáliinu dceru ne jako o „nepřítele socialistické společnosti", ale jako o možného spolupracovníka. Alexandra Škrlandová se z počátku tvářila vstřícně. Aniž by podepsala spolupráci, dodala Bezpečnosti jednu zprávu, která však neměla žádnou informační hodnotu.[96]

Již 5. prosince 1983 se dostavila na pracoviště StB a oznámila jim, že se s kontakty s Bezpečností svěřila několika svým přátelům a že z tohoto důvodu s nimi nemůže dále spolupracovat. Vše svedla na svou psychickou nevyrovnanost a nezkušenost. I přes tuto skutečnost byla nucena dále pravidelně navštěvovat pracoviště Bezpečnosti a podávat informace o svém programu.[97]

---

přesvědčených předválečných emigrantů z řad kozáků po sovětské zajatce, kteří volili mezi smrtí hned nebo možným přežitím v řadách protisovětských jednotek. Úplně se situaci však nepodařilo zanalyzovat ani Auskému.

Co se týče Pražského povstání, potvrzuje Auský fakt, že již tehdy se nikdo z velení neodvažoval dát vlasovcům politické záruky, proto jednotky začaly 7. května 1945 Prahu vyklízet. Na konci této nejrozsáhlejší části knihy konstatuje, že Praha vlastně nebyla nikým osvobozena a že mimo jakoukoliv pochybnost je třeba uvést, že hlavní tíhu bojů nesly revoluční útvary Pražského povstání, ale to se sotva mohlo udržet bez zásahu vlasovců. Auský zmapoval demokratického ducha důstojnické školy Ruské osvobozenecké armády a její odpor k nacismu jako takovému. Tyto závěry samozřejmě nebyly v souladu s komunistickou doktrínou, že Praha byla osvobozena Rudou armádou a vlasovci oddaní nacisté.

Následující část knihy tvoří popis mnohdy marných snah vlasovců dostat se do správného zajetí, včetně zadržení samotného Andreje Vlasova. Viz AUSKÝ, Stanislav. *Vojska generála Vlasova v Čechách.* Toronto: Sixty-eight Publishers, 1980. Dostupné též z: http://www.knihovnice.cz/recenze/ausky-s-a-vojska-generala-vlasova-v-cechach.html

Dále napsal Auský např. knihy: Zvláštní operace Šamil. In: *Securitas imperii* 2. (Ed. ŽÁČEK, Pavel.) Praha: Úřad pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB, 1994; *Kozáci.* Praha: Academia, 1999; *Dobrovolníci, evropská politika a druhá světová válka.* Praha: Nakl. Dita, 2002; Казаки: Особое сословие. Moskva: Olma Press, 2002; *Kozáctvo: poslední nástup a zánik.* Praha: Mladá fronta, 2003.

95 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_5_7, Škrlandová Alexandra – stanovisko k cestě do USA z 12. 4. 1983, s. 14; tamtéž, Škrlandová Alexandra – nepovolení studia n FF UK Praha – žádost o součinnost z 19. května 1983, s. 19–20; tamtéž, záznam číslo 64 ze 4. 10. 1983, s. 48–49; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, výkaz preventivních opatření provedených útvarem československé kontrarozvědky, s. 67.

96 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_6_7, záznam o ustanovení operativního kontaktu, s. 52–54; tamtéž, záznam číslo 2 z 29. 11. 1983, s. 71–74.

97 Tamtéž, záznam z 5. 12. 1983, s. 75–76; tamtéž, s. 84–85, záznam číslo 68 z 1. 12. 1983, tamtéž, záznam číslo 112 z 14. 12. 1983, s. 86–88.

I v roce 1984 jí byla zamítnuta cesta za matkou. Pracovníci StB se stále obávali, že by mohla emigrovat. Alexandra Škrlandová o tom opravdu uvažovala, svým přátelům se svěřila, že pokud ji bude matka znovu přemlouvat, zůstane v USA.[98]

Poté co se Natálie dozvěděla o pronásledování své dcery ze strany StB, rozhodla se ji dostat do USA natrvalo. Jako nejjednodušší postup ji přišel sňatek s americkým státním příslušníkem, a proto se rozhodla jí najít manžela. Mělo se jednat pouze o fiktivní sňatek. Tento krok však nebyl z neznámého důvodu realizován.[99]

Svazek vedený na Alexandru Škrlandovou byl ukončen, protože na ni nebyly zjištěny žádné relevantní poznatky, a uložen do archivu 14. září 1984.[100]

Návrat a tvorba

Natálie se vrátila po listopadu 1989 se svým manželem Stanislavem zpět do Československa, usadila se v Praze a aktivně se zapojila do života ukrajinské komunity.[101]

V devadesátých letech začala psát knihy, její nejznámější román *Český lékař v Americe* (1994) popisuje především systém zdravotní péče v USA v sedmdesátých letech. Natálie zde srovnává a ukazuje nejen léčebné postupy, existenci léků a různých přístrojů dostupných v té době u nás i v USA, ale i myšlení lidí, zákony a běžný život a starosti Američanů. Vypráví, jak se sama často potýkala s odlišnostmi a na svém synovi, nezatíženém minulostí, pozorovala jiný přístup k životu. Z knihy vyplývá, že nebyla s americkým, ryze komerčním přístupem ke zdravotnictví, ale i k životu spokojená a z tohoto důvodu později přesídlila i s manželem do Itálie.[102] Inspirována životem v Itálii je její další vzpomínková kniha *Bella Italia – vzpomínky na Itálii* (2004). Vyprávění staršího manželského páru líčí stěhování do Itálie a nečekané okolnosti, které je zde překvapily, a realitu, kterou tak úplně neočekávali. Popisují italská města, jejich historii, legendy, svaté, památky, romantiku krajiny i svérázné zvyky a jídlo. V závěru knihy si jako nové bydliště vybírají rakouský Klagenfurt.[103] V roce 1996 vyšlo pokračování *Českého lékaře v Americe*, nazvané *Český lékař v Americe. Kniha 2, Nové Mexiko – země okouzlení*, kde jsou popisovány osudy české lékařky po přestěhování do Nového Mexika.[104] Své vzpomínky na hladomor

98 Tamtéž, složka 763842_MV_7_7, Škrlandová Alexandra – stanovisko k cestě do USA z 6. 7. 1984, s. 120; tamtéž, záznam číslo 116 z 5. 7. 1984, s. 121.

99 Tamtéž, složka 763842_MV_5_7, záznam číslo 107 z 8. 8. 1983, s. 36–37.

100 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_7_7, návrh na uložení signálního svazku číslo 34114 do archivu MV ze 14. září 1984, s. 125–127.

101 Nonna Auská. Dostupné z: https://www.databazeknih.cz/zivotopis/nonna-auska-2024

102 AUSKÁ, Nonna. *Český lékař v Americe.* Praha: Dita, 1994.

103 AUSKÁ, Nonna. *Bella Italia – vzpomínky na Itálii.* Praha: Mladá fronta, 2004.

104 AUSKÁ, Nonna. *Český lékař v Americe. Kniha 2, Nové Mexiko – země okouzlení.* Praha: Dita, 1996.

na Ukrajině, který na začátku třicátých let zahubil miliony lidí, publikovala v útlé povídce *Hladomorna* (2003).[105] Jako poslední byl vydán v roce 2009 román *Země neandrtálců*. Jedná se o fiktivní příběh lékařky, která jako jediná přežije havárii letadla. Dlouho se zotavuje z těžkých zranění a často se propadá o tisíce let nazpět. Příběhem se prolínají fantaskní motivy a bere si na paškál dnešní rádoby kulturní a rozvinutou společnost.[106]

Stanislav Auský zemřel dne 22. listopadu 2010. Knihovnu a některé předměty z jeho sbírky věnovala rodina Vojenskému historickému ústavu Praha. Před rekonstrukcí byly k vidění na malé výstavě v Armádním muzeu Žižkov. Bylo zde možné zhlédnout například soubor nášivek východních dobrovolnických jednotek německé branné moci z doby druhé světové války a soubor odznaků a vyznamenání, které měl Auský ve své sbírce, a také jeho knihovnu, která čítá na tisíc svazků se slovanskou a vojenskou tematikou.[107]

Po smrti manžela žila Natálie se svojí dcerou. Zemřela dne 9. dubna 2013.[108]

Závěr

Natálie Auská se ocitla v jiné situaci než většina ukrajinských emigrantů, do Československa přišla výrazně později a z odlišných důvodů. Většina jejích krajanů emigrovala již ve dvacátých letech a patřila k inteligenci prchající před bolševiky.

Natáliin pobyt zde byl spíše náhoda. Zpočátku neměla prostředky a možnost odcestovat do západního Německa a také se obávala zadržení a možného odhalení své identity. Později si zde vybudovala jistou existenci. S ukrajinskými emigranty ji spojoval silný antibolševický postoj a negativní zážitky ze Sovětského svazu.

Pokud se pokusíme o souhrn výsledků a dopadů spolupráce Natálie Auské s Bezpečností na základě dostupných pramenů, budeme muset konstatovat, že nikomu neublížila a snažila se podávat co nejméně relevantních zpráv. Samozřejmě však nelze zmapovat informační hodnotu zpráv, které byly v jejím svazku skartovány, podle hodnocení příslušníků StB byl ovšem její zpravodajský přínos zanedbatelný a dodané informace bezvýznamné.

Natálii Auskou bychom mohli hodnotit jako oběť nešťastných okolností, která byla přinucena ke spolupráci na základě kompromitujících materiálů. Nezpochyb-

105 AUSKÁ, Nonna. *Hladomorna.* Praha: Ukrajinská iniciativa ČR, 2003.

106 AUSKÁ, Nonna. *Země neandrtálců.* Praha: Mladá fronta, 2009.

107 Srov. VHÚ získalo pozůstalost po plukovníku Auském… In: *VHÚ* [online]. [Cit. 2019-05-01.] Dostupné z: http://www.vhu.cz/vhu-ziskalo-pozustalost-po-plukovniku-auskem-jenz-mapoval-historii-protistalinskych-vojsk-kozactva

108 Srov. Unbroken. Nonna Auska [video]. In: *UkrStream.tv* [online] [Cit. 2019-05-01.] Dostupné z: https://ukrstream.tv/en/videos/unbroken_nonna_auska#.WcYrhrgrOME; Nonna Auská. In: Wikipedie [online]. [Cit. 2019-05-01.] Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Nonna_Ausk%C3%A1

nitelný je však fakt, že na své známé donášela Bezpečnosti a i přes nízkou informační hodnotu jí podaných zpráv pomáhala StB s mapováním protirežimních aktivit ukrajinské menšiny. Z tohoto důvodu nelze Natálii Auskou považovat pouze za oběť. S informacemi, které máme k dispozici, ale neměla jinou možnost než spolupráci podepsat. Hrozba navrácení do Sovětského svazu byla reálná. Její jednání musíme tedy hodnotit v kontextu doby, Natálie Auská se snažila nastalé situace přežít za každou cenu a ne vždy zvolila úplně správnou cestu.

Šedesátá léta ve vězeňství: sebereflexe, profesionalizace a expertizace[1]

Klára Pinerová

Po převzetí moci Komunistickou stranou Československa v roce 1948 prošlo vězeňství výraznou proměnou, a to na úrovni jak organizační, tak personální. Byly přijaty změny podle sovětského vzoru a vězeňství bylo centralizováno, politizováno a předáno do gesce ministra národní bezpečnosti, později ministra vnitra. Byla překlasifikována role a účel trestu a po celá padesátá léta sledujeme výraznou represivní povahu, která se projevovala násilím a častým používáním represivních prostředků v podobě kázeňských trestů a vysokých pracovních norem. Situace se částečně začala proměňovat v druhé polovině padesátých let po opuštění teze o zostřujícím se třídním boji. Tato transformace vyvrcholila šedesátými lety, kdy se začala probouzet samotná občanská společnost. Ve vězení se tyto změny projevily ve smyslu sebereflexe, expertizace a důrazu na socialistickou zákonnost.

Cílem předkládaného článku je analýza faktorů a podmínek, které ovlivňovaly novou podobu vězeňského systému, přičemž se zaměříme na několik zásadních otázek, a to: Jak se vyrovnal rezort vězeňství a její pracovníci s tíživou minulostí padesátých let? Jak se proměnila nová role vězeňství v nové legislativě, vězeňských řádech a přístupu k odsouzeným? Do jaké míry se v teorii a praxi projevil nový technokratický společenský narativ[2], který lze v celém Československu pozorovat na důrazu

1 Tato studie je výsledkem badatelské činnosti podporované Grantovou agenturou České republiky v rámci juniorského grantu GA ČR reg. č. 17-26073Y, „Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace".

2 Pojem narativ (společenský narativ), s nímž v článku pracuji, chápu jako systém obecně verbálně i literárně vyjadřovaných a sdílených pravidel a kompozičních principů. Ty jsou ideologicky a kulturně nosné a dávají legitimitu institucím nebo společnostem. Tato obecně implicitně vyjadřovaná pravidla jsou sdílena kolektivně skupinou lidí, jichž se narativ týká, jako například národ, komunita nebo rodina. Prioritní pro tuto skupinu je, aby se její členové identifikovali s centrálním příběhem (společenským narativem), který vnímají jako víceméně přirozený a důležitý pro svou existenci. Díky tomu mají potřebu ztotožnit se s ním a integrovat ho do svého individuálního narativu. Každý ze společenských narativů v sobě nese určitý hodnotový systém. Obsahuje emoční náboj a přesvědčení založená na konkrétních myšlenkách a nese v sobě motivaci k určitému chování a postojům a toto chování zároveň z jejich pohledu

na expertní vědění a vysokoškolské vzdělání? A v neposlední řadě: Zůstaly některé tendence z šedesátých let zachovány, nebo byly během tzv. normalizace všechny odmítnuty? Cílem článku je přinést základní vhled do změn ve vězeňství v těchto do určité míry revolučních let. Domníváme se, že analýza základních tendencí, které byly do tohoto rezortu vneseny v období demokratizace a otevírání se společnosti, pomůže blíže pochopit směřování vězeňství i v následujících letech.[3]

Postupné lámaní ledů

Počáteční období diktatury KSČ ve vězeňství bylo neseno v marxisticko-leninském duchu potrestání a izolace třídních nepřátel, které byly nejen kodifikovány v různých zákonech (především v zákoně 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky), ale také ve vězeňských řádech, v nichž se političtí vězni a osoby z buržoazního a kulackého prostředí dostali do skupiny s nejnižšími právy a naopak podléhali vysoké šikaně.[4] Brzy byl vybudován systém pracovních táborů, přičemž nejen v nich, ale také v jiných vězeňských zařízeních byli vězni využíváni jako levná a dostupná pracovní síla pro účely plánovaného hospodářství. Podle oficiální rétoriky byla práce považována za jeden z nejdůležitějších převýchovných nástrojů,

ospravedlňuje. Více k technokratickému společenskému narativu viz kapitola *Expertizace vězeňství* v tomto článku.

3 Vězeňství v šedesátých letech zůstává doposud neprozkoumaným tématem. Situaci komplikuje především to, že nejdůležitější fond Správa Sboru nápravné výchovy, uložený v Národním archivu v Praze, je stále nezpracovaný a doposud historiky málo probádaný. Částečně byl analyzován v rámci projektu GA ČR reg. č. 17-26073Y „Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace". Konec šedesátých let lze analyzovat také na některých dokumentech nacházejících se ve fondu Ministerstvo spravedlnosti (taktéž nezpracovaný), uloženém v Národním archivu. Nejrelevantnější materiály se nacházejí v Archivu bezpečnostních složek, a to ve fondu A 1 – Studijní ústav Ministerstva vnitra (materiály z jednání kolegia ministra vnitra, plány hlavních úkolů, zasedání Vědecké rady MV atd.), A 2 – Sekretariát ministra vnitra (statistické materiály, schůze kolegia ministra vnitra, delimitace rezortu vězeňství na ministerstvo spravedlnosti atd.), A 6 – Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra (rozkazy a směrnice k různým záležitostem z oblasti vězeňství), A 5 – Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jindřicha Kotála (informace o prověrkách, nedostatcích, stížnostech či různých incidentech), A 9 – Sekretariát I. náměstka ministra vnitra plk. Jana Záruby (plán hlavních úkolů, statistické materiály), A 24 – Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Demjana (materiály k roku 1968), f. 324 (materiály k agenturně-operativní činnosti na konci padesátých a první polovině šedesátých let), A 8 – Inspekce ministra vnitra ČSSR (prověrky útvarů, inspekce a materiály k prošetřování jednotlivých případů porušování zákonnosti v padesátých letech). Prozatím neprobádanými jsou fondy z různých regionálních archivů.

4 Národní archiv (dále NA), fond (dále f.) Správa Sboru nápravné výchovy (dále SSNV) – nezpracováno, karton (dále kart.) 11, Vězeňský řád, výnos ministra spravedlnosti ze dne 2. 7. 1951, vydaný podle § 123 zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví (1951).

na jehož základě se vězni měli stát plnoprávnými členy socialistické společnosti, nicméně na druhou stranu již v padesátých letech se tento požadavek dostával do rozporu s ekonomickými zájmy národního hospodářství.[5] K zajišťování kázně vězňů se používaly militaristické a agenturně-operativní prvky a k politické indoktrinaci vězňů výchovně-vzdělávací prostředky.[6] Situace se částečně začala proměňovat v druhé polovině padesátých let po vystoupení Chruščova na uzavřeném jednání XX. sjezdu KSSS a po pronesení jeho slavného projevu Kult osobnosti.[7] Ačkoliv v Československu obyvatelstvo vůči diktatuře komunistické strany žádným výrazným způsobem nevystoupilo jako v okolních zemích, postupně se začaly lámat ledy. Byla opuštěna teze o zostřujícím se třídním boji a byl ukončen fanatický hon na třídní nepřátele. Trestní a soudní mašinerie sice stále fungovala, do věznic neustále přicházeli noví vězni, ale byly postupně odstraňovány křiklavé excesy stalinistického systému.

Společenské proměny se postupně začaly projevovat také v nejvyšších stupních řízení vězeňství. Již v roce 1957 kolegium ministra vnitra důkladně projednávalo situaci ve vězeňství a zaměřovalo se především na otázky pracovního využití a výchovy odsouzených, na nábor dozorců a jejich vzdělání či na hospodaření. V návrzích řešení problematiky výkonu trestu odnětí svobody lze sledovat první náznaky změn, které se rozvíjely po roce 1960. V dokumentech sice chybí jakékoliv hledisko sebereflexe používání násilí v místech výkonu trestu, ale mění se požadavek na dokončenou základní školní docházku u vězeňského personálu, přičemž v šedesátých letech byl důraz na vzdělání dále navyšován.[8] Překvapivě zde zaznívá i volání po aplikování vědeckého přístupu ve vězeňství. Jedním z návrhů bylo ustanovit studijní skupinu ze zástupců Ministerstva spravedlnosti, Generální prokuratury, Akademie věd, Právnické fakulty a zástupců rezortu vězeňství. Ačkoliv tento návrh byl uskutečněn až o několik let později, na tomto požadavku je evidentní, že role vězeňství začíná být částí vedení nápravných zařízení vnímána odlišně. Na druhou stranu je zde patrné přežívání teze o třídním boji, což bylo způsobeno především tím, že na vrchních postech se nacházeli jedinci, kteří na konci čtyřicátých a na počátku padesátých let získali své postavení díky nové politice výběru kádrů na základě třídních a politických kritérií. Na posty velitelů/náčelníků věznic a pracovních táborů se často dostávali mladí lidé (25–30 let)

5 K rozporu mezi výchovným a ekonomickým zájmem ve vězeňství v padesátých letech viz PINEROVÁ, Klára. Zwischen sozialistischer Erziehung und wirtschaftlichem Nutzen. Gefangenenarbeit in der Tschechoslowakei und in der SBZ/DDR nach dem Zweiten Weltkrieg. In: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung,* č. 1, roč. 67, 2018, s. 93–112.

6 Více k vývoji vězeňství v padesátých letech viz PINEROVÁ, Klára. *Do konce života. Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. Praha: ÚSTR, 2017, s. 26–39.

7 BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956.* Praha: Prostor, 2001, s. 32.

8 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), f. Sekretariát (ministra národní bezpečnosti) ministra vnitra, I. díl (dále A2/1), inventární jednotka (dále inv. j.) 254, 19. schůze kolegia, základní otázky činnosti nápravných zařízení (4. 7. 1957); NA, f. SSNV – nezprac., kart. 117, základní otázky činnosti nápravných zařízení (29. 6. 1957).

z neprivilegovaných vrstev s ukončeným základním vzděláním (případně s výučním listem). Tyto pozice získali často do dvou let od nástupu do bezpečnostních složek a byli ve svých názorech formováni učením marxismu-leninismu nejen na stranických i bezpečnostních školeních, ale také sdělovacími prostředky.[9] Změnit jejich myšlení a přístup k odsouzeným bylo proto velmi obtížné. Navíc ani v nejvyšších patrech komunistické strany nebylo plně přijato ukončení teze o třídním boji. Ještě o rok později na XI. sjezdu KSČ dostalo Ministerstvo vnitra úkol *likvidovat všechny pokusy o narušení našeho budovatelského úsilí nepřátelskými živly z řad poražené buržoazie*.[10] Z tohoto důvodu definice účelu trestu zůstává v roce 1957 stále ještě velmi podobná počátku padesátých let: *Předním účelem trestu je zneškodnit nepřátele pracujícího lidu (§ 17 tr. z.[11]). Výrazem „zneškodnit" je zdůrazněn prvek donucení, což však neznamená, že prvek výchovy je úplně potlačen. Prvek donucení však převažuje. Za druhé je účelem trestu zabránit pachateli v dalším páchání trestných činů a vychovat ho k tomu, aby dodržoval pravidla socialistického soužití.*[12] V rozporu s Chruščovovým tvrzením podle materiálu předloženém na kolegiu ministra vnitra v Československu stále trvá třídní boj, protože nejsou odstraněny *přežitky kapitalismu z myšlení lidí*, a proto zde převažuje požadavek na uplatňování třídního principu k odsouzeným. Na druhou stranu lze sledovat první náznaky pronikání penologických tendencí, tedy oddělení vězňů podle stupně jejich deviantního narušení či zdravotních a genderových hledisek. Navrhuje se soustředit přestárlé a trvale nemocné vězně do jednoho nápravného zařízení, stejně tak zřídit zvláštní nápravná zařízení pro nebezpečné recidivisty, odsouzené ve věku 19–25 let a odsouzené neustále narušující „kázeň a pořádek". Prominentní političtí vězni měli být soustředěni v nápravně pracovním táboře Leopoldov a vězni odsouzení do dvou měsíců měli vykonávat svůj trest výhradně ve věznicích v krajských městech podle místa bydliště.[13]

Změny lze sledovat také ve vnitřním životě v jednotlivých věznicích a v přístupu k odsouzeným. Dozorci vůči politickým vězňům přestali používat represivní prostředky, násilí bylo omezeno na nejnutnější míru, ačkoliv zůstalo stále přítomno, kriminální vězni[14] přestali být využíváni k tomu, aby šikanovali politické vězně. Někteří

9 PINEROVÁ, Klára, ref. 6, s. 194–200.

10 ABS, f. A6/4, inv. j. 684, rozkaz ministra vnitra č. 1, rozpracování, pozorování a evidování „bývalých lidí" (3. 1. 1959).

11 Paragraf 17 odst. 1 zákona č. 86/1950 Sb., trestní zákon: *Účelem trestu je: a) zneškodnit nepřátele pracujícího lidu, b) zabránit pachateli v dalším páchání trestných činů a vychovávat ho k tomu, aby dodržoval pravidla socialistického soužití, c) působit výchovně na ostatní členy společnosti.*

12 ABS, f. A2/1, inv. j. 254, 19. schůze kolegia, základní otázky činnosti nápravných zařízení (4. 7. 1957); NA, f. SSNV – nezprac., kart. 117, základní otázky činnosti nápravných zařízení (29. 6. 1957).

13 Tamtéž.

14 Většina retribučních vězňů byla v letech 1953–1955 propuštěna, viz STANĚK, Tomáš. *Retribuční vězni v českých zemích. 1945–1955*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002, s. 132–161.

političtí vězni se dokonce mohli dostat na lepší pozice, protože vedení věznice využívalo jejich vzdělání ke svému prospěchu.[15]

Definitivní tečku za teorií o třídním boji udělala nová ústava ČSSR z července roku 1960. S touto změnou pravděpodobně souvisel i další velký krok provedený o tři měsíce dříve. K patnáctému výročí osvobození republiky byla vyhlášena amnestie prezidenta republiky, díky níž vězeňské zdi opustilo 5 601 politických a 1 491 kriminálních vězňů.[16] Přes 3 000 politických vězňů bylo nuceno za branami věznic zůstat. Většinu z nich čekal stejný osud o dva roky později. Po amnestii v roce 1965 zůstalo ve vězení jen několik osob odsouzených za politické činy provedené v letech 1948–1954.[17] Situace pro politické vězně, kteří nebyli amnestováni, se po roce 1960 paradoxně zhoršila, a to ne kvůli přístupu dozorců, ale změnou hodnot a norem, které byly určovány většinou, v tomto případě kriminálními vězni, neboť zatímco před rokem 1960 se ve vězení nacházelo asi 50 % osob odsouzených za politické přečiny, po amnestii jich zde bylo jen 15 %. Měnilo se i sociální složení odsouzených vězňů. Do vězení přicházely především osoby pocházející z dělnického a rolnického prostředí odsouzené za příživnictví a recidivu.[18] Za změnou ve struktuře vězeňské populace v šedesátých letech stál také nově přijatý trestní zákon z roku 1961[19], který nahradil zákon z roku 1950[20]. V něm byla více akcentována hospodářská a obecná kriminalita. Do vězení se dostávaly osoby obviněné z trestného činu rozkrádání socialistického vlastnictví, i když škody nebyly nijak závratné. Tím měly být do jisté míry vyřešeny hospodářské obtíže v šedesátých letech.[21] Z pohledu legislativy byl důležitý také zákon zabývající se „příživnictvím", tedy osobami, které se záměrně vyhýbají práci.[22]

V jednotlivých vězeňských institucích byla porušena křehká rovnováha mezi různými skupinami vězňů, která se během padesátých let budovala. Zatímco v předcházejícím období si političtí vězni dokázali vydobýt autoritu a sami sobě byli

15 PINEROVÁ, Klára. Prison and society connected. The development of the Czechoslovak prison system in 1945–92. In: *Acta Poloniae Historica*, č. 118, 2018, s. 151–181, konkrétně s. 160. Dostupné též z: http://aph-ihpan.edu.pl/images/APH118/06_Pinerova.pdf [cit. 2019-06-25].

16 Národní archiv, f. KSČ-ÚV-02/2, sv. 273, arch. j. 355/15, provedení amnestie prezidenta republiky a vlády československé socialistické republiky (26. 7. 1960). Srov. SLABOTÍNSKÝ, Radek. *Amnestie prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 a rehabilitace politických vězňů v 60. letech*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, 2010; ROKOSKÝ, Jaroslav. Amnestie 1960. In: *Paměť a dějiny*, č. 1, 2011, s. 36–54; KAPLAN, Karel, ref. 17, s. 44–46.

17 KAPLAN, Karel, ref. 17, s. 45.

18 ABS, f. Sekretariát (ministra národní bezpečnosti) ministra vnitra, I. díl (dále A 2/1), inv. j. 1174, 33. schůze kolegia MV, 16. 12. 1960 (hlavní úkoly SNZ na rok 1961).

19 Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

20 Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon.

21 KUKLÍK, Jan (ed.). *Vývoj československého práva 1945–1989.* Praha: Auditorium, 2009, s. 417.

22 Zákon č. 53/1963 Sb., jímž se mění § 203 trestního zákona č. 140/1961 Sb. Viz též PINEROVÁ, Klára, ref. 15, s. 163.

psychickou oporou, odchod mnohých z nich znamenal doslova katastrofu po ty, kteří zůstali. Velmi plasticky to líčí ženy, které svůj trest odnětí svobody vykonávaly v Pardubicích.[23] Dagmar Šimková, zatčená v roce 1952 za ukrývání vojenských zběhů a roznášení letáků, komentovala situaci ve věznici takto: *Jsme vydány napospas silnějším, už nemůžeme ani v koupelně položit kousek mýdla, aby ho před našima očima neukradly, už se nemůžeme dostat pod sprchu, protože vždy je tam některá silnější, která nás vystrčí, už nemáme chvíli oddechu, jen řev, nadávky, surovost, strach, spánek přervaný zoufalým křikem bláznů.*[24] Ve věznicích se také rozmohla nepravá homosexualita, která se častěji vyskytuje v ženských věznicích. V Pardubicích se ženy lesbičky dělily na „dvě pohlaví", na „mamči" a „tatči", přičemž obě pohlaví se dělila podle stylu oblékání a chování: *Silnější partner přebral odpovědnost za rodinu a dělal všechna důležitá rozhodnutí, bil se za svoji mamču s ostatními tatči, nosil mužský účes, klátil se lágrem s rukama v kapsách, když smrkal, znělo to jako trouba z Jericha, uplivoval kolem sebe a po mužsku nadával. Zarytě odmítal všechno, co i jen z dálky připomínalo ženství. Občas žárlil na svoji mamču a důkladně ji zbil, protože z ženské se musí vytlouci všechny vrtochy. Zboxoval dotěrné cigánky a vetřelce a ukázal svoji mužskou sílu. Mamči byly plaché, tiché ženušky. Parádily se a klevetily o tatčích a praly a žehlily jim košile, látaly jejich punčochy, dělaly za ně cimerku, protože se nesluší, aby muž byl viděn s koštětem nebo stál potupnou frontu na oběd.*[25] Je jen obtížně představitelné, jak tyto změny nesly ženy často vysokoškolsky vzdělané jako profesorka Univerzity Karlovy Růžena Vacková, která se nakonec rozhodla na svou situaci upozornit dopisem adresovaným na Ministerstvo vnitra.[26] Pomoc se ale nedostavila. Dagmar Šimková byla popuštěna roce 1966, Růžena Vacková o rok později.

Sami dozorci byli změnami zaskočeni a nevěděli, jak se mají chovat. Jindřiška Havrlantová v rozhovoru uvedla, že je nabádali, ať si nějak pomohou sami,[27] podle Dagmar Šimkové dozorci přistoupili ke krajnímu řešení. Místo toho, aby politické vězeňkyně separovali, aby mohly mít alespoň trochu důstojný život, naopak je mezi kriminálními vězeňkyněmi rozptýlili, což mělo zcela opačný důsledek. Násilí a homosexualitu mezi vězeňkyněmi to nesnížilo, naopak samotnými oběťmi byly právě politické vězeňkyně.[28] Jak tomu bylo v mužských věznicích, nelze přesně říci, lze ale předpokládat, že i zde se podmínky zhoršily.

Na novou situaci museli reagovat nejen dozorci, kteří měli vše z první ruky, ale muselo se jí zabývat samotné vedení a klást si otázky, jaký přístup k tomuto typu

23 Více viz PINEROVÁ, Klára, ref. 6, s. 146–148.

24 ŠIMKOVÁ, Dagmar. *Byly jsme tam taky.* Praha: Orbis, 1991, s. 81.

25 Tamtéž, s. 86. Více k homosexualitě ve vězení viz PINEROVÁ, Klára, ref. 6, s. 35–139.

26 Dopis je dostupný v jejím osobním vězeňském spisu: NA, f. SSNV – neusp., osobní vězeňský spis Růženy Vackové, dopis náměstku MV z 16. 2. 1961.

27 Rozhovor s Jindřiškou Havrlantovou, tazatelka Klára Pinerová (28. 6. 2006; 10. 7. 2008, Rybí). Rozhovor je archivován v Centru orální historie (COH) v Praze.

28 ŠIMKOVÁ, Dagmar, ref. 25, s. 82.

odsouzených zvolit. Zatímco v roce 1957 si kolegium ministra vnitra všímalo ponejvíce práce a produktivity vězňů, o tři roky později otevřelo zcela nová témata, která do velké míry souvisela nejen se změněnou situací ve vězeňských zařízeních, ale také se společenskou atmosférou. Impuls pro změny přineslo Politické byro Ústředního výboru KSČ, které dne 21. dubna 1959, ještě před amnestií, schválilo materiál „Rozbor situace na úseku boje proti trestné činnosti a další úkoly", v němž Správu nápravných zařízení (dále SNZ) zaúkolovalo nejen k dodržování socialistické zákonnosti, ale také k zaměření se na výchovu odsouzených.[29] Na sklonku roku 1960 diskutovalo kolegium závěry dokumentu, který svou dikcí a narativem ukazoval na novou kapitolu československého vězeňství.

Ještě o tři roky dříve bylo téměř nemožné, aby se vedení zamýšlelo nad otázkou bezpečnosti odsouzených při práci nebo nad problémem alkoholiků, psychopatů a mentálně postižených odsouzených a řešení jejich situace, přičemž hledání řešení mělo být připravováno v součinnosti s dalšími odbornými institucemi, což znamenalo otevření věznic odborné veřejnosti. Z materiálu je vidět silná potřeba zviditelnit potřebu odborného vzdělávání odsouzených. Politická výchova sice stále hrála velkou úlohu, ale na druhou stranu bylo evidentní, že vedení SNZ vidělo praktickou důležitost toho, aby vězni během výkonu trestu dokončili osmiletou povinnou docházku, případně aby absolvovali odborné zaučení. Připomínalo se, že díky vzdělání vězňů bude usnadněna jejich následná resocializace po propuštění. Poprvé se v materiálu tohoto druhu objevuje zamyšlení nad homosexualitou a jejím řešením. Objevuje se zde i požadavek na postpenitenciární péči, což podtrhl v diskuzi sám ministr vnitra Rudolf Barák: *Převýchovnou prací se musíme zabývat, to je hlavní úkol NZ* [nápravných zařízení]. *Promyslet styk se zájmovými organizacemi, aby po návratu se o tyto lidi někdo staral. Zůstává stále problém mladistvých. Vzít si třeba patronáty nad některými těmito zařízeními. Zainteresovat to i na ČSM. Bude nutno mít u vás pedagogické pracovníky, psychology*.[30] V tomto dokumentu jsou položeny první zásady směřování československého vězeňství, které bylo dále precizováno v zákonných normách, koncepčních materiálech a v dalších krocích.

Jako blesk z čistého nebe musel působit nový požadavek na spolupráci s odbornými institucemi a práci pedagogů a psychologů za vězeňskými zdmi pro ty, kteří do vězeňství nastoupili v padesátých letech. Na sklonku roku 1960 tak symbolicky, alespoň co se koncepčních materiálů týká, začala nová éra československého vězeňství. Tehdy dominantní politicko-ideologický společenský narativ, který byl založen na učení marxismu-leninismu a vykazoval výrazné represivní prvky, byl doplněn technokratickým společenským narativem zaměřeným na aplikaci vědeckých

29 NA, f. Komunistická strana Československa – Ústřední výbor – Politické byro, 1954–1962 (dále KSČ-ÚV-02/2), sv. 214, arch. j. 291/11, rozbor situace na úseku boje proti trestné činnosti a další úkoly (21. 4. 1959).

30 ABS, f. A2/2, inv. j. 1174, 33. schůze kolegia MV, 16. 12. 1960 (hlavní úkoly SNZ na rok 1961).

poznatků do různých oblastí lidského počínání a částečně humanistickým společenským narativem sledujícím lidská práva odsouzených ve výkonu trestu.[31]

Náprava odsouzených a důraz na socialistickou zákonnost

V průběhu šedesátých let se proměnila věková, vzdělanostní i profesní skladba československého obyvatelstva, což se projevilo i ve složení funkcionářů KSČ. Do veřejného života vstupovala nová generace, která měla jiné zkušenosti, často ovlivněné zklamáním z hlubokého rozporu mezi realitou a proklamovanými cíli. Byla kritičtější než předcházející generace, hluboce ji zasáhl proces destalinizace, vůči níž byla daleko citlivější a vnímavější. Tyto osoby přicházely s novými myšlenkami, které se začaly projevovat ve všech sférách veřejného a politického života.[32] To se projevilo v přijatých materiálech XII. sjezdu KSČ v roce 1962, jehož závěry předznamenaly hlavní tendence, které se odrážely ve všech společenských složkách a ve velké míře ovlivnily také československé vězeňství. Byly jimi důraz na výchovu a vzdělání, touha vypořádat se s minulostí a v neposlední řadě využití vědy k „rozvoji socialistické společnosti".

Prvně zmiňovaný bod se projevil v důrazu na vzdělání odsouzených a na jejich následnou resocializaci. V koncepčních materiálech se poprvé objevuje kritika toho, že vězni byli využíváni jako levná pracovní síla bez ohledu na jejich výchovu a další zařazení ve společnosti. Ozývaly se kritické hlasy, že vězeňství nemůže zaměřovat svou pozornost pouze na ekonomické zájmy, ale že jeho hlavním posláním je náprava odsouzeného a zabránění další recidivě, která se v těchto letech pohybovala okolo 50 %. Toho mělo být dosaženo několika kroky. Práce byla v souvislosti s učením marxismu-leninismu stále považována za jeden z nejdůležitějších výchovných prostředků, na druhou stranu se mělo dbát na to, aby se vězeň během výkonu trestu naučil novým poznatkům. Vězni kromě možnosti dokončit základní vzdělání či vyučení měli pracovat na pracovních pozicích, v nichž si měli osvojit praktické dovednosti, které mohli využít po svém propuštění. Převýchova odsouzeného nekončila jeho propuštěním, ale požadavek postpenitenciární péče se dále prohluboval.[33]

Nápravy neboli resocializace odsouzeného mělo být dosaženo také uplatňováním diferenciace podle penologických hledisek. V roce 1963 se v koncepčních materiá-

31 Více k společenským narativům viz LOUČ, Michal. Vězeňství v českých zemích v 70.–80. letech 20. století. In: *Securitas Imperii 33*. Praha: ÚSTR, 2018, č. 2, s. 30–49.

32 ANEV, Petr; BÍLÝ, Matěj (eds.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989). A–K*. Praha: Academia–ÚSTR, 2018, s. 82; KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Praha: Společnost pro odbornou literaturu – Barrister & princilal, 2008, s. 25–40.

33 ABS, f. Studijní ústav Ministerstva vnitra (dále A 1), inv. j. 42, úkoly složky nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, 1963; srov. ABS, f. A 1, inv. j. 170, základní úkoly nápravně výchovné činnosti nápravných zařízení MV z hlediska závěrů XII. sjezdu KSČ, 12. 12. 1963.

lech poprvé poznamenává, že klasifikace odsouzených podle třídních hledisek je zastaralá a nevyhovuje tehdejším potřebám. Jako přínosná se jevila potřeba oddělit od sebe různé skupiny trestanců, aby nedocházelo k rozšiřování deviantního chování.[34] Ve vězeňských řádech z padesátých let byli sice odsouzení rozděleni do několika skupin, z čehož se odvíjelo jejich právo na četnost korespondence či návštěv s příbuznými nebo možnosti účesu,[35] z ekonomických důvodů však byly tyto skupiny umístěny pohromadě do stejných vězeňských zařízení. Ještě v Řádu pro výkon trestu odnětí svobody z roku 1961 byl aplikován třídní přístup k odsouzeným, přičemž jednotlivé skupiny sice měly být od sebe odděleny, ale v praxi se mohlo stát, že v jedné věznici se nacházeli lidé ze všech tří skupin.[36] V Řádu z roku 1964 již třídní hledisko zcela vymizelo a bylo nahrazeno penologickým hlediskem nebezpečnosti. V první skupině byli umístěni prvotrestaní a mladiství, u nichž výkon trestu pokračoval i po roce dovršení osmnácti let, ve druhé skupině byli recidivisté a ve třetí skupině zvlášť nebezpeční recidivisté a odsouzení podle § 62 trestního zákoníku (tj. osoby zatčené z politických činů jako vlastizrada, vyzvědačství, sabotáže atd.).[37] Každá skupina měla odpykávat trest odnětí svobody v jiném nápravném zařízení, což byl požadavek, který se objevuje na různých místech od roku 1952, i když praktické kroky, aby toho bylo skutečně docíleno začaly být podnikány až nyní. Na druhou stranu je potřeba dodat, že některé osoby odsouzené za spáchání politických činů byly umisťovány do stejné diferenciační skupiny jako nebezpeční recidivisté, lidé odsouzení za vraždu nebo pokus o vraždu nebo osoby odsouzené z mravnostních trestných činů, což pro ně znamenalo velkou psychickou zátěž. Často také docházelo k šikaně těchto vězňů nejen ze strany dozorců, ale hlavně spoluvězňů,

34 Tamtéž.

35 Ve vězeňském řádu z roku 1951 byli vězni rozděleni do čtyř výhodnostních skupin, přičemž základním principem bylo třídní hledisko a trestný čin. Další právní úprava v roce 1953 vycházela i nadále z filozofie třídního výkonu trestu a odsouzení byli zařazováni do čtyř výhodnostních skupin podle třídního hlediska a stupně převýchovy. Následovala další právní úprava v roce 1955, kde se ovšem o výhodnostních skupinách již nehovoří. Podle zařazení do výhodnostních skupin se pak rozlišovalo, do jakého vězeňského zařízení bude odsouzený přidělen. Viz PINEROVÁ, Klára, ref. 15, s. 157–159. Srov. BAJCURA, Lubomír. Nástin periodizace dějin vězeňství v českých zemích v letech 1945–1969. In: *České vězeňství*, 1999, č. 2–3, s. 10–128, konkrétně s. 18–19. Srov. KÝR, Aleš. Zacházení s vězni na území ČSR. In: *Vězeňství ve střední Evropě v letech 1945–1955.* Praha: Vězeňská služba ČR, 2001, s. 50–66.

36 Odsouzení byli rozděleni do tří skupin: „A – odsouzení z řad dělníků, družstevních rolníků, soukromě hospodařících malých a středních rolníků, pracující inteligence, ostatních pracujících a maloburžoazie; B – odsouzení z řad třídních nepřátel a jejich přisluhovačů, dále agenti nepřátelských rozvědek, vedoucí ilegálních skupin a iniciátoři závažné protistátní trestné činnosti; C – odsouzení z řad protispolečenských parazitních živlů. Srov. BAJCURA, Lubomír, ref. 37, s. 44.

37 Kabinet dokumentace a historie Vězeňské služby České republiky (dále KDH VS ČR), rozkaz ministra vnitra č. 27 ze dne 26. 6. 1964, řád pro výkon trestu odnětí svobody v nápravných nařízeních ministra vnitra.

především v období tzv. normalizace. O rok později byl v souvislosti s vydáním zákona 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, připraven nový Řád výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovných ústavech, který z hlediska rozdělení vězňů do nápravně výchovných skupin a přístupu k nim nedoznal žádných změn.[38] Tento řád byl v následujících letech doplňován a upravován, ale prakticky zůstal v platnosti až do roku 1989.

V souvislosti s výchovou odsouzených byla akcentována také otázka dodržování socialistické zákonnosti. Tento termín se sice často objevuje již v padesátých letech, ale hlavní pozornost mu byla věnována především v šedesátých letech a souvisel s vyrovnáváním se s nezákonnostmi páchanými v padesátých letech. Socialistická zákonnost spočívala v tvorbě právních norem a v jejich důsledném dodržování a plnění. Význam přísného dodržování socialistické zákonnosti byl zdůrazněn na jednání XII. sjezdu KSČ a byl vnímán jako jeden z předpokladů „budování vyspělé socialistické společnosti".[39]

Ve vězeňství měla být socialistická zákonnost zaručena právními předpisy a jejich dodržováním, přičemž jejich porušování mělo být neprodleně řešeno. Jedním z důsledků tohoto požadavku byl zákon o výkonu trestu odnětí svobody[40] přijatý v roce 1965 podle sovětského vzoru, který měl vězeňství zbavit „roušky tajemnosti", neboť vězeňské řády, na jejichž základě byly upraveny podmínky odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody, patřily mezi veřejně nepublikované vnitřní předpisy. Díky zákonu se nejen odsouzení, ale také široká veřejnost mohli seznámit s právy a povinnostmi osob ve vězení a daleko lépe vyžadovat jejich plnění. Zákon do určité míry kopíroval některé skutečnosti z předcházejících předpisů z roku 1961 a 1964, případně je více konkretizoval, jako například možnosti vnitřní a vnější kontroly či právo odsouzených podávat stížnosti. Na druhou stranu položil základy pro nové tendence, které se v následujících letech slibně rozvíjely, přičemž některé byly ukončeny invazí vojsk Varšavské smlouvy. V jeho textu je patrné částečné prosazení humanistického společenského narativu. Zákon garantoval minimální práva odsouzených, která odpovídala doporučením standardních minimálních pravidel OSN pro zacházení s vězni z roku 1955.[41] Na základě tohoto zákona byly zaručeny lidské pod-

38 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1006, rozkaz ministra vnitr č. 32/1965, služební předpis SNV-zákl-II-2, „Řád výkonu trestu odnětí svobody v nápravně výchovných ústavech" – vydání (31. 7. 1965).

39 ABS, f. A1, inv. j. 42, úkoly složky nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, 1963; srov. ABS, f. A 1, inv. j. 170, základní úkoly nápravně výchovné činnosti nápravných zařízení MV z hlediska závěrů XII. sjezdu KSČ, 12. 12. 1963.

40 Zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

41 V roce 1955 OSN připravila rovněž dokument Standardní minimální pravidla OSN pro zacházení s vězni (SMR), která byla původně přijata Kongresem OSN a schválena Hospodářskou a sociální radou OSN v roce 1957. OSN však nevynaložila velké úsilí na podporu lidských práv nebo lidských práv ve věznicích v různých zemích. Srov.: *Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners* [online]. [Cit. 2019-04-29.] Dostupné z: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=2ahUKEwjUloLEgfXhAhWKV-

mínky týkající se ubytování, stravování, oblečení, zdravotní péče, vzdělávání, kulturní a sociální péče včetně kontaktů s příbuznými. Jedinou výjimkou bylo poskytování náboženských služeb, které bylo zakázáno od roku 1951. V textu byla prosazena penitenciární i postpenitenciární péče o odsouzeného. Na základě tohoto zákona došlo ke zřízení Sboru nápravné výchovy, který byl vyčleněn ze Sboru národní bezpečnosti.[42]

Na druhou stranu nelze existenci tohoto zákona nikterak přeceňovat a domnívat se, že by představoval lék na problémy ve vězeňství, především co se používání násilí týče. Ačkoliv oficiálně se mělo nahlásit každé použití obušku či slzného plynu, zraněného vězně měl prohlédnout lékař a při neoprávněném užití represivních prostředků mělo být případně zahájeno kárné řízení[43] (na konci šedesátých let bylo upřesněno, že po každém použití obušku musel být zhotoven písemný záznam, vězně musel prohlédnout lékař a náčelník nápravného výchovného ústavu (dále NVÚ) či jeho zástupce měl posoudit oprávněnost použití[44]), pokud chtěl dozorce fyzicky napadnout nějakého vězně, ve skutečnosti si k tomu našel příležitost.[45] Vězni se navíc často zdráhali poslat stížnost, protože by to zkomplikovalo vyřízení žádosti o podmínečné propuštění. Na existenci tohoto zákona vedení Správy Sboru nápravné výchovy (dále SSNV) navíc často odkazovalo při žádostech různých organizací o dodržování základních lidských práv ve výkonu trestu v tom smyslu, že tento zákon se v Československu dodržuje.[46] Skutečnost v jednotlivých vězeňských zařízeních však mohla být zcela jiná, především co se přístupu k politickým vězňům týče. Na druhou stranu násilí na vězních bylo v období tzv. normalizace vykonáváno spíše skrytou formou: pomocí těžké a náročné práce, vězni byli fyzicky napadáni beze svědků, kriminální vězni byli nabádáni, aby šikanovali politické vězně atd.[47]

BUIHRtEBL8QFjADegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.unodc.org%2Fpdf%2Fcriminal_justice%2FUN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf&usg=AOvVaw0uuxM0QiDPBRX3JDjR0ZqW

42 ABS, f. Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, IV. díl (dále A 6/4), inv. j. 997, rozkaz ministra vnitra č. 23/1965, zřízení Sboru nápravné výchovy (15. 7. 1965).

43 ABS, f. A 6/4, inv. j. 961, rozkaz ministra vnitra č. 36/1964, zákroky příslušníků nápravných zařízení MV (24. 8. 1969).

44 NA, f. Ministerstvo spravedlnosti (dále MS) – nezprac., kart. Ministerstvo spravedlnosti – Sbor nápravné výchovy (dále MS-SNV) 1969, rozkaz ministra spravedlnosti ČSR č. 5/1969, o prostředcích k dosažení účelu zákroku příslušníků Sboru nápravné výchovy ČSR proti odsouzeným a obviněným (29. 4. 1969).

45 Svědčí o tom mnohé memoáry politických a kriminálních vězňů stejně jako rozhovory uskutečněné v rámci projektu GAČR reg. č. 17-26073Y „Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace".

46 NA, f. SSNV – nezprac., kart. 78, materiál pro OSN – kodex chování složek pověřených zabezpečováním dodržování zákonů (1987).

47 Více viz LOUČ, Michal, ref. 33.

Na počátku šedesátých let byly v koncepčních materiálech a legislativních úpravách znatelné tendence, které ukazovaly novou tvář československého trestního systému. Do určité míry bychom je mohli považovat za náznaky pronikání humanizačního narativu, podle něhož mělo být odsouzeným zajištěno právo na slušné zacházení a podmínky. Násilí ve výkonu trestu mělo být užito jen v nejnutnější míře, a to pouze ke „zklidnění vězně a nastolení pořádku". K tomu sloužil nejen důraz na socialistickou zákonnost, ale také použití diferenciace odsouzených, což mělo nejen zabránit růstu recidivy, ale také dopomoci k omezení násilí mezi vězni. Vrchol těchto humanizačních tendencí byl v roce 1968.

Expertizace vězeňství[48]

Druhým významným prvkem prostupujícím šedesátá léta byl důraz na využívání vědeckých poznatků pro zlepšení podmínek lidského života. V komunistickém Československu byla „expertizace vládnutí" důležitou složkou politiky poststalinistických elit. Politika komunistické strany v šedesátých letech byla výrazně ovlivněna myšlenkou, že socialismus s cílenou podporou vědy a techniky se bude vyvíjet lépe a hospodářství bude efektivnější. Silné zapojení expertů do československého reformního projektu vedlo nejen ke zdůraznění společenské a politické důležitosti vědy, ale také vzneslo otázky, jakou roli by vědecké elity měly hrát v politickém rozhodování.[49] Již v ústavě z roku 1960 bylo naznačeno, že k výstavbě socialismu má být využíváno vědeckých poznatků. Expertizace československého vězeňství se projevovala různými způsoby. Prvním byl důraz na vzdělanost vězeňského personálu, a to nejen na úrovni náčelníků, ale také dozorců. S tím souvisel i příchod expertů znalých psychologie a pedagogiky, kteří měli své znalosti a vědecké poznatky uplatňovat ve výchově odsouzených. Druhým byl vznik instituce, která měla provádět výzkumy a experimentálně ověřovat přijaté závěry: Výzkumného ústavu penologického (VÚP). S tím souviselo i založení Vědecké rady Ministerstva vnitra, v níž působili odborníci z různých oborů.

Co se týče vzdělanosti, nebyla situace ve vězeňství nijak optimistická. Z celkového plánovaného stavu (k 1. červenci 1963) 4 735 příslušníků jich nemělo 1 320 dokončené základní školní vzdělání, 3 125 jich neabsolvovalo žádné odborné školy Ministerstva vnitra a vysokoškolské vzdělání mělo jen 33 příslušníků, z toho však bylo 26 lékařů. Ze 466 pracovníků výchovy prošlo pouze 233 příslušníků šestiměsíční

48 Tato část je zkráceným textem článku PINEROVÁ, Klára: Profesionalizace a modernizace vězeňství v období tzv. normalizace a její úskalí uplatňování v praxi. In: *Securitas Imperii 33*, č. 2. Praha: ÚSTR, 2018, s. 10–29. Do tohoto textu byly zařazeny nové poznatky z archivního výzkumu.

49 SPURNÝ, Matěj; OLŠÁKOVÁ, Doubravka; SOMMER, Vítězslav; JANÁČ, Jiří. Technokratischer Socialismus in der Tschechoslowakei. In: *Bohemia, Zeitschrift für geschichte und Kultur der Böhmischen Länder*, č. 1, roč. 57, 2017, s. 12–24, konkrétně s. 12–14.

školou určenou pro tento typ pracovníků.[50] Z této statistiky je patrné, že vysokoškolské vzdělání neměli ani samotní náčelníci jednotlivých vězeňských zařízení. Situace se v následujících letech sice zlepšovala, ale velice pomalu. V návrhu akčního programu Sboru nápravné výchovy z roku 1968 se konstatovalo, že za uplynulých pět let se počet absolventů vysokých škol zvýšil sedmkrát a počet absolventů středních škol čtyřikrát.[51]

O potřebě působení psychologů a pedagogů ve výkonu trestu se v roce 1960 zmínil ministr vnitra Rudolf Barák a jeho požadavek se koncem roku 1963 stal skutečností, ačkoliv jejich přítomnost nebyla stále stanovena v dosavadních řádech. Ještě několik let trvalo, než byly vydány zásady náplně jejich práce a byla vyjasněna koncepce činnosti těchto specialistů. V roce 1966 pracovalo ve vězeňství 46 psychologů a pedagogů.[52] Počet těchto pracovníků se stále zvyšoval i po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Tito pracovníci ovšem nejen v šedesátých letech, ale i v následujících desetiletích naráželi na překážky různého typu. Ještě v sedmdesátých a osmdesátých letech stanuli na pozici náčelníků nápravně výchovných ústavů lidé, kteří většinou neměli klasické vysokoškolské vzdělání. Někteří z nich totiž ještě dlouho zastávali názor, že pro výkon trestu jsou prospěšnější dva cvičení psi než jeden psycholog.[53]

Důraz na využívání vědeckých poznatků[54] se projevoval různými způsoby. Již v roce 1957 se objevil nápad na vznik instituce, v níž by zasedali různí odborníci.[55] Až o osm let později byl přetvořen ve skutečnost. V roce 1965 vznikla Vědecká rada Ministerstva vnitra, která byla složena z odborníků z oboru státu a práva,

50 ABS, f. A 1, inv. j. 42, úkoly složky nápravných zařízení z usnesení XII. sjezdu KSČ, 1963; srov. ABS, f. A 1, inv. j. 170, základní úkoly nápravně výchovné činnosti nápravných zařízení MV z hlediska závěrů XII. sjezdu KSČ, 12. 12. 1963. Srov. HLADÍKOVÁ, Alice. Pedagogové a psychologové v československých věznicích. In: *Historická penologie*, 2017, roč. 15, č. 1, s. 1–68, konkrétně s. 27.

51 ABS, f. Sekretariát státního tajemníka v MV ČSSR plk. JUDr. Jána Majera (dále A 10), inv. j. 3, návrh Akčního programu SNV, 11. 7. 1968.

52 HLADÍKOVÁ, Alice, ref. 53, s. 30.

53 Rozhovor s Kamilou Meclovou (tazatel Michal Louč, 2019). Rozhovor nahraný v souvislosti s projektem GA ČR reg. č. 17-26073Y „Proměny vězeňství v českých zemích v letech 1965–1992. Systémové a individuální adaptace". Narátorka ovšem poznamenala, že náčelník NVÚ Vinařice po určité době uznal důležitost role psychologa při zklidňování vězňů během různých krizových situacích. Zmínky též viz HLADÍKOVÁ, Alice, ref. 53, s. 29; AA, Terénní deník, zápis ze setkání s Lubomírem Bajcurou, Stráž pod Ralskem, 13. 9. 2017.

54 ABS, f. A6/4, inv. j. 1085, rozkaz ministra vnitra č. 27/1967, zajišťování vědecko-technického rozvoje ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy (10. 8. 1967); ABS, f. A 1 – Studijní ústav Ministerstva vnitra, inv. j. 509, náměty na řešení problematiky vědecko-technického rozvoje v MV (1968).

55 ABS, f, A 2/1, inv. j. 254, 19. schůze kolegia, 4. 7. 1957 (základní otázky činnosti nápravných zařízení); NA, f. SSNV – nezprac., kart. 117, základní otázky činnosti nápravných zařízení (29. 6. 1957).

pedagogiky, psychologie a sociologie, z lékařů a ze zástupců státních orgánů činných v trestním řízení a zástupců z ústředních orgánů společenských institucí. Jejím cílem bylo podílet se na zdokonalování výchovné práce odsouzených a využívat vědecké poznatky a zkušenosti ve vězeňství nejen ze socialistických zemí, ale i z kapitalistických. Zároveň se měla podílet i na zpracování dlouhodobé perspektivy vězeňství.[56] Vědecká rada se nakonec kromě vědeckých poznatků postarala o pronikání humanizačních tendencí, přičemž nejviditelněji tomu bylo v roce 1968. Dne 2. ledna 1968 byla sice Vědecká rada Ministerstva vnitra zrušena, ale pravděpodobně dříve byla přetransformována na Vědeckou radu náčelníka Sboru nápravné výchovy.[57] Během bouřlivého roku 1968 se na jejím zasedání v souladu s tehdejší společenskou atmosférou ozývaly myšlenky na humanizaci vězeňství. Docent Oto Novotný, který působil na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a v letech 1967–1971 jako ředitel Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře v Praze, vyslovil požadavek na vytvoření kategorie politických vězňů a jejich umístění od ostatních vězňů s mírnějším režimem, žádal záruky pro důstojnost vězňů, přepracování příkazů upravujících použití násilí nebo zrušení agenturně-operativní činnosti.[58] I ostatní členové rady se zamýšleli nad potřebou diagnostických a třídicích ústavů nebo rolí vychovatele, psychologa a pedagoga ve výkonu trestu, což vycházelo z návrhu akčního programu Sboru nápravné výchovy, který byl na červnovém jednání rady projednáván.[59] To, že rozhodnutí vědecké rady měla v tomto období určitou váhu, lze demonstrovat na faktu, že některé z těchto požadavků byly skutečně splněny. Tyto změny však neměly dlouhého trvání a již v první polovině sedmdesátých let byly zrušeny nebo upraveny, což souviselo s politickou změnou a průnikem represe nejen do výkonu trestu, ale také do společnosti. Podle dostupných informací přestala Vědecká rada v roce 1968 pracovat. V roce 1973 Správa SNV navrhla, aby byla jako Vědecká rada ministra spravedlnosti ČSR obnovena. V sedmdesátých letech ovšem už existence takové instituce nebyla tolik žádána. V připomínkách k novému statusu se lze dočíst: *Zdá se, že jde o zbytečnou instituci, která bude hlavně přidělávat práci. Když nefungovala doposud, nemuselo by se s jejím aktivováním pospíchat; dojde-li k němu později, budou aspoň návrhy na členy odpovídat potřebám nového vedení*

56 ABS, f. A 6/4 – Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, IV. díl, inv. j. 978, rozkaz ministra vnitra 4/1965, zřízení Vědecké rady ministerstva vnitra pro činnost nápravných zařízení (15. 1. 1965); ABS, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Jindřicha Kotála (dále A 5), inv. j. 797, Vědecká rada MV – jmenování pro činnost nápravných zařízení (1965); ABS, f. A 1, inv. j. 276, zápis z 1. zasedání vědecké rady MV pro činnost nápravných zařízení MV (1965). Viz PINEROVÁ, Klára, ref. 15, s. 165.

57 ABS, f. A6/4, inv. j. 1099, rozkaz ministra vnitra č. 1/1968, zrušenie niektorých rozkazov, nariadení a predpisov ministerstva vnitra (2. 1. 1968).

58 ABS, f. A 1, inv. j. 587, zápis z vědecké rady náčelníka správy nápravné výchovy (SNV) dne 21. 6. 1968 (1968).

59 Text návrhu Akčního programu SNV je dostupný: ABS, f. A 10, inv. j. 3, návrh Akčního programu SNV (1968).

správy.[60] Dne 20. ledna 1975 byla zahájena činnost Vědecké rady ministra spravedlnosti ČSR.[61] Vzhledem k tomu, že neexistovala žádná politická vůle, aby její činnost mohla ovlivňovat vývoj vězeňství ve větší míře, jako tomu bylo v roce 1968, byla její činnost zaměřena spíše na projednávání materiálů informačního charakteru, jež neměly za cíl změnu směru vývoje v rezortu. Její role se v období tzv. normalizace stávala spíše podřadnou.[62]

Zřízení Vědecké rady Ministerstva vnitra však nebylo jediné opatření, na kterém bylo možné pozorovat pronikání technokratického společenského narativu do vězeňství v šedesátých letech. Vyvrcholením snah o využívání vědeckých poznatků ve vězeňství bylo zřízení Výzkumného ústavu penologického, o jehož založení se uvažovalo už v roce 1966, ale oficiálně byl založen o rok později.[63] Jeho vedoucím se stal Jiří Čepelák[64]. Ve VÚP byla vybudována psychologická laboratoř s experimentálním oddělením pro odsouzené v rámci věznice Praha-Pankrác, kde pracovníci VÚP ověřovali nové postupy a výchovné metody. Ty byly od roku 1968 publikovány v časopisu Bulletin SNV, který byl původně (od roku 1957) vydáván pro vnitřní potřebu vedoucích pracovníků. Pracovníci VÚP pořádali přednášky, kurzy a semináře pro pracovníky v jednotlivých vězeňských zařízeních a zajišťovali výuku na Střední odborné škole SNV a na různých vysokých školách. Zároveň shromažďovali nejnovější literaturu z oboru penologie, a to nejen ze socialistických, ale i z kapitalistických zemí.[65] Díky práci VÚP pronikaly do vězeňství nové přístupy humanizačního rázu. Podle některých pamětníků by však vliv VÚP nebyl tak patrný bez personálního propojení Jiřího Čepeláka a Emila Vašíčka[66], náčelníka oddělení pro nápravně

60 NA, f. MS – nezprac., kart. Sekretariát ministra; SNV; vědecká rada pro nápravně výchovnou činnost – zápisy z jednání 1975–1988, informace pro soudruha ministra spravedlnosti ČSR; zřízení vědecké rady (18. 9. 1973).

61 Tamtéž, pro vědeckou radu ministra spravedlnosti ČSR dne 20. 1. 1975 (2. 12. 1974).

62 Jednotlivé zápisy z jednání viz: NA, f. MS – nezprac., kart. Sekretariát ministra; SNV; Vědecká rada pro nápravně výchovnou činnost – zápisy z jednání 1975–1988.

63 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1054, rozkaz ministra vnitra č. 36/1966, zásady pro uspořádání řídicí činnosti ve Sboru národní bezpečnosti a Sboru nápravné výchovy (8. 11. 1966). Jméno ústavu ještě nebylo pevně zakotveno: v rozkazu je tento ústav pojmenován jako Ústav pro výzkum metod nápravně výchovné činnosti. Jeho úkolem bylo „provádět výzkum metod nápravně výchovné činnosti s odsouzenými".

64 Jiří Čepelák (1915–1989) působil od roku 1945 v Ústavu lidské práce (od roku 1948 Československý ústav práce), zároveň studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy obor sociologie a psychologie. V roce 1951 začal působit v Ústavu pro péči o matku a dítě v Praze-Podolí. Výhradně penologií se začal zabývat v roce 1966. Stal se náčelníkem Výzkumného ústavu penologického. Po zrušení VÚP v roce 1980 odešel do důchodu.

65 HLADÍK, Ondřej. Výzkumný ústav penologický – pokus o reformu českého vězeňství. In: *Historická penologie*, č. 1, 2012, s. 47–53.

66 Emil Vašíček (nar. 1931) působil u Správy nápravných zařízení (SNZ) MV od roku 1964 jako pedagog u útvaru NZ MV Příbram-Bytíz. V roce 1968 nastoupil na Správu SNV v Praze jako starší referent specialista odboru nápravně výchvné činnosti (NVČ). V letech 1969–1979 byl

výchovnou činnost Správy SNV v Praze, který zde působil v letech 1969–1979.[67] Emil Vašíček je ovšem v pamětech a archivních materiálech hodnocen značně rozporuplně. Zatímco někteří uznávají jeho kladnou roli ve vývoji vězeňství, kdy díky kontaktům na vysoké stranické funkcionáře a svému postavení dokázal některé přístupy (například skupinové poradenství nebo zacházení s mladými dospělými) prosadit na nejvyšších politických i rezortních místech,[68] jiní ho uvádějí jako kariéristu, který využíval výsledky výzkumů VÚP ve svůj prospěch.[69] V osmdesátých letech nastala v prosazování technokratického narativu ve vězeňství náhlá změna. V roce 1980 byl VÚP zrušen.[70]

V šedesátých letech došlo v Československu k výraznému rozšíření technokratického společenského narativu, který propagovaly nejvyšší orgány KSČ. Ačkoliv v období tzv. normalizace byly reformy pražského jara zatracovány, expertní vědění bylo uplatňováno nadále. Ve vězeňství se expertizace projevovala i v následujícím období. Psychologové a pedagogové i nadále působili v jednotlivých vězeňských zařízeních, ačkoliv možnosti jejich působení na odsouzené byly do velké míry dány benevolencí vedení nápravně výchovného ústavu (NVÚ). Nicméně postupně začal ve vězeňství nabývat na síle politicko-ideologický společenský narativ, který začal vědecké poznání upozaďovat.

Vyrovnávání se s minulostí

Během šedesátých let stále více rezonovala ve společnosti otázka nezákonností padesátých let. Nikoliv zásluhou československých komunistů, ale ze strany Sovětského svazu bylo v roce 1961 opět otevřeno téma politických procesů, které se promítlo do závěrů XII. sjezdu KSČ. Na jejich základě vznikla Kolderova a barnabitská komise, působící v letech 1962–1963. I pozdější Pillerova komise z roku 1968 se ovšem zabývala pouze případy komunistických funkcionářů. Nezpochybnitelným faktem zůstává, že se řídily spíše politickým zájmem mocenské skupiny než právem a snahou o spravedlnost.[71] Možnosti rehabilitace nekomunistických obětí byly

náčelníkem oddělení NVČ Správy SNV v Praze. Od roku 1979 zastával pozici náčelníka nově vzniklé katedry nápravné výchovy VŠ SNB. Od roku 1984 pracoval v Ústavu kriminologie a sociální prevence VŠ SNB a o rok později odešel do důchodu.

67 HLADÍK, Ondřej. Vznik VŠ SNB a katedry penologie v 80. letech 20. století. *Historická penologie*, č. 1 2014, s. 44–64, konkrétně s. 62–63.

68 AA, Terénní deník, zápis ze setkání s Alešem Kýrem a Alenou Kafkovou (22. 2. 2018, Praha).

69 Písemné vyjádření Aleny Marešové ze dne 12. 9. 2019. Srov. HLADÍK, Ondřej. Vznik VŠ SNB a katedry penologie v 80. letech 20. století. *Historická penologie*, č. 1, 2014, s. 44–64.

70 NA, f. MS – nezprac., kart. MS SNV 1980, rozkaz ministra spravedlnosti č. 15/1980, kterým se zrušuje Výzkumný ústav penologický SNV ČSR, 12. 12. 1980. Více také viz PINEROVÁ, Klára, ref. 15, s. 165–166.

71 Více viz KAPLAN, Karel, ref. 17, s. 47–144; McDERMOTT, Kevin; PINEROVÁ, Klára: The Rehabilitation Process in Czechoslovakia. Party and Popular Responces. In: McDERMOTT,

ovšem až do roku 1968 velmi omezené. Existující právní řád jim sice dával možnost podat podnět cestou tzv. mimořádného opravného prostředku, ale žadatel měl velmi omezené možnosti.[72] První vlna žádostí o revizi procesů přišla v druhé polovině padesátých let, další po roce 1962, což souviselo s otevřením tématu nezákonného odsouzení ve vyšších politických kruzích. Jen malá část z nich však byla úspěšná. Podle Generální prokuratury například neexistovaly v roce 1963 důvody pro plošné přezkoumávání rozsudků vynesených Státním soudem, protože část rozsudků byla přezkoumána již v letech 1956–1957, a odsouzení byli navíc po amnestiích prezidenta republiky v letech 1960 a 1962 Státním soudem propuštěni, byla jim vrácena občanská práva i nárok na důchodové zabezpečení.[73] Toto alibistické zdůvodnění mělo za důsledek, že bývalí političtí vězni si nadále museli podávat stížnost nebo podnět k revizi rozsudku s nejasným výsledkem.

Světlo na konci tunelu se objevilo v roce 1968 v období pražského jara. V rámci Akčního programu KSČ zazněl i požadavek zákonného řešení rehabilitace.[74] S účinností od 1. srpna 1968 začal platit zákon č. 82/1968 Sb., o soudní rehabilitaci, jenž ovšem neodpovídal představám bývalých politických vězňů, kteří požadovali plošnou rehabilitaci. Otázka nezákonností a násilí ve výkonu trestu se začala medializovat a ze všech stran se ozývaly hlasy po nápravě „deformací socialismu". Političtí vězni, kteří založili novou organizaci Klub 231 (K 231),[75] zveřejňovali ve sdělovacích prostředcích své zážitky z vězení a rezort vězeňství se ocitl pod těžkou palbou kritiky veřejnosti.[76] V širokém spektru periodik, v rozhlasu i v televizi

Kevin; STIBBE, Matthew (eds.). *De-Stalinising Eastern Europe. The Rehabilitation of Stalin's Victims after 1953*. Hampshire – New York, Palgrave Macmillan, 2015, s. 109–131, konkrétně s. 111–118.

72 HOPPE, Jiří. *Opozice '68. Sociální demokracie, KAN a K 231 v období pražského jara*. Praha: Prostor, 2009, s. 211.

73 ABS, f. Sekretariát ministra vnitra, II. díl (dále A 2/2), inv. j. 279, kontrolná správa o plnení uznesenia XII. zjazdu KSČ k previerke niektorých politických procesov; opatření Generální prokuratury, ministerstva spravedlnosti a Nejvyššího soudu k provedení usnesení ÚV KSČ ze dne 3. a 4. 4. 1963 (9. 4. 1963).

74 [Text] 1968, 5. duben, Praha – Akční program KSČ. In: *Pražské jaro 1968* [online]. [Cit. 2015-01-07.] Dostupné z: http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf

75 HOPPE, Jiří, ref. 75, s. 213–311.

76 Na některé televizní pořady dokonce odpovídali příslušníci SNV otevřeným dopisem, např. na televizní pořad „Zvídavé kamery" s názvem „Kontrola". ABS, f. Sekretariát náměstka ministra vnitra plk. Demjana (dále A 24), inv. j. 871, otevřený dopis od příslušníků SNV Mírov Československé televizi (2. 5. 1968). Podobně také dopis členů Základní organizace KSČ na Správě SNV poslanci Josefu Zvarovi, v němž se ohrazují proti vyjádření poslance A. Poledňáka o tom, že předsednictvo Národního shromáždění odsoudilo vyšetřovací metody a režim v některých nápravných zařízení. ABS, f. A 24, inv. j. 867, otevřený dopis poslanci Národního shromáždění ČSSR s. Zvárovi (26. 3. 1968). Obecně se dá konstatovat, že příslušníkům SNV ponejvíce vadilo, že se nečiní rozdíl mezi výkonem trestu v padesátých letech a v roce 1968.

přinášeli političtí vězni svá osobní svědectví, o kterých museli dvě desetiletí mlčet. Za tímto účelem vznikla i Dokumentační komise K 231. Formou oběžníků mezi bývalými politickými vězni a na řadě setkání zazněly výzvy, aby političtí vězni sepisovali svá svědectví a zaslali je buď státním orgánům, nebo některým z organizátorů K 231.[77] Členové K 231 byli aktivní i jinými způsoby. Dne 7. dubna 1968 se jeden z čelních představitelů K 231 Karel Nigrín a zakladatel Slovenské organizace na ochranu lidských práv Jozef Kristín odvážili s novináři, filmaři a spisovateli do věznice Leopoldov, kde se chtěli poklonit bývalým politickým vězňům, kteří byli pohřbeni na místním vězeňském hřbitově, a zároveň se setkat s některými odsouzenými. Jejich prvnímu přání bylo vyhověno, ale další žádosti již byly zamítnuty.[78]

Společenská atmosféra a volání po rehabilitacích a vyšetřování nezákonností znamenala doslova smršť různých prověrkových a rehabilitačních komisí. Jejich vznik do určité míry inicioval i tehdejší ministr vnitra Josef Pavel, který byl v roce 1953 sám odsouzen za velezradu k 25 letům odnětí svobody. Dne 20. srpna 1968 byla zřízena prověrková komise, která se měla zabývat odpovědností pracovníků, kteří hrubým způsobem porušili své povinnosti. Jejím předsedou byl pplk. JUDr. Emil Janča a měla třináct členů.[79] K její absolutní personální proměně došlo o necelý rok později,[80] přičemž zrušena byla v roce 1972.[81]

Z pohledu vyšetřování nezákonností v padesátých letech vzešla první iniciativa ze samotné Správy Sboru nápravných zařízení. Již 1. dubna 1968[82] vznikla zvláštní komise SSNV a jejím předsedou byl pplk. dr. František Rezek, který byl v té době taktéž náčelníkem útvaru SNV č. 3 Praha, nacházejícího se na Karlově náměstí.[83]

77 KOL. *Jáchymovské tábory – PEKLO, ve kterém MRZLO. Trestanecké tábory na Jáchymovsku a exemplární pranýřovací tresty pro odpírače těžby uranové rudy.* Rukopis. Praha: Nakl. Zdeněk Bauer.

78 ABS, f. A 24, inv. j. 898, informace pro náměstka ministra vnitra s. plk. Dr. Štefana Demjana (10. 4. 1968).

79 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1141, rozkaz ministra vnitra č. 43/1968, zřízení prověrkové komise podle zákona o soudní rehabilitaci (20. 8. 1968).

80 Tamtéž, inv. j. 1227, rozkaz ministra vnitra č. 42/1969, změna složení prověrkové komise zřízené RMV č. 43/1968 a jednacího řádu (18. 7. 1968). Je evidentní, že v roce 1969 ustoupila odbornost politickým hlediskům. Zatímco v roce 1968 se mezi členy nacházelo pět doktorů práv a jeden inženýr, v roce 1969 se v komisi nacházel jen jeden doktor práv.

81 Komise byla zrušena rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 38/1972.

82 V archivních materiálech je taktéž doloženo datum 5. 4. 1968. NA, f. SSNV – nezprac., kart. Jáchymov III, dokument bez označení (obsah se týká práce Komise Správy SNV) (bez datace, pravděpodobně 1970).

83 ABS, f. A 24, inv. j. 875, informace pro náměstka ministra vnitra s. plk. dr. Štefana Demjana (10. 4. 1968). Komise byla založena rozkazem náčelníka Správy Sboru nápravné výchovy č. 13/1968; NA, f. SSNV – nezprac., kart. Jáchymov III, dokument bez označení (obsah se týká práce Komise právy SNV) (bez datace, pravděpodobně 1970).

Komise měla jedenáct členů a prošetřovala věznice, na které směřovala nejvýznamnější kritika, tj. Plzeň-Bory, Mírov a Leopoldov.[84] O několik týdnů později vzešla iniciativa z úrovně ministra vnitra a byla založena komise pro zjišťování a posuzování nezákonného postupu příslušníků SNV a SNB, která začala fungovat 7. května 1968. Jejím předsedou byl plk. dr. Josef Hrubý.[85] Většinou projednávala případy násilí ve vyšetřovací vazbě, zneužívání agenturně-operativní činnosti či vyprovokování trestné činnosti.[86] Případy použití násilí ve výkonu trestu projednávalo páté oddělení, což prakticky byla komise Správy SNV, která byla pod zastřešující komisi Ministerstva vnitra v pozměněné členské podobě začleněna.[87] Páté oddělení přijalo ke dni 1. července 1968 celkem 177 individuálních písemných podání občanů na 135 příslušníků. V té době byla už jen asi polovina z nich zaměstnána v působnosti Ministerstva vnitra.[88]

V souvislosti s převodem Sboru nápravné výchovy k Ministerstvu spravedlnosti v roce 1968 bylo domluveno, že oddělení zabývající se nezákonným postupem příslušníků SNV bude rozděleno na dvě části; větší část přejde společně se Sborem nápravné výchovy pod Ministerstvo spravedlnosti a menší část bude ponechána v rámci komise ministra vnitra a bude přezkoumávat pouze takové případy, v nichž působili pracovníci SNV, kteří ale později přešli pod jiné pracoviště Ministerstva vnitra.[89] Na základě těchto změn vznikla s účinností od 1. ledna 1969 zvláštní inspekce pro prošetřování nezákonného postupu příslušníků SNV, jejímž náčelníkem by jmenován mjr. Josef Matouš, který byl později nahrazen mjr. Josefem Paterou.[90]

84 NA, f. SSNV – nezprac., kart. Jáchymov III, připomínky ke stenografickému záznamu poslance s. Zváry (25. 6. 1968). Taktéž viz *Jáchymovské tábory* (rukopis).

85 ABS, A 6/4, inv. j. 1117, rozkaz ministra vnitra č. 19/1968, předávání spisových materiálů pro potřeby soudní rehabilitace (26. 4. 1968). Statut této komise byl vydán rozkazem ministra vnitra č. 71/1968, který také RMV č. 19/1968 zrušil. ABS, f. A 6/4, inv. j. 1169, rozkaz ministra vnitra č. 71/1968, statut komise ministra vnitra pro zjišťování případů nezákonného postupu příslušníků SNB a SNV (21. 10. 1968)

86 ABS, f. Sekretariát federálního ministerstva vnitra, III. díl (dále A 2/3), inv. j. 133, uspořádání činnosti komise ustavené rozkazem ministra vnitra čís. 19/1968 (1968).

87 NA, f. SSNV – nezprac., kart. Jáchymov III, dokument bez označení (obsah se týká práce Komise Správy SNV) (bez datace, pravděpodobně 1970).

88 ABS, f. A 2/3, inv. j. 133, uspořádání činnosti komise ustavené rozkazem ministra vnitra č. 19/1968 (1968).

89 ABS, f. A 2/3, inv. j. 2346, zpráva o činnosti komise ministra vnitra pro zajišťování případů nezákonného postupu příslušníků SNB a SNV za rok 1968 (21. 1. 1969).

90 NA, f. MS – nezprac., kart. MS-SNV 1969, rozkaz ministra spravedlnosti č. 3, zřízení zvláštní inspekce pro prošetřování nezákonného postupu příslušníků SNV (22. 12. 1968); tamtéž, rozkaz ministra spravedlnosti č. 1, jímž se vydává statut zvláštní inspekce pro zjišťování případů nezákonného postupu příslušníků SNV ČSR (14. 2. 1969); NA, f. SSNV – nezprac., kart. Jáchymov III, dokument bez označení (obsah se týká práce Komise Správy SNV) (bez datace, pravděpodobně 1970).

V jarních měsících roku 1968 existovala upřímná snaha o vyšetření nezákonností v oblasti výkonu trestu, ovšem po invazi vojsk Varšavské smlouvy se politická situace začala měnit a tím se měnila také argumentace těchto komisí k různým případům. Z tohoto důvodu můžeme výsledky považovat za tristní. Například na základě šetření komise k trestnímu ústavu Plzeň-Bory, která proslula nejen existencí zvláštního oddělení D1, přezdívaného věznı i dozorci „Kreml", ale také tzv. borským případem, při kterém byli ve vykonstruovaném procesu odsouzeni k trestu smrti dozorci Čeněk Petelík, Stanislav Broj a René Černý[91], bylo navrženo propustit mjr. Františka Šafarčíka, který vedl věznici v letech 1949–1951 a nařídil svým podřízeným použití fyzického násilí na Čeňku Petelíkovi, ze služeb Ministerstva vnitra (nakonec oficiálně odešel ze zdravotních důvodů[92]) a pplk. Václava Trepku, který v pamětech bývalých politických vězňů figuruje jako sadista, ponechat ve službě a nezařazovat ho na místa, kde by se setkával s odsouzenými.[93] Jediným trestem pro něj nakonec bylo, že byl na základě šetření odvolán z funkce náčelníka nápravně výchovného ústavu Plzeň-Bory.[94] Podobně dopadla i šetření ve věznici Mírov a Leopoldov. Argumentace šetření v táborech u uranových dolů byla obdobná jako u šetření jednotlivých věznic. Komise sice uznala, že v daném období došlo k provinění ze strany jednotlivců, nicméně hlavními příčinami byl velký počet odsouzených, vysoké tresty, nedostatečná diferenciace, nízké stavy příslušníků a provokace ze strany některých odsouzených. Podle komise byly například stížnosti na stravu neopodstatněné, nebylo shledáno překročení pravomoci při ukládání kázeňských trestů a lékařská péče odsouzených měla údajně vyšší úroveň než u civilních zaměstnanců. Většina podnětů na trestní stíhání byla prokuraturou odložena.[95] Prošetřování podnětů bylo skončeno k 31. březnu 1970. Spravedlnosti se bývalí političtí vězni v roce 1968 nedočkali.

V sedmdesátých letech nastal opačný směr. Již nešlo o prošetřování nezákonností padesátých let, ale naopak o „rehabilitaci" Sboru nápravné výchovy. Články bývalých politických vězňů byly nazvány „štvavou kampaní" a informace obsažené v nich byly různými způsoby vyvraceny. Například v článku „Věc: Jáchymov" byly čtenáři předkládány informace typu, že tábory na Jáchymovsku byly velmi dobře vybaveny

91 K historii věznice Plzeň-Bory v padesátých letech viz PINEROVÁ, Klára, ref. 6, s. 42–49; BURSÍK, Tomáš. Násilí páchané na politických vězních na Borech v letech 1948–1952. In: *Paměť a dějiny*, 2008, č. 4, s. 113–123; HLADÍK, Ondřej. Čeněk Petelík – dozorce vězňů a jeho cesta na popraviště? In: *Historická penologie*, 2011, č. 2, s. 1–52; PLACHÝ, Jiří: Major René Černý – zapomenutá oběť. In: *Securitas Imperii. Sborník k problematice 50. let*, č. 12. Praha: ÚDV PČR, 2005, s. 218–219.

92 ABS, f. Personální spisy, personální spis Františka Šafarčíka, arch. č. 2432/14.

93 NA, f. SSNV – nezprac., kart. Jáchymov III, dokument bez označení (obsah se týká práce Komise právy SNV) (bez datace, pravděpodobně 1970).

94 ABS, f. Personální spisy, personální spis Václava Trepky, arch. č. 3710/19.

95 NA, f. SSNV – nezpr., kart. Jáchymov III, dokument bez označení (obsah se týká práce Komise Správy SNV) (bez datace, pravděpodobně 1970). K výsledkům komise viz KOL., ref. 78.

stravovacími a zdravotnickými zařízeními, že při některých prohlídkách bylo zjištěno, že v táborech byla spousta jídla, které se muselo vyhazovat, a že z Jáchymova si návštěvy odnášely jako dary rádia, televize nebo motocykly.[96] V rozhlasu proběhlo osm besed a diváci na televizních obrazovkách měli možnost zhlédnout čtyři pořady. Pořad „Pravda o Mírovu" byl údajně ohodnocen jako jeden z nejlepších pořadů československé televize.[97] Tím byla na dlouhá léta učiněna tečka za možností vyrovnat se s minulostí padesátých let. Vše bylo pochopeno jako přehmaty několika jedinců, přičemž k hodnocení minulosti se již neměl nikdo vracet.

Turbulentní roky 1968 a 1969

Období pražského jara bylo na události a aktivity ve vězeňství velmi bohaté. V prvé řadě šlo o pomyslné vyvrcholení humanizačních tendencí, které rezonovaly celou společností. Vzhledem k tomu, že se z různých koutů ozývala kritika nezákonností z padesátých let, volala společnost po změně vězeňství a jeho cílů. Z vědecké rady náčelníka SNV se ozývaly návrhy na zlepšení podmínek vězňů, lepší diferenciaci a zrušení agenturně-operativní činnosti. Akční program KSČ našel uplatnění i v rezortu vězeňství, a to především v požadavku převedení rezortu vězeňství z Ministerstva vnitra na Ministerstvo spravedlnosti.[98] Jako hlavní důvody tohoto kroku byly zmiňovány zvýšení efektivity výkonu trestu, dodržování „socialistické zákonnosti" a větší úspěšnost boje proti kriminalitě. Ministr spravedlnosti Bohuslav Kučera na konci roku 1968 na schůzi Národního shromáždění uvedl: *Jde nám všem nepochybně o to, vybudovat opravdu moderní systém vězeňství, který by odpovídal po všech stránkách socialistickým, demokratickým a humanistickým základům naší společnosti. Jde o vybudování systému, který by co nejdokonaleji zaručoval převýchovu a resocializaci osob, jež se provinily na zájmech společnosti spácháním trestných činů a jež byly za to soudem v trestním řízení potrestány*.[99] Na druhou stranu je potřeba uvést, že tento krok nebyl zcela pozitivně přijímán všemi pracovníky. Objevovaly se připomínky, že vězeňství se do roku 1952 nacházelo v gesci Ministerstva spravedlnosti, a proto má ministerstvo na nezákonnostech v padesátých letech velký podíl, nebo že dojde ke kumulaci moci v jednom

96 NA, f. MS – nezprac., kart. Bulletiny SNV, Bulletin Sboru nápravné výchovy ČSR, č. 2, 1971.

97 Tamtéž.

98 ABS, f. A 24, inv. j. 851, návrh opatření k realizaci námětů z akčního programu KSČ na úseku ministerstva vnitra a Sboru národní bezpečnosti (bez datace, pravděpodobně 1968); ABS, f. A 24, inv. j. 839, návrh na způsob řešení a realizaci úkolů vyplývajících z akčního programu ÚV KSČ pro ministerstvo vnitra (bez datace, pravděpodobně 1968).

99 Digitální depozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, Národní shromáždění Československé socialistické republiky 1964–1968, stenoprotokoly, 29. schůze z 20. 12. 1968. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1964ns/stenprot/029schuz/s029036.htm [cit. 2018-03-15]. Viz PINEROVÁ, Klára, ref. 15, s. 169.

rezortu.[100] Tato změna také vyvolávala mezi příslušníky nervozitu související s materiálním zabezpečením.[101] Někteří z nich údajně přemýšleli i o podání výpovědi, problémy se projevily i při nástupu nových pracovníků.[102] Přes kritické připomínky bylo vězeňství k 1. lednu 1969 předáno Ministerstvu spravedlnosti.[103]

Delimitace vězeňství s sebou přinesla významnou personální změnu na pozici náčelníka Správy Sboru nápravných zařízení. JUDr. Oldřich Mejdr[104], který na této pozici působil od roku 1951 (pozici zastával ještě v době, kdy se vězeňství nacházelo v gesci Ministra spravedlnosti), byl odvolán. V návrhu bylo uvedeno, že za doby jeho působení se mu sice podařilo odstranit řadu nedostatků, na druhou stranu byl ale spoluzodpovědný za nezákonnosti, které se ve vězeňství v padesátých letech uskutečnily. Projevil přání, aby mohl zůstat u Ministerstva vnitra, čemuž bylo vyhověno. Na jeho místo nastoupil JUDr. Jaroslav Placr, Mejdrův vrstevník, jehož kariéra byla do jisté míry obdobná jako u jeho předchůdce, na druhou stranu několikaletá činnost ve Výzkumném ústavu kriminologickém při Generální prokuratuře[105], kde se

100 ABS, f. A 10, inv. j. 3, materiály pro vypracování akčního programu MV; zpráva o vyhodnocení připomínek a rezolucí k akčnímu plánu MV úseků spadajících do kompetence nám. min. dr. Majera (bez datace, pravděpodobně 1968).

101 ABS, f. A 24, inv. j. 832, vyčlenění sboru nápravné výchovy z ministerstva vnitra – přípis náčelníka Sboru nápravné výchovy; dopis náčelníka SNV O. Mejdra náměstku ministra vnitra plk. dr. Štefanu Demjanovi (18. 4. 1968).

102 NA, f. SSNV – nezpr., kart. SSNV Liberec, rozbor situace v SNV Liberec, rozbor současné situace – zpráva (9. 4. 1968).

103 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1185, rozkaz ministra vnitra č. 87/1968, převedení vězeňství z resortu MV do resortu ministerstva spravedlnosti (28. 12. 1968); ABS, f. A 6/2 – Organizační a vnitřní správa Federálního ministerstva vnitra, II. díl, inv. j. 1078, převedení československého vězeňství z resortu MV do resortu ministerstva spravedlnosti – delimitační komise (1968). Tato změna nebyla však pozitivně přijímána pracovníky ve vězeňství, kteří zasílali různé rezoluce či dopisy nejvyšším státním představitelům. NA, f. SSNV – nezprac., kart. 121, tendence vývoje SNV – zaslání správě ZNV SSR (1. 10. 1970).

104 Oldřich Mejdr (nar. 1922). V letech 1941–1948 pracoval jako dělník ve výpravně zboží ČSD v Hradci Králové a později v Děčíně. Ihned na konci války v květnu roku 1945 vstoupil do KSČ. V letech 1948–1949 absolvoval Právnickou školu pracujících, poté pracoval jako praktikant na krajské prokuratuře v Ústí nad Labem. Následně se stal krajským prokurátorem v Liberci. V letech 1950–1952 absolvoval dálkové studium práv na Univerzitě Karlově a získal doktorát. V červnu roku 1951 byl jmenován velitelem Sboru vězeňské stráže při Ministerstvu spravedlnosti v hodnosti podplukovníka. V roce 1968 stál na straně tzv. konzervativců. Od dubna do září 1969 působil na Hlavní správě Veřejné bezpečnosti. V září roku 1969 se stal náčelníkem praporčické a důstojnické školy F. E. Dzeržinského ve Vinoři a poté náčelníkem praporčické školy ve Svatém Janu pod Skalou. K datu 31. 7. 1982 byl uvolněn ze služebního poměru.

105 Výzkumný ústavu kriminalistiky byl založen v roce 1960, původně jako ústav tří rezortů: Generální prokuratury, Ministerstva spravedlnosti a Ministerstva vnitra. Po roce 1966 došlo se změnou názvu instituce na Výzkumný ústav kriminologický při Generální prokuratuře k výlučné orientaci na kriminologický výzkum. Nástup tzv. normalizace způsobil, že někteří

zabýval především penologií, mu dala v oblasti řízení vězeňství určitý nadhled.[106] Byl propagátorem technokratického a do jisté míry i humanizačního narativu, přičemž vzhledem ke svým zkušenostem upřednostňoval uplatňování vědeckých poznatků ve vězeňství, což se často dostávalo do rozporu s názory mnohých pracovníků v rezortu vězeňství. O tom svědčí jejich výhrady k jeho článku uveřejněném ještě před jeho jmenováním do funkce, v němž nejen kritizoval excesivní používání kázeňských trestů, ale také volal po zcivilnění Sboru nápravné výchovy.[107] V roce 1969 se nebál vystoupit s nesouhlasem s invazí a pobytem sovětských vojsk na československém území na výroční členské schůzi základní organizace KSČ. Proti nastupující konsolidaci ve vězeňství se snažil bránit. Na celostátní poradě náčelníků odmítl přečíst „rozpracované závěry květnového pléna ÚV KSČ na podmínky Sboru nápravné výchovy", které byly předznamenáním změn ve vězeňství ve směru represe a hlavně personálních obměn. Na svůj post se nakonec rozhodl rezignovat a později emigroval.[108]

Vězeňství v těchto letech ovlivnila ještě jedna událost, a to federalizace Československé socialistické republiky, důsledkem čehož byla doposud jednotná Správa Sboru nápravných zařízení rozdělena mezi dvě republiky. Od této doby se datuje do jisté míry odlišný vývoj vězeňství v české a slovenské části republiky.[109]

Rok 1968 byl turbulentní i v samotných věznicích. Vězni (většinou kriminální) se zájmem sledovali kritiku pracovníků ve vězeňství a společenské poměry začali využívat ve svůj prospěch. Nabyli sebedůvěry, začali se domáhat různých výhod a v hojnější míře napadali dozorce. Tyto potyčky vyústily v některých věznicích ve vzpoury a hromadné hladovky. K první výraznější vzpouře vězňů došlo v dubnu v Minkovicích. Již v předcházejících měsících se zde projevovaly nepokoje, vězni odmítali pracovat, vyžadovali větší porce jídla či pokřikovali na dozorce.[110] Dne 21. dubna v ranních hodinách vybourala část odsouzených mříž v kázeňském oddělení a pokusila se utéct. Následující den se pokusili o totéž. Vše vyvrcholilo během večeře kvůli nespokojenosti se stravou (k jídlu byly pravděpodobně nudle s mákem) a vězni začali vyhazovat z budov

pracovníci včetně prof. Ota Novotného museli odejít. Výzkumný ústav kriminologický pak po dlouhou dobu působil pouze při Generální prokuratuře ČSSR. Srov. Historie IKPS. In: *Institut pro kriminologii a sociální prevenci* [online]. [Cit. 2019-06-20.] Dostupné z: http://www.ok.cz/iksp/o_hist.html

106 ABS, f. A 2/3, inv. j. 1999, návrh na odvolání náčelníka SNV s. Mejdra z funkce; návrh na odvolání náčelníka Správy nápravné výchovy Ministerstva vnitra (21. 11. 1968).

107 ABS, f. A 2/3, inv .j. 2253, informace o situaci v SNV po zveřejnění článku *Reforma našeho vězeňství* v Zemědělských novinách (1968).

108 KARLÍČEK, Jiří (ed.). *Věrni Straně a lidu*. Praha, 1980, s. 80.

109 Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci.

110 ABS, f. A 24, inv. j. 864, vzpoura odsouzených v NVÚ v Minkovicích – informace; informace pro náměstka ministra vnitra soudr. plk. dr. Demjana (23. 4. 1968). K situaci ve věznici před vzpourou viz NA, f. SSNV – nezprac., kart. SSNV Liberec, rozbor situace v SNV Liberec, rozbor současné situace – zpráva (9. 4. 1968).

hořící předměty, matrace a další předměty, zároveň ničili zařízení věznice. Asi 150 odsouzených se pokusilo dostat do velitelské budovy. Na potlačení byly přivolány posily Veřejné bezpečnosti, Lidových milicí a příslušníků SNV z věznic Liberec a Valdice. Nad ránem 23. dubna se podařilo situaci zklidnit a účastníci vzpoury byli převezeni do různých věznic.[111] Informace o vězeňské vzpouře se dostaly i do médií, přičemž veřejnost vězňům vyjadřovala různými způsoby podporu.[112] Všem, kteří pomáhali vzpouru zlikvidovat, bylo ministrem vnitra vysloveno poděkování a pochvala.[113]

K hromadné hladovce došlo i ve věznici Leopoldov. Iniciativou k jejímu vzniku byla amnestie vyhlášená 9. května 1968. Ještě 13. června dvacet pět vězňů odmítalo jídlo a pět z nich bylo dokonce ve špatném zdravotním stavu a nacházeli se v ústavní nemocnici. Většina se snažila prosadit zmírnění podmínek výkonu trestu nebo dosáhnout přemístění do jiného NVÚ. Část odsouzených byla nakonec převezena do NVÚ Valdice.[114]

Další vzpoury a nepokoje následovaly po invazi vojsk Varšavské smlouvy v noci na 21. srpna 1968. Samotní příslušníci Sboru nápravné výchovy v několika věznicích a NVÚ vybízeli k ozbrojenému boji, jinde nepřehledné situace využili vězni k různým nepokojům. Například v NVÚ Vinařice se odsouzení ozdobili trikolórami a 500 odsouzených podepsalo rezoluci na podporu vlády a ÚV KSČ, na Pankráci podalo 216 odsouzených hromadnou žádost prezidentu republiky, aby se mohli podílet na obraně republiky, na Mírově probíhaly nepokoje, ve Valdicích a Rýnovicích se odsouzení zúčastnili protestní stávky, v Iľavě se třicet odsouzených pokusilo o útěk atd.[115] K největšímu vystoupení vězňů došlo v NVÚ Příbram, kde se kriminální vězni dne 22. srpna 1968 pokusili o hromadný útěk. Vzpoura byla potlačena druhý den ráno.[116] V následujících měsících postupně docházelo ke zklidňování situace jak ve věznicích, tak ve společnosti. O rok později při výročí invaze se sice vyskytly nepokoje, ty ale byly brzy potlačeny. Například v NVÚ Litoměřice zahájilo osm odsouzených hladovku, v NVÚ Plzeň-Bory bylo izolováno dvacet odsouzených, u kterých bylo údajně zjištěno, že chtěli vyvolat nepokoje, ve Vinařicích tři vězni na celách kázeňského oddělení založili požár.[117]

111 ABS, f. A 24, inv. j. 864, vzpoura odsouzených v NVÚ v Minkovicích – informace; informace pro náměstka ministra vnitra soudr. plk. dr. Demjana (23. 4. 1968).

112 Tamtéž.

113 ABS, f. A 6/4, inv. j. 1119, rozkaz ministra vnitra č. 21, vzpoura odsouzených v NVÚ Minkovice (2. 5. 1968).

114 ABS, f. A2/3, inv. j. 2202, informace o situaci v útvaru SNV Leopoldov (1968).

115 BÁRTÍK, František. NVÚ Bytíz v srpnových událostech roku 1968. In: *Semper paratus*, č. 1. Praha: ÚDV, 2006, s. 62–97, konkrétně s. 62–65.

116 BÁRTÍK, František, ref. 118, s. 62–97; BÁRTÍK, František. Vzpoura vězňů v nápravně výchovném ústavu Bytíz. In: *Paměť a dějiny*, č. 2, 2018, s. 48–55.

117 NA, f. MS – nezprac., kart. Informace pro ministra, srpen 1969, situační zpráva od 20. 8. 1969 17.00 hod. do 21. 8. 1969 22.00 hod. v útvarech SNV ČSR (21. 8. 1969).

Ani na úrovni pracovníků vězeňství včetně vedení rezortu nebyla situace jednoduchá. Změněné politické události měly za výsledek nejistotu mnohých z nich, přičemž je evidentní, že „konsolidaci" poměrů mnozí z nich vítali. Důvodů k tomu bylo několik. Mnoho z nich bylo zasaženo kritikou vězeňství v období pražského jara, obávali se zakročit výraznějším způsobem vůči odsouzeným, aby nebyli nařknuti z nezákonného použití násilí.[118] Na vrcholných pozicích se také často nacházely osoby, které svou kariéru začaly právě v padesátých letech, a spousta obvinění se jich samotných týkala. Již v říjnu roku 1968 přijaly některé základní organizace KSČ závěry, v nichž konstatovaly „oprávněnost vstupu vojsk" a výhrady k demonstracím na podporu Dubčekova vedení, které bylo spojováno s obdobím pražského jara.[119] V souvislosti s postupující tzv. normalizací bylo rozhodnuto, že aktivity těch příslušníků, kteří se aktivně zapojili do demokratizačního procesu, musí být prozkoumány. Tehdejší náčelník J. Placr se snažil těmto tendencím všemožně bránit, nicméně nakonec musel ustoupit. Na jeho pozici nastoupil Václav Kloubec, který ještě téhož roku vydal rozkaz náčelníka SSNV ČR č. 23/1969, na jehož základě vznikly komise k provedení služebně politického hodnocení příslušníků neboli – jinými slovy – k propuštění osob, které podporovaly demokratizační změny v období pražského jara. Na základě těchto hodnocení bylo 149 pracovníků (4,5 %) uvolněno ze služebního poměru, 82 (2,7 %) jich bylo odvoláno z funkcí a u 205 osob (5,8 %) byla schválena jiná opatření (odklad lhůty na povýšení, odvolání ze studia apod.).[120] Nucené odchody ovšem s ukončením služebně politického hodnocení pokračovaly i nadále, ale jinými prostředky, pomocí šikany: omezování možnosti povýšení, zrušení odměn nebo omezené možnosti zvýšení si vzdělání donutilo část příslušníků SNV k výpovědi. Podobné zkušenosti měli i psychologové, kteří v šedesátých letech přicházeli pracovat do vězeňství. Řada z nich pod různými záminkami odešla.[121] Všechny uvedené změny předznamenaly nové tendence, které se projevovaly na celospolečenské úrovni. Proces demokratizace a humanizace československého vězeňství byl ukončen.[122]

Závěrem

Šedesátá léta znamenala pro vězeňství výrazný předěl. Jeho bližší analýza však zůstávala až do současnosti na okraji zájmu historického výzkumu. Historiografická

118 ABS, f. A 24, inv. j. 859, situace mezi odsouzenými v ústavech a věznicích MV – informace pro bezpečnostní štáb MV, informace pro bezpečnostní štáb ministerstva vnitra (8. 8. 1968).

119 KARLÍČEK, Jiří, ref. 111, s. 80.

120 NA, f. SSNV – nezprac., kart. 121, Tendence vývoje SNV – zaslání správě ZNV SSR (1. 10. 1970); NA, f. SSNV – nezprac., kart. 121, závěrečná zpráva o výsledcích služ. pol. hodnocení příslušníků a obč. zaměstnanců SNV ČSR (22. 10. 1970).

121 Písemné vyjádření Aleny Marešové ze dne 12. 9. 2019.

122 Viz též PINEROVÁ, Klára, ref. 15, s. 172–173.

produkce se zaměřovala spíše na období represe ve výkonu trestu, ať už v padesátých letech, kdy dosáhlo násilí páchané na vězních pomyslného vrcholu, nebo v období tzv. normalizace. Bez bližšího poznání změn v šedesátých letech je ovšem vývoj vězeňství během tzv. normalizace zaměřen pouze jednostranně. Období demokratizace společnosti v tomto období je často chápáno jako odchylka, která jako by neměla nic společného s celým čtyřicetiletým obdobím vlády komunistické strany v Československu. Přesto byly téměř všechny důležité změny konány pod taktovkou KSČ. Po srpnu roku 1968, kdy začala fáze konsolidace, bylo všem hlavním aktérům jasné, že není možné vrátit se zpět. Změnila se společnost, myšlení, raná padesátá léta byla v historii KSČ chápána jako temný bod. Podobně na tom bylo i československé vězeňství, které během uplynulého desetiletí prodělalo velkou transformaci, která mohla být zvrácena jen částečně.

Namístě je tedy otázka, zda ve vězeňství i v sedmdesátých a osmdesátých letech zůstávalo zachováno něco z tendencí prosazovaných v letech šedesátých. Bez pochyby lze uvést, že humanizační společenský narativ, který přinášel mezi vězeňské zdi individuální zacházení a ohled na lidská práva vězňů, byl rázně odmítnut. V období tzv. normalizace se pro takové myšlenky nenacházelo místo. S postupujícími lety začali otázku lidských práv vnášet do vězeňství disidenti a aktivity různých zahraničních neziskových organizací, vedením vězeňství však byla výrazně tabuizována. Na druhou stranu byl v sedmdesátých letech ve vězeňství neustále přítomen technokratický společenský narativ, který nacházel své uplatnění skrze VÚP a E. Vašíčka. V jednotlivých vězeňských zařízeních pracovali psychologové a pedagogové, kteří byli ovlivněni výzkumem VÚP i po jeho zrušení v roce 1980. Přesto se vězeňství v období tzv. normalizace výrazně proměnilo. Silně se přiklonilo k represi a – tehdejšími slovy – „k dodržování kázně a pořádku". Výdobytky z šedesátých let byly postupně odbourávány. Vědecká rada MV, později SNV, se přestala scházet již v roce 1968 a nová vědecká rada Ministerstva spravedlnosti již neměla takový vliv jako ty předchozí. VÚP byl zrušen v roce 1980, kdy se naopak posílilo politické vzdělávání příslušníků SNV.

Zdálo by se, že šedesátá léta a pozitivní změny ve vězeňství nezanechaly žádný odraz. Vše se ale odehrávalo pod povrchem. Část změn, především ve věci diferenciace vězňů, využívání diagnostických metod, existence protialkoholního léčení odsouzených, oddělení pro psychopaty atd., zůstala zachována. Odkaz progresivnosti těchto let bychom ale mohli vidět především v zachování působení psychologů a pedagogů ve výkonu trestu. Ačkoliv jejich možnosti byly často velmi omezené a museli s náčelníky různými strategiemi dosahovat ústupků, jejichž následkem bylo alespoň částečné zlepšení přístupu k odsouzeným, v druhé polovině osmdesátých let v souvislosti s vyhlášením politiky perestrojky se situace začala částečně měnit. Na nejvyšších úrovních Správy Sboru nápravných zařízení měly sice nové impulzy pramalý vliv, psychologové a pedagogové se ovšem začali probouzet. Negativní jevy a důraz na disciplínu viděli velmi kriticky a byli si vědomi, že tyto tendence nikterak nepři-

spívají k dobrému zacházení s odsouzenými. Na různých poradách a jednáních se scházeli a vzájemně diskutovali nad možnými změnami.[123]

Změnu přinesla sametová revoluce. V mnohých případech byli tito lidé dosazení do pozice ředitele věznice a NVÚ a hlavně se podíleli na reformách vězeňského systému v devadesátých letech. Myšlenky pražského jara nakonec našly do určité míry své uplatnění po více než dvaceti letech.

123 AA, Terénní deník, zápis ze setkání s Lubomírem Bajcurou, Stráž pod Ralskem, 13. 9. 2017.

XIV. správa Sboru národní bezpečnosti

Lucie Hanáčková

Úvod

Bezpečnost je podmínkou existence každého lidského života, společnosti, státu a celého mezinárodního systému či mezinárodního společenství. Jedná se o stav, kdy jsou na nejnižší možnou míru eliminovány hrozby pro objekt a jeho zájmy a tento objekt je k eliminaci stávajících i potenciálních hrozeb efektivně vybaven a ochoten při ní spolupracovat. Stát je na eliminaci hrozeb vybaven procesy, institucemi a opatřeními, jejichž cílem je zabezpečování politického, sociálně-kulturního a hospodářského systému. Povaha těchto vybavení je dána charakterem bezpečnostní politiky státu, tedy nejobecnějším a vrcholným programem státu v oblasti obhajoby a obrany národních zájmů, charakterem bezpečnostního systému státu a konkrétní konstelací ohrožení integrity národní bezpečnosti. Právě bezpečnostní systém je institucionálním nástrojem pro tvorbu a realizaci bezpečnostní politiky státu a je tvořen příslušnými složkami, které mají za zajištění bezpečnosti státu odpovědnost.[1]

Těmito bezpečnostními hrozbami byly pro Československou socialistickou republiku (ČSSR) primárně mezinárodní terorismus a převaděčství. Jednotná definice mezinárodního terorismu neexistovala a každý stát či organizace jej označovaly více či méně odlišně. Pro „socialistické společenství" byl mezinárodní terorismus charakteristický zejména transnacionalizací činnosti teroristických organizací, které vytvořily své pobočky v mnoha státech po celém světě a pro které se státní hranice staly minimální překážkou. Proto mohly uplatňovat své zájmy proti zájmům kterékoliv země bez ohledu na stát či region, ve kterém se právě nacházely. Dalším charakteristickým rysem byla snaha těchto skupin koordinovat svoji činnost a provádět společné akce typicky politické povahy, kterými by získaly mezinárodní pozornost

1 Bezpečnostní systém. In: *MZV ČR* [online]. 2017 [2019-05-01]. Dostupné z: https://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/bezpecnostni_politika/bezpecnostni_system.htm; ZEMAN, Petr a kol. *Česká bezpečnostní terminologie: výklad základních pojmů*. Brno: Masarykova univerzita, 2003; POLNAR, Stanislav. Zběhnutí do ciziny příslušníků československé armády a jeho vyšetřování v letech 1948 až 1989. In: *Právněhistorické studie.* Praha: Karolinum, 2016, s. 110–143.

a dosáhly tak svých cílů. V tomto ohledu se jednalo zejména o vraždy či únosy politických a veřejných činitelů, podnikatelů či státních pracovníků, únosy letadel a rukojmích, bombové útoky na místech s velkou koncentrací osob, zapalování veřejných budov či diverze v dopravě. K tomu využívaly finanční a materiální podpory od vlád jednotlivých států, které jim zabezpečovaly vysokou technickou vybavenost a kvalitní výzbroj.[2]

Podobně převaděčství, spolu s trestnou činností spočívající v „opuštění republiky" (v případě příslušníků ozbrojených složek „zběhnutí do ciziny"), bylo definováno mnoha způsoby podle charakteru politického systému dané země. Jednání, kdy se občané ČSSR snažili vycestovat za hranice státu, které je za současného právního stavu hodnoceno jako aktivní obrana hodnot svobody a demokracie, bylo pro totalitní režim ČSSR hrozbou oslabení jeho moci, a bylo proto tvrdě penalizováno. Převaděčství, tedy činnost, kdy jsou osoby organizovány a doprovázeny při nelegálním překročení hranice, v sobě však kromě snahy pomoci lidem ve svobodě pohybu neslo také prvky organizovaného zločinu, které jsou patrné například v praktikách mnoha převaděčských skupin, jež za převedení požadovaly vysoké finanční částky.

Bezpečnostní systém ČSSR reagoval na vývoj mezinárodní situace v kontextu studené války a na nové specifické intencionální hrozby vytvořením centrální instituce v rámci organizační struktury bezpečnostního aparátu, která měla představovat nástroj pro účinnější zvládání těchto hrozeb a zajišťovat také jejich analýzu a včasnou identifikaci. Jelikož se jednalo především o reakci na hrozbu mezinárodního terorismu, lze tuto instituci zařadit i mezi opatření a aktivity protiteroristické politiky jakožto součásti bezpečnostní politiky státu. Je důležité mít však na paměti, že v totalitních zemích plní bezpečnostní aparát nejen roli dohlížitele a strážce přijatých zákonů, ale často bývá politickou mocí zneužíván vůči účelovým zákrokům proti oponentům režimu.[3]

Vznik a vývoj XIV. správy kontrarozvědky SNB

Zásadní reakcí na mezinárodní napětí i na vážnost teroristické otázky, v jejímž rámci se již navíc jasně objevily snahy o vytvoření československého centrálního útvaru SNB pro boj proti terorismu a kriminalitě, se stala první Mezinárodní porada představitelů kontrarozvědek ZSS k mezinárodnímu terorismu konající se v roce 1979 v Praze, kterou inicioval ministr vnitra ČSSR Jaromír Obzina.

Mezi hlavní myšlenky celé porady patřilo, kromě vytyčení hlavních charakteristik tehdejšího mezinárodního terorismu a úkolů bezpečnostních orgánů nutných pro boj s ním, vyjádření nutnosti zvýšit obranu proti snahám západních států a jejich zpravodajských složek o „rozvrat" socialistických zemí, k čemuž měly

2 ABS, f. A-28, arch. č. 1.

3 Bezpečnostní aparát. In: *Centrum pro dokumentaci totalitních režimů* [online]. 2017 [cit. 2017-04-25]. Dostupné z: https://www.cdtr.cz/cs/slovnik/bezpecnostni-aparat

využívat v kapitalistických zemích hojně rozšířenou teroristickou činnost. Vzhledem k roztříštěnosti vedení útvarů, nejednotnosti výcviku jejich jednotek a neosvědčení se stávajícího systému boje proti terorismu byla v rámci porady ze strany ČSSR vyjádřena snaha o vytvoření centrálního útvaru SNB, který by odstranil tehdejší stav nejednotného rozmisťování informací do různých složek SNB, což vytvářelo při rozpracovávání pro ČSSR nejnebezpečnějších forem trestné činnosti značnou nepřehlednost. Plánovalo se taktéž zřízení speciální zásahové jednotky v síle čety, která by prováděla kvalifikované zákroky proti teroristům a „ozbrojeným kriminálním živlům".[4]

Na základě zhodnocení mezinárodněpolitické situace v oblasti terorismu, vzdušného pirátství a dalších násilných trestných činů a v zájmu „zajištění důležitých chráněných zájmů ČSSR a posílení kontrarozvědné činnosti" byla 22. prosince 1980 rozkazem ministra vnitra ČSSR Jaromíra Obziny č. 52/1980 s platností k 1. lednu 1981 zřízena Správa kontrarozvědky SNB pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti. Jakožto speciálně připravený útvar schopný předcházet a zamezit proniknutí mezinárodního terorismu do ČSSR, případně do dalších ZSS, se pod krycím označením XIV. správa a se spisovou značkou „TER" zařadil do organizačního řádu StB útvaru SNB. Řízením správy byl pověřen plk. Zdeněk Němec, bývalý krajský náčelník StB v Praze, I. zástupcem náčelníka byl zvolen pplk. Vítězslav Kába, který zodpovídal za operativně pátrací odbor a analytickou činnost správy. Jakožto centrální útvar StB byla XIV. správa podřízena Federálnímu ministerstvu vnitra, konkrétně I. náměstku ministra vnitra ČSSR.[5]

Mezi cíle správy patřila kontrarozvědná činnost k odhalování a zamezování pronikání mezinárodního terorismu a leteckého pirátství do ČSSR. Jako vysoce nebezpečná a mimořádná trestná činnost bylo chápáno také převaděčství, záškodnictví a narkomanie. Správa proto byla určena k odhalování také těchto druhů trestných činů stejně jako k zamezování jejich pronikání do ČSSR.

Mezi hlavní úkoly členů správy tak patřilo především odhalovat a likvidovat teroristické, záškodnické či diverzní akce, dokumentovat a „kontrarozvědnými prostředky" rozpracovávat členy mezinárodních teroristických organizací a zjišťovat důvody jejich případného pobytu na území ČSSR, dokumentovat činnost převaděčských organizací a odhalovat trestnou činnost cizinců i československých občanů, kteří ve spojení s těmito organizacemi organizovali nelegální přepravu občanů zemí „socialistického společenství" přes území ČSSR. Dále provádět ochranu určených osob, objektů a dopravních prostředků (především civilních letadel, ale i letadel provádějících zemědělské a lesní práce), vést přehled o obchodnících a pašerácích s omamnými látkami a jedy využívající ČSSR k obchodním transakcím nebo jako tranzitní

4 ABS, f. A 28, arch. č. 1.

5 AÚPN, inventář k fondu A-33; AÚRN, rozkaz MV ČSSR o zřízení správy kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti; HANÁČKOVÁ, Lucie. *Útvar zvláštního určení v letech 1981–1985.* Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2015.

území k přepravě narkotik do jiného socialistického státu či vést boj se speciálními výsadkovými skupinami.

V omezeném rozsahu se správa zabývala také kontrarozvědnou ochranou sovětských vojsk od roku 1968 umístěných na území ČSSR. Později byla do jejího oboru převedena také problematika pátrání po nacistických úkrytech dokumentů, cenností, zbraní, trhavin a munice z období druhé. světové války na našem území. Problematika protizákonných písemností spadala do kompetence X. správy SNB, nicméně uvažovalo se také o převedení určité části této problematiky na XIV. správu. Konkrétně se mělo jednat např. o výskyt a šíření výhružných a pomlouvačných dopisů (tzv. psychický teror) zakládajících skutkovou podstatu trestného činu násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci podle § 197 trestního zákona. Vzhledem k chybějícím informacím ve vyhodnocovaných dokumentech o tomto typu trestné činnosti však bylo zřejmě od tohoto návrhu upuštěno.[6]

Již rozpracovanou agendu převaděčských organizací převzala XIV. správa od 6. odboru II. správy kontrarozvědky pro boj s vnějším nepřítelem v květnu 1982, s čímž souviselo přeřazení několika expertů II. správy znalých problematiky převaděčských organizací k XIV. správě i předání operativních svazků s informacemi o převaděčských organizacích a seznamu tajných spolupracovníků (TS) a kandidátů na TS (KTS). Problematiku ochrany civilního letectví převzala XIV. správa z působnosti XI. správy kontrarozvědky pro ochranu ekonomiky v dubnu 1982, s čímž souvisela i personální změna ve funkci místopředsedy Mezirezortní komise pro otázky bezpečnosti v civilním letectví, do které byl přeřazen I. zástupce náčelníka XIV. správy pplk. Kába.

Součástí XIV. správy byl speciálně vycvičený Útvar zvláštního určení (ÚZU), který se mimo jiné podílel na provádění zákroků proti výše zmíněným „teroristickým a záškodnickým živlům", tedy proti únoscům letadel, teroristům, převaděčům a dalším „zvlášť nebezpečným pachatelům mimořádné trestné činnosti", kteří měli svým jednáním ohrožovat bezpečnost osob, majetku a základy „socialistického společenského zřízení" a bezpečnosti ČSSR i ZSS. Mezi tyto činy patřily například násilím vynucené přechody hranic nebo jiné trestné činy, při kterých pachatelé zneužívali rukojmích. Vzhledem k nejednotnosti a zároveň náročnosti výcviku Oddělení letištních kontrol (OLK) a pořádkových jednotek KS SNB, PP VB ČSR a PÚ VB pro SSR měla XIV. správa pro tyto jednotky kromě výše zmíněných úkolů zajišťovat také centrální metodické řízení, aby mohla být zabezpečena úzká součinnost při jejich případném nasazení společně s Útvarem zvláštního určení.

Zřízením tohoto v té době jedinečného typu centrálního útvaru se československá vláda pokusila sjednotit všechny orgány zabývající se odhalováním zvláštních forem trestné činnosti, kterým byla připisována mimořádná závažnost v ohrožová-

6 KVAPILOVÁ, Iva. Organizační vývoj SNB v 80. letech se zaměřením na jeho veřejnebezpečnostní složku. In: *Sborník Ministerstva vnitra 6/2008*. Praha: MV ČR, 2009; ABS, f. A 28, arch. č. 81, 336, 344, 391, 510.

ní vnitřní bezpečnosti státu. V kontextu s bezpečnostními složkami, které se touto problematikou zabývají v současnosti, je v jeho poslání možné spatřit podobnost s Útvarem pro odhalování organizovaného zločinu (ÚOOZ), jehož pracovní náplní je mimo jiné také potírat obchod s lidmi a omamnými látkami, nelegální migraci a teroristické aktivity.[7] Útvar zvláštního určení, který se po roce 1990 reorganizoval v soudobý Útvar rychlého nasazení (ÚRN), pak představoval exekutivní součást XIV. správy, která byla, stejně jako další speciální útvary tehdejší doby, především reakcí na vlnu mezinárodního terorismu a únosů letadel ve světě.

Působnost XIV. správy kontrarozvědky pro boj proti mimořádným a zvláštním formám trestné činnosti však trvala pouhých pět let. Zrušena byla rozkazem ministra vnitra ČSSR č. 16/1985 z 21. listopadu 1985. Rozkaz nabyl platnosti 1. prosince 1985. V souladu s ním byla problematika ochrany civilního letectví, terorismu a převaděčských organizací zařazena zpět do působnosti II. a XI. správy SNB. Útvar zvláštního určení, přejmenovaný na Odbor zvláštního určení (OZU), byl převeden pod správu vojsk MV a XIV. správa tímto zanikla.[8]

Organizační řád XIV. správy kontrarozvědky SNB

Organizační struktura XIV. správy prošla během své existence opětovnými změnami. Tabulková místa navíc většinou nebyla naplněna a skutečný stav příslušníků správy byl často podhodnocen.[9] Problém nízkého počtu členů ÚZU spočíval především v přísném výběrovém řízení a zároveň nedostatečném počtu státních bytů pro rodinné soužití příslušníků správy s bydlištěm mimo Prahu, kterých bylo z celkového počtu téměř 75 %. Stejně tak 75 % příslušníků bylo mladších třiceti let a zakládali rodiny, více než třetina příslušníků pocházela ze Slovenska.

XIV. správa zahájila svoji činnost dne 1. ledna 1981 v Praze 3, Olšanská, přičemž funkční útvary správy, především vedení, kladly hlavní důraz na vytvoření organizační struktury, materiálního zabezpečení a výcviku Útvaru zvláštního určení v areálu VŠ SNB v Dolních Břežanech u Prahy. Dalo by se říci, že ÚZU byl nejdůležitější částí celé XIV. správy a spolu s operativně pátracím odborem byl hlavním důvodem, proč byla XIV. správa vytvořena.

Zpočátku mělo XIV. správu tvořit mimo jiné i letové oddělení, avšak vzhledem k tomu, že tuto činnost měla provádět VIII. správa FMV, letové oddělení bylo nakonec zrušeno. Během prvního roku působení správy se zjišťovaly personální možnosti i nejefektivnější organizační struktura, řešily se i úkoly XIV. správy za branné pohotovosti státu. Organizační řád se proto několikrát pozměnil. V roce 1985 se organizační struktura správy navíc doplnila o několik samostatných odborů. Byly

7 KOŠÍKOVÁ, Aneta. *Převaděčské organizace v agendě XIV. správy SNB.* Bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, 2014.

8 ABS, f. A 28, arch. č. 165, 175, 219, 560, 625, 626, 627.

9 ABS, f. A 28, arch. č. 28, 163, 324, 330, 346.

jimi sekretariát, hospodářská a finanční skupina a dopravní četa. Od roku 1982 však z rozkazu ministra vnitra ČSSR č. 7/1982 organizační strukturu nastálo tvořily tyto kontrarozvědné výkonné odbory a skupiny:[10]

– vedení,
– organizační oddělení,
– inspekce náčelníka správy,
– skupina obranné přípravy a ochrany,
– operativně pátrací odbor,
– oddělení metodického řízení a výcviku,
– Útvar zvláštního určení.

Útvar zvláštního určení

Útvar zvláštního určení se jako speciální jednotka určená k boji proti zvláštním formám trestné činnosti řídil svým vlastním vnitřním řádem, vydaným v souladu s organizačním řádem XIV. správy, stejně jako vlastními organizačními celky a zařazením příslušníků dle odborností.

K vybudování útvaru a jeho vedení byl vybrán pplk. JUDr. Milan Kočí, který za svou kariéru nasbíral zkušenosti u různých útvarů SNB. Jeho místo od 14. července 1982 krátce zaujal vedoucí oddělení metodického výcviku kpt. Jaromír Blažek, od 1. dubna 1983 vedení převzal pplk. František Záhrobský, který ve funkci na jistou dobu setrval i po reorganizaci útvaru na Odbor zvláštního určení v roce 1985.

Útvar byl určen zejména k zneškodňování jednotlivců, popřípadě skupin osob, páchajících trestné činy teroru nebo jiné závažné trestné činnosti v návaznosti na mezinárodní i vnitřní terorismus. Příslušníci útvaru také prováděli ochranu určených osob, objektů, popřípadě dopravních prostředků, před násilnými trestnými činy jak na území ČSSR, tak v zemích západního bloku a v rozvojových zemích. Dále byl útvar pověřen plněním speciálních úkolů při likvidaci „protispolečenských hromadných vystoupení" a při živelních pohromách.[11]

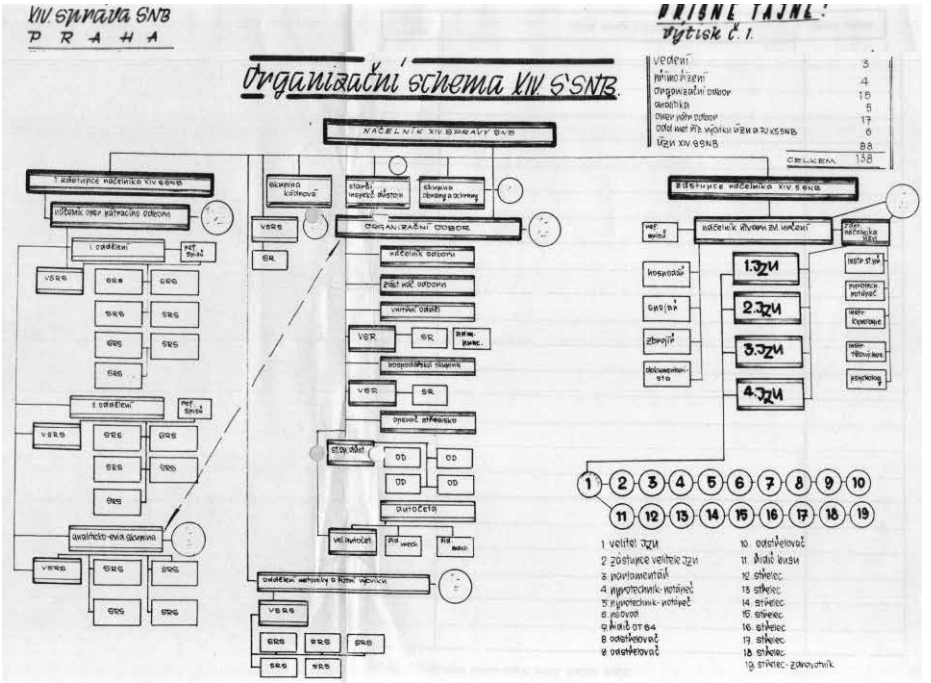
O vznik a vybudování ÚZU se zasloužil především ministr vnitra Jaromír Obzina, jehož osobní vliv dopomohl útvaru k mnoha pozitivním změnám.[12] Jednotky útvaru měly být původně dislokovány jak v Praze, tak v Bratislavě, později se však od vytvoření útvaru v Bratislavě upustilo a pražský útvar měl operační působnost po celém území ČSSR, což vytvořilo určitý problém s dojížděním slovenských příslušníků na základnu a s přiřazováním služebních bytů mimopražským příslušníkům ÚZU.

Bezprostředním požadavkem bylo uvedení ÚZU do stavu bojové a mobilizační pohotovosti. Proto byli do tohoto útvaru zpočátku povoláni příslušníci pořádkových

10 ABS, f. A 28, arch. č. 41, 163, 598, 157; HANÁČKOVÁ, Lucie, ref. 5.

11 ABS, f. A 28, arch. č. 48.

12 STEHLÍK, Eduard a kol. *URNA – 30 let policejní protiteroristické jednotky.* Praha: Martin Vaňourek, 2011.

Obr. 1: Organizační schéma XIV. správy z 31. října 1985 (ABS, A-28, arch. č. 622)

jednotek KS SNB, příslušníci základní služby vojsk MV a vojáci Hradní stráže, kteří byli taktéž součástí vojsk MV. K doplňování útvaru začalo docházet až v září 1981, kdy byli do jeho řad po pohovorech a psychologických vyšetřeních vybráni absolventi z PP VB ČSR a PÚ VB SSR. K jednotkám útvaru měli být zařazováni zásadně mladí (do třiceti let), zdravotně způsobilí a fyzicky i psychicky zdatní příslušníci SNB „třídně a politicky oddaní socialismu".

Organizace ÚZU se, stejně jako v jiných případech, v průběhu jeho existence několikrát měnila. Základní organizační řád vypadal od roku 1982 následovně: vedení ÚZU, výcviková skupina, skupina materiálně-technického zabezpečení, technická skupina, jednotky zvláštního určení (JZU).

Vzhledem ke zvláštnímu charakteru poslání správy bylo postupně započato se speciálním výcvikem kladoucím zvýšené nároky na fyzickou a psychickou odolnost jeho příslušníků. Některé druhy výcviku byly do značné míry komplikovány nedostatkem obecně závazných právních i služebních předpisů, které bylo třeba v rámci činnosti XIV. správy vytvořit. Chyběly také zkušenosti a materiály, jak takový výcvik speciálních jednotek vést. Část předpisů byla přejata od Ministerstva národní obrany ČSSR, které kromě toho na základě dohody zabezpečovalo i výcvik specialistů, tedy pyrotechniků, potápěčů a psovodů. Problémy vyvstaly také v otázkách

materiálně-technického zabezpečení, kdy se operativně řešilo vybavení ÚZU vhodnou výzbrojí, výstrojí, bojovou technikou a dalšími technickými prostředky. Výstroj byla pro příslušníky ÚZU často nevhodná a nedostatečná, byli proto nuceni různě improvizovat.[13]

Pro účely přípravy příslušníků ÚZU byly náčelníkem správy každoročně vydávány programy s plány politické, odborné, bojové a tělesné přípravy, o jejichž stavu plnění byl náčelník ÚZU povinen pravidelně předkládat vyhodnocující zprávy. Základním principem těchto plánů bylo udržování ÚZU ve stálé pohotovosti pro bezpečnostní akce, zabezpečení dosažení požadované úrovně odborné a technické připravenosti příslušníků u všech druhů specializace a příprava příslušníků k tomu, co je nutné pro boj s nebezpečnými ozbrojenými pachateli, tedy maximální přiblížení výcviku skutečné situaci.[14]

Součinnost XIV. správy kontrarozvědky SNB s dalšími útvary SNB a s bezpečnostními orgány států Varšavské smlouvy

Vztahy mezi jednotlivými útvary Sboru národní bezpečnosti byly úzké a tyto složky byly již ze své podstaty nuceny mezi sebou kooperovat. Dobrá spolupráce fungovala především mezi jednotlivými správami StB, které si vzájemně předávaly informace, mnohdy také sdílely jednotlivé tajné spolupracovníky, kooperovaly v bezpečnostních akcích, pořádaly součinnostní cvičení. V oblasti součinnosti XIV. správy s některými správami však zpočátku vyvstaly jisté krátkodobé problémy, kdy v určitých případech nebyl pochopen význam nutnosti vzniku XIV. správy a ta byla mnohdy chápána jako snaha o narušení „kontrarozvědné jednoty".

XIV. správa měla z rozkazu ministra vnitra kooperovat především s útvary FMV, SNB a vojsk MV. Útvary MV ČSR a MV SSR měly vůči správě vyhledávací a oznamovací povinnost trestných činů mezinárodního terorismu, teroru, vzdušného pirátství, narkomanie a převaděčských organizací. Pokud některý z těchto útvarů zjistil jakékoliv poznatky a informace o přípravě, pokusu nebo dokonání těchto typů trestných činů, měl je prověřit, zdokumentovat a neprodleně hlásit XIV. správě.

Spolupráce byla vedena také s krajskými správami SNB, a to zejména při využívání zvlášť určených pracovišť KS SNB zřízených jakožto protějšky XIV. správy. XIV. správa se podílela především na metodickém řízení a odborném školení příslušníků zařazených u pořádkových jednotek těchto pracovišť, kteří byli nasazováni v součinnosti a koordinaci s jednotkami ÚZU, a to v rámci ať už ostrých bezpečnostních akcí, či součinnostních cvičení. Cílem těchto cvičení bylo prověření reálnosti

13 ABS, f. A 28, arch. č. 48, 179.

14 ABS, f. A 28, arch. č. 138. Více viz HANÁČKOVÁ, Lucie, ref. 5.

Obr. 2: Zneškodnění „pachatelů" v rámci součinnostního cvičení Úder 84, uskutečněného dne 25. dubna 1984 (AÚRN, Cvičení Úder 84)

součinnostních plánů, akceschopnosti příslušníků SNB a zdokonalení náčelníků a velitelů v rozhodování a velení při realizaci bezpečnostních akcí.

XIV. správa pochopitelně nespolupracovala pouze s orgány SNB, v rámci spolupráce mezi socialistickými státy v průběhu let navázala přímé kontakty také se spřátelenými bezpečnostními sbory států Varšavské smlouvy, především pak se sovětskou KGB a východoněmeckou Stasi (MStB NDR). Vytvoření XIV. správy bylo oceněno například ze strany NDR, která již v roce 1981 kladně hodnotila vytvoření orgánu s jednotným velením pro kontrarozvědnou ochranu a speciální jednotky, dále pak v roce 1982 delegací PLR, která je označila za „velmi moudré a prozíravé, protože PLR v té době tuto možnost neměla", či v říjnu 1983, kdy vedoucí sovětské delegace konstatoval, že „organizaci XIV. správy SNB v boji proti terorismu, vzdušnému pirátství a zvláštním formám trestné činnosti považuje za jednu z nejlepších v socialistickém společenství a měla by se stát metodickým centrem pro všechny socialistické země". Na začátku roku 1983 se ministerstvo vnitra BLR rozhodlo taktéž zřídit zvláštní složku pro boj s mezinárodním terorismem. Ministr vnitra BLR Dimitr Stojanov proto požádal československou stranu o zaslání informačních dokumentů o XIV. správě, která se stala pro BLR vzorem.[15]

15 ABS, f. A 28, arch. č. 329.

XIV. správa měla v kontrarozvědné činnosti své protějšky ve všech státech Varšavské smlouvy, včetně speciálních jednotek více či méně zaměřených na problematiku terorismu, se kterými měla podepsány bilaterální dohody o spolupráci. Primárně však spolupracovala s NDR a pochopitelně se Sovětským svazem.[16]

Častá byla tzv. mimořádná jednání vedoucích představitelů XIV. správy s těmito orgány, jejichž obsahem byla především výměna zkušeností a operativních a analyticko-informačních poznatků na úseku vnitřního i mezinárodního terorismu a další násilné trestné činnosti, jakožto i výměna zkušeností při boji proti ní s využitím speciálně vycvičených jednotek.

Vybraná problematika rozpracovávaná operativně pátracím odborem XIV. správy kontrarozvědky SNB

Převaděčství

Činnost kontrarozvědné práce XIV. správy v problematice převaděčských organizací byla hodnocena jako jedna z nejširších. Každoročně bylo na tomto úseku plněno okolo sta konkrétních operativních úkonů přímo souvisejících s činností dvanácti rozpracovávaných převaděčských organizací (PO). Mezi tyto organizace patřily skupiny jako Heidrich, Mierendorf, Lampl, Nákupčí, Schütz, Franzke, Heyer či Übelhack. I přes mnohdy rozsáhlé rozpracování těchto skupin s využitím tajných spolupracovníků bylo pro kontrarozvědky ČSSR a NDR velmi obtížné jejich činnosti naprosto zamezit, a tyto skupiny tak na území ČSSR operovaly po celou dobu existence XIV. správy. Dle zjištěných poznatků byla tato činnost v průběhu první poloviny osmdesátých let postupně stále více motivována spíše než snahou o zisk ideologicky a docházelo k propojení těchto skupin se speciálními službami západních států, čímž se zvyšovala také kvalita provedených akcí. Také orgány SRN v roce 1984 hlásily situaci, kdy jimi realizované akce a osoby nevedly k poklesu činnosti převaděčských organizací, nýbrž naopak.

Nejčastější „metoda vývozů" byla pomocí nákladních automobilů, vrtulníků a malých sportovních letadel, také pozměňováním a falšováním cestovních dokladů.[17] Například PO Dawid prováděla vývozy na principu „podobnosti", kdy prostředník zdržující se na území ČSSR předal své cestovní doklady „kandidátu vývozu", načež ztráta dokladů byla ohlášena až po vyvezení této osoby za hranice.[18]

Převaděčská organizace Heidrich

Na usilovném rozpracování jedné z nejaktivnějších převaděčských organizací sedmdesátých a osmdesátých let spolupracovala XIV. správa SNB se svými kolegy

16 ABS, f. A 28, arch. č. 353, 358, 362.

17 ABS, f. A 28, arch. č. 490.

18 ABS, f. A 28, arch. č. 176.

z MStB NDR. Organizace Heidrich byla aktivní již v sedmdesátých letech a byla pojmenována po svém zakladateli advokátu JUDr. Heinzi Heidrichovi, narozeném ve východoněmeckém Lipsku, který měl mimo jiné vystupovat jako obhájce v trestních procesech proti členům převaděčských organizací a jako prostředník při vyjednávání povolení východoněmeckým osobám odsouzeným za protistátní činnost k vycestování do SRN. Vláda NDR za vycestování těchto osob do SRN požadovala od SRN finanční hotovost a tímto způsobem „prodávala" své obyvatele, především politické vězně nebo občany z rozdělených rodin. Každý případ schválené emigrace však vyvolal v průměru další dva pokusy o přechod hranice z řad příbuzných a přátel „prodaných" občanů. S tím souviselo také vytváření převaděčských organizací, jejichž činnost byla motivována nejenom „snahou o poškození politických zájmů socialistických států", ale také vysokými finančními částkami od vyvezených osob.[19]

V červenci 1973 uprchl Heidrich do SRN, kde se spřátelil s bývalým americkým vojenským pilotem Barry Meekerem. Spolu pak ve spolupráci s převaděčskou organizací Mierendorf uskutečnili v letech 1974–1975 tři přízemní lety vrtulníkem do československého pohraničí a zpět na Západ „unesli" celkem dvanáct osob. Poslední let byl narušen zásahem československé Pohraniční stráže (akce VRTULNÍK).[20]

V roce 1975 se Heidrich od převaděčské organizace Mierendorf oddělil a vytvořil organizaci vlastní (počet zjištěných členů byl asi čtyřicet, pravděpodobně jich však bylo více). Podle objektivního svazku s krycím jménem HEIDRICH po nezdařené akci znejistěl, a proto od roku 1976 naplánoval a uskutečňoval nelegální vývozy občanů NDR pomocí vrtulníků, nákladních automobilů, transportů s koňmi či falešných zahraničních pasů především přes MLR a RSR. Ke krytí činnosti byla využívána cestovní kancelář Ungarn und Osteuropareisen, specializující se na výlety do východní Evropy včetně MLR. V dubnu 1980 se uskutečnil vývoz čtyř občanů NDR vrtulníkem opětovně přes československé území, a to i přes připravovaná opatření bezpečnostních složek ČSSR informovaných tajnými spolupracovníky. Mezi

19 Například převaděčská organizace Heidrich měla za jednu převedenou osobu požadovat 13 000 DM, což při přepočtení ceny na československou měnu znamenalo obnos zhruba 117 000 Kčs. Když vezmeme v potaz tehdejší průměrný roční plat občana ČSSR, který v roce 1970 představoval zhruba 23 000 Kčs a v roce 1980 zhruba 32 000 Kčs, bezpochyby je jasné, že převaděčství bylo velmi výnosným byznysem. Srov. KOŠÍKOVÁ, Aneta, ref. 7; DOLEŽAL, Jakub. *Německo a (versus) Německo.* Disertační práce. Praha: FF UK, 2015; Průměrná hrubá měsíční mzda 1948–2007. In: *Katedra informatiky a výpočetní techniky na fakultě aplikovaných věd Západočeské univerzity* [online]. 2017 [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: kiv.czu.cz.

20 SELDON, Dave. *Helicopter pilot lived for danger* [online]. 20.04.1982 [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: http://newsok.com/helicopter-pilot-lived-for-danger/article/1980880; Lipenská přehrada 1975 (Osudové okamžiky) [video]. In: *Česká televize* [online]. 17.10.2014 [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/1091682868-osudove-okamziky/403235100081018-lipenska-prehrada-1975; ABS, svazek Heidrich.

lety 1975 a 1982 organizace uskutečnila přes třicet akcí. V roce 1983 se zaměřila především na vývoz privilegovaných osob z řad „nositelů státního tajemství", vojáků, příslušníků MV a vysokoškolsky vzdělaných osob. V roce 1984 bylo zaznamenáno celkem osm narušení vzdušného prostoru ze strany členů této organizace, posléze měla její aktivita postupně utichnout. Dr. Heidrich se měl v průběhu tohoto roku vzdát organizování převaděčských akcí, avšak o to více spolupracovat s ostatními převaděčskými skupinami v roli poradce a koordinátora.

Na rozpracovávání činnosti i členů této převaděčské organizace byl kladen důraz nejen z důvodu její vysoké aktivity, ale také kvůli zjištěným poznatkům k jejímu napojení na oficiální státní orgány a zpravodajskou službu SRN. Činnost převaděčských organizací byla navíc ze strany oficiálních kruhů SRN podpořena rozhodnutím Spolkového soudu ze dne 29. září 1977, podle kterého neznamenaly trestné činy převaděčských organizací porušení trestního práva SRN nebo mezinárodního práva, jelikož bylo tímto způsobem „pomáháno osobám ze socialistických států k cestě za svobodou". Podle informací ze strany NDR, která měla v západoněmecké zpravodajské službě nasazeného tajného spolupracovníka, *Dr. Heinz Heidrich nebyl pouze obchodníkem s lidmi, ale také právě agentem Spolkové zpravodajské služby (BND)*.[21]

Na součinnostních poradách mezi kontrarozvědnými orgány ČSSR a NDR byly od roku 1982 potvrzovány poznatky o udržování styků této skupiny s dalšími převaděčskými organizacemi, především se skupinami Welsch, Mierendorf, Lampl, Schütz, Breitfeld a Dawid, dále o nadřízené pozici organizace Heidrich vůči těmto skupinám, ta se stylizovala do role jejich právního poradce, i o jejich vzájemné spolupráci v rámci uskutečňované činnosti. V souvislosti s touto převaděčskou organizací a v přímé návaznosti na akci VZDUŠNÝ PIRÁT bylo proto rozpracováno velké množství kontrarozvědných akcí s cílem zabránit v její činnosti, jednalo se například o akce s krycími názvy PILOT, FUJI, EGER či BLESK. Tyto akce měly zpravidla za cíl rozpracování jednotlivých osob napojených na organizaci Heidrich, zjištění jejich činnosti a styků a jejich případné infiltrování tajnými spolupracovníky.[22]

Převaděčská organizace Lampl

Převaděčská organizace Lampl, zabývající se ilegálními převody občanů ze socialistických zemí do SRN a Západního Berlína, byla pojmenována po svém vedoucím členovi a organizátorovi Juliu Lamplovi, občanu SRN, který byl evidován II. správou SNB a od roku 1980 posléze XIV. správou SNB. Byl zaměstnán jako vedoucí firmy Reinhold se sídlem v Hamburku a pobočkou Breitfeld v Západním Berlíně, jež byly využívány pro krytí převaděčských akcí. V činnosti této organizace převa-

21 ABS, svazek Heidrich.

22 ABS, svazek Heidrich; ABS, f. A 28, arch. č. 508.

žovaly ilegální převody osob pomocí upravených vozidel, zejména obývacích automobilů a campingových přívěsů různých západoněmeckých SPZ. Charakteristickým rysem této organizace bylo, že k vývozům osob využívala také starých automobilů československých poznávacích značek, a to za pomoci jejích československých členů. I tato organizace byla poměrně početná, mezi lety 1980 a 1985 bylo agenturně vyhodnoceno či sledováno dohromady 54 jejích členů a kontaktů, včetně 12 „kmenových členů", a to v rámci akcí jako PŘEVADĚČI, PRATER či CESTUJÍCÍ. Přes úsilí vynaložené ze strany ČSSR i NDR se však do roku 1986 nepodařilo tuto organizaci zlikvidovat ani výrazně omezit její činnost.

Od března 1982 byl v rámci rozpracování této organizace založen signální svazek s krycím názvem HANOMAG na státního příslušníka SRN Lajose Morvaka. Ten podle zjištění MStB NDR dne 20. září a 8. listopadu 1981 ve službách organizace ilegálně vyvezl z ČSSR do Rakouska ve speciálně upraveném campingovém vozidle tovární značky Hanomag dvě rodiny státních příslušníků NDR. V této souvislosti poukazovala východoněmecká strana na to, že Morvak je velmi zkušeným převaděčem a objevení úkrytu ve vozidle není snadné (později byl úkryt zjištěn v mezipodlaží vozu). Druhý plánovaný vývoz se nepodařilo zmařit, a to ani přes poměrně mnoho informací zjištěných v rámci operativní akce MERCEDES.

Prověrkovými opatřeními XIV. správa ověřila, že v kritických termínech Morvak skutečně spolu se svojí manželkou Karolou pobýval na území ČSSR. Na jeho opětovný příjezd byla proto vydána trvalá blokace, v případě příjezdu měla být provedena další agenturně operativní opatření. Vzhledem k informacím o plánech uskutečnit další nelegální vývozy osob probíhala v březnu 1982 v západočeském kraji akce SAFARI. K žádnému navázání kontaktu ze strany Morvaka však nedošlo a akce skončila neúspěchem. Nejenže manželé nebyli dopadeni, chyběly navíc i přímé důkazy o jejich trestné činnosti, a svazek byl založen do archivu.

Cílem dalšího rozpracování převaděčské organizace Lampl bylo zjištění informací o využívaných vozidlech, zabránění opětovné trestné činnosti, dále zjištění dalších kurýrů a členů organizace, odhalení metod jejich práce a případného pobytu na území ČSSR a konečně paralyzování činnosti této organizace.[23]

Převaděčská organizace Krauss

Pod heslem NÁKUPČÍ byl od roku 1982 rozpracováván západoněmecký občan Helmuth Krauss, narozený v Rumunsku, který byl vedoucím skupiny zabývající se kromě pašování starožitností, elektroniky, oděvů či kosmetiky i ilegálním vývozem osob z ČSSR, NDR, MLR a RSR do SRN. K dovozu pašovaných věcí do ČSSR využívala organizace kamiony určené k mezinárodní dopravě řízené zejména řidiči rumunské národnosti. Společně s kamiony přijížděly na území ČSSR i osobní vozy, které přebíraly ilegálně převezené věci z kamionů bez porušení bezpečnostní

23 ABS, f. A 28, arch. č. 166; tamtéž, svazek Hanomag; tamtéž, svazek Lampl.

plomby, kamiony pak pokračovaly dále po určené trase. Za ilegální dovoz obdrželi řidiči od Krausse finanční obnos 1 000 DM za den. Vyvážení věcí a osob z ČSSR probíhalo obdobným způsobem, vyvezení osoby bylo předem dojednáno Kraussem, k naložení osoby docházelo na předem určených místech, kde vyvážená osoba předala řidiči kamionu finanční obnos 10 000 DM.

V květnu 1984 bylo maďarskými bezpečnostními orgány sděleno, že pro trestnou činnost nelegální přepravy osob do „kapitalistického zahraničí" zadržely několik maďarských a cizích státních příslušníků. V informaci bylo uvedeno, že organizátorem této trestné činnosti je Krauss. Dne 11. dubna 1985 bylo uskutečněno jednání s MStB NDR, které potvrdilo aktivity skupiny osob kolem Krausse s tím, že Krauss do budoucna předpokládal příznivější podmínky pro ilegální přepravu osob z území ČSSR. Z toho důvodu bylo uskutečněno mimořádné součinnostní jednání mezi XIV. správou a MLR, členové organizace NÁKUPČÍ byli zadrženi, a bylo tak možno bezprostředně jednat o materiálech získaných jak operativou, tak i vyšetřováním. Jelikož se však do roku 1986 nepodařilo aktivitu této organizace snížit, její rozpracování bylo po zrušení XIV. správy předáno do gesce II. správě SNB.[24]

Mezinárodní terorismus

Problematice mezinárodního terorismu byla společně s převaděčstvím věnována hlavní pozornost. Zpravodajská činnost XIV. správy byla zaměřena především na oblast arabského světa a na získávání poznatků o činnosti vytipovaných mezinárodních teroristických organizací. Vzhledem k závažnosti problémů arménských teroristických skupin bylo provedeno zmapování také těchto osob žijících na území ČSSR. Největší pozornost byla zaměřena na organizace ASALA, Carlos, Abú Nidál a Muslimští bratři, dále na organizace západních států, především SRN, Itálie a Rakouska. Informace však byly zjišťovány například i o členech Japonské rudé armády, kteří se měli v roce 1983 účastnit pražského mírového shromáždění, a do ČSSR měla v této souvislosti přicestovat dokonce vedoucí této organizace Fusako Shinegobu (označovaná jménem Miriam).

V rámci zajištění informací o těchto teroristických uskupeních byla také několikrát vyhlášena celostátní akce TEROR, kdy se řešila opatření k příjezdu asi 370 evidovaných teroristů ze 17 teroristických organizací do ČSSR. Akce, skládající se z mnoha menších opatření (například akce TUREK či KÁBUL), měla především preventivní charakter s cílem předcházet případné teroristické aktivitě těchto osob na československém území. Byla proto přijímána agenturně operativní opatření k jejich příjezdu a kontrole jejich pohybu. Rovněž byli řešeni cizinci trvale nebo dočasně usídlení na území ČSSR, zejména studenti z arabských zemí, včetně osob arménské a turecké národnosti.[25]

24 ABS, f. A 28, arch. č. 605, 615; tamtéž, svazek Nákupčí.

25 ABS, svazek Mezinárodní terorismus VI.

Abú Nidál a Revoluční rada FATAH

Teroristická skupina Hassana Sabriho al-Banny, známého pod jménem Abú Nidál, působila v Damašku, kde za podpory Sýrie, Libye a Iráku vyhlásila válku Jásiru Arafatovi. Jednotlivé skupiny měly na Kypru společná zasedání, byl vytvořen společný finanční kapitál, syrská vláda prezidenta Háfize al-Asada měla zprostředkovávat vojenský výcvik.[26]

Skupina zaměřovala svoji činnost také proti zástupcům Organizace pro osvobození Palestiny (OOP) v Evropě. Kromě toho začátkem roku 1983 získaly orgány SNB z palestinských kruhů v ČSSR poznatek o připravovaném atentátu na představitele OOP Jásira Arafata během jeho návštěvy ČSSR, která se měla uskutečnit v polovině února téhož roku. Podle těchto informací měla na území ČSSR přicestovat 25členná skupina Syřanů a Palestinců z organizace Abú Nidála, kteří se pod legendou turistické návštěvy měli ubytovat v okrajových čtvrtích Prahy a v jejím blízkém okolí. Pokud by se atentát na Arafata nezdařil, měli mít náhradní úkol: likvidaci jednoho nebo více významných představitelů organizace Al-Fatah v ČSSR. V rámci bezpečnostní akce snažící se tomuto atentátu zabránit XIV. správa mimo jiné vytipovala sedm členů této organizace, kteří byli dále prověřováni, a byly vydány pokyny k opatření v případě jejich příjezdu z PLR, kde se měli přechodně zdržovat.

Atentát během uvedené návštěvy uskutečněn nebyl, v rámci akce však byly zjištěny další důležité poznatky o členech této organizace. Podle informací od tajných spolupracovníků SNB se v Praze trvale vyskytovalo šestnáct osob a dalších pět osob z této organizace dojíždělo do ČSSR pravidelně na dobu 2–3 měsíců.[27]

Abú Hišam a akce ORIENT

V souvislosti s rozkolem uvnitř OOP a s roztržkou mezi vedením OOP a Sýrií byly v lednu 1985 z několika pramenů získány informace o výjezdech arabských teroristických skupin do Evropy. Jejich posláním měly být akce proti opozici Jásira Arafata, skupinám Al Monšakin, vedeným Abú Moussou, případně i s cílem jejich fyzické likvidace. Řízením této operace byl pověřen vedoucí kanceláře OOP v Praze Samir Abdul Faták, známý jako Abú Hišam, který byl dříve odborníkem na vojenské akce a členem diplomatické mise OOP v Bulharsku. Ten byl XIV. správou veden jako „arafatovec", hodnocen jako militantní a agresivní osoba, o kterou se zajímala opozice Jásira Arafata. Ze strany NDR byla doporučena „operativní pozornost k této osobě", bylo navrženo při zjištění závadných poznatků Hišama upozornit, popřípadě ho i vyhostit. Zajímavým se může jevit fakt, že i přes poznatky o této osobě byl Hišam z politických důvodů orgány SNB chráněn.

XIV. správou bylo v součinnosti s dalšími orgány SNB zajišťováno jednání delegací Výkonného výboru OOP s delegací Izraele v Praze v lednu 1985 před případnými

26 ABS, f. A 28, arch. č. 621.

27 ABS, svazek Mezinárodní terorismus VI.

násilnými akcemi vedenými proti oběma delegacím. Hišam byl také správou informován o tom, že v prosinci 1984 odcestovala z Damašku do Evropy skupina patnácti osob, členů tzv. Generálního vedení, která chtěla na důkaz nesouhlasu se závěry zasedání Palestinské národní rady v Amánnu v témže roce provádět teroristické akce proti těm seskupením v OOP, jež se zasedání této rady účastnila. Hišam se kvůli politické situaci mezi palestinskými organizacemi snažil také zabránit konferenci Svazu palestinských studentů v Praze, která se měla konat v únoru 1985 a kde hrozila politická porážka stoupenců Arafata a možnost jejich odstranění z funkcí ve Svazu.

V březnu 1985 byl ministr vnitra ČSSR informován orgány MV BLR o organizování teroristických akcí proti představitelům a pracovníkům OOP v Bělehradě a Praze. Teroristické akce měla organizovat a provádět skupina s názvem Generální vedení a skupina vedená Abú Nidálem, jejich objektem měl být Abú Hišam. S cílem předejít této připravované teroristické akci byla v březnu 1985 rozpracována akce ORIENT, ze které se dochovalo několik velmi podrobných operativních svazků. Bylo provedeno opatření k 71 osobám, členům různých palestinských teroristických skupin, které měly provádět akce proti objektům OOP v evropských zemích. K příjezdu 21 osob arabské národnosti, členům nebo podezřelým z příslušnosti k organizaci Abú Nidala, do ČSSR byla provedena jednorázová blokace se zaměřením na kontrolu cestovních dokladů a zavazadlových prostor vozidel. K uvedené akci byla povolána „agentura tajných spolupracovníků", kteří se měli pohybovat ve 22 vytipovaných pražských hotelích, kavárnách a restauracích se zvýšenou koncentrací osob arabské národnosti.

Pro akci ORIENT byl získán KTS ALI, který pravidelně sděloval poznatky o připravované teroristické činnosti (jejich prověrka byla provedena v akcích PALESTINA a PAST, ve kterých byly také zpracovány informace o několika občanech z Palestiny, Sýrie a Jordánska, kteří se měli na přípravě teroristické akce proti Hišamovi podílet). Dále byla zvýšena agenturně operativní kontrola situace mezi palestinskými organizacemi i kontrola osob arabské národnosti pobývajících v ČSSR a v této souvislosti byla přijata opatření ke zpřísnění ubytovacího režimu na strahovských kolejích, kde se tyto osoby nelegálně ubytovávaly. V neposlední řadě byla provedena také instruktáž jednotky ÚZU k objektům Orient a Orient 1 (zastupitelský úřad OOP) a následná obhlídka těchto objektů pro případ nasazení jednotky v těchto prostorech.

S výjimkou několika signálů nebyla informace od MV BLR konkretizována a teroristická akce se, zřejmě právě díky zavedeným opatřením, neuskutečnila. Akce ORIENT pokračovala sledováním příjezdů „zájmových cizinců" arabské národnosti a přijímáním opatření ke kontrole jejich pobytu a pohybu na území ČSSR.[28]

28 ABS, f. A 28, arch. č. 596; tamtéž, svazek Mezinárodní terorismus VI; tamtéž, svazek Past; tamtéž, svazek KTS ALI.

Abú Hakam a akce CARLOS

Podle materiálů získaných od zpravodajské služby MLR byla teroristická skupina Ruce světové revoluce (označovaná jako Carlos či Carlosa) aktivní již na počátku osmdesátých let, kdy se snažila vybudovat své opěrné body v MLR, které by jí sloužily nejen k odpočinku, ale také k nerušené organizaci další teroristické činnosti po celém světě. Nebezpečnost vedoucího této organizace Iliche Ramíreze Sáncheze se projevovala mimo jiné střeleckým útokem na služební vozidlo MV BLR či dovozem zbraní (raket, granátů, samopalů, pistolí, výbušnin apod.) do MLR, a to i přes přijatá opatření bezpečnostních orgánů země. Skupina měla nejen organizovat, financovat a vyzbrojovat organizace menšího významu, které poté využívala pro své cíle, ale sama měla být napojena na speciální služby západních států, které byly údajně iniciátory její teroristické aktivity, a to i navzdory teroristické činnosti Sáncheze, která byla směřována právě proti západním státům. Těmito speciálními službami měla být zpravodajsky vytěžena například Sánchezova družka „Lily", která skupině pomáhala padělat doklady. Kromě MLR měl Sánchez velmi dobré spojení také na rumunské a jugoslávské orgány, úzce spolupracoval s teroristickými organizacemi RAF, IRA a ETA.

V srpnu 1985 bylo zahájeno rozpracování akce CARLOS v rámci objektového svazku MEZINÁRODNÍ TERORISMUS, týkající se mluvčího teroristické organizace Carlos známého pod jménem Abú Hakam. Ten do ČSSR přicestoval na falešný diplomatický pas, na jeho příjezd československou stranu upozornila NDR. Ta mimo jiné uvedla, že disponuje poznatky o návštěvách ČSSR ze strany Iliche Ramíreze Sáncheze, který „s příjezdy do ČSSR nemá problémy". V této souvislosti bylo XIV. správou sděleno, že *terorista Carlos ČSSR s jejím vědomím nenavštívil, nelze však vyloučit, že přicestoval na falešný pas a jiné jméno, což je také možné předpokládat*.[29]

Na základě údajů z poznatkového fondu XIV. správy, které potvrdily, že Abú Hakam byl členem této teroristické organizace, byla okamžitě přijata opatření k důkladné kontrole jeho osoby a činnosti na území ČSSR. Ta byla provedena ve spolupráci s II. správou a IV. správou SNB.[30] Po zjištění místa Hakamova pobytu byly nasazeny prostředky sledování a zpravodajské techniky. Po konzultaci s I. náměstkem ministra vnitra ČSSR bylo rozhodnuto přikročit k maximálnímu zkrácení jeho pobytu v ČSSR. Před vyhoštěním byl Hakam na svém pokoji zajištěn příslušníky XIV. správy a byl s ním proveden zpravodajský rozhovor, během něhož se řešilo jeho spojení se syrskými a americkými speciálními službami a styky členů skupiny Carlos se zpravodajskými službami USA, Francie a SRN, s jejichž pomocí získávali materiální podporu. Hakam byl dále vyzván, aby v zájmu vlastní bezpečnosti urychleně opustil ČSSR. Bylo mu navrženo, že bude odvezen na hranici SRN, což však odmítl

29 ABS, f. A 28, arch. č. 608.

30 Tamtéž.

s odůvodněním, že v této zemi není zajištěna jeho bezpečnost. Proto byl 20. srpna 1985 odbaven k cestě do PLR. Orgány PLR byly o jeho příletu informovány. Po výjezdu Hakama nadále probíhalo v součinnosti s PLR a MLR rozpracování všech jeho styků, byla provedena blokace všech jeho cest do ČSSR a všem oddělením pasových kontrol byla zaslána jeho fotografie, aby se zabránilo používání falešných pasů na jeho osobu.

Po vyhoštění z ČSSR chtěl v srpnu Hakam přicestovat do MLR. Na území nebyl v prvém případě vpuštěn a při druhém pokusu mu byla předána informace pro Carlose v tom smyslu, že *Západ o jejich skupině ví vše a do 15. prosince si mohou své prostředky a materiál odvézt z MLR*. Na základě této informace přicestoval do MLR i Sánchez, který prohlásil, že z maďarské strany se jedná o přehnané opatření. Bylo však dohodnuto, že území MLR v září 1985 opustí. Hakam poté orgánům MV MLR ke svému vyhoštění z ČSSR uvedl, že *bylo provedeno pro něho neobvyklým a rázným způsobem, přičemž čtyři drsní policisté jej v pražském hotelu zadrželi takovým způsobem, že nebyl schopen odporu. Za jiných okolností by se bránil a útočníky by zastřelil.*[31]

Jawad A. Mohammad a akce ALI

V červenci 1984 byl založen osobní svazek na iráckého státního příslušníka Jawada A. Mohammada, člena strany Baas a zaměstnance iráckého velvyslanectví ve Varšavě. V době založení svazku pobýval v pražské věznici Pankrác pro spáchání trestného činu podle § 155 (útok na veřejného činitele) s užitím zbraně. Když v listopadu 1983 cestoval vlakem přes území ČSSR do NDR, při celní a pasové kontrole vyvstaly problémy, jelikož jmenovaný nelegálně vyvážel československé peníze. Byl zpacifikován poté, co pracovníky celní a pasové kontroly začal ohrožovat vystřelovacím nožem. Výkon trestu mu měl po roce v listopadu 1984 vypršet, po propuštění měl být z ČSSR vyhoštěn. K jeho osobě byly získány informace o jeho islámském náboženském přesvědčení a o jeho názoru, že komunisté jsou zkázou islámu a arabského světa, jelikož komunismus v arabských zemích podle něj znamenal postupné rušení víry. Ve výkonu trestu fyzicky napadl spoluvězně pro jeho komunistické přesvědčení a členství v KS Sýrie.

Cílem rozpracování akce ALI bylo prověření poznatků o dřívější teroristické činnosti Mohammada, prováděné proti exilovým členům KS Iráku, nacházejícím se mimo jiné i v socialistických zemích. Po odjezdu z Blízkého východu, kde vyhledával a vraždil členy KS žijící v ilegalitě, měl před svým zatčením provést vraždu člena KS Iráku také v PLR. Jeho dalším úkolem bylo vyhledání tiskárny v BLR, kde žili aktivní členové KS Iráku, kteří měli tisknout komunistické dokumenty a zasílat je jak do Iráku, tak i do dalších arabských zemí. Tím, že byl československými bezpečnostními orgány zadržen, se mu likvidaci těchto osob uskutečnit nepodařilo. Dále se

31 ABS, f. A 28, arch. č. 596; tamtéž, svazek Mezinárodní terorismus IX; tamtéž, svazek Mezinárodní terorismus XIII. AÚRN, rozhovor s P. Š., 15. 3. 2011; ABS, f. A 28, arch. č. 621.

prověřovalo jeho dřívější obchodování se zlatem a drogami v Pákistánu a poznatky o jeho příslušnosti k iráckým speciálním službám. Důležitým cílem bylo dále znemožnění realizovat jeho výhružky, že za své uvěznění v ČSSR zavraždí československého velvyslance v Iráku a provede teroristický útok na zastupitelský úřad ČSSR v Kuvajtu.

V rámci této akce se v srpnu 1984 konala mimořádná „hraniční schůzka" s pracovníky polských bezpečnostních orgánů, dále byly o poznatcích zjištěných o této osobě informovány i další státy Varšavské smlouvy. Po skončení výkonu trestu a vyhoštění v listopadu 1984 z ČSSR do Iráku byl zjištěn jeho úmysl vrátit se zpět do PLR, kde na něj čekala manželka se synem. Vzhledem k tomu jeho další rozpracování pokračovalo ve spolupráci s polskými kolegy. Podle informací polské strany z dubna 1985 se však Mohammad do země nevrátil, naopak zaslal své ženě peníze na cestu do Iráku. Manželka Jolanta měla mít v úmyslu vystěhovat se s dítětem do SRN. Vzhledem k těmto skutečnostem a kvůli nemožnosti dalšího rozpracování byla akce ALI ukončena a dokumentace archivována.[32]

Vnitřní terorismus

Kromě převaděčských organizací a mezinárodních teroristických uskupení se XIV. správa zabývala také činností „vnitřního nepřítele". Problematika vnitřního terorismu byla charakterizována třemi základními projevy:

1) anonymní psychické zastrašování teroristického charakteru,
2) plánování a příprava teroristických útoků,
3) přímé teroristické útoky.

První skupina zahrnovala největší množství případů. Jednalo se především o anonymní telefonické a písemné výhrůžky či upozornění od neznámých pachatelů. Přibližný profil těchto osob se v těchto případech dal částečně stanovit pouze cestou znaleckých expertiz, a to pouze v případě, pokud měl dopis nebo případný magnetofonový záznam dostatek potřebných znaků. Případy druhé skupiny byly nejčastěji signalizovány z útvarů Sboru nápravné výchovy, ojediněle i z civilního prostředí. Pachateli byly osoby ve výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) a „kriminálně závadové osoby" (KZO) převážně středního věku, skupiny mladistvých převážně s vůdčím postavením jedinců již dříve trestaných a osoby s duševní poruchou či výraznými psychopatickými rysy. Ve třetím typu případů byly pachateli zejména osoby s „negativním vztahem k socialistickému zřízení" ČSSR, osoby již v minulosti trestané a osoby mající snahu za použití teroristických metod opustit republiku.[33] Mělo se

32 ABS, f. A 28, arch. č. 478; tamtéž, svazek Ali.

33 Do této skupiny by mohlo teoreticky spadat i letecké pirátství, v této práci je však tato problematika rozpracována jako samostatná skupina, a to především z toho důvodu, že odděleně od dalších násilných trestných činů bylo letecké pirátství samostatně rozpracováváno také ve zkoumaných dokumentech.

jednat zejména o pachatele středního věku dělnických povolání, ale i mládež ovlivněnou staršími pachateli.[34]

Co se týče operativního rozpracování těchto druhů zvláště nebezpečné trestné činnosti, například v roce 1982 byl v akci PERMONEX rozpracováván Bohumil Prokop, odesílatel výhružného anonymního dopisu s přisypanou trhavinou vedoucímu tajemníkovi OV KSČ Tábor. Důslednou prověrkou s využitím grafologické expertizy byl pachatel velmi rychle dopaden. Vzhledem k jeho vysokému věku, zdravotnímu stavu, politické příslušnosti ke KSČ a zásluhám o „výstavbu strany" bylo po dohodě s vedoucím tajemníkem OV KSČ Tábor další opatření ukončeno a trestní stíhání nebylo zahájeno. Podobný případ byl rozpracováván i v akci BUŇKA, kdy byl odhalen pachatel, který zaslal vedoucímu tajemníkovi OV KSS Poprad výbušné zařízení.[35]

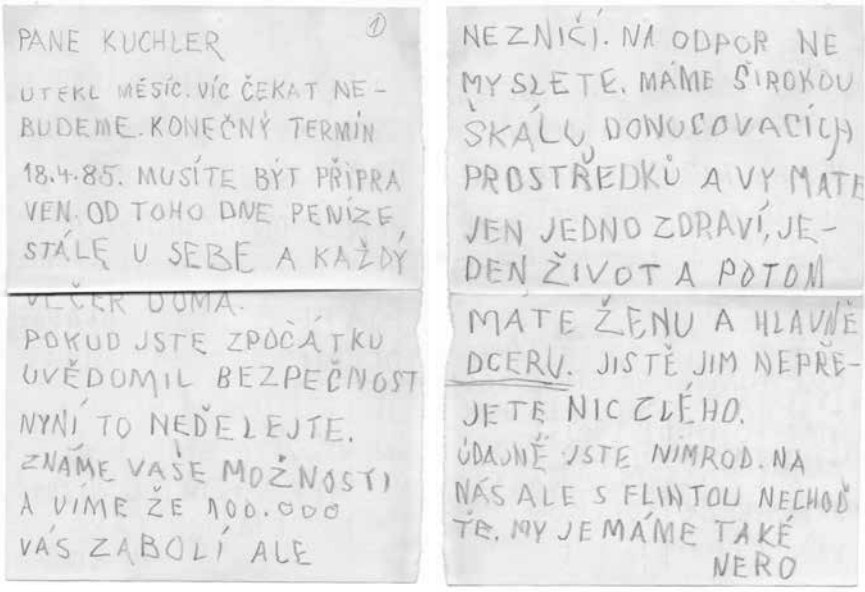
Zajímavým případem, rozpracovaným pod krycími názvy TERORISTA, MLADÝ a NOVÝ, byl také trestný čin teroru podle § 93 trestního zákona, kterého se dopustili Zachar Grawetz, František Novotný a Jiří Jebousek tím, že v roce 1984 zavraždili člena KSČ a veřejného funkcionáře Jaroslava Zalabáka z důvodu, že on a jeho manželka byli členy KSČ a po válce se měli podílet na akcích namířených proti obyvatelům německého původu, kteří měli být odsunuti. Vzhledem ke zjištěným poznatkům, že Grawetz měl vytipovány další oběti, byl zpracován plán dalších operativních a vyšetřovacích opatření k vyhledání a zdokumentování jeho veškeré trestné činnosti teroristického charakteru, včetně činnosti politicky motivované. V rámci těchto opatření bylo zjištěno, že všichni tři jmenovaní pod vedením Grawetze páchali kriminální činnost, jejíž pomocí si chtěli opatřit prostředky pro emigraci do západní Evropy, dále společně plánovali přepady a vraždy funkcionářů KSČ a NVÚ a společně provedli loupež na důchodci J. Vyskočilovi, který v důsledku poranění a svázání zemřel. Také napsali dopis prezidentu republiky, kde žádali propuštění politických vězňů a vyhrožovali terorem za použití „nejkrutějších metod". Všichni tři pachatelé byli zadrženi a v roce 1985 odsouzeni k trestu smrti (Grawetz), 13,5 roku odnětí svobody (Novotný) a 9 rokům odnětí svobody (Jebousek). Zajímavostí je, že informace o odsouzení Grawetze Krajským soudem v Hradci Králové v listopadu 1985 se nacházejí ve spisu, který byl roku 1987 archivován u Statisticko-evidenčního odboru FMV z důvodu „realizace (úmrtí) subjektu". Grawetz však není k nalezení v seznamu vykonaných trestů smrti, v prosinci 1984 byl navíc jeho spis „zablokován" a v roce 1986 byl zaveden v evidenci zájmových osob StB.[36]

V únoru 1985 byl pod krycím názvem NERO rozpracován trestný čin podle § 197, který současně nesl prvky teroru. Jednalo se o případ několika vyděračských telefonátů a dopisů, které obdržel pracovník SSDS Praha Eduard Kuchler. Dopisy byl

34 ABS, f. A 28, arch. č. 614.

35 ABS, f. A 28, arch. č. 510; tamtéž, svazek Permonex.

36 ABS, svazky Terorista, Mladý, Nový. Důvodem „blokace" ke konkrétnímu svazku byla snaha, aby při současném zájmu různých složek tajné policie o danou osobu nedocházelo k možným problémům; Databáze EZO, *Evidence zájmových osob StB*; ABS, f. A 28, arch. č. 594.

PANE KUCHLER ①
UTEKL MĚSÍC. VÍC ČEKAT NE-
BUDEME. KONEČNÝ TERMÍN
18.4.85. MUSÍTE BÝT PŘIPRA
VEN. OD TOHO DNE PENÍZE,
STÁLE U SEBE A KAŽDÝ
VEČER DOMA.
POKUD JSTE ZPOČÁTKU
UVĚDOMIL BEZPEČNOST
NYNÍ TO NEDĚLEJTE.
ZNÁME VAŠE MOŽNOSTI
A VÍME ŽE 100.000
VÁS ZABOLÍ ALE
NEZNIČÍ. NA ODPOR NE
MYSLETE. MÁME ŠIROKOU
ŠKÁLU DONUCOVACÍCH
PROSTŘEDKŮ A VY MÁTE
JEN JEDNO ZDRAVÍ, JE-
DEN ŽIVOT A POTOM
MÁTE ŽENU A HLAVNĚ
DCERU. JISTĚ JIM NEPŘE-
JETE NIC ZLÉHO.
ÚDAJNĚ JSTE NIMROD. NA
NÁS ALE S FLINTOU NECHOĎ
TE. MY JE MÁME TAKÉ
NERO

Obr. 3: Kopie jednoho z výhružných dopisů zajištěných v akci NERO (ABS, svazek Nero)

vydírán o částku 100 000 Kčs, v případě odmítnutí mu bylo vyhrožováno ublížením na zdraví a následnou fyzickou likvidací. Dopisy i obálky byly podrobeny grafologickým, daktyloskopickým a biologickým expertizám, zkoumány byly také záznamy telefonátů vyděrače a byly porovnávány s nahrávkou hlasu podezřelého. Z dokumentů není jasný výsledek vyšetřování, vzhledem k neuspokojivým výsledkům odborných expertiz se však lze domnívat, že vyšetřování skončilo neúspěchem.[37]

Letecké pirátství

V rámci problematiky leteckého pirátství byly rozpracovávány osoby, u kterých byl předpoklad možného pokusu o únos vzdušného dopravního prostředku s cílem překonání vzdušných státních hranic do západních států. Celkově bylo evidováno asi 460 osob, z toho asi 90 bylo prověřováno a rozpracováno. V případě bezprostředního ohrožení ze strany těchto osob byly vyhlašovány bezpečnostní akce ÚNOS a ALEX, při kterých byl případně nasazován i Útvar zvláštního určení. Vyhlášení typových akcí se vztahovalo k letišti Praha-Ruzyně, případně k dalším československým letištím, kde měli příslušníci ÚZU zasahovat při aktivním (ÚNOS) či pasivním (ALEX) únosu letadla nebo při ozbrojeném přepadu letištní plochy a přidružených objektů za situace, kdy útvary OLK nebyly schopny svou silou a prostředky situaci

37 ABS, svazek Nero.

řešit. Tyto typové akce se také pravidelně nacvičovaly. Jen v roce 1983 bylo na všech OLK provedeno osmnáct nácviků akcí ÚNOS a čtyři nácviky akce ALEX.[38]

Během existence XIV. správy nedošlo k žádnému úspěšnému únosu vzdušného dopravního prostředku ČSA, přestože i v této době k plánování únosů docházelo. Ty však byly pátracím odborem vždy včas operativně rozpracovány a únosům bylo zabráněno již v počátcích. V únoru 1983 se pokusil unést letadlo ČSA československý občan Marián Peško, který byl doprovodem OLK zastřelen. V roce 1981 došlo k jednomu úspěšnému opuštění republiky a v roce 1982 k jednomu nezdařenému pokusu o „únos" malého zemědělského letadla do západní Evropy (pachatelé byli rozpracováni ve spisech AERON, DANA, HLAVA a VLASTA).[39]

Co se týče pokusů o únos letadla, jedním z rozpracovávaných případů byla akce ÚNOS, v jejímž rámci byl řešen československý občan Jiří Coufal. Ten byl již v roce 1976 „realizován" jako člen skupiny Prášek a spol. pro rozsáhlou trestnou činnost, za kterou byl odsouzen k trestu odnětí svobody, z vězení byl propuštěn v únoru 1981. Z agenturního záznamu, který byl zaslán na XIV. správu KS SNB Praha, vyplývá, že Coufal se nevzdal svého dřívějšího úmyslu opustit republiku a v době výkonu trestu odnětí svobody v NVÚ Mírov hovořil o způsobu, jak realizovat únos dopravního letadla. Mělo se jednat o podobný plán, jaký v roce 1976 použil Rudolf Bečvář. Před opuštěním republiky se Coufal snažil finančně zajistit různými krádežemi mincí, známek a starožitností. Kromě uloženého ochranného dohledu tak byl po odchodu z věznice také pod dohledem operativních pracovníků XIV. správy, kteří prověřovali mimo jiné i poznatek o jeho přípravě na emigraci prostřednictvím lodě Československé plavby labsko-oderské či jeho styky s „nebezpečným trockistou" Uhlem a členkou Charty 77 Šabatovou. Orgány SNB neponechávaly nic náhodě, a tak při Coufalově návštěvě letiště Praha-Ruzyně byl pod neustálou kontrolou OLK. V lednu 1982 spáchal Coufal trestný čin pokusu o ublížení na zdraví, za který byl odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody na dobu tří let, čímž bylo rozpracování akce ÚNOS ukončeno.[40]

Toxikomanie

Tento druh negativního společenského jevu se poněkud vymykal výše popsanému rozdělení, a to z toho důvodu, že se trestné činnosti spojené s touto problematikou dopouštěli jak českoslovenští občané užíváním drog, tak cizinci jejich pašováním do ČSSR či přes ni. Co se týče akcí na úseku boje s toxikomanií, práce XIV. správy zde byla oproti jiným problematikám spíše marginální a její rozpracování primárně řešila Veřejná bezpečnost. U drogových deliktů bylo nutné věnovat pozornost odlišným charakteristikám pachatelů, podle kterých mělo být přistoupeno

38 ABS, f. A 28, arch. č. 465, 474, 483; KELLER, Ladislav; KOVERDYNSKÝ, Bohdan. *Únosy dopravních letadel v Československu 1945–1992.* Praha: Svět křídel, 2012.

39 ABS, svazek Hlava; KELLER, Ladislav, KOVERDYNSKÝ, Bohdan, ref. 38.

40 ABS, f. A 28, arch. č. 176; tamtéž, svazek Únos.

k vhodným opatřením. U toxikomanů se jednalo o preventivní a resocializační opatření, zatímco u obchodníků a překupníků s drogami měly být uplatněny nejpřísnější sankce. Problémem se však jevil nárůst organizovanosti požívání návykových látek a s tím spojené další, především majetkové trestné činnosti.[41]

Správa rozpracovávala kromě osob pašujících, vyrábějících a užívajících omamné prostředky a jedy také případy násilné trestné činnosti, které byly spáchány v závislosti na omamných látkách. Například v roce 1982 bylo z celkového počtu 4 640 evidovaných osob využívajících narkotické a toxické látky zahrnuto k prověrce u XIV. správy 112 „zájmových osob", v roce 1984 počet vzrostl na 120. V této souvislosti byly zadrženy dvě skupiny mladých lidí, nazývající se Peklo a Jezdci. V roce 1983 byla rozpracována akce SVALOSIL k prověření poznatku o distribuci a užívání drog mezi československými vrcholovými sportovci. K žádnému významnému rozpracování však během let 1981–1985 nedošlo, neboť tato činnost zpravidla nebyla politicky motivována, jednalo se o jevy vyskytující se v omezeném rozsahu a rozpracovávané osoby v akcích PAŠERÁK a HOST, pašující omamné látky do socialistických států, v tomto období do ČSSR nepřicestovaly.[42]

Vybrané bezpečnostní akce Útvaru zvláštního určení XIV. správy kontrarozvědky SNB

Útvar zvláštního určení se podílel na ostrých akcích, v nichž bylo nutné využít profesionální speciálně vycvičené ozbrojené jednotky, která by v případě nutnosti aktivně zasáhla. Vzhledem k rozepsání nejvýznamnějších akcí ÚZU v bakalářské práci autorky se bude v této kapitole jednat pouze o kratší shrnutí nejdůležitějších aktivit ÚZU, které řešil jak v součinnosti s operativně pátracím odborem XIV. správy, tak samostatně, popřípadě v součinnosti s dalšími orgány SNB.

Československý režim se každoročně potýkal s nárůstem „nebezpečné trestné činnosti" v souvislosti s určitými společenskými událostmi. Bylo to zejména během měsíce května v souvislosti s májovými oslavami, dále v měsíci srpnu v souvislosti s výročím „internacionální pomoci vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968" a v měsíci listopadu v souvislosti s oslavami výročí Velké říjnové socialistické revoluce, Měsíce československo-sovětského přátelství a v souvislosti s úmrtím generálního tajemníka ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva. Byly vedeny slovní útoky proti politice ČSSR i SSSR, byly poškozovány výzdoby, rozšiřovány protisocialistické letáky, nápisy a tiskoviny vedené proti KSČ či na podporu polského nezávislého odborového svazu

41 TRENEVOVÁ, Pavlína. Nealkoholová toxikomanie v letech 1973–1978 na území ČSR (sonda do práce Veřejné bezpečnosti na poli drogové problematiky). In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra 2/2004.* Praha: MV, s. 95–118; Kolegium ministra vnitra ČSSR, Rozbor výsledků bezpečnostních opatření a operativní situace v oblasti toxikomanie v hl. m. Praze a Středočeském kraji za období od 1. 1. 1988 do 30. 6. 1989.

42 ABS, f. A 28, arch. č. 196.

Solidarita, bylo napadáno federální uspořádání ČSSR, byla podporována Charta 77 a Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Z tohoto důvodu i z důvodu potenciální teroristické hrozby byly v průběhu těchto událostí a také během konání voleb, příjezdu delegací či sjezdů KSČ v pohotovosti a v dosažitelnosti jednotky zvláštního určení pro případný zásah proti „narušitelům veřejného pořádku". Mimo to byl ÚZU v 50% pohotovosti a 100% dosažitelnosti také během vyhlášení III. stupně mimořádných bezpečnostních opatření (MBO) 13. prosince 1981, kdy byl vyhlášen výjimečný stav v Polsku.[43]

Dále měl být útvar v návaznosti na směrnice ministra vnitra řešící činnost útvarů SNB při zneškodňování pachatelů připraven na typové bezpečnostní akce ÚNOS a ALEX (případy únosu letadel a diverze na objekty letišť na území ČSSR), na akci BARIKÁDA (ochrana zastupitelských úřadů, rezidencí a konzulátů na území ČSSR), akci VLNA (ochrana vysílání československého rozhlasu a televize před zneužitím či znehodnocením vysílacích zařízení), akci LIST (případy výskytu protizákonných písemností), akci ÚDER (případy teroru a jiné společensky zvlášť závažné trestné činnosti teroristického charakteru), akci PARAVAN (případy pokusu o násilný průjezd státní hranice) a akci NÁPRAVA (případy pokusu o násilné pronikání teroristů přes státní hranici v prostorech hraničních přechodů za využití rukojmích).[44]

Příslušníci ÚZU se také účastnili akcí spojených s problematikou pátrání po tajných úkrytech dokumentů, cenností, zbraní, trhavin a munice ukrytých nacistickými vojsky na našem území v období konce druhé světové války; ta byla v roce 1984 oficiálně předána do působnosti XIV. správy. Jednalo se například o průzkum okolí zámku Konopiště v roce 1982, akci KOSTEL v okolí kostela a zámku v Jablonném v Podještědí v roce 1983, akci ÚKRYTY v okresu Český Krumlov v roce 1984 či nález písemných materiálů v okrese Chrudim souvisejících s 8. pancéřovou divizí Wehrmachtu v roce 1983. Tyto materiály byly předány II. správě k dalšímu opatření v rámci akce EVROPA s primárním cílem odhalování tzv. nelegálů, tedy speciálně vycvičených zpravodajských důstojníků, v tomto případě západních tajných služeb, kteří měli být na konci druhé světové války tajně rozmístěni na našem území, kde žili s falešnou totožností jako domácí občané a vykonávali dlouhodobou špionážní činnost.[45]

Dále se příslušníci ÚZU podíleli například na zabezpečení převozu československého zlata z Curychu v rámci akce NÁVRAT roku 1982, k čemuž bylo přistoupeno po dohodě vlády ČSSR s vládami USA a Velké Británie o vypořádání otevřených nároků a finančních otázek, zabezpečovali ochranu československým i zahraničním delegacím či účastníkům sjezdů KSČ, zabezpečovali ochranu zastupitelských úřadů v ČSSR či zajišťovali doprovod vyhoštěných osob do západních států.

43 ABS, f. A 28, arch. č. 2, 20, 32, 96, 150, 348.

44 ABS, f. A 28, arch. č. 489.

45 ABS, f. A 28, arch. č. 180, 336, 394, 434; KOUTEK, Ondřej. Akce EVROPA. In: *Securitas imperii 13.* Praha: ÚDV, 2006, s. 37–74.

V roce 1983 Útvar zvláštního určení operoval v součinnosti s operativně pátracím odborem také v akci SLAVÍK. Poměrně rozsáhlá akce, na které kromě XIV. správy pracovalo několik dalších orgánů StB včetně Veřejné bezpečnosti, se uskutečnila kvůli vyděračskému dopisu, který byl 10. března 1983 zaslán zpěváku Karlu Gottovi. V něm mu pachatel, hlásící se k nově vzniklé organizaci Charta 82, vyhrožoval fyzickou likvidací proto, že ve vystoupení pro Československou televizi veřejně odsoudil hnutí Charta 77. S cílem odradit Gotta od další takovéto veřejné „politické angažovanosti" bylo zpěvákovi sděleno, že prozatím jej nezastřelí, nicméně do několika týdnů musí na určeném místě složit částku 3 miliony Kčs, které měly být využity pro účely organizace Charta 82. V rámci této akce bylo již týden před datem předání peněz (23. dubna) nepřetržitě sledováno místo předání, byly dokumentovány podezřelé osoby a vozidla. Dále se akce týkala zajištění bezpečnosti Gotta i jeho rodičů, vyšetřování písemností týkajících se organizace Charta 82 i pátrání po psacím stroji, na kterém byl výhružný dopis napsán. Vyvrcholením akce byl doprovod Karla Gotta ve speciálně upraveném autě s radiostanicí na místo předání fingovaného finančního obnosu. Další instrukce, které měly být skryty pod kamenem, však na místě již nebyly. Vzhledem k tomu, že Gott těsně po akci odjížděl na turné do NDR, byl po skončení akce doprovázen až na hraniční přechod a dále XIV. správa pro bezpečnost jeho rodiny na několik dnů zabezpečila ochranu jeho vily v Praze. Během této doby se do domu pokusili vloupat dva recidivisté, kteří – přestože s vyděračským dopisem neměli nic společného – byli díky přítomnosti příslušníků ÚZU okamžitě zadrženi. Akce dále pokračovala vyšetřováním, které mělo XIV. správu dovést k autorovi dopisu, jenž se měl podle provedených expertiz nacházet v budově umělecké agentury Pragokoncert. Přesnější informace o pachateli se však zjistit nepodařilo.[46]

Jedna z dalších akcí ÚZU se uskutečnila u slovenské obce Trstín v okrese Trnava v srpnu 1984. Jednalo se o zpacifikování recidivisty Vladimíra Tomáška, který se rozhodl po propuštění z věznice zavraždit svou bývalou manželku za to, že se s ním v době výkonu trestu rozvedla. V rámci toho vnikl do jedné z chat poblíž Trstína, kde s loveckou puškou přepadl syna majitele s jeho snoubenkou a odmítal rukojmí propustit, dokud nedorazí jeho bývalá manželka. Bylo proto rozhodnuto o vyslání dvou jednotek zvláštního určení, které pachatele po precizním naplánování akce, trvající od tří hodin odpoledne do půl desáté dopoledne druhého dne, zpacifikovaly. Rukojmí byli předáni do bezpečí a akce tak skončila úspěšně.

Jednou z posledních akcí ÚZU bylo řešení únosu náměstka slovenského ministra zdravotnictví MUDr. Imricha Hatiara v září 1985. Ten byl unesen dvěma ozbrojenými recidivisty Josefem Roháčem a Ernestem Rečkou a držen coby rukojmí, který jim měl umožnit přejezd automobilem přes hraniční přechod Bratislava-Petržalka do Rakouska. V součinnosti s dalšími orgány SNB bylo po několika hodinách

46 ABS, f. A 28, arch. č. 176, 277, 474, 594; tamtéž, svazek SLAVÍK I; tamtéž, svazek Slavík II, tamtéž, svazek SLAVÍK 23181; AÚRN, rozhovor s P. Š., 27. 1. 2011; tamtéž, rozhovor s V. B., 16. 2. 2011.

neúspěšného vyjednávání přistoupeno k jedné ze tří variant zákroku, která zahrnovala přiblížení příslušníků ÚZU přestrojených do uniforem rakouské celní stráže do blízkosti vozidla společně s vyjednavačem, čímž jim bylo umožněno v nestřežené chvíli okamžitě zareagovat a pachatele zpacifikovat.[47]

Závěr

Mezinárodní bezpečnostní prostředí sedmdesátých let dvacátého století bylo charakteristické mnoha novými výzvami pro bezpečnostní politiku a bezpečnostní systém zemí celého světa. Přestože se povaha těchto výzev lišila v závislosti na světovém regionu, objevila se jedna hrozba, která byla zásadní bez ohledu na geografickou polohu států. Tou se stal mezinárodní terorismus, který znamenal internacionalizaci teroristických organizací a jejich aktivit, symbolicky odstranil státní hranice i hranice světových kontinentů a zásadně proměnil protiteroristickou politiku především evropských zemí, jejich bezpečnostní aparáty a legislativu.

Podpora socialistických států mnoha mezinárodním teroristickým organizacím byla často dvousečná, a bylo proto nutné pokusit se hrozbu, kterou tyto skupiny představovaly, omezit na minimum. ČSSR jakožto jeden ze satelitních států Sovětského svazu stála na pomyslném pomezí mezi Východem a Západem, a její území tak ze strategického hlediska lákalo nejenom teroristické elementy, ale také převaděčské organizace, které přes československé pohraničí na Západ přepravily, ať už po souši, nebo vzduchem, stovky československých občanů, ale i občanů NDR a dalších socialistických států. Stejně jako mezinárodní terorismus tak pro ČSSR znamenaly výrazné ohrožení státních zájmů a morální prohru komunistického režimu.

Pro boj proti terorismu a dalším formám trestné činnosti byla od ledna 1981 zřízena XIV. správa kontrarozvědky SNB. Z dochovaných materiálů bohužel nelze určit důvod rozhodnutí o zrušení XIV. správy SNB. Každoroční vyhodnocení pracovních výsledků bylo pozitivní, nebyly zjištěny žádné výrazné nedostatky v připravenosti či výcviku členů ÚZU, kladně byla hodnocena součinnost se spřátelenými orgány i zásluha XIV. správy v boji proti nebezpečným formám trestné činnosti. Kromě úseku převaděčských organizací byla kontrarozvědná činnost operativně pátracího odboru XIV. správy vytvářena prakticky od základů, k mezinárodnímu i vnitřnímu terorismu dříve neexistoval poznatkový fond, agentura tajných spolupracovníků ani důvěrnická síť, na tomto úseku nebyly ani zkušenosti z kontrarozvědné práce.[48] Osvědčovalo se také soustředění ÚZU a operativně pátracího odboru u jednoho útvaru SNB, jelikož ÚZU byl nasazován do akcí i na základě poznatků operativy, což vytvářelo možnost průběžně korigovat taktickou, technickou i personální stránku samotného nasazení ÚZU. Síly a prostředky ÚZU byly využívány i tam, kde síly operativy byly

47 ABS, f. A 28, arch. č. 648; ÚPN, f. A 28, arch. č. 525; AÚRN, rozhovor s V. B., 16. 2. 2011. Více viz HANÁČKOVÁ, Lucie, ref. 5.

48 ABS, f. A 28, arch. č. 510.

nedostatečné nebo neúplné. Jedním z možných důvodů brzkého konce XIV. správy se tak jeví odchod Jaromíra Obziny z postu ministra vnitra v roce 1983 a změny v politických názorech uvnitř ÚV KSČ.

Z reálné činnosti, kterou správa vykonávala, je patrné specifické vnímání terorismu ze strany ČSSR, jež za trestné činy teroru považovala kromě nebezpečných, ale zároveň podporovaných akcí zahraničních teroristických organizací také mnoho násilných činů, jejichž povaha se v dnešní době jako teroristická nejeví. Protivládní demonstrace či projevy nespokojenosti – i proti těmto aktivitám byl ÚZU nasazován. K mnoha z těchto nešťastných incidentů, při kterých zemřeli jak jejich strůjci, tak nevinní lidé, došlo navíc paradoxně právě důsledkem specifického vnímání nejzávažnějších bezpečnostních hrozeb ze strany ČSSR. Uvěznění obyvatel za ostnatým drátem a systematická perzekuce vlastních občanů patří k jednoznačným charakteristickým rysům nedemokratického režimu v tehdejším Československu a jeho do jisté míry paranoidního chápání hrozby, kterou pro něj českoslovenští emigranti, ale i jejich perzekvovaní příbuzní znamenali.

Někteří z pachatelů však byli recidivisté, zloději, nebo dokonce vrahové. Převaděčské organizace, pomáhající lidem utéci ovšem po zaplacení obrovské sumy peněz, pak vykazovaly prvky organizovaného zločinu. Měl by tak být brán v potaz fakt, že kvůli touze jednotlivců opustit území ČSSR a jejich úmyslu využít pro tento účel rukojmích zemřelo mnoho nevinných lidí, ať už občanů, kteří byli v nesprávný čas na nesprávném místě, anebo i příslušníků bezpečnostního aparátu, kteří plnili rozkazy zadržet pachatele a ať už s čistým, nebo černým svědomím činili legální a pro tehdejší režim i legitimní práci.

MATERIÁLY

Podpalečník aneb Rychlé informace pro náčelníka

Vytěžování informačního toku Státní bezpečnosti 20. listopadu až 8. prosince 1989

Pavel Žáček

Ve dnech 20. listopadu až 8. prosince 1989, tj. od vyhlášení mimořádných bezpečnostních opatření až do zastavení tzv. skartace agenturně-operativních svazků a spisů, předkládal analytický odbor Hlavní správy kontrarozvědky SNB (II. správa SNB) náčelníkovi centrálního kontrarozvědného útvaru plk. PhDr. Karlu Vykypělovi[1] specifickou kombinovanou formu zvláštních informací a informací pro vedení správy, tzv. rychlé informace (alias podpalečník). Tyto informace, jdoucí mimo rámec tehdy platných směrnic,[2] byly připravovány vytěžováním a zestručňováním informačního toku, tj. výstupů z agenturně-důvěrnických zdrojů, zpravodajsko-technických úkonů – zejména telefonních odposlechů – a od jednotlivých příslušníků SNB.

Po reorganizaci Federálního ministerstva vnitra a vytvoření hlavní správy kontrarozvědky SNB byla na podzim 1988 sloučena analyticko-informační pracoviště tří zrušených správ (II., X. a XI. správy SNB) do analytického odboru (AO) II. správy SNB. Jeho náčelník mjr. Ing. Miroslav Třoska 7. listopadu 1988 informoval vedoucí funkcionáře operativních odborů o rozhodnutí pplk. Vykypěla, který s okamžitou platností nařídil veškeré informace pro I. náměstka MV ČSSR genmjr. Ing. Alojze Lorence, CSc., zpracovávané podřízenými útvary zasílat ve dvou kopiích také na analytický odbor. První výtisk postupoval AO *k dalšímu využití* odboru analyticko-informačního a plánovacího vnitřní a organizační správy FMV (tj. k přípravě denních situačních zpráv, DSZ), druhý zůstával na odboru pro potřeby vlastní analytické činnosti. Tento pokyn se nevztahoval na informace ke zpravodajským hrám a případům vyzvědačství, o nichž vedení II. správy SNB informovalo přímo náměstka MV ČSSR.

1 K jeho služební kariéře viz KALOUS, Jan; ŽÁČEK, Pavel (eds.). *Biografický slovník náčelníků operativních správ Státní bezpečnosti v letech 1953–1989*. Praha: Academia – ÚSTR, 2017, s. 521–525.

2 Rychlé informace byly s největší pravděpodobností určitým specifickým ekvivalentem rychlých informací ČTK. Srov. Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), fond (dále f.) II. správa SNB (dále A 34/1), inv. j. 1456, č. l. 242 ad.

Analytický odbor hlavní správy kontrarozvědky centralizoval, analyzoval a zpracovával *poznatky z kontrarozvědné činnosti správy*, připravoval podklady pro řídící činnost náčelníka správy a informace určené příslušným funkcionářům. Dočasně se do konce roku stal monopolním zdrojem informací nejvyšší úrovně FMV připravujícím výstupní informace, neboť prováděl analyticko-informační činnost *na základě poznatků získaných z kontrarozvědné práce organizačních celků správy* pro potřeby vedení II. správy SNB, ministra vnitra a jeho náměstků.

Pplk. Vykypěl svým rozkazem č. 16/1988 k 1. lednu 1989 upravil „jednotný informační tok" od I. až XII. operativního odboru na analytický odbor, zejména nařídil zpracovávat záznamy veškerých poznatků a informací získaných během kontrarozvědné činnosti od tajných spolupracovníků, důvěrníků, kandidátů tajné spolupráce, styků, ze zpravodajsko-technických úkonů, sledování i vlastní činnosti operativních pracovníků výlučně na příslušné tiskopisy (MV č. skl. 751). Záznamy se měly zpracovávat v nezbytném množství uvedeném v rozdělovníku, přičemž výtisk č. 1 a 2 se vždy postupoval analytickému odboru II. správy SNB.

Na výtisku č. 1, který se po využití v toku informací vracel zpět na operativní odbor k založení do příslušného svazku nebo spisu, náčelník operativního odboru vyznačil doporučovaný způsob využití:

– zvláštní informace (ZI), určená I. náměstkovi MV ČSSR nebo ke zpracování souhrnných informací pro vedení FMV při mimořádných bezpečnostních opatřeních,

– zpracování ve formě denní informace (DI) pro situační zprávu FMV,

– informace určená pro vedení II. správy SNB (IVS).

Analytickému odboru hlavní správy kontrarozvědky neměly být k vytěžení postupovány agenturní záznamy zaslané z jiných útvarů SNB. Operativní odbory nadále zasílaly pouze tu část agenturních záznamů, která se dala využít *do toku informací a k analytické činnosti, tzn. zejména signály a poznatky charakterizující bezpečnostní situaci, zjištěné jevy, které se k ní vztahují, formy a metody práce protivníka apod.*[3]

Připravený návrh rozkazu o nové organizaci informačního toku byl na operativní poradě ministra vnitra ČSSR konané 21. února 1989 zcela odmítnut. O tři dny později náčelník vnitřní a organizační správy FMV plk. JUDr. Milouš Krása předložil nový návrh s názvem „Zabezpečení výstupních informací", jehož obsah již vedoucí funkcionáři Státní bezpečnosti akceptovali; přesto nebyl vydán ve formě rozkazu ministra vnitra.

Dne 7. března 1989 tak náčelník analytického odboru II. správy SNB mohl operativním odborům hlavní správy kontrarozvědky a dalším útvarů Státní bezpečnosti rozeslat pouze pokyn ministra vnitra ČSSR k zabezpečení výstupních informací FMV. Pro jeho realizace v působnosti II. správy SNB požádal o dodržování těchto zásad:

3 ŽÁČEK, Pavel. *ŠtB na Slovensku za „normalizácie". Agónia komunistickej moci v zvodkách tajnej policie.* Bratislava: MS SR, 2002, s. 124–126.

– do 16. hod. každého pracovního dne postupovat na analytický odbor hlavní správy kontrarozvědky informace, které podle hodnocení náčelníka příslušného operativního odboru splňovaly kritéria pro zařazení do denní situační zprávy FMV,

– závažné poznatky získané po 16. hod. na analytickém odboru II. správy SNB předávat službu konajícímu příslušníkovi, který měl do 22.00 hod. postupovat vybrané informace odboru analytiky a informací (OAI) vnitřní a organizační správy FMV. *Platnost pokynu náčelníka II. S-SNB k zabezpečení informačního toku na II. S-SNB (RNS II. S-SNB č. 16/88) není tímto dotčena*.[4]

Dne 11. října 1989 předložil mimořádně náčelník AO pplk. Třoska na nadcházející operativní poradu náčelníka II. správy SNB návrh „směrnice pro zabezpečení odborného řízení analytické práce na úseku kontrarozvědné činnosti Státní bezpečnosti", která měla v novém uspořádání čs. kontrarozvědky zabezpečit jednotné provádění analytické práce v útvarech Státní bezpečnosti *od zdrojů informací až po II. správu SNB*.

Základní náplní činnosti analytických pracovišť i jednotlivých analytiků kontrarozvědných odborů bylo *soustavné zkoumání stavu a vývoje operativní situace v rozsahu působnosti útvaru* […]. Zejména přitom vyhodnocovaly *taktiku, metody a formy podvratné činnosti vnějších a vnitřních nepřátel, účinnost vlastních sil a prostředků, vlivy a podmínky*[,] *za nichž probíhá boj s protivníkem* […]; systematicky sledovaly a hodnotily efektivitu *rozpracování případů, kvalitu, stav, rozmístění agenturního aparátu a efektivnost práce s ním, účelnost a efektivnost využívání zpravodajské techniky a sledování, účinnost preventivně výchovných opatření* a v neposlední řadě včas upozorňovaly nadřízené funkcionáře na problémy a nedostatky ve služební činnosti.

Analytický odbor dále zabezpečoval *objektivizaci informací, rozborů a dalších materiálů předkládaných kontrarozvědnými* odbory náčelníkovi útvaru. Za výběr informací zařazovaných do toku na analytické pracoviště na hlavní správě kontrarozvědky odpovídali náčelníci organizačních celků II. správy SNB.

Na analytické pracoviště měly být zasílány výhradně informace *získané kontrarozvědnou činnosti obsahující poznatky o zjištěné závažné nepřátelské činnosti a záměrech vnějších a vnitřních nepřátel, o přípravách závažných protistátních akcí a dalších státobezpečnostních jevech, které vyžadují bezodkladné informování nejvyšších stranických a státních orgánů ČSSR a služebních funkcionářů FMV*.

Informace získané agenturně-operativní činností byly předávány po vertikální ose: oddělení StB okresní (obvodní) správy SNB na kontrarozvědné odbory správy StB krajské správy SNB, kontrarozvědné odbory S-StB KS SNB a 1. odbor XII. správy SNB na kontrarozvědné odbory II. správy SNB. *Správy StB Bratislava, Bánská Bystrica a Košice postupují vybrané informace organizačnímu a analytickému odboru*

4 Tamtéž, s. 131–132.

XII. správy SNB s cílem zabezpečení včasného a objektivního informování nejvyšších stranických a státních orgánů SSR o vývoji státobezpečnostní situace v SSR.[5]

Přestože kvalita *dobývaných* informací[6] nebyla ještě podrobena důkladnému rozboru, je možné konstatovat, že příslušné analyticko-informační útvary Státní bezpečnosti a Federálního ministerstva vnitra se s výkyvy kvality v informačním toku potýkaly až do posledních dnů své činnosti. Neznamená to však, že by operativní útvary politické policie nebyly schopny získávat potřebné informace i v období hluboké vnitropolitické krize. Ještě během největšího ohrožení komunistického režimu v Československu po 17. listopadu 1989 byly operativní útvary Státní bezpečnosti schopny podávat překvapivý výkon a naplňovat informační tok v dostatečném rozsahu relativně kvalitními a včasnými informacemi.[7]

Po klíčové studentské demonstraci, a zejména pak v souvislosti s vyhlášením mimořádných bezpečnostních opatření (MBO) 3. stupně v ranních hodinách dne 20. listopadu 1989[8] byly nově upraveny povinnosti pro zajišťování informačního toku hlavní správy kontrarozvědky.

Příslušník analytického odboru II. správy SNB plnící funkci *výběr* přebíral a pročítal veškerou došlou poštu (agenturní záznamy, šifry, denní situační zprávy ze správ Státní bezpečnosti, šifry z akce „Kruh", informace z operativních odborů apod.) a postupoval je podle využití *svodkaři* anebo příslušníkovi plnícímu funkci „K + P + A" (viz dále).

Svodkař analytického odboru zpracovával podkladové materiály z operativních odborů po obsahové a formální stránce, odpovídal za zpracování denních situačních zprávy (DSZ) i za jejich řádné vypravení (předložení) ve třech termínech:

– do 5.00, 10.00 a 14.00 hod. veliteli odpovědnému za informační tok podle rozdělovníku pohotovostí při MBO,

– do 6.00, 11.00 a 15.00 hod. na OAI vnitřní a organizační správy FMV.

Starší referent specialista, který zpracovával poznatky „K + P + A", připravoval dokumenty

– „K" jako „KRUH", souhrnně vyhodnocený fond šifer z krajů a případně operativních odborů II. správy SNB, určený pouze ministrovi vnitra ČSSR a I. náměstkovi, předkládaný denně do denních situačních zpráv (příloha č. 4) v 06.00 hod. (a zřejmě i v 15.00 hod.);

---

5 ABS, f. A 34/1, inv. j. 932. Operativní porada náčelníka II. správy SNB konaná dne 18. 10. 1989. K bodu: směrnice pro zabezpečení odborného řízení analytické práce na úseku kontrarozvědné činnosti Státní bezpečnosti.

6 ŽÁČEK, Pavel: Iluze a realita: Poslední pokus o reformu Státní bezpečnosti. In: *Securitas imperii*, 1996, č. 3, s. 14.

7 Srov. BENDA, Patrik; ŽÁČEK, Pavel (eds.). Denní situační zprávy StB z listopadu a prosince 1989. In: *Securitas imperii*, 2000, č. 6/I, 6/II a 6/III.

8 Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.). Organizace a řízení represe v ČSSR: Operační štáby generála Lorence 1988–1989. In: *Securitas imperii*, 1998, č. 4/III, s. 715–719.

– „P“ jako „PODPALEČNÍK“, informace a poznatky nevyužité v denních situačních zprávách, „KRUHu“, utvářející obraz o společenské, politické a hospodářské situaci, připravované vždy k 7.00 hod. pro potřebu náčelníka hlavní správy kontrarozvědky před jednáním operačního štábu FMV, předkládaly se prostřednictvím náčelníka analytického odboru;

– „A“ jako „AKTIVITY“, zjištěné poznatky o činnosti opozice v nejbližším období (hodin, resp. dní), přikládané v 7.00 hod. ve formě samostatné přílohy (originál) k podpalečníku a vedoucím 2. oddělení AO do 15.30 hod. do *připravované* aktivity opozice v nadcházejících hodinách a příštím dni (kopie). *Poznatky k činnosti opozice, které nesnesou odkladu (z časového hlediska) předávat ústně IHNED VSRS 2. oddělení.*[9]

Z 28. listopadu 1989 až 6. prosince je zachována pohotovost příslušníků analytického odboru na pracovišti k zajištění informačního toku schválená jeho náčelníkem pplk. Třoskou.[10]

Datum/velitel	**Svodkař**	**Výběr**	**Podpaleč./ kruh/ aktivity**	**Telefon, dálnopis, množení**	**Rezerva**
28. 11. 1989 pplk. Miloslav Pitra	kpt. JUDr. Stanislav Kabele	npor. Jiří Smrž	npor. Jiří Knížek	npor. JUDr. Vladislav Děkan	mjr. JUDr. Jiří Kulhánek
29. 11. 1989 Kupka	kpt. JUDr. Rostislav Husek	mjr. Jaromír Weber	kpt. Ing. Jaroslav Hokeš	pplk. Jaroslav Treml	mjr. JUDr. Vladimír Vaněk, kpt. Antonín Zíma
30. 11. 1989 kpt. JUDr. Jaroslav Petr	kpt. JUDr. Stanislav Kabele	kpt. Ing. Ladislav Mečár	mjr. Jaroslav Prokš	npor. JUDr. Vladislav Děkan	mjr. JUDr. Jiří Kulhánek
1. 12. 1989 pplk. Jiří Žák	pplk. JUDr. František Musil	npor. Jiří Smrž	npor. Jiří Knížek	mjr. Zdeněk Knazovič	kpt. Josef Roule, pplk. JUDr. Ladislav Krejčí
2. 12. 1989 pplk. Ing. Miroslav Třoska	kpt. Jan Zamykal	kpt. JUDr. Vladimír Lamacz	kpt. Zdeněk Kolář	npor. JUDr. Vladislav Děkan	mjr. Rudolf Voborský, mjr. Václav Horáček

9 ABS, f. A 34/1, inv. j. 1500, povinnost funkcí při zabezpečování informačního toku II. správy SNB při MBO.

10 Tamtéž, určení pohotovosti příslušníků analytického odboru, 28. 11. 1989.

Datum/velitel	Svodkař	Výběr	Podpaleč./ kruh/ aktivity	Telefon, dálnopis, množení	Rezerva
3. 12. 1989 pplk. Miloslav Pitra	kpt. JUDr. Rostislav Husek	mjr. Jaromír Weber	kpt. Ing. Jaroslav Hokeš	pplk. Jaroslav Treml	mjr. JUDr. Vladimír Vaněk, kpt. Antonín Zíma
4. 12. 1989 Kupka	kpt. JUDr. Stanislav Kabele	kpt. Ing. Ladislav Mečár	mjr. Jaroslav Prokš	mjr. Rudolf Voborský	mjr. JUDr. Jiří Kulhánek, Kukačka
5. 12. 1989 kpt. JUDr. Jaroslav Petr	pplk. JUDr. František Musil	npor. Jiří Smrž	npor. Jiří Knížek	mjr. Zdeněk Knazovič	kpt. Josef Roule, pplk. JUDr. Ladislav Krejčí
6. 12. 1989 pplk. Jiří Žák	kpt. Jan Zamykal	kpt. JUDr. Vladimír Lamacz	kpt. Zdeněk Kolář	npor. JUDr. Vladislav Děkan	mjr. Rudolf Voborský, mjr. Václav Horáček

***

Do edice dokumentů je zařazeno všech 34 rychlých informací, z nichž jich bylo AO II. správy SNB nejvíce vypraveno 25. listopadu 1989 (5 ks včetně stručné informace o situaci u Chrámu sv. Víta), sestupně pak 24. listopadu 1989 (4 ks), 23. listopadu 1989 (3 ks), dvakrát denně (22., 26., 27., 28., 29. a 30. listopadu 1989); ve zbylých dnech pouze po jednom kusu.

Ve valné většině případů šlo výhradně o rychlé informace, ve dnech 27. listopadu 1989 rozšířené o přílohy „dosud nepotvrzení poznatky" a „očekávané aktivity"[11], 2. prosince 1989 o „aktivity" a „očekávané aktivity"[12], 28. listopadu a 7. prosince 1989 o „očekávané aktivity"[13] a 28. listopadu 1989 jenom o „aktivity".[14] Zcela výjimečně, pouze jedenkrát, se svodka vracela k uplynulým dvěma dnům a doplňovala již vypravené informace.[15]

Ve všech případech šlo o rychlé informace pro náčelníka II. správy SNB (pětkrát vypravené k jednání operačního štábu FMV[16]), až na jednu explicitně určenou

11 Srov. dokumenty č. 20a, 20b, 20c.
12 Srov. dokumenty č. 29a, 29b, 29c.
13 Srov. dokumenty č. 25a, 25b; 33a, 33b.
14 Srov. dokumenty č. 23a, 23b.
15 Srov. dokument č. 5.
16 Srov. dokumenty č. 1, 3, 5, 9, 19.

I. náměstkovi MV ČSSR[17] a jednu úplně odlišnou informaci jak svým obsahem, tak formou zaslanou na ÚV KSČ.[18] U několika z nich známe i čas jejich zpracování (vypravení): 6.00 hod.[19], 8.30 hod.[20], 9.50 hod.[21], 13.00 hod.[22], 17.00 hod.[23], 20.00 hod.[24] a 22.00 hod.[25].

Jedenáct editovaných dokumentů jsou originály strojopisů[26], čtyřikrát v záhlaví parafovaných přímo náčelníkem II. správy SNB plk. PhDr. Karlem Vykypělem[27], třikrát zřejmě označené jeho poznámkami modrým perem[28] a dvakrát zažluceny fixem[29]; v několika dalších případech s vnějšími znaky po jiných osobách[30]. Ostatní rychlé informace byly zachovány ve formě průpisů strojopisu bez paraf, poznámek a zabarvení.

Z jednoho zachovaného rozdělovníku vyplývá, že rychlé informace zřejmě dostával minimálně také I. zástupce náčelníka II. správy SNB pplk. JUDr. Vojtěch Zamykal, CSc.[31]

Při transkripci editovaných písemností bylo přihlédnuto ke specifickým okolnostem jejich vzniku; drobné překlepy či pravopisné chyby byly opraveny dle platného jazykového úzu. Bylo zachováno vyznačování příjmení jmenovaných osob verzálkami (navzdory redakční zásadě Sborníku, že tento způsob zápisu je vyhrazen pro krycí a falešná jména).

Řazení dokumentů je chronologické, regest každého z nich obsahuje časový údaj o vypravení svodky z analytického odboru II. správy SNB.

Poznámkový aparát odkazuje na některé již publikované prameny, z prostorových důvodů jsou vynechány odkazy na personálie osob uvedených v informačním toku.

17 Srov. dokument č. 7.

18 Srov. dokument č. 4. Kopie rychlé informace z 27. 11. 1989 (viz dokument č. 19) byla zaslána také náčelníkovi politického odboru FMV (a bývalému vedoucímu odboru pro brannou politiku XIII. oddělení ÚV KSČ) plk. RSDr. Václavu Zajíčkovi a vedoucímu odboru bezpečnostní politiky oddělení státní administrativy ÚV KSČ JUDr. Milanovi Kružíkovi.

19 Srov. dokumenty č. 2, 24.

20 Srov. dokument č. 8.

21 Srov. dokument č. 13.

22 Srov. dokument č. 14.

23 Srov. dokument č. 15.

24 Srov. dokument č. 4.

25 Srov. dokument č. 16.

26 Srov. dokument č. 2, 3, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 23a+b, 25a+b a 27.

27 Srov. dokumenty č. 2, 10, 14 a 25a.

28 Srov. dokumenty č. 3, 16 a 27.

29 Srov. dokumenty č. 12, 23a+b.

30 Srov. dokument č. 7, 12 a 15.

31 Srov. dokument č. 11. K jeho služební kariéře viz KALOUS, Jan. Hlavní správa kontrarozvědky SNB v roce 1989. In: JAŠEK, Peter (ed.). *1989. Rok zmeny.* Bratislava: ÚPN, 2017, s. 358–359.

Dokument č. 1
1989, 20. listopadu – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla k jednání operačního štábu FMV[32]

Dne 20. 11. 1989 od 13.00 hod. se koná v objektu ZÚ USA v Praze breefink [!] pro americké novináře nacházející se v současné době na našem území. Účastníci breefinku se vzájemně budou informovat o vývoji situace v ČSSR v souvislosti s demonstracemi konanými 17. a 19. 11. 1989 v Praze.

– [Dne] 20. 11. 1989 se má ve Smetanově divadle v Praze volit dílenský výbor ROH, na kterém má být připravena další petice v duchu již přednášené petice v pražských divadlech,[33] která však má mít ještě ostřejší zaměření. Herci budou požadovat potrestání viníků, kteří zodpovídají na [za] brutální zákrok[,] a odstoupení ministra vnitra.

– [Dne] 20. 11. 1989 v 18.00 hod. na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze je plánována schůzka „Hnutí za občanskou svobodu".

– [Dne] 20. 11. 1989 přicestuje zpět do ČSSR kardinál [František] TOMÁŠEK,[34] v této souvislosti se očekává reakce římsko-katolické církve na události v předchozích dnech.

– [Dne] 25. 11. 1989 se bude konat celonárodní pouť ke sv. Anežce v chrámu sv. Víta za celebrace kardinála TOMÁŠKA. Byly získány signály /nadále se prověřují/ o přípravě průvodu věřících od Anežského kláštera na Hrad.[35]

– Do Poselství XXVI. synodu Českobratrské církve evangelické /ČCE/ byl dodatečně vsunut na základě událostí ze 17. listopadu 1989 dovětek: „Právě v těchto dnech jsme z blízka prožili, jak hrůzným způsobem může být moci zneužito." Dále v dovětku je prosazováno právo shromažďovat se, šířit myšlenky a vyjadřovat vůli nenásilnými prostředky. Rovněž je požadováno propuštění všech „vězňů svědomí".[36]

– Komenského evangelická bohoslovecká fakulta vstoupila dne 20. 11. 1989 do týdenní stávky jako solidarita s dalšími vysokými školami. [Stejně tak učinila i Husova bohoslovecká fakulta.][37]

– V hotelu Palace jsou ubytovány televizní štáby TBS, TNN, CNN, NBC, CBC, ARD a ITN, přičemž bylo zjištěno, že se během dne všechny přemístí před budovy pražských vysokých škol, kde budou natáčet rozhovory se studenty a probíhající události.

32 K operačnímu štábu FMV z 20. 11. 1989 srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 8, s. 730–732.

33 Srov. OTÁHAL, Milan; SLÁDEK, Zdeněk (eds.). *Deset pražských dnů. 17.–27. listopad 1989. Dokumentace.* Praha: Academia 1990, s. 38–39.

34 Srov. dokument č. 2.

35 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 90.

36 Srov. tamtéž, s. 54–55; OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 40–41.

37 Poslední věta doplněna dodatečně strojopisem. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, s. 128.

– Dne 20. 11. 1989 v 16.00 hod. se mají v bytě Vojtěcha MENCLA sejít představitelé OBRODY se zástupci Charty 77 ke schválení společného stanoviska k probíhajícím událostem s výzvou vládě ČSSR, které bylo připravováno již dne 19. 11. 1989.

– Od 9.00 hod. dnešního dne probíhá v bytě Václava HAVLA tiskovka za účasti asi 50 pracovníků zahraničních sdělovacích prostředků. Zjištěna byla přítomnost štábů ARD a ZDF.[38]

– Na 20.–21. 11. [1989] jsou plánovány semináře švédského PEN CLUBU, jichž se mají zúčastnit opozičně zaměřené osoby.

– Dne 20. 11. [1989] ve 14.00 hod. proběhne na Ekumenické radě církví v Praze setkání všech církevních představitelů ČSSR.

– Z nepřátelského prostředí v[z]ešla výzva k účasti na shromáždění signatářů pamfletu Několik vět, které by se mělo uskutečnit dne 10. 12. [1989] od 14.00 do 16.00 hod. na Palackého náměstí. Organizátoři nátlakové akce Několik vět HAVEL, [Jiří] KŘIŽAN, [Jan] URBAN a další již zaslali národnímu výboru žádost o povolení shromáždění.[39]

– Dne 20. 11. [1989] se v areálu ČVUT v Praze soustředilo v prostoru před jednotlivými fakultami cca 300–500 studentů. Přítomným studentům byly rozdávány letáčky s výzvou ke stávce a k vytvoření stávkových výborů. Dále zaznívaly výzvy k protestnímu vystoupení dne 20. 11. 1989 v 16.00 hod. na Václavském náměstí v Praze a k diskuznímu shromáždění před stavební fakultou ČVUT dne 21. 11. 1989.

Studenti Vysoké školy chemicko-technologické v Praze vyzývali přítomné, aby se zúčastnili dne 20. 11. 1989 ve 14.00 hod. diskuze s rektorem fakulty, které by se měli zúčastnit i zástupci nezávislých struktur.

Studenti fakulty architektury ČVUT informovali přítomné o svém záměru realizovat během stávkového týdne diskuzi za přítomnosti Václava HAVLA a Miroslava ŠTĚPÁNA, které by se dále zúčastnili herci [Rudolf] HRUŠÍNSKÝ a [Josef] KEMR.[40]

Před sochou sv. Václava na Václavském náměstí v Praze je předčítáno prohlášení předsednictva ústředního výboru Čs. strany socialistické[41] a Výzva skupiny nezávislé mládeže k odsouzení zákroku SNB, k potrestání viníků, odsouzení postoje vládních představitelů k návrhům na společný dialog. Závěrem tohoto prohlášení je výzva, aby se občané připojili ke generální stávce dne 28. 11. 1989.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989. Podklad pro náčelníka II. správy SNB na jednání operačního štábu FMV dne 20. 11. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

38 Srov. tamtéž, s. 127.

39 Srov. tamtéž, s. 90–91.

40 Srov. tamtéž, s. 96.

41 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 43–44.

Dokument č. 2
1989, 21. listopadu, 6.00 hod. – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla k jednání operačního štábu FMV[42]

[…][43]

V průběhu dne 20. 11. 1989 do 06.00 hodin dne 21. 11. 1989 byly zjištěny následující informace a poznatky:

– Dne 20. 11. 1989 v 19.20 hod. přiletěl[44] z Říma kardinál TOMÁŠEK.[45] Na letišti byl uvítán pouze italským velvyslancem[46] v ČSSR a světícím biskupem [Janem] LEBEDOU.[47] Na letišti nebyl zaznamenán výskyt reportérů ani dalších osob, které by přišly TOMÁŠKA přivítat.

9. odbor[48] (20.20 hod.)

– Operativní cestou byl dne 19. 11. 1989[49] zjištěn prvotní, dosud neupřesněný poznatek[50], že téhož dne došlo v Liberci k ustanovení tzv. „liberecké iniciativy"[51]. Nově vzniklá iniciativa v přijatém prohlášení odsuzuje „brutální zásah policie" dne 17. 11. 1989 v Praze, při kterém zahynul student MFF Martin ŠMÍD. Za svůj cíl si vytkla pravidelně informovat veřejnost o aktuálních otázkách ve společnosti a hledat možnou nápravu. Přívrženci uvedené iniciativy[52], které se dosud nepodařilo ustanovit, se hodlají dne 21. 11. 1989 aktivně zúčastnit nepovoleného shromáždění před libereckou radnicí.[53]

Ústí nad Labem[54] (16.55 hod.)

– Prověřeným [p]ramenem[55] bylo zjištěno, že dne 19. 11. 1989 kontaktoval objekta akce OSA[56] Petr UHL z Prahy. V průběhu kontaktu jmenovaný informoval objekta

42 Dne 21. 11. 1989 od 8.00 hod. se v kanceláři I. náměstka MV ČSSR mělo konat první z každodenních zasedání užšího OŠ FMV. ŽÁČEK, Pavel, ref. 8, s. 732.

43 V záhlaví je modrá parafa náčelníka II. S-SNB plk. PhDr. K. Vykypěla.

44 Podtrženo modrým perem.

45 Podtrženo modrým perem.

46 Podtrženo modrým perem.

47 Podtrženo modrý perem.

48 K zaměření IX. odboru II. S-SNB srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.): Hlavní správa kontrarozvědky v dokumentech (1988–89). In: *Securitas imperii*, 1994, č. 2, s. 198–199.

49 Podtrženo modrým perem.

50 Podtrženo modrým perem.

51 Podtrženo modrým perem, po levé straně navíc věta zatržena.

52 Podtrženo modrým perem.

53 Podtrženo modrým perem, po levé straně navíc věta zatržena.

54 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 609.

55 Prověřeným pramenem je v tomto případě zjevně míněn telefonní odposlech.

56 Krycí jméno akce 2. oddělení II. odboru S-StB Košice vedené proti Márii Komárové. Podtrženo tužkou a opatřeno uvozovkami, po levé straně je poznámka tužkou: *KOVÁŘ – CH-77.*

o úmrtí studenta Martina ŠMÍDA. Zároveň popisoval brutálnost zákroku pořádkových jednotek bezpečnosti, přičemž očekává, že „tato situace pozdvihne celý národ". Současně objektu sdělil, že v současné době studenti bojkotují přednášky, a pokud se v průběhu tohoto týdne „nic nepohne", tak dne 27. 11. 1989 v době od 12.00 hodin do 14.00 hodin bude zorganizována generální stávka. V závěru informuje objekta o současné situaci v kulturní oblasti s tvrzením, že „divadla se také přidala k bojkotu a zrušila svoje představení[“].

Košice[57] (16.35 hod.)

– Důvěrným [p]ramenem bylo zjištěno, že Petr SCHNUR (bytem Hannover, NSR, syn Květa ŠABATOVÉ[58], nar. 1927) hovořil se svou matkou dne 19. 11. 1989 o situaci v ČSSR. Dotazoval se na zákroky bezpečnosti, velmi tvrdě je odsuzoval a nazýval zasahující jednotky „gestapem". V rozhovoru ostře kritizoval vládu ČSSR, přičemž situaci srovnával s událostmi v Chile, Argentině a MR. Po dohodě s Jaroslavem ŠABATOU má v úmyslu získávat podpisy hannoverských občanů[59], jako projev solidarity se všemi, kteří v zemích východní Evropy usilují o dovršení demokratické obratu. Protestní petice bude zaslána ZÚ ČSSR v Bonnu.[60] V této souvislosti společně uvažují o vytvoření přípravného výboru pro „Evropský studentský parlament".

Brno[61] (15.20 hod.)

– V průběhu dne vydali pracovníci brněnských divadel rozhodnutí, že všechna brněnská divadla vstupují do stávky a dnem 20. 11. 1989 přestávají hrát.[62]

Brno[63] (15.20 hod.)

– Dne 10. 11. 1989 ve večerních hodinách kontaktoval ing. KUBA Bohumír (nar. 1924, bytem Nový Jičín, Gottwaldova 11, signatář CH-77) redaktorku RSE [Libuši] ČEŘOVSKOU, která po něm požadovala krátkou informaci ke dni studenstva. KUBA požadoval po ČEŘOVSKÉ malý vysoce kvalitní magnetofon, kterým by mohl nahrávat rozhovory s osobami[,] aniž by o tomto věděly. V této souvislosti uvedl, že bude nahrávat své rozhovory s příslušníky bezpečnosti. Magnetofon má být KUBOVI předán prostřednictvím ZÚ NSR v Praze.

Ostrava[64] (18.00 hodin)

57 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 305.
58 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
59 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
60 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
61 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 971.
62 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
63 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 972.
64 Srov. tamtéž, s. 1036.

– V průběhu 18. a 19. 11. 1989 bylo v Bratislavě[65] zaznamenáno rozšiřování výzev pražských studentů a kulturních pracovníků ke stávkám. Prostřednictvím telefonických rozhovorů byla kontaktována Jiřím BARTOŠKOU a Milanem KŇAŽKEM celá řada uměleckých pracovníků.[66] Tato činnost se odrazila v přijetí rezoluce bratislavských umělců na podporu studentů a kulturních pracovníků v Praze.[67]

Bratislava[68] (19.20 hod.)

– Dne 20. 11. 1989[69] v dopoledních hodinách vznikly na Univerzitě Komenského nepokoje. Iniciátory nepokojů byla skupina studentů z Prahy[70], která po[d]něcovala studenty UK k demonstraci za práva vysokoškoláků a proti brutálnímu zákroku bezpečnosti v Praze dne 17. 11. 1989.

Bratislava[71] (19.20 hod.)

– Dne 20. 11. 1989 rozšířil akad. sochař Vladimír KOMPÁREK [KOMPÁNEK] ve vedení Svazu slovenských výtvarných umělců „Výzvu ke spoluobčanům"[72] s tím, aby byla dána k dispozici všem členům SSVU k signování. Vedení SSVU bylo seznámeno, že členové organizace z Banské Bystrice přicestují do Bratislavy[73], aby svými podpisy podpořili uvedenou výzvu. Je vyvíjen nátlak na předsednictvo SSVU, aby výzvu podepsalo. V případě, že se tak nestane[,] vystoupí celá řada členů ze SSVU.

Bratislava[74] (19.20 hodin)

– Bylo zjištěno, že mluvčími a organizátory připravované eko-demonstrace v Mostě se stává skupina mladých herců z Divadla pracujících Most. Mezi občanskou veřejností je v této souvislosti rozšiřována informace, že demonstrace byla povolena MěNV Most.

Ústí nad Labem[75] (19.10 hod.)

– Ve Výzkumném ústavu pro farmacii a biochemii v Praze se dne 20. 11. 1989 sešel mimořádný výbor ZO KSČ[76], rozšířený o vedoucí pracovníky oddělení, sekcí

65 Podtrženo modrým perem.
66 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
67 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
68 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 181.
69 Podtrženo modrým perem.
70 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
71 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 181.
72 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
73 Podtrženo modrým perem.
74 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 181.
75 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 615.
76 Podtrženo modrým perem.

a vedení ústavu. Výbor rozhodl o přípravě dopisu s nesouhlasným stanoviskem s vedením KSČ a zákrokem SNB[77] ze dne 17. 11. 1989, které označují „za ostudu před celou Evropou". Obdobné stanovisko připravuje i ZV ROH.[78]

– Výzkumný ústav psychiatrický v Praze-Bohnicích zpracoval petici „Za očistu a proti násilí", kterou doručil na pracoviště IKEM Praha[79] k podpisové akci. Předseda ZV ROH rezoluci odmítl pro „zaneprázdněnost členů ZV ROH". Ze strany dílenských výborů ROH je činěn nátlak na ZV ROH[80], aby se jednoznačně postavil na stranu signatářů rezoluce.

– Redaktoři deníku „Československý sport" Vladimír ZEMÁNEK a Pavel PROCHÁZKA, oba členové KSČ, organizují v redakci podpisové akce[81] odsuzující zákrok SNB dne 17. 11. 1989 a vyzývají ostatní redaktory k aktivní účasti na demonstracích v centru Prahy.[82] Jde o prvotní, neprověřený poznatek.[83]

– Studenti Právnické fakulty UK Praha se sjednotili na názoru, že by se měly vytvářet skupiny, které by chodily po větších závodech, kde by[84] společně s organizacemi ROH, KSČ a dalšími vysvětlovaly dělníkům vzniklou situaci a požadovaly podporu pro svou činnost[85] (stávky, podpora vznesených požadavků apod.).

– Operativní cestou bylo zjištěno, že od ranních hodin dne 20. 11. 1989 obchází předseda Městské rady pracující mládeže MV SSM Tomáš ZEMAN pražské závody, kde vysvětluje prohlášení studentů a žádá podporu stávek.[86]

– Na DAMU a FF UK se studenti dožadovali, aby jim byla dána k dispozici rozmnožovací technika.

– Tajemnice MVR SSM Vladěna MEJDSKÁ [MEJTSKÁ][87] se v průběhu dne 20. 11. 1989 sešla s [Václavem] BENDOU, [Alexandrem] VONDROU, HAVLEM a [Jiřím] DIENSTBIEREM[88], u kterých zjišťuje poznatky k vzniklé situaci, neboť podle jejího názoru pouze od těchto osob se dozví „plnou pravdu".

– V průběhu dopoledne dne 20. 11. 1989 se v ulicích mezi shromážděnými osobami pohyboval pracovník ideologického oddělení MV SSM Karel KŘIVAN, který vy-

77 Podtrženo modrým perem, po levé straně odstavec navíc zatržen.

78 Podtrženo modrým perem. Srov. ŽÁČEK, Pavel. *V čele ŠtB. Pád režimu v záznamech důstojníka tajnej polície.* Bratislava: ÚPN, 2006, s. 74–75; ŽÁČEK, Pavel (ed.). *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989*. Díl 2. CEVRO – LKA, s. 171–172.

79 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.

80 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.

81 Podtrženo modrým perem.

82 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.

83 Podtrženo zeleným perem.

84 Podtrženo modrým perem.

85 Podtrženo modrým perem.

86 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.

87 Podtrženo modrým perem.

88 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.

zýval mládež, aby zasílala na MV SSM protestní petice proti zákroku příslušníků SNB dne 17. 11. 1989.[89] Tyto petice budou na MV SSM soustřeďovány a následně po zpracování předány na Federální ministerstvo vnitra[90] k přijetí opatření.

– Důvěrnou cestou byly získány poznatky, že dne 20. 11. 1989 navštívil Prahu herec divadla J. K. Tyla v Plzni Antonín PROCHÁZKA[91], který sdělil, že herci z Plzně plně podporují aktivitu pražských divadel. Současně uvedl, že na čtvrtek dne 23. 11. 1989[92] je pravicovými exponenty organizována ve s. p. ŠKODA Plzeň – závod Lokomotiva stávka dělníků.[93] Jedná se o prvotní, neprověřený poznatek.[94]

– Podle informace získané z FMPE navštívila v odpoledních hodinách dne 20. 11. 1989 delegace studentů a umělců z Prahy Výstavbu dolů uranového průmyslu Příbram[95], kde vyslovila požadavek, aby se pracovníci VDÚP připojili k odsouzení zákroku[96] SNB dne 17. 11. 1989 v Praze.

– V souvislosti se zákrokem dne 17. 11. 1989 je signalizováno verbální napadání příslušníků ČSLA.

– Na odboru obrany a ochrany ÚCS FMZO[97] byla hodnocena současná situace. Zákrok bezpečnosti ze dne 17. 11. 1989 byl hodnocen kladně.[98] V této souvislosti byl vysloven podiv na[d] tím, že dne 20. 11. 1989 jsou na Václavském náměstí skandována protistátní hesla a bezpečnost nezasahuje, ač by byl zákrok plně oprávněný, neboť nikdo nemá právo rušit platné zákony.

– Vedoucí obchodního zastoupení firmy HOECHST[99] v Praze zakázal všem pracovníkům zastoupení jakoukoliv účast na protistátních vystoupeních v Praze.[100] Pokud někdo přestoupí zákaz[,] „může očekávat stejné těžkosti ze strany firmy“, která si nepřeje ztratit své obchodní zájmy kvůli politickým nesrovnalostem.

– Zástupce anglické firmy LANSING[101] konstatoval, že reakce státních orgánů na „stávkování studentů“ byla ještě „velmi mírná“ oproti roku 1987 v Londýně, kdy po tvrdém rozehnání studentů bylo jim v následujících dnech sníženo stipendium o 20 %. Stejně tvrdě bylo postupováno i ve Francii.[102]

---

89 Podtrženo modrým perem.
90 Podtrženo modrým perem, po levé straně navíc odstavec zatržen.
91 Podtrženo modrým perem.
92 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
93 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
94 Podtrženo zeleným perem, slovo „neprověřený“ navíc dvojitě modrým perem.
95 Podtrženo modrým perem.
96 Podtrženo modrým perem, po levé straně věta navíc zatržena.
97 Podtrženo modrým perem.
98 Podtrženo modrým perem.
99 Podtrženo modrým perem.
100 Podtrženo modrým perem.
101 Podtrženo modrým perem.
102 Odstavec je po levé straně modře zatržen.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989. PODKLAD pro náčelníka II. správy SNB na jednání operačního štábu FMV dne 21. 11. 1989, č. l. 2–6, 20. 11. 1989. Originál, strojopis, 5 s.

Dokument č. 3
1989, 22. listopadu – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla k jednání operačního štábu FMV

– [D]ne 21. 11. [1989] bylo rozhodnuto vedením Demokratické iniciativy (DI), že dne 22. 11. [1989] bude svolána schůzka DI, na které bude dohodnut další postup. Místo schůzky prozatím nezjištěno.[103]

– [D]ne 22. 11. [1989] v 19.00 hod. se v Praze 2, v Riegrových sadech 28[,] má uskutečnit mimořádné plenární zasedání filmové sekce Svazu českých dramatických umělců (SČDU), které má zaujmout jednoznačné stanovisko k událostem ze 17. 11. 1989 a podpořit výzvu pražských divadel. Organizátorem akce je zasl. um. Jiří SVOBODA.

– [D]ne 22. 11. [1989] je plánováno svolání mimořádného výboru Svazu českých spisovatelů, na kterém bude přijato prohlášení SČS k událostem ze 17. 11. 1989.[104]

– [D]ne 22. 11. [1989] je plánováno svolání členské základny Literárního klubu Prahy a Středočeského kraje při Svazu českých spisovatelů (SČS). Programem bude přijetí rezoluce odsuzující zásah jednotek SNB dne 17. 11. 1989.

– [D]ne 22. 11. [1989] je plánováno svolání mimořádné členské schůze SSM Federálního ministerstva dopravy a spojů a Ústředního ředitelství ČSD v Praze, které by mělo posoudit případnou účast svazáků těchto institucí na generální stávce dne 27. 11. 1989.[105]

– [D]ne 22. 11. 1989 se má uskutečnit další tisková konference s V. HAVLEM v jeho bydlišti se západními korespondenty. Začátek konference je stanoven na 9.30 hodin.[106]

– [D]ne 22. 11. bude ve 14.30 hod. v Národním divadle (ND) konference všech složek ND, které zde chtějí vyhlásit stávku (zatím své vystupování brali jako protestní akci[107]). Mj. chystají vyslovení nedůvěry řediteli ND [Jiřímu] PAUROVI.[108]

---

103 Po levé straně modře poznámka: *Zda jsme schopni dokumentovat.*

104 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 260–261, 334–336.

105 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 197–198; ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 92–93.

106 Odstavec je po levé straně modře zatržen. Srov. tamtéž, s. 127.

107 Srov. tamtéž, s. 62–63.

108 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 257–258.

Podle vyjádření TS KUBA[109], jestliže se na tuto konferenci dostaví pokud možno co nejvyšší funkcionář strany nebo vlády a předloží shromáždění konkrétní ideologickou perspektivu řešení současné společenské situace, je TS schopen svými kontakty a vlivovými opatřeními dosáhnout toho, že stávkový výbor ND vyzve „kulturní špičku" (prac. kultury), aby upustili od dalších nátlakových akcí, tj. začala by hrát divadla atd. (ŘO hodnotí nabídku TS jako zcela reálnou, vzhledem k jeho autoritě a zkušenostem. TS byl v tomto směru úkolován.)

– [P]ři využití dbát na bezpodmínečné zachování konspirace [p]ramene.

V nočních hodinách z 21. na 22. 11. 1989 byly pramenem č. 2[110] zjištěny následující informace:

– [V]eškerá aktivita má být směřována k 27. 11. 1989 (gen. stávka), proto je třeba hledat další způsoby udržení zájmu lidí. Jsou problémy se získáním dělníků mimo Prahu, závody střeží LM.

– [V] Pardubicích došlo k rozporům mezi dělníky a studenty. Situaci vyjíždí dnes řešit herec Vl[adimír]. DLOUHÝ.

– [V] Olomouci a Brně sankce proti studentům, pokud neskončí, tak budou stávky pokračovat.

– [B]ěhem noci šířeny fámy, že auta s provokatéry rozvážejí protikomunistické letáky. Pokyn stavět hlídky a letáky ničit.

– Centrum (štáb) zasedá dnes od 10.00 hodin v galerii U Řečických. Jednoznačné stanovisko – nebrat v úvahu vystoupení s. [Miloše] JAKEŠe[111], odmítat kompromisy, trvat na 7 požadavcích.[112]

– Obecní dům a vydavatelství ALBATROS nabídly svou rozmnožovací techniku.

– [D]nes v 16.00 hod. má být v Poděbradech demonstrace na podporu CHARTY 77.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 15–16. PODKLAD pro náčelníka II. správy SNB na jednání operačního štábu FMV dne 22. 11. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

109 Z úseku boje proti vnitřnímu nepříteli II. S-SNB vedlo TS kategorie agent s krycím jménem KUBA pouze 3. oddělení X. odboru. Srov. BENDA, Patrik (ed.). *Přehled svazků a spisů vnitřního zpravodajství centrály Státní bezpečnosti v roce 1989.* Praha: ÚDV, 2003, s. 118.

110 Pramen 2 – krycí označení ZTÚ, zejména telefonního odposlechu, v informačním toku. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 139.

111 Srov. ŽÁČEK, Pavel. Poslední dny generálního tajemníka ÚV KSČ. Miloš Jakeš po 17. listopadu 1989. In: *Paměť a dějiny*, 2014, č. 4, s. 11.

112 Srov. SUK, Jiří (ed.). *Občanské fórum. Listopad–prosinec 1989. 2. díl – dokumenty.* Praha–Brno: Doplněk, 1998, s. 16.

Dokument č. 4
1989, 22. listopadu, 20.00 hod. – Praha. Informace II. správy SNB pro Ústřední výbor Komunistické strany Československa

[…][113]

Do role mluvčího veřejnosti se v současné době postavilo Občanské fórum. Toto fórum ovládla skupina osob, která není spjata se zájmy pracujících. V jejich činnosti se již delší dobu projevovala zvýšená agresivita, neboť s hodnocením situace došly k závěru, že nastala vhodná doba pro otevřený střet s politickým systémem v ČSSR.[114]

Po řadě předchozích neúspěšných pokusů[,] např. u příležitosti výročí internacionální pomoci států Varšavské smlouvy[115] a výročí vzniku ČSR[116], byl vybrán k zahájení konfrontace 17. listopad [1989]. Toto výročí vytvářelo podmínky pro zneužití velkého počtu studentů a další mládeže, u níž je vždy záruka radikálnosti a největší pravděpodobnost vyprovokování střetu se státní moci.

Již od samého počátku se akce vyvíjela jako promyšlená a předem připravená protisocialistická provokace, což nedokázali ovlivnit ani oficiální organizátoři z městských svazáckých orgánů. Potvrzovalo to chování účastníků, nesené transparenty a skandovaná hesla, která nemohla nechat nikoho na pochybách, že se nejedná o pietní akt.

Za této situace postupně narůstala agresivita shromážděných osob, která vyvrcholila při pochodu Prahou a zejména poté, co bylo pořádkovými jednotkami zabráněno demonstrujícím v dalším postupu do centra města.

Předem připravená kampaň za využití lží a dezinformací, postavená na emociálně působivém základě údajného úmrtí studenta Martina ŠMÍDA na následky zranění způsobeného příslušníky SNB,[117] vedla k vyvolání nepokojů mezi studenty a části kulturní fronty a k vnášení chaosu do vědomí široké veřejnosti, ústícího v útoky na podstatu našeho socialistického zřízení.[118]

Od počátku byla zvolena metoda hrubého nátlaku, která se projevila ve vyhlášení stávek a výzvě ke generální stávce.[119]

Jako řídicí a koordinační orgán se dne 19. 11. 1989 ustavilo občanské [!] fórum, v němž spolu s několika bývalými mluvčími CHARTY 77 má rozhodující slovo Vác-

113 V záhlaví je tužkou napsaná poznámka: *Informace pro ÚV KSČ z 22. 11 (ke 20.00 hod.).*

114 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 8, s. 728 a 731.

115 Srov. tamtéž, č. 4/II, s. 503–568; č. 4/III, s. 571–595.

116 Srov. tamtéž, s. 666–694.

117 Srov. ŽÁČEK, Pavel. Fáma o smrti Martina Šmída a její vyšetřování. Rekonstrukce vyšetřovacího spisu Státní bezpečnosti. In: *Securitas Imperii*, 2010, č. 1 (16), s. 136–192; ŽÁČEK, Pavel. *Jakešovo gestapo. Komunistické mocenské orgány a listopad 1989.* Cheb: Svět křídel, 2019, s. 249–277.

118 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 8, s. 724.

119 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 63–64, č. 6/II, s. 422–423.

lav HAVEL.[120] Kromě těchto a několika zástupců umělecké sféry jsou členy občanského fóra ti, kteří sami sebe charakterizují jako „síly, které po dlouhou dobu rozrušovaly režim". Pro své záměry získaly i část pracovníků čs. sdělovacích prostředků, kteří jednostranně informují o situaci se zjevnou snahou udržet napětí ve společnosti a stupňovat nedůvěru vůči KSČ, vládě a bezpečnostním orgánům.

Podporu získaly i u některých funkcionářů a orgánů nekomunistických stran Národní fronty a společenských organizací včetně SSM, a to v řadě případů bez ohledu na názor své členské základny.

Vznikla tak situace, která výrazně urychlila dlouhodobě připravovaný přechod tzv. nezávislých seskupení k formování politických stran. Jejich prvořadým cílem je likvidace vedoucí úlohy KSČ ve společnosti jako základní překážky k rozbití politického systému.

Jejich demagogicky šířená hesla o úsilí o dialog se nejlépe odrážejí v jednom z jejich dokumentů, kde konstatují, že „základním předpokladem [pr]o dialog je odstoupení vlády", a hned si diktují podmínku, aby vláda odstoupila do 25. 11. 1989.[121] Za dialog nepokládají rozhovor se současnými představiteli vlády.

Probíhající masové demonstrace slouží organizátorům k nastolování a prosazování politických požadavků a k dalšímu vyhrocování situace.

Přestože jejich politické programy jsou orientovány na úzké zájmy intelektuálů, uvědomili si nyní, že k jejich prosazení potřebují podporu dělnické třídy, která spolu s družstevními rolníky zůstává rozhodující silou ve společnosti a zárukou stability dalšího sociálně ekonomického rozvoje.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 17–19. Informace pro ÚV KSČ z 22. 11. (ke 20.00 hod.). Strojopis, 3 s.

Dokument č. 5
1989, 23. listopadu – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla k jednání operačního štábu FMV[122]

Doplňující informace k situaci ve dnech 21. a 22. listopadu [19]89[123]

120 Srov. KOUTSKÁ, Ivana; RIPKA, Vojtěch; ŽÁČEK, Pavel (eds.). *Občanské fórum, den první. Vznik OF v dokumentech a fotografiích.* Praha: ÚSTR, 2009.

121 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 179; HLUŠIČKOVÁ, Růžena; OTÁHAL, Milan (eds.). Čas Demokratické iniciativy 1987–1990. Sborník dokumentů. Praha: Nadace Demokratické iniciativy pro kulturu a politiku, 1993, s. 207.

122 K jednání operačního štábu FMV dne 23. 11. 1989 srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 8, s. 738–745.

123 Srov. dokumenty č. 2 a 3.

– dne 21. 11. [19]89 byl na čerpací stanici BENZINA v Jihlavě doručen telegram podnikového ředitelství BRNO, dle něhož instrukce má obsluha čerpadla právo neumožnit vozidlům Bezpečnosti i soukromým vozidlům tankování benzinu „Speciál". Rozhodnutí bylo odůvodněno poklesem zásob tohoto druhu benzínu. Údajně však má jít o reakci podnikového ředitele s. p. CHEMOPETROL na zásah Bezpečnosti v Praze dne 17. 11. 1989;

– dne 22. 11. [19]89 bylo v LATERNĚ MAGICE na Jungmannově nám. v Praze zřízeno Nezávislé tiskové středisko (tel. 266765), které má být využíváno čs. občanskými iniciativami a má rovněž zajišťovat veškerý styk se zastoupením rozhlasové stanice HLAS AMERIKY ve Vídni. Týž den se měla v uvedeném středisku konat od 20.00 hodin tisková konference[124];

– dne 22. 11. [19]89 předseda CZV KSČ PZO PRAGOINVEST informoval po návratu z jednání na OV KSČ Praha 9 vedoucí funkcionáře PZO o tom, že ÚV KSČ se údajně distancuje od současné situace v Praze s tím, že řešení celé záležitosti je věcí MV KSČ. Členové OV KSČ Praha 9 jsou postupem ÚV KSČ pobouřeni. Podiv vzbuzuje i postup MV SSM v čele s V[asilem]. MOHORITOU[125];

– dne 22. 11. [19]89 byla v Institutu hygieny a epidemiologie v Praze založena z podnětu několika tamních vědeckých pracovníků skupina „OBČANSKÉ FÓRUM";

– dne 22. 11. [19]89 byly v pražských nakladatelstvích ARTIA, ALBATROS, MELANTRICH a TECHNICKÁ LITERATURA zorganizovány podpisové akce na podporu stanovisek MV SSM v Praze, Pražské vysokoškolské rady[126] a Čsl. strany socialistické k posledním událostem. Petice podepsala většina zaměstnanců uvedených nakladatelství.

Očekávané aktivity

– dne 23. 11. [19]89 se má od 8.00 hod. uskutečnit v Lidovém nakladatelství na Karlově nám. v Praze tisková konference čs. nezávislých novinářů. Předmětem jednání má být hodnocení situace v ČSSR ze dne 22. 11. [19]89;

– stávkový výbor v Galerii u Řečických byl dne 22. 11. [19]89 informován Janem RUMLEM o tom, že dne 23. 11. [19]89 ve 13.00 hod. se mají na Pražský hrad dostavit velitelé všech vojenských okruhů ČSLA, kteří zde mají jednat s gen. tajemníkem ÚV KSČ ohledně podpory čsl. vlády.[127] Tuto informaci měl RUML získat od vojáků z Plzně[128];

124 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 249.

125 Předsedou MV SSM byl Martin Ulčák. K předsedovi ÚV SSM a členovi SÚV KSČ V. Mohoritovi srov. tamtéž, s. 69, 71–72; ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 2, s. 163, 938.

126 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 45.

127 Srov. tamtéž, s. 298–301. Ke shromáždění vedoucích funkcionářů ČSLA, velitelů a náčelníků politického aparátu viz ŽÁČEK, Pavel (ed.). Třídní boj po 17. listopadu 1989 v dokumentech politického aparátu ČSLA. In: *Historie a vojenství*, 2005, č. 1, s. 108, 112; ŽÁČEK, Pavel, ref. 117, 379–440.

128 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 104–105; ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 2, s. 486.

– dne 24. 11. [19]89 v dopoledních hodinách se má uskutečnit v rezidenci ZÚ BELGIE v Praze setkání A[lexandera]. DUBČEKA s belgickým ministrem zahraničních věcí [Markem] EYSKENSEM. Účast DUBČEKA má zajistit Jiří HÁJEK, kterého o to požádal belgický velvyslanec v ČSSR – H[enri]. BEYENS

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 21–22. PODKLAD pro náčelníka II. správy SNB na jednání operačního štábu FMV dne 23. 11. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 6
1989, 23. listopadu – Praha. Rychlá informace pro jednání náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][129]

– [Vladimír] KOLMISTR volal A[nně]. ŠABATOVÉ, že dne 23. 11. [1989] se v 15.00 [hod.] před budovou Městského soudu v Praze uskuteční demonstrace za propuštění P[etra]. UHLA, jíž se zúčastní kladenští dělníci.

– V Čs. televizi se uskutečnil dne 23. 11. [1989] aktiv, na němž všichni pracovníci, vyjma ředitele, vystoupili na podporu požadavků stávkujících. Ředitel vyhlásil, že všichni budou poslouchat jeho příkazy. Zaměstnanci televize se nyní radí, jak postupovat dále.[130]

– Č[estmír]. CÍSAŘ spolu s dalšími osobami diskutují právě u O[ldřicha]. ČERNÍKA. Odmítli mezi sebe [Václava] SLAVÍKA. Pravděpodobná je účast DUBČEKA.

– Při telefonickém rozhovoru DUBČEK × SLAVÍK došlo k roztržce, po níž DUBČEK „praštil" telefonem. Příčinou byla snaha SLAVÍKA diktovat DUBČEKOVI, co má v nejbližší době dělat.[131]

– Ke generální stávce dne 27. 11. 1989 se rozhodly připojit níže uvedené podniky:

STROJPROJEKT Praha – rozhodnuto podnikovou radou pracujících

Ředitelství telekomunikací Praha – odhlasováno odborovým úsekem

Závod důlní mechanizace čs. uranového průmyslu Příbram – vedení podniku ani ROH proti rozhodnutí dělníků neprotestovalo

ČKD Polovodiče Praha – rozhodnuto na poradě pracujících

Ekonomický ústav ČSAV – rozhodnuto na celoústavním shromáždění

129 V záhlaví jsou poznámka tužkou: *23. 11. 89 pro N – II. S SNB* a další napsaná jinou rukou: *Vrátit s. Malečkovi* [?].

130 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 380–382.

131 Výše uvedené informace, získané VI. S-SNB z nasazených ZTÚ, jsou ve složce zachyceny i v rukopisné podobě. Srov. ABS, f. A 34/1, inv. j. 1466, č. l. 26. Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 118–119.

– 28. 11. 1989 v 16.00 hod. se v bytě dr. Karla KUČERY v Praze bude konat jednání výboru Společnosti T. G. Masaryka, které organizuje dr. Dušan SLAVÍK z Brna.
– [V] tiskárně Mír – závod 03 jsou pracovníci obsluhy tiskařských strojů rozhodnuti, že v případě požádání o tištění letáků jsou ochotni tuto činnost vykonat. Obdobná situace je i v závodě 01, kde se tisknou deníky Práce a Mladá fronta.
– [D]nešního dne se má uskutečnit na ČVUT Praha beseda Václava HAVLA se studenty.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 25. Podklad pro jednání náčelníka II. S-SNB, 23. 11. 1989. Strojopis, 1 s.

Dokument č. 7
1989, 23. listopadu – Praha. Přehled záměrů protivníka pro nejbližší období předložený II. správou SNB I. náměstkovi ministra vnitra ČSSR genpor. Ing. Alojzi Lorencovi, CSc.

[…][132]

– Dne 23. 11. 1989 v 11.00 hod. má proběhnout jednání stávkového výboru a pracovníků Čs. televize s ředitelem o vyplnění jimi požadovaných podmínek vznesených dne 22. 11. 1989. Jedná se zejména o požadavek odvysílat dostupné materiály ze dne 17. 11. 1989, širokého a objektivního zpravodajství z centra Prahy, zveřejnění názorů představitelů nejvýznamnějších neoficiálních struktur, zveřejnění nejpodstatnějších prohlášení a petic a informování o reakci zahraničních sdělovacích prostředků.[133]

– Dne 23. 11. 1989 ve 13.00 hod. bude v Laterně magice jednání pracovní skupiny Občanského fóra, jeho[ž] obsahem bude příprava manifestace na Václavském náměstí a jednání s předsedou vlády ČSSR.

– Dne 23. 11. 1989 hodlá vystoupit před účastníky demonstrace na Václavském náměstí synodní senior Československé církve evangelické Josef HROMÁDKA[134]. Ve svém vystoupení mimo jiné chce podpořit legální vládu s tím, že si tato musí uvědomit současnou situaci a prosazovat důslednou demokratizaci za účasti všech občanů.[135]

132 V záhlaví jsou poznámky tužkou: *23/11 pro I. NMV ČSSR* a další napsaná jinou rukou: *Vrátit s. M* [?].

133 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 138.

134 Šlo o tajného spolupracovníka kategorie agent 2. oddělení IX. odboru II. S-SNB s krycím jménem CASTUS. BENDA, Patrik (ed.), ref. 109, s. 39.

135 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 195.

– V rozhovoru s I[vanem]. HAVLEM bylo neznámým mužem požadováno, aby demonstrující veřejnost, která dosud vystupuje pouze s heslem prošetření oprávněnosti a přiměřenosti zásahu Bezpečnosti dne 17. 11. [1989], začala nastolovat konkrétní politické otázky, jako např. zrušení článku 4 Ústavy[136] apod.[,] a současně je nutné přesvědčit demonstrující, že se nejedná o protisocialistické požadavky, neboť toto povědomí je pro lidi brzdou při jejich jednání.

– Dle sign. CHARTY 77 Václava BENDY se má ve dnech 24. a 25. 11. 1989 uskutečnit zatím blíže neurčený mítink mládeže. Na tomto by mělo být přečteno zásadní prohlášení opozice a na jeho podporu by měli vystoupit zástupci kulturní fronty, mimo jiné by zde měla vystoupit bývalá mluvčí CHARTY 77 Marta KUBIŠOVÁ.[137]

– Dne 25. 11. 1989 se má uskutečnit celonárodní pouť ke svaté Anežce, která bude zahájena v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Záměrem nezávislých struktur je vnést svoje politické požadavky do předpokládaného shromáždění věřících na Pražském hradě.

– Občanské fórum a stávkové výbory studentů a kulturních pracovníků k prosazení protisocialistických požadavků nepřetržitě vyzývají veřejnost k účasti na generální stávce, kterou vyhlásily na 27. 11. 1989 od 12.00 do 14.00 hodin.

– Dne 4. 12. 1989 ve 20.00 hod. v hotelu Ostaš v Praze organizuje přípravný výbor Společnosti pro studium demokratického socialismu besedu s dr. Alfrédem GUSENBAUERem, členem předsednictva SPÖ, o základních dokumentech 18. kongresu socialistické [!] internacionály a o výsledcích sjezdu SPÖ.

– Dne 10. 12. 1989 se uskuteční protestní shromáždění na Palackého náměstí v Praze k Mezinárodnímu dni lidských práv, jehož organizátory jsou nezávislé struktury. Jejich záměrem je, aby na tomto shromáždění vystoupily vedoucí osobnosti CHARTY 77, Čs. demokratické iniciativy, Nezávislého mírového sdružení, Mírového klubu J. Lennona a další. Na tomto shromáždění mají být proklamativně vyhlášeny politické požadavky nezávislých struktur zaměřené na likvidaci vedoucí úlohy strany, kádrové změny ve vládě, politických orgánech, v ministerských, kulturních a hospodářských orgánech.[138]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 27–28. Podklad pro jednání náčelníka II. S-SNB, 23. 11. 1989. Strojopis, 2 s.

136 Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 127, s. 109.

137 Odstavec je po levé straně zatržen tužkou. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 114.

138 Oba poslední odstavce jsou po levé straně zatrženy tužkou.

Dokument č. 8
1989, 24. listopadu, 8.30 hod. – Praha. Poznatky z vytěžení informačního toku předložené náčelníkovi II. správy SNB plk. PhDr. Karlu Vykypělovi

– [S]távkové výbory u Ostravy, Ústí n/L a Košic si stěžují na skutečnost, že ztrácejí podporu veřejnosti[.]

– [V] Košicích byl mezi studujícími techniky a university zaznamenán konflikt[,] neboť z obou škol odstupují ze stávky a zůstalo pouze pár organizátorů, kteří si v Praze zajišťují případné dokončení studia[,] pokud budou v Košicích vyloučeni za účast na stávce[.][139]

– [K]oordinační výbor v Praze všechny přesvědčuje o tom, že nebude-li vládou splněno 7 bodů[,] bude nutno ve stávce pokračovat[.][140]

– [M]ěstská vysokoškolská rada v Praze je překvapena jednoznačně antisocialistickým vystoupení[m] Václava HAVLA dne 23. 11. 1989.[141] Uvědomují si možné následky tohoto vystoupení pro sebe a mají zájem, aby za ně situaci vyřešily státní orgány. Na MVR zazněl požadavek sesazení předsedy MV SSM MEJSTŘÍKA.[142]

– [P]racující z ČKD Pha 9, kteří se nezúčastnili mítinku v závodě dne 23. 11. 1989[,] se chtějí dne 24. 11. 1989[143] pokusit vystoupit z balkónu na Václavském náměstí a informovat o průběhu mítinku v ČKD[.][144]

– [T]iskové centrum koordinačního stávkového výboru dostalo od nezjištěné ženy informaci, že budou vybaveni vysílačkami a miniaturními fotoaparáty velikosti krabičky od sirek. V současné době již připravují kritická stanoviska k opatřením, která přijme zasedání ÚV KSČ dne 24. 11. 1989.[145] Dále je uvažováno o organizaci pochodu k SANOPSU dne 24. 11. 1989. Materiály vydávané tiskovým centrem jsou rozváženy do vzdálenosti 200 km taxikáři a řidiči ČSAD.

– [S]távkující pořizují SPZ aut Bezpečnosti (seznamy)[.]

– [V] Inspektě Ostrava je rozšířena informace, že generální stávka se uskuteční dne 24. 11. 1989. Zdroj této informace není znám.

---

139 Odstavec je po pravé straně černě zatržen. Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 320.

140 Odstavec je po pravé straně černě zatržen.

141 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 17–18; BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 257.

142 Odstavec je po pravé straně černě zatržen. Předsedou MV SSM byl M. Ulčák a MVR SSM Jiří Jaskmanický; M. Mejstřík byl členem MVR SSM a předsedou STIS. Srov. MEJSTŘÍK, Martin. *Deník. Řekněte jim, že sametová…* Brno: Computer Press, 2010, s. 222 ad.

143 Černě podtrženo.

144 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 442.

145 Srov. *Poslední hurá. Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24. a 26. listopadu 1989.* Praha: Cesty, 1992, s. 4–153.

– [V]e Frýdku-Místku a Českém Těšíně jsou rozšiřovány letáky vyzývající občany města k demonstraci dne 24. 11. 1989 v 17.00 hod. Organizátorem je „občanské fórum".[146]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 30–31. Poznatky z vytěžení dne 24. 11. 1989 k 08.30 hod., 24. 11. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 9
1989, 24. listopadu – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla k jednání operačního štábu FMV

– M[ichael]. KOCÁB společně s M[ichalem]. HORÁČKEM má dotyk na vysokého funkcionáře, od kterého získává aktuální vnitropolitické zprávy.[147] Kupř. že dnes bylo na ÚV KSČ rozhodnuto odvolat z funkcí gen. tajemníka KSČ s. JAKEŠE, ministra vnitra ČSSR s. [genpor. Františka] KINCLA a ved. tajemníka MěV KSČ s. ŠTĚPÁNA.[148] Dále je informoval, že v SSSR byl předseda vlády ČSSR s. [Ladislav] ADAMEC.[149] Zde mělo být dohodnuto, že po pozdějším odstoupení ÚV KSČ a vlády ČSSR s. [Michail Sergejevič] GORBAČOV odsoudí vstup spojeneckých vojsk v roce 1968 do ČSSR.[150] KOCÁB s HORÁČKEM předávají tyto informace spolu s dalšími J[anu]. REJŽKOVI, který je předává do jednotlivých divadel.[151]

– [V] současné době se stále upřesňuje místo celostátního aktivu členů ČsDI. Podle posledních informací byl aktiv přeložen z divadla J[iřího]. WOLK[E]RA do Realistického divadla v Praze 5. Aktiv se má uskutečnit dne 26. 11. 1989 od 13.00 hodin a sraz účastníků je stanoven od 12.30 hodin.[152]

146 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 1099.

147 Srov. HORÁČEK, Michal. *Jak pukaly ledy.* Praha: Ex Libris, 1990, s. 92.

148 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 404–406, 496.

149 Předseda vlády ČSSR L. Adamec navštívil Moskvu až ve dnech 3.–4. 12. 1989. Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 2, s. 171–172.

150 Sovětská vláda označila okupaci ČSSR ze srpna 1968 za „nevyvážený, neadekvátní přístup a zásah do záležitostí spřátelené země" až 4. 12. 1989 na základě předchozí výzvy čs. vlády. PECKA, Jindřich (ed.). *Odsun sovětských vojsk z Československa 1989–1991. Dokumenty.* Praha: ÚSD AV ČR, 1996, s. 29–32. K tomu srov. SLÁDEK, Zdeněk; PREČAN, Vilém (eds.). *K vývoji sovětské politiky vůči státům Varšavské smlouvy. Dokumenty a materiály 1989–1990.* Praha: ČSDS – ÚSD AV ČR, 1999, s. 43.

151 Srov. HORÁČEK, Michal, ref. 147, s. 95–98; SUK, Jiří. *Občanské fórum. Listopad–prosinec 1989. 1. díl.* Brno: Doplněk, 1997, s. 64.

152 Srov. dokument č. 26.

– [D]ne 26. 11. 1989 je plánována od 14.00 hodin manifestace v Letenských sadech v Praze 7[.]

– [D]ne 27. 11. 1989 se mají konat v dopoledních hodinách shromáždění v organizacích ENERGOPROJEKT Praha, Řízení letového provozu ČSSR v Praze[153] a Lokomotivní depo Praha-střed, které mají přijmout vlastní rezoluce a posoudit vstup těchto organizací do gen. stávky dne 27. 11. 1989.

– [Z] prostředí útvaru Lidových milic (LM) Praha 7 bylo zjištěno, že náčelník LM Praha 7 HALEK vydal pokyn nejednat s pracovníky MV a nepodávat jim jakékoliv informace.

– [U] jedné osoby bylo zjištěno, že v bytě vyrábí zápalné láhve, které hodlá využít při zásahu pořádkových jednotek, zejména proti těžké technice. Je zjištěno, že má k dispozici 2 uniformy VB (jméno zjištěno, navržena opatření) – bude provedena konkretizace poznatků, dislokace bytu, režimu objekta, vyčlenění prac. IV. S SNB[154] ke kontrole objekta. Dále budou připraveny podmínky pro nasazení ZTÚ ANALÝZA[155]. V případě, že nebude možno realizovat ZTÚ[,] bude po prověření poznatků v součinnosti se Správou vyšetřování StB realizován procesní úkon k zadokumentování a propagandistickému využití v HSP. Další opatření budou konkretizovány podle vývinu oper. situace.

– [N]a Zbraslavi se shromáždily jednotky Pohraniční stráže (PS).[156] V uvedené jednotce sepsali petici[,] v níže se připojili k požadavkům vysokoškoláků. Současně jeden z vojáků (nebyl ustanoven) dostal za úkol, aby v případě pohybu směrem na Prahu neprodleně volal na tlf. číslo stávkového výboru DAMU (2355725).

– [Z] prostředí ÚV KSSS je zjištěno, že dne 24. 11. 1989 bude ve večerních hodinách v sovětské TV odvysíláno v programu VZGLJAD stanovisko ÚV KSSS odsuzující vstup vojsk Varšavské smlouvy na území ČSSR v roce 1968.[157] Nepodařilo se prozatím zjistit[,] kdo z kompetentů stanovisko v televizi přednese.

– [K]oordinační stávkový výbor se spojil s dosud neustanovenou herečkou z Paříže a požádal ji o upoutání pozornosti všech studentů dramatických škol a všech herců v Paříži k současným událostem v ČSSR. Dále aby na neděli 26. 11. 1989 získala co největší počet účastníků ochotných přijet do ČSSR na divadelní seminář, který se bude konat ve 14.00 hodin ve středisku DAMU dne 26. 11. 1989 v Karlově ulici.

[– [O]bjekt akce REDAKTOR[158] se telefonicky spojil s objektem akce PREMIER[159][,] kde ho informoval, že ÚV KSČ zasedá již dnes večer /23. 11. 1989/, že jde

153 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 515.

154 IV. správa SNB – krycí název správy sledování SNB.

155 ZTÚ ANALÝZA – krycí název tajné technické prohlídky, tzv. výjmu.

156 V Praze-Zbraslavi bylo sídlo Hlavní správy Pohraniční stráže a ochrany státních hranic.

157 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 118–119.

158 Krycí jméno akce 1. oddělení XI. odboru II. S-SNB vedené proti Janu Urbanovi. BENDA, Patrik, ref. 109, s. 157.

159 Krycí jméno akce 1. oddělení XII. odboru II. S-SNB vedené proti Pavlu Tigridovi. Tamtéž, s. 285.

o demisi politického byra. Žádá na PREMIEROVI, aby zjistil základní věci prostřednictvím svých pramenů.

– ČST Bratislava vstupuje dnem 24. 11. 1989 do stávky až do 27. 11. 1989. Důvodem je neobjektivní informování ČST dne 23. 11. 1989.[160]][161]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 34–35. Podklad pro náčelníka II. správy SNB na jednání operačního štábu FMV dne 24. 11. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 10
1989, 24. listopadu – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][162]

– V průběhu dopoledne dne 24. 11. 1989 bylo zjištěno, že se Centrum pro využití volného času SSM zapojuje do činnosti „Občanského fóra", současně dává k dispozici rozmnožovací techniku a videotechniku. V této činnosti úzce spolupracuje s [Rudolfem] BATTĚKEM. Informace byla zjištěna v galerii Řečických.

– Dne 25. 11. 1989 se uskuteční přímý televizní přenos ČST ze slavnostní bohoslužby v chrámu sv. Víta u příležitosti kanonizace Anežky Přemyslovny.[163] Jsou přijímána opatření k ovlivnění projevu kardinála TOMÁŠKA.

– Od 13.00 hodin dne 24. 11. 1989 probíhá ve Smetanově divadle společné shromáždění skladatelů, interpretů a hudebníků populární hudby. Je určeno pro celou oblast populární hudby všech žánrů. Bylo zorganizováno Vladimírem MERTOU (1946), Michalem HORÁČKEM (1952), Karlem SVOBODOU (1938), Mikolášem CHADIMOU (1952, člen CH-77), Petrem DVOŘÁKEM (1954), ve spolupráci s Divadelním ústavem a dalšími.

– Dne 24. 11. 1989 informoval „tajemník" Václava HAVLA Eleonoru URBANOVOU o tom, že dne 24. 11. 1989 v době od 03.00 do 05.00 hodin jezdila po Praze vozidla StB, jeji[ch]ž osádky vylepovaly letáky s textem „CHCEME PRACOVAT, NE STÁVKOVAT". Státní poznávací značky těchto osobních vozidel byly skrytě zaznamenávány.

– Dne 24. 11. 1989 po 07.00 hodin se na nádvoří ČST sešel aktiv pracovníků v počtu asi 1500 až 2000 osob. Nebyly přijaty žádné nové podmínky. Režisér Jiří

160 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 204.

161 Doplněno dodatečně strojopisem.

162 V záhlaví je parafa náčelníka II. S-SNB plk. PhDr. K. Vykypěla a jeho pokyn: *V. zpět AO.*

163 Srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila. *Československá televize 1985–1990.* Praha: ÚSD, 1999, s. 42.

ADAMEC prohlásil, že budou zpracována dvě provolání, přičemž jedno je určeno pro ÚV KSČ a druhé „pro lidi na Václavském náměstí". Bylo dohodnuto, že v ČST nebude realizována stávka.[164] Dne 25. 11. 1989 se v jídelně ČST sejde aktiv zástupců pracovníků, který by mohl kontrolovat vysílání.[165] Z kanceláře (tel. linka 2165) sdělují informace o současné situaci v objektu pracovníci Pavel HÝSEK a Jan BITTL mimo objekt. Pracovníci vizuelně [!] kontrolují příslušníky SNB, kteří se nacházejí přímo v objektu. Zatím je v objektu klid.

– Z rozhovoru se III. tajemníkem ZÚ USA v Praze Jamesem CHRISINGEREM vyplynulo, že na ZÚ USA se obrátili zástupci stávkujících studentů s žádostí o pomoc při rozmnožování letáků a dalších tiskovin, což bylo ze strany ZÚ USA decentně odmítnuto. Jako důvod odmítnutí bylo uvedeno, že případným rozborem papíru by bylo možno zjistit jeho původ, což by vedlo k protestům čs. úřadů. V této věci rozhodoval rada ZÚ USA [Theodore] RUSSEL. ZÚ V. B. a Itálie rozmnožuje materiály OF.

– Podle vyjádření synodního seniora ČCE J. HROMÁDKY je jednání osob zastupujících „Občanské forum" jednoznačně nátlakové. Je přesvědčen, že tyto osoby, které žádají dialog, „by jej samy nepřipouštěly".

– Jiří HÁJEK obdržel pozvání od rakouské TV ORF, redakce KLUB-2, k účasti na živém vysílání v pořadu LIVE DISKUSION na den 28. 11. 1989.

[…][166]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 39. Podklad pro náčelníka II. správy SNB - rychlá informace, 24. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 11
1989, 24. listopadu, 22.30 hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][167]

– VLP ZÚ NSR plk. [Adolf] BRÜGGEMANN kontaktoval dne 24. 11. 1989 pracovníka mezinárodního oddělení MNO a dotazoval se, „zda ČSLA má vyhlášenu pohotovost". Bylo mu sděleno, že nic takového se neděje.

164 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 452–453.

165 Srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila, ref. 163, s. 41–42.

166 Výtisk určený pro zástupce náčelníka II. S-SNB pplk. JUDr. Vojtěcha Zamykala byl v záhlaví opatřen parafou *Z 24/11* a ve spodní části černě dopsaným rukopisným doplňkem: – *Pracovní skupina OF jedná od 12.00 hod., účel – příprava odpolední manifestace na Václavském náměstí.* ABS, f. A 34/1, inv. j. 1466, č. l. 40.

167 V záhlaví je modrá poznámka: *24/11 – 22.30.*

– Oper. cestou bylo zjištěno, že mistři traťmistrovského úseku Brno-Židenice Ladislav NOVÁK a Jaroslav STHOL, společně s mistrem traťmistrovského úseku Slavkov u Brna Janem RADKEM, vyzývali své podřízené ke generální stávce. Současně vyzývali k provádění sabotáží jako v roce 1968[,] tj. ke kladení pražců přes koleje k docílení zastavení dopravy na železnici, čímž chtějí donutit stávkovat osoby bez ohledu na jejich názor. Získaný poznatek je důsledně prověřován.[168]

– Dne 25. 11. 1989 se v Hudebním divadle Karlín uskuteční koncert pro stávkující studenty, který provedou členové opery Národního divadla. O scénu HDK požádali herci ND proto, že jejich scény byly z rozhodnutí ředitele ND uzavřeny. Po ukončení koncertu bude pokračovat shromáždění zúčastněných umělců se stávkujícími studenty.

– Rada pro tiskové a kulturní záležitosti ZÚ USA se vyjádřil, že americké velvyslanectví podporuje žádost čs. prokuratury o zprostředkování svědectví Pauly BUTTURINIové k „útoku" proti její osobě v průběhu demonstrace dne 17. 11. 1989.[169] Současně uvedl, že „se jím tímto dává příležitost osobně kontaktovat pracovníky prokuratury".

– V n. p. KOMENIUM probíhala dne 23. 11. 1989 podpisová akce pod rezoluci stávkujících studentů, přičemž z ředitelství byl dán pokyn, že má být jmenovitě uvedeno[,] kdo ze zaměstnanců podepsal a kdo ne. V pobočce skladů v Horních Počernicích nepodepsaly rezoluci manželky příslušníků SNB, kterým bylo nadáváno do „policajtek" a „komunistických krav".

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 41. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB – rychlá informace, 24. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 12
1989, 25. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][170]

– Podle oper. zjištění se v Teplicích rozšířila fáma, že v Teplicích zemřelo další dítě na následky špatného životního prostředí. Vzhledem k tomu, že se mělo jednat o Ingrid D[…] (1984), která zemřela dne 22. 11. 1989 v bytě rodičů v Teplicích, byla provedena soudní pitva jmenované. Bylo zjištěno, že D[…] zemřela na střevní

168 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 987.

169 Srov. PREČAN, Vilém (ed.). *Praha–Washington–Praha. Depeše velvyslanectví USA v Československu v listopadu a prosinci 1989.* Praha: Knihovna Václava Havla, 2004, s. 94–95.

170 V záhlaví je poznámka tužkou: *25. 11. 1989 (1).*

neprůchodnost v důsledku[171] stanovení špatné diagnózy lékařem chirurgického oddělení OÚNZ Teplice MUDr. Jaroslavem P[…] (1950), který u jmenované diagnostikoval zánět nosohltanu. Jmenovaný byl zjištěn jako jeden z aktivních účastníků ekologicky zaměřených demonstrací v Teplicích, které zde probíhají od 11. 11. 1989. Vyšetřovatelem VB OS SNB Teplice bylo proti jmenovanému zahájeno tr. stíhání pro tr. čin ublížení na zdraví podle § 224/1, 2 TZ. Po soustředění dokumentace bude zvážena možnost propagandistického využití.[172]

– Dne 23. 11. 1989 oznámil MUDr. Vladimír PUCHMELTR (1928), zam. jako přednosta gynekologického odd. OÚNZ Teplice, člen KSČ a LM[173], že mu dne 22. 11. 1989 ve 22.30 hodin telefonicky vyhrožoval neznámý muž, že „pokud neodstoupí z funkce[,] bude zavražděn se svými syny a vnoučaty".[174] Volající se představil jako zástupce výboru pro občanské záležitosti. Tentýž muž do telefonu sdělil, že „na rozkaz revolučního výboru na něj bude u nádraží zahájena palba".[175] Vyšetřovatelem VB OS SNB Teplice zahájeno tr. stíhání ve věci pro tr. čin dle § 197 tr. zákona.[176]

– Dne 24. 11. 1989 ve 12.30 hodin byla v Bratislavě v autobuse fyzicky napadena svými spolužáky Iveta KORECKÁ (1974), učnice SOU oděvního, dcera příslušníka SNB npor. KORECKÉHO[177], sl. zařazen OS SNB Bratislava 1. K napadení došlo z důvodu, že jmenovaná odmítla účast na demonstraci se spolužáky, což odůvodnila tím, že je dcerou příslušníka[178] SNB.[179]

– Bylo zjištěno, že po Bratislavě kolují fámy, že mladí příslušníci SNB (posluchači VŠ SNB) na protest proti brutálnímu zásahu v Praze odevzdávají stranické průkazy a žádají o propuštění ze SNB.

– Studenti VŠMU Bratislava obsadili telefonní ústřednu v budově VŠMU a provádějí kontrolu všech linek. Na vchodě [!] jsou přísné kontroly přicházejících. Některé osoby jsou po odchodě [!] sledovány. Na VŠMU se dne 24. 11. 1989 dostavila delegace FIDESZu – nepodařilo se zjistit, co bylo obsahem jejich jednání.[180]

– Dne 24. 11. [1989] předalo 6 zaměstnanců Čs. rozhlasu řediteli provolání Občanského fóra Čs. rozhlasu, ve kterém požadují odstoupení vedení Čs. rozhlasu, které obviňují ze zkreslování situace v ČSSR. Současně požadovali, aby jejich prohlášení

171 Zažluceno fixem.
172 Zažluceno fixem. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 694.
173 Zažluceno fixem.
174 Zažluceno fixem.
175 Zažluceno fixem.
176 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 695.
177 Zažluceno fixem.
178 Zažluceno fixem.
179 ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 260.
180 Srov. tamtéž, s. 261.

bylo okamžitě odvysíláno ve všech zpravodajských relacích Čs. rozhlasu[181] (provedeno opatření, aby k odvysílání nedošlo).

– Na Vysoké škole strojně textilní v Liberci je připravena výzva k příslušníkům SNB, v jejímž obsahu je na příslušníky SNB apelováno, aby se nedali zneužít proti vlastnímu národu v zájmu nepočetné skupiny dosud mocných lidí (předáků KSČ a SNB).

– Dne 23. 11. [1989] způsobil zaměstnanec s. p. Mlékárny, závod Louny[,] Jaroslav BREJLA úmyslnou škodu uvedenému závodu ve výši 2500 Kčs tím, že po skončení pracovní doby 2× svévolně uzavřel ventil přívodu vzduchu na pracoviště sušárny. Jako motiv uvedl nespokojenost s výší svého platu.[182]

– Občanské fórum se chce uchytit na všech závodech a institucích[,] zejména v dopravě, energetice, spojích a zdravotnictví, kam chce dosadit své lidi na vedoucí místa. V Občanském fóru již začaly údajně pracovat specializované skupiny lidí. Jedna z nich má za úkol proniknout konspirativním způsobem do státních institucí a získávat tam informace pro potřebu Obč. fóra. Rovněž začala také pracovat „kontrarozvědka" Obč. fóra.[183]

– V okrese Nymburk bylo zjištěno, že tamní aktivisté nelegálního Nezávislého mírového sdružení byli úkolováni k tomu, aby přistoupili k vyhledávání agentury StB s cílem jejího převerbování, dále k tomu, aby zpracovali seznamy příslušníků StB, čísel služebních aut atd.[184]

– Pracovníci západoněmecké ZDF nabyli dojmu, že v současném boji o politické pozice získává nejvíce Čs. strana socialistická. Někteří funkcionáři nehodlají útočit na princip vedoucí úlohy KSČ, protože v dohledné době získá ČSS takovou členskou základnu, kdy se stane nejsilnější politickou stranou.[185]

– Zpravodaj DPA v ČSSR WASCHMUTH vyslovil názor, že největší nesouhlas Občanského fóra a dalších iniciativ vyvolá ponechání ve funkci ŠTĚPÁNA. Dle jeho názoru se dnešní demonstrace uskuteční na Letenské pláni ve 14.00 hod. a je očekávána ještě větší účast.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 44–46. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB – informace, 25. 11. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

181 Srov. JEŠUTOVÁ, Eva; NOVÁKOVÁ, Jaroslava. *Československý rozhlas na cestě k demokracii. Od perestrojky ke svobodným volbám.* Praha: ÚSD, 2002, s. 23; OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 454.

182 Odstavec je po pravé straně černě zatržen.

183 Odstavec je po pravé straně černě zatržen.

184 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 453.

185 Srov. tamtéž, s. 451.

Dokument č. 13
1989, 25. listopadu, 9.50 hod. – Praha. Rychlá informace pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla o situaci na mši v chrámu sv. Víta

– V chrámu účast […][186] 6 200 osob, chrám je uzavřen. Na Hradě účast 18 500 osob. Na Hradčanském náměstí účast 6 500 osob. […][187]

– Studenti v davu rozšiřují ústně zprávu, že nebyly splněny jejich podmínky a budou pokračovat ve stávce. Dnešního dne uskuteční demonstraci na Václavském náměstí v 18.00 hod.

– Pořádkovou službu při mši zabezpečují 2 ročníky bohoslovců.

– Mezi věřícími se pohybuje Václav MALÝ.

– V davu jsou rozšiřovány 4 druhy fotografií ze zásahu pořádkových jednotek dne 17. 11. [1989], fotografie Marty KUBIŠOVÉ, dále jsou zjištěny transparenty „Od koryta ke korytu, za to chcete autoritu", „Koupím lopatu, platím v západních markách, zn. Štěpán".

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 50. Podklad pro náčelníka II. správy SNB, situace dne 25. 11. v 09.50 na mši v chrámu sv. Víta. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 14
1989, 25. listopadu, 13.00 hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][188]

– Dne 24. 11. [1989] se snažili do objektu p. k. 25. únor Vřesová dostat 2 studenti z Prahy, kteří požadovali umožnit rozhovor s dělníky. Byl jim umožněn dialog na CZV SSM. V odpoledních hodinách závod Družba uvedeného p. k. 25. únor navštívila delegace herců, studentů, vedená herečkou Janou ŠTĚPÁNKOVOU, která požadovala vstup do závodu, což jim nebylo umožněno.

– V 10.35 hod. přiletěl do Prahy čs. emigrant Jaroslav HUTKA společně se 3 kameramany. Žádané vízum mu bylo zamítnuto. Jmenovaný provokuje, žádá vysvětlení. V mimo celním prostoru je dav cca 200 lidí, který vykřikuje hesla „chceme svého písničkáře".

186 Zde vepsáno tužkou: *11.00.*

187 Zde vepsáno tužkou: *(– 15–16.00).*

188 V záhlaví je modrá parafa náčelníka II. S-SNB plk. PhDr. K. Vykypěla a zelená poznámka: *(k 13.00 hod.).* Na průpisu dokumentu bylo tužkou poznamenáno: *13.30 hod. ukončeno.* ABS, f. A 34/1, inv. 1466, č. l. 56.

– Dne 24. 11. [1989] ve večerních hodinách jednalo v Laterně magice Občanské fórum (OF), které vytvořilo koordinační skupiny. Tzv. „Koncepční komise a operativní komise".[189]

Po zveřejnění informace o výsledcích jednání PÚV KSČ udělal HAVEL rozhodnutí, že dočasně pozastavil činnost uvedených komisí a byla vytvořena tzv. Akční komise, která bude po dobu 48 hodin rozhodovat o postupu OF. Členy komise jsou HAVEL, VONDRA, RUML, [Radim] PALOUŠ, [Ladislav] LIS, BENDA a KŘIŽAN.[190]

Dne 25. 11. [1989] bude dle plánu uskutečněn na Letenské pláni ve 14.00 hod. tzv. Akt dobré vůle. Počítá se s účastí až 500 000 osob, včetně věřících.[191] OF připravilo dopis, který zde má být přečten, v jehož obsahu trvají na zrušení čl. 4 ústavy, na požadavku generální stávky a zajištění tzv. stávkové pohotovosti.[192]

Z dalšího jednání: I přes kádrové změny v ÚV KSČ trvat na splnění všech požadavků studentů a OF; současné šetření GP nejsou brána v úvahu; v nejbližší době dojde k rozpuštění CH-77[,] neboť vznikem OF pozbyla svého opodstatnění; dochází k těsnému spojení mezi OF a Prognostickým ústavem ČSAV z hlediska využití odborných kapacit[193]; je předložen návrh na umožnění návratu všech lidí z emigrace; bude navázán styk HAVLA s představiteli čs. emigrace za účelem urychleného rozvoje činnosti OF; bude se trvat na vlastním odsouzení událostí z r. 1968 ze strany vládních činitelů, cílem je vyvinout tlak na definitivní likvidaci KSČ. Dominantní postavení v OF má v současné době V. HAVEL.[194]

– HAVEL rozšířil[195] mezi stávkujícími studenty informaci, že do ČSSR mají přicestovat čs. emigranti [Pavel] LANDOVSKÝ, HUTKA a [Vlastimil] TŘEŠŇÁK[196], kteří by měli vystoupit na shromáždění dne 25. 11. [1989] na Letenské pláni.[197] Studenti mají vynutit pro jmenované udělení vstupních víz.[198]

– V ČST Praha probíhá spor o formu uvedení záznamu z tiskové konference ÚV KSČ[199], která proběhla v noci na 25. 11. [1989]. Údajně s. [Zdeněk] HOŘENÍ se měl vyjádřit, že studenty donutí zásah k návratu do škol.[200] Je velký zájem a tlak,

189 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 20–22.

190 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 271.

191 Podtrženo zeleným perem.

192 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 25.

193 Srov. BURIAN, Michal. Prognostici v takzvané sametové revoluci. In: *Soudobé dějiny*, 1997, č. 3–4, s. 492–494, 496–502.

194 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 271–272.

195 Podtrženo zeleným perem.

196 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 124–125.

197 Srov. tamtéž, s. 260.

198 Podtrženo zeleným perem.

199 Podtrženo zeleným perem.

200 Podtrženo zeleným perem.

aby tato tiskovka byla odvysílána bez úpravy v programu ČST. Pokud ne, bude odvysílána ze zahraničí.

– Předseda Čs. strany socialistické [Bohuslav] KUČERA[201] telefonoval předsedovi FÚTI, že chtějí v neděli vydat mimořádné číslo Svobodného slova[202] (obsah není znám).[203]

– Před budovou Čs. rozhlasu na Vinohradské třídě je v současné době (12.00 hod.) asi 300 lidí, kteří vykřikují hesla „Svobodu". Delegaci v počtu 5–6 lidí přijme ředitel ČsRo.[204]

– Pavel LANDOVSKÝ, čs. emigrant, byl na hraničním přechodu v Hatích vrácen zpět do Rakouska.[205]

– Stávkový výbor FAMU shání vhodné studenty, kteří by navázali kontakt s armádou.[206]

– Členové Občanského fóra v Čs. rozhlasu žádají odstoupení vedení včetně ředitele.[207]

– Dne 25. 11. [1989] v 08.00 hod. se uskutečnila schůzka představitelů hnutí MOST (KOCÁB, HORÁČEK) s pomocníkem předsedy vlády[208] (jméno nezjištěno).[209] Jmenovaní uvedli, že jestliže 25. 11. [1989] nepřijme předseda vlády ČSSR delegaci Občanského fóra v čele s HAVLEM, budou na Letenské pláni požadovat odstoupení vlády.[210] Demonstrace na Letenské pláni se mají zúčastnit i pracovníci ČKD v počtu 35 000.[211]

– Stávkový výbor studentů Vysoké školy báňské Ostrava[212] z podnětu koordinačního výboru v Praze aktivizuje studenty a osoby z řad dělnického prostředí, aby urychleně vycestovaly do Prahy a podpořily demonstranty ze Severomoravského kraje.[213] Cílem demonstrace je vyjádřit nedůvěru novému vedení KSČ.[214]

---

201 Šlo o spolupracovníka kategorie důvěrník 2. oddělení X. odboru II. S-SNB s krycím jménem HLADÍK. BENDA, Patrik, ref. 109, s. 99. Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 2, s. 395.

202 Podtrženo zeleným perem.

203 Srov. zvláštní vydání *Svobodného slova*, č. 279 (26. 11. 1989).

204 Podtrženo zeleným perem.

205 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 126–127.

206 Podtrženo zeleným perem.

207 Srov. JEŠUTOVÁ, Eva, NOVÁKOVÁ, Jaroslava, ref. 181, s. 23.

208 Podtrženo zeleným perem.

209 Šlo o spolupracovníka kategorie důvěrník 2. oddělení XI. odboru II. S-SNB s krycím jménem KALÁB (do 3. 8. 1989 TS kategorie rezident), vlastním jménem Oskar Krejčí. BENDA, Patrik, ref. 109, s. 190, 202. Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 96–97, 110–111; ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 2, s. 237–240, 487, 601 a 716.

210 Podtrženo zeleným perem. Srov. HORÁČEK, Michal, ref. 147, s. 130–133; SUK, Jiří, ref. 151, s. 74.

211 Podtrženo zeleným perem.

212 Podtrženo zeleným perem.

213 Podtrženo zeleným perem.

214 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 1134.

– Na ZÚ USA bylo dne 24. 11. [1989] neznámým mužem oznámeno, že na Federální shromáždění bylo podáno oznámení ve věci odvolání dr. [Jána] PJEŠŤAKA [PJEŠČAKA] z funkce gen. prokurátora ČSSR.[215]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 53–55. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB dne 25. 11. 89. Originál, strojopis, 3 s.

Dokument č. 15
1989, 25. listopadu, 17.00 hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][216]

– Dne 25. 11. [1989] v 16.30 [hod.] má vyjít mimořádné vydání Lidové demokracie.[217] Zástupci Občanského fóra byli informováni, aby si převzali výtisk.[218] (Přestavba[219])[220] […][221]

– Občanské fórum nemá podporu u dělníků v Karviné. Má tam být vyslána delegace, aby je přesvědčili. (Přestavba)

– V Mostu se dnešního dne ustavilo OF, které hodlá ve 14.00 hod. zorganizovat shromáždění, na kterém by měl promluvit prof. KŘEČEK z Prahy. (Přestavba)[222]

– Dnešního dne ve večerních hodinách má v Čs. televizi vystoupit 6–7 členná delegace OF. Nejpozději na 3. místě by měl vystoupit V. HAVEL.[223] (Přestavba)[224]

– Na teritoriu okresu Most se 24. 11. [1989] uskutečnilo několik dalších setkání pražských vysokoškoláků a herců s pracujícími různých závodů, podniků a středních škol, kde docházelo k agitaci na podporu jejich požadavků včetně generální stávky. (DI Ústí)[225]

---

215 Podtrženo zeleným perem.

216 Na průpisu dokumentu bylo tužkou poznamenáno: *Ukončeno 17.00 hod.* ABS, f. A 34/1, inv. č. 1466, č. l. 61.

217 Srov. zvláštní vydání *Lidové demokracie*, nečíslováno (25. 11. 1989).

218 Podtrženo tužkou.

219 ZTÚ PŘESTAVBA – krycí název telefonního odposlechu a kontroly dálnopisného spojení.

220 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou.

221 Zde tužkou doplněno: *též Svobodné slovo.*

222 Odstavec je přeškrtnut tužkou.

223 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 480.

224 Odstavec po levé straně výrazně zatržen tužkou a přeškrtnut.

225 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 718.

– V Jihočeském kraji ve všech okresních městech jsou na dnešní den na 16.–18. hodinu svolány shromáždění osob sympatizujících se stávkovým hnutím. Ve více případech byly registrovány finanční sbírky na podporu stávkujících studentů. [Dne] 25. 11. [1989] se na Žižkově náměstí v Č. Budějovicích shromáždilo po 11. hodině asi 10 000 osob, které vyslechly prohlášení ústředí Občanského fóra z Prahy, v němž je hodnocena demise ÚV KSČ jako nedostatečná a nepřijatelná.[226] V závěru byla výzva ke shromáždění na stejném místě 26. 11. [1989] v 16.00 hod. a byl vytvořen lidský řetěz po obvodu města.[227] (DI Č. Budějovice)[228]

– Pracovník kulturního oddělení ZÚ USA v Praze James CHRISINGER dne 24. 11. [1989] oznámil na MZV ČSSR, že ZÚ USA podá protest proti opatření čs. orgánů vůči korespondentu RSE Pavlu PECHÁČKOVI.[229] (AZ 1. odbor[230], CENTR[231])[232]

– Dle pracovníků Hlavního velitelství letectva ČSLA studenti středních a vysokých vojenských škol ze značné části opustili své posádky a rozjeli se agitovat po celé ČSSR na vojenské útvary, aby příslušníci ČSLA podpořili požadavky studentů. (svodka 11. odboru[233])[234]

– Dne 25. 11. [1989] v 09.00 hod. se sešli delegáti stávkového výboru ČST v počtu 70 osob. Na jednání vystoupil Jaroslav [Jakub] BAŽANT, Václav MRZENA a Dr. Karel HAVLÍČEK, kteří navrhli, aby stávkový výbor a oni tři převzali řízení ČST. (svodka 11. odb.) V současné době jedná stávkový výbor s ÚŘ ČSR [Liborem] Batrlou o převzetí vedení ČST, výsledek ještě není znám.[235]

– Dne 25. 11. [1989] v ranních hodinách se v sekretariátu ÚV Čs. strany socialistické sešli někteří funkcionáři, mimo jiné i předseda KUČERA. Od pondělka začíná strana působit jako nezávislá, otevřená pro dialog se všemi, ale odhodlaná zachovat si svůj politický program. (svodka 11. odb.)[236]

– [Rádio] Svobodná Evropa ve svém vysílání 24. 11. [1989] sdělila číslo devizového bankovního konta, které bylo otevřeno u Státní banky československé ve prospěch činnosti opozice, které je určeno pro příjem devizových prostředků

226 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 26.

227 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou.

228 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 923–924.

229 Srov. TOMEK, Prokop. Na vlnách Rádia Svobodná Evropa. Příběh Jaroslava a Pavla Pecháčkových. In: *Paměť a dějiny*, 2008, č. 3, s. 117.

230 K zaměření I. odboru II. S-SNB srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 48, s. 196.

231 Krycí jméno akce 1. oddělení I. odboru II. S-SNB proti ZÚ USA v Praze.

232 Odstavec je tužkou křížem přeškrtnut.

233 K zaměření XI. odboru II. S-SNB srov. tamtéž, s. 199.

234 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou a přeškrtnut.

235 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou a přeškrtnut. Srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila, ref. 163, s. 42–43; *Poslední hurá*, ref. 145, s. 175–176.

236 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou a přeškrtnut.

ze zahraničí, zejména z prostředí čs. emigrace. (Číslo dosud nezjištěno, informace 12. odboru[237], [p]ramen 2)[238]

– Jiřina ŠIKLOVÁ informovala 24. 11. [1989 Viléma] PREČANA, že městské sdružení advokátů v Praze se připojilo ke generální stávce a stejně tak řada advokátů v jiných městech. Ke generální stávce se rovněž připojuje i obvodní soud a notářství pro Prahu 1. (12. odbor, [p]ramen)[239]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 59–60. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB dne 25. 11. 89. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 16
1989, 25. listopadu, 22. hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][240]

– [Jan] KAVAN byl informován o znovuobnovení čs. skautingu.[241] Zároveň byl požádán o zveřejnění adres: Jiří ZACHARIÁŠ, Buchovcova 1, Praha 3, Daniel KUMERMAN[N], Rozšířená 23, Praha 8[,] s výzvou, aby zájemci z řad čs. občanů zasílali na uvedené adresy písemné přihlášky. (informace 12. odb. Pramen 2)[242]

– Dne 25. 11. [1989] v ranních hodinách byl v Brně šířen leták s textem: „Vážení spoluobčané, odstoupení Předsednictva ÚV KSČ nevyřeší naše podstatné problémy. Nechceme vládu jedné strany. Proto je nutná generální stávka". (DI – Brno)[243]

– Sign. CH-77 Jan ŠABATA byl informován, že v NSR tvoří petici, na které jsou podpisy československých občanů žijících v Hannoveru.[244] Bude zaslána na velvyslanectví ČSSR v Bonnu, Rudému právu, Svobodném slovu, Lidové demokracii a VIA. (DI-Brno)[245]

237 K zaměření XII. odboru II. S-SNB srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 48, s. 199–200.

238 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou a přeškrtnut.

239 Odstavec je po levé straně výrazně zatržen tužkou.

240 V záhlaví je modrá poznámka: *zpět AO*. Na průpisu dokumentu bylo tužkou poznamenáno: *Ukončeno 22.00 hod.* ABS, f. A 34/1, inv. 1466, č. l. 65.

241 Podtrženo modrým perem.

242 K příjezdu J. Kavana do ČSSR srov. ŽÁČEK, Pavel. V labyrintu tajných služeb. Jan Kavan v materiálech Státní bezpečnosti. In: VACHALOVSKÝ, Přemysl; ŽÁČEK, Pavel. *Jan Kavan v labyrintu služeb*. Praha: Formát, 2003, s. 276–277.

243 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 990.

244 Srov. dokument č. 2.

245 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, s. 990.

– Členové divadla Na provázku v Brně hodnotí zvolení Karla URBÁNKA za generálního tajemníka ÚV KSČ negativně. Předpokládají, že ve funkci se udrží maximálně týden. Budou pokračovat v činnosti, kterou provádí[,] a vystupovat proti němu.[246] Břetislav RYCHLÍK uvedl, že tyto změny je nemohou uspokojit. Musí pokračovat do té doby, než budou propuštěni političtí vězni a než padne vláda. (DI-Brno)[247]

– V prodejně s. p. Potraviny „Zdroj" Ústí n. Labem je svými spoluzaměstnanci slovně napadána dcera příslušníka SNB, je označována za „fízlačku" a je na ni působeno, aby se zúčastnila generální stávky dne 27. 11. [1989] (DI-Ústí n. L.)[248]

– Náčelník okresního štábu LM Jablonec n. Nisou informoval dne 24. 11. [1989,] že příslušníci jednotek LM z okresu byli značně ovlivněni negativním působením hromadných sdělovacích prostředků.[249] V případě potřeby nasazení LM proti protispolečenskému vystoupení by bylo schopno plnit úkoly pouze 30 %[250] příslušníků LM, ostatní by odmítli.[251] (DI-Ústí n. L.)[252]

– Prioritní zájem rady politického oddělení ZÚ USA v Praze [Clifforda] BONDA v tomto období je směrován na podrobné analyzování[253] situace z hlediska postojů ČSS a ČSL k další spolupráci s KSČ, zda tyto strany spolupráci s komunisty neodmítnou a nebudou spíše podporovat Občanské fórum. To jsou podle názoru BONDA i ústředí ve Washingtonu dva „dobré" ukazatele, kterým je nutné věnovat mimořádnou pozornost.[254] (Pramen CENTR, 1. odbor)[255]

– Dne 25. 11. [1989] se uskutečnila v Pardubicích schůze koordinačního výboru[256], které se zúčastnil bývalý předseda MěNV [Josef] LOSKOT a zástupce Socialistické internacionály STEHNO, kteří přednesli teze, jak rozbít NF po liniích ČSS a ČSL.[257] Dále měl ve Východočeském divadle v Pardubicích vystoupit dosud neustanovený příslušník SNB s odsouzením zákroku SNB a ubezpečením přítomných, že pokud jejich akce budou vedeny bez násilí, příslušníci SNB nebudou zasahovat. (DI-Hradec)[258]

246 Podtrženo modrým perem; slovo „negativně" dvojitě.

247 Srov. tamtéž, s. 991.

248 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 719.

249 Podtrženo modrým perem.

250 Podtrženo modrým perem.

251 Podtrženo modrým perem.

252 Odstavec je po levé straně červeně přerušovaně zatržen, v horní části navíc výrazně modře. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, s. 719.

253 Podtrženo modrým perem.

254 Podtrženo modrým perem.

255 Odstavec je po levé straně červeně a modře zatržen, ve spodní části modrá poznámka: *souvislost* a šipka k následujícímu odstavci.

256 Podtrženo modrým perem.

257 Podtrženo modrým perem; horní část odstavce je po levé straně červeně a modře zatržena.

258 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 565.

– Na pedagogické fakultě v Hradci Králové existuje rozpor mezi stávkovým výborem a fakultním výborem SSM, který odmítá podřízení se požadavkům Občanského fóra.[259] (DI-Hradec)[260]

– Studenti VŠST Liberec začali ve večerních hodinách dne 24. 11. [1989] odstraňovat vylepené letáky ze středu města. Situace se změnila dne 25. 11. [1989,] když obdrželi výzvu koordinačního stávkového výboru z Prahy k pokračování stávky. (DI-Ústí n. L.)[261]

– Vedení VŠST v Liberci dne 25. 11. [1989] obdrželo telefonické sdělení z ministerstva školství diktované jistým DOBIÁŠEM s tím, že v případě účasti studentů na generální stávce ministerstvo školství tuto stávku podporuje. (DI-Ústí n. L.)[262]

– V prostorách nádraží v Děčíně[263] byl 24. 11. [1989] zjištěn výskyt několika letáků[,] v jehož obsahu jsou vyzýváni k aktivizaci bývalí členové „Federace lokomotivních čet".[264] (DI-Ústí n. L.)[265]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 59–60. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB dne 25. 11. 89. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 17
1989, 26. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

– Dne 25. 11. 1989 ve 22.30 hodin vybuchl před Obv.NV Plzeň 1 dělobuch hozený dosud neustanoveným pachatelem. Ke zranění osob nedošlo.[266]

– Dne 25. 11. 1989 v 19.45 hodin informoval pracovník zvláštních přeprav ČSD Olomouc, že podle informace neznámého muže, který se v telefonu představil jako FIALKA z vnitra, dostali „na dráze dálnopis z Olomouce podepsaný Moravskoslezským stávkovým výborem[“], ve kterém bylo uvedeno, že se dne 27. 11. 1989 zúčastní generální stávky. Na koleje mají být kladeny předměty, které by zabránily jízdám vlaků.

259 Podtrženo modrým perem.
260 Srov. tamtéž, s. 565.
261 Srov. tamtéž, s. 722.
262 Srov. tamtéž.
263 Podtrženo modrým perem.
264 Podtrženo modrým perem.
265 Odstavec je po levé straně červeně a modře zatržen. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 723.
266 Srov. tamtéž, č. 6/III, s. 867.

– V průběhu shromáždění v Trutnově dne 25. 11. 1989 vystoupil mezi řečníky signatář CH-77 Ivan STEJSKAL, který ve svém vystoupení slovně napadal příslušníky StB a současně je obvinil ze smrti Pavla WONKY. K jeho vystoupení se s výpady proti StB přidal Richard HAKL (dělník ZPA Trutnov) a Miroslav DOLEŽAL.

– Z rozhovoru mezi [Zdeňkem] MLYNÁŘEM a Irenou DUBSKOU vyplynulo, že dle jejich názoru se musí OF v současnosti zaměřit na získání jednotlivých stávkových výborů na svou „stranu[“]. Tyto výboru mohou nahradit chybějící organizační strukturu, neboť donekonečna „není možné využívat davu k prosazování požadavků“. Současně se shodují na tom, že „komunisti dostali sice velkou ránu, ale do současné doby mohou využívat své organizační struktury. Když se jim je podaří zaktivizovat pro svou věc, nebude mít OF šanci“. Dále se vyjadřují v tom směru, že „je nutné v co nejkratším termínu OF institucionalizovat“.[267]

– Na vstupních dveřích svého bytu nalezl dne 26. 11. [1989] kpt. Jan HÁRTL (II – 7 – 2)[268] výzvu studentů VŠ s textem: POZOR!!! Opět se snaží provokovat! Plakáty typu Charta 77, Urbánek a obroda KSČ jsou podvrh! Stále trváme na generální stávce. Studenti VŠ.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 68. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB – informace, 26. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 18
1989, 26. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][269]

– V Třebíči došlo dne 26. 11. 1989 na náměstí v průběhu demonstrace ke zranění účastníka demonstrace Zdeňka Š[…] (nar. 4. 5. 1961, bytem Třebíč, Gagarinova 504). Jmenovaný veřejně nesouhlasil s průběhu demonstrace. Za svůj veřejně projevený nesouhlas byl napaden neznámým mužem, ve věku asi 30 let, který jej ostrým předmětem pořezal na tváři. Zranění vyžádalo chirurgické ošetření. Případ šetří OO VB Třebíč.

267 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 716–717, 721.

268 Starší referent 2. oddělení VII. odboru II. S-SNB kpt. Jan Hártl, viz https://www.ustrcr.cz/data/pdf/karty/sprava2-1989/hartl-jan.pdf

269 V záhlaví je parafa náčelníka II. S-SNB plk. PhDr. K. Vykypěla.

– Vedoucí personálního útvaru s. p. TOS Hulín Miroslav KUČERA (nar. […] 1944), člen KSČ, člen LM, oznámil, že mu telefonoval neznámý muž, který vyhrožoval fyzickou likvidací.

– V průběhu manifestace v Pelhřimově dne 26. 11. 1989, za účasti cca 500 osob, vystoupil předseda soudu Václav DVOŘÁK s ostrým vystoupením proti KSČ.[270] Současně sdělil, že mezi manifestujícími jsou příslušníci SNB. Kdyby bylo z jejich strany zakročeno proti manifestujícím[,] mají tito „použít teroru proti rodinám příslušníků SNB". Ze strany manifestantů bylo jeho vystoupení bráno jako provokace, byl vypískán a odveden.

– Jistá [Jitka] VODŇANSKÁ z Fakultní nemocnice I, II – protialkoholního odd. v rozhovoru s [p]ramenem sdělila, že zařizovala dodávky videokazet, magnetofonových kazet, magnetofonů a kávy z NSR. Tyto dodávky pocházejí z Mnichova, odkud posílají 2 vozy. Studenti z Přírodovědecké fakulty se domnívají, že dodávky jsou určeny „pouze pro ně" a z toho vznikají neshody, které musí řešit Koordinační výbor. Současně sdělila, že zařizuje další zásilku z Paříže.

– V prostředí studentů FF UK se hovoří o tom, že radikální studenti nejsou spokojeni se stanovisky stávkového výboru, který uvažuje o možnosti ukončení stávky po splnění požadavků. Pokud se nebude tvrdě a důsledně stát na sedmi zredukovaných bodech[,] hodlají navrhnout odstoupení stávkového výboru a vytvořit nový. Hlasování hodlají v každém případě ovlivnit. Z téhož prostředí pochází informace, že dne 27. 11. 1989 se uskuteční masová demonstrace v NDR na podporu požadavků čs. studentů.

– FORMÁNEK z FF UK oznámil do střediska OF v Praze, že po Praze jezdí auta, která rozšiřují provokační letáky k narušení generální stávky a oficiální zpravodaje MV.

– V ČST vznikla situace, že dosavadní CZV ČST podlehl emocím pravicové situace a přijal zásadní protisocialistické prohlášení, které formuloval ve svých požadavcích předaných řediteli ČST. Dosavadní předseda CZV ROH Milan VONDRA, který do současné doby zastával pozice CZV KSČ, přešel na stranu stávkového výboru, který jej zvolil do svého čela.[271] Dle objektivních zjištění se jedná o subjektivní vypočítavý krok, spočívající v zabezpečení existenčních možností VONDRY.

– Část příslušníků Okresní správy SNB Žďár nad Sázavou telefonicky informovalo tiskové středisko OF, že se připojují ke generální stávce dne 27. 11. 1989.

– Redaktor Mladého světa [David] VONDRÁČEK rozšiřuje zprávy o tom, že redakce Mladého světa má dostatek materiálů, že Státní bezpečnost vyprovokovala případ Martina ŠMÍDA. Redakce se chystá tento materiál mající charakter provokace proti StB zveřejnit v jimi vydávaném časopise.[272] V redakci Mladá fronta bude 27. 11. 1989, v 10.00 hod., probíhat mimořádná schůze ROH a SSM, která je zaměřena

270 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 926.

271 Srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila, ref. 163, s. 43.

272 Srov. BENIAK, Luboš; KŘESŤAN, Rudolf. Začátek. Reportáž o jedenácti dnech Československa. In: *Mladý svět*, 1989, č. 51, s. 3–30.

konfrontačně vůči šéfredaktorce MF [Miroslavě] MOUČKOVÉ. Cílem této schůze má být její zproštění z funkce. Akci organizuje v MF redaktor [Martin] KOMÁREK.

[…][273]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 71–72. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB – informace dne 26. 11. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 19
1989, 27. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla [k jednání operačního štábu FMV[274]]

[…][275]

– Řízení letového provozu letiště Praha-Ruzyně vstoupí dnes 27. 11. 1989, od 12.00 hodin do 14.00 hodin, do generální stávky. Nebude přijímat ani odbavovat žádná letadla. Výjimku tvoří příjem a zabezpečení přistání letadel, která budou v tuto dobu vysílat „stav nouze" (podle mezinárodního kódu). Poznatek je ověřen jako pravdivý, prověřuje se počet příletů a odletů mezinárodních i vnitrostátních linek, které budou stávkou narušeny. […][276]

(II. S SNB, 7. odb.[277] – 09.50 hod.)

– Podle informace z 25. 11. 1989 se generální stávky zúčastní i všichni řidiči s. p. TAXI Praha. V centru Prahy má být uskutečněn podle pokynů OF manifestační průjezd 2000 vozů Taxi. Trasa bude stanovena podle situace dne 27. 11. 1989.

– Dosud neztotožněný muž ze střediska DISKU sdělil zástupkyni stávkového výboru z FF UK, že dnem 26. 11. 1989 byla vyhlášena „okupační stávka", nikdo nesmí domů, všichni musí zůstat na svých místech. Současně sděluje, že „je výjimečný stav do té doby, než se rozhodne, jak to bude dál. Teď jde o vše".

---

273 V závěru jsou rukopisné poznámky:
– *kdo dokumentuje Letnou – video* [tužkou]
– *naše tiskárny – redakce – novináři* [modrým perem]
– *novináři bez práce – vydávání – MV – kdo garant* [tužkou]
proti nám jsou perfektně organizovaní [tužkou]

274 K operačnímu štábu FMV z 27. 11. 1989 srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 8, s. 751–754.

275 Na průpisu dokumentu bylo dvakrát tužkou poznamenáno: *(do 13. odd.).* ABS, f. 34/1, inv. j. 1466, č. l. 79, 80.

276 Zde poznámka černým perem: *(8 odletů, 4 přílety).*

277 K zaměření VII. odboru II. S-SNB srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 48, s. 198; BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 882–884.

– Jan BUCHA ze stávkového výboru FF UK se obrátil dne 26. 11. 1989 na Moniku PAJEROVOU se žádostí o zabezpečení sálu pro dva tisíce lidí na 27. 11. 1989, od 16.00 hod. do 18.00 hod. Vzhledem k situaci v koordinačním centru v DISKU jej PAJEROVÁ odkázala na Realistické divadlo.

– Podle informace z tiskového centra OF „jde s nimi do stávky v celé republice na 3500 podniků".

– Ladislav MOC z Agrokombinátu v Chebu oznámil do střediska OF v Laterně magice, že „u nich to hrozí fiaskem, neboť lidé jsou neorganizovaní, nemají stávkové výbory, ředitelé hrozí represemi vůči stávkujícím. Žádá o pomoc s propagací OF." Dostalo se mu striktní odpovědi, že „stávkou všechno nekončí, ona bude ještě jedna a pořádná".[278]

– Po Praze je rozšiřována následující výzva: Občané, dnešní noc rozhodne! Vyjděte proto v největším počtu do ulic, aby nás tam bylo ví[c] než jich. Nedopusťte špinění představitelů Občanského fora; každého, kdo by chtěl strhávat letáky nebo lepit jiné proti nám, náležitě poučte! Věnujte pozornost i automobilům, které budou mít přelepenou nebo nečitelnou poznávací značku, nenechte je rozšiřovat pomluvy proti nám!

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 78. Podklad z vytěžení pro náčelníka II. správy SNB – informace ze dne 27. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 20a
1989, 27. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][279]

– Na okrese Nymburk byla zjištěna aktivizace bývalých funkcionářů SKAUTu, kteří chtějí obnovit činnost této organizace;

– dne 27. 11. [19]89 přicestovali do ČSSR Zdeněk MLYNÁŘ, Pavel KOHOUT a herec LANDOVSKÝ;[280]

– dne 27. 11. [19]89 měl přicestovat do ČSSR člen skupiny PLASTIC PEOPLE – Paul WILSON, který se za tím účelem dne 26. 11. [19]89 spojil s Občanským forem a měl být zapsán na seznam osob, které chce mít OF v ČSSR;[281]

278 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 302.

279 V záhlaví je parafa náčelníka II. S-SNB plk. PhDr. K. Vykypěla: *V 28/11.89.*

280 Srov. dokument č. 14.

281 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 322.

– v souvislosti s nedávným propuštěním Františka STÁRKA obdržel okresní prokurátor v Ústí n. Orlicí JUDr. [Jaroslav] MAZANEC výhružný anonymní dopis, ve kterém je ostře napadán za svou účast na trestním řízení proti jmenovanému;[282]

– průběh generální stávky dne 27. 11. [19]89 byl v mnoha místech ČSSR provázen manifestacemi veřejnosti. Diskuzní vystoupení v Praze a některých krajských městech byla zaměřena na podporu požadavků stávkujících studentů a Občanského fóra. Jednalo se především o požadavek zrušit vedoucí úlohu KSČ ve společnosti. Objevilo se více požadavků, aby W. [Valter] KOMÁREK vykonával funkci předsedy vlády ČSSR, současně bylo požadováno předat budovy KSČ do užívání veřejnosti;

– v prostředí opozice se začínají objevovat názory, že čs. občané hledají viníky zásahu mezi obyčejnými esenbáky. Nikdo zatím nevznesl heslo, že za tím vším stojí StB, která zatím na svých pozicích stále ještě sedí. Tyto názory byly dne 27. 11. [19]89 telefonicky předány do rozhlasové stanice SVOBODNÁ EVROPA prostřednictvím ŠIKLOVÉ;

– „tisková kontrapropaganda" proti akcím a stanoviskům OF není mezi stávkujícími kladně hodnocena, zejména pro její velmi nízkou intelektuální a tiskovou úroveň. Kontrapropaganda je připisována na vrub vnitra, které dle OF není v současné době pod kontrolou KSČ.

[…][283]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 81–82. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 27. 11. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 20b
1989, 27. listopadu – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Dosud nepotvrzené poznatky

– V. MEJTSKÁ z Městské vysokoškolské rady v Praze (MVR) oznámila Markovi BENDOVI, že MVR doporučuje ukončit stávku tak, že by studenti ve středu 29. 11. uklidili Prahu a ve čtvrtek 30. 11. [19]89 by již nastoupili do škol. Od 29. 11. [19]89 by měla být počítána 10denní lhůta pro vládu ČSSR na splnění požadavků studentů. Stávkové výbory na školách prozatím zůstanou. Dále MEJTSKÁ sdělila, že studentům na některých školách se údajně nelíbí, že za ně rozhoduje OF. MVR byla za OF již 3×, aby je nechali promluvit k veřejnosti, ale byli vždy vyhozeni;

282 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 569.

283 Zde černým perem dopsáni adresáti z oddělení státní administrativy ÚV KSČ: *Zajíček, Kružík.*

– zřízení Občanského [Demokratického] fóra komunistů při Městské škole politické výchovy v Celetné ulici v Praze[284] vyvolalo v prostředí OF rozruch. Představitelům OF nebylo jasné[,] o co jde.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 87. Dosud nepotvrzené poznatky. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 20c
1989, 27. listopadu – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Očekávané aktivity

– Dne 28. 11. [19]89 má koordinační stávkový výbor svolat na fakultě DAMU v Praze shromáždění studentů, na kterém chce vyhlásit založení nezávislého studentského svazu a současně vznést požadavek na zrušení výuky marxismu-leninismu na VŠ;

– čs. emigrant [František] JANOUCH chce podle příkladu HUTKY, [Karla] KRYLA, KOHOUTA, MLYNÁŘE a LANDOVSKÉHO přicestovat v nejbližší době do ČSSR;[285]

– od 30. 11. [19]89 se budou do Prahy sjíždět delegáti na sjezd družstevních rolníků. Ubytování delegátů má být zajištěno v hotelech AXA, METEOR, PANORAMA, PARKHOTEL, OPERA atd. Jsou zjištěny signály, že opozice chce delegáty získat na svou stranu;[286]

– dne 28. 11. [19]89 se má v DISKU od 15.00 hod. konat shromáždění pražských studentů[.]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456. PŘEDPOKLÁDANÉ AKTIVITY, 1989, XI–XII, č. l. 352. Očekávané aktivity, 27. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

284 Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, s. 138–139, 151–159.

285 Srov. dokumenty č. 14 a 20a.

286 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 323.

Dokument č. 21
1989, 27. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla s dílčími závěry a hodnocením průběhu generální stávky

[…][287]

Závěry a hodnocení průběhu:

– převážná část výborů řídících stávky na vysokých školách zůstává pod vlivem Občanského fora /dále jen OF/, dochází však k silné diferenciaci uvnitř nich ve vztahu k OF, pod dojmem vystoupení HAVLA a MALÉHO dne 25. a 26. 11. 1989 na Letné[288] a stále více dominující úloze OF na úkor studentů. Např. stávkový výbor stavební fakulty ČVUT ukončil svoji činnosti 27. 11. [1989] ve 14 hod., studující VŠCHT požadují, aby stávkové výbory VŠ zveřejnily nesouhlas s vystoupením OF 26. 11. [1989] na Letné. Od vystoupení HAVLA a MALÉHO se distancovali na manifestacích v průběhu 27. 11. [1989] studenti v Českých Budějovicích, v Liberci, delegace studentů z VŠZ Praha v Litoměřicích. Ve studentském prostředí se projevuje silná únava a zřetelná skepse z toho, že nezávislé iniciativy již nehájí zájmy studentů. Zatím se jim nepodařilo dostat v širším měřítku do mimopražských závodů;

– stávky, demonstrace, mítinky zejména ve větších a krajských městech byly namířeny proti vedoucí úloze KSČ, LM, jako nový prvek se objevují požadavky na depolitizaci armády a útoky na složku StB. V průběhu manifestací se projevovala pasivita místních orgánů KSČ a lidosprávy, které se povětšinou na mítincích neúčastnily, když se zúčastnily tak s všeobecnými a frázovitými projevy, za něž byly vypískány. V několika případech vystoupili příslušníci SNB /VB/ s kladným ohlasem. Mítinky v řadě míst pokračovaly i po skončení stávky, jejich organizování však dnem 27. 11. [1989] skončilo a činnost OF přechází do diskusních klubů, pro které získalo místnosti. V samotném OF je situace hodnocena s obavami, aby se KSČ velmi rychle nezorganizovala a nepřevzala iniciativu, podpora OF mimo Prahu je podstatně nižší než v hlavním městě, zejména v důsledku kontrapropagandy a postojů orgánů lidosprávy a KSČ. Proto v řadě menších míst a v obcích vyzněly manifestace i na podporu KSČ.

Průběh manifestací, mítinků a stávek v některých krajích:

– Středočeský kraj a hl. m. Praha, počet stávkujících a manifestujících osob nebyl zjištěn, v 15.30 [hod.] před Vinohradským divadlem herci oznámili, že jdou na Hrad s peticí, aby president pověřil KOMÁRKA sestavením vlády;

– Jihočeský kraj, počet manifestantů 93 tis., z toho České Budějovice 50 tis., na demonstraci v Českých Budějovicích požadavek, aby předsedou vlády byl KOMÁREK;[289]

287 V záhlaví je zelená poznámka: *Brno*; v záhlaví dalšího stejnopisu je razítko: *Vyhotovena 10× fotokopie* s poznámkou zeleným perem: *pro S StB (s. Řehoř 28/11).* ABS, f. A 34/1, inv. j. 1262, č. l. 220.

288 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 80–81.

289 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 932–933.

– Severočeský kraj, počet manifestantů 61 tis., z toho v Ústí n/L 15 tis., požadavky na depolitizaci ČSLA, SNB v České Lípě, útoky na StB i VB v Lounech, na StB v Chomutově /transparent „StB do dolů"/, letáček vydaný vedením dolu Ležáky v Mostě, kde poskytlo pracovní charakteristiku Karla NÁJEMNÍKA, který vystoupil 26. 11. [1989] na Letné „za havíře" – fluktuant, několikrát disciplinárně řešen za absence a odmítání práce;[290]

– Východočeský kraj, počty demonstrujících nepředány, na manifestaci v Hořicích[,] okr. Jičín[,] oznámeno založení sociálně demokratické strany, silný tlak KNV proti činnosti OF;[291]

– Západočeský kraj, počet manifestantů 11 tis. /bez krajského města/, 26. 11. [1989] odstoupení některých mluvčích OF v Sokolově pro nesouhlas s konfrontační linií, vystoupení 2 příslušníků OS SNB na manifestaci v Karlových Varech /se souhlasem vedení OS SNB, CÚV KSČ, SSM/ v souladu s prohlášením příslušníků KS SNB Plzeň na FMV s kladným ohlasem;[292]

– Jihomoravský kraj, počet manifestantů 140 tis., z toho v Brně 100 tis., na místních VŠ chaos a dezorientace, množí se dotazy[,] proč nejsou na OF připouštěni k diskusi členové KSČ, obava z aktivizace KSČ ve strukturách, Gottwaldov – odmítnutí otevřeného napadání presidenta;[293]

– Severomoravský kraj, počet manifestantů 135 tis., z toho v Ostravě 10 tis., předsedové ulič. organizací v Ostravě kladně hodnotí vystoupení min. obrany, naproti tomu kritizují přístup ministrů vnitra, kteří nejsou schopni se postavit za zakročující příslušníky, považují zásah za adekvátní, v Karviné stávkovalo 1900 horníků, v Rožnově p/Radhoštěm založena strana zelených /75 osob/;[294]

– Středoslovenský kraj, počet manifestujících 11 tis. /bez krajského města/, vystoupení příslušníka SNB na podporu stávkujících v Liptovském Hrádku;[295]

– Východoslovenský kraj, počet manifestujících v Košicích podle údaje z nepřátelských struktur 60 tis., celkově v kraji nezjištěn[296], od středy 29. 11. [1989] se chtějí studenti učit a večer demonstrovat, dva studující vyzvali 27. 11. [1989] pracující ve VSŽ k neúčasti na stávce z důvodu, že už nejsou proklamovány [!] jejich stanoviska, která nejsou zajímavá pro opoziční síly[,] a situace se vymkla z rukou, na demonstraci ve Vranově nad Topľou, organizovanou OF, usměrňoval diskusi jako aktivista OF příslušník oddělení vyšetřování, v průběhu diskuse docházelo k otevřeným útokům na stranické a státní funkcionáře okresu a kraje.

290 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 751–752, 753–758.
291 Srov. tamtéž, s. 572.
292 Srov. tamtéž, č. 6/III, s. 875–878.
293 Srov. tamtéž, s. 1002–1003.
294 Srov. tamtéž, s. 1146–1152.
295 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 293–294.
296 Srov. tamtéž, s. 328.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 132–134. Dílčí závěry a hodnocení průběhu manifestací a stávek dne 27. 11. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1262. SVODNÉ INFORMACE 6. ODBORU, B-6/VI-I, č. l. 220–222. Dílčí závěry a hodnocení průběhu manifestací a stávek dne 27. 11. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

Dokument č. 22
1989, 28. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

– Z prostředí divadla na Vinohradech byla získána informace, že Zdeněk ŘEHOŘ upozornil A. VONDRU na to, že v požadavcích OF připravovaných pro jednání s předsedou federální vlády ČSSR ADAMCEM musí být zdůrazněno, aby „poručil neničit archivy".[297]

– Dne 28. 11. 1989 mají studenti DAMU vydat Prohlášení k veřejnosti, ve kterém se budou veřejně distancovat od CH-77, politické emigrace po roce 1968 a dalších pomahačů a přívrženců CH-77.

– Představitel OF v Hradci Králové (zaměstnanec FOTOCHEMA H. K.) vyjádřil názor, že „je nepřípustné, aby do OF pustili komunisty". Současně se vyjádřil, že „komunisty nebudou v Hradci Králové pouštět řečnit", což odůvodňuje tvrzením, že „komunisté chtějí studentům ukrást stávku".

– Z rozhovoru jistého FABIÁNA a Martina PRCHLÉHo vyplývá, že OF disponuje v ČTK „spolehlivým pracovníkem", který je informuje přednostně zájmovými informacemi, „které neví ani ÚV KSČ".

– Jakub CAJTHAML z Mánesa v rozhovoru s neustanovenou osobou uvedl, že podle dohody s vysokoškoláky na VŠ UMPRUM budou z Prahy odstraňovat neumělé plakáty s tím, že UMPRUM zajistí jejich další výrobu a zejména „profesionální zpracování, tak aby to mělo nějakou kulturu". Distribuce plakátů se přesune do Mánesa. Při výrobě je nutno dbát na to, aby plakáty vyjadřovaly nesouhlas s komunisty ve vysokých vládních funkcích.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 91. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 28. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

297 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 459–460.

Dokument č. 23a
1989, 28. listopadu, 22. hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][298]

– Bylo zjištěno, že Lidová demokracie (LD) průběžně zvyšuje náklad[299] vytištěných výtisků deníku. V současnosti se náklad zvýšil o 35 tisíc kusů denně.[300] Kap[a]city tiskárny jsou však využity na doraz a zásoby novinového papíru vystačí asi na 3 týdny. Jsou podnikána všechna možná opatření k získání dalšího novinového papíru ze zahraničí a s využitím vlivu kardinála TOMÁŠKA.[301]

– OF bylo podrobeno kritice[302] ze strany členů nelegální ČSDI.[303] Dne 28. 11. [1989] zde bylo mj. konstatováno, že OF nedává dostatečný prostor studentům, že byla státním a stranickým orgánům dána příliš dlouhá doba na splnění požadavků a „komunisté se mohou zkonsolidovat".[304] Proto je nutné předkládat[305] stále a stále další požadavky[,] a to i nesplnitelné.[306] Je nutné se zásadně vyhýbat zmínkám o socialismu a o účasti komunistů v další (koaliční) vládě. Padla zde i úvaha o vytvoření určitých „přepadových oddílů", které by byly protiváhou LM. Toto však nebylo blíže konkretizováno.[307]

– Stávkový výbor PF UK informoval, že mají osobu, která může podat svědectví o zásahu SNB dne 17. 11. [1989]. Jedná se však o osobu vázanou vojenským tajemstvím a hledá se cesta, jak je možno svědčit, aniž by bylo nutné uvést jméno svědka. V tomto směru se chtějí poradit s katedrou trestního práva na PF UK. Bylo jim to přislíbeno.[308]

– Z prostředí OF bylo zjištěno, že narůstají rozpory zejména kolem další taktiky. HAVEL projevuje obavy z DUBČEKA, který má údajně podporu Sovětů a snaží se prosazovat zejména HÁJKA a SLAVÍKA. HAVEL se rovněž vyjádřil v tom směru, že předseda vlády ADAMEC rovněž „vybočuje" z předem dohodnutých podmínek. Jinak panují v OF rozpaky nad tím, jak rychle akceptuje vedení strany a státu jejich požadavky a na druhé straně[,] jak pomalu se KSČ aktivizuje.[309]

---

298 V záhlaví je modrá poznámka: *(od 13.00 hod. – do 22.00 hod.).*
299 Zažluceno fixem.
300 Zažluceno fixem.
301 Zažluceno fixem.
302 Zažluceno fixem.
303 Zažluceno fixem.
304 Zažluceno fixem.
305 Zažluceno fixem.
306 Zažluceno fixem. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 321.
307 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 460.
308 Odstavec je po levé straně žlutě zatržen.
309 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 460.

– V ČST byla CZV KSČ svolána na den 28. 11. [1989] všeplenární schůze, ale z ÚV KSČ bylo doporučeno, aby schůze byla odložena o týden na úterý 5. 12. 1989. Vedení ČST a členové CZV KSČ z vedení televize tento názor respektovali, ale většina CZV KSČ se usnesla, že schůze se uskuteční dne 29. 11. 1989 v 08.00 hodin. Místo dosud není upřesněno.[310]

– Dne 27. 11. 1989 byla u Městských lázní v Pardubicích napadena pěti mladíky studentka 4. ročníku gymnázia Pardubice Dita Z[…] (dcera člena KSČ a předsedy ZV ROH ČSD Pardubice). Při napadení bylo proti její osobě použito fyzického násilí (zkroucení rukou, zvrácení hlavy za vlasy) a současně jí bylo vulgárně nadáváno („ty kurvo z komunistický rodiny; ty děvko, jestli kurvou ještě nejseš, tak tě jí tady na místě uděláme[“] apod.). Dále jí uvedení mladíci zakazovali chodit do školy s tím, že „jí tam stejně nepustí, neboť je pro komunistický svině zavřená“.[311]

– Člen koordinačního stávkového výboru studentů v Praze ZAHRÁDKA předal na koordinační stávkový výbor do Bratislavy pokyn, že „v případě splnění požadavků studentů se musí najít záminka na pokračování stávky“.[312]

– Bylo zjištěno, že vedoucí představitel HOSu JUDr. [Ján] ČARNOGURSKÝ se postupně zapojuje do činnosti HOSu, kde projevuje snahu o založení Křesťansko-demokratické strany. Jmenovaný se dostavil na OPV B[ratis]lava se žádostí o vydání cestovního pasu, s tím že vycestuje do Rakouska, kde hodlá vystoupit v rakouské televizi. Po vysvětlení postupu si začal vyřizovat potřebné dokumenty.

– Ivan BÁBA a Csaba KISS z maďarského demokratického fóra uskutečnili konzultace s Mikulášem DURAYem se zaměřením na jeho další činnost v ČSSR. Bylo dohodnuto, že musí zvýšit aktivitu s cílem získat podporu mas a jejím prostřednictvím politickou moc.[313]

– Ve vystoupení nově zvoleného předsedy ČSL JUDr. Josefa BARTONČÍKA bylo oznámeno, že vedení ČSL vstoupí do jednání s federální vládou, kde bude požadovat obsazení funkce místopředsedy federální vlády, který by byl současně pověřen řízením úřadu pro věci církevní. Dále obsazení funkce ministra zahraničí, ministra zemědělství nebo dopravy a spojů a některých diplomatických funkcí. V české vládě bude požadovat obsazení funkce místopředsedy vlády, ministerstva vnitra a životního prostředí a dále ministerstva lesního a vodního hospodářství, nebo kultury, případně školství. V případě, že ČSL získá do sjezdu 70 až 100 000 tisíc [!] členů[,] bude ČSL požadovat obsazení funkce předsedy FS.[314]

– V severočeském kraji trvá nebezpečí stávky v objektech Výzkumného ústavu uranového průmyslu a chemické úpravny rud (okr. Česká Lípa), kde jsou pracující nespokojeni s připravovanou změnou pracovní doby z 12hodinové na 8hodinovou.

310 Srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila, ref. 163, s. 44.

311 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 577.

312 Odstavec je po levé straně žlutě zatržen.

313 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 262.

314 Odstavec je po levé straně žlutě zatržen. Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 764.

– Ve výpočetním středisku ČSD v Brně byla slovně napadena novým předsedou ZV ROH ing. PETREM pracovnice FARONOVÁ, společně s náčelníkem VOJTÍŠKEM, za to, že před několika měsíci předala Bezpečnosti informace k osobě pracovníka jejich střediska.

– Dne 27. 11. 1989 bylo ve čtyřech případech vyhrožováno tajemníkovi MNV Mladeč, okr. Olomouc. Neznámý muž jej v telefonu napadal, že „je starý hajz[l], že by měl jít z funkce a že má syna gestapáka". Jeho syn je příslušníkem SNB v Praze. OO VB Litovel přijalo opatření k jeho ochraně.

– V prostředí pracovníků energetiky – členů LM bylo zjištěno, že někteří z nich jsou rozhodnuti, že v případě jakéhokoliv zásadního zvratu v neprospěch KSČ „použijí proti opozici zbraně ze skladů LM". Počet ani jména konkrétních osob nebylo možno z oper. důvodů zjistit.

– V rozhovoru ŠTEFKA s [Oldřichem] ČERNÍKEM vyjádřil ŠTEFEK názor, že „v nejkratší době vyjde požadavek, aby se s okamžitou platností zrušila ta oddělení StB, která rozpracovávala a postihovala občany". ČERNÍK s tímto názorem nesouhlasí a domnívá se, že „každý režim si ji v této době ponechá". ŠTEFEK souhlasí s tím, že „se v žádném případě nebude jednat o tisíce lidí, kteří tam dneska jsou".[315]

– KOLMISTR se v rozhovoru s CÍSAŘEM vyjádřil, že na „základě smlouvy mezi OBRODOU a vedením PKOJF a jeho stávkovým výborem byly OBRODĚ poskytnuty prostory mládežnického klubu FONTÁNA v PKOJF." Zejména se jedná o 5 telefonních linek a rozmnožovací techniku.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 106–108. Vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 28. 11. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

Dokument č. 23b
1989, 28. listopadu – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][316]

AKTIVITY:

– [Dne] 29. 11. 1989 v 17.00 hod. se uskuteční v divadle Gogola v Mariánských Lázních setkání OF.[317]

315 Odstavec je po levé straně žlutě zatržen.

316 Na průpisu dokumentu byla červená poznámka: *Zpracováno dne 28. 11. 89.* ABS, f. 34/1, inv. j. 1456, č. l. 352.

317 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/III, s. 879.

– V Klatovech se budou konat pod patronací OF každý pátek v týdnu od 16.30 hod. shromáždění na náměstí.

– V Karlových Varech bude po dohodě a pod záštitou OF uskutečněno shromáždění dne 30. 11. 1989, potom každé pondělí v týdnu.

– [Dne] 29. 11. 1989 cestuje DUBČEK přes Prahu do Moskvy.[318] Tento den se setká se SLAVÍKEM, [Bohumilem] ŠIMONEM a [Oldřichem] JAROŠEM. /10. odbor[319] – opatření/[320]

– [Dne] 3. 12. 1989 proběhne na hřbitově vzpomínková slavnost k úmrtí Františka KRIEGLA. /11. odbor – opatření, dokumentovat IV. S-SNB/[321]

– [Dne] 5. 12. 1989 bude uskutečněno setkání ve 14.00 hod. [Gabriela] OLMOVÁ, [Boleslav] EREMIÁŠ, ŠIMON, [Zdislav] ŠULC, [František] VLASÁK, [Jiří] HANZELKA a další.

– [Dne] 30. 11. 1989 v 10.00 hod. organizuje tiskový rada [Michael] STEINER ve svém bytě snídani pro novináře. Na schůzku se dostaví [Peter] GLOTZ, který přijede do Prahy 29. 11. 1989 /jde o člena Bundestagu a frakčního vedení SPD/.[322] /předat 2. odbor[323]/[324]

– [Dne] 1. 12. 1989 v 16.00 hod. bude v Bratislavě uskutečněna demonstrace organizovaná nelegálními strukturami, v Západoslovenském kraji budou demonstrace uskutečněny od 17.00 hod.[325]

– Dne 10. 12. 1989 v době od 14.00 do 16.00 hod. bude na Palackého nám. v Praze uskutečněno veřejné setkání signatářů petice Několik vět.

– OF ČsRo svolalo na den 29. 11. 1989 shromáždění do Radiopaláce, kde má být předložen návrh na odvolání celého vedení ČsRo.[326] Shromáždění bude zahájeno v 16.00 hod.[327] Režisér [Karel] WEINLICH sdělil řediteli KVAPILOVI, že pokud neodstoupí, přistoupí ke skandalizaci jeho osoby.[328]

– [Dne] 29. 11. 1989 bude uskutečněno shromáždění OF v Rakovníku za účasti zástupců LM, dělníků a rolníků z celého okresu.

---

318 Srov. BENČÍK, Antonín. *Utajovaná pravda o Alexandru Dubčekovi. Drama muže, který předběhl svou dobu.* Praha: Nakl. Ostrov, 2001, s. 185.

319 K zaměření X. odboru II. S-SNB srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 48, s. 199.

320 Zažluceno fixem; odstavec po levé straně zaškrtnut žlutě a červeným křížkem.

321 Zažluceno fixem; odstavec po levé straně zaškrtnut červeným křížkem. Srov. ŠŤASTNÝ, Jiří. Správa sledování v roce 1989/1990. In: *Securitas imperii 5*. Praha: ÚDV, 1999, s. 334.

322 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 345.

323 K zaměření II. odboru II. S-SNB srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 48, s. 196.

324 Zažluceno fixem; odstavec po levé straně zaškrtnut červeným křížkem.

325 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 271.

326 Zažluceno fixem.

327 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 326; JEŠUTOVÁ, Eva, NOVÁKOVÁ, Jaroslava, ref. 181, s. 25.

328 Zažluceno fixem.

– Dne 29. 11. 1989 se uskuteční v Brně setkání učitelů základních a středních škol, na kterém bude předloženo prohlášení vyjadřující souhlas se stávkou studentů a jejich požadavky, odstranění vedoucí úlohy KSČ prosazením svobodných voleb a podporou KOMÁRKA pro jeho vstup do vlády. Současně bude požadováno zavedení volby ředitelů škol a možnosti svobodně se přihlásit k jakémukoliv politickému směru a náboženskému vyznání.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 110–111. AKTIVITY. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 24
1989, 29. listopadu, 6. hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][329]

– Brno – ze získaných poznatků vyplývá, že snahou OF je postupně rozčlenit a paralyzovat na jednotlivých podnicích ROH, nahradit je OF a nezávislými odbory, které by si stanovily vlastní program.

– Dne 28. 11. 1989 v 11.00 hodin se na OO VB Kladno dostavil herec divadla Jaroslava Průchy na Kladně mluvčí OF Jiří WOHANKA (nar. 14. 7. 1946), který oznámil, že mu je již po dobu 3 dnů telefonicky do bytu vyhrožováno fyzickou likvidací. Dále uvedl, že dne 28. 11. [1989] v 07.00 hodin se do divadla dostavili dva mladíci, kteří se [na] jeho osobu vyptávali ve vrátnici a vrátné ukázali nůž, kterým „jej chtěli zlikvidovat". Po vyjádření vrátné, že to oznámí VB, oba mladíci utekli. WOHANKA dále uvedl, že se dostavil na základě rozhodnutí stávkového výboru a současně celou věc oznámí na tiskové centrum OF do Prahy.

– Ze Severomoravského kraje je hlášeno 7 případů verbálního napadání (i formou dopisu) příslušníků SNB, funkcionářů KSČ a hospod. pracovníků.

– Ze Středočeského kraje je hlášeno verbální napadení (formou dopisu) 4 funkcionářů KSČ, 1 výhružka spácháním atentátu a 1 případ výhružky vyhozením objektu do vzduchu (s. p. ORION).

– Anonymní telefonát na hornickou průmyslovku v Ostravě oznámil 2×, že budova „vyletí do povětří".

– Ze Severočeského kraje je hlášen 1 případ výhružného dopisu bývalému příslušníku VB.

329 V záhlaví je modrá poznámka: – *do 06.00 hod. 29. 11. 89.*

– Dne 26. 11. 1989 byl na OS SNB v Liberci doručen dopis, jehož obsahem je výzva „k připojení se k obnově demokracie" s oceněním dosavadního přístupu a přáním, aby byl zachován. Dopis je signován OF, ČSS, ČSL.

– Dne 28. 11. 1989 vystoupil na shromáždění OF v Lovosicích i údajný příslušník SNB Milan SUCHOMEL, posluchač praporčické školy Brno, který uvedl, že posluchači nejsou pouštěni z objektu školy, nemohou sledovat televizi a nedostávají ani denní tisk. Vystoupení mělo značný ohlas.[330]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 109. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 28. 11. 1989 (od 22.00 hod.). Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 25a
1989, 29. listopadu – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][331]

– Zjištěno, že okruh osob v čele s [Antonínem Matznerem] Macnerem, Horáčkem, [Ladislavem] Kantorem a Michalem [!] Kocábem chce vytvořit Svaz interpretů a autorů (SIA). Cílem je finanční prostředky získané z oblasti populární hudby rozdělovat mezi sebe a tak podporovat činnost umělců, kteří mají zakázanou činnost[,] a současně vytvořit protiváhu ochrany práv autorů.

– Prověřeno, že Krátký film natočil 17. 11. [1989] cca 50 metrů filmu. Dle vyjádření ÚŘ Čs. filmu bude zpracován do Týdeníku (v podstatě stejné záběry, které byly uvedeny v ČST dne 28. 11. [1989], pouze z jiného úhlu záběrů). Dle vedení ÚPF má být koncem týdne Týdeník distribuován do 80 kin v ČSSR. Ředitelstvím bylo přislíbeno, že Týdeník bude možno shlédnout [!] ještě před zveřejněním.

– V rámci OF je tvořena nová struktura. Dosavadní komise budou zrušeny a budou vytvořeny nové,[332] podle jednotlivých oblastí uvedených v programovém prohlášení „Co chceme".[333] Jsou vytvářeny tlaky, aby z OF byla vytvořena strana. Toto Havel zatím nechce připustit. Pro případnou politickou funkci jsou prosazováni především Dienstbier, Battěk, [Zdeněk] Jičínský, [Václav] Klaus a Benda.

– V prostředí OF panuje názor, že KSČ se musí spojit s OBRODOU a očekává se proto vstup Čestmíra Císaře na politickou scénu.

330 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 771.

331 V záhlaví je parafa náčelníka II. S-SNB plk. PhDr. K. Vykypěla.

332 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 466.

333 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 28–30.

– Signalizován zájem NSR st. příslušníka HOLANA jednat s OF, přičemž nabízí kvalifikované odborníky z ekonomické oblasti k pomoci řešení ekonomické situace.

– OF z Dolu Nosek, ustanovené po návštěvě GT ÚV KSČ[,] hodlá zaútočit na způsob, s jakým byla údajně návštěva „zrežírována". Chtějí vystoupit se skupinou horníků v ČST s tím, že GT nehovořil v Kladně s horníky, ale „s uměle naaranžovanou skupinou osob".[334] (DSZ S StB Praha 29. 11. [19]89)[335]

– Mezi studenty VŠ narůstá podezření, že byli ze strany OF oklamáni a jsou v OF v izolaci. Např. studenti VŠE měli připraveno vystoupení na Letenské pláni, ale protože chtěli kritizovat i Havla[,] nebyli připuštěni ke slovu. (DSZ S StB Praha 29. 11. [19]89)[336]

– V souvislosti s hodnocením vývoje situace v ČSSR je tiskový tajemník ZÚ NSR názoru, že je nyní třeba, aby NSR bezodkladně posilovala svůj vliv ve všech oblastech čs. společenského i hospodářského života, poskytovat pomoc při zakládání podniků a školení řídících pracovníků. (DSZ S StB Praha 29. 11. [19]89)[337]

– K nově tvořené struktuře OF bylo zjištěno, že v čele zřízených 9 skupin stojí ve 4 případech členové rodiny Havlů – 2× Václav Havel, bratr a švagrová. (DSZ S StB Praha 29. 11. [19]89 možnost využít ke kontrapropagandě ?).[338]

– Dne 28. 11. [1989] zahájil na náměstí Zd. Nejedlého v Teplicích Jiří O[…] (1945, dělník) hladovku na podporu propuštění politických vězňů. Prověrkou zjištěno, že se jedná o „KZO" 9× trestán pro kriminálně trestnou činnost, byla provedena fotodokumentace a informováno OF v Teplicích. (DSZ S StB Ústí nad Labem)[339]

– Ze strany příslušníků SNB se množí požadavky, aby v čsl. sdělovacích prostředcích vystoupil urychleně některý vedoucí funkcionář FMV, který by tak podpořil příslušníky, kteří jsou pod trvalým tlakem veřejnosti. Dále požadují pravdivou informaci týkající se zásahu Bezpečnosti dne 17. 11. [19]89 (DSZ S StB B. Bystrica 29. 11. [1989])[340]

– Činnost poboček OF v Mostě, H. Králové, Liberci a Sokolově ztrácí aktivitu[,] a proto pražské OF vyslalo do těchto měst své zástupce, převážně z řad umělců, kteří zde mají činnost OF aktivizovat.

– Havel a Ruml začali deaktivizovat své spojence, aby již neútočili na přítomnost sovětských vojsk v ČSSR, protože „prý dnes prakticky brání čs. vedení, aby nasadilo armádu, LM a SNB".[341]

---

334 Srov. PERGL, Václav. Politika pro lid a s lidem. Karel Urbánek mezi pracujícími Kladenska. *Rudé právo*, č. 280 (28. 11. 1989), s. 1–2.

335 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 455.

336 Srov. tamtéž, s. 456.

337 Srov. tamtéž, s. 465.

338 Srov. tamtéž, s. 466.

339 Srov. tamtéž, s. 775.

340 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 295–296.

341 Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 1, s. 353–354.

– OF pověřilo skupinu dosud neustanovených právníků, aby zpracovala trestné oznámení na A[loise]. Indru pro trestný čin vlastizrady v souvislosti s jeho údajnou vinou za vstup spojeneckých armád do ČSSR v roce 1968.

– OF zaslalo otevřený dopis švédskému velvyslanci v ČSSR, ve kterém je návrh, aby Nobelova cena míru za letošní rok byla udělena čs. studentskému hnutí (neprověřený poznatek).

– Ve stávkovém středisku studentů na DAMU bylo zřízeno centrum, z něhož má ČTK přebírat každodenně ve 14., 18. a 22. hodin informace.

– Koordinační výbor studentů pokračuje v přípravě podmínek, nutných k vytvoření Nezávislého svazu čs. studenstva.

– Na koordinační středisko DAMU jsou hlášeny všechny pohyby ozbrojených jednotek ČSLA a sovětských vojsk na zemí ČSSR.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 112–113. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 29. 11. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

Dokument č. 25b
1989, 29. listopadu – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][342]

Očekávané aktivity

– Ve čtvrtek 30. 11. 1989 v 10.45 hodin se má uskutečnit schůzka senátorů USA s kardinálem Tomáškem. V odpoledních hodinách mají senátoři navštívit náměstí (pravděpodobně Václavské) a sejít se s dosud nezjištěnými osobami OF[343] (opatření k dokumentaci provádí 9. odbor II. S SNB).

– V sobotu 2. 12. [19]89 se má uskutečnit celostátní sjezd OBRODY.[344] (Opatření k bližšímu zjištění provádí S StB Praha).

– Dne 30. 11. [19]89 se bude na ZÚ NSR konat tisková konference, které se zúčastní zástupci dalších KZÚ a žurnalisté západních sdělovacích prostředků. Předpokládá se účast představitelů OF.

342 V záhlaví je modrá poznámka: *Zpracováno 29. 11. 89.*

343 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 317.

344 Srov. KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; KOKOŠKA, Stanislav (eds.). *Obroda. Klub za socialistickou přestavbu. Dokumenty.* Praha: ÚSD AV ČR – Maxdorf, 1996, s. 179–181.

– Dne 2. 12. [19]89 v 10.00 hodin má proběhnout v Riegrových sadech jednání Svazu dramatických umělců.[345]

– Dne 3. 12. [19]89 má dojít k vytvoření živého řetězu mezi Hradcem Králové a Pardubicemi za účasti ČST. Akci zorganizovali členové Východočeského divadla.

– Dne 30. 11. [19]89 má do Tachova v Zpč. kraji přijet zástupce OF z Prahy, odborník na ekologické otázky. Jeho úkolem je aktivizovat OF na Tachovsku.

– Podle neprověřených informací, kolujících v prostředí OF v Praze, má v nejbližší době stávkovat podnik ČKD TATRA Smíchov s požadavkem na zrušení LM.

– CH 77 a OF chystají vysílání svých zástupců i na sovětské posádky a na ZÚ SSSR.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456. PŘEDPOKLÁDANÉ AKTIVITY, 1989, XI–XII, č. l. 356–357. Očekávané aktivity. Originál, strojopis, 2 s.

Dokument č. 26
1989, 30. listopadu, 6. hod. – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

– Na Politickém odboru FMZV převládá názor, že zastoupení komunistů v nově konstituované vládě bude 50procentní a že KSČ má obsadit především rezort FMV a FMNO, ale rozhodně ne FMZV.[346] Členové vlády – nekomunisté budou vyvíjet nátlak na novou vládu, aby snižovala početní stavy SNB a zpočátku především platy příslušníků na hranici těsně nad celostátní průměr, tj. 3000,– Kčs.

– Pracovníci FMZV – členové SSM – navštěvují od minulého týdne bez souhlasu svých nadřízených školy a různé instituce, kde přednášejí o zahraniční politice. Obsah přednášek není znám.

– Na FMZV je prosazován názor, že všichni pracovníci ZÚ ČSSR v zahraničí zkompromitovaní v r. 1968 nebo dosazení do diplomatických funkcí „shora" byli odvoláni. Jedná se zejména o ss. [Petera] COLOTKU, [Vratislava] VAJNARA, [Vlastimila] EHRENBERGERA, [Josefa] HAVLÍNA A HUSÁKA.

– Uvnitř Čs. strany lidové a Čs. strany socialistické se množí názory, že pražské vedení Občanského fóra v čele s HAVLEM a MALÝM se ve svých proklamacích stále opakuje a dosud nemá svůj vlastní akční program. Každým dnem se prohlubuje propast mezi ním a prostými občany i mimopražským vedeními OF. Důvodem tohoto stavu je mj. orientace pražského vedení OF na inteligenci a bývalé politiky typu DUBČEKA, kteří sledují pouze své osobní cíle – rehabilitaci.

345 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 480.

346 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 106.

V tomto složitém procesu se začíná postupně formovat církev. Podle těchto názorů má KSČ v nynějším politickém chaosu a nezájmu jiných politických stran o církevní problematiku reálnou šanci získat svým přitažlivým sociálním programem a umožněním církvi vystupovat v HSP masy věřících na svou stranu v neprospěch opozice. Vše záleží na rychlém postupu KSČ a na využití nynější nerozhodnosti opozice, protože je otázkou hodin, kdy se této myšlenky ujme některá jiná polit. strana nebo neformální skupina.

– Dne 29. 11. 1989 se na PF UK v Praze dostavil neznámý muž, který se vydával za příslušníka SNB. Uvedl, že činnost studentů je zbytečná, prot[o]že Praha je obklíčena 100 000 příslušníků StB, připravených zasáhnout. Služební průkaz nepředložil.

– Čs. pracovnice švýcarské letecké společnosti SWISSAIR zajistila se souhlasem ředitele pražského zastoupení ROTHLISSBERGERa rozmnožení 2000 výtisků letáků pro stávkový výbor studentů VŠ v Praze, které odsuzují zákrok SNB proti demonstraci a podněcují ke stávce dne 27. 11. 1989.

– Dne 30. 11. 1989 se na Výbor pro lidská práva obrátil redaktor Svobodného slova a uvedl, že na člena OF Václava MALÉHO se obrací stále více rodičů se žádostí o pomoc při nalezení jejich dětí, o kterých již několik dní nevědí. MALÝ poté vyslovil ve Svobodném slově názor, že čs. Bezpečnost zřejmě unáší děti aktivních členů OF, a požádal Výbor veřejnosti pro občanská práva o prošetření. Tajemník uvedeného Výboru poradil redaktoru Svob. slova obrátit se na Bezpečnost a nepodléhat fámám.

– Dne 29. 11. 1989 měla být v MONu uskutečněna z podnětu členů redakce Demokratického novináře, příznivců hnutí tzv. Nezávislých novinářů, členská schůze KSČ, kde měla být vyslovena nedůvěra nynějšímu gen. řediteli MONu ing. Miloši JAKEŠOVI a zveřejněn program Nezávislých novinářů. Pro malou účast členů ZO KSČ se z plánované schůze stal pouhý aktiv, který nepřijal žádné závěry.

– Dne 29. 11. 1989 uskutečnilo OF v Radiopaláci schůzi asi 700 pracovníků Čs. rozhlasu, na které bylo požadováno odstoupení ústředního ředitele [Karla] KVAPILA. Při hlasování bylo 30 hlasů proti odstoupení, 41 osob se zdrželo hlasování, zatímco zbytek souhlasil. Na uvedeném shromáždění vystoupila mj. zástupkyně šéfredaktora HRDM Dagmar SEDLÁŘOVÁ, členka CZV KSČ. Její referát byl hodnocen jako jeden z nejnepřátelštějších vůči současnému vedení Čs. rozhlasu.[347]

– Někteří členové KSČ v Ústavu pro výzkum, výrobu a využití radioizotopů v Praze se zajímají o politickou situaci v řadách příslušníků SNB, konkrétně politickou příslušnost pracovníků StB. Tento zájem vznikl na základě výskytu hesel požadujících zrušení StB.

– Jiří HÁJEK se přes svoji snahu nedostal do užšího výběru pro funkce vedoucích představitelů OF. Rozhodující vliv na činnost OF má Věněk ŠILHÁN.

347 Srov. JEŠUTOVÁ, Eva, NOVÁKOVÁ, Jaroslava, ref. 181, s. 25.

– V prostředí OF a dalších satelitních sdružení a iniciativ /ČSDI, Levá alternativa a NMS/ se prohlubují rozpory, které vyplývají zejména ze skutečnosti, že vedoucí činitelé OF /výhradně signatáři CH-77/ prosazují své záměry bez ohledu na zájmy dalších struktur, včetně studentského hnutí, a jejich představitelům bylo výslovně zakázáno hovořit na manifestacích ke shromážděným občanům. Vedení OF pouze povolilo ČSDI po dohodě se stávkovými výbory některých VŠ zúčastňovat se v omezené míře diskusí.

ČSDI v současné době nemůže z objektivních důvodů otevřeně vystoupit proti OF. Hledá však cesty, jak veřejně proklamovat své cíle. [Emanuel] MANDLER např. dne 30. 11. 1989 vystoupí v ČST a vysvětlí podstatu ČSDI.

Do budoucna se bude ČSDI připravovat na volby, ve kterých je rozhodnuta kandidovat samostatně jako politická strana ochotná se podílet na koaličním politickém seskupení.

– Blíže nezjištěný muž /patrně Oldřich HROMÁDKO/ sdělil Anně MARVANOVÉ, že byl v r. 1968 obviněn z rozkladné činnosti na MV.[348] Uvedl, že bývalý vojenský poradce KLÍMY [!] byl funkcionářem na MV a mohl by „přitáhnout" vysoké služební funkcionáře z r. 1968. Konstatoval, že má dobrého kamaráda pplk. [Stanislava] ŠEDKA, který je expert přes StB. Zdůraznil MARVANOVÉ, že přes MV musí být kontrola, je nutno tam dosadit své lidi, jinak to „nebude stát za nic".

– Jan HÁSEK [John HASEK] z Kanady oznámil celopražskému stávkovému výboru studentů, že v Kanadě bylo založeno OF a získalo sbírkou 4000 kanadských dolarů, které mají být využity pro potřeby čs. studentů a OF. HÁSEK se domnívá, že začnou vznikat politické studentské organizace a teprve pak začne politický boj. Neměli by vstupovat do koalice s KSČ, protože představuje to, proti čemu bojovali.

– Stávkový výbor Stavební fakulty v Praze má jmenovat 2 studenty jako kandidáty vyšetřovací komise, ustavené na zasedání FS. Koordinační výbor požaduje, aby kandidáti byli prověření. Mají jmenovat ze svého středu i 2 náhradníky.

– Z prostředí koordinačního stávkového výboru v Brně bylo zjištěno, že praporčická škola SNB v Brně má zájem vést dialog se studenty.

– V prostředí KNI bylo zjištěno, že OF se chystá reagovat na zveřejnění letáků o příjmech herců a zpěváků seznámením veřejnosti s finančními příjmy funkcionářů KSČ a jejich konty ve Švýcarsku.

– Prostřednictvím firmy Ackermann ge Meinde [Gemeinde] je z NSR zasílána koordinačnímu stávkovému výboru studentů zásilka potravin v hodnotě 10 000 NSR marek, určená pro Prahu, Brno a Bratislavu. Uvedená firma požaduje, aby vše pro-

348 K situaci na ministerstvu vnitra a uvnitř StB srov. ŽÁČEK, Pavel. *Odvrácená tvář pražského jara. Státní bezpečnost v Praze a srpen 1968.* Cheb: Svět křídel, 2010; BÁRTA, Milan. Podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Josef Pavel a pokus o reformu bezpečnostního aparátu v roce 1968. In: ROKOSKÝ, Jaroslav; VESELÝ, Martin (eds.). *Za svojí ideou, za svým cílem (1939–1989).* Acta Universitatis Purkynianae, Facultatis Philosophicae. Studia historica: XXI. Ústí nad Labem – Brno: FF UJEP – Doplněk, 2018, s. 389–423.

běhlo legálně[,] a doporučuje zástupcům studentů, aby se informovali cestou Čechofraktu, zda koordinační stávkový výbor je uznán jako oficiální organizace, případně po[u]žívá statut na této úrovni. V opačném případě bude zásilka poslána ČSDI, která ji předá adresátovi.

– Dne 28. 11. 1989 informovala Jana PETROVÁ svého manžela, že přes veškerou snahu Občanského fóra Ministerstvo vnitra pracuje i nadále stejně intenzivně. Proto OF dělá vše, aby přinutilo s. ADAMCE tento rezort zlikvidovat. K tomu také budou v nejbližší době směřovat ultimativní požadavky. OF stejně jako s. ADAMEC si jsou vědomi toho, že nemají na vybranou.

– Řeckokatol. kanovník Ivan LJAVINEC tvrdě odsoudil jednání a vystoupení Václava MALÉHO na Letenské pláni, zejména napadení hlavy státu, vulgární použití některých nevhodných hesel, snahy o vyvolání hysterie a davových vášní, a vyjádřil údiv nad skutečností, že MALÝ za to nebyl postižen. LJAVINEC rovněž uvedl, že stejné stanovisko zastávají i někteří další pražští kněží a že někteří věřící z jeho farního obvodu vystupují na protest proti MALÉMU z církve.

– Nový místopředseda ČSL [František] REICHEL prohlásil, že jejich stranu nejen obnovili, ale pozvednou ji na platformu r. 1948.

– Dne 29. 11. 1989 ve večerních hodinách proběhlo v zasedací místnosti ČSL v Praze 5 jednání Koordinačního výboru pro založení Strany zelených. Ke stovce přítomných promluvili neustanovení zástupci OF, studentů FF UK, Zeleného kruhu, Prognostického ústavu, ekologické sekce DI a ústřední tajemník SOP ČSR ing. TOMAN. Po jejich projevech zůstali jen jednotliví zástupci zmíněných uskupení a organizací, z nichž vznikl přípravný výbor, redakční rada a organizační skupina. Ostatní byli vyzváni, aby do 4. 12. 1989 předali náměty a připomínky všech zájemců o členství /zatím 20 000 přihlášek/ do ZK pracovníků obchodu v Pařížské ulici.[349]

Je zřejmé, že faktické založení Strany zelených nepůjde tak rychle, jak si mnozí představovali, neboť mezi přítomnými zástupci nebylo dosud dosaženo shody ani v základních otázkách a projevuje se velká snaha zúčastněných obsadit čelné funkce.[350]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 115–118. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 30. 11. 1989. Originál, strojopis, 4 s.

349 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/II, s. 459.

350 Srov. tamtéž, č. 6/I, s. 345.

Dokument č. 27
1989, 30. listopadu – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][351]

Očekávané aktivity

– Dne 30. 11. 1989 sdělil představitel stávkového výboru Akademie výtvarných umění Výboru čs. veřejnosti pro lidská práva, že dotyčný stávkový výbor zorganizuje dne 3. 12. 1989[352] ve 14.00 hodin protestní pochod z náměstí Krasnoarmějců k ZÚ ČLR jako výraz odporu proti zásahu čínské Bezpečnosti v Pekingu v měsíci červnu t. r.[353]

– OF a další struktury předpokládají uskutečnění demonstrace dne 10. 12. 1989 na Letenské pláni s cílem dosáhnout legalizace oslav Dne lidských práv. Neočekávají splnění svého ultimativního požadavku na odstoupení prezidenta ČSSR a předpokládají, že v této funkci setrvá až do měsíce května 1990.[354]

– V rámci pietního aktu k úmrtí Johna LENNONA, který se uskuteční dne 8. 12. 1989 na Velkopřevorském náměstí v Praze, se očekává značné srocení lidí různého věkového i sociálního složení.[355] Účastníci se budou stejně jako v r. 1985 [snažit] na sebe upoutat pozornost a uskutečnit demonstrativní pochod směrem na pražský Hrad jako „generálku" před konáním oslav Dne lidských práv 10. 12. 1989.[356]

– Dne 30. 11. 1989 ve večerních hodinách se má uskutečnit tzv. beseda u kulatého stolu se Zdeňkem MLYNÁŘEM.[357] Další účastníci nejsou známi.[358]

[…][359]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456. PŘEDPOKLÁDANÉ AKTIVITY, 1989, XI–XII, č. l. 3. Očekávané aktivity, 30. 11. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

---

351 V záhlaví je v kroužku modrá poznámka: *30. 11. 1989.*

352 Podtrženo tužkou.

353 Po levé straně odstavce je křížek modrým perem. Srov. BAKEŠOVÁ, Ivana; POLÍVKOVÁ, Libuše. *Tian´anmen 89.* Praha: Orientální ústav, 1991.

354 Po levé straně odstavce je křížek modrým perem.

355 Srov. BLAŽEK, Petr; LAUBE, Roman; POSPÍŠIL, Filip. *Lennonova zeď v Praze. Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980–1989.* Praha: ÚSD AV ČR, 2003, s. 48–49.

356 Po levé straně odstavce je křížek modrým perem.

357 Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 1, s. 264–265.

358 Po levé straně odstavce je křížek tužkou.

359 Zde doplněno modrým perem:
– *1. 12. chtějí zástupci pražských VŠ studentů navštívit kardinála TOMÁŠKA, zjistit jeho názor na současný stav a získat jeho další podporu*
– *dle vyjádření dr.* [Tomáše] *HALÍKA ze dne 4. 12. od 19.00 hod. uskutečnění v bazilice sv. Markéty na Břevnově Křesťanské shromáždění na podporu OF.*

Dokument č. 28
1989, 1. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Dne 29. 11. 1989 sdělil synodní rada Dr. HROMÁDKA kardinálovi TOMÁŠKOVI, že předseda vlády ČSSR Ladislav ADAMEC, který provádí rekonstrukci vlády ČSSR, mu nabídl funkci prozatímního ministra pro otázky náboženství a komunikačních prostředků a dotázal se ho, zda by katolická církev jeho jmenování přijala. Kardinál souhlasil.

Většina čs. novinářů, členů KSČ zastala názor, že generální tajemník ÚV KSČ s. [Karel] URBÁNEK nebude schopný vyvést stranu z krize, protože je obklopený zkostnatělým aparátem ÚV KSČ, který není schopen vytvořen [vytvořit] aktuální akční program, za kterým by šel čs. lid.

Podle názoru čs. novinářů by se již měla čs. Bezpečnost začít bránit proti útokům za zákrok ze dne 17. 11. 1989 a poukázat na konkrétní politické funkcionáře, kteří dali příkaz k tomuto zákroku.

Zástupce OF ZTS České loděnice Praha Petr ŠINDELOVSKÝ vyhrožoval bývalému přísl. SNB Jiřímu SYROVÉMU, že nebude mít lehkou budoucnost z důvodů jeho členství v KSČ a LM. Zároveň mu však nabídl, že OF mu pomůže k návratu do služeb SNB.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 119. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 1. 12. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 29a
1989, 2. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Zástupce stávkového výboru v podniku Investor dopravních staveb Bratislava se obrátil na OF v Praze, přičemž žádal o instrukce[,] jak dále postupovat. Bylo mu sděleno, že v každém případě se mají obrátit na herce M. KŇAŽKA a postupovat dle jeho pokynů, které přednesl na shromáždění dne 1. 12. 1989. Současně mu bylo kategoricky sděleno, že se mají připravit tak, aby do 1 hodiny byli schopni zahájit stávku.

Spojená laboratoř optiky a Ústav výpočetní techniky University Palackého Olomouc jednají o společném založení OF. Osoby z nepřátelského prostředí organizovaly odposlouchávání telefonů prorektora University Palackého a pracovníka kádrového útvaru. Studenti informují o pohybu příslušníků StB po fakultách a rektorátě, současně vyslovují požadavky, aby jim bylo zamezeno, zjišťují styky přísluš-

níků s pracovníky rektorátu a zabezpečují vyvěšování plakátů s upozorněním, v jakých vozech jezdí příslušníci StB, včetně SPZ vozidel. Noční služba příslušníků je pod kontrolou aut vybavených vysílačkami. Jsou využívána vozidla radiotaxislužby a dispečerského podniku města Olomouc.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456, č. l. 238. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 2. 12. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 29b
1989, 2. prosince – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

AKTIVITY

– Dne 3. 12. 1989 v odpoledních hodinách /neupřesněno/ proběhne ve Smižanech shromáždění organizované organizací Veřejnost proti násilí. Cílem je zaměřit se na získání pozic v zemědělských oblastech.

– Dne 4. 12. 1989 bude uskutečněna společná schůze OF v Chomutově, na které by mělo dojít ke vzniku strany „ZELENÝCH". Organizuje signatář CH-77 Karel MRÁZEK /1957/.

– Dne 3. 12. 1989 se mezi městy Hradec Králové a Pardubice má uskutečnit „lidský řetěz". Akci organizují stávkové výbory v HK a Pardubicích, za spoluúčasti koordinačního výboru OF Východočeského kraje. Zahájení akce je v 08.00 hodin.

– Dne 6. 12. 1989 bude uskutečněn ve sportovní hale Spartaku Přerovské strojírny mítink OF. Zahájení v 18.00 hodin.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456, č. l. 239. AKTIVITY. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 29c
1989, 2. prosince – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Očekávané aktivity

– dne 3. 12. 1989 se uskuteční v 10.00 hod. v Realistickém divadle ustavující sjezd Syndikátu českých spisovatelů. Jedná se o sjezd autorů, kterým nebylo dovoleno do současné doby publikovat;

– dne 5. 12. 1989 se v zámku Dobříš uskuteční mimořádný sjezd Svazu českých spisovatelů, na kterém bude zvolen jeho nový výbor a předseda;

– z prostředí OF na Veselí na Moravě[,] okr. Hodonín[,] bylo zjištěno, že dne 5. 12. 1989 se má uskutečnit školení „školitelů OF". Místo a doba konání tohoto školení nebyly zjištěny;

– dne 3. 12. 1989 se mezi městy H. Králové a Pardubice uskuteční „lidský řetěz", na kterém se předpokládá účast asi 16 000 osob (8 tisíc z H. Králové a 8 tisíc z Pardubic). Začátek akce je v 8.00 hod., kdy začnou být rozváženi účastníci a počátek vytváření řetězu je plánován na 10.00 hod. Akci organizují stávkové výbory v H. Králové a Pardubicích a Koordinační [centrum] OF VčK;

– na neděli dne 3. 12. 1989 připravuje stávkový koordinační výbor VŠ ve 14.00 hod. uskutečnit demonstraci na protest proti potlačení demonstrace studentů v ČLR. Důraz má být kladen zejména na propuštění všech politických vězňů.[360]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456. PŘEDPOKLÁDANÉ AKTIVITY, 1989, XI–XII, č. l. 3. Očekávané aktivity. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 30
1989, 3. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Olomoucké Občanské fórum /OF/ hodnotí sestavení nové vlády jako kompromis, který neodpovídá současné situaci. Připomínky OF k sestavení nové vlády nebyly respektovány a nadále tam zůstává stará garnitura. Z tohoto důvodu se domnívají, že bude nutné, aby OF vstoupilo jako politická strana do Národní fronty a ta působila jako opozice KSČ.[361]

V průběhu studentského mítinku, který se uskutečnil v Ústí n. Labem kolem 21.00 hod. a jasně odmítal složení nové vlády[,] mluvčí studentů uváděl, že studenti mohou stávkovat prosinec, leden i únor[,] a druhou generální stávku studenti podpoří hladovkou.[362]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456, č. l. 237. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 3. 12. 1989. Originál, strojopis, 1 s.

360 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 352.

361 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 1179.

362 Srov. tamtéž, s. 792–793.

Dokument č. 31
1989, 4. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

[…][363]

Dne 2. 12. 1989 proběhla na fakultě žurnalistiky UK v Praze beseda studentů s Maxmilianem SCHREIBERem, USA státním příslušníkem, povoláním fotograf[,] a s Michaelem KUKRALem, USA státním příslušníkem, pracovníkem Natural Science Faculty Kerg, UK Geography v USA. Jmenovaní poučovali studenty, jak se mají v současné době chovat. Hovořili o tom, že ČSSR je již dnes součástí západní Evropy.

U studentů uvedené fakulty jsou zjišťovány stále ostřejší výpady proti členům KSČ, zejména z řad pedagogického sboru. Zásadně požadují výměnu učitelů komunistů. Ke generální stávce plánované na 11. 12. 1989 nezaujímají jednoznačné stanovisko, neboť většina studentů má již „stávek dost". Neustále narůstají útoky i proti StB[,] a to zejména z hlediska její kontroly, rozpočtu a metod, které používá.[364]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456, č. l. 235. Vytěžení z informačního toku pro náčelníka II. S-SNB ze dne 4. prosince 1989. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 32
1989, 5. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

– [Z]ástupce OF a Jč. energetických závodů České Budějovice požadoval vyloučit členy KSČ z řízení podniku, vyloučit projednávání otázek KSČ na pracovišti, odstranit znaky a symboly KSČ, upravit mzdové a osobní hodnocení, zrušit kádrové odbory, vyloučit KSČ z porad apod. Celkově na tomto shromáždění dominovaly požadavky na odstoupení prezidenta ČSSR a zrušení LM.[365]

– [Dne] 3. 12. 1989 svolal výbor plzeňské OBRODY veřejnou schůzi, na kterou přišlo 65 osob, z nichž v průběhu asi 20 odešlo. Předseda Stanislav NEDVĚD informoval o programu[,] a že OBRODA bude bojovat za udržení socialismu. Tento názor nebyl jednomyslně přijat.[366]

363 V záhlaví jsou poznámky tužkou: */292/*, *2a*, – *pouze MV ČSSR* a modrým perem: *DI-292/5/12/89*. Na průpisu dokumentu byla razítko: VYTĚŽENO AO. ABS, f. A 34/1, inv. j. 1456, č. l. 236.

364 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 356.

365 Srov. tamtéž, č. 6/III, s. 949.

366 Srov. tamtéž, s. 890.

– [Dne] 30. 11. 1989 zorganizovalo OF v s. p. PIVOVARY Plzeň dialog s vedením podniku, CZV KSČ, ROH a členů závodní jednotky LM. Mluvčí OF ing. Jan KILBERGER, člen KSČ, požadoval zrušení LM v podniku a předání klíčů od skladu zbraní LM řediteli podniku. Požadoval i zrušení ZO KSČ v podniku. Za posledních 14 dnů vystoupilo z KSČ 10 členů.[367]

– [D]ne 4. 12. 1989 se ve všech okresních městech Severočeského kraje uskutečnila shromáždění organizovaná OF. V Litoměřicích došlo k vypískání zástupce OV KSČ. Bylo oznámeno, že v Okresním podniku technických služeb Prosmyky byla zrušena ZO KSČ.[368]

– OF v Olomouci bere sestavení nové vlády ČSSR jako nepřípustné[,] a proto 4. 12. 1989 bylo uskutečněno setkání studentů a vedení Univerzity Palackého, kde byl stanoven další postup stávky.[369]

– [V] podniku BESKYDSPORT Frýdek-Místek dochází ze strany vedoucího závodu 1 Alexandra MOŽDIAKA k výhrůžkám a přímému nátlaku na členy KSČ, že pokud nevystoupí z KSČ[,] nemusí už druhý den chodit do práce. Písemné prohlášení o tom muselo podepsat 18 pracovníků, převážně žen. Je mezi nimi i několik manželek příslušníků SNB.[370]

– [N]a koordinačním aktivu zaměstnanců ČSAD a DP – autobusy v závodě Klíčov Praha 9 bylo dne 5. 12. 1989 jednání o další stávkové aktivitě. Mnozí zaměstnanci odsuzují další stávky.

– [Z] prostředí Libeňsko-vysočanské oblasti závodů ČKD Praha jsou zjišťovány poznatky, že v případě potřeby vstoupí tyto závody opět do stávky. Činnost zde koordinuje člen OF [Petr] MILLER.[371]

– [N]a Pedagogické fakultě v Ústí nad Labem vznikla nezávisle na stávkovém výboru skupina nesoucí název „Protikomunistické komando". Cílem je vedení kampaní a nátlakových akcí za využití plakátů a letáků k vyloučení všech komunistů z vedoucích funkcí a jejich odstoupení z veřejného života.[372]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 120–121. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 5. 12. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

367 Srov. tamtéž, s. 891.
368 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 794–795.
369 Srov. tamtéž, č. 6/III, s. 1180.
370 Srov. tamtéž, s. 1181.
371 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 489.
372 Srov. tamtéž, č. 6/II, s. 796–797.

Dokument č. 33a
1989, 7. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

– [K]atolický laik O[ldřich]. LIŠKA, nar. 1926, bytem Teplice[,] předestřel další záměry CH-77 pro příští období. Podle jeho názoru byla v CH-77 ustavena komise, která shromažďuje veškeré materiály a výpovědi osob stíhaných Bezpečností. Soustřeďuje jména a služební zařazení příslušníků SNB i LM, na které mají být vydány zatykače a vyvozen vůči nim trestní postih.[373]

– [N]a území Jihočeského kraje byly ze strany Občanského fora (OF) zaregistrovány snahy o přípravu kontroly archívu StB.[374]

– [D]nešního dne má do Rakouska vycestovat skupina osob z Prahy, složená z členů OF a odborníků z Ministerstva paliv a energetiky, která zde hodlá shromáždit dokumentační materiál o úplatách vládních činitelů a pracovníků ministerstev v souvislosti s výstavbou JE Dukovany. Materiál má být využit pro organizaci korupční aféry a její zveřejnění.

– [D]ne 5. 12. 1989 se v Bratislavě uskutečnilo střetnutí asi 15 osob bývalých čelných představitelů státních a stranických orgánů na Slovensku vyloučených z KSČ. Cílem střetnutí bylo sjednocení dalšího politického postupu. Bylo zvažováno vytvoření strany demokratického socialismu v Bratislavě – slovenského fora přestavby – Obroda.[375] Ze svých řad hodlají navrhnout do vlády 2 kandidáty. V diskuzi se shodli, aby na prezidenta ČSSR kandidoval A. DUBČEK.[376]

[–] Situace po naší linii je charakterizována podobně jako v předchozích dnech a vyznačuje se zejména aktivitou stoupenců OF. Ve většině institucí, podnicích a závodech se stále zesiluje tlak na vytváření OF a likvidaci CZV, ZV a ZO KSČ v příslušných objektech. Objevují se i požadavky o předání budov KV KSČ a MěV KSČ k veřejným účelům (kupř. Brno). Jsou zjišťovány i snahy představitelů OF o odstavování členů KSČ z vedení podniků a závodů (kupř. Západočeský kraj).

V hromadně sdělovacích prostředcích byla zjištěna následující situace:

ČST – situace se po nástupu M[iroslava]. PAVLA[377] do funkce ÚŘ ČST poněkud zklidnila a není tak vyhrocena[,] jak je prezentována ve sdělovacích prostředcích.[378] Stávkový výbor jako takový fakticky neexistuje. Většina osob do funkce šéfredaktora zůstala na svých místech, i když proti některým jsou organizovány nátlakové akce

373 Srov. tamtéž, s. 801.

374 Srov. tamtéž, č. 6/III, s. 955.

375 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 3, s. 272.

376 Srov. tamtéž, s. 234.

377 Šlo o spolupracovníka kategorie důvěrník 1. oddělení II. odboru II. S-SNB s krycím jménem EKONOM (do 19. 10. 1989 TS kategorie agent). Viz https://www.abscr.cz/data/knihy//C88/45/C88_45_23.jpg

378 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/I, s. 328.

(šéfredaktor ÚRTN D[ušan]. MACHÁČEK – viz AKTIVITY[379]).[380] V návaznosti na vystoupení FMNO ve vysílání dne 6. 12. 1989[381] panuje mezi pracovníky ČST názor, že obdobným způsobem musí co nejdříve vystoupit MV ČSSR a předložit koncepční návrh další činnosti a orientace FMV, který bude přijatelný pro veřejnost a v souladu s obecně závaznými dohodami z oblasti mezinárodního práva, lidských práv a občanských svobod. Tím by bylo dosaženo značného zklidnění veřejnosti, která má obavu, že FMV díky svému „mlčení" připravuje protiakci.

Dne 6. 12. 1989 vznikla a obnovila svou činnost organizace televizních a filmových tvůrců z roku 1968 – FITES, která si mj. klade za cíl sledovat a posuzovat uvolňování trezorových filmů.

Čs. rozhlas – po odvolání ÚŘ K. KVAPILA trvá i nadále požadavek na odvolání celého vedení. V současné době se připravují návrhy na obsazení funkcí. Velkou aktivitu nadále projevují představitelé OF Čs. rozhlasu J[an]. ROSÁK a K. WEINLICH.[382]

MON – Občanské fórum požaduje odvolání M. JAKEŠE z funkce GŘ MON a je podporováno řediteli hospodářských servisů. Odvolání má být provedeno dne 13. 12. [1989][383] prostřednictvím gen. tajemníka MON D[ušana]. ULČÁKA, který celou záležitost chápe jako taktický manévr a snaží se vzbudit dojem, že tak činí na nátlak sovětských partnerů. Je připravováno i odvolání ULČÁKA, které má být předestřeno dne 16. 12. [1989] na valné hromadě novinářů prostřednictvím Vl[adimíra]. KAŠPARA. Jako nástupce je připravován A[dolf]. HRADECKÝ, který je t. č. nemocen. Je vyvíjena snaha, aby gen. sekretariát MON byl přenesen do Budapešti. V rámci organizace MON, kde se sdružují nezávislí překladatelé a tlumočníci[,] se vytvořila skupina osob, kteří chtějí vytvořit Nezávislý svaz překladatelů a tlumočníků na obdobných principech jako v roce 1968. Zřízení nové organizace je ovlivňováno mj. ze strany soukromé překladatelské agentury BÁBEL SERVIS Praha 3.

Stále ve větší míře je registrován rozpad stranických organizací a úbytek členské základny.

– [V] objektu ÚV SSM bylo odsouhlaseno na stranických schůzích rozpuštění základních organizací KSČ a předpokládá se vytvoření mládežnické federace podle vzoru z roku 1968 do doby mimořádného sjezdu SSM (svolán 24. 1. 1990)[.][384]

– [N]a všech centrálních pracovištích MěV SSM v Praze jsou zakládány organizace OF. Na schůzi ROH Pražské správy účelových zařízení SSM konané dne 5. 12. 1989 došlo ke zrušení podnikové organizace KSČ.

379 Srov. dokument č. 33b.

380 Srov. CYSAŘOVÁ, Jarmila, ref. 163, s. 44–45.

381 Srov. Zasadanie vojenských odborárov. In: *Obrana lidu*, 1989, č. 240 (7. 12. 1989), s. 1.

382 Srov. SUK, Jiří, ref. 112, s. 105; Srov. JEŠUTOVÁ, Eva, NOVÁKOVÁ, Jaroslava, ref. 181, s. 28.

383 Srov. ŽÁČEK, Pavel (ed.), ref. 78, díl 2, s. 931.

384 Srov. POBOŘIL, Vlastimil. *Majetek bývalého Socialistického svazu mládeže na pozadí politických intrik. Historie majetku bývalého majetku SSM.* Praha: Petr Prášil – BARON, 2013, s. 23.

– [M]ezi vedením SSM se hovoří k tomu, že KSČ je rozložena na 3 frakce – OBRODA, Demokratické fórum komunistů (DFK) a vlastní KSČ.

– [S]tranická organizace ve Filmovém studiu Barrandov se rozpadá. Z cca 50 členů KSČ již asi 20 vrátilo stranické legitimace.

– [O]bdobná situace se vyskytuje v IKEM v Praze. Mezi těmi, kdo odevzdali stranickou legitimaci[,] je i syn býv. předsedy vlády MUDr. [Miloš] ADAMEC.

– [P]odobně je tomu na řadě podniků a závodů v celé ČSSR[.]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 122–124. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 7. 12. 1989. Originál, strojopis, 3 s.

Dokument č. 33b
1989, 7. prosince – Praha. Příloha k vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

Očekávané aktivity

– [D]ne 8. 12. 1989 v 19.30 hod. na začátek relace Televizní noviny plánuje technický personál ČST na 5 minut vypnout obraz a přečíst prohlášení adresované ÚŘ ČST M. PAVLOVI. Jako jedna z podmínek je kladeno odvolání šéfredaktora ÚRTN D. MACHÁČKA z funkce.

– [D]ne 9. 12. 1989 v Sjezdovém paláci PKOJF je plánováno fórum všech novinářských iniciativ. Vstup je možný jen na novinářský průkaz.

– [D]ne 15. 12. 1989 má přijet do ČSSR režisér M[iloš]. FORMAN, který má v úmyslu stávkujícím studentům FAMU předat jako dar jeden ze svých filmů.

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1456. PŘEDPOKLÁDANÉ AKTIVITY, 1989, XI–XII, č. l. 361. Očekávané aktivity. Originál, strojopis, 1 s.

Dokument č. 34
1989, 8. prosince – Praha. Rychlá informace z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB plk. PhDr. Karla Vykypěla

– [D]ne 6. 12. 1989 měl být založen na FMPE „Klub bezpartijních pracovníků FMPE“ /poznatek je dále prověřován 7. odborem/[.]

– [S]tudenti FF UK Praha vyčkávají na složení nové vlády a podle výsledku se zúčastní, resp. nezúčastní generální stávky v pondělí 11. 12. 1989. Výuka zřejmě nebude zahájena do Vánoc, ale budou danné [dány] možnosti vykonat semestrální zkoušky a zápočty. Z pedagogického sestavu FF UK odstoupili děkan fakulty, proděkani a všichni vedoucí kateder. Kandidátem na funkci děkana je prof. [František] ČERNÝ, bezpartijní.[385] Na uvolněné funkce vedoucích kateder jsou doporučováni a navrhováni členové KSČ ze sestavu pedagogického sboru, ale do jednoho tyto funkce odmítají vykonávat. Po odstranění vedoucí úlohy KSČ byla ZO KSČ na fakultě ihned odebrána místnost, kterou předtím používala pro své účely.

– [L]aici ŘKC v Jihomoravském kraji jsou zklamáni, že v prohlášení OF z kraje není „moravský nacionalismus". V nejbližší době se hodlají sejít zástupci tohoto hnutí a sestavit prohlášení moravských katolíků, se kterým hodlají vystoupit na veřejnosti.

– [V]e s. p. POTRAVINY Plzeň se spojil bývalý ředitel závodu Plzeň-město KORANDA s představiteli OF závodu a požaduje rehabilitaci za svoje odvolání z funkce. KORANDA byl v minulosti orgány SNB řešen pro neoprávněné obohacování.

– [S]kupina studentů navštívila Ředitelství telekomunikací Bratislava[,] kde se dotazovala ředitele, zda se odposlouchávají telefonické rozhovory. Ředitel jim odpověděl, že v jednotlivých případech orgány SNB na příkaz prokurátora.

– [V] ČSD lokodepo Leopoldov a lokodepo Trenčínská Teplá byly zaznamenána aktivizace bývalých členů Federace lokomotivních čet /FLČ/, kde se projevily snahy o založení organizace FLČ a obnovení činnosti v plném rozsahu.

– [V] souvislosti s televizní besedou uvedenou dne 7. 12. 1989 Levá alternativa, NMS a ČsDI zastávají sice odděleně, ale souhlasné stanovisko, které je možno vyjádřit jako zásadní pobouření se situací v OF. HAVEL, MILLER, DIENSTBIER, [Petr] PITHART i další, vystupují jako samozvanci a jednají v duchu revanše proti komunistům. KOMÁREK svou poznámkou o fašistických praktikách komunistů vyvolal mezi členy OF nesouhlas. Problém zůstává, jak vyvést NMS, Levou alternativu, eventuálně ČsDI z OF.[386] Všichni si uvědomují, že jejich další podíl a spolupráce na programu OF je v rozporu s jejich základními prohlášeními a programy[387], ale pokud by odešli z OF, jejich podpora na veřejnosti zatím bude minimální. Navíc stále platí zákaz vedení OF, aby uvedené struktury veřejně samostatně vystupovaly mimo OF.

– [S]oučasný vývoj vnitropolitické situace a uvolňování pracovní disciplíny se začíná negativně projevovat v propadu plánované výroby v ekonomických objektech. Např. ve Slovenských magnezitových závodech, provoz Košice[,] téměř 4 mil. Kčs; za posledních 5 dní z nedostatku surovin činila ztráta ve výrobě v závodě Jihosloven-

385 PETRÁŇ, Josef. *Filozofové dělají revoluci.* Praha: Karolinum, 2015, s. 870 ad.

386 Srov. ŽÁČEK, Pavel, ref. 78, s. 174.

387 Srov. OTÁHAL, Milan, SLÁDEK, Zdeněk, ref. 33, s. 510–514; HLUŠIČKOVÁ, Růžena, OTÁHAL, Milan, ref. 121, s. 214–218.

ské celulózky a papírny Štůrovo 2,5 mil. Kčs; na dole Centrum v SHR dochází k dennímu schodku v plnění úkolů ve výši 100.000,– Kčs.

– [V]e dnech 5.–6. 12. 1989 se v Olomouci uskutečnilo jednání biskupů a ordinářů ŘKC za účasti představitelů jednotlivých řádů za řízení kardinála Františka TOMÁŠKA, bez účasti orgánu státní správy. Účastníci jednání vznesli požadavky týkající se majetko-právního vyrovnání ŘKC ve vztahu k socialistickému státu, včetně požadavku navrácení odebraného majetku.[388] V případě, že majetek nebude moci být vrácen /školy, nemocnice atd./[,] bude ŘKC žádat stát o proplacení jeho hodnoty a zaplacení nájmu za 40leté užívání státem. ThDr. Josef HROMÁDKA bude prosazovat založení ministerstva pro církevní záležitosti.[389]

Archiv bezpečnostních složek, f. A 34/1, inv. j. 1466. RYCHLÉ INFORMACE pro N II. S SNB, I. NMV ČSSR od 20. 11. 1989 do 8. 12. 1989, č. l. 128–129. Podklad z vytěžení informačního toku pro náčelníka II. správy SNB ze dne 8. 12. 1989. Originál, strojopis, 2 s.

388 Srov. např. SCHWARZ, Jiří; ROD, Aleš; FANTA, Michael. *Zdanění finančních náhrad církvím a náboženským společnostem.* Praha: Anglo-American University, 2019.

389 Srov. BENDA, Patrik, ŽÁČEK, Pavel, ref. 7, č. 6/IIII, s. 803–804.

ZPRÁVY

Zpráva z konference „Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen“

(Praha 12.–13. března 2019)

Zuzana Zedníková

V polovině března se zástupci Archivu bezpečnostních složek zúčastnili 23. výroční konference *Archivace záznamů z digitálních systémů* (Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen, zkráceně AUdS). Tato pracovní skupina archivářů veřejných archivů z německy mluvících zemí má členy také z České republiky. Webové stránky spravuje Státní archiv St. Gallen.[1] Pracují společně od roku 1997 a letos poprvé se zasedání konalo u nás. Zasedání probíhá formou veřejně přístupné konference. Cílem skupiny je nalezení společných cest, jak správně vést, přebírat a dlouhodobě ukládat elektronické informace. Vzhledem k různému stadiu legislativy i vývoje IT technologií je přeshraniční spolupráce velmi výhodná a inspirující. Konference se konala v prostorách Národního archivu a Archivu hlavního města Prahy.

V prvním bloku příspěvků byl prezentován Kai Naumannem (viz foto) vývoj elektronické spisové služby v německém regionu a České republice. V Německu se plánuje umenšení významu legislativy a větší důraz na praxi, např. best practices, prosazení širšího užití IT techniky, rozšíření studia archivářů na středních školách (a to včetně škol informatiky) a hlavně spolupráce mezi spolkovými zeměmi. Na druhou stranu v Německu stejně jako v Česku není pro spisovou službu akreditován žádný studijní doktorandský program. Pro německé spolkové země byla dříve klíčová platforma NESTOR, nyní se využívá DIMAG (asi ve dvou třetinách), ale už pociťují potřebu dalšího vývoje, neboť i DIMAG trochu zastaral. Ve Švýcarsku se používá platforma SCOPE. Další příspěvek o vývoji situaci české elektronické spisové služby měl zástupce Národního archivu Milan Vojáček. Národní digitální archiv ČR jde cestou využití kanadské platformy ARCHIVEMATICA. Ta funguje na bázi přídavných modulů a jedná o velmi komplexní řešení pro tvorbu metadat, SIP balíčků a trvalého uložení dat. Je určena vyloženě pro spisovou službu, pro využití např. v knihovnictví nebo uložení dat z vědeckého výzkumu se nehodí. V roce 2017

1 Srov. *Staatsarchiv* [online]. 2019 [cit. 2019-10-01]. Dostupné z: https://www.staatsarchiv.sg.ch/home/auds/23--tagung-2019.html; Mezinárodní konference AUDS. In: *Národní archiv* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://www.nacr.cz/2019/03/08/mezinarodni-konference-auds-2019

vstoupil do ostrého provozu Národní digitální archiv,[2] ale už od roku 2009 mají orgány veřejné správy mít povinně elektronickou spisovou službu a každoročně vykonávat skartační řízení. Projekt NDA II probíhal v letech 2017–2019 a kromě zvýšení výkonu měl přinést také možnost zpřístupnění digitálních archiválií. V roce 2018 zpracovalo MV ČR nezveřejněnou koncepci digitální archivace, 2019 byla zveřejněna koncepce celého archivnictví na další roky, tedy Koncepce rozvoje archivnictví v České republice na léta 2018 až 2025 s výhledem do roku 2035, nicméně spisová služba a zejména její digitalizace zde není zpracována zvlášť podrobně. Dále byla archivní správou provedena analýza informačních systémů pro správu dokumentů OVM. Jediné dvě zásadní platformy v Česku jsou MOPED (pouze OVM) a „Co po nás zbude" (otevřená, včetně dodavatelů).[3] V zahraničí funguje DLM forum[4] a EAG. Martin Kunz referoval o systému KOALA, který se používá pro samosprávu v Bavorsku od roku 2018. V diskuzi se mluvilo o možnosti využití kontejnerových formátů, které se však nyní pro dlouhodobé uložení nepoužívají. Dále Christian Keitel upozornil na nutnost hledání rovnováhy mezi náklady a využitelností elektronických dat vytěžitelných z archiválií. Již jen vytvoření archiválií z dokumentů je totiž pro státní správu nesmírně organizačně i technicky náročné. Martin Kaiser ze Švýcarska upozornil na klasický problém stoupající úrovně technologií, kdy by bylo nanejvýš vhodné, aby došlo k technologickému průlomu a změně ukládací technologie, protože zatím stále čelíme nutnosti retrodigitalizace archiválií. Už teď je nutné některé záznamy komprimovat, např. z družic nebo Google Earth. Proto doporučil, aby se státní správa nyní zaměřila na metodiku práce s elektronickými formáty. Velkým problémem je fakt, že v německých zemích nepanuje shoda ani na verzi formátu XML! Na druhou stranu se začínají rozvíjet projekty na nouzovou záchranu ohrožených dat (Sýrie – univerzita v Basileji).

Po dopoledním přednáškovém bloku se konala odpolední diskuzní část, dvakrát čtyři panely v němčině nebo angličtině. Velký ohlas vzbudil panel o přejímce digitálních nosičů od původců. Tyto nosiče celkem rychle technologicky zastarají a data je nutné co nejrychleji převést do PC sítě a případně emulovat na validní formáty, v Německu tomu navíc třeba u dokumentů poslanců brání legislativa. Dále se diskutovalo, zda ponechat původní nosiče a předat je do archivního fondu, což má smysl, jen pokud je nosič nepoškozený a dlouhodobě čitelný (např. páskové magnetické záznamy ze soudních procesů s nacisty). Další příspěvek představitelů zemského archivu Durynska popisoval situaci, kdy se původce snaží vyhovět požadavkům vyhlášek, což ale trvá moc dlouho, protože musí projít každý dokument a u většiny z nich

2 Nástroje národního digitálního archivu. In: *Národní archiv* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://www.nacr.cz/verejnost/2-predarchivni-pece/verejnopravni-puvodci/nastroje-narodniho-digitalniho-archivu; *Národní digitální portál* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://portal.nacr.cz/cs/

3 *CNZ* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: http://www.cnz.cz/

4 *The DLM forum* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: http://www.dlmforum.eu/

opravit formát elektronického obrazu tak, aby jej bylo možné trvale uložit. Archivář je totiž oprávněn vybrat k trvalému uložení kterýkoliv předaný dokument. Proto původce není schopen včasně a pravidelně skartovat. Důležitým nástrojem se tak stává validační program, který ověřuje formát digitálního dokumentu vůči požadavkům legislativy (zpravidla je požadován PDF/A). Formát však není jediný požadavek na ukládaný elektronický dokument (v České republice je definuje kromě vyhlášky č. 259/2012 ve znění pozdějších předpisů ještě Národní standard pro elektronické systémy spisové služby).[5]

Karolína Šimůnková s Martinem Šislerem z Národního archivu poukázali na nedostatky v recepci evropských nařízení, kdy chybí prováděcí předpisy a v důsledku zřejmě bude nutné anonymizovat vybrané podklady státního statistického šetření v roce 2021, a to přestože v zahraničí již na tyto archiválie platí výjimka a jsou uchovány bez provedení anonymizace. Panel o dlouhodobém ukládání dat v akademickém prostředí prezentovaly Univerzita Karlova a Akademie věd. Tyto instituce kromě elektronické spisové služby rozvíjejí zejména software pro knihovnictví, vědecké práce a výsledky výzkumu, např. ARCLib, který je open-source a v letech 2016–2020 probíhá jeho vývoj prostřednictvím grantu NAKI II. Ty se dost zásadně liší od spisové služby, protože zde není důraz na oběh, ale na uložení a zpřístupnění dat. Také kladou důraz na metodiku funkčního a informačního modelu standardu OAIS, který v ARCHIVEMATICA není zahrnut. Pro akademickou sféru byl doporučen projekt FEDORA storage.

Další den jednání byly diskutovány nové technologie, jako je blockchain; příspěvek přednesl Björn Steffenhagen. Ve Velké Británii se s touto technologií počítá v projektu ARCHANGEL, který má sloužit pro uložení a zpřístupnění archiválií. Zatím je to limitováno nutností smluvních vztahů a nejasně definovanou zodpovědností a možností smazání dat. Jako výhoda se jeví velká variabilita a integrita uchování dat a ověření transakcí. Německá spolková vláda plánuje vznik vládní strategie blockchainu, a to zejména v souvislosti s ochranou osobních údajů. Jens Peters upozorňoval na obvyklý problém, a to formátové vady. Původci musí důsledněji předávat data do skartačního řízení, ideálně dokud provozují původní software, protože po jeho ukončení nelze data případně opravit dle požadavků na uložení. Fabian Näser nadhodil důležitou myšlenku, že za deset let již PDF nebude dostatečným nosičem signifikantních vlastností běžných dokumentů. Je tedy bezpodmínečně nutné, aby spisová služba pro státní správu sledovala technologický vývoj. Svenia Pohlkamp uvedla, že Durynský digitální archiv bude již pracovat s pojmem hybridní balík. V české legislativě zatím „hybridní" není ukotveno a začíná velmi scházet, neboť v praxi s ním již elektronické spisové služby pracují. Ve Švýcarsku již Akademie umění využívá data management, zásadní otázkou zůstává ošeření autorských práv.

5 *Věstník Ministerstva vnitra* [online]. 2019 [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://www.mvcr.cz/clanek/vestnik-ministerstva-vnitra-vestnik-ministerstva-vnitra.aspx (poslední platný v roce 2017).

Třetí český příspěvek představili zástupci Západočeské univerzity v Plzni a NTIS – Nové technologie pro informační společnost na indexaci audiovizuálních záznamů. Projekt indexace audiovizuálních archivů s využitím metod automatického rozpoznávání řeči a obrazu vznikl ve spolupráci se USC Shoah Foundation Visual History Archive, založenou Stevenem Spielbergem na zpracování oral history videozáznamů (měli zpracovat třináct let záznamů!). Tento projekt využívá např. Česká televize a ÚSTR.

Konferenci zakončil blok, v němž moderátoři panelů shrnuli příspěvky a diskuzi a prezentovali závěry svého panelu. Upozornilo se na to, že je potřebné, aby archiváři pro uložení vybírali dokumenty, které reflektují údaje pro genealogické bádání, které je stále nejčastějším účelem občanského archivního bádání. Přestože se stále častěji pro strojové zpracování dat upřednostňuje formát XML, dochází při jeho tvoření k vadám. Zůstává tedy stále nutnost manuální kontroly dat a interpretace. Opět bylo zdůrazněno, že je nutné tvořit a sdílet best practices. Do diskuze se zapojovalo spíše německé publikum, které čítalo zhruba 200 účastníků, mezi nejaktivnější členy publika patřili Kai Naumann a Christian Keitel, kteří přednesli své příspěvky hned na začátku konference. Celkově byla diskuze zajímavá a aktivnější, než bývá zvykem na čistě národních českých konferencích. Jednotlivé spolkové země mají různý vývoj elektronické spisové služby a pro země bývalého východního bloku vyznívá srovnání vcelku dobře. Vlak českým spisovkářům rozhodně ještě neujel.

Kai Naumann (Zemský archiv Bádenska-Württemberska) a Zbyšek Stodůlka (NA ČR)

Pavel Ircing (ZČU) prezentoval indexaci audiovizuálních záznamů

1939 – rok zlomu. Slovensko a Evropa na začátku 2. světové války

(Banská Bystrica 23.–25. dubna 2019)

Miroslav Lacko

Ve dnech 23. až 25. dubna 2019 se v prostorách Muzea Slovenského národního povstání (SNP) v Banské Bystrici uskutečnil další ročník mezinárodní vědecké konference s názvem 1939 – rok zlomu. Na rozdíl od minulých let se konference poprvé konala během tří dnů, protože zájem o prezentaci byl nad očekávání organizátorů. Cílem konference bylo analyticky a kriticky zhodnotit události odehrávající se před osmdesáti lety, tedy v době, kdy zanikla tzv. druhá republika a vznikl Protektorát Čechy a Morava a také samostatná Slovenská republika. Tematicky se však konference věnovala mimo jiné i událostem na celém evropském kontinentu, mezi kterými samozřejmě dominovalo propuknutí druhé světové války v září 1939. K hlavním organizátorům letošní konference patří, vedle Muzea Slovenského národního povstání, Ústav pro studium totalitních režimů v Praze, Vojenský historický ústav v Bratislavě, Historický ústav Slovenské akademie věd (dále SAV), Historický ústav Akademie věd ČR (AV ČR), Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Česko-slovenská komise historiků.

Již tradičně konferenci otevřel ředitel Muzea SNP pan Stanislav Mičev, který označil rok 1939 za rok, jenž změnil hranice Evropy a světa, za rok, který předznamenal druhou světovou válku. Zároveň upozornil na fakt, že v roce 2019 si připomínáme kromě 80. výročí začátku bojů druhé světové války ještě 75. výročí vypuknutí Slovenského národního povstání. Při této příležitosti všechny přítomné hosty pozval na další vědeckou konferenci, kterou bude Muzeum SNP organizovat v průběhu října 2019 a která se bude zabývat přímo odkazem Slovenského národního povstání v našich dějinách a v naší současnosti. Dále vyjádřil veliké poděkování všem přednášejícím za to, že přijeli do Banské Bystrice. Překvapivý byl ohromný zájem historické obce o tuto konferenci, protože se přihlásilo padesát pět historiků z šesti zemí. Během akce tak svoje příspěvky prezentovali hosté z České republiky, Polska, Maďarska, Německa, Ruské federace a samozřejmě z domácího Slovenska. Poté Stanislav Mičev popřál všem zdárný průběh konference a představil prvního přednášejícího.

Jako první svůj příspěvek s názvem *Jak zabránit válce? Jakou Evropu po válce? Demokratické evropanství v roce 1939* přednesl Vladimír Goněc z Ústavu politických věd SAV v Bratislavě. V úvodu poukázal zejména na selhání tehdy jediné mezinárodní organizace – Společnosti národů. Přítomné obeznámil s vývojem událostí od propuknutí Velké hospodářské krize až do konce třicátých let dvacátého století. V tomto období se postupně obnovovaly staré koncepty velmocenské politiky

některých evropských států. Do popředí se dostával rovněž problém menšin: došlo k přenesení menšinové problematiky na mezinárodní instituce a jednotlivé menšiny byly v tomto období častokrát zneužívány proti státu, ve kterém předtím dlouhá léta žily. Profesor Goněc se ve svém příspěvku krátce věnoval i období po konci druhé světové války, kdy se postavení Evropy (v důsledku proběhlého konfliktu značně oslabené) ve světě změnilo. V tomto období však bylo zároveň potřebné si uvědomit, že i po válce bude Evropa potřebovat demokratické Německo, protože budoucí federalizovaná a demokratická Evropa by bez něj nebyla kompletní. Poukázal i na činnost Milana Hodži a jeho myšlenky o federalizované Evropě.

Dále vystoupil Andrej Nikolajevič Artizov z Federální archivní agentury Ruské federace. Svůj zajímavý příspěvek s názvem *Začátek 2. světové války v archivech Ruské federace* začal přáním, aby historii studovali především profesionální historici a aby ji zpřístupňovaly profesionální instituce k tomu určené. Přítomným hostům představil množství projektů, které k událostem druhé světové války připravila Federální archivní agentura Ruské federace. Jedná se například o internetovou stránku s názvem „Mnichov 1938 – Na prahu katastrofy", která má více než milion zhlédnutí ročně. Návštěvníci tam naleznou množství sovětských, nacistických a spojeneckých dokumentů a fotografií vztahujících se k létům 1938 a 1939.

Jako další s příspěvkem s názvem *Přístupy ruské historické společnosti k výročí začátku druhé světové války a osvobození východní Evropy od nacismu* vystoupil Konstantin Iljič Mogilevskij, ředitel moskevské nadace Historie vlasti. Upozornil na nutnost zachovat budoucím generacím historickou paměť a pravdu, pročež ocenil činnost a existenci Muzea SNP v Banské Bystrici. Během svého příspěvku vícekrát poukázal na miliony obětí, které si boje druhé světové války na evropských, ale také na afrických a asijských bojištích vyžádaly. V závěru se věnoval pozitivnímu hodnocení Slovenského národního povstání v Rusku a zároveň pozval na mezinárodní vědeckou konferenci, která se na podzim 2019 uskuteční v Moskvě při příležitosti výročí vypuknutí SNP.

Konferenční blok hostů z Ruské federace uzavřel ředitel Muzea stalingradské bitvy ve Volgogradu. Přítomným účastníkům konference prostřednictvím fotografií a videí představil Muzeum stalingradské bitvy, které je s více než dvěma miliony návštěvníků ročně jedním z největších muzeí v Ruské federaci. Dále stručně pohovořil o největší bitvě Rudé armády u Stalingradu, jež sice znamenala obrat ve válce, zároveň si však vyžádala veliké oběti na životech, množství zraněných a téměř z devadesáti procent zničené město.

Po těchto příspěvcích otevřel první konferenční blok věnovaný regionálním tématům Viktor Brádňanský z organizace RODON Klenovec. Ve svém příspěvku analyzoval život v okresu Hnúšťa na jihu středního Slovenska po vídeňské arbitráži poté, co se stal pohraničním slovenským okresem. Poukázal na vliv nové hranice na obyvatelstvo, infrastrukturu a hospodářství celé oblasti. Okrajově se dotkl také uprchlické vlny z přelomu let 1938 a 1939, která přes zkoumanou oblast prošla. Jako další

vystoupil Ondrej Druga z Filozofické fakulty Univerzity Matěje Bela v Banské Bystrici, který se věnoval problematice spolupráce vojvodinských Slováků s československým zahraničním odbojem. Upozornil zejména na předválečný bohatý kulturní a osvětový život našich krajanů a na jejich četné a úzké kontakty s meziválečnou ČSR. Zajímavá byla zejména část věnující se organizaci balkánské emigrantské trasy přes Bělehrad, Soluň, Istanbul až do Sýrie. Důležitý informační kanál tvořila v tomto období řeka Dunaj. Dále prezentovala svůj zajímavý příspěvek Miroslava Poláková z Gymnázia v Uherském Hradišti. Představila moravský separatismus a snahy o kolaboraci na Moravském Slovácku po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. Centrem oblasti bylo město Uherský Brod jakožto největší politický okres na Moravě. Přes jeho území navíc procházelo množství převaděčských tras na území Slovenska. Poukázala na aktivity mnohých představitelů Moravského Slovácka, kteří se chtěli zbavit českého útlaku připojením k slovenské autonomii. Následovalo vystoupení Juraje Lepiše z Muzea SNP v Banské Bystrici, ve kterém se věnoval anexi slovenského území Polskem a všeobecně změně nálad obyvatelstva vůči Polsku v roce 1939. Martin Zückert z mnichovského Collegia Carolinum prezentoval svůj výzkum zaměřený na život v horských oblastech Slovenska. Horské oblasti jakožto zásobárny dřeva a nerostných surovin totiž získaly na významu po vídeňské arbitráži, když Slovensko ztratilo rozsáhlé nížinné oblasti na jihu území. Prostřednictvím výstavby infrastruktury (např. železniční trati mezi Banskou Bystricou a Turčianskými Teplicemi) se měla zlepšit životní úroveň v těchto oblastech. Jako poslední s regionálním tématem vystoupil Miroslav Palárik z Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Věnoval se především zásahům vládní moci do vydávání periodického tisku a literatury v oblasti města Nitra. V tomto období nastal zánik množství stranických deníků a časopisů, jelikož v jednotlivých redakcích začali působit vládní komisaři.

Po odpolední přestávce konference pokračovala novým tematickým blokem s názvem Zakarpatská Ukrajina. Jako první v tomto bloku vystoupil Tomáš Řepa z Univerzity obrany v Brně. Ve svém příspěvku popsal události spjaté s procesem vyhlášení samostatnosti Karpatské Ukrajiny v březnu 1939. Poté následovalo vystoupení Michala Šmigeľa z Univerzity Matěje Bela v Banské Bystrici, který se zaměřil na problematiku „ukrajinské otázky" v roce 1939 z mezinárodního hlediska. Poukázal na to, že zatímco Polsko a SSSR si původně chtěli území Ukrajiny rozdělit, politici Francie a Velké Británie byli k této otázce lhostejní. Pro Německo by bylo na druhé straně výhodné, kdyby Ukrajina vyhlásila samostatnost a napadla Polsko. Jako další přednesl svůj příspěvek Milan Vyhlídal, rovněž z Univerzity obrany v Brně. Přítomným prezentoval krátkou činnost Pátracího střediska československé rozvědky na Podkarpatské Rusi na přelomu let 1938 a 1939. Tento blok svým příspěvkem uzavřel profesor Jan Rychlík z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který nahlédl na problematiku vyhlášení samostatnosti Karpatské Ukrajiny z pohledu ukrajinského národního diskurzu. Svůj výklad podložil množstvím dobových i současných fotografií z oblasti dnešní západní Ukrajiny.

Na začátku druhého konferenčního dne byl otevřen blok věnovaný česko-slovenským tématům. Jako první v něm vystoupil Robert Arpáš z Filozofické fakulty Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře a z Historického ústavu SAV. Ve svém příspěvku označil rok 1939 za rok zlomu v česko-slovenských vztazích, což dokázal na příkladu změny postoje Komunistické strany Slovenska ke slovenské samostatnosti. Zároveň charakterizoval i pohled nekomunistického odboje na tuto problematiku. Jako další přednesl svůj příspěvek Dariusz Dąbrowski z Institutu národní paměti ve Vratislavi. Přítomným představil proces vzniku Legií Čechů a Slováků v Polsku pod vedením generála Lva Prchaly v průběhu roku 1939. Dále následoval příspěvek Martina Jindry z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze, ve kterém jeho autor nejprve stručně popsal působení Církve československé husitské v meziválečném období na Slovensku, aby se posléze věnoval zastavení její činnosti v roce 1939 (kdy měla pouze 7 000 členů). Jako další se svým příspěvkem vystoupil profesor Bohumil Jiroušek z Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Věnoval se analýze článků a recenzí o Slovensku, které v roce 1939 vycházely v Českém časopise historickém. Následovala prezentace Jiřího Klůce z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy, ve které přednášející představil působení Slováků v Polském legionu pod vedením Pavla Styka. Jako další v rámci tohoto bloku vystoupil Miroslav Lacko z Archivu bezpečnostních složek v Praze a z Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který se věnoval problematice odsunu českých zaměstnanců z území Slovenska v letech 1938 a 1939. Nejprve na základě statistických údajů analyzoval jejich působení na území Slovenska v meziválečném období. Následně popsal snahy tehdejší nejsilnější politické strany (Hlinkova slovenská ľudová strana, HSĽS) o co nejrychlejší odchod těchto zaměstnanců a problémy, kterým museli čelit po příchodu na území českých zemí (ubytování, stravování, zdravotní a sociální péče, nezaměstnanost). Poté následoval příspěvek Jozefa Leikerta z Pedagogické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, který prezentoval životní příběh Marka Frauwirtha, jenž byl jako jediný Slovák popraven při událostech 17. listopadu 1939 v Praze. Před polední přestávkou vystoupil ještě Michal Pehr z Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který prezentoval vznik Slovenského státu z pohledu vznikající protektorátní společnosti. Vyhlášení samostatnosti Slovenska totiž vyvolalo rozporuplné reakce na Slovensku i v Čechách, kde se často mluvilo o „slovenské zradě".

Po obědové přestávce v česko-slovenských tématech pokračovala Pavla Plachá z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze. Ve svém příspěvku se zabývala postavením československých žen v protinacistickém odporu a odboji. Zároveň analyzovala postavení árijské ženy v nacionálním socialismu, která plnila výhradně biologické povinnosti, přičemž její politická činnost byla pouze podpůrná. Jako další vystoupil Jiří Plachý z Vojenského historického ústavu v Praze s příspěvkem o počátcích československého vojenského odboje na Britských ostrovech. Dále se problematice vztahů Československa a Španělska během španělské občanské války

a poté vztahům Slovenského státu a Španělska věnoval Peter Száraz. Poukázal na to, že pro frankistické Španělsko byly po roce 1939 důležitější styky s Protektorátem Čechy a Morava než vztahy se Slovenským státem. V rámci tohoto bloku vystoupil také Jan Zumr z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze, který představil činnost a úkoly Velitelského sboru operačních skupin a oddílů bezpečnostní policie při obsazování československého pohraničí a poté i vnitrozemí. Blok byl ukončen vystoupením Stanislava Mičeva, ředitele Muzea SNP v Banské Bystrici. Ve svém příspěvku se věnoval prvním českým a slovenským válečným zajatcům z druhé světové války. Zároveň poukázal na nutnost rozlišovat mezi dvěma druhy zajatecký táborů: GUPVY (tábory zajatců a internovaných) a GULAG (tábory přímo pro politické vězně).

Ke konci druhého konferenčního dne byl otevřen další tematický blok, který se věnoval Protektorátu Čechy a Morava. V jeho rámci zazněl jen jeden příspěvek, který přednesl Pavel Kopeček z Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Věnoval se v něm počátkům odbojového hnutí v Protektorátu, přičemž se specializoval zejména na oblast Moravy, kde měl odpor během církevních poutí často pasivní charakter.

Na programu třetího a zároveň posledního konferenčního dne byl tematický blok s názvem Slovenský stát. Na úvod vystoupil se svým příspěvkem Jan Němeček z Historického ústavu AV ČR v Praze, ve kterém se věnoval vzniku diplomatického aparátu Slovenského státu. Od března 1939 bylo nutno vybudovat a personálně obsadit místa vyslanců a konzulů, protože mnoho meziválečných diplomatů slovenského původu (např. Štefan Osuský, Ivan Krno, Juraj Slávik nebo Vladimír Hurban) odmítlo pracovat pro nové slovenské Ministerstvo zahraničních věcí. Nový aparát se tak utvářel převážně ze zaměstnanců ministerstva (Ladislav Szathmáry) nebo z členů HSĽS (Karol Sidor, Tidor Gašpar, Fraňo Tiso). Jako další vystoupila Zuzana Hasarová z Filozofické fakulty Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Přítomným představila vyobrazení a popis událostí roku 1939 v poúnorovém periodickém československém tisku, kde bylo např. (západní) Německo vnímáno jako příklad buržoazního imperialismu a útok SSSR na Polsko byl interpretován jako záchrana polského lidu před nacistickým Německem. Poté svůj příspěvek přednesl István Janek z Maďarské akademie věd v Budapešti. Analyzoval především maďarsko-slovenské vztahy v letech 1939 a 1940, které byly silně pod vlivem německé diplomacie. Následovalo vystoupení Jozefa Bystrického z Vojenského historického ústavu v Bratislavě, který přítomným představil organizaci a fungování Československé armády na Slovensku do března 1939. V tomto období zažívala armáda turbulentní změny, které vedly k její dezorganizovanosti a redislokaci. Časté byly konflikty mezi slovenskými vojáky a českým důstojnickým sborem. Další příspěvek přednesl Igor Baka, rovněž z Vojenského historického ústavu v Bratislavě. Analyzoval v něm vstup slovenské armády do války proti Polsku, která měla být původně využita pouze na ochranu hranic.

Po obědové přestávce přednesl zajímavý příspěvek Andrzej Olejko ze Státní vysoké školy technicko-ekonomické v polském městě Jaroslav. Prostřednictvím

dobových fotografií představil letadla a letiště, která byla zapojena do letecké války mezi Polskem a Slovenským státem v roce 1939. Zároveň vyjádřil svoje oprávněné rozčarování nad neznalostí dějin slovenského válečného letectví mezi studenty Fakulty letectví v Košicích, kde přednášel a kde se je snažil obeznámit s touto částí slovenských dějin. Jako další vystoupil Ondřej Podolec z Ústavu paměti národa v Bratislavě. Analyzoval institucionální konstituování slovenské vlády v roce 1939 na základě ústavního zákona č. 1/1939 Sb., který určil orgány výkonné moci. Poté Marian Uhrin z hostitelského Muzea SNP v Banské Bystrici představil slovenskou útočnou vozbu na podzim 1939, která zápasila s personálními a technickými problémy. Následovalo vystoupení Petra Račka ze Středoslovenského muzea v Banské Bystrici věnující se vztahu státu a evangelické církve augsburského vyznání v letech 1938 a 1939. Jako další představil svůj příspěvek Csaba Vida z Národní univerzity veřejné správy v Budapešti, věnovaný tzv. malé válce mezi Maďarskem a Slovenskem v údolí řeky Uh na východě Slovenska. Během této války, která probíhala jenom pár dní, se uskutečnily první významné vzdušné operace maďarského válečného letectví. Poté se Lukáš Volentier z Muzea SNP v Banské Bystrici zabýval vytvořením Slovenské národní banky a představením slovenské koruny jako oficiální měny nového státu. Koruna měla ambice stát se podunajským dolarem. Jako předposlední vystoupil profesor Karol Fremal s příspěvkem o odboji na Slovensku v roce 1939, který přednášející rozdělil na komunistický, občanský a sociálnědemokratický. Zároveň analyzoval trasy přechodů slovenských odbojářů a českých vlastenců do zahraničních armád přes Polsko nebo Maďarsko do Jugoslávie, Francie, Turecka nebo až na Blízký a Střední východ. Konferenci uzavřel svým příspěvkem Eduard Nižňanský z Univerzity Komenského v Bratislavě, jenž se zaměřil na problematiku antisemitismu na Slovensku v roce 1939. Právě antisemitismus, čechofobie a permanentní hledání nepřítele se staly typickou politikou vládní HSĽS.

Konference věnující se událostem roku 1939 na Slovensku a v Evropě přinesla množství zajímavých podnětů a témat k diskusi. Nezbývá než vyjádřit poděkování organizátorům za úspěšný průběh konference a zároveň jim popřát množství úspěchů při organizaci dalších podobných akcí.

Zpráva z 18. celostátní archivní konference

(Plzeň 23.–25. dubna 2019)

František Prepsl

Osmnáctá celostátní archivní konference proběhla ve dnech 23.–25. dubna v Plzni a navázala na liberecký model z roku 2017. Odborná část se skládala z několika bloků o celkovém počtu 21 přednášek, které nabízely rozličná témata a reagovaly na aktuální dění v oboru. Část konference se vzhledem k místu konání věnovala tématu „výroba nápojů v průmyslovém odvětví". V rámci bohatého doprovodného programu se mohli účastníci na vlastní oči přesvědčit, na jaké úrovni je pivovarnictví v jednom z nejprestižnějších podniků u nás. Konference se konala pod záštitou náměstka ministra vnitra Petra Mlsny, hejtmana Plzeňského kraje Josefa Bernarda, primátora statutárního města Plzně Martina Baxy a děkana Fakulty pedagogické Západočeské univerzity v Plzni Miroslava Randy. Finanční podporu poskytla řada místních firem, společností a institucí. Setkání se konalo v Parkhotelu Plzeň v přednáškových sálech. V tomto ohlédnutí za zmíněnou konferencí uvedu pouze osobně navštívené přednášky.

Osobní údaje v archivnictví, GDPR a obecné trendy a překážky v akvizici a zpřístupňování archiválií s osobními údaji

Přednáška byla zaměřena na vyhodnocení současného stavu se zaměřením na českou a evropskou legislativní úpravu a její reálnou aplikaci v praxi. Z řad účastníků bylo upozorněno na skutečnosti a obtíže spojené s agendou v jednotlivých archivech. Vyvstala otázka úlohy archiváře, zda je v pozici odborného správce archivních fondů, či zprostředkovatelem zpřístupňování dokumentů s důrazem na ochranu osobních údajů. Diskuze poukázala na právo svobodného přístupu k informacím v obecné rovině nejenom v oblasti archivnictví. Problematiku liberálního přístupu k informacím z období totality zmínila ředitelka Archivu bezpečnostních složek Světlana Ptáčníková. Při zpřístupňování dokumentů bývalých bezpečnostních složek je třeba brát ohled na oběti zločinů a jejich patřičnou ochranu. Dalším kritériem je vůle archivu, přístupnost zpracovaných fondů a fundovanost zpracovatelů. V České republice je klauzurní doba stanovena na třicet let a v některých státech platí ochranná doba až padesát let. Primárně je potřeba nastavit regulaci tak, aby v případě zneužití získaných informací ze strany badatelů mohly následovat určité sankce. Všechny osobní údaje není možné stoprocentně vyloučit a lze se inspirovat

například rakouským archivním zákonem, ve kterém je ochranná lhůta stanovena pouze na pětadvacet let. V případě prezentací fotografií v médiích je nutné se domluvit, které fotografie lze publikovat a které jsou již tzv. za hranicí zveřejnění. Dále bylo upozorněno na problematiku citlivých osobních údajů, které nelze zpracovávat. Jak tuto otázku ale řešit? Vyloučením, nebo úpravou? Otázka právní úpravy je jasná. Problém nastává u osob žijících v zahraničí s technickou stránkou věci, a to se získáním souhlasu dotyčné osoby. Příkladem může být fotografie osoby pořízená na protestním mítinku a zveřejněná na sociálních sítích, kontaktování osoby je v tomto případě neproveditelné. Diskuze poukázala na dosavadní vývoj, který na jedné straně chce být co nejvíce otevřen a na straně druhé vyžaduje striktní dodržování ochrany osobních údajů. Otázkou zůstává, na kolik tento stav ovlivňuje archivářskou činnost a zda nedat podnět k legislativní úpravě, která by jasně nastavila pravidla v archivním zákoně v oblasti osobních údajů.

Moderátorka: Karolína Šimůnková (Národní archiv), diskutující: Vít Zvánovec (Úřad pro ochranu osobních údajů), Světlana Ptáčníková (Archiv bezpečnostních složek), Lukáš Blažek (Univerzita Karlova), Miroslav Kunt (Národní Archiv) a Karel Šimka (Nejvyšší správní soud).

Ve víru bezradnosti. Archivní výběr dokumentů z informačních systémů veřejné správy

Přednáška se soustředila na problematiku výběru archiválií z informačních systémů původců, kteří nejsou včleněni do systému elektronické spisové služby. Byl použit příklad z oblasti školství. V této sféře se zpracovávají například klasifikační listy, katalogové listy žáků a studentů, informace o zákonných zástupcích, pedagogická dokumentace, školský vzdělávací program apod. Skartační doba u těchto písemností typu „A" činní čtyřicet pět let. V přednášce byla zmíněna potřeba nastavení jednotných informačních systémů s určitými parametry, včetně nastavení výběru předarchivní péče tak, aby byl zajištěn národní standard například formou vyhlášky. Závěrem této přednášky zaznělo, že je třeba řešit aktuální problémy spojené s řadou škol, které dnes pracují většinou v analogovém systému a kterým zákon neukládá za povinnost vést spisovou službu v elektronické formě.

Moderátor: Karel Koucký (Státní okresní archiv Kladno), diskutující: Veronika Kosová (Státní okresní archiv Kladno), Miroslav Kunt (Národní archiv), Pavla Stieglerová (Státní oblastní archiv Praha), Milan Vojáček (Národní archiv).

Pomáhat, nebo trestat? Kontroly a metodická pomoc původcům v otázkách spisové služby

Přednáška vycházela z praktických zkušeností ze skartačních řízení u rozličných původců a poukazovala na nízkou úroveň vedení spisové služby. Například pouze

polovina obecních úřadů doposud vedla spisovou službu v elektronické podobě. Důvodem je slabá znalost odpovídajících norem a okrajový zájem o spisovou službu, která je uživateli chápána spíše jako nutné zlo. Současná situace přináší riziko spojené se ztrátou hodnotných dokumentů. Vhodným opatřením by měla být možnost metodických setkání spojených s kontrolou v obcích a stanovení jednoznačných pokynů zpracovatelům. Orientaci v dané problematice by mohly usnadnit například vzory spisového řádu nebo skartačních návrhů. Pracovníci úřadů jsou většinou profesní specializací zaměřeni na jiný obor a mají v pracovní náplni například vedení účetních dokladů spojených s vyřizování běžné agendy. Z praxe vyplývá potřeba upozornění na pečlivé vedení podacích deníků a přípravu dokumentů k archivnímu výběru, jedná se například o podklady ze zasedání obecních zastupitelstev. Represivní nástroje se většinou míjí účinkem z důvodu nízkých sankcí, které nejsou motivací pro nápravu k lepší spolupráci.

Moderátor: Milan Augustin (Státní okresní archiv Karlovy Vary), diskutující: Simona Pelcová (Státní oblastní archiv v Zámrsku), Pavel Šrámek (Státní okresní archiv Zlín).

Edice na stůl! Vydávání archivních pramenů úřední povahy k českým moderním a soudobým dějinám

Tato přednáška se zabývala aktuálními edičními projekty z oblasti textů, kartografických děl a fotografií. Byly nastíněny podmínky, pravidla a úskalí ediční práce včetně překážek, na které se během realizace naráží. Dále byla položena otázka, zda se mají archivy věnovat archeografii a zda mají archiváři vůbec podmínky věnovat se této činnosti. Diskutující přednesli svoje připomínky a zkušenosti z archivů s návrhem ponechání této činnosti v akademické sféře. Přednášející prezentovali rozpracované projekty a upozornili na nutnost kolektivní práce na edici s připomenutím určitých omezení spojených s publikací doprovodného fotografického materiálu.

Moderátor: Jan Bílek (Univerzita Hradec Králové), diskutující: příspěvek od Jana Němečka (Historický ustav Akademie věd České republiky, příspěvek prezentoval Jan Bílek), Vojtěch Šustek (Archiv hlavního města Prahy), Eva Chodějovská, Jiří Dufka, Petr Žabička (Moravská zemská knihovna v Brně), Emílie Benešová (Národní archiv).

Elektronická spisová služba – konec archivnictví?

Přednáška byla zaměřena na zmapování předchozích let od zavedení elektronické spisové služby z pohledu legislativy a cesty k novému archivnímu zákonu a tzv. „národnímu standardu č. 65/2012“. Dále byl zmíněn požadavek na dobré nastavení spisové služby u původců, kde většina úředníků nemá archivní vzdělání a je zaneprázdněna jinou úřední agendou. Byl zmíněn také odkaz na zkušební skartační řízení

na portálu www.portaltetst.nacr.cz. Dalším příspěvkem do diskuze byl popis vývoje a uskutečňování převedení elektronické spisové služby na Magistrátu hlavního města Prahy do praxe. Nedílnou součástí výkonu elektronické spisové služby je kvalitní software, který bohužel není sjednocen a leckdy se liší i rozdílným názvoslovím jednotlivých ovládacích prvků, což uživatelům znesnadňuje práci. V rámci diskuze byl vznesen požadavek na vytvoření jednotného vzorového spisového plánu, který dosud není k dispozici. Při nastavení spisového plánu může být nápomocen e-mail heplnda@nacr.cz jako takový help desk. Účelem diskuze byl pokus o nastínění možných řešení se zřetelem k budoucímu výběru archiválií.

Moderátorka: Hana Brzobohatá (Moravský zemský archiv v Brně), diskutující: Miroslav Kunt (Národní archiv), Tomáš Lechner (Vysoká škola ekonomická v Praze), Jana Schwallerová (Archiv hlavního města Prahy).

V závěru konference došlo k celkovému zhodnocení včetně prezentace výsledků jednotlivých přednášek a diskuzí k nim. Realizátorům byl vysloven dík za skvělou organizaci. Příští setkání se uskuteční v roce 2021 v Pardubicích.

Mimo odborné části konference proběhl také doprovodný program, který účastníkům nabídl možnost navštívit místní muzea, galerie či případně spojit poznání západočeské metropole s exkurzí do plzeňského Prazdroje a věznice Plzeň-Bory.

Přednášková akce v Grenzlandmuseu Eichsfeld

(Eichsfeld 26. května 2019)

Pavel Vaněk

Dne 26. května 2019 uspořádalo muzeum Eichsfeld (Grenzlandmuseum Eichsfeld) dvě návazné akce pro odbornou i širší veřejnost: vzpomínkovou vycházku podél někdejší železné opony a následně přednáškový večer z cyklu interdisciplinárních přednášek *Von Todestreifen zu Lebenslinien*. Grenzlandmuseum Eichsfeld vzniklo v devadesátých letech na místě někdejšího východoněmeckého hraničního přechodu na silnici na západoněmecký Duderstadt. V adaptovaných objektech tohoto přechodu také sídlí. V jedné z budov je umístěna interaktivní expozice, v jiné se mimo jiné nachází přednáškový sál. Kromě toho má muzeum ve správě několik terénních objektů z doby střežení východoněmecké hranice pohraničními vojsky a ty propojuje naučnou stezkou. Svou činnost tato organizace zaměřuje také přírodovědným směrem, neboť se zabývá biotopy v pásu podél hranice po ukončení vojenského střežení.

Vzpomínková vycházka v délce 9 km, která trvala asi tři a půl hodiny, se však netýkala oné naučné stezky zřízené muzeem, ale jiného blízkého úseku pohraničního pásu. Její květnový termín nebyl zvolen náhodně. Právě 26. května roku 1952 totiž započal východoněmecký režim práce na zneprostupnění hranice se západním sousedem. V krátkém časovém odstupu došlo i k vysídlení (zpravidla selektivnímu) obyvatel z pásu přiléhajícímu k této hranici.

Vycházku vedli pracovníci muzea Georg Baumert a Patrick Hoffmann, kteří spojili přírodovědný výklad s místní historií a s událostmi na tomto úseku státní hranice před rokem 1989. Trasa vycházky propojila dvě spolkové země, Dolní Sasko a Durynsko. Startovní bod byl nad okrajem dříve západoněmeckého Duderstadtu, poté trasa obcházela obci Ecklingerode. Účastníci vycházky, jichž bylo několik desítek, mohli pozorovat stopy po vojenském střežení v terénu. Dodnes patrné terénní zásahy upomínají na to, kde se nacházela ženijně technická zabezpečení jako vysoký plot, orný pás, popřípadě pozorovatelny atd. Do dnešní doby jsou však nejvíce patrné panelové komunikace vybudované ve vzdálenosti několika málo stovek metrů od někdejší státní hranice. Tyto komunikace dnes slouží jako turistické či cykloturistické cesty, popřípadě lesníkům a zemědělcům. Vycházka umožnila, aby si účastníci udělali představu o územním rozsahu pásma, v němž východoněmečtí pohraničníci střežili. Vedoucí výpravy také upozorňovali na některé zajímavé incidenty, popřípadě na stavby, které byly kvůli pohraničnímu režimu strženy. Na jiné pozůstatky po železné oponě upozorňovala cedule s varováním před možným výskytem munice v terénu.

Na druhé straně jsou v terénu také novější objekty odkazující na nedávnou minulost, přičemž některé jsou i uměleckými projekty. K prvním patří třeba kříž na místě, kde zahynul východoněmecký voják André R., jenž se v roce 1976 pokusil přejít státní hranici za obcí Teistungen směrem na Duderstadt. Zajímavé jsou také cedule na místě někdejšího rozdělení Německa, které uvádějí datum, kdy byla daná komunikace mezi oběma německými státy opětovně zprůchodněna. K objektům umístěným do krajiny s uměleckým záměrem můžeme přiřadit žulové pylony umístěné tu a tam v tomto pásu. Jedno zastavení procházky bylo také na kopci nad obcí Ecklingerode, kde se nachází vysoký artefakt známý jako West-Östliches Tor.

Na tomto místě se vycházka na nějakou dobu zastavila, čekali tam na nás totiž dva muži, kteří v roce 1971 nezávisle na sobě překonali právě zde ženijní opatření východoněmecké Pohraniční stráže. Shodou okolností oba pocházeli z výše zmíněné obce. Druhý byl při tom těžce zraněn výbuchem miny. Samozřejmě nám museli vylíčit, jak se jim to vlastně podařilo a jaké pocity si po letech vybavují. Otázky se stáčely také na motivaci k přechodu hranice i na to, jak se po této události vedlo jejich blízkým.

Po příchodu do muzea byla pro návštěvníky připravena prohlídka expozice. Výstavní prostory muzea přibližují systém na státní hranici – jak na přechodech, tak na „zelené" hranici – od konce druhé světové války přes stavbu Berlínské zdi v roce 1961 po konec osmdesátých let. Ve snaze o názornost se zde přitom kombinují klasické prostorové modely s využitím médií. Vedle dochovaných předmětů a dobové techniky využívají také replik, jako je např. pracoviště pasové kontroly.

Následný přednáškový večer zahrnoval výklad na téma základní rysy střežení československé státní hranice Pohraniční stráží, s nímž vystoupil Pavel Vaněk z Archivu bezpečnostních složek Brno-Kanice. Soustředil se na charakteristiku systému a jeho historický vývoj. Věnoval se přitom organizaci Pohraniční stráže, zónám s omezením a vyloučením pobytu, ženijně technickým opatřením, služebním psům, spolupráci civilního obyvatelstva s pohraničníky a zpravodajské činnosti Pohraniční stráže. Některé příklady přitom byly brány z oblasti Znojemska právě s ohledem na referát o národním parku v Podyjí. Na tento příspěvek navázal prezentací Die Nationalparks Thayatal/Podyjí Christian Übl, ředitel rakouského národního parku Thayathal. Poukázal na snahy na rakouské a české straně, které vedly k ochraně území podél Dyje přibližně od Vranova po Znojmo. Prezentoval především stav krajiny po ukončení činnosti Pohraniční stráže a následný vývoj. Tématem jeho referátu byla konečně také spolupráce s českými kolegy směřující např. k údržbě koryta řeky Dyje nebo k mezinárodním projektům mapujícím výskyt vzácných rostlinných a živočišných druhů. Následná diskuse pak byla věnována porovnání se situací na někdejší německo-německé hranici a také vyjasnění nastíněných faktů.

Takto koncipovaný večer byl pořadím druhý v interdisciplinárním cyklu přednášek o někdejší železné oponě od Baltu po Černé moře a o následném zeleném pásu Evropy. Ten první byl v muzeu věnován Bulharsku. Po „středoevropském večeru"

26. května 2019 má následovat Pobaltí a podání problematiky sovětsko-, resp. rusko-finské hranice.

Nalezne-li český návštěvník motivaci navštívit muzeum Eichsfeld, nemělo by jej zmást, že Eichsfeld neexistuje. Tedy – neexistuje jako sídlo. V názvu muzea je totiž pojmenování historického regionu rozděleného mezi více vnitroněmeckých teritoriálních útvarů, v dnešní době tedy spolkových zemí.

Účastníci exkurze na místě pásu podél někdejší německo-německé státní hranice. Beseda s dvěma muži, kteří v roce 1971 překonali německo-německou hranici (foto Grenzlandmuseum Eichsfeld)

Budova Grenzlandmusea Eichsfeld (foto Pavel Vaněk)

Pavel Vaněk při přednášce o systému střežení hranic v Československu
(foto Grenzlandmuseum Eichsfeld)

Organizátoři a přednášející s fotografií meandru řeky Dyje: Georg Baumert (Grenzlandmuseum Eichsfeld), Christian Übl (ředitel Nationalpark Thayatal), Mira Keune (vedoucí Grenzlandmusea Eichsfeld), Pavel Vaněk (Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice), Patrick Hoffmann (Grenzlandmuseum Eichsfeld)
(foto Grenzlandmuseum Eichsfeld)

Ozbrojené síly a československý stát

(Brno 18. a 19. června 2019)

Pavel Vaněk

Ve dnech 18. a 19. června 2019 se uskutečnila v Brně konference *Ozbrojené síly a československý stát*, pořádaná Katedrou vojenského umění Univerzity obrany. Program pokrýval období od první světové války po současnost.

Po zahájení konference Ivo Piknerem, vedoucím katedry vojenského umění, se prvního příspěvku zhostila Pavla Pokoráková (Masarykova univerzita v Brně). Přiblížila prvoválečné osudy armádního generála Sergeje Ingra, který prošel ruskou frontou, boji proti Bulharům a Turkům, Francií i italským bojištěm. Občanskými postoji a tvorbou malíře Vojtěcha Preissiga se zabýval Ivo Barteček (Univerzita Palackého v Olomouci) v příspěvku Životem za vlast – Statečnost a výtvarná propaganda. O utvoření vojenské kanceláře prezidenta Masaryka referoval Tomáš Kykal (Vojenský historický ústav Praha) ve vystoupení s názvem Moc, vliv a autorita při utváření vojenské správy v Československu 1918–1919. Poslední referát v tomto bloku přednesl Jan Zámečník (Vojenský historický archiv Praha, Univerzita Palackého v Olomouci). Zabýval se zřízením a fungováním polního soudu československých legií pro Slovensko. Soud byl umístěn v objektu tehdejšího krajského soudu v Uherském Hradišti.

Druhý blok, nazvaný Československé ozbrojené síly v meziválečném období, zahájil referátem o geografech Antonínu Baslovi a Jiřím Čermákovi Jiří Martínek (Historický ústav Akademie věd ČR, Praha). Navázal Vít Němec příspěvkem o vzniku Civilní protiletecké obrany. Autor konstatoval, že i když byl její vznik motivován obavami z bombardování a nasazení bojových otravných látek, vznikla u nás později než v okolních státech. Bilanci výsledků československého vojenského zpravodajství podal Karel Straka (Vojenský historický archiv, Praha). Ve vystoupení nazvaném Československé vojenské zpravodajství proti Německu v letech 1932–1939 poukázal mimo jiné na to, že neodhalilo věcné ani časové dispozice plánu Grün. Paralelou k tomuto příspěvku byl referát o vedení boje v počátku válečného konfliktu Pavla Šrámka (Státní okresní archiv Zlín) Nástupový plán československé armády v září 1938.

Odpolední bloky byly rozděleny do dvou sekcí. Sekce A shromáždila referáty k okupaci Československa a druhé světové válce a sekce B k poválečnému období a studené válce. První blok sekce A započal referátem Marka Vašuta (Univerzita Palackého v Olomouci) o životních osudech zpravodajského důstojníka Františka Fryče, sloužícího pod Moravcovým vedením. Životopisně laděným příspěvkem pokračoval i Pavel Kreisinger (rovněž Univerzita Palackého v Olomouci). Zabýval se osudy britského zpravodajského důstojníka Harolda Gibsona a jeho vazbami

na československou zpravodajskou službu. O spolupráci s Brity ve zpravodajské oblasti pohovořil také Pavel Posch (Historický ústav Slovenskej akadémie vied). Jeho vystoupení se opíralo o britské prameny. Jako příspěvek k počátkům protinacistického odporu zaměřil svůj referát o odbojové skupině Tři konšelé Milan Vyhlídal (Univerzita obrany v Brně).

Po přestávce se nejprve zemskému velitelství odbojové organizace Obrana národa na Moravě věnoval Vladimír Černý (Masarykova univerzita, Brno). Poté se Josef Novák, rovněž z Masarykovy univerzity, zaměřil na pohraničí, konkrétně na Hitlerovy inspekční cesty k objektům československého opevnění. Další z příspěvků byl věnován novodobé archeologii. Pohled této vědní disciplíny na výzkum pozůstatků bojů druhé světové války představil Jiří Zubalík (Ústav archeologické památkové péče Brno). Jestliže hovoříme o příslušnících letectva ve Velké Británii, obvykle necháváme stranou příslušníky pozemního personálu. Změnit tuto bilanci se pokusil Petr Žižka (Univerzita Palackého v Olomouci) referátem o historii opravárenské jednotky 311. perutě a o osudech některých jejích příslušníků. Tímto příspěvkem také skončil první den konference v sekci A.

V sekci B byly na programu dva bloky příspěvků věnované období po druhé světové válce. Pro neúčast Michala Šmigeľa (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici), který měl přednést příspěvek o nasazení armády proti oddílům Ukrajinské osvobozenecké armády, započal tento blok referátem Pavla Vaňka (Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice), který posluchačům předestřel ustavení 19. děčínské pohraniční brigády, jímž se na konci roku 1952 dokončilo vojskové střežení československo-východoněmecké hranice. Zhruba ve stejné době zůstal i Jan Šach (Vojenský historický ústav Praha) s referátem o výstavbě Československé lidové armády ve druhé polovině padesátých let. Autor se dotkl nejen hledání ideální organizační sestavy, ale také snahy zesílit palebnou sílu svazků a schopnost bojovat za použití zbraní hromadného ničení. Pamětnickou reflexí důstojníků, kteří v šedesátých letech sloužili v armádě, se zabýval Jiří Hlaváček (Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd). Autor vycházel z kolekce padesáti rozhovorů s někdejšími důstojníky z povolání a porovnával dobový oficiální diskurs se zkušenostmi respondentů. Blok doplnil Matej Medvecký (Vojenský historický ústav, Bratislava) referátem o vojenských přidělencích po druhé světové válce. Autor upozornil na to, že jen postupně se ukazovala jejich potřebnost – vyhodnocováním získaných informací a díky metodickému řízení. Následující blok se zkrátil vlivem přesunu předchozího referátu do prvního bloku a také zrušením příspěvku o pádu ministra obrany Alexeje Čepičky. Nejprve tedy Tomáš Řepa (Univerzita obrany v Brně) promluvil o střetnutí vojáků s Burlakovým oddílem UPA počátkem srpna 1947. V této přestřelce zahynulo šest vojáků čs. armády a je mezníkem tohoto konfliktu. Následující řečník Libor Svoboda (Ústav pro studium totalitních režimů) se věnoval zběhnutí vojáků do zahraničí. Po obecnějším nástinu předestřel situaci po srpnu 1968, která se vyznačovala dramatickým zvýšením počtu pokusů. Jelikož pro nemoc nezazněl referát Jiřího Pernese (Ústav pro soudobé ději-

ny Akademie věd ČR) o pádu ministra obrany Alexeje Čepičky, bylo jednání sekce A prvního dne konference ukončeno a během společenského večera se otevřel prostor pro neformální výměnu názorů.

Druhý den konference, středa 19. června, pokračoval opět paralelně v sekcích A i B. Druhé světové válce se i nadále věnovala sekce A. Její první blok zahájil Jaroslav Vaculík (Masarykova univerzita, Brno) referátem o volyňských Češích v 1. československém armádním sboru v Sovětském svazu. Následně o záměrech na využití čs. pohraničního opevnění na konci války pojednal Aleš Binar (Univerzita obrany v Brně). Věznění československých důstojníků za okupace na Mírově bylo tématem vystoupení Anny Blatecké (Univerzita Palackého v Olomouci). Blok uzavřel referát Vojtěcha Češíka (rovněž Univerzita Palackého v Olomouci) s rozborem personální struktury služebny gestapa v Olomouci. Druhý blok této sekce odstartoval Vladimír Polách (Univerzita Palackého v Olomouci) referátem o krajanském tisku a o boji Američanů českého původu za svobodu. Se zajímavým příspěvkem o depeši K. H. Franka H. Himmlerovi z konce dubna 1945 vystoupil Tomáš Jakl (Vojenský historický ústav Praha). Zpráva se týkala možného postupu Američanů do nitra Čech. Zachytila ji také britská zpravodajská služba a je pravděpodobné, že ovlivnila rozhodování spojeneckého velení. Posledním příspěvkem této sekce bylo vystoupení Kamily Polákové a Ondřeje Koláře ze Slezského zemského muzea na téma vzpomínek válečných veteránů ve sbírkách tohoto muzea.

Sekce B byla věnována studené válce a vojenskému umění. Miroslav Púčik (Vojenský historický ústav, Bratislava) pojednal o aktivitách vojenské rozvědky v Německé spolkové republice od šedesátých do konce osmdesátých let. Poukázal na to, že na jeho území probíhaly aktivity jak operativní, tak strategické rozvědky, jelikož z Bavorska Varšavská smlouva očekávala úder. O změnách v armádní organizaci v závěru osmdesátých let, ať už o připravovaných, nebo uskutečněných, pojednal Prokop Tomek (Vojenský historický ústav Praha). Vedle záměru snížit počet vojáků seznámil posluchače i s výhledem těžké zbrojní výroby, jejíž objem se do budoucna nepokládal za udržitelný. V části věnované vojenskému umění referoval Stanislav Polnar (Univerzita obrany v Brně) o Emanuelu Moravcovi jako vojenském teoretikovi v příspěvku pod názvem Strategické vzestupy a pády Emanuela Moravce. O projektu přípravy občanů k obraně státu pohovořil Jiří Kalenda (Univerzita obrany v Brně). Zdůraznil, že novela branného zákona vnímá tuto přípravu jako dobrovolnou, a dále konstatoval, že schopnost obyvatel čelit krizovým situacím je nízká. Poslední blok sekce B zahrnul dva příspěvky věnované vojenskému umění. Nejprve se Jaroslav Staněk (Univerzita obrany v Brně) zamyslel nad vlivem vojenského umění na rozvinutí ozbrojených sil ČR a poté o působení formací české armády v mezinárodní operaci ISAF pojednal Bronislav Prokop (Velitelství výcviku – Vojenská akademie Vyškov).

Na konferenci zaznělo během obou jednacích dní třicet pět vystoupení. Nejvíce bylo zastoupeno období druhé světové války a okupace, následováno obdobím

1945–1989. Znatelně méně pak bylo příspěvků k období prvorepublikovému a k vojenskému umění. Je však jasné, že takto učiněné dělení je jen přibližné, neboť zejména životopisně pojaté příspěvky časové mezníky překračovaly. S ohledem na tematiku je pochopitelné, že početné zastoupení měli referující z „vojenských" institucí: pořádající Univerzity obrany, českého i slovenského Vojenského historického ústavu, Vojenského historického archivu. Další instituce, včetně ÚSTR/ABS, přispěly zpravidla jedním referátem. Pozoruhodné, zejména v problematice okupace a druhé světové války, je ovšem zastoupení sedmi (či osmi) referujících z Univerzity Palackého v Olomouci.

V každém případě byla konference užitečným setkáním historiků a dalších badatelů v oboru moderních vojenských dějin. Pro badatele studujícího odlišná časová období může být referát k jiné události inspirací ať už interpretačně, nebo přístupem ke zdrojům. Za toto vše je třeba Univerzitě obrany poděkovat, v neposlední řadě také za výbornou organizaci, která přinesla i dostatek prostoru na diskusní výměny názorů. Lze doufat, že uspořádání konference nebylo motivováno jen výroční devítkou na konci letopočtu a že se toto setkání dočká v dalších letech pokračování.

První referát konference (zdroj: Univerzita obrany v Brně)

Z jednání konference (zdroj: Univerzita obrany v Brně)

Den otevřených dveří v Archivu bezpečnostních složek

(Praha–Kanice 20. června 2019)

Iva Kvapilová, Zuzana Marková

V roce 2019 uspořádal Archiv bezpečnostních složek (ABS) ve spolupráci s Ústavem pro studium totalitních režimů (ÚSTR) v pořadí šestý Den otevřených dveří, který proběhl ve čtvrtek 20. června v budovách na Branickém náměstí v Praze a v Kanicích u Brna. Akce, pořádaná při příležitosti Mezinárodního dne archivů, se těšila zájmu veřejnosti, obě místa navštívilo dohromady na 180 návštěvníků různých věkových kategorií.

Den otevřených dveří 2019 ABS v Praze-Braníku

Dveře běžně nepřístupného pracoviště na Branickém náměstí se 20. června otevřely veřejnosti již po čtvrté. Zaměstnanci ABS zde od 11 do 17 hodin připravili, vzhledem ke třicátému výročí sametové revoluce, program inspirovaný osobností Václava Havla a událostmi s ním spojenými. K výzdobě vstupních prostor budovy přispěla výstava *Svět kreslí Havla*, zapůjčená od České unie karikaturistů, jejíž vernisáží byla celá akce zahájena. Od karikatur se zájemci o komentovanou prohlídku přesunuli do provizorní badatelny ve druhém patře, kde byly vystaveny archiválie vztahující se k činnosti Václava Havla a kde byla nabízena možnost registrace do webové aplikace eBadatelna.cz.

Na začátku každé prohlídky čekalo návštěvníky také překvapení v podobě scénky sehrané kolegy archiváři, která odhalovala okolnosti nalezení odposlouchávacího zařízení v bytě Václava a Olgy Havlových v roce 1969. Trasa se nelišila od předchozích let, jen výklad a ukázky práce s evidencemi spravovanými archivem a archiváliemi byly uzpůsobeny zvolenému tématu. Z provizorní badatelny se tak pokračovalo přes lustrační pracoviště, depozitáře a prostory digitalizace do restaurátorských dílen. Na závěr exkurze proběhla prezentace činnosti ÚSTR. Návštěvníci zde mohli diskutovat nejen s historiky z této instituce, ale také s vedoucím dokumentačního střediska Knihovny Václava Havla Martinem Vidlákem, který se s polistopadovým prezidentem dobře znal. Nakonec si zájemci mohli individuálně prohlédnout výstavu *Václav Havel – Politika a svědomí*, kterou v roce 2016 vytvořil ÚSTR ve spolupráci s Českými centry a Knihovnou Václava Havla.

Pro nejmenší návštěvníky byl připraven dětský koutek. Starší děti často absolvovaly trasu sestavenou z úkolů, při kterých se seznamovaly jak s různými odděleními branického pracoviště, tak s některými archiváliemi. Za splnění úkolů dostávaly klíče, jimiž si v cíli symbolicky zacinkaly o zaslouženou odměnu, a seznámily se tak s jedním ze symbolů listopadu 1989.

Pro zpříjemnění atmosféry a zajištění dostatku sil všech účastníků byly opět připraveny rozmanité domácí pochutiny. K volnému rozebrání byly nachystány Sborníky ABS a celá řada publikací ÚSTR.

Den otevřených dveří 2019 ABS v Kanicích

Pracovníci ABS v Kanicích připravili 20. června pro veřejnost dvě komentované prohlídky (v 10 a v 16 hodin). Byly zahájeny seznámením přítomných s historií a současností pracoviště stejně jako se strukturou zdejších archivních fondů nebo s činnostmi, které archiv zajišťuje. Nově bylo do programu zařazeno scénické čtení „*… protože týž uprchl do ciziny*“, připravené z archiválií k zajímavému životnímu příběhu Josefa Černého z Brna-Maloměřic. Ten jako četník, voják, příslušník Sboru národní bezpečnosti a exulant prodělal několik dramatických životních zvratů. Pro návštěvníky byla přichystána také výstavka různých předmětů používaných příslušníky Veřejné bezpečnosti a Pohraniční stráže, zapůjčená soukromým sběratelem. Pak se účastníci akce vydali do depozitářů jednotlivých agend kanického pracoviště ABS, kde jim odborní pracovníci okomentovali vybrané archivní materiály.

Nechyběla ani ukázka praktické činnosti pracoviště digitalizace, přípravy archiválií na digitalizaci i provozu badatelny. V závěru mohli zájemci nahlédnout také do technického (vpravdě muzeálního) zázemí budovy a protiatomového krytu.

Návštěvníci mohli zhlédnout i část výstavy *Příslušníci SNB v srpnu 1968*, zapůjčenou k této příležitosti Úřadem pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (autora Daniela Povolného). Z reakcí návštěvníků bylo patrné, že odcházeli spokojeni a plni nových poznatků o využití budovy v kanických lesích, jejíž existence a účel byly pro mnohé z nich dosud neznámé.

Jsme rádi, že podobně jako v předešlých letech se ohlasy na Den otevřených dveří ABS objevily také v médiích. O přípravách na akci informovala 19. června Česká televize v pořadu *Události, komentáře*, kde byla hostem ředitelka Světlana Ptáčníková. V den „D“ zprostředkoval telefonický rozhovor s vedoucí 1. oddělení Xenií Penížkovou Český rozhlas Region v relaci *Dopolední region*. Večer téhož dne potom vysílala reportáž o průběhu Dne otevřených dveří opět Česká televize, a to v pořadu *Události*.

Archiváři z pracoviště ABS v pražské ulici Na Struze se rozhodli v roce 2019 připojit přímo k oslavám třicátého výročí sametové revoluce, a tak připravili na neděli 17. listopadu při příležitosti akce *Korzo Národní* program pro veřejnost s názvem *Na čaj do archivu*. V badatelně archivu budou mít návštěvníci možnost opětovně zhlédnout výstavu *Svět kreslí Havla* České unie karikaturistů, prohlédnout si ukázky originálních archiválií vztahujících se k osobnosti Václava Havla a listopadovým událostem roku 1989 nebo diskutovat s kolegy o různých tématech nad šálkem čaje a s drobným občerstvením.[1]

1 Vzhledem k termínu uzávěrky tohoto čísla Sborníku ABS nebylo možné podat o průběhu akce podrobnější informace.

Výstava *Svět kreslí Havla*, instalovaná ve vstupních prostorách pracoviště v Praze-Braníku (foto Eva Neužilová)

Ukázka zajímavých archiválií v Praze-Braníku (foto ÚSTR)

Amatérští herci z řad zaměstnanců ABS v Praze-Braníku (foto Eva Neužilová)

Návštěva depozitáře v Praze-Braníku s ukázkou zajímavých archiválií (foto ÚSTR)

Ukázka práce s odkyselovacím strojem Neschen C500 v Praze-Braníku (foto Eva Neužilová)

V Praze-Braníku cinkaly děti klíči (foto Eva Neužilová)

Návštěvníci jsou na místech, obecné povídání o ABS v Kanicích začalo (foto ABS)

Scénické čtení návštěvníky v Kanicích zaujalo (foto ABS)

Prohlídka zajímavých archiválií z depozitářů v Kanicích (foto ABS)

Výstavka artefaktů z provenience Sboru národní bezpečnosti zapůjčených od soukromého sběratele upoutala v Kanicích i mládež (foto ABS)

Přerov sametový a Ostrůvky svobody

(Přerov 15. srpna – 20. září 2019)

Jiří Garncarz

Kulturní a informační služby města Přerova ve spolupráci s Muzeem Komenského a Státním okresním archivem Přerov uspořádaly od čtvrtka 15. srpna do pátku 20. září letošní roku ve výstavní síni Pasáž v Přerově zajímavou dvojvýstavu: *Přerov sametový* a *Ostrůvky svobody*. Jak již samotný název napovídá, jednalo se o akci věnovanou především vzpomínce na události listopadu 1989. Tuto část reprezentoval *Přerov sametový*. Expozice se věnovala i přerovské undergroundové hudební scéně osmdesátých let minulého století, kterou představila část *Ostrůvky svobody*.

Expozice byla tvořena primárně dobovými fotografiemi. Fotografický materiál dodalo mnoho aktérů a svědků listopadových událostí v Přerově. Můžeme jmenovat například Jana Čepa, Petra Hotaříka či Jaroslava Sypěnu. Výstava však nezůstala jen u fotografií. Návštěvníci měli možnost prohlédnout si i dobové plakáty, archiválie či další dobové předměty.

První část samotné výstavy *Přerov sametový* zobrazovala události listopadu 1989. Fotografie se netýkaly jen podzimních manifestací, ale i odstranění sochy Klementa Gottwalda nebo prvních svobodných voleb po roce 1989. Mnohé fotografie byly pořízeny tzv. za scénou a zajímavým způsobem mapují tehdejší atmosféru. Významná část fotografického materiálu se věnuje návštěvě Václava Klause či Pavla Dostála v Přerově. Pořadatelům šlo zřejmě v prvé řadě o zachycení tehdejších silných okamžiků, což se jim dle mého podařilo, leckterý některý zvídavý návštěvník by možná ocenil, kdyby fotografie v této sekci měly i popisky. Tento nedostatek byl však na druhou stranu kompenzován vhodnými doplňky.

Ačkoliv byl totiž představený fotografický materiál pro výstavu stěžejní, expozice nabídla mimo jiné také psané archiválie, například vzpomínky Jaroslava Wykrenta, Pavla Dostála, Tomáše Hradílka či Vladimíra Hučína otištěné v roce 1999 v novinách Nové Přerovsko.

Nechyběl ani výňatek z obecní kroniky, který popisoval události z listopadu 1989. Dokumentována byla především manifestace z 27. listopadu v Přerově, již zahájil zpěvák Pavel Novák a na níž vystoupil jako hlavní řečník OF mluvčí Charty 77 Ing. Tomáš Hradílek. V zápiscích z kroniky se můžeme dočíst i o schůzi MěV KSČ, vedené jejím předsedou Jiřím Neklem, či informace o vzniku a požadavcích OF. Počáteční činnost OF v Přerově byla doplněna i dobovými archiváliemi. Návštěvníci si tak mohli přečíst *prohlášením koordinačního výboru OF v Přerově* či *rozšíření požadavků OF v Přerově*. V první části výstavy narazili návštěvníci ještě na „placky“

OF a jistou zajímavostí byla imitace jedné z dobových zdí, na kterou lidé mohli psát vzkazy.

Ačkoliv druhá část výstavy, *Ostrůvky svobody*, zaujímala méně prostoru než část prvá, nebyla o nic méně zajímavá. Jak již bylo řečeno, *Ostrůvky svobody* se zaměřily na undergroundovou hudbu před rokem 1989. Návštěvník měl možnost tuto oblast prozkoumat s pomocí rozličných dobových artefaktů, bohužel si nemohl tehdejší tvorbu poslechnout. Primární pozornost nebyla věnována fotografiím, které zde měly minimální zastoupení, ale přímo dobovým předmětům a dokumentům.

Pozornost jistě upoutala korespondence mezi umělcem a Ústavem pro kulturně výchovnou činnost. Tento ústav totiž musel dát umělcům povolení a schválit texty písní. Lidé si tak mohli přečíst nejen texty písní, ale i nelichotivé resumé úřadu. Výstava se však více než peripetiemi umělců zabývala jejich uměleckou tvorbou. K vidění tak byla například baskytara Pietra Hotaříka ze skupiny Panax, koncertní kostým či dobové rádio.

Největší prostor byl věnován hudební skupině Stará dobrá ruční práce. Vystaveny byly různé plakáty zvoucí na jejich koncerty, CD (z pozdější doby), kalendář a další propagační materiály skupiny. Nechyběly ani reportáže z různých koncertů a festivalů, kterých se kapela zúčastnila.

Expozice se nezaměřila jen na Starou dobrou ruční práci, ale vystavila i reportáž o skupině Černý penicilin a dalších umělcích. Lidé se také mohli dočíst něco o legendárním undergroundovém samizdatu Mašurkovské podzemné či o Zprávě o III. českém hudebním obrození od Ivana Magora Jirouse.

Celkově dokázala výstava prezentovat klíčové listopadové a prosincové okamžiky na Přerovsku. Pro zvídavé návštěvníky mohla být expozice ještě doplněna bohatými materiály ABS, kterými tento archiv oplývá. Nicméně pokud cílem této výstavy nebylo návštěvníky zahltit informacemi, ale spíše ukázat obraz tehdejší doby, domnívám se, že zcela splnila své poslání a je pouze dobře, že se uskutečnila.

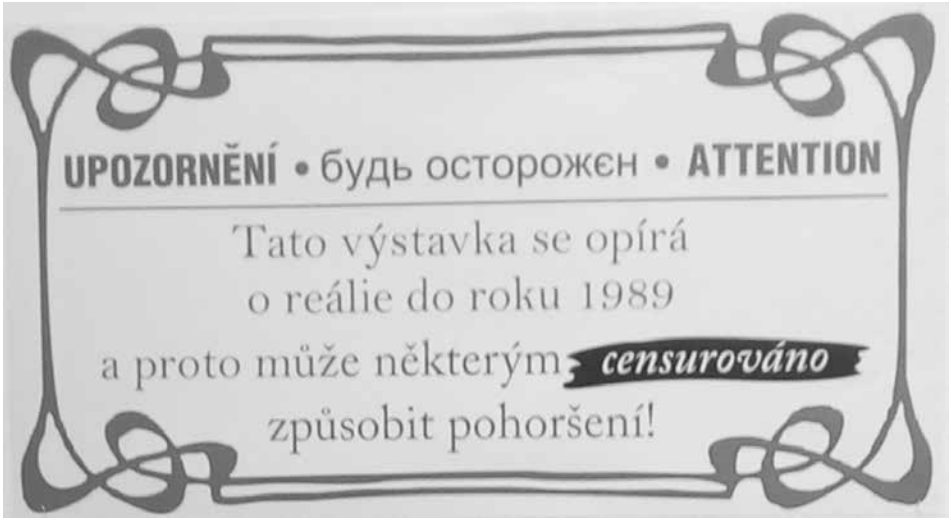
Ústřední fotografie výstavy: přerovští umělci Pavel Novák a Jaroslav Wykrent

Odstranění sochy Klementa Gottwalda z Přerova

Velký prostor byl věnován návštěvě Václava Klause v Přerově

Humorné upozornění

Sametová a něžná revoluce v regionech

(Praha 11. a 12. září 2019)

Pavel Vaněk

Ve dnech 11. a 12. září 2019 se v Národním archivu na Chodovci uskutečnila konference *Revoluce 1989 v regionech* s podtitulem *Cesta ke zhroucení starého a počátky nového režimu v krajích a okresech Československa 1985–1990*. Setkání zorganizovaly Ústav pro studium totalitních režimů a Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích ve spolupráci s Národním archivem a bratislavským Ústavem pamäti národa. Konference navázala na obdobnou akci z května tohoto roku, která se konala v Českých Budějovicích (*Československo v letech 1986–1989*). V tomto případě byl Národní archiv zvolen jako místo pro regionální badatele z celé republiky přístupnější. V moderování se střídali Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích) a Libor Svoboda (Ústav pro studium totalitních režimů, dále též ÚSTR).

První den bylo na programu patnáct příspěvků v pěti blocích, druhý den deset příspěvků ve třech skupinách. Jejich tvůrci byli pracovníci vědecko-výzkumných institucí, univerzitní sféry, muzeí i archivů.

Martin Dolejský z Městského muzea v Čelákovicích (referát KSČ v okrese Praha-východ v letech 1985–1989) se mj. věnoval tomu, jak byl na okresní úrovni chápán pojem „přestavba" a jak probíhala mimořádná okresní konference 10. prosince 1989. Vztahem oficiální politiky a disentu k ekologickým problémům se zabývala Nina Pavelčíková (Filozofická fakulta Ostravské univerzity) v příspěvku Vztah oficiální politiky a disentu k ekologickým problémům Ostravska v letech 1985–1991. Zdůraznila, že problémy se netýkaly jen průmyslové aglomerace, ale i okolních oblastí od Beskyd po Jeseníky. Konstatovala nepřehlednou legislativu s mnoha výjimkami a kompetenční spory mezi institucemi. Třetím vystupujícím byla Irena Krčilová (Státní okresní archiv Pelhřimov), která se na základě záznamů městské kroniky a zápisů ze schůzí Městského národního výboru Pelhřimov věnovala událostem v tomto okresním městě v letech 1988 a 1989. Z doby před 17. listopadem popsala protirežimní aktivity jako výskyt letáků, výbuch neznámé trhaviny v září 1988 u budovy okresního výboru KSČ, reakci na Několik vět. Po 17. listopadu posluchačům přiblížila růst počtu účastníků demonstrací, vyčkávání okresního vedení KSČ a ustavení Občanského fóra ve městě.

Pádem komunistického režimu v Brně se zabýval Jiří Pernes. Poukázal na konzervativní vedení v čele krajské komunistické reprezentace, ale i na pozitivní roli tehdejšího předsedy Městského národního výboru při rozhodování o zásahu proti demonstrantům 20. listopadu na náměstí Svobody. V referátu Listopadové dny

u 5. brigády Pohraniční stráže si Pavel Vaněk (Archiv bezpečnostních složek Brno-Kanice) všímal aktivit občanů Německé demokratické republiky, kteří se snažili dostat na Západ. Připomněl, jak toto ovlivnila situace v Maďarsku a vycestování osob soustředěných na velvyslanectví Německé spolkové republiky v Praze. Na skupiny vymezující se vůči oficiálnímu režimu, jako byli někteří katoličtí věřící, osoby mezi lesními dělníky nebo návštěvníci alternativní hudební scény v Jeseníku, poukázal Matěj Matela z Vlastivědného muzea Jesenicka. Autor konstatoval, že na půdě této hudební scény bylo také založeno Občanské fórum v Jeseníku.

Začátku odpoledního programu a současně třetího bloku se zhostil Adam Bielesz (Slovenské národné múzeum) vystoupením Rok 1989 na bratislavských univerzitách. Mimo jiné ukázal, jak se prezentovaly a šířily alternativní názory ve vysokoškolském prostředí. Jitka Vandrovcová (Husitské muzeum v Táboře) referovala pod názvem Muzeum husitského revolučního hnutí v revolučním hnutí mimo jiné o přípravě nové expozice muzea, která se začala chystat záhy po listopadových událostech a byla otevřena v dubnu 1990. O pouti k sv. Janu Neumannovi v Prachaticích v červnu 1989 a počínání Bezpečnosti a úřadů v jejím průběhu pohovořil František Kotěšovec ze Státního okresního archivu Prachatice.

O tom, jak se z iniciativy ke zlepšení životního prostředí mohlo stát politikum, pojednala pod názvem Ochranárska opozícia – Bratislava nahlas Elena Londáková (Historický ústav Slovenské akadémie vied). O recepci listopadových událostí v Karlových Varech si připravil referát Jan Nedvěd (Muzeum Karlovy Vary). Poukázal zejména na dva okruhy osob vymezujících se vůči oficiálním strukturám – na underground a křesťanské aktivisty. Činností rozvědky v Banské Bystrici se zabýval Milan Miklovič (Ústav pamäti národa Bratislava), když přednesl referát s názvem Oblastný odbor ŠtB Banská Bystrica – Koniec režimu na krajskom rozviednom útvare.

Poslední blok referátů prvního dne otevřel Jan Zerbst (Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy) příspěvkem Kritická diskurzivní analýza textů otištěných regionálním týdeníkem Znojemsko od 17. listopadu 1989 do 9. června 1990. Posluchačům předložil rozbor proměn jazykových prostředků, tedy volby slov, slovních spojení, popřípadě symbolických vyjádření v tomto periodiku. Událostmi roku 1989 v Pardubicích se zabýval Jiří Urban (ÚSTR). Mimo jiné nejprve pojednal o reakci okresního týdeníku Zář na Několik vět, dále popsal aktivity studentů pardubické Vysoké školy chemicko-technologické a změny v regionálních mocenských strukturách po listopadu v Pardubicích. Peter Jašek (Ústav pamäti národa Bratislava) poukázal na zvláštnosti rychlého přijetí myšlenek „něžné revoluce" v Trnavě. Zastavil se především u činnosti herců tamního divadla a u aktivit tzv. skryté církve.

Druhý den konference začal vystoupením historika Josefa Hally (Mezi dvěma listopady aneb zrod nové politické reprezentace na území dnešního Karlovarského kraje v letech 1989–1990). Věnoval se zastupitelům „zvoleným" v posledních předlistopadových volbách v karlovarském regionu do Sněmovny lidu, Sněmovny národů Federálního shromáždění a do České národní rady. Zdůraznil různost povolání

a společenského zařazení, jakož i osoby dosazené na kandidátku odjinud. Tématem byla i rezignace těchto poslanců po listopadu 1989. O událostech listopadu 1989 v Opavě, Novém Jičíně aj., zkrátka v tehdejším Severomoravském kraji, bylo vystoupení Niny Pavelčíkové. O výsledcích výzkumu v Košicích referovala Klára Kohoutová (Spoločenskovedný ústav Slovenské akadémie vied) pod názvem „Dneska celá Praha, zítra celá země!" – Listopad 1989 na východním Slovensku. Autorka také poukázala na různé označení změny v českých zemích a na Slovensku (sametová vs. něžná revoluce) a také na to, že v Košicích zprvu vzniklo občanské fórum jako název nezávislé iniciativy, nikoli Verejnosť proti násiliu.

O vylíčení okolností, za jakých vznikalo Občanské fórum v Olomouci, se s účastníky konference podělil Tomáš Hubálek (Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci). Poukázal přitom na silné studentské a umělecké prostředí, které bylo v začátcích velmi důležité. Určitou paralelou k vystoupení Niny Pavelčíkové byl příspěvek Opožděný samet v Ostravě v podání Martina Juřici (Archiv města Ostravy). Zmínil výši platů v Ostravě a její souvislost s déle působící loajalitou pracujících k režimu. Působením Společnosti pro Moravu a Slezsko, resp. Hnutí za samosprávnou demokracii, a jejími výsledky ve volbách se v příspěvku Moravská karta jako předvolební téma zabýval Kamil Polehla.

V posledním bloku konference se nejprve o zběžnou komparaci tří regionů Čech v roce 1989 pokusil Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích). Dále pak Lukáš Kopecký shrnul závěr politické dráhy komunistického politika, někdejšího ministra zahraničních věcí, ale také poslance Federálního shromáždění za Klatovsko Václava Davida. Mimo jiné se zabýval jeho vystoupeními na zasedáních Okresního výboru KSČ v Klatovech. O vzniku Verejnosti proti násiliu v Bratislavě referovala Tajana Gerbovcová ze Slovenského národného archívu. Vycházela z nedávno zpřístupněného archivního fondu a poukázala na personální propojenost s okruhem osob kolem Bratislavy nahlas a z divadelního prostředí. Libor Svoboda (ÚSTR) se pak přednesení svého příspěvku vzdal ve prospěch delší diskuse. Shodou okolností byla diskuse obsažnější k oběma posledním blokům právě vzhledem k situaci na Ostravsku a k událostem na Slovensku, ať už se to týkalo Jána Budaje, nebo vyjednávání Verejnosti proti násiliu o obsazení funkcí ve slovenské vládě a národní radě.

Účastníci konference měli možnost porovnat situaci v různých regionech Československa jak před listopadem 1989, tak po něm. Přitom bylo často poukazováno na malou početnost osob zastávajících v regionech alternativní názory oproti situaci v Praze, s výjimkou Bratislavy. To jak regiony reagovaly na pražské události, pak záviselo nejen na reprezentantech alternativních názorů (na chartistech, ekolozích apod.), ale také na tom, jaké postavení měly kulturní instituce v daném městě, zejména tedy divadla jako místa pro oslovení široké veřejnosti. Jen některé regiony (Bratislava, Olomouc, Brno, ale také Pardubice) mohly spoléhat na synergii se studenty.

Referující jednoho z bloků konference: zleva František Kotěšovec (Státní okresní archiv Prachatice), Jitka Vandrovcová (Husitské muzeum v Táboře), Adam Bielesz (Slovenské národné múzeum) a moderátor Jiří Petráš (Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích) (foto ÚSTR, Přemysl Fialka)

Účastníci během jednání konference (foto ÚSTR, Přemysl Fialka)

Konference Revize politických procesů a soudní rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu

(Praha 23. září 2019)

Tomáš Hemza

V Národním archivu v Praze se 23. září 2019 konala konference s názvem Revize politických procesů a soudní rehabilitace jejich obětí v komunistickém Československu, kterou společně uspořádaly Ústav pro studium totalitních režimů, Archiv bezpečnostních složek a Národní archiv. V úvodním slovu hlavní organizátoři Tomáš Bursík a Jaroslav Pažout stručně zrekapitulovali současný stav poznání sledovaného tématu, vlastní program byl posléze rozdělen do tří souvisejících tematických bloků.

První konferenční blok se zabýval mezinárodním kontextem politických procesů, konkrétně situací v Sovětském svazu, Polsku, Maďarsku a Bulharsku. Se svými příspěvky vystoupili Jan Adamec, Adam Zítek, Eva Irmanová a Jan Rychlík. Z jednotlivých vystoupení zřetelně vyplynulo, že dění v jednotlivých státech východního bloku bylo velmi podobné: komunistické strany se nejpozději do roku 1948 chopily neomezené moci a poté za aktivního vedení sovětských bezpečnostních poradců rozpoutaly rozsáhlý teror proti svým skutečným, domnělým i potenciálním odpůrcům. Situace se začala měnit po smrti Josifa Stalina v březnu 1953, kdy sovětské vedení nejprve propustilo statisíce vězňů z gulagů a následně začalo nabádat k umírněnějšímu postupu i své podřízené satelity. V následujících letech tak v jednotlivých zemích sovětského bloku došlo ke zmírnění represivního kurzu a případně i k dílčím nápravám, nikde však nedošlo ke skutečné rehabilitaci nespravedlivě odsouzených a potrestání viníků. Tato situace se nezměnila ani po roce 1956, když bylo na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu razantně kritizováno období „kultu osobnosti", ani když se do čela komunistických režimů prosadili ti, kteří sami patřili mezi stalinské oběti, tedy Władysław Gomułka v Polsku, János Kádár v Maďarsku a Gustáv Husák v roce 1969 v Československu. Ke skutečné rehabilitaci obětí politických procesů tak ve většině zemí komunistického bloku došlo až po jejich pádu po roce 1989, v Bulharsku pak ke schválení rehabilitačního zákona došlo dokonce až v roce 2000.

V druhém bloku byla pozornost věnována situaci v Československu v padesátých a šedesátých letech z centrální perspektivy, své konferenční příspěvky přednesli

Tomáš Bursík, Jakub Doležal a Jaroslav Pažout. Tak jako v jiných státech východního bloku i v Československu komunistický režim po roce 1953 zmírnil represivní postup vůči svým oponentům, nikdy však otevřeně nepřipustil, že by se byl mohl dopustit jakýchkoliv rozsáhlejších nepravostí. Do roku 1968 sice byly ustanoveny tři rehabilitační komise (Barákova, Kolderova a barnabitská), ty se však v naprosté většině případů zabývaly pouze oběťmi politických procesů z řad komunistických funkcionářů. Až do roku 1968 se tak nespravedlivě perzekvování mohli domáhat revize svých případů pouze „tichou cestou", tedy prostřednictvím milosti, amnestie nebo v ojedinělých případech žádosti o obnovu soudního řízení. K jedinému skutečnému pokusu o důslednou revizi politických procesů a rehabilitaci nespravedlivě odsouzených tak došlo až v průběhu pražského jara roku 1968, kdy byl schválen rehabilitační zákon č. 82/1968 Sb. Zůstává však výmluvnou skutečností, že právě úsilí obětí stalinských perzekucí o revizi politických procesů posloužilo sovětskému vedení jako jeden z důkazů o řádění „kontrarevoluce" a stalo se jednou ze záminek pro okupaci Československa. Po 21. srpnu 1968 pak nastupující normalizační vedení jakékoliv snahy o revizi stalinského teroru velmi rychle odmítlo a naopak se vydalo cestou nové vlny politických procesů a rozsáhlé perzekuce společnosti.

Ve třetím bloku bylo konferenční téma představeno z československé regionální perspektivy. Norbert Kmeť se ve svém příspěvku zaměřil na (ne)rehabilitaci duchovních Evangelické církve augšpurského vyznání na Slovensku, Kateřina Portmann na politické procesy na Liberecku v padesátých letech, Radek Slabotínský na amnestii a rehabilitaci z pohledu vybraných případů z jižní a střední Moravy a nakonec Libor Svoboda na dění v bývalém Jihočeském kraji v šedesátých letech a na počátku normalizace. Tak jako ve dvou předcházejících blocích i ze závěrečných příspěvků vyplynulo, že ani na regionální úrovni jednotlivé složky komunistického režimu nikdy nepřipustily jakékoliv pochybnosti ohledně oprávněnosti rozsáhlého teroru. Nejenže tak po roce 1953 nedošlo k žádné revizi proběhlých vykonstruovaných procesů, ale komunistický režim neváhal fabrikovat soudní procesy nové, jako například v roce 1962 s představiteli evangelické církve v Košicích.

Jak již bylo uvedeno výše, jediný vážně míněný pokus komunistického režimu o vypořádání se s vlastní zločinnou minulostí představoval rehabilitační zákon č. 82/1968 Sb., přijatý Národním shromážděním 25. června 1968. Tímto zákonem nebyla schválena plošná rehabilitace, ale při krajských soudech byly zřízeny speciální rehabilitační senáty, které měly rozhodnout o jednotlivých žádostech. Libor Svoboda na příkladu Jihočeského kraje přesně popsal snahu příslušníků Státní bezpečnosti činnost rehabilitačních soudů co nejvíce sabotovat. Nejen v případě bezpečnostních složek, ale i prokuratury a justice dále platilo, že v nich stále působili lidé, kteří se v průběhu padesátých let aktivně podíleli na brutálních zločinech, a nyní tak neměli žádný zájem na otevírání ožehavé minulosti. I přes tyto skutečnosti se rehabilitační soudy většinově do podzimu roku 1969 snažily o naplnění litery rehabilitačního zákona, následně jim však bylo z politických míst jasně přikázáno, že o revizi poli-

tických procesů není zájem. Do konce roku 1969 tak byl rehabilitován jen minoritní podíl žadatelů, následně byly nejpozději do poloviny sedmdesátých let všechny návrhy na soudní rehabilitaci zamítnuty. V řadě případů pak byly zrušeny i rehabilitační rozsudky, a mnozí rehabilitovaní se tak po právní stránce opět stali odsouzenými zločinci. Ke skutečné revizi politických procesů a rehabilitaci nespravedlivě odsouzených v Československu tak došlo až po pádu komunistického režimu v listopadu 1989.

Průběh konference, přednesené příspěvky i diskuzi účastníků můžeme považovat za velmi přínosné a lze jen doufat v další odborné výstupy. Stále totiž podle našeho názoru platí, že téma revize politických procesů, rehabilitace nekomunistických obětí teroru a zejména důsledné prostudování všech aspektů rehabilitačního zákona z roku 1968 zůstávají neprobádaným místem české a slovenské historiografie. Z tohoto pohledu představuje právě Archiv bezpečnostních složek klíčovou instituci pro badatelský výzkum, jelikož zde jsou uloženy jak vyšetřovací a rehabilitační spisy, tak archiválie provenience Inspekce ministra vnitra a inspekce náčelníků jednotlivých krajských správ Ministerstva vnitra.

RECENZE A ANOTACE

JURMAN, Olin; SKOTAL, Jiří
Vlastizrádce. Osobní spis. Nejhorší porážka československé rozvědky

Praha: Brána, 2018. 400 s.

Tento červenec uplynulo šedesát let od jedné z největších afér Zpravodajské služby Generálního štábu Československé lidové armády (ZS GŠ ČSLA), která silně poznamenala činnost vojenské rozvědky a způsobila v ní silné personální změny. Dne 25. července 1959 došlo ke zběhnutí vojenského a leteckého přidělence ve Washingtonu pplk. Františka Tišlera, který dezertoval a požádal v USA o politický azyl. Tišler pro svou kontroverzi upoutává v posledních letech pozornost spíše novinářů než historické obce. Čestnou výjimkou mezi historiky byl v minulosti Pavel Žáček, který na dané téma napsal v roce 2004 odborný článek.[1]

V roce 2018 vyšla v Nakladatelství Brána monografie, která si vytkla za cíl popsat Tišlerův zpravodajský život. Práce *Vlastizrádce. Osobní spis* s podtitulem *Nejhorší porážka československé rozvědky* s archivním materiálem na obálce se na první pohled tváří jako odborná práce. Pochází z pera Olina Jurmana, který není v dané problematice žádným nováčkem. Sám o sobě na obálce knihy uvedl, že je zpravodajský a výsadkový veterán.[2] Z knih, které napsal, můžeme jmenovat například trilogii *Dvojitý agent* či *Legionáři. Všechno bylo jinak*.

Jako spoluautor představené publikace je uveden Jiří Skotal, později se v textu na straně 7 dovídáme, že působil jako hlavní Jurmanův spolupracovník. Sám má na dané téma psát disertační práci a má disponovat bohatým osobním archivem. Jurmanovi měla dále pomáhat paní Zelinková, známý zpravodajec Miroslav

1 ŽÁČEK, Pavel. Agentem svobodného světa. Kariéra zpravodajského důstojníka Františka Tišlera. In: *Historie a vojenství* 53, 2004, č. 1, s. 92–107.

2 Srov. ABS, f. Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády – svazky (ZS/GŠ) OS-18754 ZSGŠ.

Pohlreich či Miloš Opluštil. Některá další svědectví měl Jurman čerpat i od dalších pamětníků z řad výsadkářů a zpravodajců.

Kniha samotná je strukturována – po krátkém věnování, poděkování, slově vypravěče a prologu – do sedmnácti kapitol. Každá má své motto, které někdy více, někdy méně výstižně charakterizuje danou kapitolu. Některé citáty pocházejí od klasiků jako Winston Churchill či Viktor Dyk. Jiná motta jsou naopak velmi expresivní. Například jedenáctá kapitola (s. 227), která mimo jiné popisuje Tišlerovy milostné eskapády, má motto: *Byl bych mnohem pobožnější, kdyby šlo modlit se ptákem*. Co se týče struktury díla, kapitoly mimo hlavní text obsahují ještě tzv. vhledy, které popisují události a osoby, o kterých je řeč v hlavním textu, ale zrovna nezapadají do běhu událostí. V podstatě se jedná o jakési vsuvky. Kniha má celkem třicet čtyři vhledů a tyto subkapitoly mají také své názvy.

Jak již bylo řečeno, Jurman se v tomto případě zaměřil na biografii známého agenta přeběhlíka Františka Tišlera. Na přebalu knihy udává: *Kniha je strhujícím vyprávěním o mladém důstojníkovi Františku Tišlerovi, který byl jako stranická hvězda vybrán komunistickou rozvědkou k řízení buňky vojenské zpravodajské služby v USA*. O kousek dále přitom Jurman pokračuje: [K]*niha je otevřeným dokumentem o tom, jak neúprosně bojovala špionážní centra proti sobě na tajné frontě studené války a jakými nevybíravými prostředky nutila vykonávat tajnou činnost vlastní špiony na cizím území...*

Kniha tak na 400 stranách sleduje Tišlerův život od narození až do smrti. Autor přitom nesleduje jen Tišlerův osud, ale snaží se jej vhodně zakomponovat do popisu fungování tehdejší ZS GŠ a vztahů s ostatními rozvědkami. V této souvislosti se Jurman snaží na začátku knihy zdůraznit fakt, že tehdejší vojenská rozvědka kladla větší důraz na stranickou příslušnost než na odbornou připravenost a profesní kvality rozvědčíků. Tomuto tématu v podstatě věnoval celou první kapitolu. Dalších patnáct kapitol představuje stěžejní část práce, a sice Tišlerovu kariéru ve funkci vojenského a leteckého přidělence ve Washingtonu, kterou zastával v letech 1955–1959. Zdůrazňovány jsou různé Tišlerovy morální nedostatky, o čemž bude dále ještě řeč. Autor se zabývá i jinými zpravodajci (nejvíce prostoru v knize dostal zřejmě generál Racek[3], který nad Tišlerem držel ochrannou ruku), či členy československého velvyslanectví ve Washingtonu. V této souvislosti je třeba říci, že Jurman sám říká, že jeho *rukopis se stal obžalobou tehdejšího vojenského zpravodajského systému a jeho nekvalitních, někdy až bezcharakterních řídících důstojníků* (s. 14), což se prakticky v celé práci snaží doložit morálními poklesky, kariérismem a falešností rozvědčíků. Jako

3 Generál Antonín Racek byl v letech 1951–1959 náčelníkem ZS GŠ. Kvůli Tišlerově aféře byl z této pozice odvolán, degradován na vojína a propuštěn z ČSLA. Srov. ABS, f. Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády, č. j. 0014018 BF ZSGŠ (balíky, karton 231); tamtéž – svazky (ZS/GŠ) OS-2472 ZSGŠ. Srov. též MICHL, Jan. Oldřich Burda – náčelník vojenské rozvědky v letech 1960–1968. In: *Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů* 4, 2010, č. 3, s. 91–99.

jedinou výjimku uvádí autor šifranta Zelinku, o kterém už ve věnování (s. 6) hovoří jako o *jediném rovném člověku* v představované knize.

Až šestnáctá kapitola (s. 328–371) popisuje, a to takřka na minuty přesně, samotný Tišlerův útěk a Jurman ji prokládá kopiemi různých hlášení a popisy následků jeho činu. Obzvláště tato kapitola je precizně napsána a je zřejmé, že Jurman při této příležitosti musel prostudovat mnohé archivní materiály, například o personálních změnách v ZS GŠ po této události[4] či osudu, který měl Tišlera čekat.[5] Poslední kapitola knihy se ještě věnuje Tišlerovu životu po této události pod identitou Franka LAURENTA.

I přes fakt, že Jurmanovi se v celé práci neztrácí hlavní nit – zpravodajské hry –, je zde nutné zmínit, že velká část knihy popisuje spíše intimní život Tišlera a dalších aktérů. Často jsou přitom používány expresivní výrazy. Samotný obsah knihy tak dokázal hlavní autor sám charakterizovat na straně 19: *A protože náš antihrdina byl nejen vlastizrádce, ale také nadsamec, tak mi z toho vychází v některých částech skoro červená knihovna*.

Ačkoliv by se Tišlerův život dal jistě označit za divoký a bohémský, Jurman si vyloženě libuje v pikantních, až expresivních výrazech. O samotném Tišlerovi hovoří jako o *výlupkovi* (s. 12), *lamači ženských klínů* (s. 25), *velmistru Šoustalovi* (s. 241) či *sexuálním divochovi* (s. 267). Ne moc lichotivě se Jurman vyjadřuje i o Tišlerově ženě Adéle. Označil ji například jako *ne zrovna královnu krásy* (s. 25), *nepříjemně naducanou brejlatou koulařku* (s. 91) nebo jako *lítou saň* (s. 245). Autor rovněž používá pochybná přirovnání, například na straně 23: *až jednomu leze děda Mráz po zádech*, na straně 231: *jeho alibi bylo neprůstřelné i velkorážní kulovnicí*, či na straně 311: *každý s vyšším IQ než houpací kůň musí vidět*… Autor také často odkazuje na děj, o kterém se čtenář dočte až v dalších kapitolách, například na straně 29, 30, 35, 38, 57, 60, 128 a 265.

Jak již bylo zmíněno, primární pozornost je v knize věnována milostným avantýrám a pikantnostem. To obvykle souvisí i s domýšlením dialogů. Jurman tak z několika informací často skládá celé rozhovory a popisy událostí. Pravda je, že ačkoliv „vyprávění" daných situací bývá obvykle velmi čtivé, je zřejmé, že autor nemůže v drtivé většině případů znát celé příběhy tak, jak je popisuje. Tento styl práce prostupuje celou knihou. Jako příklad můžeme uvést Tišlerovu první cestu do USA

4 ABS, f. Zpravodajská správa Generálního štábu Československé lidové armády (ZS/GŠ), č. j. 0018/1960/B-3 BF ZSGŠ; 0026/60-B/3 BF ZSGŠ (balíky, karton 78); tamtéž, č. j. 0014018 BF ZSGŠ (balíky, karton 231).

5 Jurman správně uvádí objektový svazek Zrádci, krycí jméno VLAST, který se zaobíral možností vytvoření komand, která by měla za úkol unést či zlikvidovat na místě osoby, které byly odsouzeny k smrti a nacházející se mimo území ČSR. Takovou „čest" získali mimo jiné bratři Mašínové nebo právě Tišler, jehož případ dostal krycí jméno TRUHLA. Srov. ABS, f. Hlavní zpráva rozvědky SNB – svazky (I. S – svazky), reg. č. 12320 I. S (arch. č. 10907), svazek s krycím názvem VLAST–ZRÁDCI.

na straně 45: *Tady seděl v perfektním obleku v klidu a teple, koukal palubním okénkem na plovoucí obláčky pod sebou a houby věděl, kdy a jak dopadne na zem a jestli si nakonec nepoláme něco horšího než parašutistické hnáty. Povzdechl si a na chvíli zavřel oči. Probrala jej krásná stevardka s horkou kávou a na dotaz po jeho přání přidala panáka koňaku.* Ačkoliv může Jurman stěží vědět, kolik káv a koňaku Tišler vypil či kdy usnul, neváhá tyto informaci, snad kvůli čtivosti, uvést. V daném případě jde o marginálie, tento způsob práce se ale opakuje takřka v celé knize.

Mnohem diskutabilnějšími se zdají být výroky, které Jurman vložil do úst mnohým osobám. Například na straně 153 má generál Racek reagovat na anonymní dopis na Tišlera mimo jiné slovy: *Místo abyste řešili, jak zlepšit zpravodajskou práci, budete se teď mazat ve sračkách, kdo kterou přefiknul, a vnitráci budou mít škodolibou radost. Dovedete si představit, že to někdo dotáhne až do sekretariátu ÚV? Tam mají takové šťavnaté drbny moc rádi a my máme z vostudy kabát!* Jurman dává daný text do uvozovek, aniž by uvedl informační zdroj, který navíc může jen stěží mít, protože nedisponuje svědectvími zainteresovaných osob. Ačkoliv se zdá být pravděpodobné, že Racek musel být v danou chvíli k Tišlerovi kritický, nemáme důkazy o jeho slovech, nemluvě o těch expresivních. Ve světle těchto skutečností se jeví téměř všechny přímé řeči v práci jako zavádějící.

Jako další příklad takové práce můžeme uvést i text na straně 245, kde Jurman vložil československému velvyslanci ve Washingtonu do úst slova kritiky Tišlerovy nevěry: *Copak nedokážete toho svého ptáka udržet aspoň v nějaké přiměřené míře? Jasně vidím, jakou mám sexbombu v předpokoji, zálibně na ni taky koukám a mohl bych závidět, že se vám ji podařilo dotlačit do postele.* Podobných příkladů „(ne)práce" s prameny by se dalo v knize najít desítky.

V této souvislosti se bohužel nedá hovořit o vědecké úrovni předložené monografie. Kniha po odborné stránce velmi ztrácí, protože v ní nejsou citovány prameny, a navíc je evidentní, že místy došlo k fabulacím, jak je zmíněno výše. To je velká škoda, protože – jak sám autor na straně 11 píše – je *doma v badatelnách Národního ústředního archivu, Archivu bezpečnostních služeb, Vojenského ústředního archivu a podle potřeby ještě více než dvou desítek různých archivů okresních, oblastních, soudních a jiných až po některé městské či obecní kroniky.* Daná tvrzení jsou jistě pravdivá, jak již bylo řečeno výše.

Obecně je celá práce prostoupena výborným vizuálním materiálem. V knize můžeme nalézt celkem na čtyřicet jedna fotografií a fotokopií dokumentů. Obzvlášť zajímavé jsou fotografie z Tišlerova osobního a profesního života. Čtenář má tak mimo jiné k dispozici fotografie ze svatby Tišlerových, Tišlera s rodinou po útěku v roce 1959 či fotky z různých diplomatických recepcí, či dokonce utajené fotografie z výstav. Většina tohoto materiálu pochází ze soukromého archivu Jiřího Skotala. V knize však můžeme nalézt také celou řadu dokumentů, většinou z Archivu bezpečnostních složek. Jurman tak předkládá různá hlášení a protokoly výslechů. Obrazový materiál není na místě uvedení popsán. Jurman však čtenářům na konci knihy

předkládá popis fotografií i s uvedením zdroje! Problém však je, že zde není uvedeno číslo fotky či strany, na které se fotka nachází. Fotografie jsou tak seřazeny alespoň dle kapitol.

Celkově se o předkládané knize dá říci, že necílí na odbornou, ale na laickou veřejnost. Podle toho je výsledný text sice čtivý a dokáže čtenáře vtáhnout do děje, nicméně místy autor přebírá až bulvární tón. Dané skutečnosti uvádí autor v hrubých rysech správně, ale často si domýšlí zákulisní jednání. Z těchto důvodů není mnohdy poznat hranice mezi fabulací a pravdou. Daná práce se tak nachází někde na pomezí literatury faktu a románu. Představená kniha tak jistě potěší senzacechtivé čtenáře, kterým jde o pikantní a zajímavé čtení s reálnými základy. Nabízí se však otázka, jestli budou stejně spokojeni i bývalí rozvědčíci či odborníci. Buď jak buď, kniha je svým způsobem stejně kontroverzní jako její hlavní hrdina.

Jiří Garncarz

OLŠÁKOVÁ, Doubravka; JANÁČ, Jiří *Kult jednoty. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964*

Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018. 292 s.

Nejen mezi českými historiky se za poslední léta staly populárním tématem environmentální dějiny, a to i díky svému interdisciplinárnímu charakteru.[1] Zářným příkladem nám může být kniha *Kult jednoty. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964* od autorské dvojice Doubravka Olšáková a Jiří Janáč, která vznikla v rámci Pracovní skupiny pro soudobé environmentální dějiny Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. I když se ani jeden z autorů primárně nezaměřuje na environmentální dějiny, tato oblast pro ně nepředstavuje zcela neznámé prostředí. Mezi výzkumné zájmy Jiřího Janáče patří mimo dějiny vědy a techniky a urbánních postsocialistických dějin i tzv. dějiny vody, kterým se věnoval již ve své disertační práci na téma jednání o dunajsko-odersko-labském průplavu ve dvacátém století.[2] Historička Doubravka Olšáková má poměrně tematicky diferencované zaměření, kromě zkoumání české historiografie po roce 1945 napsala vícero studií věnujících se česko-francouzským dějinám. V roce 2014 jí vyšla monografie zabývající se popularizací věd v komunistickém Československu a k tomu využívaným mechanizmům, na kterých demonstruje jejich indoktrinační potenciál.[3]

1 Viz např. práce: SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti. Laboratoř socialistické modernity na severu Čech.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2016; dále DANIEL, Jan; FRAJER, Jindřich; KLAPKA, Pavel. *Environmentální historie České republiky: Environmental history of the Czech Republic.* Brno: Masarykova univerzita, 2013.

2 Zmíněná práce byla později publikována, viz JANÁČ, Jiří. *European Coasts of Bohemia. Negotiating the Danube-Oder-Elbe Canal in a Troubled Twentieth Century.* Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.

3 OLŠÁKOVÁ, Doubravka. *Věda jde k lidu! Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a popularizace věd v Československu ve 20. století.* Praha: Academia, 2014.

Stalinský plán přetvoření přírody představuje ambiciózní projekt, jehož hlavním cílem byl zrod „nového" životního prostředí prostřednictvím transformací přírody a nepřímo také zrod nového člověka socialistického typu. Za tímto účelem vznikaly v Sovětském svazu a v menší míře i v Československu megalomanské plány výstavby velkých staveb komunismu symbolizujících totální převzetí vlády člověka nad přírodou. Zachycení hlavních rysů tohoto procesu, jeho realizace, institucionálního zakotvení a nakládání s přírodními zdroji si Doubravka Olšáková a Jiří Janáč vytyčují jako cíl své práce. Zkoumání stalinského plánu autoři začínají v roce 1948, kdy byl plán oficiálně spuštěn v Sovětském svazu a v Československu úspěšně proběhl komunistický puč, přičemž za závěrečný milník si zvolili rok 1964, tedy rok před oficiálním ukončením stalinského plánu ve východním bloku,[4] kdy došlo k emancipaci vědecké komunity a jejímu následnému vymanění se z ideologického rámce.

Autoři práci strukturovali do pěti tematických kapitol, které pojali netradičně, a to nikoli z chronologického hlediska. Do centra pozornosti jednotlivých kapitol situovali konkrétní oblasti (realizace) stalinského plánu. První kapitola popisuje implementaci stalinského plánu, jeho zárodky ve východním bloku a jeho institucionalizaci, přičemž autoři k plánu přistupují spíše jako k příkladu modernizačních snah o prosazení technokratického způsobu řízení společnosti nežli jako k příkladu radikálně antropocentrického přístupu. Demonstrací významné role, kterou hrály technické projekty v politické ekonomii, je i samotné označení „velké stavby komunismu", symbolizující nadřazenost socialistického společenského uspořádání. Tyto stavby, v Československu kvůli malé rozloze reprezentované především vodohospodářskými projekty, vyžadovaly nesmírné množství energie a trpělivosti, a jelikož zisk nezajišťovaly v brzké budoucnosti, neměly být pro kapitalistické společnosti dostatečně výhodné.

Ostrému vymezení vůči kapitalistickému přístupu opírajícímu se o neomalthusiánskou teorii se detailněji věnuje druhá kapitola. „Západní strach" z vyčerpání přírodních zdrojů vnímaný jako potvrzení slabosti Západu a domácí popírání mezí růstu považují Olšáková a Janáč za nevyhnutnou součást udržení režimu, pro který by jakékoli omezení spotřeby představovalo politickou sebevraždu. Autoři taktéž poukazují na paradigmatickou změnu v přístupu k životnímu prostředí na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, kdy došlo ke zhroucení představy o možnosti přetvoření přírody a nevyčerpatelnosti přírodních zdrojů. Ta vedla ke zformování nového pocitu environmentální odpovědnosti a k institucionalizaci ochrany přírody po vzoru Sovětského svazu.

4 Oficiální ukončení stalinského plánu proběhlo v souvislosti se sesazením jeho ideologického tvůrce Trofima Lysenka z funkce ředitele Ústavu genetiky Akademie věd SSSR. In: OLŠÁKOVÁ, Doubravka; JANÁČ Jiří. *Kult jednoty. Stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948–1964.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, s. 16.

Ve třetí kapitole postavili autoři do centra pozornosti člověka, který představoval tvůrce, ale i samotný objekt plánované změny. Na příkladu oslavných momentů spojených s dokončením staveb, často umocněných reportážemi nebo budovatelskými romány jako např. Vody Oravy od Ladislava Mňačka, vykreslují mobilizační funkci monumentálních projektů, povolávajících společnost k budování lepších zítřků, v jejímž důsledku mělo skrze poctivou práci dojít k proměně mentality společnosti. Jako faktor ohrožující tento pokrok mohl působit nedostatek vody, které je věnována následující kapitola. Případné problémy s jejím nedostatkem a její efektivnější využívání měl řešit státní vodohospodářský plán, autory detailně rozebíraný v této kapitole. Ten měl sloužit primárně pro potřeby zemědělství, ale taktéž pro potřeby energetiky a průmyslu, přičemž voda měla představovat základní kámen budování socialismu. Čtenář je také obeznámen s významnými odborníky v této oblasti, např. s hlavou nadresortního odboru na ochranu krajiny Ministerstva zemědělství a Ministerstva lesního a vodního hospodářství Karlem Růžičkou, vyčnívajícím svými názory z dobového diskurzu o vodním hospodářství.

Poslední tematická kapitola se zaobírá finálním cílem ambiciózních vodohospodářských projektů jako výstavba přehrad anebo zavlažování půdy, a to změnou makroklimatu za účelem vytvoření optimálních životních podmínek. Ta nebyla s ohledem na menší rozlohu Československa reálná, a proto se odborníci pokoušeli spíš o proměnu mikroklimatu. K tomu využívali např. řeky Vltavu nebo Váh, ale nástrojem se mělo stát i zavádění nových plodin, jako je rýže či bavlník, a jiné projekty, které autoři přibližují čtenáři.

Autoři ve své práci využívali různorodé prameny z Archivu Akademie věd, Archivu Národního technického muzea, digitálního repozitáře Poslanecké sněmovny Parlamentu a Národního archivu České republiky, které konfrontovali s rozsáhlým výběrem denního, ale i odborného tisku. Obzvlášť pozitivně hodnotím srovnání výsledků stalinského plánu s dobovým míněním, reprezentovaným ilustracemi a zprávami v denním tisku. Text je v některých částech doplněn o krátké medailonky, které se blíže věnují méně známým termínům nebo osobnostem, což však může pro některé čtenáře narušovat přehlednost textu.

Za velký přínos považuji interdisciplinární přístup, na jehož základě autoři nezkoumají danou problematiku jen z pohledu politického vyjednávání, ekonomických a environmentálních aspektů, ale poskytují čtenáři informace i k vývoji diskurzu o životním prostředí, veřejnému mínění, dějinám institucí, průmyslu aj., i když text může místy působit nevyváženě. Podle mého názoru je cenná obzvlášť demonstrace paradigmatických změn v myšlení o životním prostředí na příkladu institucionálního vývoje v Československu. Autoři tak vykreslují postupnou proměnu vztahu společnosti k přírodě od počátku padesátých let, kdy byl důraz kladen především na aktivní transformaci životního prostředí, přes šedesátá léta, kdy se pozornost přesunula spíše k vytváření a ochraně přírody, až po sedmdesátá léta, ve kterých se již utváří krajinná ekologie. V knize tak popisují posun od technokratického a antropo-

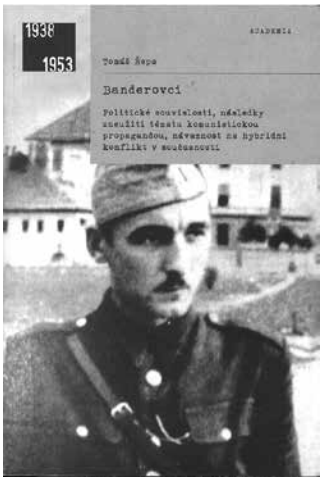
centrického pokusu o ovládnutí přírody k vyváženější snaze o řízení životního prostředí. Tak postupně docházelo k ústupu od holistického přístupu „kultu jednoty", tedy jednoty společnosti a přírodního prostředí.

Prostřednictvím detailně nastíněného vývoje autoři otevírají otázku kontinuity a diskontinuity v environmentálním myšlení v Československu, přičemž se přiklánější k interpretaci kontinuity v myšlení o přírodě. I přestože byl tento vývoj v důsledku značných názorových posunů pojímán více jako diskontinuita, otevření této diskuse může být inspirací pro další historiky zajímající se o problematiku nejen environmentálních dějin.

Beáta Hrenyová

ŘEPA, Tomáš
Banderovci. Politické souvislosti, následky zneužití tématu komunistickou propagandou, návaznost na hybridní konflikt v současnosti

Praha: Academia, 2019. 368 s.

Ještě před samotnou recenzí považuji za vhodné ocenit Tomáše Řepu už jen za samotné odhodlání zkoumat téma natolik mnohovrstevnaté a kontroverzní, navíc dále komplikované současnou rusko-ukrajinskou krizí. V komunitě zabývající se problematikou ukrajinského nacionalismu, potažmo konfliktů dvacátého a jednadvacátého století ve východní Evropě, i mezi veřejností se vždy najde skupina, jež danou práci nepřijme a zaujme negativní postoj k autorovi, nevylučujíc dehonestace a invektivy.

Monografie Tomáše Řepy *Banderovci* je tištěnou mírně modifikovanou verzí jeho disertační práce z roku 2018. Z výčtu použitých pramenů a literatury plyne, že autor prostudoval a zpracoval úctyhodné množství publikací, periodik a zejména archivního materiálu, z velké části tvořeného fondy Archivu bezpečnostních složek, ale i jiných archivů včetně zahraničních. Práce sestává z celkem osmi kapitol doplněných úvodem a závěrem.

Struktura práce působí poměrně konzistentně, přesto je však nutné položit otázku, z jakého důvodu autor vyseparoval sekci *Prameny a literatura* o rozsahu pěti stran z úvodu práce, a navíc ještě poslední, osmou kapitolu věnoval *historiografii a současnému stavu bádání o banderovcích*, namísto aby oboje buď zakomponoval přímo do úvodu, nebo umístil za něj. Odpověď se pravděpodobně skrývá v rozsahu samotného úvodu (23 stran), který je koncipován ne jako čisté uvedení do problematiky, ale jako shrnutí celého tématu, dokonce včetně předložené práce. Možným autorovým motivem bylo čtenáře nejprve seznámit se samotnou historií a teprve poté se současnými polsko-ukrajinsko-ruskými politickými a historiografickými spory a stavem bádání. Nepochybuji o dobrých úmyslech autora, zvolenou koncepci

však považuji za nešťastnou a domnívám se, že zavedená praxe by struktuře monografie prospěla více.

V první kapitole, *Nacionalismus a jeho ukrajinská specifika*, Řepa seznamuje čtenáře s nacionalismem jako ideologií a s problematikou jeho studia. Srozumitelně vysvětluje modernistickou teorii natiogeneze, samotné kořeny ukrajinského národního obrození však zmiňuje jen letmo. Více prostoru v kapitole věnuje kontemporálním nacionalistickým uskupením a jejich perspektivám než vzniku, ideálům a vývoji ukrajinského nacionalismu. Čtenář se tak sice dozví, že existovaly (a existují) diference mezi západo- a východoukrajinským nacionalismem, ale co bylo jejich obsahem, v čem spočívaly jejich rozdíly a proč vůbec vznikly, se může pouze domýšlet. Autorovu snahu o přesah do současnosti lze přijmout se sympatiemi, nicméně se domnívám, že více pozornosti mělo být věnováno národotvorným procesům přelomu devatenáctého a dvacátého století, období před první světovou válkou a příčinám polsko-ukrajinského a rusko-ukrajinského antagonismu.

Druhá kapitola, *Ukrajinští nacionalisté v boji proti všem!*, seznamuje čtenáře se situací Ukrajinců v meziválečné periodě, událostmi druhé světové války, tzv. volyňskou řeží, závěrem druhé světové války, činností ukrajinských nacionalistů a migračními procesy ve střední a východní Evropě. O situaci Ukrajinců v Sovětském svazu (SSSR) však pojednává de facto v jediném odstavci. Ukrajinské menšiny v Československu (ČSR) a Rumunsku vynechává zcela, čímž dochází k nepřípustné redukci problematiky na osu Ukrajinci – Poláci/Rusové (popř. bolševici). Zcela absentuje fakt, že primárním nepřítelem Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN), vyjma krátkého období kontaktů ve dvacátých letech částečně souběžných s tzv. korenizací,[1] byl Sovětský svaz, a nikoli Polsko, jak disproporcionalita textu sugeruje.

Tlak na redukci rozsahu se projevil i v řadě příliš radikálních simplifikací, nepřesností a vyložených mystifikací. Strana 52 obsahuje velmi diskutabilní tvrzení, že Ukrajinci se dočkali vlastní státnosti až roku 1991. Patrně zde dochází k záměně termínů „stát" a „státnost", neboť ukrajinská státnost sahá až k dobám Kyjevské Rusi a táhne se přes knížecí útvary a hetmanáty až ke krátkodobé, leč signifikantní existenci dvou ukrajinských států v letech 1917–1921, o nichž se autor zmiňuje pouze okrajově, a samozřejmě sice loutkové, přesto existující Ukrajinské sovětské socialistické republice. Na straně 54 tvrdí, že během tzv. pacifikace v roce 1930 bylo vypáleno osm set ukrajinských a běloruských obcí, avšak dle dohledaných materiálů nebyla zničena ani jedna vesnice, maximálně jednotlivé budovy.[2] O situaci Ukrajinců v meziválečném období je zmínka i v úvodu práce, kde represe polského státu vůči ukrajinské menšině autor označil za *obdobné, i když s jen trochu menší*

1 Informace o kontaktech ukrajinských nacionalistů se SSSR a korenizační politice též chybí.

2 Násilné, nezákonné a brutální akce pacifikaci doprovázely. V důsledku činnosti polské policie a armády několik desítek Ukrajinců zemřelo. Represe však byly krátkodobé, od září do listopadu, a nesrovnatelné s právě začínajícími násilnými procesy v SSSR. Navíc reagovaly na reálnou teroristickou činnosti podnikanou nacionalistickou mládeží.

intenzitou (ve srovnání s SSSR). Polský stát sice sympatiemi k ukrajinské menšině neoplýval, nicméně mezi jeho největší zločiny na vlastních minoritách patřily více personální než celospolečenské represe (ve formě policejních kontrol, trestů vězení v rozsahu měsíců či let, nucené emigrace apod.). Inhibování národního života minorit a již zmíněná pacifikace vedly maximálně k desítkám obětí na životech. Tvrzení, že se jednalo *o obdobné, i když s jen trochu menší intenzitou* sovětské monstrprocesy spojené s kolektivizací, hladomorem s miliony (nejen) ukrajinských obětí a s dalšími zločiny sovětského režimu, musím charakterizovat jako nešťastné a nevhodné.

Strana 57 strana obsahuje tvrzení, že Stepan Bandera byl jmenován do funkce „zplnomocněnce" pro území Polska druhým providnykem OUN Andrijem Melnykem údajně proto, aby stabilizoval vlastní (Melnykovu) pozici v organizaci. Autor zde neuvádí žádné datum, pouze že mělo jít o událost následující po smrti prvního providnyka Jevhena Konovalce, podlehnuvšího roku 1938 atentátu. Dle dostupných zdrojů však Bandera funkci krajového providnyka vykonával již od roku 1933, a to do svého zatčení po atentátu na ministra Pierackého roku 1934. Dále se Bandera a Melnyk měli setkat roku 1940. Výsledkem jejich schůzky byl dlouhodobě hrozící rozkol v OUN na dvě frakce, tzv. banderovce a melnykovce.

Autorovu charakteristiku vztahů meziválečného Polska k tamní ukrajinské menšině slovy, že připomínaly spíše občanskou válku, považuji za velmi radikální tvrzení absolutně nekomparovatelné např. se španělskou občanskou válkou let 1936–1939.

Na straně 60 (a téměř v identické podobě již na straně 18) autor přináší informace o tzv. pochodových oddílech (pochidni hrupy, grupy marszowe) OUN. Řepa tvrdí, že existovaly dva tyto oddíly, Nachtigall a Roland, že pochodové oddíly vznikly ještě před napadením Polska a že jejich vznik inicioval Bandera (sic!). Později byly přičleněny k Wehrmachtu a účastnily se bojů u Lvova. Autor zde však smíchal prapory Nachtigall a Roland, sloužící pod německým velením, s čistě ukrajinskými pochodovými oddíly OUN, a to jak banderovců, tak melnykovců. O skutečných, převážně civilních pochodových oddílech autor de facto vůbec neinformuje. Navíc zřejmě přehlédl hned několik rozporů, neboť Bandera těžko mohl organizovat jakékoli jednotky v době před napadením Polska, neboť z vězení uprchl až koncem září 1939. Dále poté uvádí, že základem některých těchto jednotek měli být emigranti z SSSR, kteří však těžko mohli projevovat entuziasmus v boji proti Polsku. Rozdíl spočíval v organizačním tělese (v případě Nachtigallu a Rolandu Abwehr, v případě pochodových oddílů frakce OUN)[3] i v cílech. Nachtigall a Roland nacionalisté chtěli s německou pomocí využít jako základ k vybudování ukrajinské protibolševické armády.[4] Němci je plánovali využít ke zpravodajským, propagandistickým

3 Pochodové oddíly OUN(b) a OUN(m) si projevovaly značné vzájemné nepřátelství a docházelo mezi nimi ke střetům.

4 Tento plán skončil v troskách po zahájení německých represí proti ukrajinským nacionalistům již záhy v létě 1941.

a logistickým úkolům. Avšak pochodové oddíly, obecně dělené na skupiny „sever", „střed", „jih", měly na dobytých územích organizovat ukrajinské (nacionalistické) vládní struktury, bezpečnost a administrativu a podřídit se lvovské vládě. V pochodových oddílech participovali i budoucí ministři lvovské vlády (včetně předsedy Jaroslava Stecka), později perzekvovaní Němci. Se samotnými prapory vybudovanými Abwehrem ale neměly nic společného. Vycházím zde, mimo jiné, z práce Michala Šmigeľa, na kterou sám autor odkazuje.[5]

Podkapitola *Druhá světová válka a její průběh* stručně přibližuje motivy, plány a činnost ukrajinských nacionalistů, německou politiku na dobytých územích a reakci Němců na kroky OUN. Opět je však nutno uvést na pravou míru některá tvrzení. Autor sice správně zmiňuje partyzánskou činnost Tarase „Bulby" Borovce, je však škoda, že neuvedl původní název jeho jednotek: Ukrajinská povstalecká armáda neboli tzv. první UPA, jejíž název ukrajinští nacionalisté z OUN(b) později přejali. Je tedy nutno upravit informaci ze strany 63, neboť Borovce rozhodně nelze označit za ukrajinského nacionalistu ve smyslu politické příbuznosti s OUN. Sám k politice OUN(b) později zaujal negativní postoj a byl jí pronásledován. Na straně 64 Řepa mylně označil Romana Šuchevyče za prvního velitele UPA (k roku 1942), ačkoliv ten v době jejího vzniku ještě sloužil v 201. Schutzmannschaft Battalionu. Velitelem UPA se stal až v srpnu 1943. Do té doby, kryjící se s obdobím tzv. volyňské řeže, byl velitelem UPA a pravděpodobně i hlavním organizátorem tamních etnických čistek Dmytro Kljačkivskyj.

Samotné tzv. volyňské řeži věnoval autor čtyři strany, na nichž vysvětluje rozdíl mezi etnickou čistkou a genocidou, elementární motivace aktérů, především dříve neznámé a dodnes zcela nevyjasněné aktivity promoskevských sil, a nástin událostí. Pasáž zaměřenou na tuto problematiku považuji za velmi zdařilou a srozumitelnou i laikům. Čtenář se ale nedozví, že mimo Volyň a Halič probíhaly polsko-ukrajinské konflikty i na dalších teritoriích, zejména v Chelmsku, Zámojsku a Podlesí. Právě jejich časová souslednost v kombinaci s definitivní identifikací prvních obětí a vrahů a (ne)nalezení explicitního rozkazu k zahájení (protipolských) akcí tvoří jádro polsko-ukrajinského historiografického sporu, zdali se jednalo o genocidní čistku iniciovanou ukrajinskými nacionalisty proti Polákům, či polsko-ukrajinskou válku, některými označovanou jako druhou v pořadí.

Za vyloženě zmatečný považuji odstavec, v němž autor do etnické čistky zaměřené proti Polákům zahrnuje i Židy (kterých na Volyni v důsledku holokaustu tou dobou přežíval jen zlomek z původního počtu), komsomolce, komunisty, důstojníky a vojáky Rudé armády. Poslední tři skupiny nebyly etnické, ale politické a jejich vřazení mezi cíle etnické čistky tak postrádá smysl. Ze skupiny potencionálních nepřátel paradoxně nezmínil nezanedbatelné množství Ukrajinců stavících se negativně

5 Srov. ŘEPA, Tomáš. *Banderovci...* Praha: Academia, 2019, s. 18 a 60–61; ŠMIGEĽ, Michal. *Banderovci na Slovensku (1945–1947).* Banská Bystrica, 2008, s. 56–60.

k politice OUN(b) a UPA. Tón textu navozuje dojem, že ve sporných oblastech se obě strany více či méně stávaly stejnou měrou viníky i oběťmi. Takovýto simplifikující pohled se bude před polskými historiky velmi obtížné obhájit. Krátký text principiálně nemůže stačit a nestačí na postižení determinujících aspektů problematiky.

V podkapitole *Situace v závěru druhé světové války* autor věnuje prostor spolupráci některých Ukrajinců s německým režimem a zároveň vyvrací tezi o abnormální kolaboraci ukrajinského národa s okupanty. Akcentuje, že téma je dodnes zneužíváno v antiukrajinské propagandě. Následně však na straně 73 vytváří konstrukt „ideologických nepřátel" ukrajinských nacionalistů: *Nacismus a potažmo fašismus jakožto ideologie vyznávané rozhodujícími mocenskými hráči v prostoru východní Evropy* [sic!]*, kteří neumožnili vznik nezávislé Ukrajiny, byly vnímány ukrajinskými nacionalisty jen jako další nepřítel a bojové střety s nacistickou okupační správou to jen potvrdily.* Tuto argumentaci je nutno označit za chybnou. Odhlédněme nyní od absence obecně přijímané definice fašismu. Spory a konflikty mezi skupinami označovanými jako fašistické či fašizující byly těmto hnutím přímo vrozené vzhledem k jejich provázanosti s nacionalismem. Příkladem mohou být konfrontace a nepřátelství maďarských fašistů s fašisty slovenskými či rumunskými, ale také kooperace maďarských jednotek právě s UPA či italských fašistů s ukrajinskými nacionalisty a pomoc Německa a Itálie ideologicky spřízněným španělským fašistům, ve všech případech proti společnému nepříteli. Sami ukrajinští nacionalisté navíc sami přiznávali svou inspiraci především italským fašismem a otevřeně se k fašistickým ideám hlásili. Německý nacismus pokládali zejména kvůli jeho rasovým teoriím (antislovanským, tedy i antiukrajinským) za nevhodný do ukrajinského prostoru. Oleksandr Zajcev ve své monografii *Ukrajinskyj integralnyj nacionalizm* přirovnává OUN k chorvatským ustašovcům, kteří po vzniku chorvatského loutkového státu fašistický režim nastolili. Dále Zajcev cituje z díla Jevhena Onackého, předního člena OUN aktivního v Itálii, jenž argumentoval, že fašismus je organizačním instrumentem státu. Ukrajinští nacionalisté se teprve snažili stát vybojovat, de facto se tedy nacházeli ve stadiu protofašismu. Zajcev dále pokračuje: *Ukrajinský integrální nacionalismus by se mohl transformovat ve formu fašismu v případě vzniku nezávislého státu.*[6] Co se týče samotného nacismu, na straně 72 autor píše, že *prvotní pro všechny stoupence tohoto hnutí* [OUN] *však byl radikální nacionalismu*s. Nebyl radikální nacionalismus integrální součástí německé nacistické ideologie? Proč však ve výčtu nepřátelských ideologií chybí komunismus? Ukrajinská nacionalistická ideologie a vzápětí i OUN vznikaly v době fašizace Evropy, a bylo tedy zcela přirozené, že fašistické prvky ukrajinští nacionalisté recipovali a ve značné míře též aplikovali.

V následující podkapitole Řepa odkrývá problematiku (převážně násilných) etnických změn ve střední a východní Evropě po roce 1944. Osvětluje motivy ak-

6 ZAJCEV, Oleksandr. *Ukrajinskyj integralnyj nacionalizm (1920–1930).* Kyjev, 2013, s. 321. Překlad autora recenze.

térů a důsledky těchto transformací pro dotčené státy i ČSR. Část textu věnuje polsko-ukrajinské rezistenci vůči komunistickému aparátu v Polsku. Dále autor přechází k tématu migrace Ukrajinců a Rusínů v ČSR. Na začátku kapitoly rozebírá meziválečnou situaci na Podkarpatské Rusi, k čemuž dodávám, že v poněkud idealizované formě. Analyzuje československo-sovětské smlouvy a jejich důsledky na dobrovolnou migraci Čechoslováků a Rusínů/Ukrajinců mezi ČSR a SSSR.

Ve třetí kapitole se Řepa zabývá výskytem a činností tzv. banderovců v ČSR v letech 1945–1947. Autor vyvrací teze starších autorů (zejména Jana Fialy a Bohuslava Chňoupka)[7] o násilném chování UPA vůči slovenským civilistům a uvádí na pravou míru důvody příchodu ukrajinských jednotek. Očišťuje problematiku od vrstev komunistické propagandy, zejména v případě trestné činnosti na východním Slovensku, která byla automaticky připisována Ukrajincům, přestože v mnoha případech nebylo a dodnes není jasné, kdo jednotlivé zločiny skutečně spáchal. Při tvorbě kapitoly využil i prameny provenience UPA a memoárové publikace. Analyzuje vliv výskytu partyzánů na výsledek parlamentních voleb roku 1946, vztah stran Národní fronty k příchozím a vliv povstaleckých aktivit na komunistický převrat na Slovensku (tzv. aféra slovenského ľudáckého spiknutí z podzimu 1947).

Ve čtvrté kapitole Řepa čerpá ze svého dřívějšího výzkumu *Vyplácení odměn v boji s banderovci jako prostředek komunistické propagandy*. Domnívám se, že její začlenění do předchozí kapitoly by zjednodušilo a zpřehlednilo strukturu práce vzhledem k jejímu spíše sekundárnímu impaktu. Popisuje příklady zadržení příslušníků UPA a opětovně vliv komunistů. Dokumentuje diference v přístupu obyvatel Slovenska a českých zemí a konstatuje větší angažovanost veřejnosti v západní části státu.

Pátá kapitola je věnována tématu likvidace řeckokatolické církve v ČSR, potažmo v celém východním bloku. Analyzuje proces narůstání represí, infiltrace a diskreditace hnutí státními mechanismy, přičemž využívá i dobový tisk. Kapitolu uzavírá rehabilitačními procesy šedesátých let. Autor na straně 138 převzal chybnou charakteristiku banderovců z pera Jána Mlynárika: *Banderovci byli označováni jako Ukrajinci vyznávající čistě řeckokatolickou formu náboženství* [sic], *čímž se jako Lemkové v Haliči a Rusíni v Československu odlišovali od východních Ukrajinců, vyznávajících pravoslaví.* Tato nepřípustná simplifikace zcela pomíjí otázku statisíců pravoslavných Ukrajinců žijících v Polsku, mimo jiné právě na Volyni, a pravoslavných v ČSR, Rumunsku a SSSR, kteří též působili v UPA. Ukrajince na východní a západní v žádném případě nelze dělit pouze na základě vyznání.[8]

7 Viz FIALA, Jan. *Zpráva o Akci B.* Praha, 1994; CHŇOUPEK, Bohuslav. *Banderovci.* Bratislava, 1989.

8 Otázka náboženského vyznání Ukrajinců navíc podléhala změnám v důsledku jak historického vývoje, tak zásahů té či oné vládní moci. Stavy z let 1918 či 1939 tak nelze považovat za definitivní a plně vypovídající.

V šesté kapitole Řepa sestavil biogramy vybraných ukrajinských nacionalistů a jejich údajných pomahačů a přičlenil k nim navazující politické procesy. Často se vrací k činnosti UPA na Slovensku, která však již byla rozebírána v předchozím textu. Opět tak vyvstává otázka, proč obsah pozdější kapitoly nejenže doplňuje, ale v mnoha případech podstatně rozvíjí a často teprve plně objasňuje dříve zkoumanou problematiku.

Řepa zpracoval celkem čtyři biogramy: Volodymyra Ščyhelského, Mychajla Dudy, Petra Potičného a Nikifora Horbanjuka. První tři z nich se účastnili tažení UPA přes ČSR do Německa roku 1947, ergo byli příslušníky UPA. Poslední participoval na činnosti armády atamana Petljury v letech 1917–1921. Z Ukrajiny emigroval do ČSR a po druhé světové válce do Německa.[9] S OUN/UPA tedy přímo spjat nebyl.

Autor se, bohužel, nevyhnul některým klišé a drobnějším chybám. Např. straně 154 a jinde přejímá chybný zápis pseudonymu Ščyhelského tak, jak jej používaly čs. úřady. Namísto správného termínu „Burlaka" (Бурлака) používá zkomolenou verzi „Burlak" (Бурлак). Slovo „burlak" má v ruštině, jak autor uvádí, význam „tahoun" nebo „dříč". Problém spočívá v tom, že výraz „burlaka" v ukrajinštině znamená „tulák". Tato relativně marginální chyba zanechává poněkud špatný dojem, neboť autor na základě chybného zápisu dovozuje, že *[p]řezdívka Burlak je jistým způsobem výmluvná, protože toto pojmenování nedostal od svých spolubojovníků náhodou.*[10] Ostatně, proč by si ukrajinský nacionalista zvolil pseudonym z ruštiny, navíc když Rusko, resp. SSSR, bylo vnímáno jako nepřítel prvního řádu?

Sedmá kapitola, *Srovnání propagandy a prostředků informační války o ukrajinském nacionalismu v minulosti a nyní*, pravděpodobně vznikla ad hoc v souvislosti se současným rusko-ukrajinským konfliktem. Text je založen na analýze domácích i zahraničních periodik a webů. Snaží se uvést na pravou míru zakořeněné stereotypy spjaté s tzv. banderovci. Autor kvalitní věcnou argumentací vyvrací veskrze antiukrajinskou propagandu, vysvětluje její pozadí a motivy a uvádí případy demagogického zneužívání informačních a výrazových prostředků. Věnuje se sporu prezidenta Miloše Zemana s českými ukrajinisty ohledně některých prezidentových výroků. Kapitolu považuji za nejzdařilejší a nejlépe uchopenou.

Poslední, historiografická kapitola již byla zmíněna výše. V její první části autor analyzuje české a slovenské odborné i laické práce, beletrii, periodický tisk a filmovou tvorbu. V další části věnuje prostor polskému a ukrajinskému stavu bádání. Primárně však nevychází z vlastního výzkumu, ale z analytických prací Grzegorze Motyky, Ihora Iljušina a Tarase Kuzia.

9 Životní osudy Nikifora Horbanjuka zpracoval Pavel Žáček ve studii *Akce „Goméz"*, otištěné v periodiku *Paměť a dějiny*, roč. 2011, č. 2. [Cit. 2019-07-23.] Dostupné online z: https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1102/57-72.pdf

10 ŘEPA, Tomáš, ref. 5, s. 154.

V závěru Řepa rekapituluje základní teze práce a uvádí některé statistické údaje. Opětovně se věnuje politizaci tématu, likvidaci řeckokatolické církve a činnosti UPA. Uvádí informace o zájmu západních zpravodajských služeb o ukrajinské nacionalisty v období studené války, hrozbě tzv. hybridních konfliktů a propagandy. V posledním odstavci autor vyjadřuje přání, *aby každý, kdo si tuto práci přečte, chápal a vnímal důležitost skutečně mnohostranného a komplexního posuzování událostí, které se odehrály před více než 70 lety. Už jen proto, že jejich dozvuky a závažné a dramatické následky můžeme sledovat dodnes*.[11] Domnívám se, že autorovi se tento cíl podařilo splnit jen částečně. Monografie poměrně úspěšně nastiňuje mnohovrstevnatost a komplexnost zkoumané problematiky, zároveň ji však kvůli simplifikacím, redukcím a chybám nedokáže vyčerpat natolik, aby čtenář dokázal události objektivně posoudit.

Monografie celkově působí lehce nevyváženým dojmem jak do kvality, tak do rozsahu jednotlivých kapitol. Autor se rozhodl pojmout téma až příliš zeširoka, což se nutně projevilo ve výše zmíněných problémech. Příliš ambiciózní záběr práce považuji za její největší slabinu. Zde je však třeba dodat, že autor se musel vyrovnat s naprostým nedostatkem literatury dostupné v českém nebo slovenském jazyku, na níž by se mohl odkázat v oblasti mezinárodního dění a situace mimo ČSR. Oceňuji autorův srozumitelný jazykový styl a snahu zaujmout nejen akademické čtenáře. Kvalitu práce však srážejí zjištěné misinterpretace a faktografické chyby. Za závažné považuji zjištění, že podstatné části chyb a nedostatků si autor byl vědom, neboť je konstatovali oponenti v posudcích disertační práce. Přesto však nebyly opraveny.

Práce Tomáše Řepy může sloužit jako vzorek komplexity studia a interpretací problematiky ukrajinských nacionalistů, resp. ukrajinského národního obrození. Přečtení knihy zanechá v pozorném čtenáři mnoho otázek a pochybností, k jejichž zodpovězení musí sáhnout po další literatuře. Férově je však nutno dodat, že nevyjasněných otázek, neverifikovaných a často neverifikovatelných hypotéz zůstává v oblasti výzkumu ukrajinského nacionalistického hnutí mnoho.

Autor vytvořil svéráznou syntézu, povrchově se dotýkající většiny aspektů problematiky, do hloubky však pronikne málokdy. Kniha bezesporu nabízí laickému čtenáři nový zdroj informací k současnému dění ve východní Evropě, potažmo ke konfrontaci Ruska s EU a NATO.

Domnívám se však, že i přes nesporný přínos Řepovy monografie zůstává zkoumaná problematika v české a slovenské historiografii polem jen povrchně probádaným, a to zejména v zasazení domácího dění do kontextu evropských dějin, navíc v kritickém období let 1945–1945.

Vlastimil Ondrák

11 Tamtéž, s. 331.

ARCHIVNÍ A-Ž

Archivní A–Ž

Armádu nepotřebujeme

V létě 1955 proběhly v Ženevě poprvé od konce druhé světové války schůzky vrcholných delegací SSSR, USA, Francie a Velké Británie. Na podzim pak následovala setkání na úrovni ministrů zahraničních věcí. Na tato setkání reagovala československá společnost různými komentáři a některé z nich stále vyjadřovaly naději na změnu diktatury v demokracii, např. vojenskou neutralizací Československa a uspořádáním svobodných voleb pod patronací Organizace spojených národů. Státní bezpečnost se činila, aby „šeptandu" občanů zdokumentovala.[1] Můžeme se tak kupříkladu dočíst, že kapitán československé armády z hlavního štábu Ministerstva obrany měl prohlásit, že by bylo ideální, pokud by ČSR byla neutrálním státem, protože pak bychom nemuseli mít armádu a mohlo by se více stavět. Jeden vlakvedoucí uvedl, že když člověk chce slyšet pravdu, je nejlepší poslechnout si Svobodnou Evropu, jenomže vysílání je špatně slyšet, protože „ti syčáci to stále ruší". Učitel z Hradce Králové přišel s názorem, že svobodně se bude volit také v NDR a pak to tamní soudruzi budou moci zabalit, protože jich je jenom deset procent. Řezník z Karviné zase tvrdil zákazníkům, že od 1. ledna 1956 bude v Československu jako měna zaveden rubl.

[JV]

„Já bych chtěl sloužit!"

V roce 1953 vznikl útvar Veřejná bezpečnost na železnici (VB-Ž), jehož posláním, jak již z názvu vyplývá, bylo zajišťování pořádku na úseku železniční dopravy. Jeho činnost se však rozjížděla velmi pozvolna, zejména co se týče personálního naplnění. Hned s počátkem existence se do řad VB-Ž dostal jistý svérázný příslušník, říkejme mu třeba Vlastík, který zcela odpovídal požadavkům kladeným na členy Sboru národní bezpečnosti během tzv. zakladatelského období komunismu: tedy neposkvrněný kádrový profil, oddanost straně a až poté předpoklady pro práci v bezpečnostním sboru. Díky personálnímu spisu a nezařazeným personálním materiálům můžeme sledovat průběh jeho života v období služby u Ministerstva vnitra a – poněkud překvapivě – i dlouho poté.

Vlastík nastoupil k SNB v roce 1949, kdy byl zařazen k útvaru Jeřáb, a zpočátku se jevil jako celkem nadějný příslušník. V červenci roku 1951 z rodinných důvodů požá-

1 Ohlasy jsou součástí svazku *Historického fondu Státní bezpečnosti (H)*, arch. č. H-183 (tematika „Ženevská konference – 1955").

dal o přemístění do Kroměříže, kde ovšem noví nadřízení měli na jeho pracovní výkon už po třech měsících diametrálně odlišné názory. Kancelářské práce prý vykonával úplně primitivním způsobem a podobně jeho vystupování na veřejnosti mělo být *bídně žalostné a naprosto nevojenské, nesoucí znaky primitivnosti*. Službu vykonával ledabyle a nezodpovědně a rovněž v kolektivu prý nebyl pro švejkovské vystupování oblíben. V podobném duchu se nesl i posudek z listopadu 1951, podle kterého budil *dojem blbečka*, a navíc jej údajně pro jeho nešikovnost již dvakrát přejelo auto. Posuzovatel zde vyjádřil názor, že měl být propuštěn již ze školy SNB, ale prý jej *soudruzi z ministerstva obhájili*. O rok později působil po dobu dvou měsíců na Okresním oddělení VB v Karlových Varech, kde rovněž příliš neoslnil. Prý se *oddával naprostému osobnímu pohodlí* a *pro svoje vlastnosti byl kolektivem nenáviděn*. Zřejmě to platilo oboustranně, jelikož prý na svých služebních stanovištích psal různá hesla na plot a zdi, kupříkladu že *příslušníci jsou nenažranci* a *noční hlídači jsou voli* apod.

Od 1. června 1953 byl zahájen výkon služby u nově zřizovaných útvarů VB-Ž včetně Železničního oddělení VB (ŽO-VB) v Přerově, kde toho dne nastoupil i Vlastík. Podle posudku z ledna 1954 se ale od svých dřívějších nedostatků příliš neoprostil. Nadto se u něj od března téhož roku začala projevovat nervová choroba, se kterou laboroval několik týdnů a která si vyžádala si i krátkou hospitalizaci. Do služby se vrátil zhruba v polovině roku 1954 s tolika omezeními, že pro výkon služby v pozici hlídkového příslušníka byl prakticky nepoužitelný. Náčelník ŽO-VB Přerov tak logicky žádal, aby jej revizní lékař znovu prohlédl, zejména co se duševního stavu týče, a buď jej uznal plně schopným služby, nebo nařídil pokračování léčby. V mezičase si však Vlastík písemně stěžoval ministru vnitra, že jeho nadřízení nerespektují úlevy nařízené lékařem. Tímto dopisem rozjel svou bohatou korespondenci s nejrůznějšími útvary a institucemi, která trvala více než deset let a přidělala vrásky nejednomu příslušníkovi či kádrovému pracovníkovi.

Již v červenci 1954 vyšlo najevo, že nepřichází v úvahu, aby Vlastík po vyléčení pokračoval coby příslušník Sboru, a následně byl ve zprávě brněnské Oblastní lékařské komise uznán trvale neschopným služby. Dotyčný si však vzal do hlavy, že má být propuštěn nikoliv ze zdravotních důvodů, nýbrž proto, že si stěžoval ministrovi vnitra. To mělo za následek další stížnosti adresované různým útvarům. Po jedné z nich napsal náčelník ŽO-VB Přerov na výzvu nadřízeného útvaru zprávu o Vlastíkově služební činnosti a chování, která posunula obraz o jeho osobnosti do poněkud nových dimenzí. Stojí zde, že pracovníci oddělení vynaložili značné úsilí, aby jmenovanému pomohli pozvednout jeho pracovní výkon, a současně s ním bylo provedeno několik služebních a stranických pohovorů. On však v reakci zasílal stížnosti na nadřízené složky s tím, že je poškozován. Hlavní výkon služby prý viděl v udělování peněžitých pokut, v čemž předčil všechny své kolegy z oddělení, aniž by však sledoval jejich *výchovný účel*. Jeho povaha prý měla *dosti závažné duševní a charakterové nedostatky*. K tomu hodnotitel jako příklad uvedl, že *za pohotovosti spal na útvaru v době zimních měsíců a pro svoji pohodlnost použil ke své tělesné potřebě kamen jako záchodu*, aniž by uvažoval o tom, že

tím *znechutí prostředí ostatním příslušníkům*. Dále se zmínil o erárním kožichu, jehož používali příslušníci při službě v zimních měsících a jejž jmenovaný údajně *při konání tělesné potřeby pokálel a takto znečištěným kožichem vykonával službu dále ku posměchu zaměstnanců ČSD i cestujících*. Výtky prý buď nebral vážně, nebo jejich význam nechápal, z čehož jej usvědčoval *nepřítomný a zčásti ironický úsměv*.

Vlastík měl být přes svůj korespondenční apetit propuštěn z řad SNB k poslednímu listopadovému dni roku 1954. Krátce předtím si jej kádroví pracovníci pozvali na pohovor, kde mu znovu vysvětlili, proč bude ze služeb vnitra uvolněn, avšak jmenovaný se to prý nesnažil pochopit a jeho jedinou odpovědí bylo *já bych chtěl sloužit*. Při pohovoru prý chvílemi *budil dojem nenormálního člověka, díval se nepřítomně a stále se usmíval*.

Po propuštění následovalo z jeho strany množství žádostí o znovupřijetí k MV. V dopisech se to hemžilo obraty, že by chtěl *bojovati proti záškodníkům míru*, popř. *odhalovati škůdce našeho socialistického zřízení*, a také že služba mu *přirostla velmi k srdci*. Většinou také neopomněl zmínit, že jeho bratr byl během války popraven za činnost v ilegální KSČ. Zašel tak daleko, že vyhrožoval i sebevraždou, jelikož bez služby ve Sboru pro něj život *nemá ceny*.

Žádosti pravidelně zasílal ŽO-VB Přerov, Oblastnímu železničnímu odboru VB (OŽO-VB) v Olomouci, ministrovi vnitra, Kanceláři prezidenta republiky či na ÚV KSČ. Každý z těchto adresátů se jeho podáními pochopitelně musel zabývat, čímž docházelo ke stále novým přezkumům oprávněnosti propuštění. Hlavně v reakcích jeho posledního působiště, ŽO-VB Přerov, se zrcadlí zoufalství dotčených příslušníků, kterým pravděpodobně vstávaly hrůzou vlasy na hlavě při každém novém dopisu. Už zpočátku roku 1955 apeloval tamní náčelník, aby byly podniknuty takové kroky, které celou záležitost ukončí, jinak bude nadále zatěžovat jejich oddělení, případně vyšší složky. Správa kádrů MV v letech 1959 a 1963 zaslala dotčeným adresátům rozsáhlé zprávy, kde konstatovala, kolik žádostí a komu všemu již jmenovaný zaslal, že jde o chronického stěžovatele a člověka s podprůměrnou inteligencí.

Poslední dochovaný dopis, adresovaný Ministerstvu vnitra, zaslal tento neúnavný psavec v listopadu roku 1964. Zůstává otázkou, zda poté svých snah již zanechal, nebo jestli další žádosti už končily rovnou v koši.

[RaK]

Mrtvola, či opilec?

Byl večer 6. září 1986. Josef Laurenčík se společně se svými příbuznými vracel svým vozem zn. Škoda 105L od své sestřenice ze Sobotky. Jeli domů do Bytče (okr. Žilina) a cestou projížděli přes Koclířov (okr. Svitavy). Bylo 22:00 a v této vesnici si chtěli u bývalého hostince na chvíli odpočinout před dlouhou cestou, která je ještě čekala. Když Josef Laurenčík zpomaloval, uviděl ve světle reflektorů ležící postavu. Tato osoba ležela u autobusové zastávky a zprvu si mysleli, že jde o opilce.

Když vystoupili z vozu, rozhodli se na dotyčného podívat. Jednalo se o muže, který ležel na břiše a nehýbal se. Když k němu přistoupili ještě blíže, všimli si, že dotyčnému trčí ze zad topůrko. Dle Jaroslava Matějova, jednoho z příbuzných, se mělo jednat o malou sekerku, kterou měl dotyčný muž zatnutou asi dva centimetry hluboko v zádech.

Okamžitě se polekali, nastoupili zpět do vozidla a rozhodli se tuto skutečnost oznámit Veřejné bezpečnosti v Moravské Třebové. Po oznámení se společně s příslušníky VB vrátili zpět, ale k jejich překvapení bylo tělo muže pryč. Na místě nebyly nalezeny žádné stopy krve, zápasu či smýkání. Jediné, co příslušníci nalezli, byl ohryzek od jablka.

Při použití služebního psa Lorda byla zjištěna pachová stopa. Ta příslušníky zavedla k Marii Kubové, která uvedla, že ve 22:15 vystupovala na zastávce, avšak žádné tělo tam již neleželo a nikoho ani neviděla. VB prověřovala možné svědky, zaměstnance hostince okolní nemocnice a ambulance, avšak bezvýsledně. Na základě tohoto vyšetřování pak byl případ odložen, protože se nepodařilo prokázat skutkovou podstatu trestného činu.

[JK]

Nenechavý otec – důvod pro synovo nepřijetí do služeb Ministerstva vnitra

Z nezařazených personálních materiálů uložených v Archivu bezpečnostních složek, pracoviště Kanice, jsme vybrali případ, kdy kádrově „čistý", leč nenechavý rodič „polepil" svému synovi přijetí ke Sboru národní bezpečnosti (SNB). O co v této poněkud tragikomické historii vlastně šlo? Dne 30. července 1964 přišel na Ministerstvo vnitra do Prahy anonymní dopis, který začínal slovy: *Do služeb ministerstva vnitra asi k SNB si zažádal Milan* [M.] z [J.], *okres Jindřichův Hradec, nyní na vojně u Hradní stráže.* Pokračování znělo opravdu zajímavě: *Věc dobře prošetřete, zdali nebude takovej zloděj jako jeho táta. Ten ukradne, na co příde. Sousedům ve vsi husy, kachny, drůbež a u JZD na co příde. V družstvu nedělá, ale bere, co se dá. Skrz krádeže dřeva ho soudili kolikrát na národním výboru. Silnicím ukrad řemeny z lomu a olej z drtiče kamene.* […] *V* [D.] *v hostinci u Vorlů letos častoval kumpány, pak smazal čárky na tácku za outratu a hostinskej ho vykázal a víc mu tam nesmí. Občanům ve vsi kradl v noci ovoce, zelí, cibuli, co se dalo.* […] *V zájmu pořádku věc dobře prošetřete a nedejte se zmást, že je u strany, to je, aby skovával ty jeho darebačiny. Nehažte tento dopis do koše, je pravdivý.* Na listu papíru s tímto textem učinil poznámku major František Voldřich, zástupce náčelníka Správy kádrů MV; adresoval ji náčelníkovi I. odboru Správy kádrů MV majoru Ladislavu Šiškovi: *Ověř si, zda si Milan M. žádá k MV. Jestliže ano, je třeba ověřit pravdivost pisatele a posoudit, zda je únosné přijetí do služeb MV.*

Major Šiška nelenil a 3. srpna 1964 se obrátil na kádrové oddělení V. správy MV (Správa ochrany stranických a ústavních činitelů) s žádostí o prošetření údajů uvedených v anonymním dopise. Tak vznikla 26. srpna 1964 zpráva podepsaná kapitánem Josefem Janouškem, referentem samostatného agenturně operativního oddělení

V. správy MV, a poručíkem Václavem Táboříkem, referentem oddělení kádrů V. správy MV. Výslovně se v ní uvádí: *Milan* [M.], *narozen* […], *trvale bytem* […], *okres Jindřichův Hradec, který v současné době vykonává vojenskou základní službu u Vnitřní stráže – Hrad, žádá si o přijetí do služeb V. správy MV. Rada MNV* [Místní národní výbor] *v* [J.] *zaslala na jmenovaného i jeho rodiče posudek, ve kterém jej závěrem do služeb MV doporučuje. Na základě dopisu neznámého pisatele, který oznamuje, že otec žadatele Jaroslav* [M.] *se dopouští v místě bydliště různých krádeží, bylo provedeno prošetření. Jihočeské dřevařské závody v* [S.], *kde jmenovaný pracuje jako dělník, hodnotí jeho činnost a pracovní morálku velmi kladně. Od roku 1961 je organizován v KSČ, kde nyní zastává funkci vedoucího stranické skupiny. Je vedoucím BSP* [brigáda socialistické práce] *a v tomto období je vyhodnocen jako nejlepší pracovník závodu. Po stránce osobní a charakterové nejsou proti němu výhrady, s pracovním kolektivem se snáší dobře. O* [M.] *je známo, že si rád vydělá, nehledí na čas, a je-li třeba, zůstane pracovat i mimo směnu. Žádné poznatky záporného charakteru nebyly k jmenovanému v uvedeném závodě zjištěny.* Čtenář těchto řádků se jistě podiví: takový člověk, že by v první polovině šedesátých let dvacátého století nebyl dobrou zárukou pro vstup svého syna k SNB? Zpráva důstojníků Janouška a Táboříka však ještě nekončí, v její druhé části nalezneme toto: *V místě bydliště se jmenovaný politického ani veřejného života nezúčastňuje. Je o něm známo, že si rád občas přivlastní drobné věci z polí neb zahrad, byl také dopaden při trhání cizích jablek, odcizení dříví z lesa a řešen MNV v komisi pro ochranu veřejného pořádku. Tyto přestupky čas od času provádí. S místními funkcionáři JZD nežije v dobré shodě hlavně také proto, že se ze závodu, kam původně chodil pracovat jako brigádník přes zimu, do JZD více nevrátil (před vstupem do JZD byl kovorolníkem).* Dále v textu stojí: *Šetřením OO* [Obvodního oddělení] *VB Kardašova Řečice a posudkem MNV jsou ve své podstatě tyto skutečnosti také uvedeny. Lustrace a výpis z rejstříku trestů na jmenovaného je bez závad. Dle zjištěných poznatků lze soudit, že oznámení neznámého pisatele je ve své podstatě pravdivé, i když ne v celém rozsahu, pokud se týká trestního a soudního řízení, které není potvrzeno. Žadatel o přijetí do služeb MV Milan* [M.] *a ostatní blízcí příbuzní, kromě otce, jsou kladně hodnoceni a požívají dobré pověsti. Komise pro přijímání příslušníků na V. správě MV posoudí, zda přijetí Milana* [M.] *nebude v rozporu se zájmy ministerstva vnitra.*

Vypracovanou zprávu pak 1. září 1964 poslal major Antonín Kocourek, náčelník oddělení kádrů V. správy MV, majoru Ladislavu Šiškovi. Ten celou záležitost uzavřel následujícím přípisem: *Stížnost oprávněná. Podle sdělení s. Kocourka, náčelníka kádrové skupiny, bude předloženo v příštím týdnu do komise s návrhem nepřijímat* [Milana M.] *do služeb MV.*

A tak se i stalo, neboť žádné personální materiály, které by se týkaly této osoby, nejsou v Archivu bezpečnostních složek uloženy. Lze tedy konstatovat, že cizí majetek bez dovolení přemísťující, i když politicky spolehlivý tatík překazil svému synovi kariéru v resortu Ministerstva vnitra…

[JMik]

Neobvyklé stávky v letech 1946–1947

Tři příběhy, tři stávky, tři různé osudy se společným jmenovatelem.

„Já jsem horník, kdo je víc." To si pravděpodobně řekli horníci, kteří byli sváženi nákladními vozy UNRRA z blízkého okolí do dolu Barbora, dolu Hohenegger v Karviné a dolu Klementa Gottwalda v Horní Suché a závodě Důl Suchá v Dolní Suché. Po několika upozorněních na nevyhovující přepravu, které započaly již od srpna 1945, horníci zaveleli ke stávce, a to dne 22. července 1946, stávka pokračovala až do druhého dne. Celkově bylo po dobu dvou dnů neodpracováno přibližně 167 směn, čímž vznikla ztráta asi 500 tun uhlí. To donutilo vedení dolu k činu a již odpoledne 23. července 1946 zajistilo na druhý den dva autobusy a okamžitě o tom informovalo stávkující horníky. Účinek byl okamžitý, již na druhý den dorazili do zaměstnání všichni pracovníci.

Další dva případy mají opět jednu společnou věc, a to znárodnění.

Dne 11. července 1946 v ranních hodinách zahájilo 137 zaměstnanců továrny Standard, jihomoravské továrny na obuv ve Veselí nad Moravou, protestní stávku proti zrušení národní správy. V ten den měla být jmenovaná firma navrácena původnímu majiteli Adolfu Reischfeldovi. Ten byl v době války uvězněn a po osvobození se vrátil do Veselí nad Moravou. Zaměstnanci plánovali, že stávka potrvá až do té doby, dokud nebude podnik prohlášen s definitivní platností za státní podnik. V odpoledních hodinách byla však stávka ukončena, a to po dohodě obou znepřátelených stran.

Úplně jiným případem byla stávka zaměstnanců třebovické firmy Embo, vlastněné Emilem Bojdou, která zaměstnávala celkem 96 zaměstnanců. Dne 7. března 1947 byla na podnik zavedena výměrem Zemského národního výboru, expoziturou Ostrava, národní správa a následující den se pokusil národní správce Alois Mojžíšek převzít podnik. To se mu nepodařilo kvůli pasivnímu odporu majitele, závodní rady a všech zaměstnanců. Národní správce se však nevzdal a za pomoci i příslušníků SNB se několikrát pokusil převzít továrnu do svých rukou, vždy však neúspěšně. Zaměstnanci se jednomyslně rozhodli vejít do stávky na podporu svého zaměstnavatele. Stávka započala 21. března 1947 a již 22. března se vydalo asi 60 zaměstnanců, vedených národní radou, stěžovat si na Zemský národní výbor v Ostravě. Stávka byla odvolána dne 31. března 1947 po vydání výnosu ZNV, exp. Ostrava, kdy byla národní správa až do vyřízení případu ministerstvem odvolána.[2]

[OF]

Neobvykle vysoký trest si z úst předsedy senátu Krajského soudu v Hradci Králové vyslechlo šest mužů: Josef Novotný, Zdeněk Rosa, Adolf Novotný, Václav Poláček, František Matějů a Ladislav Červený. Všichni od soudu obdrželi tresty odnětí

2 Archiválie vztahující se k výše popsaným událostem je uložena v těchto archivních souborech: ABS, f. Hlavní velitelství SNB Praha A 17, inv. j. 248 – Stávky.

svobody ve výši od deseti do dvaceti let včetně trestů, jako byla ztráta práv občanských a propadnutí veškerého jmění. Až do této části se může zdát, že jde o tresty veskrze podobné všem ostatním vyneseným v průběhu padesátých let. Zarážející v tomto případě ovšem není pouze výše trestů, ale i rok jejich vynesení. Jak napovídá už první věta, rozsudek vynesl Krajský soud, a nikoli Státní soud, což svědčí o jeho vynesení až po reorganizaci justice v roce 1953. Rozsudek však nepochází ani z roku 1954, ani z roku 1955. Vynesen byl až 22. července 1961, tedy celých sedm let poté, co byla oficiálně ukončena akce „Kulak", stojící za násilnou kolektivizací zemědělství v Československu. I přesto však vynesený rozsudek obsahově (a dokonce i jazykově) odpovídá rozsudkům nad „kulaky" a „zrádci", a to zejména kvůli citování § 78 trestního zákona (zák. č. 1/1957 Sb.), který obviněné usvědčoval z velezrady, a § 85 tr. z., hovořícího o sabotáži. Co si však můžeme představit pod „velezradou" a „sabotáží"?

Zmínění muži se v padesátých letech odmítli angažovat v JZD Křinice. V obci na Náchodsku, kde získali po skončení druhé světové války pozemky, si proto v dolní části obce založili vlastní JZD. Existence tohoto nezávislého jednotného zemědělského družstva, existujícího pod názvem JZD Křinice II, však měla pouze krátkého trvání a jeho zánik je spojen se zatčením jeho zakladatelů. Oficiálně totiž dle dohlížejících orgánů, zejména podle zprávy Kontrolního odboru ONV v Náchodě, hospodařilo JZD II s nízkou produktivitou, zacházelo nevhodně se zvířaty, kvůli čemuž docházelo k jejich úhynu, a zejména neplnilo nařízené státní kvóty pro dodávky naturálií. Nad tato zjištění pak měli být zemědělci se všemi uvedenými nedostatky seznámeni, ale měli se jich dopouštět záměrně, aby tak poškodili národní ekonomiku. Ani tato zjištění ovšem žalobcům nestačila, a proto se vedle obvinění ze sabotáže objevila i obvinění z velezrady.

Zemědělci hospodařící v JZD II se totiž dle zjištění Státní bezpečnosti měli v roce 1956 vyjadřovat negativně k potlačení povstání v Maďarsku a sami měli údajně v plánu zahájit podobné povstání i v Československu. Za tímto účelem měli shromáždit nemalé množství zbraní, které ukryli v polích nedaleko obce. V návaznosti na tato „zjištění" se zrodilo i další obvinění, tedy obvinění ze zmíněné vlastizrady, přičemž k jeho podložení nechyběly ani důkazy v podobě fotografií samotného úkrytu a v něm urovnaných zbraní, nábojů a nepostradatelné vojenské přilby.

O „závažnosti" celého případu vypovídá fakt, že odvolání odsouzených po vynesení rozsudku v roce 1961 byla okamžitě zamítnuta a řada z nich zůstala i po dobu výkonu trestu pod dohledem Státní bezpečnosti prostřednictvím informátorů a spolupracovníků. Dokonce i když v roce 1965, pouhé tři roky před „pražským jarem", podal Josef Novotný (odsouzený k nejvyššímu trestu dvaceti let odnětí svobody) žádost o obnovu řízení, byla tato žádost Krajským soudem v Hradci Králové zamítnuta, stejně jako jeho následná stížnost směřovaná k Nejvyššímu soudu v Praze o rok později.[3]

[RadK]

Občanka ztracená na železné oponě

V březnu 1968 byly hlídkou Pohraniční stráže zjištěny stopy v orném pásu železné opony bezprostředně za pohraničním městem České Velenice.[4] Na místo zamířila pátrací skupina, která potvrdila narušení státní hranice neznámou osobou ve směru z ČSSR do Rakouska. Při průzkumu místa se našly jen pistolový zapalovač a korunová mince. Zpráva je doplněna dalším šetřením, podle něhož přibližně ve stejné době nalezl zdejší zaměstnanec ČSD při vypalování trávy občanský průkaz jistého pana

3 Informace vychází z materiálů ABS, konkrétně ze sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V-HK), vyšetřovací spis č. V-1441 HK, a to včetně fotografie.

4 K popisovanému případu se ve sbírce *Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V)* dochoval věcný spis arch. č. V-1673 CB.

Jandy z Prahy. Průkaz odevzdal na Obvodní oddělení Veřejné bezpečnosti v Suchdolu nad Lužnicí. Pátráním se nejdříve ukázalo, že žádný občan stejného jména a příjmení nebyl v okolí zaměstnán. Zdejší VB pak na základě dožádání zjišťovala, zda se pan Janda nachází v místě svého pražského bydliště. Prověření bylo úspěšné, pan Janda byl nalezen s poznámkou, že již čtyřikrát ztratil občanský průkaz. Neznámý člověk naopak úspěšně překonal zátarasy a vyšetřování muselo být zastaveno.

[JV]

Personální čistky probíhající v bývalém Československu bezprostředně po státním převratu v únoru 1948, tzv. vyakčňování, které v různých institucích (zejména v politických stranách a společenských organizacích, národních výborech, ústředních i nižších úřadech, podnicích, školách a profesních sdruženích) prováděly akční výbory Národní fronty, se – jak známo – nevyhnuly ani Sboru národní bezpečnosti.

K problematice „vyakčňování" příslušníků SNB se v Archivu bezpečnostních složek nachází řada pramenů cca z let 1948–1952. Nejdůležitější z nich jsou uloženy jednak ve *Studijním ústavu ministerstva vnitra,* konkrétně ve fondech *Bezpečnostní spisy po roce 1945* (304), *Velitelství Státní bezpečnosti Praha* (310), *Ústředna Státní bezpečnosti Praha* (305) a *Odbor politického zpravodajství* (2M), jednak v následujících archivních souborech: *Zemské velitelství SNB Praha* (A 14), *Zemské velitelství SNB Brno* (A 15), *Hlavní správa Veřejné bezpečnosti – vnitřní odbor* (H 1–4), *Sekretariát Federálního ministerstva vnitra, I. díl* (A 2/1), *Bezpečnostní složky ministerstva vnitra* (A 12), *Kádrová správa Federálního ministerstva vnitra* (přírůstek č. 1789).

K dispozici jsou například zápisy z porad bezpečnostní komise (komise pro bezpečnost) ÚV KSČ v roce 1948,[5] předpisy Ministerstva vnitra (směrnice a různé pokyny), které proces kádrových čistek upravovaly, seznamy a statistiky „vyakčněných" a propuštěných příslušníků, index penzionovaných, rejstříky zatčených, materiály k jednotlivým případům a také situační zprávy o únorových událostech.

V některých fondech územních útvarů Státní bezpečnosti (a SNB) se značkou B jsou uloženy seznamy „vyakčněných" příslušníků SNB nebo souhrnné přehledy o osobách z daného regionu postižených únorovou „očistou", kterými procházejí i příslušníci SNB. Jde o tyto fondy: *Správa SNB hl. města Prahy a Středočeského kraje, Správa StB Praha* (B 1), *Krajská správa SNB, Správa StB České Budějovice* (B 2), *Oblastní velitelství SNB Karlovy Vary* (B 3_3-1/II), *Krajská správa SNB, Správa StB Ústí nad Labem* (B 4) a *Okresní oddělení ministerstva vnitra Turnov* (B 5_8-2). Celkový seznam „vyakčněných" osob z Brna, ve kterém lze objevit příslušníky SNB, obsahuje

5 V záznamu o poradě konané 2. března 1948 se uvádí: *V SNB bude provedena čistka, vyloučeno bude cca 10 % (asi 3 500 osob).* ABS, f. Velitelství Státní bezpečnosti Praha (310), dále jen f. 310, sign. 310-22-4 (zápisy BK ÚV KSČ z r. 1948 k různým bezpečnostním problematikám) a f. Sekretariát Federálního ministerstva vnitra, I. díl (A 2/1), inv. j. 10 – vyhodnocení z jednání komise pro bezpečnost při ÚV KSČ 1948–1950: zápisy z porad 1947–1950.

Historický fond (H). Relevantní písemnosti by se mohly vyskytovat rovněž ve fondech územních útvarů SNB a Veřejné bezpečnosti.

Co se týče předpisů, sehrál zásadní roli výnos Ministerstva vnitra č. B-7573/92-2/3-48-III/2 z 2. března 1948, kterým byly vydány směrnice „k provedení a usměrnění prozatímních opatření v rámci očisty Sboru národní bezpečnosti“[6]. Předpis ukládal, aby byli dotčení příslušníci neprodleně odesláni na dovolenou s čekatelným, přičemž mělo být postupováno podle ustanovení § 35 zákona č. 153/1923 Sb., kterým se upravují některé služební poměry četnictva a některé četnické požitky, zejména odpočivné a zaopatřovací. Vymezoval také okruh osob, kterých se měla „očista“ především týkat.[7] Návrhy na uvedené kádrové opatření proti příslušníkům SNB působícím v rámci oblastních a okresních útvarů SNB a jim podřízených součástí mohly podávat místně příslušné okresní akční výbory Národní fronty. Příslušníkům zařazeným u zemských velitelství SNB, centrálních útvarů SNB a součástí Ministerstva vnitra mohly dovolenou s čekatelným navrhovat přímo tyto útvary. S konečnou platností mělo ale o všech návrzích rozhodovat Ministerstvo vnitra, resp. jeho komise složená z hlavního velitele SNB, osobního referenta oddělení III/2 Ministerstva vnitra[8], zástupců akčního výboru Ministerstva vnitra[9] a zástupců Ústřední rady odborů. Podle povahy věci mohl být přibrán také přednosta té které ústředny, např. ústředny Státní bezpečnosti.

K definitivnímu odstranění „nespolehlivých“ osob ze SNB docházelo dle zákona č. 213/1948 Sb. ze dne 21. července 1948, o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů, a to buď rozvázáním služebního poměru (propuštěním), nebo pře-

6 Doslovný název výnosu zněl *Prozatímní opatření o služebním poměru zaměstnanců SNB odstraněných v rámci očisty z veřejné služby. Prozatímní směrnice.* ABS, f. Bezpečnostní spisy po roce 1945 (304), dále jen f. 304, sign. 304-43-10 (různé výnosy MV srovnané podle č. j. B 7313, 7505, 7573, 7772, 7843) a f. Zemské velitelství SNB Praha (A 14), dále jen f. A 14, inv. j. 618 – očistná akce – propuštění příslušníků SNB.

7 A to takto: „1) osoby, které byly potrestány podle dekretu prezidenta republiky č. 105/1945 Sb. nebo podle dekretu prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. nebo předpisů obdobných; 2) osoby, u nichž řízení podle citovaných dekretů neskončilo sice potrestáním, avšak podle povahy obvinění a spisového materiálu nelze jim přiznat vyšší míru spolehlivosti, která se vyžaduje od člena SNB v lidově demokratické republice; 3) osoby, které byly nebo budou pro své jednání nebo činy postaveny před kárný výbor, lze-li podle povahy věci počítati s jejich potrestáním; 4) osoby, které neprojevily dostatek důvěry v lidově demokratické zřízení ČSR nebo o nichž se dá předpokládati, že ani v budoucnu nezaujmou k novému státnímu zřízení kladný postoj.“

8 U tohoto oddělení (III/2) byl zřízen mimo jiné osobní referát, který měl na starosti osobní (personální) záležitosti Sboru národní bezpečnosti jako celku. Tato agenda k 31. březnu 1948 přešla na oddělení III/10 Ministerstva vnitra. Zmíněný referát a oddělení III/10 lze považovat za předchůdce kádrové správy Ministerstva vnitra. ABS, f. 310, sign. 310-2-1 (organizace MV a změny, ke kterým došlo za období let 1945–1949).

9 Na rozdíl od samotného Ministerstva vnitra nemohly v rámci SNB akční výbory působit. Výnosem Ministerstva vnitra č. j. 195 dův./48-III-2 z 28. února 1948 bylo v této bezpečnostní složce jejich tvoření zakázáno. ABS, f. A 14, inv. j. 960 – tvoření akčních výborů v SNB – zákaz.

ložením do trvalé výslužby, tj. penzionováním. K zákonu č. 213/1948 Sb. vydalo Ministerstvo vnitra dva prováděcí předpisy: nejprve 13. srpna 1948 výnos č. B-7573/13-13/8-48-III/10[10] a poté ještě vysvětlivky k tomuto zákonu, vydané v příloze výnosu č. B-3233/3-1/9-1948-IV/1 z 3. září 1948.[11]

Dekrety o zmíněných kádrových opatřeních bývají součástí personálních spisů příslušníků SNB. Některé z nich ale najdeme i ve fondu *Zemské velitelství SNB Praha* (A 14), hlavně dekrety o udělení dovolené s čekatelným.[12]

[PP]

Při Gottwaldově projevu spal a hymny bojkotoval

Koncem května 1948 byl na stanici SNB v krušnohorském Perninku sepsán zápis o nevhodném chování zaměstnance České továrny na oděvy a prádlo v blízkém Nejdku.[13] Pracovníci podniku si 28. května 1948 na základě výzvy svého vedoucího pana Veverky šli poslechnout projev předsedy vlády Klementa Gottwalda určený všemu pracujícímu lidu. Mezi posluchači byl i pan Svatoň, kterému zřejmě projev přišel nudný, a tak si v sále lehl na pracovní stůl a – jak je uvedeno v zápise – počal spáti. Když Gottwaldova řeč končila, vzbudil jej všímavý pan Veverka. Záhy měli zaměstnanci povstat při vysílání československé a sovětské státní hymny. Pan Svatoň však měl prohlásit, že když jsou hymny vysílány reproduktory, není třeba vstávat. I když prý všichni pracovníci opravdu stáli v pozoru, pan Svatoň seděl na stole. Tím měl způsobit pohoršení a snížit vážnost obou hymen. Ve vypjaté době nezůstalo jen u důtky závodní rady, nýbrž následovalo i trestní oznámení pro porušení obecného míru.

[JV]

Psychotronika v Československé lidové armádě (ČSLA)

Jasnovidnost, telepatie či psychokineze jsou fenomény, kterými se zabývá psychotronika.[14] Pro mnohé jsou tyto záležitosti mýty a výmysly. Tím si však rozhodně nebyl jist tehdejší ministr národní obrany generálplukovník Milán Václavík.

10 ABS, f. 304, sign. 304-96-6 (směrnice nařízení MV pojednávající o prozatímním opatření o služebním poměru zaměstnanců odstraněných v rámci očisty z veřejné služby z roku 1948 – začlenění do práce. Opatření o služebním poměru zaměstnanců SNB odstraněných v rámci očisty z veřejné služby).

11 Tamtéž, sign. 304-43-10.

12 ABS, f. A 14, inv. j. 618.

13 Zpráva se dochovala jako „výpis z archivního čísla 6870 Karlovy Vary" v rámci svazku sbírky Svazky kontrarozvědného rozpracování (KR), arch. č. KR-55279 MV.

14 Více k tématu: Česká psychotronika [online, 23. 9. 2019]. Dostupné z: http://ceska.psychotronika.cz; Artalak [online, 23. 9. 2019]. Dostupné z: https://artalk.cz/2018/06/25/telepatologie-a-parapsychogeografie; KAFKA, Břetislav. *Nové základy experimentální psychologie*. Praha: Road, 1991.

Studená válka vyžadovala mít informační náskok před nepřítelem. Především informace o zbraních nepřítele měly cenu zlata. Prioritou tak bylo prověřit všechny dostupné prostředky a posoudit možnosti, které by vedly ke zjištění těchto údajů. Psychotronika se v tomto světle jevila jako vhodný prostředek, protože měla být údajně schopna pomocí senzibilních osob zjišťovat lokaci podzemních min či letadel.

Proto dne 6. září 1985 uložil ministr národní obrany (MNO) Václavík náčelníku generálního štábu (NGŠ) generálplukovníkovi Miroslavu Blahníkovi úkol zabezpečit získání poznatků o oblasti psychotroniky, zejména o možnostech jejího využití v ČSLA. O důležitosti daného úkolu svědčil fakt, že vojenská zpravodajská správa spolupracovala mimo jiné s Československou akademií věd a Slovenskou akademií věd a požádala o spolupráci zpravodajské správy GŠ SSSR (HZS SSSR) a GŠ NDR (ZS NDR).[15]

Dne 24. října 1985 byla náčelníkovi Generálního štábu postoupena informační zpráva, ve které náčelník zpravodajské správy (NZS) generálporučík Brož informoval o rozvoji psychotroniky v ČSLA. Ve zprávě NZS mimo jiné navrhl trvale sledovat využívání psychotroniky pro vojenské účely prostřednictvím Zpravodajské správy Generálního štábu a zřídit vědecko-výzkumné pracoviště v ČSLA. Před konečným rozhodnutím o zřízení pracoviště bylo navrženo prokonzultovat tuto otázku s příslušnými orgány Sovětské armády.

Dne 31. října 1985 byla genpor. Brožem schválena informační zpráva pro MNO ČSSR, zmiňující např. poznatky ZS GŠ o vědeckém výzkumu psychotroniky v některých kapitalistických zemích (USA, NSR a Francie) či o pravděpodobném zapojení senzibilních osob do vojenské problematiky, především v hledání osob a různé munice. Brožova zpráva dále hovořila o údajném zkoumání USA zaměřeném na lidské biopole a snaze amerických odborníků vyvinout technické prostředky, které by nahradily senzibilní osoby.[16]

[JG]

Spory o zabavený vůz hokejového reprezentanta Václava Roziňáka

Československý hokejový reprezentant Václav Roziňák byl roku 1950 spolu se svými spoluhráči z národního týmu a s nájemcem pražské hospůdky U Herclíků souzen ve vykonstruovaném procesu.[17] Byl odsouzen k desetiletému trestu odnětí svobody a k peněžitému trestu deset tisíc korun československých za trestné činy velezrady, pobuřování proti republice a hanobení některých ústavních činitelů. Na jaře 1950, přibližně týden po zatčení hokejistů, zabavili příslušníci Krajského velitelství Stát-

15 ABS, f. ZS/GŠ – neoperativní část vzniklá z činnosti ZS GŠ v letech 1951–1989, č. j. 047380.

16 Tamtéž, č. j. 045083

17 K procesu s československými hokejisty blíže viz sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), arch. č. V-2654 MV.

ní bezpečnosti v Praze Václavu Roziňákovi osobní vůz Škoda Tudor a odvezli si jej do „podnikového" autoparku. To zjevně neušlo pozornosti Obvodního národního výboru pro Prahu 15, kde Václav Roziňák před zatčením bydlel. Rada výboru se na schůzi usnesla, aby byla na vůz zavedena národní správa, a to dle prezidentského dekretu z roku 1945. Motivací usnesení bylo, aby národní správa nad Tudorem nepřipadla Krajskému velitelství StB. V měsíci říjnu, když tehdejší Státní soud vynášel rozsudky, zaslal Státní bezpečnosti dopis muž, který měl v garáži Václava Roziňáka v úschově svůj motocykl spolu s dvacetilitrovým kanystrem benzinu. Benzin, jak uváděl, příslušníci StB „omylem" vlili do nádrže Tudoru, s nímž pak odjeli. Dopis odeslal přibližně půl roku poté, co se neúspěšně domáhal navrácení pohonné hmoty na pracovišti stálé služby SNB v pražské Bartolomějské ulici, i když mu zde byla přislíbena brzká náprava křivdy.

[JV]

„Útoky" na prezidenta republiky Zápotockého

Podle záznamů bývalé Státní bezpečnosti mělo v souvislosti s cestami Antonína Zápotockého po východních Čechách v roce 1949 dojít ke dvěma pokusům o „atentát" na jeho osobu.

První z nich se odehrál 10. ledna 1949 v Náchodě. V ranních hodinách byly v ulicích a některých závodech nalezeny puškové náboje zabalené do bílého papíru s nápisem „ZÁPOTOCKÉMU". V důsledku přijatých opatření byla větší část nábojnic ještě před příjezdem Antonína Zápotockého posbírána. Obyvatelstvo údajně nic nezaznamenalo, mimo jiné proto, že projektily ležely ve sněhu a díky barvě papíru s ním splývaly. Návštěva tak mohla proběhnout podle plánovaného harmonogramu. Pachatel akce nebyl zjištěn.

Druhý pokus, resp. jeho příprava, se měl odehrát přibližně takto: Čtyři muži, konkrétně Jaroslav Král, Stanislav Starý, Josef Militký a Stanislav Maděra, se ve Spolkové republice Německo dohodli, že se chtějí podívat zpět do Československa. V červnu 1949 se vydali na cestu a s drobnými obtížemi se dostali na naše území. Jejich cílem byla oblast Nové Paky, kde měli kontakty. Stanislav Maděra měl však jiné úmysly než ostatní členové skupiny: chtěl vybudovat odbojovou organizaci, která měla nějakým způsobem poškodit tehdejší komunistický režim v Československu.

Po příjezdu do Vidochova u Nové Paky dne 19. června 1949 a zajištění úkrytu u rolníka S. Hanuše Maděra kontaktoval svého přítele Jana Šmídu, se kterým se znal už od roku 1946. Tato jeho známost se však stala osudnou celé skupině a také lidem, kteří jí nějakým způsobem pomáhali. Šmída byl totiž už několik let spolupracovníkem vojenské kontrarozvědky a o schůzce s Maděrou informoval svého nadřízeného. Aby bylo možné odhalit další kontakty členů skupiny, nedošlo prozatím k jejich zatčení.

Šmída, který se stal vůdcem skupiny, byl v jejím rámci oslovován krycím jménem BARON. Všichni čtyři navrátilci měli v úmyslu spáchat atentát na ministerské-

ho předsedu Antonína Zápotockého – vzhledem k okolnostem byl však jejich záměr předem odsouzen k nezdaru. Atentát měl být proveden při návštěvě předsedy vlády u příležitosti znovuotevření železničního tunelu u Nové Paky. Skupina byla sice ozbrojena (její členové měli pistole), ale nepodařilo se jim zajistit si výbušninu. Maděra se s tímto plánem svěřil BARONOVI, který však akci rázně zavrhl. Dne 13. července 1949 informoval BARON členy skupiny, že jejich úkryt u rolníka Hanuše bude brzo prozrazen a že on obstará nové místo. Proto ten den odvedl celou skupinu do Jičína, kde byli o několik desítek minut později zadrženi příslušníky StB Hradec Králové.

Z výpovědí Starého je patrné, že stál za myšlenkou spáchat atentát na nějakého funkcionáře z Prahy. I když se domníval, že by mohl na znovuotevření železničního tunelu dorazit i samotný ministerský předseda, zjevně nedisponoval žádnými hodnověrnými informacemi o jeho účasti. Je tedy otázka, zda měl Antonín Zápotocký vůbec přijet. Odpověď nenajdeme ani v kronice Nové Paky, uložené ve Státním okresním archivu v Jičíně.[18]

[OF]

Zpracovali Ondřej Fišr [OF], Jiří Garncarz [JG], Radek Kozlík [RadK], Jan Kratochvíl [JK], Radim Krupica [RaK], Jiří Mikulka [JMik], Pavel Ptáčník [PP], Jaroslav Vaňous [JV].

18 Archiválie vztahující se k výše popsaným událostem jsou uloženy v těchto archivních souborech: ABS, f. Krajská správa SNB – správa StB Hradec Králové, B 5, inv. j. 140 a 141; sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy, arch. č. V-315 HK; f. Inspekce ministra vnitra ČSSR, A 8, inv. j. 396.

Jmenný rejstřík

zahrnující jména krycí a falešná (uvedena velkými písmeny)

A

Adamec, Jiří 273
Adamec, Ladislav 270, 293, 294, 305, 307
Adamec, Miloš 314
al-Asad, Háfiz 231
al-Banna, Hasan Sabri 231
Aleš, Václav 78, 144
Arafat, Jásir 231, 232
Auská, Natálie Nonna **161–187**
Auský, Stanislav 180, 181, 183, 186

B

Baar, Jindřich Šimon 15
Bába, Ivan 295
Bacílek, Karol 145
Bafile, Corrado 128
Bandera, Stepan 384
Barák, Rudolf 77, 78, 81, 89, 145, 195, 201
BARON viz Šmída, Jan
Bartík, Josef 23, 24, 30, 32, 33, 38, 40–44, 46
Bartončík, Josef 295
Bartoška, Jiří 258
Bartuška, Jan 76, 78, 89
Bašta, František 136
Baštýř, František 125
Baťa, Jan Antonín 13, 43
Batrla, Libor 281
Battěk, Rudolf 272, 299
Bažant, Jakub 281
Beck, Lazar 181
Bečvář, Rudolf 238
Benda, Václav 259, 268, 278, 299
Beneš, Edvard 21, 23, 37, 63, 64, 85
Beneš, Jan 43
Benešová, Hana 30, 38, 40
Beran, Rudolf 25
Berija, Lavrentij Pavlovič 71
Bernard, Vilém 34
Beyens, Henri 266
Bezdíček, Josef 128
Biľak, Vasil 20
Bílý, Josef 51
Bittl, Jan 273
Bláha, Jan 135, 136, 140
Blahník, Miroslav 404
Blažek, Bohumil 122
Blažek, Jaromír 222
Bojarskij, Vladimir 35
Bojda, Emil 398
Bok, Pavel 75
Bond, Clifford 283
Borovec, Taras Bulba 385
Borsenko 165, 166, 167, 178
Bořek-Dohalský, František 28, 51
Bouček, Václav 30, 31, 38
Boudal, Tomáš 139
Bouzek, Vladimír 123, 125
Bráf, Albín 13, 16, 20
Brejla, Jaroslav 276
Brežněv, Leonid Iljič 239
Broj, Stanislav 208
Brož 36
Brož, Josef 404
Brüggmann, Adolf 273
Brůžková, Marie 136, 144, 145
Bubník, František 125
Bucha, Jan 288
Buchta, Josef 123, 124, 125

Buračynskyj, Vasil 166, 176, 178
Buranyč, Řehoř 172
Butturiniová, Paula 274

C

Cajthaml, Jakub 293
CASTUS viz Hromádka, Josef
Cejpek, František 135
Cejpková, Anežka 135, 144, 145
Císař, Čestmír 266, 296, 299
Citta, J. 27
Colotka, Peter 302
Coudenhove-Kalergi, Richard 21
Coufal, Jiří 238
Cvik 145

Č

Čapek, Karel 20
Čarnogurský, Ján 295
Čepelák, Jiří 203
Čepička, Alexej 69, 78, 145
Černík, Oldřich 266, 296
Černý 52
Černý, František 315
Černý, René 208
Červený, Ladislav 398
Čeřovská, Libuše 257

D

Daubner, Vojtěch 82
David, Václav 84
Děkan, Vladislav 251, 252
Deml, Jakub 20
Dienstbier, Jiří 259, 299, 315
Dimmerová, Jarmila 20
Dlouhý, Vladimír 262
Dobiáš 284
Dobrylovskyj 179
Dolanský 40
Dolanský, Jaromír 145
Doležal, Miroslav 285
Domin, Karel 33
Donner 41
Dostal, Leopold 16
Dostálek 36
Dostalová, Jaroslava 17
Dostalová, Leopolda 16
Dostalová, Olga 16
Dostalová, Olga ml. 17
Dostalová, Věra 17
Doubek, Bohumil 36
Drajer, Bedřich 122, 123, 125
Dressler, Alfréd 67
Drtina, Prokop 43, 48, 49, 50, 52
Dubček, Alexander 213, 266, 294, 297, 302, 312
Dubská, Irena 285
Duda, Michajl 388
Duray, Mikuláš 295
Ďuriš, Július 53
Dušek, Jan 53
Dvořáček, Jan 14, 24, 25, 26, 28, 29
Dvořák, Ladislav F. 25
Dvořák, Petr 272
Dvořák, Stanislav 131, 138, 144, 145
Dvořák, Václav 286
Dylevskyj, Ivan 165, 166, 176, 178

E

Ehrenberger, Vlastimil 302
EKONOM viz Pavel, Miroslav
Eliáš, Alois 26, 27
Endlweber, Jan (Johann) 127, 132–134, 138, 140, 144, 145, 153
Endlweberová, Marie 144, 145
Engliš, Karel 16
Erban, Evžen 50

Eremiáš, Boleslav 297
Essor, Reuben 180, 181
Eyskens, Mark 266

F

Fabián 293
Faronová 296
Faláh, Samir Abdul 231
Federer, Oskar 39
Fedorovskyj, Alexandr 162
Fialka 284
Fierlinger, Zdeněk 73
Filípková, Anna 134, 144, 145, 154, 160
Flegl 86
Formánek 286
Forman, Miloš 314
Formánek, Alois 172
Fousek, František 28
Frajerová, Milada 53
Frankerber 27
Frank, Karl Hermann 28, 48
Fraštecký 27
FREY 27
Funk, Walter 25

G

Gazit, Jacob 180, 181
Glotz, Peter 297
Gorbačov, Michail Sergejevič 270
Gott, Karel 241
Gottwald, Klement 32, 63, 64, 67–69, 71, 72, 403
Grawetz, Zachar 236
Gregor, Josef 36
Grospič, František 27, 51
Gusenbauer, Alfréd 268

H

Hácha, Emil 25, 63
Haišman, Jan 28
Hájek, Jiří 34, 266, 273, 294, 303
Hajkovský, Petr 176
Hakam, Abú 233, 234
Hakl, Richard 285
Halek 271
Haláček, Ondřej 126, 127, 130, 132, 133, 136, 142, 147
Halík, Tomáš 306
Hanuš, S. 405, 406
Hanzelka, Jiří 297
Hártl, Jan 285
Hartmann, Josef 17, 26, 27, 28, 47, 48, 59
Hartmann, Karl 28
Hasek, John 304
Hatiar, Imrich 241
Havel, Ivan 268
Havel, Václav 255, 259, 261, 264, 267, 269, 272, 278–280, 291, 294, 299, 300, 302, 315
Havlíček, Karel 281
Havlín, Josef 302
Havrlantová, Jindřiška 194
Heidler, Alexander 142, 143
Heidrich, Heinz 227, 228
Hejda, Jiří 20
Hejl, Josef 129
Hejlová, Martina Antonie 129
Henlein, Konrad 47
Herles, František 50
Hiam, Abú 231, 232
HÁCHA, Josef viz Sasina, Jaroslav
Himmler, Heinrich 51
Hitler, Adolf 21
HLADÍK viz Kučera, Bohuslav
Hlouch, Josef 124, 135, 139
Hodáč, František 16, 19
Hodža, Milan 24, 38, 47
Hoetzl, Antonín 53

Hokeš, Jaroslav 251, 252
Holan 300
Holečková, Božena 82
Holub, Jaroslav 142
Horáček, Michal 270, 272, 279, 299
Horáček, Václav 251, 252
Hora, Jan 33, 34, 43
Horbanjuk, Nikifor 388
Hoření, Zdeněk 278
Hradecký, Adolf 313
Hrdinová, Josefa 147
Hromádka, Josef 267, 273, 307, 316
Hromádko, Oldřich 304
Hršel, Emil 29
Hrubý, Josef 207
Hrušínský, Rudolf 255
Hučko, Pavel 171, 172
Husák, Gustáv 30
Husek, Rostislav 251, 252
Hutka, Jaroslav 277, 278, 290
Hýsek, Pavel 273

Ch

Chadima, Mikoláš 272
Chamra, František 123
Chodarkěvič, Pavel 165, 166, 167, 175, 176, 178
Chrisinger, James 273, 281
Chruščov, Nikita Sergejevič 191, 192

I

Indra, Alois 301

J

Jakeš, Miloš 262, 270, 303, 313
Janča, Emil 206
Janda 401
Janečková, Eva 32
Janouch, František 290
Janoušek, Jaroslav/Pravoslav 35
Janoušek, Josef 396, 397
Jaroš, Oldřich 297
Jarošová, Albína 76
Jaskmanický, Jiří 269
Jebavý 165
Jebousek, Jiří 236
Jentscher, Karel 120, 127, 128, 130, 131, 133, 138
Jentscherová, Markéta 120, 133–135, 137, 138, 140, 144, 145, 147, 154
Jičínský, Zdeněk 299
Jindra, Jindřich 132, 141
Jiran, Josef 120
Junková, Jana 124, 132, 141

K

Kába, Vítězslav 219, 220
Kabele, Stanislav 251, 252
Kabeš, František ml. 52, 53
Kadlec 34
KALÁB viz Krejčí, Oskar
Kalfus, Josef 25
Kantor, Ladislav 299
Kaplan, Karel 64, 69
Karel VI. Schwarzenberk 25
Karlík, Hanuš 19
Kaska, Jaroslav 131
Kašpar, Vladimír 313
Kavan, Jan 282
Kazda, Josef 135
KAZIMÍR viz Khodl, Alois
Kemr, Josef 255
Khodl, Alois 137–139, 141–143, 147, 150
Kieslinger, Josef 17, 19, 22, 23, 42, 44, 46
Kilberger, Jan 311
Kincl, František 270
Kiss, Csaba 295

Klapka, Otakar 26
KLAUDIUS, Thomas viz Sasina, Jaroslav
Klaus, Václav 299
Klementová, Anna 127
Klementová, Markéta 120
Klíma 304
Klimeš, Vladimír 67
Klinger, Miroslav 82
Kljačkivskyj, Dmytro 385
Kloubec, Václav 213
Knazovič, Zdeněk 251, 252
Kňažko, Milan 258, 307
Knížek, Jiří 251, 252
Kocáb, Michael 270, 279, 299
Kocourek, Antonín 397
Kočí, Milan 222
Kohout, Antonín 92
Kohout, Pavel 288, 290
Kolář, Zdeněk 251, 252
Kolman 127, 128
Kolmistr, Vladimír 266, 296
Komárek, Martin 287
Komárek, Valter 289, 291, 298, 315
Komárová, Mária 256
Komenda, Václav 122
Kompánek, Vladimír 258
Kondrys, Ferdinand 142, 143
Konovalec, Jevhen 384
Kopecký, Václav 41, 65, 145
Kopřiva, Ladislav 35, 37
Koranda 315
Korecká, Iveta 275
Korecký 275
Korynta 144, 147
Košťál, Karel 36
Koubová, Marie 131
Koukolová, Zdeňka 136–139, 142–144, 147, 150
Krajina, Vladimír 28, 48, 49
Král, Jaroslav 405
Kramář, Karel 23
Krása, Milouš 248
Krásná 166
Krauss, Helmuth 229, 230
Kreisl, Robert 120
Krejčí, Ladislav 251, 252
Krejčí, Oskar 279
Kriegel, František 297
Kristín, Jozef 206
Kruliš-Randa, Otokar 24, 28, 29, 31, 51
Kružík, Milan 253, 289
Kryl, Karel 290
Křeček 280
Křivan, Karel 259
Kříž, Hanuš 15
Křižan, Jiří 255, 278
KUBA 262
Kuba, Bohumír 257
Kubišová, Marta 268, 277
Kubová, Marie 396
Kučera, Bohuslav 209, 279, 281
Kučera, Karel 267
Kučera, Miroslav 286
Kučera, Václav 124
Kuchler, Eduard 236
Kukačka 252
Kukral, Michael 310
Kulhánek, Jiří 251, 252
Kumermann, Daniel 282
Kupka 251, 252
Kuplevasská, Olga 176
Kurylová, Viktorie 183
Kvapil, Karel 297, 303, 313
Kycl, Pavel 140

L

Lamacz, Vladimír 251, 252
Lampl, Julius 228
Landovský, Pavel 278, 279, 288, 290
Laurenčík, Josef 395
Lebeda, Jan 256
Lepercq, Aimé Marie Antoine 24, 45
Lietavec, Jozef 82

Likavcová, Růžena 131
Lis, Ladislav 278
Liška, Oldřich 312
Litera, Josef 85
Ljavinec, Ivan 305
Lorenc, Alojz 247, 267
Loskot, Josef 283
Luk, Karel 165, 166
Lukeš, Zdeněk 33
Lukšová, Natálie viz Auská, Natálie Nonna
Lysenko, Trofim 379

M

Maděra, Stanislav 405, 406
Mácha, Jiří 132, 142
Macháček, Dušan 314
Malý, Václav 277, 291, 302, 303, 305
Mandler, Emanuel 304
Mardák, Vasil 176, 178, 179
Mariánko, Zdeněk 49
Marvanová, Anna 304
Masaryk, Jan 27, 28
Masaryk, Tomáš Garrigue 17, 18, 21, 63, 64
Mastný, Vojtěch 20, 24, 25, 28, 29, 31, 46, 49
Mašek, Jan 131
Mašek, Stanislav 123, 125
Matějov, Jaroslav 396
Matějů, František 398
Matouš, Josef 207
Matzner, Antonín 299
Mazanec, Jaroslav 289
Mečár, Ladislav 251, 252
Medek, Rudolf 20
Meeker, Barry 227
Meissner, Bohumil 53, 54
Mejdr, Oldřich 91, 210
Mejstřík, Martin 269
Mejtská, Vladěna 259, 289
Melnyk, Andrij 384
Mencl, Vojtěch 255
Merta, Vladimír 272
Míla 166
Mildschuch, Vilibald 16
Militký, Josef 405
Miller, Petr 311, 315
Mixa, Vojtěch 24, 25
Mlčoch, Rudolf 46
Mlynář, Zdeněk 285, 288, 290, 306
Moc, Ladislav 288
Mohammad, Jawad A. 234, 235
Mohorita, Vasil 265
Mojžíšek, Alois 398
Morvak, Lajos 229
Mouček, František 175
Moučková, Miroslava 287
Moussa, Abú 231
Moždiak, Alexandr 311
Mrázek, Karel 308
Mudra, Vladimír 33–37, 39, 41
Muratov 179
Musil, František 251, 252

N

Náhalka, Štefan 124, 126, 132
Nájemník, Karel 292
Navara, Oldřich 37, 50, 51
Navrátil, František 37, 50
Nedvěd, Stanislav 310
Němec, Zdeněk 219
Nidál, Abú 231, 232
Nigrín, Karel 206
Nosek, Václav 40, 82
Novák, Ladislav 274
Novotný, Adolf 398
Novotný, Antonín 63, 71, 72, 78, 89, 90, 92, 93, 145
Novotný, Bohumil 125
Novotný, František 236
Novotný, Josef 398, 400

Novotný, Oto 202, 211
Nožička, Josef 48

O

Obzina, Jaromír 218, 219, 222, 243
Oliva, Alois 13
Olmová, Gabriela 297
Opitzová, Anna 20
Ortman, Rudolf 141
Osuský, Štefan 19, 20
Outrata, Edvard 26

P

Pajerová, Monika 288
Palouš, Radim 278
PASTOR 128, 130–132, 134, 136–139
Patera, Josef 207
Paur, Jiří 261
Pavel, Josef 206
Pavelková, Eva 30, 38
Pavel, Miroslav 312, 314
Peek, Jaroslav 140
Pecháček, Pavel 281
Pekař, Josef 20
Peko, Marián 238
Pelnář, Josef 37, 50
Pernes, Jiří 70
Petelík, Čeněk 208
Petera, Rostislav 82
Petery 27
Petljura, Symon 388
Petr, Jaroslav 251, 252
Petrová, Jana 305
Pieracký, Bronisław 384
Pimper, Antonín 20
Pithart, Petr 315
Pitra, Miloslav 251, 252
Pješčak, Ján 280
Pírek, Jan 137, 140
Placr, Jaroslav 210, 213
Plaček, Štěpán 33, 36, 40, 49
Plojhar, Josef 121
Pokorný, Bedřich 28, 32–38, 40, 41, 43, 48
Poláček, Václav 398
Poledňák, Alois 205
Polesný 40
Pospíšil, Vilém 17
Potapov, Alexandr 162
Potapova, Natálie viz Auská, Natálie Nonna
Potičnyj, Petr 388
Prečan, Vilém 282
Preiss, Jaroslav **13–61**
Preissová, Jarmila 30, 37, 52, 54
Prchlý, Martin 293
Procházka, Antonín 260
Procházka, Pavel 259
Prokop, Bohumil 236
Prokopová-Škrabálková, Julie 125
Prokš, Jaroslav 251, 252
Pružina, Voloďa 54
Puchmeltr, Vladimír 275
Pils, Jan 132
Palacký, Jan 13

R

Rašín, Ladislav 51
Raušer, Jaroslav 24
Rázus, Milan 82
Rečka, Ernest 241
Reicin, Bedřich 41, 54
Reichel, František 305
Reischfeld, Adolf 398
Rejrkrová, Ludmila 175
Rezek, František 206
Růžička 145
Roh, Antonín 131, 136
Roháč, Josef 241
Roos, Emil 17

Rosa, Zdeněk 398
Rothlissberger 303
Rotschild, Luis 39
Roule, Josef 251, 252
Roziňák, Václav 404, 405
Rozsypal 120
Rozsypalová 120
Ruml, Jan 265, 278, 300
Russel, Theodore 273
Růžička, Karel 380
Rychlík, Břetislav 283
Rejžek, Jan 270
Radek, Jan 274
Rosák, Jan 313
Randa, Antonín 13, 16
Rieger, František Ladislav 13, 16
Runciman, Walter 23, 24, 30, 31, 38, 42, 44, 47
Rašín, Alois 16, 17, 23, 24, 32

Ř

Řehoř 291
Řehoř, Zdeněk 293

S

Sadílková, Erna 132, 141
Samaras 27
Samek, Ladislav 176
Sánchez, Ilich Ramírez 233, 234
Sasina, Josef 119
Sasina, Karel 119
Sasina, Stanislav **117–160**
Sasinová, Anna 119, 159
Sasinová, Marie 119
Sedláčková, Stanislava 132, 141
Sedlářová, Dagmar 303
Shinegobu, Fusako 230
Schacht, Hjalmar 46
Scheiner, Josef 17
Scheiner, Josef ml. 17, 43, 51, 60
Scheinerová, Olga 30, 38
Schnur, Petr 257
Schreiber, Maxmilian 310
Schulz-Delitzsch, Franz Hermann 13
Schumayer, Josef 120
Schwarzenberk, Karel VI. 25
Siebert, Bohumil 35
Sigmund, Karel 120, 131, 133–135, 140, 144, 146
Sigmundová, Marie 133
Skrejšovský, Jan Stanislav 13
Slánský, Rudolf 40, 70, 93
Slavík, Dušan 267, 294
Slavík, Václav 266, 297
Smetana, Bohumil 126
Smirnov 35
Smola, Bohumil 36
Smrž, Jiří 251, 252
Smutný, Jaromír 30, 38, 39, 43, 51, 52
Sosnov 164
Soukupová, Marie 127
Stalin, Josif Vissarionovič 70, 71, 162
Staller, Karel 26
Stárek, František 289
Starý, Stanislav 405, 406
Stecko, Jaroslav 385
Stehlík, R. 34
Stehno 283
Steiner, Michael 297
Stejskal, Ivan 285
Steklý, Oldřich 42
Sthol, Jaroslav 274
Stojanov, Dimitr 225
Studlár, Jan 120, 131
Studlárová, Marie 120
Suchomel, Milan 299
Sukdol, Jan 134–136, 142–145, 153
Svatoň 403
Světlíková, Josefa Damiána 137, 143
Svoboda, Jiří 261
Svoboda, Karel 272
Svoboda, Ludvík 28

Sychrava, Lev 85
SYLVIE viz Auská, Natálie Nonna
Syrový, Jiří 307

Š

Šabata, Jan 282
Šabata, Jaroslav 257
Šabatová, Anna 238, 266
Šabatová, Květa 257
Šádek, Vlastimil 25, 28, 42, 46, 47
Šafarčík, František 208
Šámal, Přemysl 17, 18, 21, 51
Ščyhelskyj, Volodymyr 388
Šedek, Stanislav 304
Šijaniv, Hryhorij 176
Šiklová, Jiřina 282, 289
Šilhán, Věněk 303
Šimáček, František 13
Šimák 66
Šimková, Dagmar 194
Šimon, Bohumil 297
Šindelovský, Petr 307
Široký, Viliam 71, 73, 78, 81, 85, 86, 95, 145
Šiška, Ladislav 396, 397
Škoda, Václav 145
Škrland, Zdeněk 166, 168, 180
Škrlandová, Alexandra 182, 184, 185
Škrlandová, Natálie viz Auská, Natálie Nonna
Šmíd, Martin 256, 257, 263, 286
Šmída, Jan 405, 406
Štefek 296
Štěpán, Miroslav 255, 270, 276
Štěpánková, Jana 277
Štolba, František 53
Štolovský, Ctibor 29, 37, 54
ŠŤOVÍK viz Škrlandová, Alexandra
Šubr, Alois 82
Šubrt, Jaroslav 124, 126, 130, 132, 133, 141
Šuchevyč, Roman 385
Šulc, Zdislav 297
Šváb, Karel 35, 39
Švandová, Jiřina 180
Švermová, Marie 64

T

Táborík, Václav 397
Teplý 31
Tigrid, Pavel 271
Tille, Antonín 16
Toman 305
Toman, Zdeněk 34
Tomášek, František 254, 256, 272, 294, 301, 306, 307, 316
Tomášek, Vladimír 241
Treml, Jaroslav 251, 252
Trepka, Václav 208
Trudák, Karel 145
Tržický, František 30, 32, 41, 48–51
Třešňák, Vlastimil 278
Třoska, Miroslav 247, 249, 251

U

Uhl, Petr 238, 256, 266
Uhrová, Anna 119
Ulčák, Dušan 313
Ulčák, Martin 265, 269
Urban, Jan 255, 271
Urban, Jan Evangelista 136
Urbánek, Karel 283, 307
Urbanová, Eleonora 272
Urválek, Josef 29, 49

V

Vacková, Růžena 194
Václavík, Milán 403, 404

Vajnar, Vratislav 302
Valter, Václav 82
Vaněk, Josef 134
Vaněk, Vladimír 251, 252
Vaňková, Anastázie 134, 144, 145, 155, 160
Vašíček, Emil 203, 204, 214
Vávra, Otakar 14
Veihtová, Rudolfa 76
Vejsa, František 132
Veselíková, Žofie 42
Veselý, Jindřich 172
Veselý, Josef 142
Veverka 403
Vích, Martin František 142–145, 155
Vichr, Ladislav 133, 134, 135, 143
Vlach, Jan 130, 137, 138, 140, 144, 145, 147, 153
Vlasák, František 297
Vlasov, Andrej Andrejevič 184
Vlček, Stanislav 123
Vlk, Miloslav 139
Voborský, Rudolf 251, 252
Vodička, Jan 40
Vodňanská, Jitka 286
Vojáček, Milo 124, 125
Vojtíšek 296
Voldřich, František 396
Volínová, Růžena 34
Vondra, Alexandr 259, 278, 293
Vondra, Milan 286
Vondráček, David 286
Vorlíček, Jaroslav 122
Vorlíček, Václav 122
Vorlíček, Vilém 122, 123, 125
Vretos, Aristoteles 122
Vykypěl, Karel 247, 248, 253, 254, 256, 261, 264, 266, 269, 270, 272–274, 277, 280, 282, 284, 285, 287–291, 293, 294, 296, 298, 299, 301, 302, 306–310, 312, 314
Vyskočil, J. 236

W

Wait, Ladislav 75
Wastl, Rudolf 130
Weber, Jaromír 251, 252
Weinlich, Karel 297, 313
Wilson, Paul 288
Wohanka, Jiří 298
Wonka, Pavel 285

Z

Zahajský 36
Zahrádka 295
Záhrobský, František 222
Zachariáš, Jiří 282
Zajíček, Václav 253, 289
Zalabák, Jaroslav 236
Zamykal, Jan 251, 252
Zamykal, Vojtěch 273
Zápotocký, Antonín 63, 71, 73, 77, 81, 90, 92, 145, 405, 406
Zeman, Miloš 388
Zeman, Tomáš 259
Zemánek, Vladimír 259
Zemínová, Fráňa 43
Zenáhlík, Josef 142
Zenkl, Petr 51, 60
Zilynskyj, Kovalik Bohdan 172, 173, 174
Zíma, Antonín 251, 252
Zmrhal, Květoslav 29
Zvára, Josef 205

Ž

Žák, Jiří 251, 252

Seznam zkratek

AA	–	archiv autora
ABS	–	Archiv bezpečnostních složek
AČNB	–	Archiv České národní banky
AHMP	–	Archiv hl. m. Prahy
AKPR	–	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
ANG	–	Archiv Národní galerie
AO	–	analytický odbor
arch. č.	–	archivní číslo
AUK	–	Archiv Univerzity Karlovy
AV ČR	–	Akademie věd České republiky
BLR	–	Bulharská lidová republika
BND	–	Bundesnachrichtendienst (Spolková zpravodajská služba, SRN)
BSP	–	brigáda socialistické práce
CDTR	–	Centrum pro dokumentaci totalitních režimů
CIA	–	Central Intelligence Agency (Ústřední zpravodajská služba, USA)
CIC	–	Counterintelligence Corps (Kontrašpionážní sbor, USA)
COH	–	Centrum orální historie
CZV	–	celozávodní výbor
ČCE	–	Českobratrská církev evangelická
ČKD	–	Českomoravská Kolben-Daněk
ČLR	–	Čínská lidová republika
ČSAD	–	Československá automobilová doprava
ČSD	–	Československé státní dráhy
ČsDI, ČSDI	–	Československá demokratická iniciativa
ČSDS	–	Československé dokumentační středisko
ČSL	–	Československá strana lidová
ČSLA	–	Československá lidová armáda
ČSM	–	Československý svaz mládeže
ČSNS	–	Československá strana národně sociální
ČSR	–	Československá republika, Česká socialistická republika
ČsRo	–	Československý rozhlas
ČSS	–	Československá strana socialistická
ČSSR	–	Československá socialistická republika
ČST	–	Československá televize
ČVUT	–	České vysoké učení technické
DAMU	–	Divadelní fakulta Akademie múzických umění

DFK	–	Demokratické fórum komunistů
DI	–	denní informace, Demokratická iniciativa
DP	–	Dopravní podnik
DSZ	–	denní situační zpráva
EZO	–	evidence zájmových osob
f.	–	fond
FAMU	–	Filmová a televizní fakulta Akademie múzických umění
FF	–	filozofická fakulta
FITES	–	Svaz československých filmových a televizních umělců
FLČ	–	Federace lokomotivních čet
FMNO	–	Federální ministerstvo národní obrany
FMPE	–	Federální ministerstvo paliv a energetiky
FMV	–	Federální ministerstvo vnitra
FMZO	–	Federální ministerstvo zahraničního obchodu
FMZV	–	Federální ministerstvo zahraničních věcí
FS	–	Federální shromáždění
FÚTI	–	Federální úřad pro tisk a informace
GP	–	generální prokuratura
GŘ	–	generální ředitel
GŠ	–	generální štáb
GT	–	generální tajemník
HDK	–	Hudební divadlo v Karlíně
HK	–	Hradec Králové
HRDM	–	Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež
HS	–	hlavní správa
HSĽS	–	Hlinkova slovenská ľudová strana
HSP	–	hromadné sdělovací prostředky
HZS	–	hlavní zpravodajská spáva
CH-77	–	Charta 77
IKEM	–	Institut klinické a experimentální medicíny
IKPS	–	Institut pro kriminologii a sociální prevenci
inv. č.	–	inventární číslo
inv. j.	–	inventární jednotka
JE	–	jaderná elektrárna
JOC	–	Jeunesse Ouvrière Catholique (Křesťanská dělnická mládež)
JZD	–	jednotné zemědělské družstvo
JZU	–	jednotka zvláštního určení
kart.	–	karton
Kčs	–	koruna československá
KDH VS	–	Kabinet dokumentace a historie Vězeňské služby

KNI – Kruh nezávislé inteligence
KNV – krajský národní výbor
Kostufra – Komunistická studentská frakce
KPR – Kancelář prezidenta republiky
KS – krajská správa, kapitalistický stát
KSČ – Komunistická strana Československa
KTS – kandidát tajné spolupráce
KV – krajský výbor
KVNB – Komise pro vnitřní národní bezpečnost
KZO – kriminálně závadová osoba
KZÚ – kapitalistický zastupitelský úřad
LD – Lidová demokracie
LM – Lidové milice
MBO – mimořádné bezpečnostní opatření
MěNV – městský národní výbor
MHKD – Mírové hnutí katolického duchovenstva
MLR – Maďarská lidová republika
MLS – mimořádný lidový soud
MNB – Ministerstvo národní bezpečnosti
MNV – místní národní výbor
MO – Ministerstvo obrany
MON – Mezinárodní organizace novinářů
MSK – místní správní komise
MStb – Ministerstvo pro státní bezpečnost (Německo)
MV – Ministerstvo vnitra, místní velitelství
MVR – Městská vysokoškolská rada
N – náčelník
n. p. – národní podnik
NA – Národní archiv
ND – Národní divadlo
NDR – Německá demokratická republika
NF – Národní fronta
NKVD – Narodnyj komissariat vnutrennich děl (Lidový komisariát vnitřních věcí, SSSR)
NMS – Nezávislé mírové sdružení
NMV – náměstek ministra vnitra
NPT – nápravně pracovní tábor
NSR – Německá spolková republika (dobově)
NVČ – nápravně výchovná činnost
NVÚ – nápravně výchovný ústav
OAI – odbor analytiky a informací

OAV – okresní akční výbor
OF – Občanské fórum
OLK – Oddělení letištních kontrol
ONV – okresní národní výbor
OO – obvodní/oblastní oddělení
OOP – Organizace pro osvobození Palestiny
OPV – oddělení pasů a víz
OS – Hnutí za občanskou svobodu
OUN – Organizace ukrajinských nacionalistů, příp. OUN(m)/OUN(b): OUN melnykovská/banderovská
OÚNZ – okresní ústav národního zdraví
OV – okresní výbor
OŽO – Oblastní železniční odbor
p. k. – palivový kombinát
PF – právnická fakulta
PKOJF – Park kultury a oddechu Julia Fučíka
PLR – Polská lidová republika
PO – prověřovaná osoba
PP – pohotovostní pluk
PS – Pohraniční stráž, personální spis
PÚ – pohotovostní útvar
PÚV – Předsednictvo Ústředního výboru
ROH – Revoluční odborové hnutí
RSE – Rádio Svobodná Evropa
RSR – Rumunská socialistická republika
ŘKC – římskokatolická církev
ŘO – řídicí orgán
s. p. – státní podnik
SAV – Slovenská akademie věd
sb. – sbírka
Sb. z. a n. – Sbírka zákonů a nařízení
SČDU – Svaz českých dramatických umělců
SČS – Svaz českých spisovatelů
SČSP – Svaz československo-sovětského přátelství
SD – Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba, Německo)
SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SIA – Svaz interpretů a autorů
sign. – signatura
SNB – Sbor národní bezpečnosti
SNP – Slovenské národní povstání
SNR – Slovenská národní rada

SNZ – Správa nápravných zařízení
SOA – státní oblastní archiv
SOkA – státní okresní archiv
SOP – Svaz ochránců přírody
SOU – střední odborné učiliště
sp. zn. – spisová značka
SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Sociálnědemokratická strana Německa)
SPÖ – Sozialdemokratische Partei Österreichs (Sociálně demokratická strana Rakouska)
SPZ – státní poznávací značka
SRN – Spolková republika Německo
S-SNB – správa Sboru národní bezpečnosti
SSNV – Správa Sboru nápravné výchovy
SSR – Slovenská socialistická republika
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik
SSVU – Svaz slovenských výtvarných umělců
StB (dobově též Stb) – Státní bezpečnost
STIS – Studentské tiskové a informační středisko
TNP – tábor nucených prací
TS – tajný spolupracovník
TZ – trestní zákon
ÚCS – Ústřední centrální správa
ÚDV – Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu
UHVR – Nejvyšší ukrajinská osvobozovací rada
UK – Univerzita Karlova
UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu)
ÚOOZ – Útvar pro odhalování organizovaného zločinu
UPA – Ukrajinská povstalecká armáda
ÚPF – Ústřední půjčovna filmů
ÚPN – Ústav pamäti národa
ÚRN – Útvar rychlého nasazení
ÚRO – Ústřední rada odborů
ÚRTN – Ústřední redakce Televizních novin
ÚŘ – ústřední ředitelství, ústřední ředitel
USA – United States od America (Spojené státy americké)
ÚSTR – Ústav pro studium totalitních režimů
ÚVOD – Ústřední vedení odboje domácího
ÚZU – Útvar zvláštního určení
VB – Veřejná bezpečnost

VB-Ž – Veřejná bezpečnost na železnici
VčK – Východočeský kraj
VDÚP – Výstavba dolů uranového průmyslu
VHÚ – Vojenský historický ústav
VKS(b) – Všesvazová komunistická strana (bolševiků) (Sovětský svaz)
VSŽ – Východoslovenské železárny
VŠ – vysoká škola
VŠE – Vysoká škola ekonomická
VŠCHT – Vysoká škola chemicko-technologická
VŠMU – Vysoká škola múzických umění
VŠST – Vysoká škola strojní a textilní
VŠZ – Vysoká škola zemědělská
VTOS – výkon trestu odnětí svobody
VÚP – Výzkumný ústav penologický
ZI – zvláštní informace
ZNV – zemský národní výbor
ZO – základní organizace
ZOB – zemský odbor bezpečnosti
ZS – Zpravodajská správa
ZSS – země socialistického společenství
ZTS – Závody těžkého strojírenství
ZTÚ – zpravodajsko-technický úkon
ZÚ – zastupitelský úřad
ZV – závodní výbor
ŽB – Živnostenská banka
ŽO – Železniční oddělení

Summaries

STUDIES

JUDr. Jaroslav Preiss – A retribution probe

Igor Volný

The paper is dedicated to Dr. Jaroslav Preiss, a leading personality of the inter-war era, with a focus on his post-war retribution prosecution. The years 1945–1948 were a critical period, as in that time the Communist Party grabbed positions in the state security apparatus. A description is given of the methods of the communist intelligence subversion during the investigation.

The retribution agenda may be perceived as one of the tools used by the KSČ to strengthen its power, as along with real criminals and collaborators also other individuals were unjustly persecuted who by no means should have been tried by the National Court. At the end of the study, the author highlights an often forgotten fact that the Ministry of Justice, controlled by the National Socialists, had more control over the retributions than is commonly thought. National prosecutor Tržický was in fact controlled by the minister of justice. Further, an almost nihilistic approach of national prosecutor Tržický, who declined to abide by the law and prosecute his fellow party member Evžen Erban, and Prokop Drtina, who refused to allow prosecution of his fellow party member and ambassador who handed over the embassy after Munich without much resistance, is unmasked. Thus, the article highlights the joint interest of National Socialists and Social Democrats in prosecuting mainly members of the banned right-wing parties. It can, therefore, be concluded, with some simplification, that Social Democrats and National Socialists contributed to the dismantling of the rule of law and helped create a framework for political trials. This was the reason why in the framework of Preiss's retribution prosecution no interest existed in shedding light on his involvement in the resistance movement. The fact that Preiss was involved with resistance is completely new information.

The paper's main aim is to point out manipulations during investigation, including intercepting of the report by general Bartík to the effect that Preiss did not commit any offence against national honour and the complete misinterpretation of the reason why Preiss cooperated with his son-in-law, Joe Hartmann, who worked as a courier for general Eliáš.

Presidential amnesties and the institute of pardons in the years 1948–1957. A historical excursion

Radek Slabotínský

The study looks into presidential amnesties in the 1950s. Their implementation was not easy and was often problematic. Also the outcome can be evaluated as confused at best as in the end they did not satisfy either of the parties, i.e. neither the ones who had unjustly received sentences of imprisonment of varying length for no reason at all, nor the ones who had the authority and political power to decide on these complex issues. The regime in power turned the issue into a highly politicized one and it was alluded to in many governmental and party announcements.

Amnesties and pardons that were stipulated in the Constitution of 9 May 1948 and since 1960 also in the Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic as one of the major constitutional powers of the president of the republic, were rooted in the tradition of announcing amnesties and granting pardons in the so-called First Czechoslovak Republic and, on the outside, looked like an element of continuity of the legal order of the First Republic; however, when taking a closer look, it is clear that it was just a trick that was devised to show the citizens a more friendly face and serve as evidence of the regime's humanity that responded to the gross violations of the legal order and the rule of law during the political trials after February 1948. The very selection of the people that were included in the individual amnesties was linked to a small group of powerful people. Thus, unjustly convicted individuals were at the mercy of those who decided about them. The convicted were of course often disappointed when they learned that their name was not included in the amnesty. The fact that some political prisoners were released from jail only during the so-called Prague Spring is also telling. Moreover, the affected people did not become fully-fledged citizens after they were released, but were still regarded as second class citizens who had trespassed against the people's democratic regime. Also some people who were living alongside the people who were granted amnesty or their loved ones had changed. Family bonds and friendships faded and many recipients of amnesty felt coldness or even animosity of the people around them. It was with these handicaps that the recipients of amnesty entered civic life after their release from prison.

"I did not wish to be a passive witness." The story of Roman Catholic priest, P. ThDr. Stanislav Sasina, in the 1950s

▶ **Jiří Řezníček**

The study investigates the case of Stanislav Sasina (28 April 1920 – 30 October 2001), a Roman Catholic priest, from Předbořice near Milevsko. He graduated from the Grammar School of J. V. Jirsík in České Budějovice, studied in Rome and after that, from October 1948, worked at the parish in Benešov nad Černou. After the political changes after February 1948, he experienced harassment from the local KSČ functionaries and after the parishioners' revolt prompted by news that he could be forced to leave the parish or be arrested, he fled to Austria and later on to Rome. He was then sent to work as a priest in Brazil, and so he decided to pay a visit to his parents illegally to bid them farewell. A certain Dr. Pastor, an agent of an unspecified western secret service, promised to help him. As a repayment for his help, he asked Sasina to acquire information and collaborators in Czechoslovakia. Sasina crossed the Czechoslovak border in the Novohradské Mountains on 23 July 1953. After that he went into hiding in Borovany in South Bohemia. He did not manage to find his parents as he was not willing to risk travelling by public transport and was not able to find anyone who would give him a lift. As he tried to do some intelligence work, he was unfortunate enough to contact Alois Khodl, an StB agent, and was arrested on 7 August 1953. On 19 December 1953, the Supreme Court in Prague sentenced him to 20 years of imprisonment for high treason and espionage. He was released on 24 December 1966.

From Kharkiv all the way to New Mexico

▶ **Michaela Skořepová**

The study reviews the life of Natalie Nonna Ausky, a Ukrainian doctor and writer. It provides details about her family background, the experience of the famine and war in Ukraine that formed her opinions and very probably also her conduct in later years. It primarily focuses on Natalie Ausky's life in the post-war period and her collaboration with the StB. In part, the paper also gives a description of the circumstances in which the Ukrainian minority lived in Czechoslovakia and the distrust it created in secret services. In addition to a preserved collaborator file and other materials from the Security Services Archive, the author also made use of information from regional archives, the Charles University Archive and specialised literature focusing on the Ukrainian minority.

The 1960s in the prison system: self-reflection, professionalization and expertization

Klára Pinerová

The 1960s in the prison system – the same as in society as a whole – brought a number of new impulses for change. In the prison system, these changes took the form of self-reflection, expertization and an accent on socialist rule of law. The present text aims to analyse factors and conditions that affected the new form of the prison system. It primarily focuses on several key questions: How did the prison sector and its workers cope with the oppressive legacy of the 1950s? How did the role of the prison system change in the new legislation, prison codes, and approach to prisoners? To what extent did the new, technocratic narrative that was evidenced throughout Czechoslovakia by the emphasis on expert knowledge and university education affect the theory and practice? How did the events of the Prague Spring affect the very operation of the prison system and what main topics were most discussed? And last but not least: Were any tendencies from the 1960s preserved or were they all rejected during the so-called normalization? The aim of the paper is to provide a basic insight into the changes in the prison system in those, to a certain extent, revolutionary years, as understanding the basic tendencies that were implemented in the system in the period of democratization and opening up of the society can help us better understand the trends in the prison system in the years that followed, i.e. not only in the period of normalization, but also after 1989.

14th Directorate of the National Security Corps

Lucie Hanáčková

The article deals with security threats that the CSSR considered most dangerous for the security of the state in the 1970s and 1980s. Further, it focuses on the 14th Directorate of the National Security Corps (SNB), which was established in 1981 in order to tackle these threats. Attention is given to the establishment and development of the Directorate, the rules of organization of the Directorate and its main departments, responsibilities of the staff at the Directorate, cooperation with other parts of the SNB and security agencies of foreign countries and selected investigated issues and implemented security operations.

MATERIALS

Thumbrest, or fast information for the chief. Exploitation of the information flow of the State Security from 20 November to 8 December 1989

Pavel Žáček

From 20 November to 8 December 1989, i.e. after the key student demonstration and in the situation of a deepening crisis of the communist regime, the analytical department of the 2nd Directorate of the SNB presented to the chief of the Counter-Intelligence Main Directorate, Col. PhDr. Karel Vykypěl, a specific combined form of special information and information for the directorate's leadership, so-called fast information ("thumbrest"). This information, which exceeded the scope of the existing directives, was prepared by exploiting and condensing the information flow, i.e. outcomes from agency-confidant sources, intelligence-technical tasks, and from individual members of the SNB.

A member of the analytical department of the 2nd Directorate of the SNB whose work was *selection* selected information from all agency-operative reports delivered to the individual departments of the State Security and then passed it on to the *brief compiler*. A brief compiler at the analytical department processed the materials from operative departments, working on the content and form; they were responsible for the preparation of daily situation reports and their due presentation to their superiors. A senior specialist officer prepared the following documents: "CIRCLE" (a summary assessment of the collection of ciphers from regions and possibly operative departments of the 2nd Directorate of the SNB, designated solely for the minister of the interior of the CSSR and the 1st deputy); "THUMBREST" (information and knowledge not used in the daily situation reports that presented the picture of the social, political and economic situation and which was compiled for the chief of the Counter-Intelligence Main Directorate), "ACTIVITIES" (information about the activities of the opposition in the nearest future, presented in the form of a separate annex to the thumbrest).

The volume of documents includes 34 fast information bulletins presented by the analytical department of the 2nd Directorate of the SNB, on 27 November 1989 also including the annexes "information so far not confirmed" and "expected activities", on 2 December 1989 including also "activities" and "expected activities", on 28 November and on 7 December 1989 including also "expected activities" and on 28 November including also "activities".

The published documents confirm that the communist secret police was able to obtain necessary information also at the time of the biggest threat to the communist

regime before the fall of the totalitarian regime in Czechoslovakia and fill the information flow with relatively good-quality and timely information.

REPORTS

Report from the conference "Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen" (Prague 12–13 May 2019)
Zuzana Zedníková

1939 – The year of the change. Slovakia and Europe at the beginning of World War II (Banská Bystrica 23–25 April 2019)
Miroslav Lacko

Report from the 18th National Archival Conference (Plzeň 23–25 April 2019)
František Prepsl

Lectures in Grenzlandmuseum Eichsfeld (Eichsfeld 26 May 2019)
Pavel Vaněk

Armed forces and the Czechoslovak state (Brno 18 and 19 June 2019)
Pavel Vaněk

Open Doors Day at the Security Services Archive (Prague–Brno 20 June 2019)
Iva Kvapilová, Zuzana Marková

Velvet Přerov and Islets of Freedom (Přerov 15 August – 20 September 2019)
Jiří Garncarz

Velvet and tender revolution in regions (Prague 11 and 12 September 2019)
Pavel Vaněk

Conference "Revision of the political trials and judicial rehabilitation of their victims in communist Czechoslovakia" (Prague 23 September 2019)
Tomáš Hemza

Resümee

STUDIE

Dr. jur. Jaroslav Preiss – Retributionssonde

▶ **Igor Volný**

Der Text beschäftigt sich mit einer bedeutenden Persönlichkeit der Zwischenkriegszeit, Dr. jur. Jaroslav Preiss, wobei wir unser Hauptaugenmerk auf die Retributionsverfolgung in der Nachkriegszeit richten. Die Zeit zwischen den Jahren 1945 und 1948 war wegweisend, denn die kommunistische Partei war dabei, eine Position im Sicherheitsapparat zu erobern. Im Laufe der Untersuchung werden die Methoden der kommunistischen nachrichtendienstlichen Subversion beschrieben.

Gerade die Retributionsagenda erscheint wie ein Mittel zur Stärkung der Macht der KPTsch, da neben tatsächlichen Verbrechern und Kollaborateuren auch Bürger, die nicht vor das Nationalgericht gehörten, ungerechterweise verfolgt wurden. Der Autor weist am Ende der Studie auf die übersehene Tatsache hin, dass das von den Volkssozialisten beherrschte Justizministerium mehr Einfluss auf die Retributionen hatte, als gemeinhin angenommen wird. Der Nationalprokurator Tržický wurde praktisch vom Justizminister gesteuert. Aufgedeckt wird am Ende zudem die geradezu nihilistische Einstellung sowohl des Nationalprokurators Tržický, der es ablehnte, die Buchstaben des Gesetzes zu erfüllen und seinen Parteikollegen Evžen Erban strafrechtlich zu verfolgen, als auch die von Prokop Drtina, der es ablehnte, seinen Parteikollegen und Botschafter, der die Auslandslegation nach München ohne größeren Widerstand übergeben hatte, der strafrechtlichen Verfolgung auszuliefern. Aus dem Artikel wird das gemeinsame Interesse der Volkssozialisten und Sozialdemokraten deutlich, vor allem Vertreter der unerlaubten Rechtsparteien zu belangen. Vereinfacht gesagt, kann konstatiert werden, dass die Sozialdemokraten und Volksnationalisten zum Zerfall des Konzepts des Rechtsstaates beitrugen und halfen, den Rahmen für politische Prozesse zu schaffen. Genau dies war die Ursache dessen, dass im Rahmen der Preissschen Retributionsuntersuchung kein Interesse daran bestand, seine Involvierung in die Widerstandstätigkeit zu erhellen. Der Umstand, dass Preiss in den Widerstand involviert war, ist eine völlig neue Information.

Der Schwerpunkt beruht in der Erhellung der Manipulationen während der Untersuchung, und zwar sowohl der Einbehaltung des Berichts von General Bartík, dass Preiss sich gegenüber dem Nationalgefühl nicht schuldig gemacht habe, als

auch der vollständigen Umkehrung des Sinnes von Preiss' Zusammenarbeit mit seinem Schwiegersohn Joe Hartmann, der als Kurier für General Eliáš fungiert hatte.

Die Amnestie des Präsidenten der Republik und das Begnadigungsinstitut in den Jahren 1948-1957. Ein historischer Exkurs

Radek Slabotínský

Die Studie befasst sich mit der Problematik der Amnestie des Präsidenten der Republik in den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts. Die Regelung dieser Amnestie war nicht einfach, viele Probleme taten sich dabei auf. Auch deren Ergebnis kann mindestens als halbherzig bewertet werden, stellt es in der Endphase doch nicht eine der Parteien zufrieden, wobei auf der einen Seite jene haben, die häufig grundlos mit einem unterschiedlich langen Freiheitsentzug bestraft wurden, und andererseits jene, die aufgrund behördlicher und insbesondere politischer Macht in diesen komplizierten Fragen entschieden. Das herrschende Regime machte aus der ganzen Problematik natürlich ein hochpolitisches Problem, das sich auch in den Verlautbarungen von Regierung und Partei widerspiegelte.

Die Amnestien und Begnadigungen, die am 9. Mai des Jahres 1948 und ab 1960 auch in der Verfassung der Tschechoslowakischen Sozialistischen Republik als eine der bedeutendsten Verfassungsbefugnisse des Präsidenten der Republik verankert wurden, gingen zwar von der Tradition der Ersten Republik aus, Amnestien zu erlassen Begnadigungen zu erteilen, und wirkten als ein Element der Kontinuität der Rechtsordnung der Ersten Republik, doch sehen wir bei einer näheren Untersuchung, dass dies nur eine Täuschung war, die den Bürgern ein freundliches Gesicht zeigen und als Beweis für ein humanes Regime herhalten sollte, und dies in Reaktion auf das grobe Mitfüßentreten des Rechtssystems und der Rechtsordnung bei politischen Prozessen nach dem Februar 1948. Schon die alleine die Auswahl der Personen, die in den einzelnen Amnestien berücksichtigt wurden, war an eine enge Gruppe von Mächtigen gebunden. Die zu Unrecht Verurteilten waren so auf Gedeih und Verderb jenen ausgeliefert, die über sie entschieden. Die Verurteilten waren verständlicherweise häufig enttäuscht, wenn sie erfuhren, dass ihr Name sich nicht auf der Liste der Amnestierten befand. Als Memento wirkt zudem das Faktum, dass einige politische Häftlinge die Mauern der Besserungsanstalten erst zu Zeiten des sog. Prager Frühlings verließen. Dazukam, dass die so Bestraften, nachdem sie in die Freiheit entlassen worden waren, nicht zu vollgültigen Bürgern wurden, sondern weiterhin als Bürger zweiter Klasse angesehen wurden, die sich gegen die volksdemokratische Verfassung vergangen hatten. Auch einige Menschen, die neben Amnestierten lebten, oder deren nächste Verwandten und Bekannten veränderten sich. Freundschaftliche und familiäre Beziehungen gingen in die Binsen und viele

Amnestierten fühlten die Kühle, ja unverhohlene Feindschaft ihrer Umgebung. Mit diesen Beschwernissen wechselten die Entlassenen also ins bürgerliche Leben.

„Ich wollte nicht nur untätig zusehen." Die Geschichte des römisch-katholischen Priesters P. Dr. theol. Stanislav Sasina in den 50er Jahren des vergangenen Jahrhunderts

Jiří Řezníček

Die Studie behandelt den Fall des römisch-katholischen Priesters Stanislav Sasina (28.4.1920 – 30.10.2001) aus Předbořice u Milevska, der nach Absolvierung des Jirsík-Gymnasiums in České Budějovice (Budweis) und nach dem Studium in Rom ab Oktober 1948 in Benešov nad Černou wirkte. Nach den veränderten politischen Verhältnissen nach dem Februar 1948 hatte er in der Gemeinde seitens der hiesigen KPTsch-Funktionäre so manches Unbill zu ertragen, und nachdem Berichte, er könne zum Verlassen der Pfarrei gezwungen oder verhaftet werden, unter den Gläubigen für Unruhen gesorgt hatten, floh er nach Österreich und am Ende nach Rom. Da Sasina als Priester ins ferne Brasilien gehen sollte, beschloss er, im Geheimen seine Eltern zu besuchen, ums sie noch ein letztes Mal zu sehen. Ein gewisser Dr. Pastor, ein Mitarbeiter eines nicht näher bestimmten westlichen Nachrichtendienstes, versprach ihm, dabei behilflich zu sein. Für seine Hilfe aber verlangte er von Sasina, in der Tschechoslowakei nachrichtendienstliche Informationen und Mitarbeiter zu beschaffen. Sasina betrat am 23. Juli 1953 im Gebiet des Gratzener Berglandes tschechoslowakischen Boden. Anschließend hielt er sich im südböhmischen Borovany versteckt. Bis zu seinen Eltern schaffte er es nicht, denn er wollte keine öffentlichen Verkehrsmittel benutzen, und er fand niemanden, der ihn zu ihnen gebracht hätte. Bei seinem Versuch, nachrichtendienstlich zu arbeiten, nahm er unglücklicherweise Kontakt zu dem StB-Agenten Alois Khodl auf und wurde am 7. August 1953 verhaftet. Am 19. Dezember 1953 wurde er vom Obersten Gericht wegen Hochverrats und Spionage zu zwanzig Jahren Freiheitsentzug verurteilt. Am 24. Dezember 1966 wurde er entlassen.

Von Charkov nach New Mexico

Michaela Skořepová

Diese Studie beleuchtet das Schicksal der ukrainischen Ärztin und Schriftstellerin Natália Nonna Auská. Sie beschreibt das familiäre Umfeld, aus dem sie her-

vorging, und die Erlebnisse im Zusammenhang mit Hungersnot und Krieg in der Ukraine, die ihre Ansichten formten und sehr wahrscheinlich auch ihr späteres Verhalten beeinflussten. Vor allem aber beschäftigt die Studie sich mit dem Leben Natália Auskás Leben in der Tschechoslowakei der Nachkriegszeit und ihre Zusammenarbeit mit der Staatssicherheit. Zudem beschreibt die Arbeit auch teilweise die Situation der ukrainischen Minderheit in der Tschechoslowakei und das Mistrauen, das sie in den Sicherheitseinheiten weckte. Neben der erhaltenen Akte der Mitarbeiterin und anderen Materialien aus dem Archiv der Staatssicherheit wurden auch Informationen aus den Bereichsarchiven, dem Archiv der Karlsuniversität und der sich mit der ukrainischen Minderheit beschäftigenden Fachliteratur verwendet.

Die 60er Jahre im Gefängniswesen: Selbstreflexion, Professionalisierung und Expertisierung

Klára Pinerová

Die 60er Jahre lieferten dem Gefängniswesen – ebenso wie der Gesellschaft – eine Reihe neuer Impulse zur Veränderung. Im Gefängniswesen äußerten sich diese Veränderungen im Sinne von Selbstreflexion, Expertisierung und Betonung der sozialistischen Rechtmäßigkeit. Ziel des vorzulegenden Artikels ist eine Analyse der Faktoren und Bedingungen, die die neue Form des Gefängnissystems beeinflussten, wobei das Hauptaugenmerk auf mehreren grundsätzlichen Fragen liegt, und zwar: Wie fanden sich das Ressort Gefängniswesen und seine Mitarbeiter mit der belastenden Vergangenheit der 50er Jahre ab? Wie wandelte sich die Rolle des Gefängniswesens in der neuen Legislative, den Gefängnisordnungen und der Einstellung gegenüber den Verurteilten? In welchem Maße trat in Theorie und Praxis ein neues, technokratisches Narrativ zutage, das in der ganzen Tschechoslowakei mit der Betonung auf Expertenwissen und Hochschulbildung beobachtet werden kann? Welche Ereignisse des Prager Frühlings griffen in den Betrieb des Gefängniswesens ein und welche Hauptthemen wurden am meisten diskutiert? Und nicht zuletzt: Blieben einige Tendenzen aus den 60er Jahren erhalten oder wurden während der sog. Normalisierung alle abgelehnt? Ziel des Artikels ist es, einen grundsätzlichen Einblick in die Veränderungen im Gefängniswesen in diesen bis zu einem gewissen Maße revolutionären Jahre zu bieten, denn die grundlegenden Tendenzen, die in der Phase der Demokratisierung und des Sich-Öffnens der Gesellschaft in dieses Ressort Einzug hielten, können dabei helfen, zu verstehen, in welche Richtung sich das Gefängniswesen in den darauffolgenden Jahren entwickelte, also nicht nur in der Zeit der sog. Normalisierung, sondern auch nach 1989.

Ziel dieses Artikels ist es, einen grundsätzlichen Einblick in die Veränderungen im Gefängniswesen in diesen bis zu einem gewissen Maße revolutionären Jahre zu bieten, denn das Verständnis der grundlegenden Tendenzen, die in der Phase der Demokratisierung und des Sich-Öffnens der Gesellschaft in dieses Ressort Einzug hielten, könnte uns dabei helfen, besser zu verstehen, in welche Richtung sich das Gefängniswesen in den darauffolgenden Jahren, also nicht nur in der Zeit der sog. Normalisierung, sondern auch nach 1989, entwickelte.

XIV. Verwaltung des Korps für die Nationale Sicherheit (SNB)

Lucie Hanáčková

Der Artikel befasst sich mit den Sicherheitsgefahren, die die CSSR im Laufe der 70er und 80er Jahre des 20. Jahrhunderts als größte Bedrohung für die Sicherheit des Staates betrachtete. Darüber hinaus konzentriert er sich auf die XIV. Verwaltung des SNB, die 1981 zum Zwecke der Bekämpfung dieser Gefahren eingerichtet worden war. Beleuchtet werden die Entstehung und Entwicklung der Verwaltung, die Organisationsordnung der Verwaltung und ihre Haupteinheiten, der Arbeitsinhalt der Verwaltungsmitglieder, die Zusammenarbeit mit der Verwaltung, sonstigen SNB-Einheiten und den Sicherheitsorganen ausländischer Staaten sowie die in Arbeit befindlichen speziellen Problematiken und die ausgeführten Sicherheitsaktionen.

MATERIALIEN

„Podpalečník" oder schnelle Informationen für den Leiter. Die Ausbeutung des Informationsflusses der Staatssicherheit vom 20. November bis 8. Dezember 1989

Pavel Žáček

Zwischen dem 20. November und dem 8. Dezember 1989, d.h. nach der entscheidenden Studentendemonstration und während der deutlichen Vertiefung der Krise des kommunistischen Regimes legte die Analyseabteilung der II. Verwaltung des SNB dem Chef der Hauptverwaltung der Abwehr, Oberst Dr. phil. Karel Vykypěl, eine spezifische kombinierte Form von besonderen Informationen und von Informationen für die Verwaltungsleitung, sog. schnelle Informationen

(„podpalečník"), vor. Diese Informationen, die über den Rahmen der geltenden Richtlinien hinausgingen, wurden durch Auswertung und Kurzzusammenfassung des Informationsflusses, d.h. der Ausgänge aus vertrauenswürdigen Agenturquellen und nachrichtentechnischen Handlungen sowie von einzelnen StB-Mitarbeitern, bereitgestellt.

Der Angehörige der Analyseabteilung der II. Verwaltung des SNB, der die Aufgabe hatte, eine *Auswahl* vorzunehmen, wählte die Informationen aus allen von den einzelnen Einheiten der Staatssicherheit eingegangenen operativen Agenturberichten aus und griff dabei auf sog. Berichterstatter *svodkaři* zurück. Ein Berichterstatter Svodkař der Analyseabteilung erstellte die grundlegenden Materialien aus den operativen Abteilungen in inhaltlicher und formeller Hinsicht und war dafür verantwortlich, dass tägliche Situationsberichte abgefasst und den Vorgesetzten ordnungsgemäß vorgelegt wurden. Der ältere Referent Spezialist erstellte die Dokumente: „RING" (zusammengefasst der ausgewertete Fonds der Chiffren aus den Bezirken und gegebenenfalls aus den operativen Abteilungen der II. Verwaltung des SNB, der nur für den Innenminister der CSSR und für den I. Stellvertreter bestimmt ist); „PODPALEČNÍK" (Informationen und Erkenntnisse, die in den täglichen Situationsberichten keine Anwendung finden und das Bild von der gesellschaftlichen, politischen und wirtschaftlichen Situation liefern und für den Chef der Hauptverwaltung der Abwehr zusammengestellt werden), „AKTIVITÄTEN" (Erkenntnisse über die Tätigkeit der Opposition in nächster Zeit, die in Form einer getrennten Anlage zum Podpalečník beigelegt werden.)

In die Edition der Dokumente wurden 34 schnelle Informationen aufgenommen, die der Leitung der II. Verwaltung des SNB von der Analyseabteilung vorgelegt worden waren, für den 27. November 1989 erweitert um die Anlagen „bislang unbestätigte Erkenntnisse" und „erwartete Aktivitäten", für den 2. Dezember 1989 um die „Aktivitäten" und „erwartete Aktivitäten", für den 28. November und 7. Dezember 1989 um die „erwarteten Aktivitäten" und für den 28. November 1989 nur um die "Aktivitäten".

Die publizierten Dokumente bestätigen, dass die kommunistische Geheimpolizei in der Lage war, notwendige Informationen auch während der größten Bedrohung des kommunistischen Regimes vor dem Fall des totalitären Regimes in der Tschechoslowakei zu beschaffen und den Informationsstrom mithilfe relativ hochwertiger und rechtzeitiger Informationen zu bewerkstelligen.

BERICHTE

Bericht von der Konferenz „Archivierung von Unterlagen aus digitalen Systemen" (Prag 12.–13. März 2019)
Zuzana Zedníková

1939 – das Jahr des Bruchs. Die Slowakei und Europa zu Beginn des Zweiten Weltkrieges (Banská Bystrica 23.–25. April 2019)
Miroslav Lacko

Bericht von der 18. Gesamtstaatlichen Archivkonferenz (Pilsen 23.–25. April 2019)
František Prepsl

Vortragsveranstaltung im Grenzlandmuseum Eichsfeld (Eichsfeld 26. Mai 2019)
Pavel Vaněk

Die Streitkräfte und der tschechoslowakische Staat (Brno 18. und 19. Juni 2019)
Pavel Vaněk

Tag der offenen Tür im Archiv der Sicherheitseinheiten (Prag–Brno 20. Juni 2019)
Iva Kvapilová, Zuzana Marková

Samtenes Přerov und kleine Inseln der Freiheit (Přerov 15. August – 20. September 2019)
Jiří Garncarz

Samtene und zarte Revolution in den Regionen (Prag 11. und 12. September 2019)
Pavel Vaněk

Konferenz der Revision der politischen Prozesse und die gerichtliche Rehabilitierung ihrer Opfer in der kommunistischen Tschechoslowakei (Prag 23. September 2019)
Tomáš Hemza

Autoři

Mgr. Jiří Garncarz
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
jiri.garncarz@abscr.cz

Mgr. Lucie Hanáčková
socioložka
AUGUR Consulting, s.r.o.
(www.augur-consulting.cz)
hanackova@augur-consulting.cz

Mgr. Tomáš Hemza, Ph.D.
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
tomas.hemza@abscr.cz

PhDr. Iva Kvapilová
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
iva.kvapilova@abscr.cz

Mgr. Miroslav Lacko
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
miroslav.lacko@abscr.cz

Bc. Zuzana Marková
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
zuzana.markova@abscr.cz

Mgr. Klára Pinerová, Ph.D.
historička
Ústav pro studium totalitních režimů
(www.ustrcr.cz)
klara.pinerova@ustrcr.cz

Bc. František Prepsl
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
frantisek.prepsl@abscr.cz

Mgr. Světlana Ptáčníková
ředitelka Archivu
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
svetlana.ptacnikova@abscr.cz

Mgr. Jiří Řezníček
historik
Ministerstvo obrany ČR,
odbor pro válečné veterány
(www. mocr.army.cz)
reznicek.j@centrum.cz

Mgr. Michaela Skořepová
archivářka
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
michaela.skorepova@abscr.cz

Mgr. Radek Slabotínský, Ph.D.
historik
Technické muzeum Brno
(www.technicalmuseum.cz)
slabotinsky@technicalmuseum.cz

Mgr. Ing. Pavel Vaněk, Ph.D.
archivář
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
pavel.vanek@abscr.cz

Mgr. Igor Volný
právník
v letech 1990–1993 starosta
spolku českých právníků Všehrd
Igovolny@seznam.cz

PhDr. Zuzana Zedníková
metodička spisové služby
Archiv bezpečnostních složek
(www.abscr.cz)
zuzana.zednikova@abscr.cz

PhDr. Pavel Žáček, Ph.D.
historik, poslanec Poslanecké
sněmovny Parlamentu ČR
Vysoká škola CEVRO Institut
(www.cevroinstitut.cz)
Centrum středoevropských studií
pavel.zacek@vsci.cz

SBORNÍK
ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK
17/2019

Vydal Archiv bezpečnostních složek,
Siwiecova 2, 130 00 Praha,
v roce 2019.

Odpovědný redaktor: Jan Táborský
Obálka: Jaroslav Ježek
Foto na obálce: výřez z fotografie uložené v ABS,
sb. Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V-HK), spis č. V-1441 HK
Grafická úprava a sazba: Luboš Vyskočil – KORŠACH
Tisk: PBtisk a. s.

1. vydání
Náklad 400 výtisků

www.abscr.cz
ISSN 2336-1387